Coperta: *Sergiu Georgescu*

LIVIU REBREANU

Opere 10

Ediție critică de
Niculae Gheran

GORILA

București — 1981
EDITURA MINERVA

Aducem mulţumirile noastre, cu toată deferenţa, acad. prof. univ. ŞERBAN CIOCULESCU, prof. univ. CONST. CIOPRAGA, prof. univ. ALEXANDRU PIRU, prof. univ. MIRCEA ZACIU, istoricului EUGEN BANTEA, pentru grija şi solicitudinea cu care s-au aplecat asupra prezentei ediţii şi, în special, a studiului introductiv ce o însoţeşte, pentru sugestiile şi observaţiile lor extrem de pertinente.

De asemenea, mulţumim cu căldură PUIEI-FLORICA REBREANU, pentru generozitatea de a ne fi pus la îndemînă manuscrisul romanului, precum şi alte documente de natură a ne înlesni reproducerea fidelă a textului original, ca şi o judicioasă perspectivă asupra intenţiilor fundamentale ale scriitorului.

STUDIU INTRODUCTIV

„Judecăţile critice nu sînt verdicte şi e îngust acela care nu se ajută de adîncimea timpului şi nu reciteşte."

G. Călinescu

Publicînd romanele *Jar* (1934) şi *Amîndoi* (1940), îngrijitorul ediţiei de faţă a găsit de cuviinţă să tipărească, în volumul precedent, şi un masiv lot de documente din dosarul unei cărţi uitate, *Gorila* (1938), care se intercalează între scrierile amintite. Tipărite sub titlul *Confluenţe*, documentele întregesc informaţia istoriografică referitoare la creaţia din ultimul deceniu al existenţei romancierului, numeroasele însemnări punînd totodată în lumină legăturile organice dintre opere distincte (*Răscoala, Jar, Gorila*), cîndva părţi integrante ale aceluiaşi proiect de roman.

Cu aceeaşi optică editorială, au fost orînduite şi caietele volumelor *Răscoala* şi *Jar*, cu numeroase puncte de contact în geneza romanului *Gorila*, tomurile 8 şi 9 ale seriei noastre incluzînd, de asemenea, şi variantele abandonate ale celor trei lucrări. Pentru prima oară în editarea *Operelor*, publicarea caietelor de creaţie şi a variantelor unei lucrări a precedat astfel tipărirea operei în cauză. Invitînd specialiştii la o dezbatere dreaptă, la lumina zilei, încercam, în subtext, să năruim o veche prejudecată critică, potrivit căreia *Gorila* ar fi reprezentat un tribut conjunctural plătit de scriitor mişcării extremiste de dreapta. Ecoul favorabil pe care l-a avut publicarea caietelor de creaţie ale romanului *Gorila*, şi în special articolele lui Şerban Cioculescu [1], Al. Piru [2] şi Ion

[1] *Liviu Rebreanu: „Opere — 9"*, în *România literară*, XI, nr. 23, 8 iun. 1978, p. 7.

[2] *Rebreanu şi romanul social*, în *Luceafărul*, XXII, nr. 4 (874), 27 ian. 1979, p. 3.

Simuț[3], reprezentînd fiecare o generație distinctă de cercetători, ne-a stimulat aprofundarea studiului, făcîndu-ne să medităm încă o dată asupra legăturilor dintre diferitele scrieri, care, indiferent de cota lor valorică, alcătuiesc opera unui titan al literaturii române.

N-a existat scriitor, oricît de mare, a cărui creație să fie alcătuită, în totalitatea ei, din capodopere. De aici însă, nu se poate trage în vreun fel concluzia că o ediție științifică a operei unui mare artist ar trebui să excludă acele scrieri pe care istoria literară nu le-a înregistrat drept valori excepționale. Firește, o asemenea ediție, constituind prin ea însăși o contribuție de prim ordin la istoria literară, nu se poate rezuma la o restituire fidelă dar pasivă a textului respectiv. Ea are un rol bine determinat în însuși procesul de valorificare critică a operei pe care o propune cititorilor. Dar această valorificare nu implică cîtuși de puțin eliminarea din cuprinsul ediției a unora sau altora dintre textele autorului cu pricina, în funcție de optica — necesarmente afectată de un oarecare grad de subiectivitate — a editorului. O ediție cu adevărat științifică trebuie să cuprindă toate scrierile unei mari personalități, atît cele tipărite în timpul vieții cît și cele rămase în manuscris. Aportul editorului la procesul de valorificare poate și trebuie să se concretizeze în perspectiva ce o deschide cititorului prin aparatul critic cu care își întregește ediția.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că procesul de valorificare a unei opere are, prin excelență, un caracter istoric, judecățile putînd fi modificate odată cu trecerea timpului. O operă, considerată astăzi de primă mărime, mîine poate fi socotită de însemnătate secundară sau invers. O ediție însă este destinată să învingă avatarurile vremurilor. Publicînd scrierile unui mare autor în totalitatea lor, ea lasă, cum este și firesc, problema valorificării în permanență deschisă. De asemenea, trebuie avut în vedere că, din scrierile unuia și aceluiași autor, lucrări care ni se par de valoare mai mică au darul de a proiecta o anumită lumină asupra acelora considerate de valoare maximă, ceea ce ne ajută la pătrunderea mai adîncă a semnificațiilor lor. Situația romanului *Gorila* este, în acest sens, deosebit de concludentă.

Încă de la apariție, cartea a avut parte de aprecieri dintre cele mai contradictorii, unele, de pildă cronicile lui Perpessicius[4] sau Șerban Cioculescu[5], fiindu-i favorabile, iar altele, cum sînt referințele critice semnate de G. Călinescu[6], total potrivnice. După cum am văzut, timpul avea să diferențieze și mai mult punctele de vedere, ceea ce îl va determina pe însuși Călinescu să opineze pentru necesitatea recitirii operei marelui scriitor.[7]

Dar oricare ar fi punctul de vedere cu privire la valoarea sau semnificațiile cărții, nimeni nu poate contesta că amînarea retipăririi romanului constituie prin ea însăși o nedreptate. Căci înainte, de a formula o judecată de valoare asupra unui text este nevoie să-l cunoaștem de la prima pînă la ultima lui pagină.

Lipsa unei ediții critice, care să exprime un punct de vedere bazat pe studiul complex al tuturor documentelor de arhivă, face ca, pe alte meridiane, unii comentatori să denatureze esența operei rebreniene în general și a *Gorilei* în special, prezentînd-o tendențios, în favoarea ideologiei unor elemente declasate, cu care Rebreanu nu a avut nici o afinitate.[8] Căci nu nouă, ci autorului *Gorilei* îi aparțin însemnările de mai jos, datate 22 ianuarie 1941, în vîltoarea unei situații politice paroxistice :

„E neîndoielnic că azi legionarii sînt ca un corp străin în mijlocul neamului, ca un fel de ocupanți fanarioți care nu urmăresc decît îmbogățirea prin orice mijloace, oricît de reprobabile. De aceea lumea are adevărată groază de legionari și numai de frică tace, întocmai ca pe vremea lui Călinescu. Dealtfel ei înșiși par a urmări să se impună prin teroare, încît nimeni nu i-ar mai regreta dacă s-ar întîmpla să fie înlăturați de la putere."[9]

O nouă ediție care, odată cu publicarea romanului, pune în valoare și un punct de vedere actual cu privire la semnificațiile lui, răspunde deci unor cerințe obiective, prin natura lor polivalente, depășind cadrul strict al istoriei literare. O ediție nouă are menirea de a scoate din circulație vechile exemplare, la care, prin forța împrejurărilor, unii profesori și studenți apelează, cărți lipsite de orice comentariu critic și, în plus, degradate din pricina multor greșeli de tipar. Cercetarea minu-

---

[3] *„Gorila" — recurs*, în *Familia*, seria a V-a, XV (115), nr. 6 (166), iun. 1979, p. 6.
[4] *Liviu Rebreanu : „Gorila"*, în *România*, I. nr. 29, 30 iun. 1938, p. 2, nr. 31, 2 iul. 1938, p. 2 (Mențiuni critice).

[5] *Aspecte epice contemporane, 1. Liviu Rebreanu, „Gorila"*, în *Revista Fundațiilor regale*, V, nr. 8, 1 aug. 1938, p. 408—414.
[6] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 652—653.
[7] Vezi articolul *Un suflet înalt și plin de stele*, în *Contemporanul*, nr. 36, 4 sept. 1964, p. 1.
[8] Cf. *Dictionnaire des oeuvres de tous les temps et de tous les pays*, Laffont—Bompiani, vol. II, p. 459.
[9] Cf. *Jurnal* (vezi *Romanul romanului*, *infra*, p. 439).

ţioasă a manuscrisului (descoperit de noi tîrziu), confruntarea lui cu ediţia din 1938 ne-au îngăduit să stabilim ceea ce în filologie numim „forma definitivă" a textului, operaţie efectuată în spiritul unor legitime deziderate ştiinţifice.

Mai mult decît în cazul altor cărţi, interpretarea corectă a *Gorilei* presupune cunoaşterea temeinică a vieţii scriitorului şi, mai ales, a ansamblului de opere din care romanul face parte.

Subliniam cu un alt prilej[10] ideea potrivit căreia Rebreanu s-a regăsit pe sine doar în momentul cînd a realizat că vocaţia sa primordială în literatură este obiectivitatea. Tocmai această obiectivitate a adus romanelor sale *Ion*, *Pădurea spînzuraţilor* şi *Răscoala* marea glorie de a figura printre cărţile reprezentative ale scrisului românesc dintotdeauna. În cazul *Gorilei*, aceeaşi obiectivitate pare însă a-i fi jucat autorului o farsă. După cum a mărturisit scriitorul însuşi[11] şi a observat aproape întreaga critică, în cuprinsul acestui roman politica figurează deopotrivă drept temă principală şi erou central. Aşa cum era însă şi firesc, romancierul nu şi-a tratat tema şi eroul într-un chip abstract, ci extrăgîndu-şi întregul material din cele ce vedea că se petrec în jurul său. Astfel, *Gorila* fiind în epocă o carte de cea mai strictă actualitate şi apărînd într-un moment cînd în viaţa politică românească încordarea era mai mare decît oricînd, judecăţile formulate asupra romanului riscau să nu se ridice la nivelul de obiectivitate pe care îl reclama viziunea scriitorului, ba chiar mai mult, să fie tributare uneia sau alteia dintre poziţiile politice înfăţişate în paginile lucrării.

Deşi îi contesta *Gorilei* valoarea estetică, G. Călinescu se ridica însă împotriva acelora care, confundînd concepţia exprimată de unele sau altele dintre personajele cărţii cu aceea a autorului, se străduiau să tragă concluzii cu privire la tendinţele romanului şi să-l judece în consecinţă. Marele critic arăta că din declaraţiile eroilor, fiecare dintre adepţii diferitelor tendinţe politice înfăţişate în roman putea reţine ce îi convenea. Ceea ce desigur corespundea faptului că, într-o proză obiectivă prin excelenţă, ca aceea a lui Rebreanu, eroii nu se puteau exprima altfel decît prin limbajul specific concepţiei politice pentru care militau. Problema însă care se pune este de a şti dacă sub unul sau altul dintre aceste limbaje politice se ascunde scriitorul însuşi, şi sub care anume. Iar dacă nici unul dintre ele nu exprimă vederile politice ale autorului,

[10] Vezi articolul *Rebreanu*, în dicţionarul *Scriitori români* (coordonatori Mircea Zaciu, M. Papahagi, A. Sasu), 1978, p. 396.
[11] Vezi *Opere*, vol. 9, capitolul *Confluenţe*, p. 575.

se ridică întrebarea dacă o asemenea proză, avînd drept temă principală politica, fără tendinţă explicită, trebuie anatemizată (şi, am adăuga, în favoarea cui ?).

Natura contradictorie a diferitelor aprecieri critice la care a fost supus romanul *Gorila* — atît în perioada imediat următoare apariţiei lui cît şi după aceea — aprecieri în care, cum observa G. Călinescu, criteriile estetice nu rareori se împleteau cu cele politice, s-a datorat felului greşit în care uneori a fost citit. În general s-a ignorat că, fiind produs al ficţiunii, opera literară — chiar în cazul cînd are drept temă principală politica, cu o tendinţă explicită sau numai implicită — posedă un sistem de semnificaţii diferit de acela al lucrărilor ştiinţifice, ideologice, filosofice sau de doctrină politică. În acestea din urmă, accentul cade pe demonstraţia logică cu ajutorul căreia autorul se străduieşte să-şi convingă cititorul de adevărul celor susţinute. Proza artistică însă urmăreşte să-şi cucerească lectorul prin influenţarea sensibilităţii sale, ceea ce presupune — în cazul unui roman politic cum e *Gorila* — implicarea limbajului politic în destinul şi comportamentul eroilor, atitudinea autorului faţă de ele determinînd şi poziţia sa în raport cu diferitele limbaje înfăţişate. Putem considera aproape o axiomă ideea că una şi aceeaşi frază are un conţinut diferit după cum este inserată într-o lucrare de ideologie sau într-o operă literară. În beletristică sensul frazei nu decurge numai din raportul logic între concepte, ca în cazul unei lucrări de doctrină, ci şi din contextul evenimenţial în care este formulată respectiva relaţie dintre noţiuni. Ignorarea acestei specificităţi a creaţiei literare a dus la greşeala unor comentatori pripiţi, care au crezut că pot depista semnificaţiile romanului *Gorila* — în speţă tendinţa sa politică — prin referire exclusivă la afirmaţiile eroilor lui. Asemenea afirmaţii pot fi găsite şi în lucrări de doctrină politică de orientări diferite. Ce împărtăşeşte şi ce nu autorul din cuprinsul acestora nu poate rezulta din expunerea lor de către proprii săi eroi, ci din modul în care întreaga personalitate a romancierului se recompune în structura cărţii, privită ca un sistem relativ închis şi autonom de semnificaţii, precum şi în raporturile ce se pot stabili, deopotrivă, între această structură, totalitatea operei şi experienţa de viaţă a scriitorului.

Pornind deci de la faptul că o justă înţelegere a semnificaţiilor şi tendinţelor unui text literar presupune o transcendere a literei sale şi o strădanie de a aborda spiritul său, socotim necesar să încadrăm *Gorila* într-un sistem de patru coordonate, pentru a dobîndi asupra cărţii o viziune tot atît de obiectivă pe cît şi-a dorit-o autorul însuşi, atunci cînd şi-a plăsmuit romanul. De fapt, aceste coordonate repre-

zintă tot atîtea niveluri ale exegezei pe care sîntem datori să le străbatem în interpretarea cărții. Ele sînt: pretextul, textul, contextul și subtextul romanului.

PRETEXTUL ne este dat de ideea inițială care a stimulat imaginația autorului, ca și de modul cum intenția primordială s-a precizat și s-a îmbogățit pe parcurs, în raport cu împrejurările concrete, atît subiective cît și obiective, în care s-a creat opera. Asupra felului cum scriitorul a reacționat în fața lor, semnatarul acestor pagini a avut marele avantaj de a intra în posesia unui material de arhivă nu numai vast, dar și extrem de revelator. Drept rezultat, din tot ceea ce ne putea oferi sub raportul datelor menite să expliciteze condițiile sociale, politice, psihologice și de viață personală în care Rebreanu și-a scris *Gorila*, am alcătuit un fel de „dosar" pe care îl publicăm, sub titlul de *Romanul romanului*, la sfîrșitul volumului de față. „Piesele lui de rezistență" sînt mărturisiri cuprinse în jurnalul intim, prin care autorul ne destăinuie întregul proces de creație al *Gorilei*, cu toate implicațiile sale. (Majoritatea însemnărilor datează din anii 1928—1941.)

Desigur, ni s-ar putea obiecta că o investigație onestă și exhaustivă a împrejurărilor politice în care s-a făurit o operă nu se poate limita la astfel de mărturisiri, oricît de edificatoare ar fi ele. Îndeosebi, în cazul *Gorilei*, modul în care frămîntările social-politice ale epocii au afectat conștiința scriitorului trebuie neapărat confruntat cu o analiză riguroasă a momentului istoric respectiv, chiar și numai pentru a se stabili, cu exactitate, pînă la ce punct viziunea scriitorului a fost caracterizată prin luciditate și de la ce punct a început să fie produsul unei automistificări. Și sub acest raport cercetătorul dispune de o bibliografie bogată.[12] (Studierea ei ne-a îngăduit să reflectăm, de asemenea, la raportul realitate-ficțiune, îndelung dezbătut în cadrul exegezei rebreniene. Concluziile desprinse din studierea literaturii social-politice explică rostul unor note redactate de noi în subsolul romanului, reperele realității avînd darul să sublinieze și mai mult adevărul istoric al evenimentelor politice transfigurate de scriitor.)

Cum ni se înfățișează așadar acea traiectorie morală care avea să-l ducă pe Rebreanu la conceperea și apoi la plăsmuirea *Gorilei*, după efectuarea sus-amintitei confruntări între cele două serii de izvoare documentare menționate mai înainte?

De la început, se cuvine să accentuăm faptul că Rebreanu nu și-a conceput viitoarea scriere sub presiunea nemijlocită a evenimentelor pe care avea să le întruchipeze, că proiectul ei datează încă din perioada 1912—1916, așa cum o demonstrează un manuscris reprodus de noi în volumul precedent.[13] Vechimea proiectului constituie o confirmare a declarațiilor făcute de scriitor imediat după apariția cărții (reproduse de noi în *Romanul romanului*), potrivit cărora intenția sa n-a fost să realizeze o cronică politică, în sensul jurnalistic al cuvîntului, ci o operă de ficțiune care, depășind particularitatea fenomenelor efectiv și nemijlocit trăite, să le sublimeze, să le ridice la o treaptă de generalizare, menită a le scoate în evidență esențele.[14]

Întrucît însă, cu alt prilej, scriitorul afirmă că vechiul proiect a zăcut vreme îndelungată în subconștientul său, pentru a reapărea clar în sfera conștiinței mult mai tîrziu (o însemnare din jurnal, datată 30 noiembrie 1930, arată că se gîndește a-l înfățișa în cuprinsul viitorului roman pe Pamfil Șeicaru drept erou principal), se pune întrebarea: cum de a fost cu putință ca o intenție evident născută sub imperiul altor condiții social-politice să-și găsească factorii stimulatori, cei mai adecvați de înfăptuire, abia după mai bine de două decenii, timp în care acele condiții suferiseră mari transformări? Oare, în ciuda acestor transformări, intuiția scriitorului detecta anumite aspecte rămase neschimbate în viața social-politică a țării, ceea ce ar justifica tentativa de a relua vechiul proiect? Dar în ce constau oare aceste aspecte atît de grave, care aveau să urmărească pînă la obsesie conștiința scriitorului, o vreme atît de îndelungată? Și prin ce izbutiseră s-o traumatizeze atît de puternic?

---

12 *Împotriva fascismului. Sesiunea științifică privind analiza critică și demascarea fascismului în România, București, 4—5 martie 1971.* [Comunicări și dezbateri de I. Popescu-Puțuri, V. Roman, Constanța Bogdan, A. Petric, St. Neagoe, F. Nedelcu, P. Ilie, A. Petri, G. Ivașcu, Ș. Cioculescu, N. N. Constantinescu, Maria Covaci, Tr. Udrea, M. Fătu și I. Spălățelu, Banyai L., Miron Constantinescu], Editura politică, 1971; Mihai Fătu și Ion Spălățelu, *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*, Editura politică, 1971; Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, Partidele politice 1918—1921*, Editura politică, 1971; Florea Nedelcu, *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Editura Dacia, 1973; Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România*, Editura științifică și enciclopedică, 1976: Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Editura Junimea, 1977; Gheorghe T. Pop, *Caracterul antinațional și antipopular al activității Partidului Național Creștin*, Editura Dacia, 1978; Emilia Sonea și Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României (1933—1938)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978 ș.a.

13 *Opere*, vol. 9, capitolul *Confluențe*, p. 578.

14 Vezi *infra*, p. 435.

Tot în declarațiile la care ne-am referit mai înainte, scriitorul precizează că scopul său a fost acela de a arăta „pacostea" pe care a reprezentat-o pentru țara noastră politica, îndeosebi sub două din manifestările sale cele mai dăunătoare: „naționalismul bătut cu pumnii în piept și falsa democrație"[15]. Nu este greu de ghicit, chiar dacă nu își explicitează gîndul, că el are în vedere accepțiunea negativă a conceptului de politică, aceea care privește activitatea de conducere a statului în condițiile unei societăți împărțite în clase antagoniste. Dovada cea mai clară o oferă însăși lumea personajelor cărții, circumscrisă social la elemente aparținînd burgheziei românești interbelice.

Motivația interioară care avea să-l ducă pe romancier la proiectul inițial din 1912—1916 apare cu osebire limpede, dacă o raportăm la unele creații ale sale mult anterioare *Gorilei*, de pildă *Calvarul* sau piesa *Apostolii*. Sosit plin de iluzii și speranțe în România dinaintea primului război, scriitorul încearcă o adevărată prăbușire sufletească; dezamăgirea și dezgustul său față de cele întîlnite aici trebuie să fi fost cumplite, de vreme ce unul din eroii săi, Remus Lunceanu, pus să trăiască un proces sufletesc similar, se sinucide. Dar ce a determinat, în ultimă instanță, această prăbușire? După părerea noastră, tocmai faptul că realitățile regățene îi arătau o față a politicii totalmente opusă aceleia pe care o cunoscuse și o trăiau conaționalii săi din Transilvania. Pentru românii aflați sub apăsarea dualismului austro-ungar, politica însemna luptă pentru înfăptuirea idealului național, dobîndirea libertății și egalității sociale. Fie că erau burgheze sau muncitorești, partidele românești din Transilvania aveau de îndeplinit un rol progresist; de aceea naționalismul lor *nu* însemna șovinism, ură împotriva altor popoare, ci doar aspirația spre eliberare a propriului neam. Cît privește democrația, ele erau conștiente că numai în cadrul creat de instaurarea ei reală și deplină puteau nădăjdui la atingerea înaltelor lor țeluri.[16]

Nu aceeași situație exista însă și în „vechiul regat", unde, „înainte de 1916, viața politică era redusă la manifestările de suprafață ale unei infime minorități".[17]

Înfăptuirea Marii Uniri din 1918 a adus, desigur, transformări în viața social-politică a țării.[18] Totul îndreptățește presupunerea că Rebreanu și-a pus mari nădejdi în înnoirile pe care le va aduce reîntregirea neamului. De aceea poate a și părăsit vechiul proiect. Următoarea notație din roman este dealtfel extrem de revelatoare: „Pe ruinele acestei lumi mulțimea celor ce au luptat și au pătimit, cu sufletele zdrențuite de suferințe, aștepta intronarea domniei dreptății pentru toți. Pluteau în aer fiorii revoluționari ai înfrățirii universale. După anii roșii de sînge și moarte inimile clocoteau de credință în pacea eternă. Se rîvnea fanatic o lume nouă, pură, idilică. Vechii conducători nu mai aveau credit în opinia publică."[19] Faptul că romanul începe să-l preocupe iarăși prin 1930 — cum o atestă însemnarea din jurnal, mai sus menționată — nu poate fi explicat decît prin altă dezamăgire ce avea să-i frustreze conștiința.

Într-adevăr, în deceniul scurs după sfîrșitul primului război mondial, Rebreanu avusese suficient timp să-și dea seama că, în substanța lor, prea puține aspecte suferiseră schimbări în raport cu situația antebelică. E drept, reforma agrară, ce a avut loc sub presiunea valului revoluționar, dusese la scăderea considerabilă a puterii economice moșierești și, în practică, la eliminarea Partidului conservator ce-i reprezenta interesele, din viața politică a țării. În schimb însă, marea burghezie industrială și bancară, reprezentată de Partidul liberal, nu numai că-și menținuse pozițiile în economia românească, dar chiar și le consolidase, îndeosebi datorită confiscării de bunuri aparținînd unor foști capitaliști străini din provinciile reunite. Este de asemenea adevărat că, între timp, apăruseră noi partide, dar acestea constituiau mai degrabă un fel de paravan ce îngăduia liberalilor să-și exercite în continuare influența chiar și atunci cînd, în mod formal, partidul nu se afla la putere. După cum observa N. Iorga, Partidul liberal era „obișnuit să vină la putere cînd dorește și să plece numai cînd îi convine, impunător în zile mari și dispărînd cu totul în folosul auxiliarilor în zile obișnuite". Dar pentru a-și garanta sieși posibilitatea unei dominații politice și economice nestînjenite, marea burghezie avea nevoie de certitudinea că în condițiile valului revoluționar postbelic votul universal, de curînd instituit, nu va fi folosit de marea majoritate a poporului împotriva intereselor capitaliste. De aceea guvernările liberale și cele ale „auxiliarilor" au transformat democrația într-o parodie, amintind situația

---

[15] *Ibid.* (*infra*, p. 436).
[16] Cf. *Lucrețiu Pătrășcanu, Sub trei dictaturi*, Editura politică, 1970, p. 80.
[17] *Ibid.*, p. 77.
[18] „Revoluția din Octombrie victorioasă și puternica mișcare revoluționară din restul Europei au constrîns clasele dominante din România să introducă votul universal în locul regimului electoral cenzitar. Masele muncitorești și țărănești, împreună cu cele mic-burgheze, frămîntate de un viguros curent revoluționar, radicalizate și pline de spirit combativ, au început să participe tumultuos la viața politică în epoca postbelică. În același timp, încorporarea noilor provincii se făcu deîndată simțită între granițele vechii Românii" (*ibid.*, p. 80).
[19] *Gorila*, p. 31.

dinainte de război. In plus, ca o măsură de siguranță, vîrfurile burgheziei liberale au încurajat formarea de organizații extremiste, deschis-contrarevoluționare, cu caracter diversionist. Și astfel, încă în vara anului 1919, apare la Iași așa-numita „Gardă a Conștiinței Naționale". Ulterior, începînd cu anul 1922, răsar ca ciupercile după ploaie o puzderie de formațiuni similare, întrecîndu-se între ele în imitarea conținutului și metodelor de activitate ale fasciilor mussoliniene: „Uniunea Național Creștină", „Liga Creștină Socială", „Mișcarea Național Fascistă italo-română", „Fascia Națională Română" ș.a., organizații minuscule cu un caracter efemer, lipsite de orice ecou în opinia publică. Dintre toate, cea mai cunoscută a fost „Liga Apărării Naționale Creștine", creată de A. C. Cuza la 4 martie 1923 și în cadrul căreia și-au făcut ucenicia viitorii conducători ai mișcării legionare, cea mai josnică manifestare a terorismului fascist din cîte a cunoscut istoria țării noastre.

Cu puțină imaginație, se poate ușor realiza de ce tocmai în 1930 traiectoria morală a lui Rebreanu cunoaște acea cotitură interioară de natură a-l îndemna să-și amintească de vechiul proiect. Desigur, la nivelul experienței individuale, redeclanșarea procesului creator ar fi lesne de atribuit atacurilor violente îndreptate împotriva scriitorului de Pamfil Șeicaru (cum rezultă din însemnările jurnaliere publicate de noi la finele ediției), împrejurare cum nu se poate mai nimerită pentru un autor de a face cunoștință îndeaproape cu un model uman ales ca prototip al unui viitor roman. Dar atît campania acelui gazetar (devenit simbol al venalității presei burgheze românești), cît și întregul șir de avataruri care o însoțesc (între care conflictul de lungă durată cu gruparea ortodoxiștilor, condusă de Nichifor Crainic, conflict ce va culmina cu demisia lui Rebreanu din funcția de director al Educației Poporului) se integrează într-un cadru mai larg, ale cărui determinări scriitorul nu le poate evita, chiar dacă pe moment nu le resimte întreaga presiune. Căci nu întîmplător 1930 avea să fie anul prăbușirii tuturor iluziilor sale. Seria de evenimente, strîns legate între ele, cu care coincide, face din el un punct de cotitură în istoria contemporană a țării. S-ar putea spune chiar că în cursul lui asistăm la prima ridicare de cortină a acelui sinistru spectacol oferit de falimentul pe care avea să-l înregistreze democrația burgheză românească, silită, spre sfîrșitul deceniului ce tocmai începea, să-și abandoneze pozițiile în favoarea celor „trei dictaturi".

La data cînd Rebreanu începe să se gîndească din nou la *Gorila*, economia capitalistă mondială parcurge deja al doilea an al uneia dintre cele mai pustiitoare crize din cîte a cunoscut istoria sa, avînd drept consecință agravarea peste măsură a „crizei permanente, generale" a societății burgheze. În aceste condiții, aparatul statului își exacerbează

funcția sa de reprimare a oricăror tendințe contestatare, de apărare a drepturilor și libertăților democratice. Cu numai cîteva luni înainte de hotărîrea scriitorului de a trece la redactarea romanului, venise să-și reocupe tronul Carol al II-lea, cunoscute fiind veleitățile sale dictatoriale, disprețul său pentru partidele politice și sistemul parlamentar. De asemenea, cu un an în urmă, „Legiunea Arhanghelului Mihail", condusă de C. Z. Codreanu, părăsește „Liga Apărării Naționale Creștine", din care făcea parte pînă atunci, pentru a se reorganiza ca formație politică de sine stătătoare sub denumirea de „Garda de fier". După cum o vor arăta evenimentele ulterioare, nici această sciziune nu era fără legătură cu restructurarea pe care criza de credit o impunea economiei capitaliste românești. În timp ce gruparea cuzistă considera că trebuie să-și desfășoare activitatea în cadrul parlamentar, fiind un instrument de diversiune îndeosebi al guvernărilor liberale, legionarii se pronunțau, dimpotrivă, pentru o dictatură de tip fascist, alegînd ca principal mijloc de acțiune teroarea politică. In spatele lor se aflau acele forțe ale marelui capital românesc care aveau interes să creeze o stare generală de instabilitate, insecuritate și spaimă, pentru a împiedica desfășurarea normală a mecanismului democratic de legiferare, creînd astfel condiții unei viitoare lovituri de stat, destinată a sustrage puterea executivă oricărui control public.

În sfîrșit, însemnarea din jurnalul lui Rebreanu mai coincide cu perioada de încheiere a primei guvernări național-țărăniste. Este de presupus că scriitorul își pusese în ea oarecare speranțe, de vreme ce acceptase din partea acesteia funcția de director al Teatrului Național (1928), iar mai apoi de director al Educației Poporului, înființată în cadrul Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1929). Nădejdile sale își avuseseră desigur originea, pe de o parte, în faptul că el împărtășea din tot sufletul aspirațiile țărănimii, pe care partidul aflat atunci la putere promisese să le satisfacă, iar pe de altă parte, în împrejurarea că mai păstra încă asupra unora dintre conducătorii lui imaginea ce și-o făurise pe vremea cînd ei luptaseră, sub stăpînirea austro-ungară, pentru afirmarea drepturilor legitime ale românilor și înfăptuirea idealului național.

Paginile de jurnal din această perioadă nu ne dezvăluie, în chip explicit, dacă și în ce măsură Rebreanu ajunsese să împărtășească dezamăgirea milioanelor de alegători care aduseseră în urmă cu doi ani pe țărăniști la putere. Cert este însă că el privea lucrurile cu ochii unui scriitor și nu ai unui politician de profesie. Pentru el, spirit generos prin excelență, aveau prioritate idealurile în numele cărora pretindeau că acționează conducătorii partidului aflat la putere, nicidecum interesele înguste ale unei minorități dornice să se mențină, cu orice preț, în

guvern. Oricum, însemnările sale denotă o stare acută de neliniște și oboseală. Ea nu se datora numai campaniei de presă îndreptate împotriva scriitorului, campanie care reunea într-unul și același cor vocile deschis antisemite ale demagogiei „naționalismului bătut cu pumnii în piept" (dominate de *Curentul* lui Șeicaru), pe cele ale opoziției liberale, precum și alte glasuri de la *Epoca*, ziarul conservator, pe care, la vremea aceea, aproape că nu-l mai citea nimeni. La urma urmelor, era oarecum în firea lucrurilor ca în condițiile unui regim cu mai multe partide politice un reprezentant al administrației să fie atacat — chiar și cu rea-credință — de către forțele rămase în opoziție. Ceea ce îl amăra și îl neliniștea era constatarea că aceste „lovituri sub centură" nu primeau riposta cuvenită din partea guvernului, care nu făcea aproape nimic pentru a demasca în fața opiniei publice substraturile nocive ale atacurilor concentrate, susținute în bandă. O însemnare din jurnal arată că, exasperat, scriitorul se duce să se plîngă lui Maniu. Acesta îl consolează, îl încurajează, dar... atacurile continuă. (Nu trebuie uitat că, la acea dată, forțele ostile, și îndeosebi ale extremei drepte, erau infime, în raport cu acelea ale partidului de la putere.) Amărăciunea degajată de fraza din jurnal, prin care ni se relatează întrevederea cu conducătorul național-țărănist, se datora ea oare faptului că scriitorul intuia prezența unor gînduri ascunse ale interlocutorului său ? Greu de spus. Ceea ce știm sigur este că slaba ripostă la agitațiile dreptei se explica prin aceea că guvernul însuși nu era deloc străin de întreținerea lor. Vaida-Voievod, care făcea parte din el, ca ministru de interne, avea să mărturisească deschis mai tîrziu că a încurajat acțiunile „Gărzii de fier", precizînd cu cinism că intenționa s-o utilizeze drept instrument de combatere „a comunismului și a curentelor dizolvante".

Iată deci că primul guvern național-țărănist, în care scriitorul spera să descopere semnele unei înnoiri, practica, asemenea tuturor celor anterioare, o politică strategică duplicitară, din care, în numele „democrației", aveau să tragă foloase și unele organizații de tip fascist. Lui Rebreanu îi va fi deci ușor să constate că imaginea ce și-o făurise pe vremuri despre unii din foștii conducători ai Partidului Național nu mai corespundea realității, că mentalitatea lor degenerase, idealurilor de odinioară substituindu-li-se bizantinismul calculului politicianist, totalmente incompatibil cu rectitudinea „ardelenească" de altădată. Convingerile lui democratice vor rămîne în continuare nestrămutate, dovadă fiind, cîțiva ani mai tîrziu, atitudinea sa curajoasă de redactare a manifestului antifascist (semnat apoi de personalități marcante ale vieții noastre intelectuale), scris în apărarea lui Mihail Sadoveanu. Dar traumatismul său sufletesc va fi de astă dată atît de puternic, încît nici o formație politică (inclusiv cea național-țărănistă) nu va fi în stare să-i cîștige în viitor adeziunea. Așa se explică de ce, ulterior, nu va manifesta nici un fel de entuziasm la propunerea lui Mihai Popovici, alt ardelean fruntaș al Partidului național-țărănesc, de a candida pe listele acestuia pentru un loc de deputat sau senator.[20] După cum o repulsie adîncă se va instala în sufletul său față de activitatea de politician a unui mare poet ca Octavian Goga, ceea ce îl va face să răsufle ușurat atunci cînd, datorită unui nesperat concurs de împrejurări, nu va mai fi obligat să ia cuvîntul la înmormîntarea lui.[21] Firește, democratismul său funciar, profund, autentic, îl va costa scump în anii premergători instaurării dictaturii regale. El va fi victima unor intrigi politicianiste, urzite de oamenii lui Carol al II-lea, atunci cînd colegii de breaslă îl vor propune drept candidat la funcția de președinte al Societății Scriitorilor Români sau, mai tîrziu, în perioada activității sale în conducerea Radiodifuziunii.

În timpul primei guvernări național-țărăniste, cînd începuse din nou să se gîndească la *Gorila*, Rebreanu notează la un moment dat în jurnalul său o întîmplare relativ obișnuită, care însă n-avea cum să nu-i fi dat de gîndit, datorită semnificației ei deosebite. Astfel, scriitorul fusese mai înainte informat, pe cale particulară, că o notă ostilă la adresa sa urma să apară în *Universul*. Apoi i se comunică de către Scarlat Froda, conducătorul revistei *Rampa*, că nota respectivă nu va mai apărea, datorită intervenției lui Aristide Blank. Iată deci că un bancher, deși evreu, putuse exercita o influență hotărîtoare asupra unui ziar cu tendință nu mai puțin antisemită decît *Curentul* lui Șeicaru, și încă într-o perioadă atît de precară pentru activitatea băncilor, ca aceea la care face aluzie însemnarea din jurnal. Prin urmare, lui Rebreanu trebuie să-i fi fost pe deplin limpede că adevăratul joc al politicii nu „se făcea" în văzul lumii, „la scena deschisă" a Parlamentului și a polemicilor de presă, ci în culise, acolo unde, între uși capitonate, se dădea o continuă bătălie, surdă dar acerbă, a marilor interese financiare, bancare și industriale, indiferent de naționalitatea magnaților. Așa-numitele dispute între doctrine sau programe divergente, atunci cînd nu aduceau o atingere directă orînduirii existente, erau manipulate cu grijă de către „înaltele cercuri" financiare, în funcție de strategia globală pe care ele o adoptaseră pentru conducerea vieții economice a țării. De aici el putea cu ușurință conchide că falsitatea democrației

---

[20] Cf. *Jurnal* (*infra*, p. 407, 430).
[21] Idem (*infra*, p. 433).

românești, în epoca antebelică și în cea postbelică, avea cauze cu mult mai profunde decît versatilitatea bizantină a oamenilor politici care activau în cadrul ei, cum eventual ar fi fost înclinat să creadă pe vremea cînd schițase primul proiect al romanului. Democrația politică rămînea strict formală, structural falsă, atîta timp cît nu reflecta o democrație socială și economică. Pentru a deveni cu adevărat democratică, societatea românească trebuia să sufere un proces de transformări sociale radicale. După cum avea să-i mărturisească lui Alexandru Sahia, tocmai în zilele marilor confruntări la care ne referim, Rebreanu era pe deplin conștient de imperioasa necesitate istorică a unor astfel de transformări. La întrebarea: „Credeți într-un faliment al capitalismului?", autorul *Răscoalei* răspundea cît se poate de categoric: „Nu sînt economist. Totuși evenimentele înconjurătoare mă ajută suficient să am o părere. Prăbușirea băncilor, care se face în toată lumea, mă încredințează de lucrul acesta. Capitalismul pîrîie din toate încheieturile. Rețetele marilor economiști văd că nu servesc la nimic. Lucrul acesta mă îndreptățește să cred într-o transformare socială profundă." [22]

Există indicii clare că dorința fierbinte a lui Rebreanu a fost aceea de a face din *Gorila* romanul unei astfel de transformări. În cuprinsul aceluiași interviu, el menționează că se va strădui să pună în centrul viitoarei scrieri „tipul omului de azi". „Prin aceasta vreau să încerc o factură nouă de roman. Nădăjduiesc că voi reuși." [23]

Desigur, formularea este încă vagă, furnizîndu-ne prea puține sugestii cu privire la intențiile scriitorului sau măcar la sfera sa de preocupări. Însă își va găsi precizarea cîțiva ani mai tîrziu, cînd într-o însemnare din jurnal, datată 25 ianuarie 1937, va mărturisi că *Gorila* este lumea veche „în fața căreia se ridică frumoasă lumea nouă". In același an, o altă însemnare ne va destăinui că prin intermediul unui erou și al unui „contra-erou" el urmărea să pună, față în față, într-un conflict ireconciliabil, lumea veche și cea nouă, cea dintîi fiind caracterizată printr-o morală individualistă, cealaltă printr-una colectivistă.

Oricine citește paginile de jurnal consacrate procesului de creație al *Gorilei* își poate da seama destul de lesne că gestația acestuia este peste măsură de grea și îndelungată, chiar și pentru un scriitor ca Rebreanu care, prin însăși natura sa, cum arătam cu alt prilej, își elabora cărțile cu foarte multă încetineală. Pe urmele lui Călinescu, Lucian Raicu atribuie dificultățile întîmpinate de scriitor în plămădirea romanului scă-

[22] Alexandru Sahia, *De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu*, în *Vremea* IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7 (Curier literar).
[23] *Ibid.*

derii forței sale creatoare, cu alte cuvinte „panei de inspirație". [24] După părerea noastră însă, aceste dificultăți își au o origine mult mai profundă, ținînd de neputința scriitorului de a imprima viitoarei cărți un conținut cît mai aproape de concepțiile ce și le făurise cu privire la necesitatea transformării sociale. Mai precis, între conștiința unei atare necesități și materialul experienței de viață susceptibil a-i alimenta inspirația, scriitorul simțea, în chip obscur, căscîndu-se o prăpastie, aidoma aceleia ce o vede săpîndu-se între cele două lumi ce urmau a fi înfățișate în viitoarea scriere. Astfel Rebreanu ne oferă exemplul unui caz tipic de contradicție între concepție și realizare. Ai impresia că materialul însuși pare a rezista cu îndîrjire modelării la care scriitorul îl supunea pe baza concepției ce și-o fixase. Așa se explică neîncetatele sale frămîntări, consemnate în jurnal, în legătură cu neputința de a-și imagina ceea ce el numește „omul nou" sau „omul lumii noi". În cele din urmă, Rebreanu se va vedea silit să limiteze sfera acțiunii romanului său la vechea lume a politicienilor de profesie, ca și a mai noilor arriviști apăruți după sfîrșitul primului război mondial, animați, în fond, de aceleași interese. Printre aceștia din urmă, el va identifica două categorii, în funcție de căile specifice de parvenire alese de fiecare din ele: una va folosi, în chip conjugat, arma servituții și lingușelii în raporturile cu cei aflați la putere, dar și demagogia naționalistă și șantajul gazetăresc; cea de-a doua, alcătuită din declasații ce vor forma „trupele de asalt" ale mișcărilor fasciste, va alege ca „mijloc de luptă" teroarea. Aspirația scriitorului spre transformarea socială nu va putea fi așadar înfățișată direct; ea va transpare doar, nefiindu-i rezervat primul plan al evenimentelor relatate, ci planul secund, acela pe care cititorul trebuia abia să-l întrevadă din detaliile atmosferei de nervozitate, de „criză", în care se zbătea lumea cărții, înfățișată în ansamblul ei, dar mai ales din modul caricatural agresiv și demagogic în care erau folosite lozincile pseudo-revoluționare ale personajelor ce întruchipau mișcarea fascistă.

Împovărat de rapiditatea unor mutații politice, Rebreanu va dovedi totuși o atitudine lucidă în fața evenimentelor pe care și le propusese să le întruchipeze în *Gorila*. Afirmația sa — după apariția cărții, deci la cîteva luni după instaurarea dictaturii regale — că evenimentele l-au ajuns din urmă, nu poate fi altfel interpretată decît în sensul că intuiția sa de scriitor prevăzuse cele ce aveau să se întîmple, că înțelesese foarte de timpuriu necesitatea barării drumului fascismului spre

[24] Cf. *Liviu Rebreanu*, Eseu. Editura pentru literatură, București, 1967, p. 275—277.

putere. Căci, să nu uităm, întrebarea fundamentală pe care şi-o pun intelectualii din paginile cărţii („Încotro? Spre democraţie sau spre fascism?") este rostită într-un moment de mare tensiune europeană; cu mulţi ani în urmă, ţări de veche tradiţie culturală, precum Italia, Germania şi Spania, se angajaseră pe drumul dictaturii fasciste. Atitudinea lucidă a poporului român împotriva forţelor extremiste de dreapta se răsfrînge cu prisosinţă în romanul lui Rebreanu (apărut, de reţinut, la mijlocul anului 1938), dovadă numeroasele replici cu caracter antifascist aparţinînd unor personaje „neutre" angajate în conflict.

Dar depistarea sensului major al romanului, aşa cum se desprinde din examinarea deopotrivă a textului, contextului şi subtextului său, este cu neputinţă de atins fără luarea în consideraţie a influenţelor pe care le-au exercitat asupra propriei sale fiinţe evenimentele şi sistemul de relaţii căruia îi aparţinea. Din acest punct de vedere, paginile de jurnal care consemnează procesul de creaţie al *Gorilei* lasă o impresie ciudată. Pe de o parte, lectura lor ne conturează imaginea unui naiv, a unui nepriceput într-ale politicii, ce nu descifrează totdeauna corect lupta forţelor obscure care-şi dispută puterea în stat; pe de altă parte însă, ne impune figura unui om lucid, ce pare a se lăsa manevrat de cei ce vor să-l atragă în jocul lor, naivitatea sa nefiind în fond decît o disimulare, specific ţărănească, menită a masca sentimentul neputinţei de a găsi o cale concretă de rezistenţă.

Fireşte, există în această postură ambiguă în care îl pun evenimentele pe scriitor un acut sentiment al alienării, care, ca experienţă strict personală, va fi transmis duratei interioare trăite de eroul principal al romanului. Astfel, Rebreanu îşi dădea pe deplin seama că poziţia de pion a scriitorului român pe tabla de şah a „mai-marilor ţării" se datora unor cauze economice precise. „Primul adevăr este acesta — avea el să-i declare lui Alexandru Sahia în interviul citat — scriitorul român suferă mizeria la culme şi s-a ajuns pînă acolo că noţiunea de scriitor se confundă cu lipsa materială. Dar mai există însă şi un alt adevăr, un adevăr trist. Este lipsa de solidaritate între scriitori. Orice s-a încercat pentru şi spre binele scriitorilor nu s-a putut ajunge la rezultat bun. Au început invidiile, suspectările, calomniile... Şi lucrul bun, ceea ce avea să sprijine pe scriitor mai tîrziu, cădea doborît tot de ei."

Sentimentul unei legitime demnităţi îl opreşte să comenteze, în continuare, propriile nemulţumiri, greutăţile umilitoare pe care era osîndit să le suporte, incredibile pentru existenţa unui scriitor de talia lui.[25]

---

[25] Cf. jurnalul scriitorului (vezi *Romanul romanului*, *infra*, p. 401).

Această situaţie obiectivă îi dictează lui Rebreanu o reacţie ambivalentă: pe de o parte, nevoile materiale îl împing spre acceptarea, cu bună-ştiinţă, a tot felul de servituţi administrative, care îl răpesc inevitabil de la adevărata sa menire, iar pe de altă parte, aceleaşi dependenţe îi provoacă un sentiment de profundă aversiune faţă de politică în general, ca sferă de activitate îndreptată spre manipularea conştiinţelor; aversiune însă întovărăşită de o nostalgie a libertăţii ce se cere manifestată îndeosebi în planul superior al vieţii spirituale.

TEXTUL, ca structură de bază, este în fond un discurs epic, avînd drept obiect o biografie. De aceea s-ar putea spune că *Gorila* constituie un exemplu aproape tipic de roman cu un singur erou, multitudinea episoadelor colaterale acţiunii principale, ca şi a personajelor secundare neavînd altă funcţionalitate decît aceea de a da contur acestuia, în speţă figurii lui Toma Pahonţu.

Naraţiunea însă nu are un caracter neutru, nu se reduce la expunerea, treaptă cu treaptă, a vieţii unei individualităţi omeneşti, ci urmăreşte să ofere concomitent şi o meditaţie cu privire la mobilurile existenţiale, fundamental umane, pe care le antrenează cu sine activitatea politică în general. Ambiţia scriitorului constă deci în a conferi eroului său valoare de simbol. Mai precis, în intenţie cel puţin, eroul romanului este privit ca o personalitate animată de o pasiune fundamentală, ce dă sens tuturor celorlalte manifestări ale sale, ca şi actelor de comportament prin care ele se exteriorizează. Sub acest raport, Toma Pahonţu este înrudit — din punctul de vedere al structurii sale intime — cu Ion al Glanetaşului. „Gorila" apare astfel ca o denumire codificată, metaforică, dată de autor acelui monstru al ambiţiei parvenirii politice, ambiţie care, sălăşluind în fiinţa omenească, tinde s-o acapareze în întregime şi s-o îndrepte, în scopul satisfacerii ei, spre cele mai mari nelegiuiri. Atribuind acest titlu romanului, scriitorul indică în modul cel mai limpede că atenţia sa primordială se îndreaptă, la fel ca în *Ion*, spre configurarea artistică a unei monomanii. De aici şi decurge structura biografică a discursului epic. Politica fiind gîndită ca un mod de existenţă, romanul apare ca o povestire despre viaţa unui om politic. Trăsăturile caracteristice personalităţii sale se precizează astfel pe măsură ce fiinţa zămislită de imaginaţia scriitorului înaintează în vîrstă. Fiind deci mod de existenţă, politica este concepută implicit ca o predestinare ce îndreaptă fiinţa omenească spre moartea menită să răscumpere o „vină primordială". O afirmaţie a lui Napoleon Bonaparte, „Destinul

omului modern este politica", poate defini foarte bine linia directoare a textului rebrenian din *Gorila*.[26]

Dar ca și în *Ion* — unde eroul este stăpînit de patima fundamentală a stăpînirii pămîntului — monomania figurii dominante din *Gorila* nu putea avea nici un fel de șanse să devină o prezență palpabilă pentru cititor, dacă nu i-ar fi fost opusă, chiar din interiorul ei, o pornire contrarie. De aceea scriitorul s-a văzut nevoit să transmită eroului său propria sa ambivalență psihică, constînd, deopotrivă, din acceptarea cu bunăștiință a servituții și revolta pe plan spiritual împotriva ei. Însă aceasta nu va fi totuși reprodusă în forma ei efectiv trăită, ci va fi decantată, autorul străduindu-se a o ridica la o dimensiune metafizică. Așa se explică întregul înțeles al motoului din Nietzsche pe care Rebreanu îl punea în fața cărții sale.[27] El nu vrea să sugereze altceva decît că, în viziunea asupra eroului său, autorul romanului a pornit de la ideea cuprinsă într-un cunoscut text al filosofului german, potrivit căreia măreția omului constă în faptul că existența sa nu poate dobîndi sens pentru sine însuși decît dacă și-o concepe ca o *punte* spre eliberarea totală de orice fel de servitute. Sau cum se exprimă Mircea Eliade — decît dacă prin imitarea unui model mitic el speră să devină o ființă paradigmatică, „să întemeieze o lume"[28], eliberîndu-se astfel „de slăbiciunea, de neputința sau de nenorocul condiției umane"[29]. Existența lui Toma Pahonțu este concepută de Rebreanu în asemenea mod, încît eroul pare a-și asuma menirea ca prin caracterul său să imite modelul eroilor

[26] Dealtminteri în manuscrisul romanului se mai află un moto („Politique d'abord !"). Duritatea comunicării, dar mai ales prudența neangajării îl vor determina pe L.R. să renunțe la acest moto, cu atît mai mult cu cît slovele aparțineau lui Charles Maurras (1868—1952), la acea dată membru al Academiei franceze, ulterior exclus pentru colaboraționism.

[27] In traducere românească el sună astfel: „Ceea ce e mare la om, e că el este o punte și un făr' de scop; ceea ce se poate iubi la om, e că el e o *trecere* și un *apus*." Fragmentul face parte din lucrarea *Also sprach Zarathustra*, capitolul IV. El este desprins din dialogul lui Zarathustra cu poporul și este precedat de următoarele gînduri, care îi conturează și mai clar înțelesul: „Omul e o funie întinsă între animal și supraom, o funie deasupra unei prăpăstii. E primejdios să treci dincolo, primejdios să te oprești în cale, primejdios să privești în urmă, o înfiorare și o oprire primejdioasă." (F. W. Nietzsche, *Așa vorbit-a Zaratustra*, traducere de Eug. D. Relgis, Editura librăriei H. Steinberg & Fiu, p. 12.)

[28-29] Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Ghenghis-Han — Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura științifică și enciclopedică, 1980, p. 36.

clasicității grecești, tragedia sa fiind consecința unei dragoste unice, privită ca o explozie *dionisiacă*, exact în modul în care interpretase Nietzsche, în *Nașterea tragediei*, semnificația primelor manifestări teatrale ale antichității eline. „Prin cuvîntul «dionisiac» — scria el (și cititorul singur își poate da seama cît de mult se potrivesc aceste cuvinte traiectoriei lui Toma Pahonțu) — e exprimată rostirea unui *da* extaziat față de caracterul fundamental al vieții, înțeles ca acea calitate de a rămîne egală sieși, deopotrivă de puternică, deopotrivă de fericită în toate schimbările, marea participare patetică la bucurie și suferință care aprobă și sanctifică cele mai groaznice și îndoielnice laturi ale vieții, eterna voință de procreare, de fecunditate, de reînnoire: sentimentul de unitate a necesității de creare și distrugere."[30]

Tradusă în termenii oferiți de cazul concret al destinului lui Toma Pahonțu, ideea mai sus citată a lui Nietzsche se înfățișează astfel: dragostea furibundă, obsesivă, ce-l leagă de Cristiana Belcineanu — dragoste vinovată, distructivă, egoistă în intenție — constituie pentru erou — ca „participare patetică la bucurie și suferință" — singura îndreptățire „care aprobă și sanctifică" acele „groaznice și îndoielnice laturi ale vieții" sale, cum sînt cinismul, lipsa de principii și de moralitate, individualismul nemărginit, cu alte cuvinte: ambiția de a parveni, cu orice preț, prin orice mijloace, în cariera politică. Dar tocmai pentru că politica reprezintă principalul factor care-l leagă pe erou de realitatea de fiecare zi, în opoziție cu aspirațiile sale de eliberare, mobilurile intime ale existenței lui nu se pot reduce la dimensiunile lor metafizice. Dimpotrivă, dinamica interioară a lui Toma Pahonțu este animată și de o profundă motivație socială, chiar dacă eroul — contrar autorului, care o pune cu ostentație în evidență — nu îndrăznește să și-o mărturisească sieși deschis. În acțiunea romanului, acea „punte" („Brücke" — menționată în motoul din Nietzsche pus în fruntea *Gorilei*), fiind concretizată tocmai de dragostea eroului pentru o odraslă boierească, dobîndește, în primul rînd, semnificația simbolică — în sensul dat de Mircea Eliade — pe care o avea „podul", „puntea" în miturile arhaice: de „trecere primejdioasă de la un mod de existență la altul.[31] Toma Pahonțu nu năzuiește, pentru a scăpa „de slăbiciunea, de neputința sau de nenorocul condiției umane"[32], să „întemeieze o lume"[33], dar în schimb aspiră cu toată ardoarea să intre, să pătrundă într-o altă lume decît a sa proprie. Din acest punct de vedere, el nu este înrudit numai cu Ion al

[30] Apud Friz Martini, *Istoria literaturii germane de la începuturi pînă în prezent*, Editura Univers, 1972, p. 415.

[31] Cf. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 182.

[32-33] *Ibid.*, p. 36.

Glanetașului, ci și cu întreaga galerie de arivişti care, de la Dinu Păturică și pînă la Iancu Urmatecu, parcurg întreaga proză românească din a doua jumătate a veacului trecut și din prima a secolului nostru; e înrudit, mai ales, cu Andrei Pietraru din piesa *Suflete tari* de Camil Petrescu. Ca și personajul acestuia, Toma Pahonțu, dezavantajat de originea lui socială umilă, își neutralizează complexul plebeian de inferioritate printr-un orgoliu intim pătruns de conștiința propriei superiorități intelectuale, și animat de voința nemăsurată, cinică, de a și-o vedea afirmată și recunoscută, indiferent de mijloacele ce ar trebui să le folosească pentru atingerea unui astfel de scop.

Factor comun în destinele lui Toma Pahonțu și Andrei Pietraru este mai ales faptul că, pentru amîndoi, dragostea pentru o odraslă boierească constituie, deopotrivă, „o trecere și un apus („ein Uebergang und ein Untergang" — după cuvîntul lui Nietzsche în fragmentul ales de Rebreanu ca moto). Există însă o deosebire fundamentală între ei. În timp ce Andrei Pietraru — în figura căruia Camil Petrescu năzuia să parafrazeze pe Julien Sorel din *Roșu și negru* al lui Stendhal — caută să-și demonstreze sieși superioritatea pe terenul exclusiv al unei dragoste destinate să înfrîngă orgoliul aristocratic al partenerei sale, Toma Pahonțu, dimpotrivă, se străduiește să parvină în primul rînd pe arena vieții politice, folosindu-și talentul și inteligența, dar și lipsa de scrupule morale, pentru a-și face intrarea în cercul îngust al guvernanților de profesie.

La prima vedere, dragostea din pricina căreia eroul lui Rebreanu sfîrșește tragic n-ar constitui decît antiteza menită a scoate și mai puternic în relief această dominantă a personalității sale. În realitate însă, în ființa lui Toma Pahonțu politica și dragostea nu sînt dimensiuni antitetice, ci complementare. Obsesia erotică a eroului nu este altceva decît sublimarea ambiției politice, și astfel monomaniei sale nu i se opune, în fond, nimic de natură s-o contracareze. În *Gorila*, nu avem deci de-a face cu un conflict asemănător celui cornelian între dragoste și ambiție. Căci, în fizionomia morală a lui Toma Pahonțu, dragostea însăși face parte integrantă din ambiție. Dacă totuși manifestarea erosului ca explozie dionisiacă are misiunea de a justifica, în ochii eroului, vulgaritatea ambiției de parvenire, faptul poate fi pus numai pe seama caracterului strict inconștient al legăturii indisolubile dintre cele două pasiuni. În aceasta constă, dealtfel, întreaga și marea valoare, chiar originalitatea figurii lui Toma Pahonțu, zugrăvită în *Gorila*. Desigur, literatura a înregistrat cazuri în care o pasiune de ordin social a constituit factorul de refulare a unei porniri erotice sălășluind în abisurile inconștientului. După cîte știm, romanul lui Rebreanu este unicul caz

în care un scriitor încearcă să urmărească procesul sufletesc invers, de sublimare și refulare a unei ambiții sociale prin pasiunea erotică, concepută ea însăși ca un fel de alibi, de catalizator al celei dintîi, pe care chiar ea o include. Mai mult, interesul pentru figura plămădită de Rebreanu crește în clipa în care cititorul sesizează și un alt aspect de natură a conferi eroului un grad sporit de complexitate psihologică. Toma Pahonțu — care, fără să-și dea seama, este de fapt prizonierul propriei sale ambiții politice — vede un fel de eliberare în dragostea pentru Cristiana, deși tocmai această pornire erotică îi potențează ambiția politică, fiind chiar un factor suplimentar de aservire. În consecință, scriitorul își dezvăluie marea sa măiestrie de romancier tocmai în modul cum izbutește să disjungă cele două laturi ale unei monomanii: ambiția politică și erotica veleitară față de o parteneră cu statut social suprapus celui al eroului, să o transforme pe cea de a doua în sublimarea celei dintîi, creînd astfel o falsă antiteză acolo unde nu avem de-a face decît cu o complementaritate.

În acest sens converg și unele mărturisiri ale scriitorului cu privire la caracterul operei sale. Pentru el *Gorila* se definește ca un roman social, „fără să ridice anume vreo problemă, fără să rezolve nimic pe planul social și politic. Dealtfel — adăuga el — conflictul epic, propriu-zis, e un conflict de iubire."[34]

Neconstituind ipostaza unei înfruntări între ambiție și dragoste, Toma Pahonțu este pedepsit de soartă pentru vina de a fi corupt — tot fără să-și fi dat seama — iubirea ca „participare patetică la bucurie și suferință"[35], cu mobiluri și motivații ce-i erau funciarmente străine și țineau nu de o împlinire esențialmente umană, ci de pasiunea alienantă a ascensiunii pe scara ierarhiei sociale și a satisfacerii gustului pentru putere personală.

Din păcate, critica a acordat o atenție prea mică faptului că, în chiar planul strict al existenței sale sociale, Toma Pahonțu ni se dezvăluie nu numai cu o complexitate sporită, față de ceea ce am fi înclinați să intuim la prima vedere, dar și cu o alcătuire psiho-socială intimă mai interesantă decît aceea a omologilor săi din galeria de arivişti la care ne-am referit mai înainte. În genere, potrivit „modelului" Dinu Păturică al lui Filimon, aceștia, în ciuda deosebirilor considerabile ce subzistă între individualitățile lor specifice, tind oarecum să respecte un tipar comun, în modul de a-și înfăptui ambițiile de parvenire. În cazul lor, întregul proces de parvenire se reduce la eforturile de în-

[34] Cf. interviul din *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.
[35] Nietzsche, *op. cit.* (Vezi *supra*, p. XXIII).

corporare, de pătrundere, prin acțiuni subversive, într-un organism social cu un număr limitat de membri. Toma Pahonțu, dimpotrivă, sprijinindu-și ascensiunea pe umerii unui suzeran ca Rotaru, nu numai că nu se străduie să i se substituie printr-o acțiune subversivă, dar chiar depune toate eforturile pentru a-l propulsa în cariera politică, stimulîndu-i cu insistență ambițiile. De asemenea, eroul lui Rebreanu, contrar omologilor săi, aspiră la o putere pe care și-o vrea numai pentru sine, neîmpărțită cu nimeni, refuzînd orice fel de înregimentare. (Nu greșim cu nimic dacă afirmăm că, prin acest refuz, personalitatea lui trădează starea psihică a autorului la care ne-am referit în pretextul romanului.)

Dragostea lui Toma pentru Cristiana n-ar fi de fapt altceva decît devierea în plan erotic a necesității obiective de încorporare, dar pe care în sfera strict practică a existenței sale sociale o respinge cu îndîrjire și repulsie. Ascensiunea sa nu este calculată dinainte, ca aceea a unui Dinu Păturică, Tănase Scatiu, Iancu Urmatecu — sau chiar a unui Gore Pirgu — pe baza unui mecanism precis ce are, în genere, la temelie, credința stăpînului în perenitatea ordinei pe care o patronează și, în consecință, încrederea lui naivă în devotamentul supusului. Dimpotrivă, eroul lui Rebreanu își gîndește și își datorează urcușul numai prin specularea abilă a hazardului, pe care crede că l-ar putea face să joace în favoarea lui. Aceasta deoarece, vrînd cu tot dinadinsul să intre în cercul îngust al profesioniștilor politicii, dorește în același timp, cu nu mai puțină ardoare, să-și menajeze, în chiar cadrul acestui cerc, totala libertate individuală, atît interioară cît și exterioară. Ca moduri de existență, politica și dragostea sînt pentru el doar fațete ale aceleiași aventuri periculoase. Numai astfel se explică de ce își începe cariera pornind de la două ipoteze riscante: că guvernul este pe cale să demisioneze și că Rotaru ar primi să facă parte din noul cabinet (deși, pînă atunci, nemulțumit de demnitățile oferite de partidul căruia îi aparținea, acesta se ținuse departe de avanscena politică). Cît privește dragostea, cu același cinism atroce se rupe de propria lui familie, pricinuindu-i mari suferințe, și asta numai pentru că a întîlnit privirea unei femei din lumea ce forma încă mirajul vieții sale.

Plutirea ambiguă a lui Toma Pahonțu pe linia de întîlnire a două tendințe contrarii — necesitatea de a accepta servitutea și aspirația spre libertate —, exact acolo unde, datorită vîrtejului produs, primejdia devine maximă, nu poate ispiti decît un spirit aventurier. În climatul politic specific democrației parlamentare burgheze — în cadrul căreia, adeseori, fiecare din cele două tendințe amintite constituie masca și alibiul celeilalte — aventura eroului nostru își găsește cîmp larg de ma-

nifestare. Crezîndu-se în stare a-și hotărî singur destinul, a transforma în favorabile împrejurări ce i se înfățișează inițial ca defavorabile, eroul, deși se consideră liber de orice prejudecăți sau angajamente de ordin programatic ori doctrinar, nu-i mai puțin prizonierul unui mit pe care el însuși și l-a făurit. El crede cu candoare că trăind în societate poate fi totuși absolut liber de ea, că poate nesocoti legile ei de funcționare, unele dintre ele nescrise, dar riguroase. Dacă pe plan erotic sfîrșitul său tragic se datorește pîngăririi inconștiente a dragostei cu mobiluri străine naturii ei intime, pe plan strict social el își are premisele tocmai în ignorarea unor astfel de legi. Spiritul de aventură îl determină să-și situeze singur existența într-un punct critic. Căci, aspirînd la manipularea propriului său destin, el ajunge, tocmai datorită acțiunii oarbe a acestor legi, în situația contrarie, ca soarta să-i fie manevrată din afară, de forțe pe care nu le poate controla. Astfel, deși este pe deplin conștient că în nici un caz nu va fi în stare să parvină la o poziție socială mai înaltă, decît folosindu-se de condițiile ce îi sînt create de către democrația parlamentară, deși se sprijină în ascensiunea sa pe un democrat convins ca Rotaru (care îi înlesnește chiar dobîndirea unui ajutor financiar din partea unui bancher evreu), Toma Pahonțu, fără să creadă cîtuși de puțin în sloganurile pe care le debitează în gazeta sa (dovadă, între altele, și angajarea în redacție a unor ziariști de origine iudaică), se lansează în dezlănțuirea unei campanii de presă cu caracter ultranaționalist, antisemit.

Gazeta scoasă de Pahonțu — repetăm: cu bani avansați de un financiar evreu (ceea ce este de natură să sugereze că pe acesta nu-l interesa defel soarta conaționalilor săi) — devine catalizatorul și trambulina de afirmare în viața politică a unei mărunte grupări fasciste în stare incipientă, „Frații de cruce", inițiată și condusă de Dolinescu. În sistemul său de semnificații, textul lui Rebreanu are menirea de a sugera prin figura acestuia tocmai ipostaza pe care Pahonțu o refuză atunci cînd, pus pe parvenire, își mobilizează toate forțele interioare pentru a lua lumea cu asalt: anume, spiritul de încorporare. Antiteză a eroului principal, conducătorul fascist este pus de autor să pozeze într-un fel de „om nou," menit să aducă o primenire în moravurile vieții publice afectate de corupție. În realitate însă, întreaga sa psihologie demonstrează că el este chiar mai vechi decît Pahonțu. Contrar acestuia, care, cum am văzut, suferă de un complex plebeian de inferioritate, comandantul „fraților" este stăpînit de complexul de superioritate al originii sale boierești (stabilită cu abilitate de autorul romanului, tocmai pentru a sugera, în subtext, caracterul „noii" organizații). Numai că avînd un astfel de complex, se vede frustrat în noile condiții capi-

taliste de după primul război mondial, cînd Dolinescu consideră că a fost în mod abuziv deposedat de drepturile sale de a conduce ţara, pe care socotea că le are prin naştere. Pentru a-şi compensa frustrarea, el înfiinţează o mică grupare — alcătuită din tineri declasaţi, înspăimîntaţi de lipsa oricăror perspective de a se afirma în viaţă — grupare înlăuntrul căreia este ascultat fără crîcnire, cu supunere oarbă. Ca model social — pe care dealtfel năzuieşte să-l impună întregii ţări —, formaţia sa politică repetă raporturile ce existau înainte de primul război mondial între părinţii săi şi ţăranii de pe moşia lor. Antisemitismul lui nu este decît o mască menită a ascunde, a mistifica utopia reacţionară de care el este animat din punct de vedere ideologic. Sub acest raport, este cît se poate de edificatoare discuţia pe care o are la un moment dat cu Pahonţu. Deşi Dolinescu îi recunoaşte preopinentului său superioritatea intelectuală, îşi arogă sieşi dreptul de a conduce — drept socotit de el în afara oricărei discuţii — în numele unui alt tip de superioritate : cea „morală". Dar ce înseamnă ea în fond, şi despre ce fel de morală este vorba ? Nimic altceva decît intransigenţa fanatică de a impune cu forţa, prin mijloace teroriste chiar, viziunea sa aberantă, speculînd starea de nemulţumire socială din anii crizei economice. Deşi nu o afirmă explicit (din aceleaşi motive literare, folosite, spre pildă, în *Răscoala*, considerente de natură a nu face textul să alunece spre didacticism sau tezism anost), Rebreanu sugerează implicit că întreaga frazeologie a „fraţilor de cruce" despre lupta lor împotriva politicii, despre înlocuirea ei printr-o aşa-zisă activitate de „educare a poporului", indică tendinţa lor nemărturisită de a supune masele unui fel de dresaj moral, cu scopul de a le împiedica să se pronunţe, în cunoştinţă de cauză, cu privire la adevăratele probleme ale existenţei lor. Din nou, măestria artistului îşi spune cuvîntul, simpatiile şi antipatiile fiind puţin transparente, trăsătură dealtfel caracteristică oricărei proze obiective. (In acest sens, trebuie interpretată o nouă mărturisire din interviul publicat la 14 iunie 1938 : „Cum nu am încetat de a crede, cu hotărîre, în autonomia actului de creaţie, problema nu m-a preocupat decît din punct de vedere literar, la fel cum cred că va fi judecat şi romanul. Opera literară nu poate fi pamflet." [36])

Cu toate că nu împărtăşea poziţia lui Dolinescu, Toma Pahonţu se lasă totuşi convins să susţină acţiunea „fraţilor de cruce". Fireşte, calculul politic joacă un rol hotărîtor în adoptarea unei asemenea decizii. Dar nu mai puţin adevărat este — dacă privim îndeaproape natura

[36] Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.

relaţiilor dintre cei doi eroi — că printre impulsurile care i-au dat naştere poate fi identificată şi o anumită dispoziţie de natură afectivă, iraţională chiar, stăruind în subconştientul lui Pahonţu şi formînd un fel de substrat al atitudinii sale. Acesta îşi dorise gazeta pe care o conducea numai pentru că, aşa cum se spunea adesea, presa constituia „a patra putere în stat". Dolinescu, cu morga sa aristocratică, cu siguranţa rece şi distantă ce-l caracterizează, i se înfăţişează în fond ca o altă ipostază a aceleiaşi lumi mirifice întruchipată de Cristiana, lume ale cărei porţi i se păreau dintru început ferecate. De aceea faţă de conducătorul minusculei grupări fasciste el manifestă, deopotrivă, dispreţ şi ură, amestecate însă cu anumită invidie şi admiraţie. A-i susţine acţiunea însemna a-l „avea în mînă", a-l manipula şi deci supune, ceea ce în intimitatea spiritului său se traduce prin satisfacţia de a fi fost în stare să domine tocmai pe acela care reprezenta modul de existenţă de care el fusese frustrat. Aşa se explică de ce — obţinînd o asemenea satisfacţie în sfera erotică a vieţii sale — susţinerea acţiunii politice a lui Dolinescu nu mai prezintă pentru el nici un interes. La rîndul lui, tînărul vlăstar boieresc, deşi nu şi-l doreşte decît ca „însoţitor vremelnic de drum", obişnuit să vadă în fiecare un serv, îl şi socoteşte subalternul său „de drept", tratîndu-l ca atare. In clipa cînd consideră că „a călcat consemnul", unul din oamenii săi îl ucide. Şi astfel Pahonţu ispăşeşte o vină pe care n-a făptuit-o. Căci el nu împărtăşise cauza „fraţilor", iar ca aliatul lor temporar se putea oricînd considera dezlegat de angajarea pe care şi-o asumase. El nu plăteşte o vină, ci mai degrabă o nesocotinţă : uşurinţa de a se fi jucat cu focul, de a fi dezlegat şi lăsat liberi cîinii urii şovine împotriva unei populaţii lipsite de apărare, fără însă a-şi da seama că el însuşi putea să cadă pradă lor. „Cine seamănă vînt, culege furtună", pare a sugera autorul prin sfîrşitul eroului.

Regăsim în fizionomia morală a lui Toma Pahonţu o trăsătură dominantă a lui Pirgu din *Craii de Curtea-Veche*, scoasă în relief prin următoarea caracterizare :

„Aşa cum sucea el treburile, cum le învîrtea, cum îi prostea şi-i zăpăcea de la mic la mare, scoţîndu-se pe el basma curată, era o minune ; un tîrg întreg îl juca giurgiuna şi noi-înşine nu am făcut tustrei oare parte din Vicleimul ale cărui păpuşi le arunca una într-alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă i se întîmpla să le ciobească sau să le sfarăme ?" [37]

[37] Mateiu Caragiale, *Opere*, Bucureşti, 1936, p. 106.

Deşi pînă la urmă nu are soarta fericită a omologului său, neizbutind a se scoate pe sine „basma curată", Toma Pahonţu, în virtutea mitului de fiinţă supraomenească pe care şi-l făureşte despre propria sa persoană, se crede în stare „un tîrg întreg" a-l „juca giurgiuna", speculîndu-şi relaţiile şi la centru şi la dreapta, folosindu-se de întreaga ţesătură a adversităţilor politice şi străduindu-se să profite din fiecare nouă împrejurare. S-ar putea spune că tocmai prin această trăsătură eroul izbuteşte să confere identitate concretă şi prezenţă simbolică acelei „gorile" monstruoase —, cum i se înfăţişa autorului politica în condiţiile democraţiei parlamentare burgheze din deceniile al III-lea şi al IV-lea ale veacului nostru. Dar ceea ce este deosebit de interesant în acest roman decurge din împrejurarea că eroul, ca prezenţă simbolică, devine o modalitate de identificare nu numai a unei existenţe omeneşti singulare, dominată de o monomanie, ci şi a unei întregi lumi, a unei faune numeroase.

Chiar dacă nu trăieşte prin individualitatea fiecăruia în parte, această lume se impune, în totalitatea ei, prin specificul relaţiilor dintre personaje, de natură a concura la configurarea protagonistului. Particularitatea *Gorilei* ca structură epică rezidă în aceea că figura centrală a romanului reprezintă condensarea, într-o ipostază unică, tocmai a acestui specific. Toma Pahonţu se crede în stare a manipula pe toată lumea. Această lume însă există numai în măsura în care fiecare se crede în stare a-l manipula pe celălalt. Este legea de fier a junglei politice. Dar oare, în tot acest joc — prin natura lui primejdios — eroul nu ajunge în situaţia de a fi el însuşi manipulat? Căci meritul artistic al lui Rebreanu este tocmai acela de a nu ne lăsa să distingem, în ţesătura de intrigi de la suprafaţa vieţii politice, pe manipulant de manipulat, fiecare aflîndu-se, deopotrivă, în ambele posturi. Arena activităţii publice ni se înfăţişează într-adevăr ca scena unui spectacol de marionete, dar care numai în parte ar semăna cu „Vicleimul" pomenit de Mateiu Caragiale în textul citat mai înainte; mai degrabă ar putea fi comparat cu un spectacol în cuprinsul căruia comicul se împleteşte cu tragicul.

Rebreanu însă mai are şi un alt merit: de a ne sugera că în ciuda felului în care ni se înfăţişează lucrurile la prima vedere — cînd nu izbutim să deosebim pe manevranţi de manevraţi —, la un examen mai atent sîntem în stare să descoperim chiar şi pe aceia care trag sforile din culise. Ei sînt cei doi „mari anonimi": bancherul evreu Leopold Goldstein şi ginerele său, industriaşul antisemit Octavian Utalea. Dacă, din punct de vedere caracterologic, autorul nu le-a dăruit o individualitate precisă, faptul nu se poate altfel explica decît prin aceea că, deliberat, a urmărit să sugereze natura obscură a uneltirilor lor. Ei

ne apar în roman exact ca şi prototipurile lor din viaţa reală: cu o identitate aproape imposibil de descoperit. Fiind magnaţi ai capitalului şi industriei (caietele de creaţie amintesc numele lui Max Auşnit şi Mociorniţa — aflaţi în umbra mişcării legionare), ei sînt exponenţii unei relaţii sociale, ai unei funcţiuni; ca atare reprezintă „bunuri" nu „persoane". Fireşte, romanul ar fi cîştigat poate în pregnanţă socială, dacă ne-ar fi arătat şi motivele concrete ale acţiunii lor, ca de pildă finanţarea de către Goldstein a gazetei lui Pahonţu şi de către Utalea a campaniei electorale a „fraţilor de cruce". Dar atunci, probabil, ar fi fost dificil pentru scriitor de a-şi realiza intenţia: înfăţişarea lor sub specia anonimatului. Oricum, replica lui Titu Herdelea din ultima parte a romanului, „Toţi oamenii cu bani mulţi seamănă între dînşii" [38], pare să sugereze cititorului una din concluziile grave ale cărţii, reliefînd rolul marilor patroni, care intervin, de regulă, doar în momentele cruciale ale acţiunii conduse de ei din umbră.

Ca pură relatare a unei suite de evenimente, încărcate de semnificaţie spirituală din viaţa unuia sau mai multor eroi, textul încă nu poate epuiza în întregime sensul unui roman. Aşa cum conţinutul unei simple propoziţiuni nu rezultă numai din acela al cuvintelor care o compun, al modului în care sînt grupate şi al raporturilor gramaticale dintre ele, o simplă virgulă putînd determina schimbarea înţelesului în funcţie de locul unde e plasată, tot astfel o operă literară nu poate fi percepută în toată adîncimea ei, dacă ne rezumăm lectura la pătrunderea numai a ceea ce ne comunică propoziţiunile şi frazele din care e alcătuită. Între acestea există un aşa-numit „spaţiu de nedeterminare", asemănător cu pauza dintr-o operă muzicală, prin care autorul continuă să-şi exprime gîndurile chiar dacă nu foloseşte nici un cuvînt în acest scop. De pildă, prin simpla alăturare a două fraze poate apărea un înţeles diferit de acela al fiecăreia dintre ele, luată în chip izolat. Astfel una reprezintă contextul celeilalte. Mai mult chiar, dacă percepem o operă în totalitatea ei, nu arareori descoperim contextul unei notaţii la o anumită distanţă de locul în care a fost formulată, după cum o reclamă necesităţile de compoziţie ale cărţii.

CONTEXTUL are un rol deosebit, mai ales într-un roman obiectiv ca *Gorila*. Neintervenind personal în discursurile eroilor săi — puşi să evolueze după propria lor logică internă, să se exprime potrivit unei identităţi sociale, politice şi psihologice ce le-a fost iniţial atribuită — scriitorului nu-i rămîne pentru a comunica judecăţi de valoare asupra

---

[38] Cf. *Gorila* (*infra*, p. 311).

eroilor înfățișați, decît juxtapunerea unor determinări sau unor situații care, după cum se completează sau se anulează reciproc, au darul de a pune în lumină optica favorabilă sau defavorabilă asupra lor.

Desigur, uneori însuși textului i se încredințează menirea de a reflecta atare optică. De exemplu, chiar la începutul cărții, Octavian Utalea își face intrarea în narațiune prin următoarea notație:

„Astă-primăvară, în lumea bună bucureșteană a făcut rumoare căsătoria marelui industriaș ardelean Octavian Utalea, unul din cei mai bogați oameni din țară și cunoscut antisemit, cu d-șoara Clarisa Babila, fiica foarte frumoasă a bancherului Leopold Goldstein. În special erau scandalizate femeile, că un bărbat atît de «bine» n-a găsit în tot vechiul regat decît o ovreică..." [39]

Ceea ce reflectă pe deplin ideea autorului că marii capitaliști, bancheri sau industriași, de naționalități diferite, stabilesc între ei legături de rudenie, atunci cînd le-o impun interesele, lozincile antisemite, șovine, naționaliste, pe care unii dintre ei le vîntură, fiind bune numai „pentru a prosti mulțimea".

Dar o asemenea notație aparține ea însăși unui anumit context, în lumina căruia își împlinește semnificația. Spre sfîrșitul narațiunii, ni se istorisește împrejurarea-cheie potrivit căreia, în ciuda retoricii lor bombastice privitoare la necesitatea alungării politicii din viața publică, „frații de cruce" se hotărăsc ei înșiși să facă totuși politică, prezentîndu-se la o alegere parțială, bineînțeles cu un program antisemit. Cum însă o asemenea acțiune costă bani, cel care îi finanțează este — cum s-a relatat — tocmai Octavian Utalea. Ceea ce, desigur, este de natură să confere un alt sens decît cel propriu diatribelor isterice îndreptate de ei împotriva evreilor.

Tot prin arta contextului, Rebreanu subliniază că sinceritatea convingerilor afișate de unii tineri fanatizați — de fapt rod al unei mari naivități politice — apare ca reală doar la nivelul cîtorva membri de rînd ai grupării, care, ca Ionescu, sfîrșesc prin a deveni unelte oarbe și executori docili ai asasinatelor plănuite în umbră. Scriitorul n-are nevoie decît de o singură replică — destinată demascării gîndurilor ascunse ale lui Dolinescu — pentru a arăta întreaga goliciune a frazeologiei acestuia. La un moment dat, în cursul unei discuții, conducătorul fascist îi spune lui Pahonțu:

„Astea-s pentru galerie, religia tinereții și comandamentul național și celelalte!" [40]

[39] *Ibid.* (*infra*, p. 13—14).
[40] *Ibid.* (*infra*, p. 74).

Desigur, în sensul ei propriu, replica se referă la gîndurile nemărturisite ale lui Pahonțu, disimulate cu grijă la adăpostul unei vorbării naționaliste. Dar tocmai datorită modului ambiguu în care este formulată, ea dobîndește și un înțeles colateral, deci o valoare artistică revelatoare, sugerînd implicit că și propriile sale lozinci — identice de fapt cu ale lui Pahonțu — sînt tot „pentru galerie". Dealtfel, într-o versiune inedită, replica revine și în vorbirea unui alt personaj, Vasile Cumpănașu, acuratețea lui sufletească punînd-o și mai bine în valoare. Persiflînd crezul „simplu și sfînt" al conducătorului „fraților de cruce" („un neam, o țară, un rege" [41]), Cumpănașu observă cu luciditate: „Astea sînt sloganuri demagogice pentru captarea mulțimilor, dragă Barbule!" [42]. Sub pana lui Rebreanu, arta contextului devine așadar principalul mijloc de a transmite cititorului propria sa atitudine în fața întîmplărilor străbătute de eroii întruchipați de el, fără însă ca prin aceasta romancierul să fie confruntat cu primejdia didacticismului și tezismului. În special ea îi îngăduie să scoată în evidență o latură ascunsă a personajului — dar tocmai din această pricină hotărîtoare pentru judecata de valoare asupra lui, pe care autorul intenționează s-o impună cititorului — și s-o înfățișeze ca atare. Tehnica folosită seamănă cu aceea a contrapunctului din muzică unde, după cum se știe, chiar cea mai duioasă melodie se poate transforma, printr-o simplă amendare, într-un motiv comic. Autorul lasă impresia a acorda inițial un fel de credit eroului și, înconjurîndu-l cu o aparentă simpatie, îl umflă ca pe un balon, pentru ca, la momentul potrivit, să-l reducă la zero printr-o singură înțepătură de ac. De pildă, tot despre Utalea, ni se afirmă în cuprinsul unei caracterizări că, pe de o parte, „averea mare, dobîndită într-un timp relativ scurt numai prin propria-i vrednicie, îi dădea o siguranță și o încredere în sine deplină" [43] iar, pe de altă parte, că nu concepea să fie contrariat, ceea ce, în cel mai bun caz, denotă obtuzitate: „Ca o fată răsfățată care știe că-i șade bine orice face, tot așa se simțea desigur și Utalea în lume, convins că pînă și greșelile lui trebuie să fie primite ca manifestări ale originalității care-l caracterizează" [44]. Este deci cît se poate de firesc ca un asemenea personaj, care, „ca toți oamenii de afaceri, cultiva din instinct presa" [45], să nu manifeste nici un fel de înțelegere pentru libertatea cuvîntului, ceea ce îl va determina să-i declare fără înconjur lui Pahonțu, trădîndu-și implicit și intențiile: „Mîine sau poimîine, cînd

[41-42] *Ibid.* (*infra*, p. 160).
[43-44] *Ibid.* (*infra*, p. 14—15).
[45] *Ibid.* (*infra*, p. 18).

vei avea ziarul d-tale, fiindcă îl vei avea, sînt sigur, vei căuta și d-ta tot slugi care să scrie cum vei gîndi și judeca d-ta. Cineva trebuie să comande, dragul meu domn, nu numai la armată ci în orișice întreprindere, altfel mergem la anarhie și la faliment!"[46]

În același mod își manifestă scriitorul și antipatia sa profundă față de un fascist ca Dolinescu. După ce în cuprinsul unei caracterizări ni-l descrie sub înfățișarea ce și-o construise desigur pentru aparițiile sale în public („mîndrie bărbătească, răspîndind totuși o simpatie cuceritoare"), scriitorul ține să precizeze ce se ascundea în spatele ei: „numai buzele subțiri, alcătuind o linie orizontală, ascundeau parcă în rigiditatea lor o cruzime aproape în contrast cu tot restul"[47]. Iar pentru a întări mai mult efectul distanțării sale de propriul său personaj îi atribuie ca trăsătură fizică semnul prin excelență al spadasinului care, după cum se știe, alcătuia marea mîndrie a tuturor iuncerilor prusaci: „O cicatrice largă îi brăzda obrazul drept de la coada ochiului la colțul gurii și pînă la îndoitura bărbiei".[48] În felul acesta, Rebreanu înscrie spiritul terorist ca trăsătură caracteristică a personajului său. Dealtminteri tot prin context portretul acestuia dobîndește noi trăsături caracterologice, vizînd același cod genetic. Astfel „aerul de suficiență morală și de superioritate boierească"[49], pe care îl degajă continuu conducătorul „fraților de cruce", își are explicația în însăși stirpea personajului, precizată ca atare în narațiunea lui Rebreanu („Dolinescu, odrasla unei familii mari, cu relații de rudenie și prietenie în sferele înalte, trăia în alte cercuri cu puține contingențe în lumea în care se învîrtea Pahonțu"[50]). Inegalitatea stărilor îl determină dealtfel pe acesta din urmă să replice: „De ce ți s-ar părea curios că am obținut o situație pe care alții, infinit inferiori mie, o cîștigă fără nici o muncă și fără merite? Pentru că viu de la țară sărac și fără alt sprijin decît talentul dăruit de Dumnezeu și truda zilnică de a-mi îmbogăți creierul și sufletul? Oare tu însuți meriți mai mult situația pe care o ai decît eu pe a mea? Dacă eu, prin talent și străduință, dobîndesc o situație, sînt arivist, iar dacă o dobîndești tu, nu ești arivist, pentru că te-ai născut la oraș, într-o familie bogată, cu nume cunoscut, și ți se cuvine locul de conducător, indiferent dacă ai mai puțin talent și muncești mai puțin ca mine sau deloc? [...] Cînd ai la spate siguranța materială poți să ai toate intransigențele. Să poftești

[46] *Ibid.* (*infra*, p. 19).
[47–48] *Ibid.* (*infra*, p. 72—73).
[49] *Ibid.* (*infra*, p. 280).
[50] *Ibid.* (*infra*. p. 74).

însă să fii intransigent cînd a doua zi n-ai unde să dormi și cu ce să-ți potolești foamea! [...] De peste douăzeci de ani gust amărăciunea asta — continuă Toma. De cînd am ajuns între boieri... Și nici azi n-am scăpat de ea și voi simți-o pînă voi muri. Moralmente nu m-ați considerat egalul vostru niciodată. O discriminare a stăruit mereu care a răbufnit, cînd disprețuitor, cînd amenințător, cînd mai discret, de cîte ori n-a fost altă armă mai eficace să mă combată. Vor trebui să treacă generații pînă ce urmașii mei vor dobîndi în sfîrșit egalitatea morală, reală, definitivă..."[51]

Fragmentul citat mai sus este cu atît mai important cu cît gîndurile atribuite lui Pahonțu le regăsim în propriul jurnal al scriitorului, o sugestie în plus la interpretarea corectă a romanului.

O însemnătate deosebită prezintă, sub raportul analizei contextului, și deci al decriptării opțiunilor politice fundamentale ale autorului, identificarea tipurilor de gîndire ce le ilustrează limbajele folosite de protagoniști în dezbaterile lor de idei și, mai ales, contrastul dintre modul în care își susțin tezele adepții democrației și cei ai fascismului. În acest sens, este de reținut faptul că, în arta lui Rebreanu, însuși dialogul politic, în ciuda naturii lui abstracte, dobîndește virtuți caracterologice de primă importanță, neconstituind doar modul de semnificare al înfruntării dintre concepții antitetice, ci și al universurilor umane specifice pe care le întruchipează respectivele personaje. Astfel, limbajului politic i se încredințează misiunea de a forma un fel de corespondent în plan verbal al monomaniei pasionale reprezentate de Pahonțu. „Frații de cruce", în frunte cu Dolinescu, fiind exponenții unei astfel de monomanii verbale, devin *ipso facto* un fel de ipostază caricaturală a celei pasionale ilustrate de eroul principal. Este ca și cum autorul, fără să intervină cîtuși de puțin în discursurile eroilor săi, ar voi să ne sugereze implicit pînă la ce grad de dezumanizare grotescă poate ajunge monomania ambiției parvenirii politice. Dar o asemenea funcțiune a limbajului politic nu avea cum să dobîndească pregnanță artistică în afara propriului său context, respectiv prin izolarea lui de un alt limbaj care, prin contrast, trebuia să dezvăluie cititorului lipsa de conținut intelectual al celui dintîi. Pentru a nu impieta asupra obiectivității, scriitorul se ferește să îngroașe retorica „fraților de cruce", lăsîndu-i să se caricaturizeze singuri prin modul specific în care reacționează din punct de vedere verbal la obiecțiile ce li se aduc de către adversarii lor sau chiar la cele mai mărunte rezerve formulate de personaje cu atitudine absolut neutră în dezbatere. Sub un atare

[51] *Ibid.* (*infra*, p. 163—164).

raport, este simptomatic faptul că, în fond, marea controversă pe care o prezintă Rebreanu în romanul său între tezele fasciştilor şi cele ale antifasciştilor nu este cîtuşi de puţin un dialog în adevăratul înţeles al cuvîntului. Ea seamănă mai degrabă cu o convorbire între surzi. Pentru că în limbajul fiecăreia dintre cele două atitudini cuvîntul folosit îndeplineşte altă funcţiune; în consecinţă nici un fel de comunicare, de contact spiritual nu este cu putinţă între ele. In timp ce în vorbirea fasciştilor cuvîntul este desprins de orice suport noţional, fiind doar un fel de exclamaţie, asemănătoare sunetelor nearticulate emise de animale pentru a exprima o anumită dispoziţie viscerală, în cea a antifasciştilor ea este înzestrată cu toate atributele sale umane de comunicare a unei gîndiri raţionale. De aceea fasciştii rezistă fără nici un fel de scrupul sau mustrare de conştiinţă, fără nici un moment de reflecţie în faţa oricăror argumente, întocmai ca animalul de la circ, sensibil mai mult la biciul dresorului decît la cuvîntul lui. Astfel, de pildă, chiar în momentul cînd îşi face intrarea în acţiune, studentului Ionescu (în contrast cu portretul idealizat pe care i-l face autorul tocmai pentru a nu-şi arunca toate cărţile pe masă încă de la început) i se poate presimţi eşuarea ulterioară în postura de asasin, după modul cum se comportă într-o discuţie. Ţinuta lui nu este aceea a unui student, a unui om deprins să mînuiască idei, ci a unui huligan obişnuit, pentru care cuvîntul nu serveşte decît la justificarea agresivităţii. În mintea lui, toate gravele probleme ale ţării se rezumă la doi factori presupuşi nocivi: politicienii şi evreii. In clipa cînd profesorul Cumpănaşu manifestă o anumită rezervă faţă de opiniile lui [52], Ionescu nu dovedeşte nici cea mai mică umbră de receptivitate, stăruind, ca un posedat, fără argumente, asupra aberaţiilor sale. In mintea lui, cuvintele acoperă mai puţin realităţi concrete, efectiv perceptibile, cît mai ales trădează un sindrom obsesiv, consecinţă a unui impuls iraţional de ură patologică care nu aşteaptă decît o singură vorbă, oricare ar fi ea, pentru a se declanşa într-o acţiune agresivă.

Lăsîndu-i pe fascişti să ne apară aşa cum ar fi voit ei să se înfăţişeze publicului, ca şi în proprii lor ochi, înveşmîntaţi în haina unui idealism ostentativ, de paradă — dar tocmai din această pricină de la început suspect cititorului —, Rebreanu spulberă totodată astfel de aparenţe înşelătoare, făcîndu-i să se demaşte chiar prin propriul lor limbaj politic. Astfel, Dolinescu este pus la un moment dat să declame: „Credinţa noastră nu admite critică şi nici discuţie. Unde începe discuţia, încetează credinţa şi mai ales puterea ei. Credinţa discutată

[52] *Ibid.* (*infra*, p. 42).

nu mai poate muta munţii din loc" [53] sau: „Noi suprimăm oratoria. Discutăm în comenzi, ca la armată... Am făcut un decalog în care am cuprins toate datoriile unui frate de cruce. Numai datorii, vezi, nu drepturi. Noi servim fără plată, pentru mulţumirea conştiinţei noastre." [54]

Ceea ce îl interesează pe Dolinescu nu este cîtuşi de puţin ridicarea nivelului de trai al poporului, scoaterea lui din sărăcia de veacuri în care se zbătea, ci transformarea ţării într-un imens lagăr de concentrare, în care toţi oamenii să fie supuşi unei munci forţate denumită eufemistic „muncă aspră, de gospodărie exemplară" [55], timp de „cel puţin trei generaţii" [56] numai şi numai pentru ca în felul acesta el însuşi şi cei de aceeaşi teapă să-şi poată satisface propria lor sete de putere.

Dacă citim cu atenţie romanul *Gorila*, ne putem uşor da seama că deşi din necesităţi de obiectivitate artistică autorul a fost determinat să-i înfăţişeze pe fascişti cu propriile lor slogane politice, el a găsit totuşi putinţa să se distanţeze de retorica lor, pentru a nu lăsa cititorului impresia că i-ar reprezenta în vreun fel. In acest scop, romancierul nu s-a mărginit la plasarea diverselor slogane într-un asemenea context încît ele să dobîndească inevitabil un profil caricatural. Mai mult decît atît, ele au fost astfel dispuse în structura cărţii, încît nu există lozincă fascistă căreia să nu i se riposteze în chip energic şi mai ales argumentat, contrareplicile impresionînd puternic tocmai datorită convingerii intime cu care sînt rostite.

Arătam mai înainte că între adepţii democraţiei şi cei ai fascismului nu se stabileşte şi nici nu se poate stabili un adevărat dialog. Contextul dezbaterii scoate în evidenţă superioritatea incontestabilă a celor dintîi, prin aceea că ei, contrar celorlalţi, nu se mărginesc la afirmaţii lipsite de acoperire, ci discută logic, îşi formulează susţinerile pornind tocmai de la spusele preopinenţilor lor. Astfel, de pildă, într-o discuţie cu Dolinescu, Teofil Drugeanu, înainte chiar de a-şi formula propriul său punct de vedere, se străduieşte să pună problema chiar pe terenul interlocutorului său: „Eu recunosc bucuros că, pentru adevărata înălţare a neamului nostru, o educaţie nouă, radicală, eroică e necesară, absolut necesară, că trebuie făcut *tabula rasa* din minciunile naţionale şi tradiţionale care maschează numai turpitudini! Dar nu pe preţul renunţării la orice control... Imi cunosc neamul şi sînt sigur că fărădelegea s-ar lăfăi mai obraznică, mai revoltătoare îndată ce s-ar realiza trimiterea în concediu a organizaţiilor politice. De bine de rău tot avem un control. Cu ce-l înlocuim?... Avem azi o tiranie minoră care se mai sfieşte de nele-

[53-54] *Ibid.* (*infra*, p. 161—162).
[55-56] *Ibid.* (*infra*, p. 91).

giuirile prea mari. Pentru noi un sistem autoritar ar însemna cea mai oribilă tiranie totalitară." [57] Pentru ca în cele din urmă să aducă argumentul hotărîtor: „Dar la noi? Regele și guvernul sînt de fapt stăpîni mai absoluți ca în orice regim de dictatură. La noi nu există rezistență adevărată. Vorba d-tale: capul plecat... Așa că nu-i nevoie de răsturnări prealabile." [58] Personajul subliniază astfel în modul cel mai răspicat cu putință că instaurarea unei dictaturi, așa cum o cereau fasciștii, pentru a pune capăt, chipurile, putreziciunii moravurilor politice, nu ar fi însemnat o schimbare reală în ordinea existentă, ci doar o diversiune, întrucît însuși regimul împotriva căruia se înverșunau atîta oamenii lui Dolinescu nu reprezenta o democrație adevărată, ci o dictatură camuflată. Ceea ce implică, așa cum sugerează același personaj în continuarea filipicii sale, nu restrîngerea ci, dimpotrivă, lărgirea drepturilor democratice și a libertăților cetățenești. Este dealtfel cît se poate de semnificativ faptul că, pe măsură ce narațiunea se apropie de sfîrșit, autorul tinde din ce în ce mai mult să acopere, să înăbușe glasurile fasciștilor sub vocile tot mai numeroase și mai energice ale celor ce li se împotrivesc, ceea ce sugerează cît se poate de limpede rezistența care este pe cale să se organizeze împotriva lor. Punctul declanșator al unor astfel de atitudini potrivnice este marcat de reacția de indignare, de o extremă duritate, pe care o manifestă Teofil Drugeanu față de Pahonțu, în momentul cînd află de hotărîrea acestuia de a sprijini candidatura „fraților de cruce" în alegeri. Nu-i nevoie să cităm întreaga discuție dintre cei doi eroi pentru a scoate în evidență modul în care autorul, inserîndu-se pe sine în discursul ginerelui lui Rotaru, dă un adevărat avertisment acelor politicieni carieriști care, aidoma eroului său Pahonțu, deși se consideră democrați, fac jocul fasciștilor, pregătind poporului o neagră robie. Este suficient să cităm doar următoarele cuvinte adresate de Teofil Drugeanu lui Pahonțu pentru a ne da seama că, prin mijlocirea lor, Rebreanu nu numai că oferă o izbutită caracterizare fascismului, dar chiar, mai mult, dresează un act de acuzare în toată puterea cuvîntului împotriva lui:

„— Bine Toma, mă revolți! strigă cellalt, mai agitat. Cum, linia românească e sinonimă cu linia tiraniei și a robiei? Adică e românesc să răpești drepturile abia cîștigate ale celor mulți și să-i asuprești în favoarea cîtorva care se declară cu de la sine putere conducătorii neamului fără să-i fi ales nimeni și fără să-și fi dovedit aptitudinile? Dar dacă acest fel de românism e numai o platformă nouă de parvenire

[57] *Ibid.* (*infra*, p. 89).
[58] *Ibid.* (*infra*, p. 89—90).

pentru cei ce n-au putut reuși cu mijloacele cele vechi? Dacă Dinu Păturică se bate în piept acuma cu românismul ca să-și umple buzunarele, în loc să înșele și să lingușească pe un stăpîn oarecare ca odinioară? Nu e mai criminal arivistul care abuzează de sentimentele cele mai sfinte ale neamului? Spune, te rog! Răspunde." [59]

Cu aceeași claritate, Teofil Drugeanu replicase și conducătorului fascist, încercînd să limpezească adevărata accepțiune a politicii:

„— D-ta vrei să curăți pomul de omizi și, în loc să distrugi omizile, tai pomul! complectă Teofil. Toți vrem să dăm politicii noastre alt sens, alt ritm, alt suflet, s-o înnobilăm prin noblețea năzuințelor și prin puritatea luptătorilor, dar nu putem să renunțăm la ea fără riscul de-a ne întoarce la robie. Dealtfel generația noastră tocmai din pasiunea politică își trage dinamismul care o deosebește de predecesori, iar cei care vin după noi sînt și mai dinamici... Evident, vorbesc de politica mare, idealul unei vieți mai bune, nu de ceea ce fac guvernanții de azi, învîrtitorii de crize și inventatorii de soluții ministeriale pe sprînceană, gloata de politicastri fără scrupuluri..." [60]

Ultimul capitol al cărții, în care ni se descriu dezbaterile în procesul intentat lui Ionescu, asasinul lui Pahonțu, îi oferă lui Rebreanu prilejul de a întreprinde un fel de sinteză concluzivă a discuțiilor purtate de-a lungul întregii narațiuni. În felul acesta este de la sine înțeles că autorul instituie un simbol; cele două forțe aflate în conflict, democrația și fascismul, se află în fața unei instanțe supreme, *cea a istoriei însăși*, care va trebui să decidă de partea căreia dintre ele va fi victoria. Firește, ultima frază („Seara tîrziu jurații se retrăgeau să delibereze...") [61] poate indica totodată și neputința scriitorului de a descifra sensul în care vor evolua evenimentele. Dar această incertitudine se referă numai la stările de fapt pe care vor izbuti sau nu să le instituie cele două atitudini politice, nu și la valorile morale specifice pe care ele le întruchipează. Din punctul de vedere al acestora din urmă, Rebreanu nu manifestă nici un fel de îndoială sau incertitudine, ceea ce dealtfel se poate ușor constata chiar din contextul ultimului capitol. Căci este deosebit de semnificativ că tocmai în cuprinsul lui glasurile fasciștilor — atît ca număr cît și ca putere de argumentare — pălesc în fața numeroaselor voci care pledează pentru democrație și care susțin, cu tărie, vinovăția lui Ionescu, ca și a mișcării extremiste din care face parte. Deși ultima replică aparține lui Dolinescu, cuvîntul acestuia are darul

[59] *Ibid.* (*infra*, p. 179).
[60] *Ibid.* (*infra*, p. 87).
[61] *Ibid.* (*infra*, p. 382).

de a sugera tocmai inflexibilitatea fascismului în fața oricăror demonstrații ale rațiunii, stăruința lui în a nu-și întemeia acțiunile pe capacitatea de a dovedi presupusa dreptate pe puterea sa de a convinge opinia publică, ci pe forța brutală. Afirmațiilor șefului fascist li se dă însă chiar dinainte o replică zdrobitoare de către Rotaru, care ca eminent jurist și fost ministru al justiției — cum este caracterizat în roman — își asumă autoritatea morală de a pune anticipat concluziile dezbaterilor, de fapt ale întregii cărți :

„Politica poate să fie folositoare progresului omenirii, poate să servească înălțarea unui neam ! încheie Rotaru. Dar cînd politica ajunge să argumenteze cu bîta și să convingă cu revolverul, atunci trebuie să-i sucești gîtul repede, altfel distruge țara !..." [62]

În condițiile vitrege ale asaltului fascismului spre putere, cînd apare *Gorila*, nici că se putea găsi o mai vibrantă chemare la rezistență împotriva lui ca această replică a eroului lui Rebreanu.

SUBTEXTUL narațiunii decurge așadar nemijlocit din ceea ce scoate în evidență contextul ei. După cum a reieșit, nădăjduim, din analiza întreprinsă pînă acum, conținutul ei are un sens pe deplin univoc. El poate fi rezumat în felul următor : activitatea politică își pierde orice fel de semnificație, atunci cînd abătîndu-se de la rostul ei fundamental, — acela de a sluji interesele poporului — se preface într-o îndeletnicire menită a sluji scopuri egoiste de parvenire personală, fie prin intermediul uneltirilor de culise ale unei false democrații, cum e cea burgheză, fie prin intermediul demagogiei naționaliste a fascismului, care, pretextînd tocmai caracterul corupt al acestei democrații și lipsa ei de reprezentativitate reală, se străduiește să instituie o putere absolutistă, anti-populară, subordonată intereselor marelui capital. Pahonțu și Dolinescu, ca ipostaze ale celor două tipuri specifice de parvenire politică, sînt înfățișați în chip deliberat ca aflîndu-se într-un fals conflict, ceea ce are menirea să sublinieze că ei nu reprezintă decît două fețe ale uneia și aceleiași realități care, în totalitatea ei, trezește repulsia scriitorului. De aceea, valoarea primordială a romanului lui Rebreanu, din punct de vedere politic, constă în caracterul său prin excelență critic. Fiecare dintre cele două fațete ale realității, cu tot aparatul ei verbal de justificare, își găsește un fel de alibi în acțiunile și sloganurile celeilalte. Dar pentru scriitor, și una și cealaltă sînt profund nemulțumitoare. Ultima frază a cărții constituie pentru scriitor un mod criptic de a-și pune sieși o întrebare : poate oare exista și un

[62] *Ibid.* (*infra*, p. 381).

alt fel de a concepe politica ? Poate oare exista o politică într-adevăr cinstită, cu adevărat legată de interesele fundamentale ale poporului ? În împrejurările în care își scria cartea, Rebreanu nu găsea că realitatea înconjurătoare îi oferă premise favorabile de natură a întrezări o alternativă la situația istorică deosebit de gravă ce-i ulcera conștiința. Desigur, această blocare a perspectivei asupra căilor de ameliorare a climatului politic din România poate fi și consecința limitelor sale de concepție.

Prețuind cu o mare sinceritate locul creației rebreniene în ansamblul literaturii române precum și atitudinea democratică a scriitorului — care, pe diferite căi, venise adesea în apărarea celor loviți de fascism —, critica „de stînga" a subliniat, încă de la apariția romanului, meritele și scăderile noii opere. Pe bună dreptate, în recenziile unor cronicari de formație marxistă revine aprecierea potrivit căreia *Gorila* poate fi considerat „un foarte bun roman de descriere a suprafețelor sociale, dar [care] nu pătrunde îndărătul lor pentru a descoperi și fondul, semnificația și forțele mișcătoare" [63]. Astfel, după I. Constantinovschi, *Gorila* oglindește „atmosfera de nemulțumire a celor mai largi straturi sociale, în perioada postbelică și opoziția surdă a tuturor față de instituțiile și mecanismul vieții noastre publice" [64], dar și „neputința autorului" [65] de a se ridica deasupra mărginirii ideologice a personajelor sale, de a descoperi „în atmosfera agitată și în plină prefacere a societății noastre, liniile generale și oamenii care aduc într-adevăr soluția viitorului" [66]. Pe aceeași temă, Lotar Rădăceanu i-a reproșat lui Rebreanu că viziunea sa asupra societății românești din deceniul al IV-lea al veacului nostru, dacă nu e deformată, în orice caz este incompletă din pricina lipsei, „de pe scenă a principalului personaj, a poporului" [67]. Este de presupus că autorul articolului ar fi dorit ca în paginile romanului să descopere răspunsuri și mai clare la marile întrebări ale istoriei. Observația, interesantă îndeosebi în planul sociologiei literare, își păstrează și astăzi valoarea, deși nu trebuie omis nici faptul că Rebreanu nu își concepuse romanul ca o frescă a vieții politice românești, cu toate implicațiile ei, ci numai ca o demascare a politicianismului, realizată într-un cadru social limitat. (Este important de reținut acest lucru, cîtă vreme, și la acea dată, aveam de-a face cu un prozator legat, prin toate fibrele lui, de aspirațiile maselor populare din țara sa. Pe

[63] Lotar Rădăceanu, „*Gorila*", în *Gîndul vremii*, VI, nr. 8—10, oct.—dec. 1938, p. 16—24.
[64-66] Ilie Constantinovschi, *De la „Răscoala" la „Gorila"*, în *Viața românească*, XXX, nr. 12, dec. 1938, p. 37—49.
[67] Lotar Rădăceanu (vezi nota 63).

de altă parte, documente necunoscute la data apariției romanului ne lămuresc astăzi că, multă vreme, proiectele *Răscoalei* și *Gorilei* s-au aflat, concomitent, pe aceeași masă de lucru a autorului lor, condiționîndu-se reciproc.)

Se pune totuși întrebarea: i-ar fi fost oare atît de greu celui ce ridicase „gloata" la înălțimile marei sale literaturi să-și imagineze că „omul nou", la care rîvnea, nu putea fi altul decît „omul din popor", pe care lupta pentru transformarea vechii societăți într-o orînduire mai drept așezată îl ridică pe o nouă treaptă a conștiinței, înzestrîndu-l cu o morală superioară, colectivistă? Desigur nu. Greutatea începea în momentul cînd, în reprezentarea scriitorului, noțiunea de „popor" trebuia să descindă din sfera abstractă a gîndirii logice și să ia chipul concret al imaginii sensibile. Atunci și mai tîrziu, Rebreanu aproape că identifica poporul cu țărănimea. În clipa cînd începea să se gîndească din nou la *Gorila*, el tocmai isprăvise *Răscoala*, operă monumentală în cuprinsul căreia, avea tot dreptul să considere, *epuizase* tema capacității revoluționare a țărănimii. (În plus, acest roman avea să arate și realitatea, extrem de dezamăgitoare pentru visurile de transformare socială ale scriitorului, a neputinței țărănimii de a impune *singură* o prefacere radicală a orînduirii bazate pe clase antagoniste.)

În însemnările sale din *Jurnal*, el se plînge mereu că așa-zisul „om nou", pe care dorea să-l întruchipeze, riscă să se înfățișeze schematic, deoarece nu-l cunoaște. Dealtfel, îndrăznim să adăugăm, nici nu prea știa unde să-l caute. La data cînd scria, „poporul" nu includea numai țărănimea ci și muncitorimea orașelor. Deși mai puțini decît locuitorii satelor, prin nivelul superior de conștiință și organizare pe care îl posedau, muncitorii constituiau cu adevărat „noul" în viața socială românească, singura forță capabilă să strîngă în jurul ei celelalte categorii și pături exploatate, pentru a le conduce la lupta revoluționară de transformare a societății. Neînțelegerea profundă a proceselor istorice fundamentale care hotărau destinele realității social-politice românești din acea vreme reteza, din capul locului, posibilitatea scriitorului de a oferi în *Gorila* o imagine semnificativă și adecvată a conflictului ireconciliabil „între lumea veche și cea nouă". Și astfel, în practica procesului creator, traiectoria drumului său, de la intenție la realizare, va suferi o distorsiune de 180°, ciocnirii dintre vechi și nou substituindu-i-se înfruntarea, pe atunci la ordinea zilei, dintre două aspecte ale lumii vechi: democrația parlamentară burgheză și mișcarea fascistă.

Limitele de concepție amintite, accentuate foarte puternic de traumatismul sufletesc generat de spectacolul deprimant pe care i-l oferea bizantinismul, corupția și imoralitatea vieții publice, întunecau lui Rebreanu orice posibilitate de a întrezări, în chip concret, vreo ieșire din starea tragică în care se găsea țara. El însuși nu se afla atunci într-o situație mai bună, dovadă, între altele, mărturisirile pe care le face, într-o scrisoare, la 6 decembrie 1937: „Aș vrea să reiau *Gorila*, să termin. De peste o lună stau pe loc. Efectul politicii și al necazurilor. Și totuși, n-ar fi fost rău dacă aveam cartea de Crăciun. Librarii spun c-ar fi epuizat o ediție în sărbători. Acuma e prea tîrziu. Nici pînă azi n-am reînceput scrisul efectiv. De fapt mă zbucium cu nevoile și procesele izvorîte din nevoi. Mi-e imposibil să mă concentrez pentru «ficțiuni», cînd creditorii bat mereu la ușă. Între timp, mă zbat în necazuri bănești." [68]

Nu va trece mult și situația politică a țării se va agrava datorită instaurării dictaturii regale, pricinuind scriitorului noi nemulțumiri, care ne fac să înțelegem și mai clar incisivitatea criticii lui sociale. Perspectivele luptei se întunecă însă și mai mult, romanul neoferind nici o soluție de rezolvare a marilor probleme pe care le agită. Dar nu este mai puțin adevărat că, prin însuși modul critic de o excepțională virulență cu care își examinează epoca, scriitorul face dovada unei conștiințe lucide, de mare responsabilitate.

---

[68] Scrisoare către Puia-Florica Rebreanu-Vasilescu.

GORILA

Also sprech Zarathustra

Was gross ist am Menschen, das ist, dass er eine Brücke und kein Zweck ist; was geliebt werden kann am Menschen, das ist, dass er ein U e b e r g a n g *und ein* U n t e r g a n g *ist*

NIETZSCHE

Capitolul întîi

ÎNTORSĂTURA

1

— Nu, zău, m-aţi ameţit cu atîta politică ! * izbucni d-na Emilia Cornoiu într-un grup de bărbaţi, aşteptînd începerea ceremoniei. Parcă nici n-am fi la logodnă...

Constantin Rotaru, tatăl logodnicei şi amfitrionul, se scuză cu un surîs jenat şi totuşi galant :

— Ai dreptate, coană Milico, ne-a cotropit politica şi ne-a stricat pînă-n măduva oaselor ! Poate de aceea merg toate treburile din rău în mai rău...

---

* Replica, la prima vedere fără o semnificaţie deosebită, este prezentată în jurnalul scriitorului ca un moment de răscruce în geneza operei. Optînd pentru *acest* început de roman, L.R. pune capăt unei îndelungate perioade de căutări febrile (zeci, poate sute de nopţi de veghe zadarnică"), pentru aflarea „frazei salvatoare" — „fraza care să fixeze ritmul adevărat" (12 oct. 1936). Abia la 7 iul. 1937, atunci cînd lumea cărţii îi era de mult familiară („clară, făcută, văzută, auzită"), avea să noteze cu mulţumire lăuntrică : „Fiindcă e vorba de un roman politic, trebuie să înceapă cu o indicaţie politică, aşa că exclamaţia d-nei Cornoiu «M-aţi ameţit cu atîta politică !» sper că dă nota trebuincioasă". În forme felurite, replica revine ca un leit-motiv pe parcursul cărţii (de regulă în vorbirea unor personaje lăturalnice, neutre), subliniind şi mai mult caracterul antipoliticianist al operei. Ea „dă tonul" romanului, imprimînd totodată şi „ritmul adevărat" scontat de scriitor, ritm dinamic, dialogat, propriu unei dezbateri de idei, ritm bazat pe replicile şi contrareplicile protagoniştilor cărţii.

Soţia generalului Alexandru Cornoiu se apropia de cincizeci, dar se simţea tînără şi, cum spunea de multe ori, nu se dădea pe una de douăzeci de ani. Era blondă-platină, după moda zilei, cu nişte ochi căprui care zîmbeau şi se ţuguiau de cîte ori întîlneau o privire bărbătească simpatică. Deşi mai durdulie decît admiteau canoanele siluetei moderne, avea o vioiciune sprinţară în mişcări şi în vorbă care o făcea agreabilă chiar şi celor ce, mai cu seamă la început, o găseau cam vulgară şi prea insistentă. Întrerupse pe Rotaru cu alt glas, mîngăios :

— Cel puţin spune-mi şi mie, că doar ştii cît mă interesează, din pricina lui Alecu, pleacă guvernul ori nu pleacă şi, dacă pleacă, cine vine ?... D-ta trebuie să ştii că eşti în secretele zeilor !

— Mă calomniezi, scumpă doamnă ! protestă galeş amfitrionul, scuturîndu-se ca de o ruşine. Sînt un simplu deputat şi încă mameluc, adică fără nici o trecere. Eu, ca şi dumnealor dealtfel, fac politică teoretică, nu practică !

Înalt, voinic, cu părul foarte nins şi cu faţa tinerească trandafirie, cu ochii albaştri sentimentali, Rotaru inspira încredere de la prima vedere. Avocat cu succese răsunătoare, cu o clientelă care-i asigura venituri considerabile, cu o întreagă armată de secretari, politica într-adevăr mai mult îl încurca şi-i răpea timp. O făcea ca un sport şi fiindcă orice român cu anume situaţie socială trebuie să aibă şi un rost politic. Lumea îl privea de mulţi ani candidat pentru portofoliul justiţiei.

— Admirabil ! strigă Alexe Danciu, rîzînd şi aplaudînd zgomotos.

Era un secretar negricios şi rotofei, arivist înverşunat care-şi linguşea patronul atît de ostentativ că indispunea lumea. Cînd vorbea Rotaru se planta în faţa lui, ca să fie negreşit observat, şi asculta cu gura căscată de admiraţie, aşteptînd momentul să rîdă sau să aplaude.

— Surdină, Danciule, că ne compromitem ! murmură avocatul confuz, cu degetul pe buze.

— Nu, zău, maestre, nu mă pot stăpîni ! stărui tînărul. Sînteţi formidabil !

Împrejurul d-nei Cornoiu, în colţul vastului salon, coborî clipa de tăcere care subliniază fără voie gafele prea tari. Cei trei-patru tineri plecară capetele, iar Mircea Tolontan, alt secretar al lui Rotaru, roşi pînă-n vîrful urechilor. Chiar îndrăzneţul Georgel Guguianu, vechi judecător de instrucţie şi fervent cultivator al maestrului în vederea ministeriatului, începu să-şi examineze încurcat botul pantofilor. Singur Victor Florescu, consilier la Casaţie şi prieten din şcoală cu gazda, uscat şi delicat, purtînd gravitatea profesională ca o mască pe figura-i altfel blajină, trecu peste gălăgiosul adulator domestic şi rosti sentenţios :

— Trebuie totuşi să recunoaştem, dragă Costică, indiferent de situaţia guvernului de azi sau a celui de mîine, că trăim într-o epocă tulbure, într-o criză permanentă !

Cuvintele magistratului şterseră îndată ecoul penibil ce mai plutea în aer. Înainte de-a răspunde, Rotaru avu o ezitare ca şi cînd ar mai fi aşteptat vreo observaţie sau şi-ar fi cîntărit replica. Reputaţia de orator preţuit şi-o menaja în toate ocaziile, chiar cele mai anodine. Învăluite într-un surîs uşor ironic, întovărăşite de priviri moi, insinuante, ciocănite prin pauze savante care le complectau sau multiplicau înţelesurile, cuvintele cele mai banale deveneau strălucitoare şi interesante în gura lui. Vorbind îşi netezea în răstimpuri sfîrcurile unei mustăţi imaginare cu arătătorul mînei stîngi, gest care-i dădea un aer ştrengăresc... Se uită pe rînd la toţi, apoi rămase cu ochii la d-na Cornoiu :

— Criza, da, există şi chiar în stare endemică, precum spuneai, nu numai la noi, ci în lumea întreagă... Războiul mondial a atins şi a sfîrticat însuşi sistemul nervos al omenirii. Cine ştie cît timp va trece pînă să se vindece rana asta morală, dacă cumva se mai poate vindeca. Dealtfel toate marile zguduiri au fost urmate de prăbuşiri morale totdeauna mai dezastruoase decît vărsările de sînge sau distrugerile materiale. Azi situaţia e mai grea fiindcă şi civilizaţia

noastră are mai multe mijloace de a răspîndi neîncrederea și spaima și de-a ține pe om într-o necontenită surescitare. Încît îți vine să te întrebi dacă însăși civilizația n-o fi cumva o altă formă a crizei ?... Un astronom afirmă undeva că viața organică, despre care noi ne-am obișnuit a crede că e rostul și mîndria naturii pentru că culminează în noi înșine, că viața aceasta n-ar fi decît efectul unei crize epidermice a pămîntului. Ceea ce ar însemna că și bătrîna noastră planetă trece printr-o criză... Adevărul însă este că omului nu i-a plăcut niciodată prezentul. I s-a părut mereu mai frumos trecutul, mai normal, mai ales în perspectiva de poezie a depărtării în timp și spațiu. Bietul om nu-și dă seama că, prin preferința pentru trecut, adică pentru niște lucruri moarte, își exprimă presimțirea propriului său sfîrșit în liniștea cea mare și definitivă. În toate vremurile, chiar în cele mai calme, oamenii au avut impresia că trăiesc în criză, că lumea s-a înrăit, că moravurile s-au stricat, că se apropie sfîrșitul pămîntului. Nici nu s-ar putea altfel. Viața e mișcare și zbucium și luptă, o criză. Existența e sinonimă cu mișcarea. Numai moartea pune capăt crizei, moartea, adică nemișcarea, inexistența...

Ca totdeauna cînd vorbea, Rotaru se înflăcărase. Își auzea cadențele vocii și se plăcea. Își mîngîia tot mai des mustața închipuită... Apoi deodată se întrerupse, simțind cum pe brațul drept i s-a așezat o mînă delicată. Într-o frîntură de clipă și fără a întoarce capul, recunoscu pe nevastă-sa. Cu alt glas, mai dulce, continuă :

— Tu erai, iubito ?... Ai picat la timp. O cam luasem razna. De la căderea guvernului, pe care coana Milica o dorește cu foc, am ajuns la probleme hamletiene.

Se plecă și sărută mîna care-i curmase elocvența... Pe cît era el de chipeș, pe atîta părea d-na Eva Rotaru de micuță, plăpîndă și delicată, ca o marchiză de demult. Totuși a născut nouă copii, dintre care șapte trăiau, mezinul abia de trei ani, cel mai mare însurat anul trecut, iar fata cea mare se logodea acuma. Și și-a păstrat înfățișarea de fetișcană cu obrajii rotunzi și cu o voioșie molipsitoare, în ciuda părului în care firele albe au început să precumpănească. Corina, logodnica, îi semăna perfect, numai buclele îi erau cenușii și ochii verzi. Între mamă și fată mulți o preferau totuși pe cea dintîi spre indignarea ei care, cu un fel de cochetărie de femeie frumoasă, se mîndrea cu vîrsta, se lăuda că e soacră și poate în curînd bunică.

— Atunci te răpesc că tocmai aveam nevoie de tine, scumpe bărbățele ! zise d-na Rotaru drăgălaș, cu un zîmbet către toți.

— Ce păcat că ni-l iai ! interveni d-na Cornoiu melancolic. Era așa de interesant !

— Îmi pare rău, dragă, dar uite, vine în schimb generalul ! replică puțin malițios d-na Rotaru.

— O, bine că sosește dragul de el, suspină comic generăleasa. Altfel cum rezistam eu, o biată femeie, între atîția cuceritori !

Generalul Cornoiu, îndesat, cu pieptul plin de decorații, cu părul și mustățile sure tunse ca peria, se apropia marțial. Auzise numai ultimul cuvînt și, convins că îl privește, era măgulit.

— Sper că nu vreți să plecați pentru că am venit eu ? strigă dînsul jovial. O fi el gelos maestrul, domniță Eva, dar eu tot declar că ești cea mai drăgălașă soacră din România mare !

— Astîmpără-te, Alecule ! interveni avocatul. Nu uita că și eu am luptat pe front și încă la artilerie !

— Degeaba, generale ! Sînt veterană ! rîse d-na Rotaru. De două ori soacră !

— Parcă nu te-am dansat anul trecut la nunta băiatului ? se umflă Cornoiu. Sînt dansator vechi, domniță ! Am dansat și la nunta d-tale !

— Atunci plec liniștită ! sfîrși Eva depărtîndu-se cu Rotaru și lăsînd în urma lor o dîră de voie bună.

— Nostimă femeie ! murmură generalul clipind visător, după o mică tăcere, urmărind-o din ochi cîțiva pași.

D-na Cornoiu îl măsură cu o mirare batjocoritoare, apoi zise cu admirație ostentativă :

— Dar și Rotaru, un bărbat și jumătate !

Pe toate fețele înfloriră mici zîmbete discrete.

2

D-na Rotaru era agitată și puțin nervoasă. Logodna o sîcîia oricît voia să se stăpînească. Se serba împotriva voinței ei și a lui Rotaru, chiar și a Drugenilor. Cu toții socotiseră că, de vreme ce după Crăciun urma să se celebreze căsătoria cu fastul cuvenit, o logodnă oficială nu mai avea rost. Încăpățînarea tînărului Drugeanu, secondat și de Corina, a biruit și bătrînii au trebuit să capituleze. Ca orice mamă grijulie, d-na Rotaru a încercat să atragă atenția fetei că asemenea încăpățînare nu e promițătoare pentru viitoarea lor căsnicie. Corina a răspuns rîzînd: „Ce are a face, iubito? În clipa cînd nu ne-om mai înțelege, vom divorța și gata!" Răspunsul a consternat pe biata mamă, dar n-a insistat. Începuse să se obișnuiască cu nedelicatețea copiilor; o atribuia destrăbălării ce s-a abătut asupra tineretului după război și împotriva căreia lupta părinților e neputincioasă.

Și căsătoria cu Teofil Drugeanu a fost pusă la cale de Corina singură, încît părinții, vrînd-nevrînd, au trebuit să accepte. Desigur, Teofil nu era o partidă rea. Fiul cel mai mic al fostului primar general, drăguț și simpatic și muncitor, conta printre tinerii de viitor. Era azi, la vîrsta de abia treizeci de ani, secretarul și conducătorul biroului avocațial al fostului ministru Belcineanu care i-a fost profesor la Universitate, îl iubea foarte mult și alături de care făcea politică foarte activă în partidul național.* D-na Rotaru ar fi avut alte planuri. Dar, din moment ce

* Titulatura grupărilor politice întîlnite în carte (partidul național, partidul democrat, partidul radical, partidul agrar ș.a.) ne sugerează că avem de-a face cu o transfigurare a realității. Deliberat, scriitorul a evitat însă reproducerea în roman a unor denumiri și situații avînd corespondențe exacte în istoria vieții politice românești din veremea sa. Ca orice scriitor, el a năzuit la crearea unei opere de ficțiune, „de pură retopire și reconstrucție". Așa se explică de ce denumirea diverselor grupări are doar un caracter evocator în raport cu istoria vieții politice, fără a permite totuși identificarea unor modele precise în cîmpul realității. Îndîrjirea cu care romancierul a respins etichetarea operei drept „roman-cronică", „roman cu cheie", „roman de actualitate"

Corina a ales, n-a schițat nici un gest de opunere. Ceea ce o spăimînta însă era numai constatarea că nici pe cel ales de ea nu-l iubea sau îl iubea într-un fel cu totul straniu. Într-o zi, cînd Rotaru i-a făcut o aluzie în privința asta, Corina a replicat fără pic de sfială: „Noi cei de azi nu ne mai iubim, tuțule scump, ca pe vremea voastră de ați rămas amorezați pînă la bătrînețe, ba încă și geloși, ca măicuța care e atît de comică cu eterna ei gelozie! Noi sîntem lucizi și expeditivi. Mi-e simpatic Teofil și-l iau, dar nu simt porniri criminale de dragul lui. Important e că ne luăm din sentiment, nu din calcul, cum fac alții, cei mai mulți!" Din norocire Teofil părea mai serios, cu toate că și el se ferea de orice efuziune amoroasă, ca și cînd i-ar fi fost teamă de ridicol...

Mai nesuferită pentru soții Rotaru a devenit căsătoria aceasta din clipa cînd Teofil, împreună cu Corina, firește, au ales ca nași pe soții Belcineanu. Făcînd parte din partide politice care se dușmăneau, Rotaru n-a avut cu Belcineanu decît relații de suprafață: se întîlneau în Parlament, pe la Palatul de Justiție, schimbau cîte-o vorbă banală, uneori discutau chiar mai mult despre lucruri fără importanță, dar sufletește nu s-au putut apropia niciodată. De cînd apoi Belcineanu a devenit ministru, răceala s-a transformat în invidie ascunsă din partea lui Rotaru care se credea, cum îl credea toată lumea, superior atît ca inteligență și talent, cît și ca situație socială. Cel puțin Eva se simțea personal jicnită, pe deoparte pentru că „și ăsta" i-a luat-o înainte lui Costică al ei, pe de altă parte pentru că, făcînd cunoștință la o serată cu d-na Belcineanu, aceasta n-a fost sau i s-a părut ei că nu este destul de deferentă...

— Ce facem, dragul meu, ce facem cu logodna asta? șopti îngrijorată d-na Rotaru, după ce se depărtară puțin de grupul d-nei Cornoiu. A fost anunțată pentru ora cinci, acuma e șase, s-a adunat toată

(în sens gazetăresc) subliniază și mai mult intenția autorului de a plăsmui o „realitate independentă" de sursa primară de inspirație, de conflictele pe care i le oferea ca material viața reală

lumea de mult, dar nașii lipsesc și preotul. Am impresia că Belcinenii înadins întîrzie ca să...

Bărbatul se sili s-o liniștească. Invitații se simt bine. Atmosfera e plăcută. Românul consideră întîrzierea ca un semn de noblețe; de aceea o primește cu resemnare și de la alții. Trecînd pe lîngă ei Teofil, d-na Rotaru îl opri și pe el pentru explicații. Logodnicul vioi, zvelt, cu figura luminată de ochii negri pătimași, recunoscu simplu că el a anunțat pe Belcineanu să vie pe la șase, ca să aibă timp lumea să sosească.

— Atunci înseamnă că vor veni la șapte! Perfect! zise Rotaru zîmbind indulgent. Cît despre preot, fii fără grijă, iubito! Mă ocup eu imediat!

Se întoarse și dădu cu ochii de Danciu care se ținea veșnic prin apropierea maestrului, să-i fie la îndemînă pentru orice eventualitate.

— Bine, Danciule băiete, se poate să-mi faci tu una ca asta? îi spuse încet, luîndu-l mai deoparte. N-am vorbit noi să chemi pe părintele Nae pentru ora cinci?

— Mie nu mi-ați spus, maestre, păcatele mele! se holbă desperat secretarul. Dacă mi-ați fi ordonat, eu...

— Atunci să știi c-am uitat! făcu Rotaru blajin. În orice caz însă acuma, din pămînt din iarbă verde, să-mi aduci un preot, ai înțeles? Dacă nu găsești pe al nostru, poate să fie și altul, dar fără popă să nu vii... Aide, mînă, Danciule, că e primejdie!

Danciu dispăru fericit că are prilejul să se distingă.

Între timp d-na Rotaru fu înconjurată de întreaga familie Iancu Grigorescu, adică bătrînii și tinerii. D-na Grigorescu — coana Aglăița îi zicea toată lumea — un jandarm de femeie trecută de cincizeci de ani, fardată și pudrată ca o mască, părul vopsit roșu aprins, plină de bijuterii ca o vitrină de prost gust, domina pe toți cu ținuta ei încțepată. Alături, mai scund și slăbuț, puțin adus din spinare, îmbătrînit înainte de vreme deși aveau aceeași vîrstă, Grigorescu părea o cantitate neglijabilă. S-a însurat din mare dragoste și a luat pe Aglăița săracă lipită. Ca să nu-și închipuie femeia că face vreo aluzie la sărăcia ei de acasă, el care avea terenuri petrolifere ce-i produceau multe mii de lei pe zi, apoi și pentru că o iubea foarte mult, nu i-a ieșit

niciodată din vorbă și a ajuns să fie complect terorizat întîi numai de Aglăița, pe urmă și de Florentina, unica lor odraslă, măritată anul trecut cu Radu, băiatul cel mai mare al lui Rotaru.

— Ei, nene Iancule, sper că ești ca acasă? îl agrăi avocatul jovial.

— Mai bine! răspunse bătrînul cu un surîs care imediat se transformă în grimasă, trăgînd cu coada ochiului spre nevastă-sa care-l ținea de braț, cum făcea totdeauna în lume, ca o demonstrație a iubirii și armoniei dintre ei.

D-na Grigorescu se întunecă, își retrase mîna de sub brațul lui și oftă ca o martiră:

— Uite, ăsta ești dumneata! Nu scapi o ocazie fără să-mi faci complimente d-astea, parcă acasă ai trăi în lanțuri... Și doar martori îmi sînt copiii că femeie ca mine...

Deluviul de tînguiri ar fi continuat fără a ține seama de scuzele umile ale imprudentului soț și nici de intervenția împăciuitoare a lui Rotaru, dacă în cele din urmă Florentina nu i-ar fi impus scurt să înceteze. Precum Aglaia își teroriza bărbatul, așa îi teroriza Florentina pe amîndoi. Radu, înalt blond, adoptînd obiceiul familiei, își ținea nevasta de braț, drăgostos parcă luna de miere ar fi fost fără sfîrșit pentru ei. Vrînd să șteargă cu totul urmele micii supărări, întrebă pe tatăl său dacă e adevărat că vine și Utalea, fiindcă adineaori Corina așa se lăuda în fața fetelor... Rotaru nu mai apucă să răspundă. În ușa cea mare tocmai apăruse doamna și domnul Utalea.

3

Numele flutură cîteva clipe, ca un ecou miraculos, pe toate buzele, din om în om. Astă-primăvară, în lumea bună bucureșteană a făcut rumoare căsătoria marelui industriaș ardelean Octavian Utalea, unul din cei mai bogați oameni din țară și cunoscut antisemit, cu d-șoara Clarisa Babila, fiica foarte frumoasă a banche-

rului Leopold Goldstein. * În special erau foarte scandalizate femeile, că un bărbat atît de „bine“ n-a găsit în tot vechiul regat decît o ovreică...

Utalea se oprise o secundă, calm, aruncînd în salonul vast și plin de lume o privire circulară parcă ar fi vrut să se orienteze înainte de-a lua vreun contact. Era bine făcut, cu niște ochi de culoarea oțelului, cu luminile reci și pătrunzătoare, cu mici licăriri catifelate. Obrajii puțin palizi aveau o frăgezime aproape tinerească în contrast cu părul castaniu rar, foarte amestecat cu fire albe. Gura cărnoasă cu dinții puternici, lungi, albi, lucitori se armoniza sever cu bărbia lată, colțuroasă. Fruntea înaltă, largă, era brăzdată de trei cute adînci orizontale, pe cînd de la rădăcina nasului se ridicau altele trei, scurte, verticale... Îmbrăcat simplu și îngrijit, făcea impresia de meticuloasă curățenie trupească. Cu înfățișarea-i virilă, energică și hotărîtă contrastau straniu mîinile-i mici, albe, fine, cu degetele lungi, subțiri, delicate, mîini aproape femenine. Averea mare, dobîndită într-un timp relativ scurt numai prin propria-i vrednicie, îi dădea o siguranță și o încredere în sine deplină. Ca o fată răsfățată care știe că-i șade bine orice face, tot așa se simțea de sigur

---

* În galeria politicienilor din paginile primului capitol (logodna din casa familiei Rotaru fiind — în concepția scriitorului — „mijlocul cel mai expeditiv de a prezenta o bună parte dintre personajele care vor purta acțiunea romanului și de-a închega atmosfera generală“), prezența lui Octavian Utalea, altminteri discretă în fabulația cărții, ne îngăduie să descifrăm intențiile autorului în raport cu retorica șovino-patriotardă a grupărilor fasciste. Înțelegînd că antisemitismul nu este decît o diversiune a claselor asupritoare, scriitorul reia cu consecvență tematica unor mai vechi nuvele ca *Ițic Ștrul, dezertor* și *Cumpăna dreptății* sau a unei piese precum *Jidanul*, punînd în lumină solidaritatea de clasă a celor avuți, indiferent cărei naționalități îi aparțin, și, la polul opus, fraternizarea celor asupriți. „Om din umbră“, Utalea apare și dispare la momentul oportun în economia romanului, respectînd cu fidelitate modelele de industriași din viața reală. Dealtfel, în unele proiecte literare prototipurile transpar ca puncte de reper. Exemplu: „Aușnit se botează și se însoară cu o ardeleancă tînără și frumoasă. (La recepția Rotaru, apariția ei face senzație.)“ *Cf. Arh. L. R., I ms. 3 a*, f. 108; vezi și *ibid.*, f. 112; ambele documente reproduse în *Opere*, vol. 9, p. 609 și 613.

și Utalea în lume, convins că pînă și greșelile lui trebuie să fie primite ca manifestări ale originalității care-l caracterizează.

În vreme ce tînăra și frumoasa-i soție, puțin emoționată dar și măgulită de toate privirile încrucișate asupra ei, se îndrepta spre d-na Rotaru care o primi cu sărutările și micile întrebări ocazionale, Utalea se apropie liniștit de amfitrion:

— Sîntem numai de trei zile în București, nici n-am apucat încă să ne instalăm, dar nevastă-mea n-ar fi admis pentru nimica-n lume să lipsească de la logodna Corinei. De aceea ți-am telefonat ieri și ne-am invitat. În orice caz într-un ceas bun și cu noroc!

— Mulțumesc, mulțumesc! zise Rotaru scuturîndu-i amîndouă mîinile. Cum văd însă mai mult trebuie să-i mulțumesc doamnei... Degeaba, noua generație și în prietenie e mai solidă ca noi!... Ia stai puțin să te văd! adăogă îndată către d-na Utalea, pe cînd bărbatul prezinta felicitările de rigoare d-nei Rotaru. Frumoasă ai fost, dar parcă te-ai făcut și mai bine! Căsătoria îți priește!

— Și călătoria, maestre! murmură cochet tînăra doamnă.

În același moment sosi valvîrtej Corina și o îmbrățișă, gîlgîind cu glasul muiat de emoție:

— Vai, ce surpriză și ce mare bucurie mi-ai făcut, Babila dragă!

Fuseseră colege de clasă în ultimul an de liceu și au devenit prietene nedespărțite. S-au înscris împreună la universitate, mai mult ca să aibă pretexte de-a ieși, ceea ce nu le-a împiedecat să-și dea regulat examenele și să ia licența, firește în litere, tocmai în timpul cînd Babila era în focul logodnei cu Utalea. Fiindcă, spre deosebire de versiunile răspîndite, Utalea a cunoscut pe Babila în casa Rotaru și prin Rotaru a făcut primele demersuri pentru cererea în căsătorie.

— Nici nu-ți închipui cîte am să-ți povestesc! continuă Corina mai potolită. Dar mai tîrziu, altă dată... Acuma e rîndul tău!

Pe cînd d-na Rotaru întrerupea efuziunile lor pentru a începe prezentările, Utalea șopti cu o ușoară imputare amfitrionului :

— Înțelesesem că e vorba de o logodnă intimă, în familie, altfel, spun drept, cu toată părerea de rău...

— Dar sîntem în familie, dragă prietene ! protestă candid Rotaru. Adevărat însă că familia e cam numeroasă. Ce vrei ? Garda veche și-a făcut datoria către țară !... Eu știi cîți am — șapte ; ei bine, nici părinții logodnicului nu s-au lăsat mult mai prejos...

Bătrînul Anton Drugeanu, o figură blîndă, rotundă, inofensivă, se miră puțin că nu s-au cunoscut cînd a fost primar, cu cîțiva ani în urmă, apoi începu să-și laude cei șase copii, toți mari, așezați pe la casele lor, afară de Teofil, cel mai mic dintre băieți, și de fata cea mai mică, Gafina, prietenă cu fata a doua a lui Rotaru, cu Angelica.

Pe cît era Drugeanu de bonom și vorbăreț, pe atîta de rezervată părea soția lui, Paulina, o femeie trecută, uscată și foarte mîndră de superioritatea ei genealogică, fiind descendenta unei familii cu hrisoave de la Petru Rareș. Azi în special a suferit mult din pricina familiei Iancu Grigorescu pe care, deși îi știa bogați putrezi, îi disprețuia ca pe niște oameni de origine cu totul obscură. La dejunul oferit de Rotaru pentru a închega relațiunile între familiile menite să se înrudească prin logodna ce se făcea, d-na Drugeanu a stat tot timpul începată, abia a scos cîteva vorbe și s-a uitat la Grigoreștii, inclusiv Radu, parc-ar fi fost transparenți. Grigoreștii, evident, au observat și s-au ofensat. Îndată după-masă coana Aglăița s-a retras cu Iancu într-un colț și l-a bodogănit că se lasă călcat în picioare în loc să dea o replică de să priceapă și ciocoaica și să nu mai îndrăznească să ofenseze niște oameni cumsecade...

Cînd Rotaru i-a prezentat pe Utalea, d-na Drugeanu a răspuns cu un „îmi pare bine" atît de amar parcă ar fi avut chinină în gură, vrînd să arate că n-o impresionează ariviștii chiar cînd au reușit să îngrămădească multe milioane...

4

În timp ce grupurile se strîngeau din nou după afinități și convorbirile dibuiau să se înfiripeze, pe ușa mare intra, parc-ar fi fost împins din urmă și totuși țanțoș, un domn tînăr, înălțuț, îmbrăcat într-un sacou sur închis, cu fața negricioasă dungată de sprîncene stufoase ce se îmbinau deasupra unor ochi scînteietori, cu părul negru pieptănat lins pe spate descoperind o frunte largă frămîntată înainte de vreme. Se opri, luîndu-și seama parcă, după trei pași, și se uită neliniștit în dreapta și stînga, ca omul care trece din întunerec la lumină și are nevoie de un mic răgaz pînă să se adapteze.

D-na Rotaru începuse un schimb de păreri cu d-na Drugeanu despre impertinența servitorilor de azi, îngrijorată însă acuma mai ales din pricina preotului care nu sosea, gîndindu-se că Costică, preocupat cum e, nici nu l-o fi vestit, încît s-ar putea să nu-l mai găsească deloc și să iasă o harababură din toată logodna. Văzînd pe noul venit, se îndreptă spre dînsul amical :

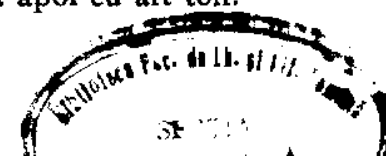
— Va să zică te-ai răzgîndit, domnule Pahonțu !... Îmi pare foarte, foarte bine, numai că trebuia să aduci și pe doamna...

— Știți că am obiceiul să fiu sincer totdeauna, zise Pahonțu cu un glas aspru, hîrîit, care părea de împrumutat, așa de puțin se potrivea cu întreaga-i înfățișare. N-am venit pentru logodnă. V-am felicitat pe d-voastră de ieri, pe logodnici i-am îmbrățișat, dar ceremoniile nu mă ispitesc și nici, mai ales, mondenismul... Am venit numai cu iluzia că voi putea face maestrului o comunicare de foarte mare importanță !

— Dacă e politică, mai bine lasă pe mîine, domnule Pahonțu... Te rog ! făcu d-na Rotaru drăguț.

Pahonțu răspunse cu o resemnare superioară :

— În clipa cînd am deschis ușa salonului mi-am dat seama că am venit în zadar. Era prea tîrziu. Dar cel puțin, dacă tot am intrat, am să iau o oră de întîlnire pentru mîine... Cine e domnul cu care vorbește maestrul ? adăogă apoi cu alt ton.

— Nu-l cunoşti ? se miră gazda. Se poate ?... Utalea !

— A, cel cu milioanele şi cu ovreica... Nu pot să sufăr pe oamenii ăştia, cu atîţia bani ! mormăi dînsul mohorît, aproape încruntat.

D-na Rotaru zîmbi indulgent. Toma Popescu-Pahonţu era un familiar a cărui originalitate nu numai se tolera, dar se admira şi se încuraja de toţi ai casei începînd cu Rotaru. Figura printre secretarii onorifici, cu toate că în anii din urmă nici n-a mai dat pe la Palatul de Justiţie şi avea în birou o situaţie superioară, ca un fel de aghiotant politic cu toate că nu făcea parte din partidul patronului şi din nici un partid. Publica uneori mici studii, mai ales polemice şi totdeauna virulente, despre felurite chestiuni la ordinea zilei, prin anume reviste, iar prin ziare, unde i se permitea, critica, zeflemisea, distrugea în articolaşe vii şi pasionate tot ce se făcea, reclamînd stăruitor oameni noi la vremuri noi şi ţară nouă. Activitatea aceasta i-a creat prestigiu şi multe simpatii în rîndurile tineretului intelectual care, dinamic prin fire şi dornic de ceva nou, se înăbuşea în mlaştina vieţii cotidiane fără avînturi, ucigătoare de energii, nivelatoare prin materialismul stomacului — cum sublinia Pahonţu necontenit în orice ocazie, nu numai în scris. Avea treizeci şi trei de ani.

Rotaru, într-un grup cu Utalea, Corneanu şi consilierul Florescu, întorcîndu-se întîmplător şi zărind pe Pahonţu de vorbă cu nevastă-sa, se îmbujoră de o undă de bucurie. Peste două momente îi strînse mîna cordial.

— Bravo, Tomiţă !... Eram sigur că n-are să te rabde inima să nu vii !... Domnule Utalea ! continuă apoi cu căldură. Iacă, să-ţi prezint pe prietenul Popescu-Pahonţu, un mare revoltat, dar mai mare gazetar, din nenorocire fără gazetă !

Utalea, ca toţi oamenii de afaceri, cultiva din instinct presa. Se uită la Pahonţu lung, examinîndu-l cu interes şi, după o mică tăcere, în vreme ce ceilalţi surîdeau amical, zise tatonînd parcă :

— Numele mi-e cunoscut... Am citit, îmi amintesc, ceva interesant semnat Pahonţu. N-aş putea preciza nici unde, nici cînd, nici măcar ce, dar numele m-a frapat. Mi s-a părut un nume ciudat, oarecum predestinat... Sfîrşi cu o umbră de jovialitate rece. Pahonţu, în primul moment, văzîndu-se atît de cîntărit din ochi, se burzului ; cuvintele însă îl măguliră. Dorea pătimaş să fie cunoscut, mai cu seamă în lumea bună, întocmai ca un poet revoluţionar. Utalea îi apăru deodată alt om, în orice caz inteligent. Răbufni cu amărăciunea revoltatului profesional :

— Mulţumesc şi pentru atîta, onorate domn... Nu mă sfiesc să spun că mă cred un om capabil cel puţin să judec cu capul meu. Ei bine, eu n-am loc în presa română, domnule Utalea ! Pentru că în presă se caută slugi, nu oameni !

Pe faţa lui Utalea apăru o pîlpîire de surîs, mai ironică :

— Aşa e totdeauna şi pretutindeni, domnul meu ! Mîine sau poimîine, cînd vei avea ziarul d-tale, fiindcă îl vei avea, sînt sigur, vei căuta şi d-ta tot slugi care să scrie cum vei gîndi şi judeca d-ta. Cineva trebuie să comande, dragul meu domn, nu numai la armată ci în orişice întreprindere, altfel mergem la anarhie şi la faliment !

Pahonţu porni să se explice şi discuţia se animă. Rotaru vru să-i ia apărarea cînd din spate auzi glasul discret al lui Danciu : „A sosit preotul". Şovăi. Ar fi vrut să vorbească el întîi cu popa, să-l puie în curent. Era prea tîrziu. Bătrînul tocmai se plîngea gîfîind d-nei Rotaru că nu i-a spus nimeni nimic pînă adineauri, că altfel el ar fi venit de mult... Rotaru se apropie totuşi şi, ocolind privirea mai mult ironică decît de imputare a Evei, curmă explicaţiile :

— Bine, părinte, lasă, nu-i nimic !... Numai să nu lungeşti slujba prea-prea că lumea e nerăbdătoare... Dar ce să te dăscălesc eu ? Să faci, părinţele, cum are să-ţi poruncească domniţa mea, înţelegi ? În chestiile astea dumneaei e stăpînă !... Adică numai în astea ?

continuă luîndu-şi seama cu o privire penitentă spre Eva. În toate e stăpînă, părinte !

— Apoi c-aşa e bine, confirmă preotul cu înţelepciune.

5

Belcinenii veniră întovărăşiţi de d-na Iuliana Teleman, mare doamnă de onoare şi nedespărţită prietenă a d-nei Belcineanu, deşi mai în vîrstă cu vreo cincisprezece ani.

Fiind aşteptaţi, intrarea lor făcu o linişte de cîteva clipe. Belcineanu o privi cu un gest de deferenţă specială şi se simţi foarte măgulit. Era vanitos şi plin de încredere în propriile-i calităţi, socotindu-se superior tuturor oamenilor politici. A intrat în politică imediat după război. S-a înrolat în partidul naţional, nou şi la modă atunci, unde modestul asistent universitar găsea mai uşor acces la posturile de comandă. Printr-un sectarism violent şi gălăgios a devenit repede cunoscut, urît şi temut. Extrem de muncitor, poseda vaste cunoştinţe în toate domeniile politice de care ştia să se servească cu mult efect. Azi, la patruzeci şi cinci de ani, era profesor la facultatea de drept şi de două ori fost ministru. Părea mai tînăr cu păru-i negru fără un fir alb, cu mustaţa retezată englezeşte, cu privirea fixă, iscoditoare, înăsprită de nişte ochelari cu ramele groase. O aroganţă calculată să-i sporească demnitatea îi dădea o înfăţişare antipatică deşi se străduia, mai ales în saloane, să se facă iubit printr-o afabilitate exuberantă. De origine modestă — tatăl său fusese un sărman funcţionăraş la căile ferate — îi plăcea să pozeze în senior ; de aceea s-a însurat tîrziu, în ajun de-a deveni ministru, cu Cristiana Tomşa, mult mai tînără, dintr-o familie mare şi cu zestre mare...

Poate emoţia aşteptării sau poate numai întîmplarea a făcut ca prezentările să ia aspectul unei ceremonii pompoase care mai tîrziu gazdelor li s-a părut comică şi chiar le-a indignat puţin. În timp ce doamnele s-au

îmbrăţişat cordial cu d-na Rotaru, iar Rotaru cu Belcineanu, lumea s-a strîns cerc în jurul lor, în mijlocul salonului, şi Rotaru, ca un nomenclator, a început să pronunţe numele celor ce se apropiau, în vreme ce d-na Rotaru, deşi îşi dădea seama de situaţie, zîmbea întruna fals şi amabil, parcă şi-ar fi pus o mască...

Pe cît era de amabil Belcineanu, strîngînd toate mîinile şi risipind cuvintele calde către bărbaţi şi complimentele către doamne, pe atîta soţia lui, sprijinită pe braţul d-nei Teleman, se arăta de rezervată, drămuindu-şi chiar privirile cu o parcimonie farmaceutică. Numai cînd apărea vreo cunoştinţă se înviora pentru cîteva clipe. Astfel provocă mici nemulţumiri care tulburară buna dispoziţie. D-na Drugeanu, cu toate că s-a întreţinut cu ea mai mult, rămase posacă pentru că nu a îmbrăţişat-o ca pe d-na Rotaru. Baremi coana Aglăiţa se făcu Dunăre cînd d-na Belcineanu nu catadicsi nici să-i întindă mîna şi ceru în şoaptă bărbatului ei să plece imediat acasă, că nu mai poate suporta atîtea ofense.

Belcineanu tocmai aruncase cîteva drăgălăşii d-nei Utalea (căreia şi d-na Belcineanu i-a dat mîna cu o curiozitate totuşi reţinută) şi se pregătea pentru un mic aparteu cu Utalea, cînd Rotaru rosti numele lui Pahonţu, adăogînd emfatic şi glumeţ.

— Presa, domnule Belcineanu !

Naşul abia îşi stăpîni o tresărire. Cît a fost ministru şi chiar pe urmă în opoziţie unele ziare l-au hărţuit cu o persistenţă exasperantă, încît a ajuns să aibă o spaimă instinctivă faţă de gazetari căutînd în acelaşi timp totuşi să se arate nepăsător... Se uită la Pahonţu. Nu-l cunoştea, dar vrînd să fie amabil, îi zise :

— După înfăţişare am impresia că te cunosc... Trebuie să te fi întîlnit pe la Cameră... Nu ştiu dacă eşti dintre cei ce m-au atacat sau...

Pahonţu, înciudat că nu-l ţinea minte deşi i-a mai fost prezentat, întrerupse cu mîndrie :

— Nu, excelenţă ! Eu numai v-am disecat puţin legea minelor !

Belcineanu avea mare slăbiciune să i se zică „domnule ministru" sau „excelenţă", în special în opoziţie. Pahonţu era primul care i-a făcut plăcerea. Reluă rîzînd.

— A, am înţeles nuanţa : disecat, nu atacat... Dragă Cristiana ! continuă către nevastă-sa, care nu mai scăpa de d-na Cornoiu. Trebuie să cunoşti şi tu pe domnul...

— Pahonţu ! complectă Toma ghicind din ezitare că nu i-a reţinut numele.

— Da... E ziarist şi a disecat legea minelor !

Cristiana întoarse spre Pahonţu nişte ochi verzi, ficşi, distanţi, cu privirea stranie care fermeca şi îndepărta în acelaşi timp. Dădu din cap aproape imperceptibil. El se înclină ceremonios. Cînd se îndreptă întîlni iar privirea care însă acuma era rece de parcă nici nu l-ar fi văzut. Încrucişarea privirilor n-a durat decît o frîntură de secundă căci d-na Belcineanu s-a reîntors simplu către d-na Teleman să continue convorbirea. Pahonţu însă mai rămase o clipă cu ochii ţintă la ea, fascinat şi revoltat şi ruşinat. În urechi îi răsuna, ca şi cînd nu s-ar fi întrerupt deloc, glasul lui Belcineanu, bariton energic :

— Poate să ne împăcăm la legea administrativă, domnule Pahonţu, auzi, dacă voi fi eu la Interne, cum e probabil, cînd vom veni la putere... Nevastă-mea a fost foarte afectată de campaniile ziarelor. Eu sînt oţelit. Nu mă orientez după presa totdeauna interesată, mai mult sau mai puţin, ci după conştiinţa mea curată şi onestă. Dealtfel numai asta e important ! Cît timp conştiinţa mea e împăcată, îmi urmez calea fără şovăire, cum comandă datoria...

În centrul atenţiei ajunseră în sfîrşit logodnicii. D-na Rotaru, secondată de d-na Cornoiu, terminase pregătirile şi preotul începu mica slujbă în mijlocul indiferenţei generale. Toată lumea vorbea, glumea, rîdea. Singur Teofil asculta cuvintele preotului cu o smerenie care-i îmbujora faţa. Era singurul adevărat credincios din toată lumea care se îmbulzea gălăgioasă în jurul lor...

6

— Bine că ţi-ai mai adus aminte şi de noi ! zise roşind Mircea Tolontan către Pahonţu care, în timpul slujbei, trecu spre colţul unde se retrăsese cei cîţiva tineri poftiţi ca să fie şi dansatori pentru cazul cînd fetele ar avea capriciul să danseze. Credeam că te-au acaparat de tot mărimile...

— Dacă aţi şti cît mi-e de silă ! făcu Pahonţu cu un aer într-adevăr abătut şi ridicînd ambele braţe ca o protestare.

Mircea Tolontan avea un cult pentru Pahonţu. Era de o modestie feciorelnică şi chiar în înfăţişare avea ceva delicat femenin. Roşea pînă-n vîrful urechilor la cea mai uşoară emoţie şi emoţie îi dădea cel mai mic lucru. Tatăl său căzuse în Ardeal, la începutul războiului. A fost crescut de maică-sa, într-o adoraţie fără seamăn, ca o fetiţă. Harnic şi deştept, ştia mai multă carte decît toţi secretarii lui Rotaru... Întrebă şovăitor :

— Cunoşti pe băieţi ?

— Pe Spulbereanu de mult ! zise Pahonţu scuturîndu-i mîna prieteneşte.

— Eu sînt Caliga ! se prezintă cellalt simplu. Admiratorul d-tale !

Amîndoi erau buni prieteni cu Teofil şi invitaţii lui. Se aflau întîia oară în casa Rotaru, fiind însă obişnuiţi în familia Drugeanu ; Caliga făcea chiar puţină curte d-şoarei Gafina, cu aprobarea mută a d-nei Drugeanu care, după numele străin, îl bănuia a fi de neam şi în orice caz un tînăr eminent dacă la treizeci de ani a ajuns inginer la „Mica". Dealtfel el însuşi se aprecia foarte, se ţinea cam ţanţoş şi, vrînd să pară mai distins, căci altfel nu prea îi şedea bine, purta o mustaţă fină cu vîrfurile mici cîrligate în sus... Spulbereanu, scund, îndesat, cu figura rotundă zîmbitoare, a fost coleg de clasă în liceu cu Teofil. Părinţii lor, cu vechi legături de prietenie, activau în acelaşi partid politic. Medic proaspăt, lucra împreună cu tatăl său care avea o clientelă veche şi numeroasă, singura moştenire ce-i putea lăsa.

— Sper să ne mai întîlnim în condiţii mai prielnice, murmură Pahonţu strîngînd mîna lui Caliga.

În aceeaşi clipă cineva din grupul ceremoniei, printr-un sîsîit prelung, reclamă puţină tăcere. Zgomotul se potoli atît de brusc încît un răstimp se auzi limpede glasul preotului mormăind maşinal cuvintele sfinte care astfel pierdeau orice urmă de taină. Apoi treptat zumzetul de conversaţii cu chicote şi glume îşi reluă stăpînirea...

Pahonţu, amărît, tăcea. Simţea mereu strîngerea de inimă care-i prevestea sau îi intensifica nemulţumirile sufleteşti. Toate i se păreau puse la cale să-l micşoreze, pînă şi recomandările lui Rotaru de a cărui dragoste n-avea nici un motiv să se îndoiască. Se gîndea neîncetat că trebuie să plece, că el nu e făcut pentru viaţa de salon falsă, ipocrită unde nimeni nu spune ce crede şi nu crede ce spun alţii, şi totuşi nu putea pleca pentru că tocmai viaţa aceasta îl hipnotiza şi o rîvnea cu patimă...

„Ei, acuma ce mai stau?" se întrebă iar, după terminarea slujbei, cînd lumea se îmbulzea la felicitări.

Împreună cu întrebarea însă îl frămînta gîndul că trebuie să fie civilizat, să spuie un cuvînt logodnicilor, părinţilor, naşilor... Rămase printre ceilalţi tineri care tocmai hotărîseră să mai aştepte pînă se vor potoli felicitatorii prea zeloşi.

Mai alături d-na Cornoiu dădea asalturi d-nei Teleman s-o convingă despre marile calităţi militare ale lui Alecu. Doamna de onoare, cu cîteva fîşii cochete de păr alb în frizură, se apăra încercînd să schimbe vorba şi reuşi în cele din urmă să povestească graţios o scenă idilică din copilăria principelui moştenitor, la care a asistat şi ea şi pe care a povestit-o de zeci de ori pretutindeni, ridicînd des ochii spre cer, cucernică şi transfigurată, cum făcea de cîte ori pomenea despre familia regală. D-na Cornoiu asculta cu respectul de rigoare, dar se uita mereu împrejur să vază dacă observă cineva intimitatea ei cu palatul. Întîlnind ochii lui Pahonţu, exclamă încîntată:

— Vino, domnule Pahonţu, să te prezint... D-ta, ca gazetar, ai să...

— Am avut plăcerea să cunosc pe domnul — întrerupse d-na Teleman sever, întrerupîndu-şi povestirea şi îndreptîndu-se spre grupul Belcinenilor, urmărită însă de aproape de d-na Cornoiu care voia să afle cu orice preţ sfîrşitul scenei princiare.

Pahonţu nu mai avu timp să se supere. O tavă cu tradiţionala şampanie şi pişcoturi sosi în sfîrşit în colţul tineretului, urmată de logodnicii doritori să mai ciocnească şi cu cei de seama lor după ce bătrînii i-au copleşit de urări şi sfaturi şi glume cu atît mai piparate cu cît vîrsta glumitorului era mai înaintată.

— Eu n-am să vă mai felicit, izbucni Pahonţu ca şi cînd ar fi vrut să se răcorească. V-am hiritisit ieri cînd credeam că nu voi lua parte... Dar fiindcă sînt aici, aide să te mai îmbrăţişez o dată, Teofile! Tu eşti un om şi mi-eşti drag ca un frate!

Se sărutară pe amîndoi obrajii şi logodnicul răspunse:

— Sînt mişcat, dragă Toma, tocmai pentru că îmi spui tu cuvintele astea... Fi sigur că n-am să le uit niciodată!

Pahonţu apucă mîna stîngă a logodnicei, care ciocnea vesel cu ceilalţi băieţi, zicîndu-i familiar:

— Stai, mîndră cu ochii verzi, să-ţi mai sărut o dată mînuţa pentru că ai avut inspiraţia să alegi pe cel mai bun băiat!

— De unde ştii că nu sînt şi eu cea mai bună fată? rîse Corina provocător.

— Eşti, Corinel, sigur că eşti! strigă însuşi bătrînul Rotaru care, apropiindu-se, a auzit replica fetei. Şi cea mai drăgălaşă, şi cea mai iubită...

Corina, fără a se întoarce, completă:

— Păcat numai că sînt prea puţin sentimentală şi prea mult cinică!... Nu-i aşa, tuţule?

Rotaru, atins de ironia Corinei de faţă cu lumea străină, se întunecă dar răspunse tot zîmbitor:

— În orice caz n-ar fi rău...

Logodnica îşi dădu seama de necuviinţă şi, ca să-l împace, se agăţă de gîtul lui, răsfăţîndu-se:

— Tu ești cel mai dulce părinte din lume, tuțule scump, dar ai rămas cu idei de la patruzeci și opt în unele privinți și mai cu seamă în ce privește dragostea... Adevărat ?... Recunoști ?

— Dacă voi ați depoetizat-o și o începeți unde ar trebui să sfîrșească ! zise Rotaru înmuiat.

Totuși stăruia în aer o umbră pe care toți o simțeau. Pahonțu se crezu dator să intervie cu obișnuita-i emfază :

— Poate că maestrul are dreptate, cel puțin pînă la un punct... Noi sîntem mai grăbiți și sinceri pînă la brutalitate, fiindcă brutal a fost și timpul care ne-a crescut. Adolescența noastră, epoca poeziei și a romantismului sentimental, s-a pierdut în experiența războiului, iar tinerețea ni se scurge în perioada aceasta oribilă de nici pace nici război, ucigătoare de elanuri ori născătoare a unei lumi noi. Viața asta ne-a depoetizat și pe noi cum s-a depoetizat ea însăși. Noi nu mai putem visa la lună ca odinioară cînd viața te ducea spre groapă în car cu boi. Ritmul existenței s-a accelerat amețitor. Mașinile devorează timpul și timpul pe noi. Se zicea că în amor numai preliminariile sînt frumoase. Ei bine, s-au dus vremurile preliminariilor. Pînă și ardelenii au renunțat la pertractări. Esența, esența e deviza noastră și oroarea de minciuni...

— Destul, destul ! Ne-am lămurit ! strigă Rotaru copleșit de lavina verbală. Cunoaștem lucrurile astea, dar căsătoria e altă poveste !

— În căsătorie sînt doi, zise Teofil cu o seriozitate care părea comică, dar fericirea depinde de unul, de cel care iubește și înțelege și cedează. Iar acela, în cazul de față, sînt eu !

— O, o, o ! făcu batjocoritor Corina. Vezi, mititelule, să nu te îmbolnăvești de modestie !

Tinerii se împrăștiară să prezinte felicitări. Pahonțu șovăi un moment, apoi renunță ca și cînd i-ar fi fost frică. Profită însă că se găsea în patru ochi cu Rotaru și-i ceru întîlnire pentru mîine dimineață să-i spuie ceea ce a avut credința neroadă că i-ar putea spune acuma. Rotaru încercă să-l mai oprească, dar Pahonțu izbucni deodată dureros de înăbușit :

— De aproape două ceasuri mă tortur aici, maestre ! Nu mai pot ! Dă-mi drumul !... Dacă n-ar fi fost vorba de ceva hotărîtor, poate de o întorsătură în viața noastră, crezi că aș fi făcut prostia să viu ?

— Bine, dragă Toma, nu te mai rețin, dacă... spuse Rotaru impresionat de emoția lui, deși nu înțelegea nimica.

Se învoiră să se întîlnească mîine dimineață și se despărțiră cu o strîngere de mînă mută, Rotaru întorcîndu-se spre grupul unde Belcineanu se afla cu Utalea și consilierul Florescu, iar Pahonțu pornind spre ieșire. Aproape de ușă îi trecu prin gînd că totuși ar trebui să-și ia rămas bun și de la d-na Rotaru. O zări la cîțiva pași între d-na Belcineanu și nedespărțita doamnă de onoare.

„Nu, nu ! Te pomenești că..."

Pe cînd el ieșea grăbit, bombănind și cuprins parcă de spaimă, Belcineanu, aflînd că a plecat, exclamă patetic :

— N-am noroc cu gazetarii și pace ! Cînd dădui peste unul simpatic, iacă, n-avui timp măcar să-l cunosc mai bine !

Încă subt impresia izbucnirii lui Pahonțu, Rotaru observă cu căldură :

— Am convingerea că e un om de mare talent ! Leal, cinstit, franc, entuziast !... De la țară, prima generație !... Închipuiți-vă ce-o să fie urmașii lui, după două-trei generații de contact cu civilizația !... Regret grozav că n-am posibilitatea să-i netezesc calea succesului !

— Talentul adevărat își deschide singur calea, iubite maestre ! observă Utalea sceptic. Mi-e teamă însă că tînărul e mai mult un boem cu visuri de mărire, decît un adevărat luptător care vrea să reușească în viață !

— Dacă Napoleon se năștea cu douăzeci de ani mai devreme sau mai tîrziu poate că ar fi rămas și el un biet visător de lupte și războaie ! replică Rotaru. Talentul are nevoie de împrejurări prielnice ca să reușească ! Cu atît mai mult un conducător de oameni !

— Dacă Napoleon nu reuşea, n-ar mai fi fost Napoleon ! surîse Utalea, continuînd apoi mai grav : Numai cine reuşeşte are talent adevărat ! Restul înseamnă simple virtualităţi de talent. Conducătorul se impune, nu aşteaptă să-l impuie alţii ! El e tot !

— El sau împrejurările care-l creează, observă Belcineanu.

— Sau destinul ! adăogă gînditor Rotaru.

7

— Trăiţi, coane Tomiţă ! strigă linguşitor portarul, după ce luase discret bacşişul, deschizînd şi închizînd.

Pahonţu se pomeni pe trotoar. O duzină de automobile aşteptau aliniate în faţa casei Rotaru, din Parcul Filipescu, casă mare, greoaie, încăpătoare, două pavilioane îmbucate unul într-altul, toate ferestrele de la parter luminate... În minutul cît îşi ridică gulerul pardesiului, se mai uită spre geamurile salonului, ca şi cînd gîndurile i-ar fi zburat înapoi acolo, apoi porni, pe jos, cu gîtul întins, cu mersul apăsat, grăbit să ajungă mai repede cu toate că nici nu ştia unde se duce.

Era vreme urîtă de sfîrşit de novembre. Ţîrîia o ploaie foarte fină, aproape ca o negură, încît stropii nu se vedeau şi nu se auzeau, ci numai se simţeau din umezeala ce te pătrundea şi-ţi muia parcă obrajii cu sudori reci. Sufla vînt aspru la intervale capricioase pe aleiele pustii ale nobilului cartier. Din loc în loc becuri electrice, pitite în abajururi lăptoase, pluteau în văzduh legănîndu-şi necontenit conurile de lumină încît toată lumea părea că se clatină gata să se năruie sub năvala umbrelor. La încrucişări de străzi Pahonţu se simţea izbit brusc în faţă de răbufnirea crivăţului, iar pe-alocuri cîte-un val de frig îl oprea în mijlocul unui vîrtej de frunze uscate, adunate, răsucite şi ridicate pe sus, taifun liliputan care parcă se încumeta să-l înalţe şi pe dînsul în aer, să-l ducă departe, spre ţinte necunoscute...

Pînă ajunse în Şoseaua Jianu se răcori şi se linişti. Îşi zise dispreţuitor că aşa îşi exagerează el totdeauna, în vremea din urmă, obstacolele şi primejdiile, numai ca să-şi menajeze lenea de acţiune. Exagerare a fost ducerea la Rotaru, ca şi plecarea intempestivă. Vrea să-şi dea o importanţă pe care nu i-o recunosc decît o seamă de băieţi şi are slăbiciunea să-şi închipuie că toată lumea trebuie să-l admire sau cel puţin să-l găsească interesant.

„În definitiv sînt un zero umflat şi încrezut !" conchise în gînd pentru a înlătura alte frămîntări. „Un publicist !"

Izbucni într-un hohot scurt de rîs ca un hămăit neputincios, încît un trecător întoarse capul speriat... Iuţi paşii ca şi cînd l-ar fi aşteptat cineva sau ar fi vrut să fugă de gîndurile pe care credea că le-a alungat şi care abia acuma se năpusteau mai vîrtos asupra lui. Traversă Piaţa Victoriei fără să se uite în dreapta sau în stînga, gîndindu-se că, de l-ar strivi vreo maşină, s-ar termina toate visurile şi ambiţiile, dar zicîndu-şi, în acelaşi timp, că asta nu e decît o altă formă a laşităţii...

Amestecîndu-se pe Calea Victoriei în mulţimea duminecală care înfrunta şi vremea rea de dragul distracţiei, Pahonţu păşea în neştire parc-ar fi purtat o povară. Se simţea mic şi neputincios şi simţimîntul îi umplea fiinţa de amărăciune. Îndoiala i se infiltra în creier ca o otravă şi-i zgîlţîia credinţa în sine însuşi, şoptindu-i că toate sforţările lui sînt zadarnice.

Era obişnuit să hoinărească pe străzile Capitalei, absent, de cîte ori îl chinuia vreo înfrîngere adevărată sau închipuită, ca să sfîrşească veşnic cu aceeaşi speranţă dîrză că trebuie să reuşească.

„N-am să mă opresc la mijlocul drumului !" îşi zicea iar şi iar. „Mai ales acum... Mai bine mă întorc la coarnele plugului !"

Dacă n-ar fi avut credinţa fanatică în steaua lui, ar fi trebuit să se întoarcă într-adevăr la coarnele plugului, ba încă la plugul altora, căci părinţii lui n-aveau în satul Uda-Argeş decît vreo cinci prăjini de pămînt, vatra casei. Trăiau şi azi amîndoi, în mai

mare sărăcie. Tatăl său își pierduse în război piciorul drept, nu mai putea munci pe la alții ca odinioară și trebuia să-și tîrască viața din pensioara de invalid. Pentru că n-a avut pămînt, s-a simțit oropsit și fără noroc, și toată strădania i s-a irosit în zadar. Fusese om harnic Vasile Popescu, săritor, îndrăzneț, dezghețat. Singurul băiat, Toma, cu el semăna mai mult. A încercat de toate : de aceea a rămas cu porecla Pahonțu. Cîțiva ani a fost și la oraș, la Pitești, sacagiu. Cu o gloabă prăpădită și un butoi de împrumut căra apă pe la boieri și-și ținea zilele împreună cu băiatul pe care atunci l-a adus la liceu, fiindcă-i plăcea cartea, ca să-i pregătească o viață mai puțin amărîtă. Pe urmă, într-o zi, căluțul a pierit și Vasile a trebuit să se întoarcă înapoi la Uda, împărțind cu băiatul ce-a putut lua pe pielea tovarășului de trudă. Toma apucase să intre în clasa a patra. A continuat, îndurînd, fără a crîcni, foame și umilință din belșug. Colegii îl iubeau și-l prețuiau mai mult decît profesorii care-l socoteau colțuros, nătîng.

A pornit apoi să cucerească Bucureștii, proaspăt bacalaureat, cu douăzeci de ani în suflet și douăzeci de lei în buzunar. S-a înscris la Drept pentru carieră și la Litere pentru plăcerea lui. Cîteva poezii, inspirate de sora unui prieten, i-au cîștigat la Pitești laudele profesorului de română, el însuși poet cu volum. Norocul i-a dăruit în București două lecții, una cu dejunul în natură, alta cu chiria camerei în bani. Era un cititor pasionat. La Pitești îi ieșise vestea că ar fi citit toată biblioteca liceului. Începu să scrie mici eseuri critice pe care le lăsa la diferite redacții, neîndrăznind să se prezinte direct cu ele. Primul articol apărut într-o revistă efemeră îi dădu siguranța de sine. La Terasa Oteteleșeanu, într-o seară, a întîlnit pe directorul revistei, aproape la fel de tînăr dar cu ifose de celebritate. În cîteva săptămîni a făcut cunoștință cu diverși scriitori, ziariști, pictori, actori, și toți îl găseau simpatic și interesant fiindcă scria critică și avea curaj... În preajma vacanței, prin sprijinul profesorului de estetică pe care-l frecventa, a intrat la o gazetă obscură de partid, cu o leafă de mizerie și cu obli-

gația de-a scrie zilnic o pagină întreagă fie direct, fie cu foarfecele. Era fericit. Făurea planuri, toate în jurul literaturii. Își dădu cuminte examenele. Se visa urmașul lui Maiorescu...

Apoi a venit războiul și a tras o dungă de sînge peste planurile lui literare. L-a început plin de entuziasm și l-a terminat locotenent rănit de două ori, decorat pe front de trei ori și cavaler Mihai Viteazul. După armistițiu, rămas mobilizat, s-a apucat să citească pentru restul examenelor, încît la sfîrșitul campaniei din Ungaria, cînd a lepădat uniforma, era posesorul unei licențe în drept, al soldei pe trei luni și al unei ambiții nemăsurate.

Totuși se găsea dezorientat. El se pregătise pentru o viață normală într-o lume cuminte care însă acuma se zvîrcolea la pămînt cu așezările ei sociale frînte bucăți, cu ierarhia valorilor răsturnată. Pe ruinele acestei lumi mulțimea celor ce au luptat și au pătimit, cu sufletele zdrențuite de suferințe, aștepta intronarea domniei dreptății pentru toți. Pluteau în aer fiorii revoluționari ai înfrățirii universale. După anii roșii de sînge și moarte inimile clocoteau de credință în pacea eternă. Se rîvnea fanatic o lume nouă, pură, idilică. Vechii conducători nu mai aveau credit în opinia publică. Se constituiau partide noi cu simple devize în loc de program : „Cinste și dreptate !" Reformatorii, salvatorii, novatorii apăreau la toate răspîntiile găsind ascultare și aderenți... A fost epoca de aur a demagogiei și a oamenilor de afaceri.

Pahonțu respira din plin sentimentalismul umanitarist și-l gusta cu nesațiu. Setea milenară de dreptate a țăranului răbufnea într-însul în imprecații de cafenea, între prieteni, contra ciocoilor. În același timp însă se simțea singur și străin în Capitala agitată de frigurile noilor așezări, cel puțin cît nu-și avea asigurată ziua de mîine. Spaima de viață și de necunoscutul viitorului îi reteza avînturile. În jurul lui se vorbea mereu de afaceri și întreprinderi care îmbogățeau. Nu-l ispiteau averile. Ambițiile lui urmăreau o glorie albă, imaculată. Se dorea admirat de o lume întreagă pentru opera lui binefăcătoare, o admirație dezinteresată

ca a marilor savanţi, scriitori, artişti sau conducători de oameni. Pentru asta ar fi trebuit timp mult şi el era grăbit foarte ca şi cînd i-ar fi fost frică să nu-i ia alţii înainte.

Într-o zi s-a întîlnit cu un vag prieten de universitate, Ştefan Paulescu, care venise de la Focşani anume să ceară un loc în magistratură şi nu ştia cui să se adreseze. Lui Pahonţu parcă i-ar fi căzut un văl de pe ochi. A fi împărţitor de dreptate, iată un rol vrednic de sufletul lui. A doua zi s-au prezentat la minister şi au fost primiţi de secretarul general, magistrat de carieră, care, în stilul eroic-sentimental al momentului, le-a vorbit despre apostolat, despre România mare şi despre cinste. Pahonţu a insistat că doreşte să rămîie în Capitală fiindcă vrea să-şi dea neapărat doctoratul. Peste vreo lună a fost numit ajutor la judecătoria din Alba Iulia, iar Paulescu la Orhei. I se părea o indicaţie a soartei că a fost trimis tocmai la reşedinţa simbolică a unirii...

În Ardeal stăpînea aceeaşi efervescenţă, complicată şi cu o aversiune mai mult sau mai puţin pronunţată contra funcţionarilor veniţi din ţara veche şi priviţi ca uzurpatori în slujbele cuvenite localnicilor, mai ales cînd cei veniţi nu erau de soi. Toma Pahonţu a ştiut să se împace cu toată lumea. Şeful său era ungur, dintre puţinii care au depus spontan jurămîntul de fidelitate, cu o casă de copii, vorbind româneşte tocmai atîta că se înţelegea cu ţăranii dimprejur, clienţii de totdeauna ai judecătoriei. Pentru postul de grefier nu s-a găsit alt amator român decît un fost pădurar care scria cum putea, aşa că judecătorul se fericea că, odată cu sosirea ajutorului de la Bucureşti, se va pune ordine în scripte.

Curînd, la marele bal anual al ofiţerilor garnizoanei, Toma a cunoscut familia notarului pensionar Iacob Stoica şi a îndrăgit pe d-şoara Virginia care atunci abia avea şaptesprezece ani. A devenit mosafir foarte frecvent al casei Stoica. Dacă n-ar fi fost Virginia, poate că ar fi renunţat mai repede şi la Alba Iulia, şi la magistratură. Îl dezgustau amîndouă. Atmosfera

din oraş i se părea deopotrivă de abrutizantă cu cea de la judecătorie. Dar fără Virginia nu mai putea trăi. A cerut-o de nevastă. Bătrînul Stoica a şovăit şi i-a cerut timp ca să mai chibzuiască, iar tinerii să-şi mai verifice sentimentele. De dragul Virginiei, Pahonţu a mai rămas un an. În sfîrşit bătrînul Stoica i-a răspuns că-i vine greu să-şi înstrăineze tocmai fata cea mai iubită care doreau să le rămîie toiag pentru bătrîneţe ; dacă iubeşte adevărat pe Virginia, îi propune să se stabilească în Alba Iulia, eventual să deschidă biurou de avocat, poate chiar în tovărăşie cu feciorul său Ovidiu care a şi început să aibă clienţi ; în orice caz trebuie să aştepte cu nunta pînă se va căsători fata cea mare, Elena, care se află în vorbă de un an cu profesorul Strungaru de la Aiud...

Pe Pahonţu amînările şi tărăgănarea îl exasperau. În realitate Iacob Stoica, deşi recunoştea calităţile pretendentului, avea presimţirea că Virginia nu va fi fericită, mai ales că nici fata nu părea atît de grăbită şi entuziastă cum ar trebui să fie la vîrsta ei. Dezlegarea a adus-o profesorul de la Aiud care în sfîrşit a venit ceremonios şi a cerut mîna Elenei. Bătrînul n-a mai avut încotro. Au făcut o logodnă mare, comună pentru amîndouă fetele, cununia urmînd să se facă peste vreo patru luni în vacanţa Crăciunului, între timp trebuind să se complecteze trusourile şi să se instaleze locuinţele viitoarelor perechi, una la Aiud, de care se va ocupa bătrînul, cea de la Bucureşti rămînînd în grija lui Ovidiu cu Pahonţu care, îndată după logodnă, a părăsit Alba Iulia...

La nuntă Toma s-a dus însoţit numai de Titu Herdelea, prieten mai mare, care era şi rudă de departe cu familia Stoica. De la Herdelea au aflat prietenii că Pahonţu s-a însurat ; el nu spusese nimănui nimic, nici măcar părinţilor săi...

Căsătoria însemna pentru Toma Pahonţu o fixare. N-a fost muieratic, deşi se simţea mereu amorezat. Acuma se liniştea. Blondă pură, cu o figură de madonă, cu ochii de azur de o blîndeţe serafică, Virginia era femeia ideală, soţie perfectă şi amantă ispititoare. Fără pretenţii, fără capricii, respectîndu-şi soţul pe

cît îl iubea, avea încredere oarbă în inima şi în viitorul lui. Voia să-i fie tovarăşă adevărată şi sprijin în lupta vieţii. Tatăl ei îi trimitea lunar o sumă, ca să nu aibă nevoie să ceară nimica bărbatului, să nu-i fie o povară ci numai bucurie cum a fost şi părinţilor ei de cînd a deschis ochii şi pînă s-a înstrăinat. După un an, cînd Virginia a fost însărcinată întîia oară şi cînd chiriile ajunseseră la cifre astronomice, bătrînul i-a cumpărat, în strada Pietăţii, o casă gospodărească, arătoasă şi la preţ convenabil. Primul copil a fost băiat, Virginiu, al doilea, peste doi ani, o fetiţă, Ioana. Bătrînul Stoica venea greu la Bucureşti chiar la fata lui cea mai iubită. Îi era frică de Capitală ca de o Sodomă. De cînd au apărut însă nepoţii, găsea dese pretexte să se repeadă să-i vază...

Pahonţu a părăsit magistratura fără să aibă nimic precis în vedere. Va face avocatură, şi-a zis, căci bara justiţiei oferă minunate prilejuri de punere în valoare a talentului. S-a adresat atunci lui Rotaru, pe care-l cunoscuse în treacăt ca student, înainte de război, dar care nu-şi aducea aminte de el, să-i fie călăuză în noua carieră. Primul mic proces, ce i-a fost încredinţat, l-a vindecat de pasiunea barei. S-a încurcat, s-a fîstîcit, s-a enervat... A cîştigat procesul, dar şi-a dat seama că nu se va pasiona niciodată pentru chiţibuşeriile care alcătuiesc pîinea zilnică a avocatului. În schimb l-a cucerit pe Rotaru care l-a îndrăgit aşa de mult că l-a introdus în familie şi l-a făcut prietenul cel mai credincios. Pe urmă şi-a luat cu brio doctoratul cu o teză despre „Crima politică". A reînceput scrisul. Literatura şi critica nu-l mai interesau decît ca gimnastică spirituală. Avusese revelaţia între timp că politica este esenţa vieţii şi punea politica mai presus de orice alte preocupări. Totuşi a continuat şi literele şi chiar şi-a luat licenţa, dar numai aşa, ca să mai aibă o diplomă şi mai ales pentru că n-avea ce face. A încercat să activeze în vreo două partide, căutînd să-şi cîştige galoanele prin luptă directă pe teren. A trebuit să renunţe. Bucătăria politicii de partid i se părea ucigătoare pentru elanurile intelectuale.

I se reproşa tinereţea (încă nu se impusese moda tineretului) şi i se cerea să-şi aştepte rîndul. Avea de-a face cu şefi de suburbie el care jongla cu doctrine...

Anii însă treceau vertiginos. Evenimentele se perindau, se îngrămădeau ţinînd lumea într-o încordare chinuitoare. Oamenii trăiau într-un permanent provizorat. Atmosfera tulbure de speranţă şi nerăbdare continua, cu toate că valul umanitarist se sfărîmase de zidurile realităţilor. Nimeni nu s-ar mai fi mirat dacă ar fi izbucnit brusc un nou război sau o revoluţie sau orice cataclism. Numai ceea ce era nu putea dăinui fiindcă nu mulţumea pe nimeni...

Pahonţu trăia şi el într-o aşteptare, perpetuă. Avea credinţa că ceasul lui trebuie să sosească, deşi el nu făcea nimic pentru a-i grăbi sosirea. Dealtminteri nu-şi dădea seama ce anume ar putea să-i aducă destinul. Îşi zicea mereu că va izbîndi, fără să-şi poată desluşi măcar sieşi forma sau felul izbînzii. Între prieteni, la cafenea, în redacţii, pe stradă, îşi declama, de cîte ori se ivea ocazia, încrederea în sine, în talentul şi viitorul său cu atîta convingere că sugestiona pe ascultători. Era privit de mulţi ca un om de valoare şi de viitor, inteligent, curajos, stăruitor. Propovăduia triumful tinereţei, slăvea virtuţile tineretului, iar tineretul se recunoştea într-însul, cel puţin un anume tineret.

Totuşi, după ce a împlinit treizeci de ani, a început să aibă momente de îndoială, mai ales cînd realitatea îi trîntea cîte o decepţie. Vedea că n-a făcut nimic şi nici n-are perspective. Dacă n-ar fi cavaler Mihai Viteazul pentru unii sau fost magistrat pentru alţii, ar fi un simplu palavragiu sau un doctrinar de cafenea. În clipele de zbucium îşi dădea seama că, în timp ce el a măcinat vorbe goale şi a cochetat cu viitorul, alţii, colegii lui de şcoală au ajuns oameni serioşi, cu situaţii solide, respectaţi de toată lumea: unul era avocat cu mare clientelă la Caracal, altul directorul Băncii Naţionale din Piteşti, iarăşi altul judecător la tribunalul Muscel, precum altul a ajuns asistent la universitate ; pînă şi Petre Lungu, învăţătorul din satul lui, pe care-l dispreţuia odinioară, azi e deputat...

Toţi i-au fost inferiori şi toţi l-au întrecut în emulaţia vieţii.

În vremea din urmă îi apărea tot mai des spectrul ratării. Poate că, din pricina ambiţiei fără acţiune, viaţa se răzbună împotriva lui. Speranţa în surprize mîntuitoare o au şi neputincioşii pînă la mormînt... Inima începea a-i sfîrîi cumplit parc-ar fi fost strînsă cu cleşte roşite. Spaima aceasta îl cuprindea uneori pentru un gest, un cuvînt, o privire şi îl făcea să se zvîrcolească ceasuri nesfîrşite. Parcă din ce în ce se dezgheocau doi oameni într-însul: unul încrezător, fanatic, gălăgios, cellalt tăcut, ascuns, chinuit. Şi amîndoi parcă erau străini de fiinţa lui adevărată...

În faţa Cercului Militar un glas cunoscut îl trezi din frămîntare.

— Da cei, frate, nici nu mai vezi oamenii?

Era Titu Herdelea, înfrigurat, îmbondorit într-un pardesiu gros, cu mîinile afundate în buzunare. *

---

* Cunoscut încă din paginile romanului *Ion* şi *Răscoala*, Titu Herdelea este un personaj-liant, destinat să sugereze unitatea de preocupări ce stă la temelia celei mai însemnate părţi a operei rebreniene. După cum se ştie, adesea el îndeplineşte şi rolul de „raisonneur", de exponent al gîndurilor autorului în faţa realităţii înfăţişate (pentru a nu mai aminti de paralelismele de ordin biografic). În paginile *Gorilei*, corespondenţele sînt plurivalente. Astfel, îndeosebi în prima parte a romanului, unele „coincidenţe" sînt şocante pe măsură ce derulăm viaţa unui alt personaj, Toma Pahonţu, reamintindu-ne diferite date din viaţa scriitorului însuşi (ucenicia pe lîngă un „profesor estet", cu ajutorul căruia începe să robotească la un ziar; locuinţa din strada Pietăţii; gazetărie la *România*). În afara elementelor exterioare, reţin atenţia unele idei structurale în modul său de gîndire (speranţa într-o „lume nouă, pură, idilică"; dezamăgirea tînărului în faţa realităţilor sociale postbelice etc.). Diverse împrejurări de ordin familial sînt, de asemenea, frapante. („Îşi iubea părinţii, dar mai mult teoretic", p. 107; sau: „Pînă la război a păstrat legăturile mai strînse; după război s-a mărginit să trimită din cînd în cînd, destul de rar, cîte-o sumă de bani, sperînd să se întoarcă la Uda în triumf. În realitate nu mai simţea nici o atracţie pentru Uda şi nici măcar pentru părinţii lui", p. 107.) Raportări se pot face şi la profilul altor personaje (modul de gîndire al bătrînului Cumpănaşu, Teofil Drugeanu), de unde concluzia că, în paginile romanului, rolul lui Titu Herdelea este deseori dublat de alţi interpreţi.

— A, tu eşti, bătrîne? făcu Pahonţu tresărind. Fusei pe la Rotaru, şi-a logodit fata şi am vagabondat niţel aşa, numai cu gîndurile mele. Ştii, cine are provizii în cap, trebuie să mai consume din cînd în cînd... Te duci la redacţie?... Ia spune, ce mai e cu politica?

— Pe mine mă întrebi? zise Herdelea plictisit. Eu ştiu ce ştie toată lumea: că guvernul se pregăteşte să plece şi că regele pregăteşte succesiunea... La Rotaru ai văzut pe Belcineanu. El putea eventual să-ţi spuie mai multe, că doar se vorbeşte că ei trebuie să vie...

Pahonţu mormăi cu o nepăsare făcută:

— La urma urmelor să-i ia dracul!... Credeam că tu ştii ceva mai nou!

— Apoi drept să-ţi spun pe mine nici nu mă prea interesează! răspunse Titu Herdelea. Dealtfel şi de tine mă mir, că eşti băiat superior. Iar te-ai apucat de politică?... E oribilă! Nu face de noi!

— Dar cînd m-am lăsat, bătrîne? strigă Pahonţu sfătos. La mine politica e pîinea sufletului! Degeaba zîmbeşti. Ai să vezi!

— Bine, bine, am trecut şi eu pe acolo, mai demult, făcu Herdelea liniştit. În orice caz eu îţi urez mereu succes!... Servus!

Coborî grăbit pe strada Sărindar, spre *Universul*, unde era reporter şi ajutor de secretar de noapte. Pahonţu, ţintuit locului, se uită după el pînă ce dispăru. Zîmbetul lui Herdelea îl enerva:

„Ai trecut, bătrîne, ştiu — bombăni în sine cu superioritate. Dar, vezi, eu am şi talent!"

8

Prin Titu Herdelea a cunoscut Virginia, de cum s-a instalat în Bucureşti, familia Traian Cumpănaşu cu care a legat mare prietenie. Altele nici nu prea avea. Era în bune relaţii şi cu Herdelenii, dar d-na Herdelea, fire bănuitoare şi arţăgoasă, nu se împăca aievea cu nimeni. Casa profesorului Cumpănaşu se afla şi aproape, în strada Clopotari. Fiind astfel şi vecini, cel puţin o dată pe săptămînă, mai ales duminicile,

cinau împreună, pe rînd, cînd în Pietății, cînd în Clopotari, stînd pe urmă la taifas pînă după miezul nopții și punînd țara la cale, ca toți românii.

Azi era rîndul să mănînce la Cumpănașu. Pe la cinci după-amiazi însă Virginia s-a pomenit cu un telefon de la Pahonțu că, din motive imperioase, el trebuie să treacă neapărat pe la Rotaru unde nu știe cît va zăbovi, așa că ea să meargă la Cumpănașu și să nu-l aștepte, fiindcă s-ar putea să întîrzie mai mult; în orice caz va veni și el cel puțin s-o ia... Virginia era obișnuită cu astfel de telefoane. Îi concedase din capul locului libertatea întreagă, numai ca să nu se simtă încătușat prin căsnicie, și Toma uza și abuza de îngăduința ei. Mesele acestea pe el nu prea îl amuzau, socotindu-le de un patriarhalism perimat. „Nu lipsește decît lotonul" — a spus odată.

Totuși acuma Virginia răspunse cu un suspin: „Bine, dragă Toma!" Se gîndea să renunțe și ea. La logodna Corinei fusese vorba să se ducă împreună. D-na Rotaru a insistat mult. Pahonțu a declarat patetic că refuză să participe la mascarade mondene. Și iată că, în ultimul moment, se răzgîndește și merge, dar singur, fără ea... A crezut și ea, cum spuneau mulți, că Pahonțu nu o scoate în lume din gelozie și de teamă să nu o piardă. De cîtva timp i se părea că Toma se jenează să apară cu ea în lume... Gîndul o durea și o umilea.

Profesorul Cumpănașu a primit pe Virginia, ca totdeauna, cu mare bucurie. Era ardelean, din satul lui Cloșca, din părinți țărani, stabilit în țară dinainte de război. A făcut studii strălucite la Blaj și la Budapesta, ca bursier al Mitropoliei. Cînd s-a întors doctor la Blaj, i s-a părut că n-a fost primit cu destulă prețuire, s-a supărat și a trecut în țară cu speranța să cucerească o catedră universitară, dacă nu la București măcar la Iași. I s-a dat un post la liceul din Roman și a trebuit să accepte. Mîndria însă și elanurile de înălțare i s-au zdrobit. Era un latinist pasionat. Peste cîțiva ani s-a însurat cu fata unui coleg mai bătrîn și a devenit un burghez cuminte, conștiincios, împlinindu-și corect datoria, înfricoșat de orice neprevăzut,

biruitor prin meticulozitate în lupta cu grijile vieții. Au avut patru copii, la intervale raționale. Cei dintîi au murit înainte de a apuca să-i îndrăgească. Au rămas cu un băiat, Vasile, după numele bunicului din Cărpeniș, și o fată, Cintia, omagiul profesorului de latină pentru iubitul său poet Properțiu.

D-na Cumpănașu a călăuzit primii pași ai Virginiei în căsnicie și a avut bucuria să o vadă curînd gospodină desăvîrșită... Cu trei ani în urmă însă d-na Cumpănașu s-a stins subit, după o zăcere de numai cîteva zile. A fost o catastrofă pentru Cumpănașu. Cu gură de moarte a lăsat pe Cintia în grija Virginiei, să-i fie soră și mamă. Fata avea atunci cincisprezece ani. Acuma era în clasa a șaptea la Central, deșteaptă, vioaie, drăguță, cu un aer de melancolie și seriozitate care o înfrumuseța și inspira încredere oricui se apropia de ea. Acest aer îl avea, mai accentuat, și Vasile, proaspăt student la Litere.

Cumpănașu fu dezolat cînd auzi că Pahonțu va lipsi; nu din pricina lui, căci oricît se silea, în fundul sufletului său nu-l iubea, ci de dragul Virginiei care părea abătută, deși încerca să se ascundă. Hotărî să aștepte pînă la nouă cu masa, judecînd că ceremonia logodnei nu poate dura mai tîrziu, iar la eventuala petrecere Pahonțu n-are ce căuta. Pe urmă aici erau numai ei, familia, afară de un prieten al lui Vasile, student tînăr și el, Ion A. Ionescu. Băiat de țăran, foarte sărac, cel mai mare dintre șase copii, a fugit de mic de-acasă și a învățat carte muncind din greu, încît de vreo doi ani își mai ajută și părinții cu cîte ceva. Mijlociu de statură, lat în umeri, făcea impresia unui luptător, mai cu seamă că și fața îi era colțuroasă și frămîntată. În toată înfățișarea lui stăpînea energia și o hotărîre aproape sălbatecă. Părea dîrz și neînduplecat ca o stîncă. În ochii mici avea o strălucire atît de fierbinte că îi lumina întreaga ființă, iar cînd rîdea sau zîmbea figura i se înfrumuseța de bunătate și naivitate...

Se făcu ora nouă și trecură în sufragerie. Nici n-apucară să se așeze bine la masă cînd soneria zbîrnîi prelung. Cintia făcu semn jupînesei să continue servi-

ciul și merse ea să deschidă. Pahonțu își agăță pardesiul mormăind :

— Ei, ia spune, ce s-a întîmplat de te-ai repezit să mă iei de la ușă cu secrete ?

— Am venit numai să te previn să fii mai drăguț cu Ginia că am văzut-o mîhnită ! zise fata cu un glas care, vrînd să fie glumeț, era mai serios.

— O, o ! exclamă Toma batjocoritor.

— În sfîrșit, cum vrei ! continuă Cintia. Acuma însă poftim înlăuntru că tocmai ne așezam... Te-am așteptat destul...

— Uite cum mă ia fetișcana asta ! rîse Pahonțu înveselit. Parc-ai fi o soacră, dar nu ca a mea care-i bună, ci ca a ta care va sta cu tine și va fi rea !...

În sufrageria luminoasă, după un „bună-seara" general, Toma se duse întîi la Virginia, îi sărută mîna și-i zise mîngăietor, în auzul tuturor :

— Să nu fii supărată, porumbiță dulce, că am trecut pe la Rotaru ! A fost un motiv foarte, foarte important... În orice caz să mă ierți, porumbiță dragă ! Mi s-a părut în telefon că ai suspinat...

— Nu, Toma, ți s-a părut ! răspunse Virginia roșind de mulțumire. Tu știi că eu nu te judec... Dealtfel erai liber, dacă voiai...

Cintia curmă cu o glumă emoția prietenei, adresîndu-se lui Pahonțu :

— Pentru că ai fost drăguț, îți ofer locul cel mai bun, adică lîngă mine !

Văzînd la stînga ei pe studentul Ionescu, care venea întîia oară la masă și nu-l cunoștea Pahonțu întrebă :

— Mi se pare că sîntem doi care rîvnim locul cel mai bun ?

— Fii d-ta liniștit că eu am grije de amîndoi, replică Cintia prezentînd pe Ionescu, care se sculase în picioare. Pahonțu îi strînse mîna, iar tînărul rosti cu mare sinceritate :

— Pînă acuma v-am admirat numai după cuvintele fratelui Vasile... De aci încolo vom putea vorbi și mai mult despre d-voastră !

După o pauză, întretăiată de zgomotul tacîmurilor, Cumpănașu, mai lacom de politică decît de mîncare,

vru să afle noutăți de la Pahonțu care trebuie să fi auzit cîte ceva la Rotaru, fiindcă politicianii oriunde se întîlnesc, la înmormîntări, la nunți, la petreceri, nu se poate să nu puie la cale fel de fel de lucruri. Pahonțu răspunse ironic că atîta cît a fost el de față nu s-a complotat nimic ; poate pe urmă...

— De aici se vede clar că Rotaru nu e politician de nădejde, cel puțin pentru vremurile astea, observă Cumpănașu mai în glumă mai în serios.

— Apoi da, evident, se înflăcără îndată Pahonțu. Politicianul român trebuie să fie lichea sau licheluță, altfel rămîne diletant, chiar pentru un om ca d-ta. Rotaru n-a putut fi ministru în țara românească pentru că e mîndru și corect pe cînd alții... Ce să mai vorbim ?

Se întrerupse cu o strîmbătură de scîrbă și începu să soarbă din supa care aburea... Bătrînul Cumpănașu tocmai se întoarse, zîmbi indulgent, la Virginia, vecina lui din stînga, cînd deodată cellalt vecin, studentul Ionescu, spuse simplu, cu un glas care atrase toate privirile asupra lui :

— Politicianii și jidanii sînt nenorocirea neamului nostru ! *

---

* În configurarea personajului Ionescu, scriitorul, respectînd cu o remarcabilă strictețe datele realității social-politice ale momentului în care se petrece acțiunea romanului său, arată că fascismul, prin politica sa demagogică și lipsită de scrupule, a izbutit, într-o oarecare măsură, să pervertească mințile unor tineri intelectuali, criza economică a societății capitaliste aducîndu-i în stare de profundă nemulțumire din pricina nesatisfacerii multor cerințe vitale. În acest sens, se poate afirma că personajul se încadrează perfect în aprecierea potrivit căreia „conducerea Gărzii de Fier a avut o atitudine criminală premeditată și organizată nu numai față de adversari, dar și față de proprii ei partizani, presupunînd că între aceștia au existat și oameni de bună-credință, antrenîndu-i prin învățături mincinoase și perfide la o moarte stupidă, lipsită de orice rost" (cf. *Impotriva fascismului*, Sesiunea științifică privind analiza critică și demascarea fascismului în România, 4—5 martie 1971, Editura politică, 1971, p. 115). Dacă privim același personaj din perspectiva evoluției conferite de L.R., ne putem da seama că atitudinea „criminală" din citatul de mai sus își găsește concretizarea pregnantă în evenimentul semnificativ de la sfîrșitul romanului, potrivit căruia figura respectivă ajunge în postura unui asasin. Dialectica personajului dobîndește

— Aşa, axiomatic, poate că e exagerat, zise profesorul împăciuitor. Să nu uităm că politicianii români au ştiut să conducă destinele neamului încît am putut să ne realizăm idealul şi am ajuns o ţară mare şi frumoasă !... Prin urmare nu trebuie să generalizăm !

Pahonţu ridicase ochii să vază mai bine pe cel ce vorbise. Cintia îi despărţea. Profilul ei fin contrasta cu liniile aspre ale figurii de alături. Fata părea mişcată, deşi nu se uita la el. La fel părea şi Vasile la dreapta lui Pahonţu.

— Ba să generalizăm, iubite domnule profesor ! strigă Pahonţu cu glasu-i hîrîit care suna mai strident şi uneori fals. Să învăţăm a privi adevărul în faţă şi întreg, dezbrăcat de ipocriziile tradiţionale care ascund totdeauna turpitudini... Domnul a exprimat un adevăr trist într-o formulă care ar trebui să devie lozinca generală pentru dărîmarea şandramalei !... Bravo, domnule ! urmă întorcîndu-se spre Ionescu. Ai dreptate ! Politicianii sînt nenorocirea neamului !

— Şi jidanii ! complectă studentul cu o scăpărare nouă în ochi.

— Şi ! încuviinţă Toma Pahonţu mai domol, adăogînd după o secundă : Chestia ovreiască are, după mine, un interes secundar. Eu o consider o anexă a politicianismului.

— Dimpotrivă ! stărui tînărul privindu-l drept parcar fi vrut să-i sfredelească conştiinţa. Dacă-mi permiteţi... politicianii sînt anexa jidanilor !

Pahonţu se încruntă imperceptibil. Insistenţa calmă şi îndărătnică a studentului i se părea că-i atinge prestigiul. Criticismul altora îl indispunea, iar contrazicerile îl aţîţau. Totuşi zise surîzător, cu o superioritate batjocoritoare :

---

o soluţionare artistică prin folosirea unui procedeu literar uzitat în opera scriitorului. El are obiceiul de a-şi introduce un erou în acţiune printr-o latură aparentă a conformaţiei sale psihice, contrazicînd flagrant esenţei sale. Spre pildă, profilul angelic al Solomiei — autoarea dublei crime din romanul *Amîndoi* — derutează privirile cititorului curios să dezlege tîlcul dosarului poliţist, bănuielile căzînd asupra altor personaje.

— Da ?... Bine. Atunci, iată, eu nu mai crîcnesc şi conced tot ce pofteşti !

Tînărul Ionescu urmă netulburat :

— Nu vă supăraţi că insist. Nu e politicos, ştiu. Dar e vorba de pacostea cea mai mare ce bîntuie puterile neamului nostru şi care nu poate fi stîrpită prin concesii amabile... Asta e credinţa mea, adăogă după o mică pauză, cu glasul schimbat şi încărcat de emoţie dureroasă, şi pentru credinţa asta primesc bucuros dispreţul, suferinţa, chiar moartea !

Cuvintele lui erau atît de stranii şi izvorîte dintr-o convingere atît de fanatică încît Pahonţu însuşi abia într-un tîrziu răspunse cu un glas care părea că vrea să şteargă urmele ironiei de adineaori :

— Orice credinţă cinstită e sfîntă ! Divergenţe pot exista în privinţa unor detalii formale, dar asupra fondului nu este român care să nu fie de acord, care să nu fie convins cît de incapabili sînt conducătorii acestei îndelung şi infinit răbdătoare ţări...

Se înflăcără şi continuă din ce în ce mai vehement : că ne lipseşte o disciplină morală, singura care poate crea încrederea poporului ; că partidele se înmulţesc pentru că nu sînt organizaţii politice izvorîte din întruchiparea unor anumite principii, ci simple asociaţii pentru exploatarea ţării în folosul clientelei lor directe şi indirecte ; că din pricina aceasta nu mai există interes general ci numai interes de partid care ocroteşte un clan sau o clasă în dauna întregii ţări ; din aceeaşi pricină legea e inexistentă de fapt, căci ori nu se aplică deloc, ori se aplică după obraz ; că în toate ţările cei ce au pornit războiul în condiţiile ştiute s-au eclipsat demult, lăsînd cîrmuirea pe seama celor ce au luptat, numai noi continuăm cu aceeaşi echipă de neputincioşi care, conştient sau inconştient, ruinează ţara şi viitorul neamului ; că ne-am obişnuit să trăim numai pentru burtă, fără nici un ideal, într-o laşitate scîrnavă şi cultivînd lichelismul cel mai abject...

Erau obiecţiile şi criticile pe care le debita toată lumea şi acasă, şi în public, pe care mai cu seamă politicianii înşişi le alimentau nu numai prin faptele lor dar şi prin acuzaţiile, injuriile şi suspiciunile ce

și le aruncau reciproc atît în discursuri sau polemici, cît și indirect prin campanii de presă. Pahonțu însă declama clișeele, uzate și arhicunoscute, înzorzonîndu-le cu gesturi și epitete atît de grase că ascultătorilor li se păreau noi-nouțe și le sorbeau cu plăcere. Numai Cumpănașu clătina din cap și, cînd Pahonțu obosi și tăcu, observă cam profesoral :

— Apoi, frate Pahonțule, ușor e să critici, dar tare e greu să clădești și să creezi. Eu, recunosc, sînt bătrîn și poate incapabil să mă adaptez lumii noi pe care totuși o simt că se zămislește undeva și care nu va semăna deloc cu cea de azi. Sensibilitatea voastră e alta. De multe ori am impresia că între mine și copiii mei sînt neînțelegeri organice, ca și cînd am trăi în evuri diferite și am vorbi limbaje diferite... Totuși eu voi crede pînă voi închide ochii, că România noastră mîndră, ca să fie deplin fericită, n-are lipsă de răsturnări, ci numai de bună rînduială. Nu pe ruinele trecutului se construiește viitorul, ci pe temeliile moștenite. Ființa acestei țări e plămădită din sufletele și sîngele și cenușa a milioane și milioane de înaintași a căror muncă și amintire nu pot fi nici uitate, nici minimalizate. Nu e bun un guvern ? Să-l dăm jos, să vie altul, pînă ce va apare cel dorit de cei buni... (Se opri o clipă.) Dar iacă, am luat-o și eu pe urmele fratelui Pahonțu !... N-am eu nici voința și nici puterea să mă hărțuiesc cu voi... Mă gîndeam numai să te întreb, frate Pahonțule, de ce nu intri d-ta serios în politică ? Crezi că parlamentul nostru n-are nevoie de oameni talentați ca d-ta ?

— Parlamentul nostru ! murmură studentul disprețuitor. Țara se vindecă cu fapte, nu cu discursuri !

Pahonțu nu mai auzi vorbele lui Ionescu, atît de mult îl măguli întrebarea profesorului. Răspunse cu mai mare indignare :

— Ei bine, eu n-am loc în parlamentul țării pentru care mi-am vărsat sîngele efectiv, nu la figurat ! Înțelegi, domnule Cumpănașu ? Eu sînt incomod pentru că nu tac și...

Studentul, ca și cînd l-ar fi obsedat un gînd greu, vorbi oftat și cu privirea departe, dincolo de zidurile ce-i îngrădeau avîntul :

— Vremea compromisurilor și cîrpelilor s-a încheiat ! Gînduri și fapte noi trebuie să regenereze țara batjocorită de toți tîlharii !

9

— Bine, dragă, ai spus că vii la nouă și acuma e zece ! întîmpină Rotaru pe Toma a doua zi, privindu-l peste ochelari, din spatele biuroului. Regret. Nu mai pot. Trebuie să ies cu dumnealui ! adăogă arătînd pe un domn gras și cu multe inele în degete.

Pahonțu avea obiceiul să întîrzie dintr-o nepăsare boemă. Azi a vrut să fie exact și tocmai azi vechiul prieten Barbu Dolinescu, întîlnit întîmplător în Piața Victoriei, l-a ținut o oră întreagă să-i povestească niște pățanii. Protestă exasperat :

— Nu, maestre dragă, imposibil să mai amîn convorbirea !... Domnul are să fie bun să mai aștepte nițeluș... Nu-i așa, domnule ?...

Clientul surîse speriat. Rotaru se zbătu, dar trebui să cedeze. Într-un salonaș, alături de cancelaria unde-și primea clienții, îi atrase însă atenția să fie scurt, ceea ce făcu pe Pahonțu să exclame patetic :

— Sper că viitorul d-tale, maestre, merită o atenție necronometrată !

— A, dacă e viitorul meu în joc, atunci, firește ! zise Rotaru ironic. Mă neliniștea cumplit viitorul, știi, dragă Toma ! Dar dacă te ocupi tu de el, n-am nici o grije !

— Îmi pare rău că mă ironizezi, domnule Rotaru, înainte chiar de a-mi cunoaște intențiile ! făcu Pahonțu deodată grav și ofensat.

— Intențiile tale sînt totdeauna frumoase, știu, replică avocatul conciliant. Dar onorabilul de alături așteaptă și mă plătește să mă ocup de interesele lui...

Pahonțu își dădea seama că iar a nemerit o atmosferă de pripeală, de zeflemea și de biurou care

face imposibilă discuția unor lucruri delicate. Îi trecu prin minte să ia mai bine altă întîlnire pe diseară, să poată vorbi pe îndelete, nu subt presiunea clienților. Dar gura lui începuse să debiteze cu grandilocvență considerații banale asupra situației țării, a guvernului, a partidelor, asupra trecutului și asupra calităților politice excepționale ale poporului român care... Rotaru se silea să asculte cu atenție și părea incapabil. Avea în ochi o licărire de ironie pe care Pahonțu o vedea, o înțelegea și care îl făcea să spuie și mai multe banalități. O pendulă veche bătu deodată zece, repede și cu sunet vesel. Pahonțu își zise că desigur avocatul numără bătăile, se gîndește la clientul de afară și nici nu ascultă palavrele lui. Într-adevăr, peste cîteva secunde, Rotaru foarte surîzător, cu faimoasa replică din Caragiale, îl rugă să nu uite că timpul e bani, cîteodată cel puțin. Toma continuă pînă ce ajunse, la situația lui Rotaru în politica țării, în partidul radical și în opinia publică, apoi drept încheiere provizorie strigă :

— Dacă partidul radical crede că are dreptul să-ți prefere oameni mediocri și fără caracter, dorința țării este să te vază și pe d-ta la lucru !

— În ce privește dorințele țării, știi, sînt destul de sceptic, zise Rotaru mai serios. Îmi vine să cred că țara nu dorește decît s-o lăsăm în pace... Dar presupun c-ar fi cum zici tu. Perfect. Ei și ! Ce ai vrea să fac ?... Să caut alt partid care să mă aprecieze mai mult ?... Acuma ? La cincizeci de ani ? Ar fi cel puțin imprudent, dacă nu ridicol... Nu, băiete ! Pentru mine s-a sfîrșit. Trebuie să rămîn consecvent ! Pînă la capăt ! Așa e jocul !

Devenise puțin melancolic. Îi făcea plăcere cînd i se spunea că e un nedreptățit în politică, dar se și înduioșa. Pahonțu profită de mica înduioșare și reluă catifelat :

— Evident, numele și gloria și trecutul d-tale nu se pot risca în aventuri. Numai siguranța unei reparații răsunătoare...

Tocmai ocazia unei astfel de reparații voia să i-o prezinte. Dar mai întîi îi ceru foarte solemn cuvîntul

de onoare că, indiferent de rezultat, va păstra cel mai desăvîrșit secret asupra celor ce-i va comunica. Rotaru, iar înseninat, primi jocul oricît avea aerul unei conspirații de foileton polițienesc.

— Iată acuma, iubite maestre, ce se petrece ! începu Pahonțu din nou bombastic, dar și misterios. Guvernul d-voastră e în lichidare. Mai are o lună, maximum două de viață. Asta dealtfel o știe toată lumea precum o știe și succesorul d-voastră. Era suficient aseară să privești figura d-lui Belcineanu ca să cunoști situația politică... Și totuși eu știu, din izvor absolut sigur, că nu Belcineanu cu ai lor vor guverna mîine, ci partidul democrat, adică doctorul Ionescu ! *...

Rotaru rîse ușor :

— Am înțeles. Locul meu e în căsuța doctorului...

Apoi își potrivi ochelarii pe nas și continuă puțin mustrător :

— Și ca să-mi spui asemenea combinații gazetărești, îmi iai timpul cel mai prețios !... Nu știu, ești tu prea naiv sau mă consideri pe mine... Oricum ar fi, m-ai confundat, dragă băiete !

Pahonțu sări în picioare parcă l-ar fi pălmuit :

— Încetează, pentru Dumnezeu, domnule Rotaru, mă insulți spăimîntător !... Mă crezi capabil pe mine de asemenea necuviințe ? Să vin eu la d-ta cu palavre

---

* Materialul documentar oferă un bun prilej de a se stabili corespondențe cu realitatea istorică. Astfel în jurnalul său, scriitorul nota în toamna lui 1930 : „În politică nimic nou nu se știe. În general se crede că Mihalache sau Mironescu vor forma guvernul. Alții spun că în nici un caz nu vor continua național-țărăniștii. Paul Prodan pariază că va fi ceva neașteptat. Seara o ediție specială anunță de la Sinaia că Mihalache a spus că Mironescu va face guvernul. Nu se poate pronostica nimica cu regele" (7 oct. 1930). Nu va trece nici un an și același autor va adăuga, în același spirit, următoarele notații : „Nu știu de ce, am impresia că trăim într-o epocă de nebunie generală, iar noi, România, sîntem în plină operetă. Iorga în fruntea guvernului e un fenomen de un comic aristofanesc. Dacă toate nebuniile lui n-ar avea nici o răsfrîngere asupra soartei țării, s-ar putea consemna, spre a servi mai tîrziu pentru material de comedie. Din nenorocire, se pare că toate vor avea repercusiuni grave" (23 iun. 1931, dată cînd L.R. scria la *Răscoala*).

de cafenea și să te ofensez cu propuneri copilărești ? Așa de puțin mă prețuiești ?... Ei, bine, maestre, te rog să iai notă că, în cazul cînd informația pe care ți-am dat-o nu s-ar adeveri, eu mă voi sinucide ! Dacă după plecarea actualului guvern nu va veni unul prezidat de doctorul Ionescu, în douăzeci și patru de ore eu nu voi mai fi printre cei vii !

Impresionat de vehemența protestului Rotaru răspunse cu bunătate că nici o știre politică nu e atît de sigură încît să-ți poți risca viața pentru ea, mai ales cînd e vorba de un viitor mai depărtat ca douăzeci și patru de ore. Pentru că însă Pahonțu continua să peroreze și voind a pune capăt unei situații din ce în ce mai penibile, Rotaru se sculă zicînd :

— În orice caz îți mulțumesc, dragă Toma ! Mi-ai dat încă o dovadă că mă iubești, dar nu pot, dragă Toma ! Nu mai insista. Știi bine că nu alerg după situații politice... Sînt un om care nu-mi văd capul de muncă... În sfîrșit vorbim altă dată despre astea, mai ales că mă așteaptă clientul...

Pahonțu vedea că-i fuge pămîntul de subt picioare, totuși mai încercă niște argumente dar atît de puțin convingătoare că el însuși se mira cum poate să le rostească.

— Uite, dragă băiete, îl întrerupse Rotaru îngăduitor. Acuma n-am timp să fac cu tine dialecticism politic. Adevărat, n-am avut satisfacții în politică, dar nici eu n-am iubit-o cu patimă mare. Mai presus de toate însă mi-e silă de aviatorii politici, care fac salturi acrobatice dintr-un partid în altul, în goană perpetuă după un portofoliu... Eu primesc sfaturi bucuros de la prieteni, am primit și de la tine — dar propuneri care să mă micșoreze în ochii mei proprii, niciodată ! Nu mai sînt nici destul de tînăr și nici destul de cinic...

Toma voia mereu să-l întrerupă, să-l roage să înceteze și nu găsea nimic și asculta cu niște ochi desperați. Tot timpul și-a dat seama perfect că ceea ce spunea dînsul într-adevăr nu poate fi crezut și că a făcut o prostie închipuindu-și altfel... Și totuși ce speranțe își clădise el pe știrea pe care Rotaru a în-

lăturat-o ca o glumă de cafenea ! De ieri după-amiazi a trăit într-o lume nouă, construită de imaginația lui. Azi-noapte, după masa de la Cumpănașu, cu capul plin de fraze, s-a plimbat în biroul său pînă spre ziuă, închipuindu-și viitorul și zugrăvindu-l atît de strălucit că-i hohotea inima. Pe urmă, cînd în sfîrșit s-a culcat și a adormit, a trăit aievea toate visurile aprinse de flacăra informației senzaționale care acuma și lui i se părea cenușie și neserioasă.

Se simți deodată atît de îndurerat și de umilit că nu mai știa cum să încheie și să dispară. Atunci, ca o salvatoare, apăru d-na Rotaru, îmbrăcată, gata să iasă. Îi trebuia automobilul ; avea o mulțime de curse și, dacă Costică i l-ar putea ceda... Tot atît de bucuros ca și Pahonțu de venirea Evei care curma natural o scenă inutil prelungită, Rotaru i-l oferi grațios mai ales că și clientul avea mașină proprie... D-na Rotaru fu intrigată de mutra plouată a lui Pahonțu.

— Am avut niște chestii politice plicticoase, îi explică soțul fără să mai aștepte vreo întrebare. Așa e politica, numai plictiseli... Dar acuma să plecăm, Tomiță, că m-ai ținut destul !

— Bine, prea bine, nu mai insist, făcu Pahonțu cu glas galben. La revedere, maestre ! Te rog să consideri că nu ți-am spus nimic. Orice indiscreție ar fi pentru mine...

— Fii liniștit, sînt mormînt ! răspunse avocatul, adăogînd apoi repede, parcă i-ar fi fost frică să nu reînceapă discuția : M-am dus... Pa, iubito ! Dispune de mașină cum dorești... La revedere, corupătorule ! sfîrși amical către Pahonțu, dîndu-i mîna și ieșind.

Toma, în picioare, abătut, încerca să-și compuie o figură mai senină față de d-na Rotaru care părea mereu intrigată. Un moment îi fulgeră prin creieri să ceară concursul ei, să-i povestească tot și mai ales să-i arate perspectivele pentru Rotaru de-a deveni ministru foarte curînd. Se abținu. Ar fi și inelegant și riscant.

După o tăcere nehotărîtă, d-na Eva Rotaru îi oferi să-l ia cu mașina în oraș. Pahonțu refuză amărît :

— Nu, mulțumesc, doamnă !... Parcă de plimbare îmi arde mie ? Aș fi caraghios !

10

Constantin Rotaru, însoţit de doi secretari şi de clientul cu inele, coborî la o bancă unde stătu aproape o oră ; pe urmă, numai cu secretarii, merse la primăria de sector pentru o jumătate de oră ; alt client îl aştepta la Ministerul Comunicaţiilor, de unde trebui să urce şi la Justiţie pentru cîteva minute ; în sfîrşit se duse singur la Cameră, la o şedinţă a unei comisii speciale, pe la ora unu urmînd să sosească la tribunal... Şi pretutindeni, deşi mintea îi era preocupată de lucruri concrete, un glas îi şoptea cînd mustrător, cînd ca o ispită : „De trei ori aş fi fost ministru pînă acuma dacă..." Gîndul îl urmărea stăruitor, se mai cobora în adîncimile conştiinţei lui, apoi iar apărea la suprafaţă ca nişte băşicuţe limpezi şi tremurătoare : dacă ar fi avut noroc cum au avut alţii mai puţin înzestraţi ca dînsul ; dacă ar fi fost mai îndrăzneţ fiindcă în politică nimic nu se oferă, totul se cere direct pentru cei mediocri, indirect pentru cei meritoşi ; dacă, în loc să facă sacrificii, ar fi pus mai multă pasiune pentru a-şi valorifica talentul în sînul partidului ; dacă ar fi făcut mai puţine gesturi de integritate morală şi independenţă spirituală, şi mai multe manifestări de disciplină oarbă şi de admiraţie pentru sanhedrinul care împarte gradele în opoziţie, onorurile şi demnităţile la putere ; dacă ar fi ştiut să profite de prietenia-i veche cu şeful partidului, cultivînd-o subt toate formele, iar nu aşteptînd ca şeful să facă totdeauna primul pas...

În comisia Camerei cel mai mult şi mai prost a vorbit un deputat democrat, un învăţător gras, gros, negricios, într-un costum ţărănesc, parfumat. Era specialistul partidului în cooperaţie şi cel puţin viitor subsecretar de stat. * Rotaru îl examină mai îndelung

* Caz rar în procesul de transfigurare artistică, schiţa portretistică a „deputatului democrat" trădează prototipul : Ion Mihalache (1882—1963), unul dintre conducătorii Partidului ţărănesc (înfiinţat în 1918) şi ai Partidului naţional-ţărănesc (înfiinţat în 1926), al cărui preşedinte dealtfel a şi fost între 1933—1937.

ca alte dăţi cînd i se păruse numai comic şi umflat şi fără importanţă.

— Şi un prost ca ăsta are să fie ministru — se gîndi cu un zîmbet tulbure. Fireşte, dacă informaţia lui Pahonţu s-ar adeveri...

Îi părea rău că a fost cam brusc cu bietul Toma, unul dintre puţinii care-l iubeau dezinteresat. La urma urmelor ştirea lui nu e chiar aşa de neverosimilă în vremurile noastre născătoare de surprize. Politica e arta vieţii şi trebuie să urmeze sinuozităţile ei, nu să se pietrifice ori să se repete stereotipic. Lumea doreşte veşnic noutăţi, chiar absurde.

— Rigiditatea e un panaş anacronic — îşi zise iar, coborînd Dealul Patriarhiei spre Palatul Justiţiei. Stai într-un partid o viaţă întreagă din spirit de consecvenţă şi ajungi ridicol, pe cînd ceilalţi...

Se uită la ceas. Mai avea timp. Se abătu într-un restaurant, la întîmplare, să ia ceva la repezeală, să nu mai aibă grija mesei. În realitate căuta singurătatea. Gîndurile îl năpădeau ca un stol de păsări hrăpăreţe... Un chelner belaliu îi recomanda mîncări şi băuturi cu o insistenţă de gurmand flămînd. Îl descurajă cu o comandă frugală...

Pahonţu a fost picătura de apă în paharul prea plin. De aceea îl obsedează mereu el şi numai el. De fapt aceleaşi lucruri, minus informaţia buclucaşă, i le-au spus de cel puţin zece ani încoace toţi prietenii. Dacă ar fi ascultat de atunci sfaturile lor, azi ar fi un fost ministru cu vechime... Dacă ! Iar dacă !... Îl enerva, părîndu-i-se o imputare a propriei conştiinţe, ceea ce dovedea că şi conştiinţa şi-a pierdut rectitudinea cu care se mîndrea. Niciodată n-a vrut să-şi examineze serios situaţia politică de frică să nu-şi piarză idealismul. El, spre deosebire de alţii, credea că e obligat să dea ceva ţării, nu să ceară sau să primească. N-a cerut niciodată nimic, dar nici nu i s-a oferit. Prietenul lui bun, şeful partidului, nu i-a făcut niciodată nici o propunere. Nici măcar şefia unei organizaţii judeţene. Se alegea deputat la Bucureşti, fi-

rește cînd erau la putere... L-a durut la început ; pe urmă s-a consolat cu cîte o zeflemea. Pînă ce a început să se considere prea bătrîn. Numai bietul Pahonțu protesta cîteodată : „Cum bătrîn, domnule ? În politică vîrsta de cincizeci de ani înseamnă maturitatea creatoare, fiindcă abia atunci ai destulă experiență pentru a stăpîni mulțimile !"

„Ar fi fost bine să fi stat de vorbă cu șeful măcar o dată în zece ani și despre ale mele !" regreta dînsul acuma. „Excesul de orgoliu devine prostie gogonată !"

Era sigur în aceste momente că șeful l-ar fi satisfăcut. Se înduioșă singur. A fost cam nedelicat cu șeful partidului. Iată o greșeală care poate fi reparată. Are să-i ceară o întrevedere. Nu e urgent. Peste cîteva zile... Sau și mai tîrziu, cînd vor trece în opoziție, ca să nu aibă aerul de solicitator întîrziat. De ce să se gîndească să-și părăsească partidul cînd partidul nu e vinovat întru nimic de indolența lui proprie ?

Merse pe jos pînă la tribunal. Danciu alerga disperat pe sălile palatului căutîndu-l, iar Mircea Tolontan lua note, avînd să răspundă el întîi avocatului advers, Rotaru rămînînd să încheie dezbaterile. Președintele moțăia ; lumea se plictisea. Uitîndu-se împrejur și așezîndu-se, lui Rotaru îi fulgeră prin creieri : „Dacă aș fi fost ministru, președintele ar fi tresărit de emoție cînd m-a văzut..."

Pe la cinci se duse la Cameră. De obicei îl amuza atmosfera. Azi îl chinuia o jenă ciudată. Se simțea mic și de prisos. Strîngea mîini pe coridoare și împărțea surîsuri sterpe. Inima însă îi sfîrîia de invidie cînd apărea cîte un mărunțel și tinerel subsecretar de stat înconjurat și adulat încît sărmanul abia își mai stăpînea îngîmfarea... Era tocmai o pauză. Primul-ministru făcuse Camerei rara onoare de-a veni la ședință pentru a răspunde unei întrebări delicate ce se știa că o va pune guvernului șeful partidului democrat. După uralele nesfîrșite cu care majoritatea a acoperit declarația președintelui consiliului, s-a simțit nevoia unei destinderi. În incintă rămăsese puțină lume. Într-un mic grup, doctorul Ionescu, interpelatorul de adineaori, discuta răspunsul șefului guvernului. Rotaru se gîndi

îndată : „Dacă ar fi după Pahonțu, în curînd și doctorul va fi aclamat tot atît de frenetic..." Dădu să treacă înainte cu moțăiala din cap obișnuită ; doctorul însă, deși nu erau în relații strînse, îi întinse mîna cu o afabilă șoaptă : „Ce mai faci, domnule Rotaru ?"

„Ce coincidențe !" își zise Rotaru, corectîndu-se însă : „De fapt mi se par mie coincidențe din pricina lui Pahonțu, altfel ar fi întîmplări obișnuite..."

Ajunse în coridorul dinspre biurourile Camerei tocmai în clipa cînd primul-ministru, înconjurat de o ceată zeloasă de miniștri, parlamentari, șefi de cabinet și ziariști, se îndrepta leneș și mîndru, ca un Napoleon după Austerlitz, spre ieșirea principală. Înalt, cu melonul puțin pe spate, cu bărbuța cafenie, cu ochii osteniți, cu un demi-palton culoarea bărbii, trecea răspunzînd monosilabic celor ce-i vorbeau, uitîndu-se la cei ce salutau fără a răspunde. Cînd zări însă pe Rotaru întinse mîna fără a se opri din mers, murmurînd afectuos : „Ce mai faci, Costică ?" Rotaru fu silit să-l însoțească cîțiva pași răspunzînd cu același ton amical și respectos : „Mulțumesc, dragă șefule... aș fi vrut să-ți mai vorbesc și eu cîte ceva, dar..." Președintele îl întrerupse : „Vino cînd vrei și sînt al tău, la președenție..." Rotaru, cu o stăruință care-l mira pe el însuși, întrebă : „Poate să fie și azi ?" „Peste o oră ! La revedere, Costică !"

Era încîntat și se căia că l-a învinovățit, fie și numai în gînd. Șeful i-a rămas adevărat prieten, însă n-a știut să se facă prețuit... Se pomeni apoi înconjurat de oameni în ochii cărora crescuse mult pentru că șeful guvernului i-a acordat o atenție specială...

11

Vrînd să răspundă delicat la gestul președintelui, Rotaru se înființă precis la ora hotărîtă în palatul din Calea Victoriei. Fu introdus îndată, parcă ar fi fost așteptat. Președintele era singur. Pe biurou avea un dosar pe care-l închise tacticos. Îi oferi loc pe o

canapea, se așeză și dînsul alături și zise cu o plictiseală surîzătoare :

— Ești nemulțumit, știu, Costică, și tu... Toți sînteți nemulțumiți ; așa se cuvine la sfîrșitul guvernării.

Rotaru își pierdu seninătatea încrezătoare ; răspunse puțin mîhnit :

— Cred că nu merit să fiu trecut la grămadă, iubite șefule...

Astfel, ațîțat, a continuat calm dar ferm să-și deschidă inima și să-i înșire fără diplomație, ca unui prieten vechi, jignirile ce le-a suferit demnitatea lui de cîte ori a fost prilejul să i se ofere ce i s-ar fi cuvenit. Șeful a ascultat liniștit rechizitoriul. Părea indiferent și asta întărîta pe Rotaru.

— Înțeleg sentimentul tău și într-un fel îl împărtășesc, spuse pe urmă președintele. Și statele tale de serviciu, dar mai cu seamă talentul și prestigiul tău personal te îndreptățesc să aspiri la o întrebuințare mai activă în sînul partidului ca și în guvernarea țării. Adică, fără floricele, sîntem doar vechi prieteni, trebuia să fii ministru, și încă de mult... Să nu crezi că de puține ori m-am gîndit la tine, dragă Costică. Totuși te-am lăsat mereu la o parte întîi pentru că mi-ești prieten și pe prieteni poți să-i nemulțumești fără riscuri prea mari, pe urmă și mai ales pentru că pe tine te socotesc făcînd parte din rezerva cea mare nu numai a noastră, dar a țării întregi. Guvernările obișnuite nu reclamă genii și nici măcar talente excepționale, ci niște oameni simpli, corecți, harnici și cu oarecare aptitudini sau experiențe gospodărești și biurocratice. Astfel de activitate ție nu ți-ar aduce decît plictiseli și scăderea veniturilor personale. Eu te păstrez pentru momentul cînd țara va avea nevoie de un om superior. Nu promit nimica și-ți mărturisesc leal că aș dori o epocă liniștită care...

„Astea sînt sofisme ieftine", voia să-i spuie Rotaru, dar nu-l întrerupea. Vreun sfert de ceas a ascultat explicațiile banale, urmărindu-i toate gesturile, toate sinuozitățile verbale cu sentimentul umilitor că șeful trebuie să-l creadă și imbecil, dacă își închipuie că-l poate încînta cu asemenea baliverne. Convorbirea s-ar

fi terminat în nota aceasta de sentimentalism diplomatic dacă Rotaru, spăimîntat că lucrurile vor rămîne cum au fost, n-ar fi ripostat zîmbind puțin sarcastic și puțin dureros :

— Totuși acum, la sfîrșitul guvernării, nu la început, ca să nu bănuiești că-ți cer ceva, aș dori mult, foarte mult, să-mi lămurești situația în partid ceva mai concret, măcar pentru viitor... Din cuvintele tale meșteșugite am înțeles că sînt atît de supracotat încît, în așteptarea vremilor excepționale, rămîn bun în gradul de soldat prost. Tu, dragă șefule, și cei obosiți ca și tine de răspunderile unei guvernări tumultoase, ați ajuns să-mi invidiați virginitatea într-atîta că mîine-poimîine va trebui să vă fiu recunoscător că am rămas un mameluc anonim. Am însă impresia că restul lumii nu e tocmai de acord cu noi. Firește, asta n-ar avea nici o importanță. Cel mult mi-ar rezerva în orice clipă o libertate pe care altfel n-aș fi putut-o reclama...

Primul ministru reluă cu un foarte discret surîs și cu același glas leneș :

— Dragă Costică, eu te-am înțeles de cînd ți-am întîlnit privirea la Cameră, pe culoar... Probabil că ai în vedere ceva și cauți justificări la mine. Ei bine, recunosc, ți-am spus, există motive de nemulțumire. Cu toate astea, ca vechi prieten, îmi permit să-ți șoptesc că n-ar fi elegant din partea ta ceea ce ar fi admisibil din partea altora. Noi, ceștialalți, am fost și sîntem oportuniști, alergăm după situații, după mici satisfacții, pentru că n-avem alte posibilități de a ne realiza micile noastre talente. Tu ai o glorie pe care nu ți-o poate spori un portofoliu ministerial...

— Dar nici nu mi-o poate scădea prea rău, rîse Rotaru.

— Da. Probabil ! făcu șeful dînd din cap îndoielnic. Foști miniștri se găsesc cîteva sute în țară, pe cînd avocați mari ca tine abia cîțiva... Așa e ?... Ceea ce pare că vrei să faci acuma poate să nu-ți știrbească gloria, dar ți-ar frînge linia de conduită generală. Pînă azi ai fost creditor în viața politică. În clipa cînd pentru un problematic portofoliu ministerial vei renunța la panașul tău, admiratorii tăi cei mai obiectivi

vor avea o mică jenă. Nu mai vorbesc că ai da o lovitură partidului nostru, destul de lovit în ajunul trecerii în opoziție... Ar fi nedelicat din parte-mi să mă îmbulzesc cu sfaturi sau să te ofensez cu promisiuni ca să te rețin...

— Douăzeci și ceva de ani de fidelitate mă pun la adăpost de suspiciuni, întrerupse Rotaru cu alt glas, mai mîndru. Dacă aș fi rîvnit situații, aș fi avut posibilitatea să-mi impun drepturile în partid de mult...

— Și ai fi obținut satisfacție, completă președintele fără convingere.

— Ei tocmai...

Rotaru vru să continue, dar atestarea promptă a șefului îl încurcă, încît se opri. După o pauză confuză începură amîndoi în același timp :

— Atunci...

Zîmbiră dîndu-și seama că în realitate nu mai aveau ce-și spune. Rotaru se ridică murmurînd :

— Atunci... la revedere, dragă șefule !

— La revedere, Costică, și... Da...

Președintele consiliului îi dădu mîna și-l conduse pînă în biuroul șefului de cabinet unde așteptau vreo zece persoane care se sculară în picioare. Fără a vedea pe nimeni, dar cu glasul mai obosit, repetă : „La revedere, Costică !" și se retrase, în vreme ce Rotaru împărțea surîsuri și strîngeri de mînă...

„În fond nu mi-a spus nimic interesant" — se gîndea Rotaru coborînd scara monumentală și uitîndu-se după mașina de piață care o lăsase să-l aștepte. „Adică depinde ce e interesant" — continuă apoi urcîndu-se și poruncind să-l ducă acasă. „Mai clar cum ar fi putut să-mi vorbească ?"

Constantin Rotaru nu era omul clarificărilor definitive. Atitudinile tranșante îl oripilau... Îi părea rău că a provocat explicația. Și totuși se simțea ușurat, parc-ar fi lepădat o povară nesuferită. Cînd sosi acasă se miră cum a putut îndura atîția ani o situație atît de umilitoare.

Intră în cancelarie unde secretarii încheiau lucrările din cursul zilei. În biuroul său găsi pe Pahonțu discutînd foarte animat cu Mircea Tolontan care avea un dosar în mînă.

— Ce-ai pățit, Tomiță, de ești aici la ora asta ? glumi Rotaru bucuros că a dat peste el.

— Mă consolez și eu, maestre, cum pot, cu fraze ! răspunse Pahonțu. Dacă faptele întîrzie, vorbele sînt totdeauna la îndemînă.

— Asta e aluzie la vorbele de azi-dimineață ? întrebă avocatul. Putem să reluăm convorbirea la urma urmelor...

— Inutil, iubite maestre, mormăi Pahonțu. Chestia e înmormîntată. M-ai convins că nu e serioasă și...

Rotaru îl măsură clătinînd din cap. Ascultă raportul lui Tolontan despre un proces, cu ochii mereu la Pahonțu care, tolănit într-un fotoliu, începuse să fredoneze fals un tangou la modă. Cînd rămaseră singuri, îl întrebă cu un glas nesigur :

— Ascultă, Pahonțule !... Tu ești într-adevăr om de nădejde ?

— De ! făcu Toma uimit. Dacă întrebi așa, maestre, înseamnă că te îndoiești.

Se uită lung la Rotaru și în ochi i se aprinse deodată o văpaie... *

---

* Rescriind capitolul introductiv al romanului, singurul care a ocazionat mai multe variante (Vezi *Opere*, vol. 9, *Addenda*, p. 659—733), L.R. nota în jurnalul său : „Am reînceput, a nu știu cita oară, transcrierea. Mă împotmolesc mereu din pricina proporțiilor. Prezentarea aceasta trebuie să se facă și interesant, dar și fără prolixitate. Dacă mi-aș da drumul ar ieși cel puțin o sută de pagini numai din descrierea logodnei. *În realitate, logodna asta e mijlocul cel mai expeditiv de a prezenta o bună parte dintre personajele care vor purta acțiunea romanului și de a închega atmosfera generală.*" (8 iul. 1937 ; sublinierea ne aparține.) O dată în plus, „avertismentul" ne invită să circumscriem lumea personajelor, mediul din care autorul își va recruta tipuri reprezentative „democraților de fațadă" sau „fraților de cruce" (bancheri, miniștri, judecători, deputați, gazetari etc.) și, implicit, mentalitatea acestora, specifică, stăvilind tentația unor inoportune generalizări.

Capitolul II

VĂLMĂŞAGUL

1

Rotaru rîse cu poftă aflînd ce-a pus la cale Pahonţu care-şi luase rolul de-a mijloci trecerea la democraţii doctorului Ionescu :

— Tu vrei o punere în scenă spectaculoasă ?... Stai frumos, puiule ! Aici e vorba de politică, nu de teatru !

— Politica e teatrul vieţii, marele teatru ! zise Toma patetic. Iar în teatrul modern, regia are un rol capital...

Dar declanşarea operaţiei presupunea în primul rînd o clarificare între Rotaru şi partidul radical. Avocatul se sfia să spuie că această clarificare s-a făcut şi e motivul determinant pentru hotărîrea lui. De aceea declară energic şi indignat :

— N-am nici o obligaţie faţă de nimeni şi nici mai ales faţă de el, bunul meu şef şi prieten de treizeci de ani. Ei, toţi, au faţă de mine !... Prin telefon am să-i anunţ plecarea !... Nu e elegant, dar m-am săturat de eleganţele unilaterale !

Într-o săptămînă toate rudele şi mulţi prieteni ştiau că Rotaru e pe cale să se despartă de partidul în care şi-a pierdut tinereţea. Diferite zvonuri circulau şi pe culoarele Camerei, mai cu seamă că Rotaru nu se mai ducea la şedinţe. În acelaşi timp au început să apară în ziare mici note, strecurate de Pahonţu, lăsînd să

se înţeleagă că s-ar fi ivit serioase divergenţe asupra unor probleme de stat între şeful guvernului şi o fracţiune importantă a majorităţii.

Cu toate că mişcările în partidele politice sau chiar crearea unor organisme noi aveau la bază veşnic ambiţii sau motive personale, se găseau totdeauna explicaţii de ordin general, scăldate în grija pentru interesele superioare sau în crize subite de conştiinţă patriotică şi naţională, care puteau să justifice orice schimbare la faţă. Pahonţu se gîndea să transforme nemulţumirea lui Rotaru într-o criză a partidului guvernamental. „O disidenţă radicală" ar fi un titlu senzaţional şi ar pregăti apoi o „fuziune" cu partidul doctorului Ionescu, în loc de o simplă trecere sau înscriere, asigurînd maestrului situaţia preponderentă cuvenită în noua locuinţă politică.

Într-o după-amiazi Pahonţu s-a abătut pe la Titu Herdelea, la o cafea. Ştia că e prieten dinainte de război cu Ştefan Motroc, fost ministru al muncii şi secretar general al partidului democrat. Fireşte a venit vorba despre Rotaru şi Herdelea, curios mereu, s-a interesat unde are de gînd să se mute.

— N-am idee, făcu Pahonţu evaziv. Probabil unde va fi chemat mai insistent. În orice caz ar fi un aport considerabil pentru orice partid un om de talent, curat, nobil... Poate la democraţi, poate la...

— Imposibil ! întrerupse Herdelea. Democraţii n-au nici o şansă de venit la putere şi-mi închipuiesc că Rotaru vrea să fie ministru, altfel rămînea unde era.

— Rotaru e un naiv, zise celălalt pe gînduri. Nu vînează portofolii. Ar fi o mare lovitură pentru democraţi dacă l-ar putea atrage.

— Evident ! aprobă Titu, adăogînd după o secundă : Ce-ar fi să-i atrag atenţia lui Motroc ?

— În orice caz pe mine nu mă amesteci, bătrîne !

Ziua următoare Herdelea a luat şi pe Pahonţu la Motroc şi au aranjat o întrevedere cu Rotaru, absolut confidenţială. Întîlnirea a avut loc a treia zi, după cină, în strada Pietăţii, la Pahonţu care, pentru mai multă discreţie, expediase pe Virginia la Cumpănaşu. S-au discutat generalităţi : programe, organizaţie, per-

spective... Despre eventualitatea venirii la putere nici nu s-a pomenit. Motroc a mărturisit, ca secretar general și cunoscător al împrejurărilor, dar numai în treacăt, fără a stărui, că în Capitală partidul e slăbuț și cam lipsit de cadre active adăogînd însă că un șef harnic și cu mare prestigiu ar putea face minuni în cel mai scurt timp. Urmă, peste alte cîteva zile, altă întîlnire, de asemenea secretă, cu șeful partidului democrat în casa lui Motroc. Rotaru, însoțit de Pahonțu, s-a dus cu o mașină de piață. Doctorul Ionescu sosise. În cabinetul lui Motroc a fost întîi o convorbire în trei, apoi gazda s-a retras lăsînd pe Rotaru în patru ochi cu șeful mai bine de o oră. Convorbirea s-a terminat prin învestirea noului fruntaș democrat cu șefia organizației Capitalei pe care o deținuse, mai mult nominal, însuși doctorul Ionescu. Recepția oficială în partid rămînea să se facă la data ce o va hotărî Rotaru, cu o solemnitate excepțională.

Pahonțu începuse să întocmească o listă de „intelectuali și fruntași" care vor urma pe Rotaru în noul partid. După întrevederea cu Ionescu, operația a continuat mai intens. Cîteva duzini de avocați, ingineri, medici, funcționari particulari, negustori, mai cu seamă dintre cei nemulțumiți cu avantagiile avute de la guvernul agonizant, își încercau norocul și cu Rotaru. Făceau parte din clientela ambulantă creată de caricaturizarea regimului democratic parlamentar, oameni care reușeau să trăiască din loteria politică...

În ajunul recepției solemne, Rotaru a mai avut o întrevedere cu doctorul Ionescu. Nu se putea aștepta să i se facă toate confidențele, totuși a rămas nedumerit că nici rîndul trecut, nici acuma nu s-a făcut nici cea mai infimă aluzie la venirea la putere. Nici măcar ipoteza venirii n-a pus-o Ionescu. Poate tocmai asta să fie un indiciu?

Acasă mai examină o dată cu Pahonțu lista aderenților. Erau o sută doisprezece, între care negreșit Danciu. Semnătura lui Pahonțu lipsea. Avocatul se mîhni:

— Eu o singură condiție am pus doctorului, chiar adineaori — ca pe lista Capitalei tu să candidezi

lîngă mine! Îmi închipuiam că mergem împreună și la bine și la rău... Ai alergat pentru mine, m-ai ajutat, te-ai ostenit, în sfîrșit mi-ai dovedit un devotament care m-a mișcat, și acuma, în ultimul moment, dai înapoi?

— Nu, maestre dragă, zise Pahonțu cu o modestie care nu-l prindea. Dar nu vreau să se poată zice vreodată că...

— Nu, nu, te rog! stărui Rotaru. Categoric: mergi sau nu mergi?

— Poftim!

Iscăli: Toma P. Pahonțu. Așteptase înadins să fie rugat. Altminteri n-ar fi ezitat deloc. Era doar prima ocazie de-a se urni din loc. Oportunitatea și consecințele gestului le-a cîntărit din prima seară. Nu se va înregimenta. Își va clarifica independența la timp. Nu vedea o contrazicere între a critica violent partidele și a se ridica prin ele. Dușmanul se combate mai eficace cu propriile-i arme. Nici o poliță nu poate angaja viitorul unui om de voință. Numai talentul scrie viitorul și timpul...

2

— Porumbițo!... Victorie! strigă în aceeași seară Toma sosind acasă vesel și grăbit, tocmai cînd se punea masa.

Virginia, cu cei doi copilași, era în dormitor și se aranja puțin așteptîndu-l, fiindcă își anunțase venirea la telefon de la Rotaru. Așa cum era, cu pălăria pe ceafă, Toma o luă în brațe, o umplu de sărutări și apoi se învîrti cu ea prin odaie într-un vîrtej de dans, spre marea bucurie a copiilor care se țineau după ei rîzînd și țipînd. Femeia, și surprinsă și mulțumită de explozia aceasta, se zvîrcolea slab în brațele lui:

— Destul, Toma, te văd copiii!... Ce-i cu tine, Toma?

Veni rîndul copiilor la sărutări și farandolă, încît casa răsună de veselie. *Fräulein* Erna, o nemțoaică bătrînă, severă și urîtă foc, care fusese să zorească pe

bucătăreasă, se întoarse alergînd și se opri se uluită în ușa sufrageriei. Domnul de-abia se stăpîni să n-o danseze și pe ea ; îi zise totuși prietenește (altfel n-o putea suferi) :

— Madam Erna, sînt fericit, auzi ?... *Glücklich !*... Și mi-e foame de-aș fi în stare să te mănînc și pe d-ta !

— *Sehr schön !* făcu Erna cu un surîs acru observînd că copiii rîdeau și se mohorî de tot cînd Virginiu, băiețelul de șase ani începu să strige bătînd din palme :

— Mănînc-o, tăticule, mănînc-o !

— *Was ist denn das* ? se zborși nemțoaica deodată către copii cu atîta autoritate că și Toma se mai potoli.

Pe cît Pahonțu devenise de gălăgios și de guraliv în lume, pe atîta se făcuse de tăcut acasă în ultimii ani. Virginia, care nu prea ieșea și era doritoare să afle noutăți chiar neînsemnate, îi scotea vorbele cu cleștele. De astă dată însă nu-i stătu gura deloc în timpul cinei, îi înșiră toate fleacurile din cursul zilei, auzite sau citite, vorbi îndelung cu copilașii care nu mai conteneau cu întrebările, fericiți că nu mai trebuie să vorbească nemțește, deși *Fräulein* încerca prin semne discrete să-și facă datoria...

Toma își simțea inima atît de plină de bucurie că trebuia să se răcorească. Era de o rară discreție în ce privea afacerile lui intime. Nimănui nu i-a făcut confesiuni despre iubirile lui, despre durerile sau mulțumirile, despre simțirile sau gîndurile lui adevărate. Destăinuia numai ceea ce i se părea mai mult sau mai puțin la fel cu toată lumea. I se părea că s-ar coborî dacă și-ar manifesta față de un străin ceva din cuprinsul intim al sufletului său. De aceea se ferea să plîngă ca să-l vază cineva. În clipele de emoție mare i se umpleau ochii de lacrimi pe care însă le strivea și le ascundea cum putea mai repede.

Nici pe Virginia n-a inițiat-o niciodată în gîndurile și proiectele lui decît cu frazele vagi pe care le declama și în lume. Relațiile dintre ei au păstrat necontenit o înfățișare normală ; el zicea că sînt standardizate după tipicul burghez. La început a iubit-o atît de pătimaș

că ar fi putut face din el orice. Ea a fost însă prea tînără și nepricepută și, măritîndu-se, s-a legătuit să fie supusă și iubitoare crezînd că astfel are să-l înlănțuiască mai puternic, cum au învățat-o și sfătuit-o părinții. De aceea a renunțat cu totul la orice alte bucurii, căutînd și găsind toate satisfacțiile în casa ei. Pentru Pahonțu lipsa de rezistență a însemnat curînd lipsă de interes. Cu frumusețea ei s-a obișnuit, iar calitățile menagere, care în primii ani l-au fermecat, mai tîrziu a constatat că banalizează căsnicia. La început nu și-a deschis sufletul pentru că o socotea prea copil, mai tîrziu i se părea că nu l-ar putea înțelege cu adevărat. Avea uneori senzația vagă că asemenea căsnicie e sortită să devie o povară și o piedică pentru un bărbat cu idealuri superioare...

Spre sfîrșitul mesei, Virginia reveni cu întrebarea pe care o pun în fiece seară milioane de femei și care pe bărbați, cînd nu-i lasă indiferenți, îi plictisește :

— Toma dragă, mai spune și tu ce ai pofti să mănînci mîine, că noi ne-am epuizat toată fantezia !

Toma, ca niciodată o primi cu un zîmbet indulgent și răspunse drăguț :

— Ce vrei tu, porumbițo !... Dealtfel, știi, eu nu țin la mîncare și-s bucuros de orice îmi dai, mai ales în zilele astea agitate !

— Atunci lasă că ne mai sfătuim noi și cu bucătăreasa ! zise Virginia blînd ca să îmbuneze puțin pe nemțoaica bosumflată de glumele lui Toma.

— *À propos* de masă, porumbițo ! strigă bărbatul sculîndu-se. Să știi că o să ai un mosafir la dejun, mai încolo nițel, să mai scap de balamucurile astea... Un prieten foarte bun, ca un frate, din timpul războiului... Sînt sigur că are să-ți placă și ție, deși e cam trăznit...

Era vorba de Dolinescu din pricina căruia întîrziase deunăzi la întîlnirea cu Rotaru și pe care l-a întîlnit din nou astăzi.

— Mie-mi face plăcere, dragă Toma, să primesc pe prietenii tăi ! zise femeia cu bucurie. Dar dacă tu nu chemi niciodată pe nimeni ?

— Adevărat, rîse Toma. Sînt un sălbatec !

Ca totdeauna, Virginia îi duse ea însăşi în biurou cafeaua făcută în sufragerie, în vreme ce jupîneasa strîngea masa şi nemţoaica trecea cu copiii să-i pregătească pentru culcare. Subt un abajur metalic un bec electric îşi răsfrîngea toată lumina pe masa de scris, în spatele căreia biblioteca bogată gemea de cărţi răvăşite după capriciile lecturilor. Toma stătea întins cu faţa în sus pe sofaua din colţ, cu ochii în tavan, urmărind parcă numai rotocoalele de fum ale ţigării. Virginia aşeză ceaşca pe mescioara de la căpătîi, murmurînd „uite, cafeaua!" şi aşezîndu-se apoi lîngă el. După un timp, fiindcă el tăcea, îl întrebă delicat:

— Vrei să fii singur, Toma? Să nu te deranjez...

— Nu, nu! zise repede Toma. S-a isprăvit vremea visurilor. Am pătruns în realitate!

Sorbind din cafea şi amestecînd cuvintele cu fumul altei ţigări îi spuse în fraze precipitate cum s-a apropiat de ţintă, adică de „startul pentru prima etapă".

— Şi am toate motivele să cred, iubita mea porumbiţă, încheie dînsul, că în curînd bărbăţelul tău va fi deputat! Ştiu că pe tine nu te interesează frămîntările mele şi că...

— Apoi dacă tu nu vrei să mă asociezi la grijile şi năzuinţele tale, dragă Toma? întrerupse Virginia cu o uşoară amărăciune. Nu mi-ar fi mie drag să-mi poveşteşti luptele tale, mai ales că eu nu prea cunosc lumea. Dar poate că n-ai încredere în inteligenţa mea...

— Cînd nu întrebi niciodată înseamnă că nu te interesează!

— Nu, iubitule! zise ea linguşitor. Înseamnă că încrederea se oferă, nu se cere. Dar ce are a face? Eu te iubesc şi aşa! Oricum!

Se lăsă moale şi-şi răzimă capul pe pieptul lui tocmai deasupra inimii, auzindu-i bătăile aspre ca nişte lovituri de ciocan. Toma îi mîngîie părul o clipă, apoi îşi apropie faţa de obrajii ei, şoptind:

— Iartă-mă, porumbiţă scumpă! Sînt vinovat!... Sînt rău!... Dar viaţa nu mă lasă să fiu cum aş vrea!

Virginia îi astupă gura cu degetele:

— Taci... nu vorbi aşa... Tu eşti bun şi drăguţ şi...

— Pentru tine mă zbucium să dobîndesc situaţia care mi se cuvine! Pentru dragostea ta, porumbiţă, căci numai tu mi-eşti dragă pe lume!

— Şi pentru copilaşii noştri! complectă ea, cu două lacrimi în colţul ochilor.

— Desigur, dar întîi pentru tine care meriţi toate iubirile...

Gura ei era înflorită de tremurul unui surîs de fericire care scînteia şi în lacrima ce se strivea între pleoapele întredeschise. Toma îi sărută buzele cu lăcomia unui adolescent grăbit. Parfumul şi căldura trupului care se frîngea în braţele lui îi răscoliră sîngele. Mîna lui începea să mîngăie prelung coapsele pline.

— Nu, nu, iubitule! făcu Virginia dezmeticindu-se şi ferindu-se blînd de insistenţa lui. Fii cuminte!... Nici servitorii nu s-au culcat... Poate să vie cineva...

Era în picioare, îşi aranja părul puţin ciufulit şi rochia puţin boţită şi se uita cu o iubire doritoare la bărbatul care se trîntise iar pe spate, cu faţa în sus şi ochii închişi. Se plecă deodată asupra lui, îl sărută fugar pe buze şi apoi, îndreptîndu-se, şopti:

— Nu mai sta şi tu, iubitule, atîta!... Vii curînd?... Te aştept... Să te aştept?

Refuzul îl enervase. El o dorea acuma şi ea se oferea mai tîrziu. Bombăni ceva neînţeles.

— Te-ai supărat, iubitule? reveni Virginia drăgăstos. Se poate, iubitule?

— Nu, nu, mormăi el fără să deschidă ochii.

— Atunci te aştept... Să nu întîrzii!

Dispăru ca o umbră albă. Îi auzi îndată glasul în sufragerie, apoi peste cîteva minute în dormitor, singură, un lălăit de mulţumire discret, plăpînd ca o adiere de primăvară. Pahonţu, cu sîngele mai calm, se gîndi mustrîndu-se:

„Cît eşti tu de cuminte şi cît sînt eu de nemernic!"

Se ridică, aprinse o ţigară nouă şi sorbi restul cafelei. Pe birou era un teanc de jurnale. Nici n-a avut răgaz să-şi arunce ochii prin ele şi doar aranjase ca astă-seară să apară unele informaţii despre cazul Rotaru.

Deschise unul zicîndu-și batjocoritor :

— M-a găsit sentimentalismul tocmai acuma...

În două gazete, erau note simpatice despre Rotaru a cărui plecare descoperea racile grele în conducerea partidului care se cramponează la putere, deși... Alt jurnal însă dădea știrea că Rotaru a și trecut în partidul democrat unde i se pregătește o primire deosebit de caldă, avînd în vedere marea suprafață politică ce o prezintă o personalitate atît de marcantă. Același ziar, în altă parte, vestea că apropiata succesiune va aduce surprize, că în culisele politice se pun la cale regrupări senzaționale care vor explica intempestiva schimbare la față a d-lui Rotaru... Toma se spăimîntă : n-o fi făcut cumva Rotaru vreo indiscreție ? Puse mîna pe telefon :

— Maestre, ai văzut presa de seară ?... Dar notița cu regrupările ?... De unde crezi că vine indiscreția ?... Bine, știu că ziarul are simpatii pentru doctorul Ionescu. A, da, posibil să fie o tatonare a opiniei publice chiar din partea lor... Mă rog, tactica generală a partidului îi privește pe ei...

Pe cînd vorbea și asculta la telefon, auzea iar din dormitor cîntecul blînd ca un gîngurit de turturică drăgostoasă. Întîi îl supără : din pricina cîntecului i se fărîmița atenția și abia pricepea ce spunea Rotaru. Pe urmă punînd receptorul la loc, stătu cîteva clipe cu privirea la fotografia Virginiei ce-o avea pe biurou, fermecătoare ca în natură. Glasul îi mîngîia acum urechea, redeșteptîndu-i însă brusc și inexplicabil momentul de la logodna Corinei cînd, plecat, aștepta să-i întindă mîna d-na Belcineanu și cînd d-na Belcineanu l-a lăsat caraghios parcă nici n-ar fi vrut să ia notă de existența lui. Scutură fruntea ca să alunge imaginea supărătoare. Strivi țigara în scrumieră, întîlni iar ochii Virginiei în fotografie și-i auzi cîntecul. Bolborosi cu o satisfacție de comandă :

— Viu, viu !... Tu știu că mă iubești și niciodată n-ai să... Tu ești a mea, tu nu...

Își curmă gîndul care pornea să se reintoarne la logodna Corinei. Ușa dormitorului deschizîndu-se fără zgomot, Toma își surprinse nevasta goală în fața

oglinzii. Era o căldură moleșitoare și numai lumina lăptoasă din oglindă presăra pulbere de aur în părul blond răscolit de pieptene, estompînd într-un roz mătăsos trupul alb cu formele atît de proaspete că părea coborît dintr-o ramă de aur. Toma se opri cîteva clipe în prag ca și cînd frumusețea femeiei lui niciodată n-ar fi fost așa de triumfătoare. Virginia mai continuă să fredoneze puțin, apoi melodia se frînse într-un țipăt scurt. Îl zărise în oglindă și, înfricoșată, luă cămașa de noapte să-și acopere pîntecele și sînii.

— Vai, cum m-ai speriat ! zise apoi încercînd să zîmbească și abia reușind. Mi s-a părut că văd un dușman fioros sau un tîlhar... Nu știu cum... Să nu mai faci d-astea, iubitule !

— Se poate, porumbița mea, să te sperii de mine ? șopti Toma apropiindu-se și sărutîndu-i delicat obrajii și gîtul.

— Așa-mi bate inima ! murmură Virginia cu glas mai răsfățat. Parcă mă și doare...

Bărbatul, mîngăindu-i sînul stîng, își plecă urechea pe pieptul ei și auzi într-adevăr zvîrcolirile care nu izbuteau să se liniștească. Virginia însă se strecură sub plapomă, lăsînd pe Toma cu cămașa de noapte în mînă.

Peste cîteva minute, cînd păși lîngă pat, întîlni aceiași ochi mari privind în gol parc-ar fi iscodit un răspuns la o întrebare ce nu se putea formula.

— Ce-i cu tine, porumbiță frumoasă ?... La ce te gîndești așa de intens ?

— Nimic... nimic ! zise ea repede ca și cînd ar fi ascuns o taină ; pe urmă, tremurîndu-și genele lungi, cu un surîs moale și cu glas îndulcit de abandonare șopti : Vino !... Și... stinge lumina !

Cu toate că era măritată de șapte ani și născuse doi copii, d-na Pahonțu păstrase o candoare aproape feciorelnică. Nu avea și nici n-ar fi putut păstra secrete. Trebuia să împartă cu cineva bucuriile ca și suferințele. Din copilărie a rămas cu nevoia sufletească de a-și depozita încrederea parcă astfel și-ar fi ușurat conștiința și ar fi făcut provizii pentru alte vremuri.

Cînd s-a măritat a crezut că bărbatul îi va fi și duhovnic. Și singurul, căruia n-a îndrăznit să se destăinuiască niciodată complect, a fost Toma. Prima încercare, pe timpul logodnei, a descurajat-o într-atîta că nici nu i-a mai trecut prin gînd să reînceapă. Grijile casei și ale copiilor le cumpănea cu Fräulein Erna, mai cu seamă de cînd s-a stins d-na Cumpănașu ; problemele culinare le dezbătea îndelung cu bucătăreasa ; pentru nevoile inimii Cintia era prietena neprețuită care și ea, la rîndu-i, numai pe Ginia o avea confidentă.

A doua zi Virginia chemă poate și de zece ori casa Cumpănașu interesîndu-se dacă d-șoara Cintia a venit de la școală, încît servitoarea se temea să nu se fi întîmplat ceva. În sfîrșit răsună gurița Cintiei la telefon.

— Maimuță scumpă, ce mult mi-ai lipsit astăzi ! zise d-na Pahonțu înviorată. N-am nimic special să-ți spun... Nu, zău, adevărat !... Numai că sînt fericită, Cintizelule scump, și știi bine că fericirea mea n-ar fi deplină dacă n-ai lua parte și tu !... Sigur că din pricina lui Toma ! Apoi lumea mea acuma el este și copilașii, ba parcă mai mult el, fiindcă în el se întruchipează și copiii... A, nu ! Ce vorbă ! Cum să aleg între el și copii ? Noi patru facem o singură ființă... De ce crezi tu, Cintizel drag, că am vrut să-ți spun că sînt fericită ?... Nu-ți mai aduci aminte cînd m-am plîns odată, mai de mult, că Toma pare înstrăinat, curios, în sfîrșit m-am plîns... Îți amintești ?... Da, cînd a fost fără mine la logodna Corinei Rotaru !... Ei bine, am început să am remușcări că m-am plîns... Toma e bun și drăguț. Să-ți dea Dumnezeu și ție unul la fel !... De ce protestezi ? N-ai vrea ?... Tu nu prea-l iubești pe Toma, Cintizel, am observat ! Te potrivești cu bietul tata... Ba da, ba da !...

După ce închise telefonul îi păru rău că nu i-a spus nimica despre spaima stranie de aseară mai ales că îi stăruia în suflet ca un pumnal.

„Lasă că-i spun altă dată, se gîndi renunțînd. Poate că ar rîde de mine c-am dat în doaga copiilor cu spaimele din senin..."

8

Toma Pahonțu, mai mult chiar decît Rotaru, a trăit o săptămînă de zbucium bolnav. I se părea că toată lumea s-a oprit în loc și admiră mișcările maestrului. Cu trei zile înainte de recepția solemnă de la clubul democrat a reușit să plaseze în *Universul* un amplu interviev cu fotografie al lui Rotaru, oferind curioșilor explicații și clarificări. „La poarta vieții românești bat năprasnic marile comandamente ale viitorului. Tiparele vechi au fost sfărîmate de pulsul noilor principii care-și reclamă realizarea. Nu salturi în necunoscut ; noi nu ne putem permite luxul nebuniilor care să primejduiască însăși existența statului. Dar stăpîni trebuie să fim în casa noastră, complect stăpîni. Primatul național e comandamentul imperios fără a cărui împlinire România nu poate deveni statul puternic și suveran ce are dreptul să fie... Constituția riscă să rămîie un petec de hîrtie dacă nu se adaptează grabnic spiritului vremii. Constituția nouă va trebui să asigure supremația românismului acestei țări într-o disciplină și ordine națională care să garanteze dezvoltarea normală a tuturor energiilor creatoare... Noi nu putem face ca struțul și să ignorăm problemele dificile sau dezagreabile. Problema evreiască există și trebuie urgent soluționată. Eu nu sînt antisemit, dar..." Frazele patriotice curgeau pe aproape trei coloane de gazetă și se încheiau cu certitudinea că aceleași îngrijorări naționale și străduința sinceră de-a vindeca relele de care suferim le-a găsit în programul partidului democrat pentru a cărui realizare va munci cu bucurie, alături de marele român și animator ce este doctorul Ionescu, respectat de întreaga țară conștientă...

Intervievul a stîrnit comentarii variate. În timp ce unele ziare ironizau subitele descoperiri ale distinsului reprezentant al baroului, altele, tinere și vehemente, îl salutau ca pe un erou al noii conștiințe românești...

Recepția de la clubul din Calea Victoriei, regizată de Pahonțu împreună cu Motroc, a fost simplă și sobră ca să facă mai mare impresie în special asupra gazetarilor care, ca totdeauna, erau lacomi de intrigi

sau declarații senzaționale. Toate saloanele au fost ocupate de aderenții lui Rotaru printre care s-au mai amestecat și alți prieteni și cunoștințe. La ora fixată, precis, și-a făcut intrarea solemnă doctorul Ionescu de braț cu Rotaru și înconjurați de parlamentarii și fruntașii partidului. Au fost, firește, primiți cu o furtună mare de aplauze și aclamații. Pe urmă Rotaru a rostit un discurs patetic, parafrazîndu-și inteligent interviewul și adăogînd o apologie a doctorului Ionescu subt a cărui energică și înțeleaptă comandă partidul democrat și cu adevărat național va cîștiga izbînda cea mare, izbînda românismului însuși. Cîteva minute păreau că se vor dărîma zidurile de ropotele ovațiilor. Șeful răspunse tot atît de patetic dar mai scurt făcînd elogiul lui Rotaru, mare jurist, mare orator, mare om politic și mai presus de toate mare român. În mijlocul altui puhoi de aplauze doctorul Ionescu a îmbrățișat călduros pe Rotaru. Pe urmă Rotaru a îmbrățișat pe Pahonțu, pe urmă Motroc pe Rotaru, pe urmă Motroc pe Pahonțu și așa mai departe, în vreme ce aplauzele frenetice nu mai conteneau și emoția lucea pe toate fețele.

A urmat obligatul banchet la Luzana unde atmosfera a devenit mai cordială și limbile s-au desțelenit în numeroase și nesfîrșite toasturi. Printre primele a fost al lui Pahonțu, care în loc să tămîieze pe șeful partidului democrat sau să batjocorească măcar celelalte partide, a cerut atenție și dragoste și grije pentru tineretul român, speranța viitorului... Cu un vocabular aspru și cu glasul lui hîrîit, a recoltat abia cîteva aplauze anemice, comesenii considerînd deplasate asemenea revendicări la o masă prietenească. Spre surprinderea tuturor însă doctorul Ionescu s-a ridicat imediat și a mulțumit „tînărului prieten Pahonțu" că a evocat aici o problemă atît de dureroasă și atît de actuală, încredințîndu-l că va dovedi prin fapte, cînd va veni ocazia, interesul ce-l poartă generațiilor noi. Și a închinat pentru tineretul țării, ciocnind afectuos cu Pahonțu în aclamațiile entuziaste ale tuturor.

— Așa se face politică ! i-a șoptit mai tîrziu lui Toma un vecin sfrijit, necunoscut, clipind șiret, fără

a lăsa să se înțeleagă dacă îl complimentează sau îl ironizează, ori dacă admiră prezența de spirit a șefului față de problemele grase demagogice.

Ultima scenă a cazului Rotaru s-a jucat în parlament. După trecerea oficială în partidul democrat, Rotaru a trimis președintelui o scrisoare aducîndu-i la cunoștință că, deoarece conștiința l-a îndemnat să se despartă de vechii săi prieteni politici, se crede dator, dealtfel și în conformitate cu legea, să-și depună mandatul de deputat. Președintele Camerei s-a consultat cu șeful guvernului și apoi a propus, iar Adunarea a admis unanim respingerea demisiei. Ziua următoare Rotaru a mers la ședință și s-a așezat în mijlocul celor nouă reprezentanți ai partidului democrat care l-au salutat cu entuziaste aplauze și îmbrățișări, subt privirile indulgente și ironice ale majorității.

— Acuma, Tomiță băiete, la lucru ! strigă Rotaru în aceeași seară. Alegerile bat la ușă, vorba șefului. Trebuie să ne ocupăm serios de reorganizarea Capitalei ! Să luăm contact cu șefii de sectoare, să...

Pahonțu crezu iar de cuviință să se codească puțin, numai ca să fie solicitat mai insistent, pretextînd că n-are destulă experiență ca să-și asume o răspundere atît de mare, că...

— Ascultă, Pahonțule, îl întrerupse avocatul deodată cu alt glas, serios și apăsat. Exagerezi. Nu știu a cîtea oară repeți jocul cu ezitările astea care nu ți se potrivesc deloc. Dacă ar fi din modestie, ar fi o prostie. Dacă e diplomație, atunci faci măgăria inutilă de-a mă crede pe mine prost... Îmi pare rău că m-ai silit să-ți vorbesc așa.

— Mie îmi pare și mai rău, maestre dragă, că-mi atribui motive machiavelice ! strigă Toma rîzînd, ca să dea altă întorsătură conversației. Căci nu e decît dorința firească de-a mă acoperi pentru viitor în cazul cînd mi-ai face imputări că...

Pahonțu își dădea seama c-a întins prea tare coarda. Rotaru se simțea ofensat. Nu putea nici acuma și nici chiar mai tîrziu să-și răcească relațiile cu dînsul, singurul prieten mai mare. Trebuia cu orice preț și imediat să restabilească situația. Tocmai se întîlnise iarăși

cu Dolinescu şi-l poftise la masă, cum îi făgăduise deunăzi. Îi veni ideea deodată să invite şi pe Rotaru, mărturisindu-i că în acceptare ar vedea uitarea necuviinţei de adineaori. Pe Rotaru invitaţia îl încurca. Nu-i plăcea să iasă seara. Strigă împăcat:

— Ei atunci nu viu şi asta să-ţi fie dovada că nici n-am fost supărat... Te-am pus la punct şi cu asta s-a terminat... Dar după ce ai fost cum ai fost, vrei să mă şi pedepseşti ?... Tu nu ştii cît de greu mă urnesc ?... Amînă mai bine pînă după alegeri !...

— Atunci vei fi ministru şi n-o să ai timp, zise Pahonţu. Bine, maestre, nu mai insist, dacă nu-ţi face plăcere, dar lasă cel puţin pe Corina să vie cu Teofil !

— Bucuros, puiule ! făcu Rotaru bucuros. Numai să vorbeşti şi cu Eva... Cu toate că Corina e capabilă să meargă chiar fără voia maică-si sau mai ales atunci...

Pahonţu oftă liniştit. Pe drum, singur, se mustră:

— Un om deştept nu face d-astea nici cînd e în şa, darmite cînd de-abia a atins scara !

4

Barbu Dolinescu sosi cel dintîi. Dacă venea cu zece minute mai devreme, nici pe Toma nu l-ar fi găsit acasă.

— Îţi deschid eu că femeile-s în mare fierbere cu pregătirile ! îl întîmpină Pahonţu îmbrăţişîndu-l. Măi Barbule, ce bucurie-mi faci, măi, nici nu-ţi închipui !

Era cu vreun an mai tînăr ca Toma, dar părea mai mare, poate din pricina firelor albe ce-i mijeau pe tîmple. Avea o înfăţişare de mîndrie bărbătească, răspîndind totuşi o simpatie cuceritoare. Faţa uscată cu pielea mată şi nişte trăsături fine care însă reunite dădeau o impresie de energie îndărătnică. Ochii vii negri, cu sclipiri arzătoare, erau într-adevăr ferestrele sufletului; privirile lor exprimau atîta sinceritate că în dosul lor nu mai putea dăinui nici o taină şi nici o strîmbătate. Numai buzele subţiri, alcătuind o linie orizontală, ascundeau parcă în rigiditatea lor o cruzime aproape în contrast cu tot restul. O cicatrice largă îi brăzda obrazul drept de la coada ochiului la colţul gurii şi pînă la îndoitura bărbiei.

— Bine te-am găsit, frate-meu ! zise oaspele rîzînd numai cu ochii.

În clipa cînd treceau din vestibul în biuroul lui Toma, se deschise furtunos uşa sufrageriei şi Virginia strigă:

— Toma dragă, a sunat ! Vezi tu cine e, că jupîneasa...

Zări pe Dolinescu, se întrerupse zăpăcită şi murmură:

— Vai, scuzaţi, domnule, credeam că Toma e singur...

Străinul o privea cu surprindere plăcută. Pahonţu interveni:

— Stai, porumbiţo, dacă s-a nemerit aşa, să cunoşti pe fratele Dolinescu...

— Iertaţi-mă, doamnă ! Am venit prea devreme, zise Dolinescu sărutîndu-i mîna. Am venit însă înadins ca să mai pot sta de vorbă cu soţul d-voastră pe care de ani de zile nu l-am mai văzut decît între două trenuri sau două tramvaie... (Vorbind examina mereu pe Virginia. Se întoarse deodată spre Pahonţu, cu alt glas.) Domnule, frumoasă nevastă ai !... Unde ai găsit-o ?... Măi Pahonţule, măi, tu în toate ai avut noroc !

Virginia se retrase confuză şi încîntată, făgăduind să revie curînd împreună cu Cintia pe care o luase de la amiazi să-i fie de ajutor, mai ales că între invitaţi erau şi soţii Herdelea, iar pe coana Niculina o cunoştea de mare cusurlie.

Un sfert de oră, cît fură singuri, Dolinescu nu încetă să fericească pe Toma, şi pentru că a izbutit să-şi înjghebe un cămin — casa lui, nevasta lui, copiii lui — dar cu deosebire pentru că s-a putut acomoda cu viaţa şi, stăruind pe lîngă Rotaru, a ajuns aproape de ţintă.

— Am înţeles din jurnale, frate-meu, zise serios, dar cu o lumină dispreţuitoare în ochii jucăuşi. Ca mîine vei fi deputat şi pe urmă celelalte înainte...

— Dacă ar merge lucrurile cum crezi tu, da, zîmbi Pahonţu. Dar partidul democrat nu înseamnă sigu-

ranţă, ci mai mult riscul! Eu nu puteam să mă despart de Rotaru, îţi închipui!

— Lasă, măi, că trebuie să fie ceva la mijloc! reluă Dolinescu neturburat. Rotaru e vulpe bătrînă şi nici tu nu eşti tocmai ageamiu — nu mergeţi voi spre neant doar cu idealul în braţe! Astea-s pentru galerie, religia tinereţii şi comandamentul naţional şi celelalte!

Pahonţu era obişnuit cu franchețele lui biciuitoare şi-i plăceau în patru ochi. S-au legat prieteni de cruce pe front. Au luptat în acelaşi batalion de vînători, au fost bravi amîndoi şi au dobîndit împreună cruciuliţa albastră care le consacra meritele militare. Dolinescu a observat de atunci rîvna aproape feroce de-a ajunge a camaradului său, dar nu i-a socotit-o un defect în sine, zicînd că munca şi talentul dau drept omului să se valorifice.

După război viaţa i-a despărţit. Dolinescu, odrasla unei familii mari, cu relaţii de rudenie şi prietenie în sferele înalte, trăia în alte cercuri cu puţine contingenţe în lumea în care se învîrtea Pahonţu. Cînd se întîlneau, rar, vechile amintiri comune din traiul aspru de odinioară le împrospătau prietenia şi-i păstrau viu farmecul. Pahonţu îl iubea ca pe un ideal, spunîndu-i totuşi deseori că viaţa ideală pură nu se poate trăi, precum nimica absolut pur nu poate exista în lumea noastră pămîntească.

În primii ani de pace Dolinescu îndată ce şi-a luat licenţa, a găsit, prin intervenţia unui unchi al său, un post important în birourile comitetului agrar de pe lîngă Ministerul Agriculturii. A fost primit cu simpatie de toţi, îndeosebi pentru că era cavaler Mihai Viteazul. După vreo şase luni de serviciu, într-o zi directorul l-a chemat special: „Domnule Dolinescu, preşedintele nostru, printr-o rezoluţie sibilinică, cere un referat urgent şi favorabil într-o chestiune cam gingaşă... Pînă mîine să mi-l aduci!" L-a adus. Peste o oră îl cheamă preşedintele, un bătrîn respectabil, sever şi cu mustăţi pe oală: „Domnule, referatul d-tale e greşit. N-ai respectat rezoluţia mea." „Nu e greşit, domnule preşedinte." „E greşit! apăsă preşedintele. Să-l refaci conform rezoluţiei mele." „Domnule preşedinte,

mi-e imposibil zise Dolinescu îndreptîndu-se milităreşte. Rezoluţia d-voastră e greşită, fiindcă nu respectă legea. Referatul meu e în conformitate cu prevederile legii..." Preşedintele îl măsură de sus pînă jos, întrebînd: „D-ta te numeşti Dolinescu?" „Da, domnule preşedinte!" Îl măsură din nou, clătinînd din cap cu o indignare stăpînită, apoi luă referatul, îl rupse tacticos în bucăţi, îl aruncă la coş şi în cele din urmă se adresă directorului care era de faţă, zicînd: „Te rog să iai măsuri ca pînă într-o oră acest domn să părăsească definitiv birourile instituţiei! Ai înţeles?... Peste o oră să-mi raportezi de executare!... Atîta necuviinţă!... Am terminat!" „Am onoarea să vă salut, domnule preşedinte!" făcu Dolinescu liniştit, ieşind...

După cîteva zile unchiul său îl apostrofă supărat: „Bine, Barbule, să-mi faci una ca asta! Şi tocmai cu preşedintele care a fost atît de amabil, care a înfiinţat anume un post pentru tine..." „N-am ştiut asta, nu mi-ai spus, răspunse Dolinescu neclintit. Dar chiar dacă ştiam, lucru incorect nu făceam! Mi s-a cerut ceva nelegal şi ca atare incorect!"

Vreo doi ani a umblat fără ocupaţie. Pe urmă un prieten intim al familiei, membru important în consiliul de administraţie al unei imense societăţi industriale, după multe sforţări, a reuşit să-l numească inspector general cu leafă bună şi cu atribuţii atît de vagi încît echivala cu o sinecură. Dolinescu s-a prezentat la administratorul delegat, proprietarul şi stăpînul de fapt al instituţiei, i-a mulţumit pentru numire şi i-a cerut de lucru. Administratorul l-a îndrăgit pentru că era simpatic şi fusese erou. L-a făcut să vie de mai multe ori, a stat totdeauna de vorbă foarte amical despre toate, dar de lucru se codea să-i dea, neavînd încredere în capacităţile industriale ale eroilor. Văzînd că trec lunile şi încasează leafă fără muncă, Dolinescu declară verde amabilului administrator că conştiinţa nu-i permite să primească bani de pomană, că el înţelege să lucreze, iar dacă nu va fi la înălţime... În zadar mai încercă administratorul să-i explice că ţara are obligaţii faţă de cei ce şi-au vărsat sîngele, Dolinescu nu se dădu bătut. Mai mult ca să scape de el, admi-

nistratorul născoci nişte controluri şi verificări, imposibile de realizat, dar bune să ocupe timpul zelosului inspector general. Peste aproape un an însă Dolinescu îi aduse un raport de mai multe zeci de pagini. Din curiozitate îşi aruncă ochii prin el într-o seară şi rămase uimit de conştiinciozitatea şi seriozitatea lucrării. Se descopereau o serie de neregularităţi din trecut, care au costat multe milioane, şi defecte de organizaţie care azi micşorează producţia şi păgubesc societatea cu alte milioane. Şi se propuneau îndreptări, parte urgente, parte de lungă durată, pentru înlăturarea relelor... După vreo săptămînă Dolinescu fu chemat şi felicitat cu mare căldură. Totuşi peste o lună administratorul îi comunică cu părere de rău că trebuie să renunţe la serviciile lui, despăgubindu-l cu leafa pe trei ani. Era mai comod decît dacă ar fi realizat propunerile foarte judicioase dar prea gingaşe din referatul prea conştiinciosului inspector...

În sfîrşit, cu concursul unui prieten mai mare cu cîţiva ani şi pe cît de muncitor, pe atît de norocos, ajuns director influent la Ministerul Industriei, Barbu Dolinescu a fost numit inspector. Un an şi jumătate a funcţionat spre mulţumirea tuturor. Era de o cinste şi severitate încît i-a mers vestea, iar ministrul însuşi, cînd avea vreo însărcinare mai grea, pe Dolinescu îl trimitea. Cu vreo două luni înainte de plecarea guvernului, prietenul în direcţia căruia lucra i-a dat într-o zi un dosar să-l studieze şi să refere, atrăgîndu-i atenţia că ministrul ar dori să poată pune o rezoluţie favorabilă. A doua zi Dolinescu a raportat verbal directorului că în dosar e vorba de nişte lucruri suspecte despre care probabil ministrul nu ştie, aşa că... Directorul consultînd pe ministru, i-a spus să fie abil şi să facă aşa încît să-şi împace şi conştiinţa şi dorinţa ministrului. Dolinescu a studiat mai de aproape dosarul şi conştiinţa lui s-a revoltat mai mult. A întocmit deci un raport foarte minuţios, l-a înregistrat oficial ca să nu i se piarză urma şi l-a prezintat directorului care, citindu-l, a sărit ars: „Ai nebunit, dragă Barbule ?... Crezi că am să prezint eu ministrului astfel de referat ?... Dacă ţii cu orice preţ, du-te de-l prezintă d-ta !" Dolinescu a luat dosarul şi referatul, s-a urcat la cabinetul ministrului, a aşteptat pînă i s-a spus că e singur ca să-i poată da mai bogate lămuriri, şi a intrat: „Domnule ministru, referatul în chestia..." „A, l-ai făcut ? zise ministrul mulţumit. Bravo ! Dă-l încoace, Dolinescule !... Sper că pot scrie: Se aprobă referatul ?" adăogă luînd stiloul şi aruncîndu-şi ochii pe hîrtia pusă dinainte de Dolinescu. „Cum credeţi, domnule ministru ! zise Dolinescu modest. Eu m-am luptat să..." După primele fraze citite însă, ministrul se întrerupse şi strigă supărat: „Ce luptă, domnule ? Eu nu ţi-am cerut să te lupţi... La război te-ai luptat foarte frumos, de aceea eşti erou. Dar aici eşti funcţionar şi trebuie să execuţi ordinele şi să-ţi faci datoria... Ia dosarul şi să-mi prezinţi alt referat, în sensul..." „Domnule ministru, conştiinţa nu-mi permite să modific nici un cuvînt din ce-am scris în referat !... D-voastră nu ştiţi că se urmăreşte..." „Eu n-am timp de conversaţie cu d-ta. Să modifici referatul !" „Nu se poate, domnule ministru. E înregistrat" — răspunse calm Dolinescu. „Poţi să pleci. Vei fi destituit pentru neexecutare de ordine !" gîfîi ministrul sever. „Prefer, domnule ministru. Vă salut !"

Ministrul a fost silit să scrie totuşi „Se aprobă" pe referatul lui Dolinescu. Şi nici Dolinescu n-a fost „destituit" ci numai „pus în disponibilitate" prin desfiinţarea postului. De data aceasta însă Dolinescu n-a primit îndepărtarea fără murmur. Avea drepturi cîştigate şi s-a adresat justiţiei. După aproape doi ani a cîştigat procesul — daune şi reintegrare. Guvernul se schimbase, dar nici noul ministru nu părea bucuros să-l reprimească în serviciu. A tărăgănat cît a putut şi l-a reintegrat în cele din urmă, dar la Cetatea-Albă. A urmat alt proces pe care iar l-a cîştigat şi ministrul iar a găsit motiv de amînare pînă la bugetul viitor, deoarece numai pe cale bugetară se putea reînfiinţa postul...

Acuma era tocmai în aşteptarea noului buget. Cum însă noul buget părea că va fi alcătuit de un nou guvern, era sigur că va trebui s-o ia dacapo, să facă alt proces cu alte amînări...

— În sfîrşit, ştii tu, frate-meu, sistemul nostru național, încheie Dolinescu povestindu-i ultimele peripeții ale ultimului proces. Nu-mi fac iluzii. Pînă nu va veni o răsturnare din temelii, nu se poate ameliora nimic în scumpa noastră țară.

— Tu dispreţuieşti profund politica, observă Pahonțu. Cu toate astea numai prin politică se poate provoca schimbarea mare pe care o rîvnim cu toții. Politica e arta de a prevedea, de a crea şi de a ferici un popor sau lumea întreagă.

— Politica e rîia vieții, dragă Toma ! făcu Dolinescu rînjind crunt ; fiindcă însă tocmai reapărea d-na Pahonțu cu Cintia, adăogă repede, îndulcindu-şi expresia : Despre asta vorbim altă dată. Acuma avem lucruri mai simpatice...

În curînd sosi profesorul Cumpănaşu cu fiul său şi apoi, la interval de cîteva minute numai, Titu Herdelea cu doamna. Dolinescu îi strînse mîna cu o mică explozie amicală :

— Domnule Herdelea, ce bine-mi pare că te întîlnesc ! Nici nu mă aşteptam, Toma nu mi-a spus nimic... Îți aduci aminte de mine ? Unde ne-am cunoscut : înainte sau după Cireşoaia ?... Dar te-ai schimbat mult ! Nici nu te-aş fi recunoscut pe stradă... Te-ai făcut mai chipeş, mi se pare însă că ai şi îmbătrînit !

— Apoi anii nu se împuținează, ci se înmulțesc, bată-i să-i bată ! zise Titu Herdelea cu o veselie puțin jenată. Am patruzeci şi cinci împliniți, domnule Dolinescu ! Aş fi decan astă-seară, dacă n-ar fi domnul profesor să mă întreacă !

— Eu am bătut cincizeci şi cinci şi tot nu mă simt bătrîn ! glumi Cumpănaşu clipind către d-na Niculina care se întunecase la față.

Titu Herdelea într-adevăr îmbătrînise în ultimii ani parcă l-ar fi ros o boală ascunsă. Îşi pierduse mult din vioiciunea de odinioară. La colțurile ochilor şi ale gurii se înmulțeau zbîrciturile, semănînd în privința aceasta cu tatăl său care murise tocmai în ajunul războiului. Părul începuse a-i cărunți de cîțiva ani, pe urmă s-a oprit şi a rămas o culoare incertă, deloc tinerească.

Niculina, soția lui, nu observa schimbarea. Dimpotrivă i se părea că, împlinindu-se la corp, s-a făcut mai bine şi-l urmărea feroce cu eterna ei gelozie. Ea însăşi, din fecioara plăpîndă, ajunsese o matroană voinică, grasă, cu respirația grea, cu picioarele umflate, cu un trup otova, cîrcotaşă şi moralizatoare. Numai figura păstra urmele drăgălăşiei de demult, cu toate că făcuse o bărbie cu două rînduri. Era convinsă că e cea mai desăvîrşită menajeră, teroriza servitoarele şi nu-i plăcea nimic la alte case. Pentru că nu şi-a înşelat niciodată bărbatul, considera pe celelalte femei cocote. Se credea şi azi atît de fermecătoare că nu se dădea pe trei tinere. Îşi făcuse un glas de parcă veşnic avea arțag...

În vreme ce Titu schimba cu Dolinescu cîteva amintiri de război, Niculina se depărtă cu Virginia şi Cintia, şoptindu-le indignată :

— Da mojic mai e şi ăsta, cine-o fi... I-auzi ! Că Titu e bătrîn !... Mă mir că nu i-e ruşine...

— Aşa sînt, tanti dragă, bărbații între ei, încercă Virginia s-o îmbuneze.

— Ba e un mormoloc Titu, că eu l-aş fi repezit să mă pomenească ! se înverşună d-na Herdelea.

Mai bodogăni puțin, apoi îşi schimbă înfățişarea şi glasul, întrebînd drăguț :

— Da voi cum vă mai lăudați, fetelor ?... Tu, cintizoiule, mereu cu şcoala şi gospodăria ?... Sper că ați pregătit un *menu* mai uşor, Virginia dragă ? Eu una, în orice caz, nu ştiu dacă am să mănînc mare lucru... Că mi-a adus azi Titu o cegă delicioasă şi am gătit-o cum ştiu eu de a fost ceva rar ! Unde mai pui că aveam şi un curcan...

O întrerupse însuşi Titu care se apropia să salute pe d-na Pahonțu şi pe Cintia, rostind vesel şi ardeleneşte :

— Servus Virginia ! Ai emoții de gospodină ?... Dar tu Cintia ? Servus !

Apoi le sărută mîna pe rînd, galant şi surîzător. D-na Niculina iar se mohorî. I se părea exagerat şi ridicol ca un om serios, cum ar trebui să fie dînsul, să le țocăie mîinile. Baremi Cintia e chiar elevă... Dar aşa a fost el totdeauna, nedelicat cu nevastă-sa în

lume. Era sigură că, în sufletul lui, le place pe amîndouă şi nu aşteaptă decît un prilej. Că şi ele trebuie să fie nişte stricate, oho... Despre mironosiţa de Virginia a avut ea bănuieli de cînd Titu s-a găsit din senin să însoţească pe Pahonţu la nuntă, la Alba Iulia. Ba s-a mai descoperit deodată şi rudă cu „frumoasa..." ? Nu-i vorbă, a observat ea de mult că-i fug ochii după fetişcane. Are dreptate domnul c-a îmbătrînit ; numai bătrînii sînt aşa de libidinoşi... Ca să-i taie orice eventual efect, îi zise plină de îngrijorare prefăcută :

— Vai, dragă Titule, ai un aer aşa de scofîlcit ?... Nu cumva ai răcit aseară ?... Cum ajungem acasă îţi pun nişte pahare, să ştii !

— Lasă, frate, că n-am nimic ! bombăni bărbatul, depărtîndu-se. Ce Dumnezeu...

— Bine, Titişor scump ! spuse Niculina deodată cu mare drăgălăşie. Iar ca să arate celor două cît de mult se iubesc ei şi cît de zadarnice ar fi pentru ele orice speranţe de a i-l răpi, strigă dulce : Titule ! Scoase vîrful limbii între buzele ţuguiate şi-i trimise o sărutare, ciripind apoi ca o vrabie bătrînă : Ce bărbat, mînca-l-ar mama ! Nici nu se mai găsesc azi bărbaţi ca el !

Cei doi logodnici întîrziau. Ca să se agrementeze aşteptarea, Pahonţu ceru să se servească aperitivele. D-na Herdelea numai acum descoperi pe băiatul lui Cumpănaşu şi îndată interpelă pe Titu :

— Vezi, ţi-am spus să aducem şi pe bietul Zachi, dar tu că aşa şi pe dincolo. Iacă, domnul Cumpănaşu l-a adus pe al dumnealui...

— Acu lasă, Niculino, că Zachi are de lucru ! făcu Herdelea împăciuitor.

— Ce lucru ? stărui ea. Aşa l-ai chinuit totdeauna, dragul mamii, parc-am avea o sută de copii... De ce nu-l scoatem şi pe el în lume ? N-are nas, e slut, ori e prost ? Slavă Domnului, i-am dat o educaţie cum nici la prinţi nu se pomeneşte în vremea de azi...

Zachi era unicul fiu al lui Herdelea şi l-a necăjit cît zece. Rău şi leneş, dispreţuia cartea, avea ambiţii sportive şi, la douăzeci de ani, abia se lupta cu clasa a şaptea. Subt pretext că un copil avem, Titu a fost

obligat să-i împlinească toate capriciile pentru a evita eterne certuri cu Niculina. N-a trecut nici o clasă fără toate intervenţiile posibile şi totuşi a rămas de trei ori repetent şi a trebuit să schimbe trei licee. Anul trecut a încercat să se sinucidă pentru că l-a părăsit o mică artistă de varieteu...

D-na Herdelea, încăpăţînată ca totdeauna, se înverşuna să cheme pe Zachi prin telefon, tocmai fiindcă Titu se împotrivea şi nimeni nu-i dădea ei dreptate, ba Pahonţu — care ştia cîte amărăciuni avea Herdelea cu băiatul — aruncase chiar vorba că „nu e nimica, o să vie şi Zachi altă dată !" Sosirea ultimilor invitaţi abia-abia reuşi să înlăture chestia Zachi.

— În loc de doi venim trei ! zise Teofil Drugeanu. Şi, fireşte, cu întîrziere ! A fost imposibil să convingem pe bătrîni că n-avem nevoie de însoţitor şi a trebuit să trimitem întîi maşina să ia pe soră-mea şi pe urmă să pornim încoace toţi trei împreună !

— Nici nu există în toată România fiinţă mai paşoptistă ca mama ! spuse rîzînd Corina. Afară poate de tata şi de mama lui Teo !

Niculina găsi foarte necuviincioase faţă de părinţi vorbele acestea, dar toată lumea făcu haz, mai ales Titu care examina cu ochi dulci pe Corina şi pe Gafina. Uitînd pe Zachi, d-na Herdelea se apropie de bărbatul ei, să-l apere de ispite, şoptindu-i :

— Doamne, stricate mai sînt fetele de azi !

Gafina, fata cea mai mică a lui Drugeanu, nu cunoştea decît pe Pahonţu. Virginia însă, după ce se îmbrăţişă cu Corina, o sărută şi pe ea, fără să mai aştepte prezentări. Din rîsetele şi zgomotul general se ridică apoi dominator glasul lui Teofil :

— Ştii noutatea cea mare, Toma ?... A căzut guvernul !

După o clipă de uluire izbucniră întrebările febrile care reclamau amănunte. Teofil n-a mai avut de unde să se informeze. Întîmplător, aşteptînd pe Gafina, a telefonat la Belcineanu, pe care nu-l putuse întîlni după-amiazi, să-i ceară o precizare pentru un proces de mîine. Şi Belcineanu i-a comunicat că acum un ceas şi ceva, exact la ora opt seara, primul ministru

a fost la palat, şi-a oferit demisia şi demisia i s-a primit. Teofil a informat, fireşte, şi pe Rotaru care, în momentul cînd tinerii porneau încoace, telefona la doctorul Ionescu.

— Bine, dar asta e absolut neaşteptat! strigă Pahonţu cuprins de o agitaţie extremă. Asta e lovitură de teatru, ca să nu zicem de măciucă! N-a răsuflat nimic! N-a ştiut nimeni nimic!... S-o fi întîmplat ceva la Parlament?

— Nu, asta ştiu eu precis! zise Teofil. A fost o şedinţă absolut anodină.

Titu Herdelea avea emoţie din altă pricină. El, ştiind că nu e nimic extraordinar la ordinea zilei, nici n-a mai trecut pe la redacţie, mulţumindu-se să anunţe pe secretarul general că va veni mai tîrziu, poate după miezul nopţii. Ceru deci numaidecît *Universul*. Secretarul îl linişti şi-i ură poftă bună: au avut şi ei ştirea la timp, dar numai adineaori a confirmat-o preşidenţia consiliului printr-o notă laconică şi, pentru că n-au putut culege la repezeală nimic interesant, au renunţat a scoate ediţie specială.

Pahonţu încercă să afle amănunte de la Rotaru care însă nu ştia mai mult căci nu dăduse de doctorul Ionescu, iar Motroc n-avea decît informaţia din *Dimineaţa* care a apărut tocmai adineaori, anunţînd doar că mîine vor începe consultările. Mai telefonă şi la *Adevărul* întrebînd de un redactor politic prieten care de obicei ştia mai multe decît se puteau publica, dar nu-l mai găsi la redacţie.

— Ei, asta e bună! făcu Pahonţu cu un surîs rătăcitor şi căutînd să se stăpînească. Din senin! Bombă!

— Aşa e politica! zise Dolinescu ironic. Arta de-a prevedea şi de-a ferici lumea!

Încurcătura stîrnită de vestea lui Teofil a fost binevenită pentru Virginia care a trebuit să modifice aranjamentul mesei, să adaoge un tacîm...

— Poftiţi, vă rog la masă! rosti cu emoţie jupîneasa din prag deschizînd larg uşile sufrageriei.

Virginia repetă invitaţia nu mai puţin emoţionată. Era cea dintîi masă mai mare, cu străini şi deci mai

pretenţioasă, în căsnicia ei de şapte ani. În afară de cina săptămînală cu Cumpănaşii, a mai avut rareori pe Herdelenii sau din cînd în cînd cîte un prieten de-al lui Toma, adus întîmplător şi mai totdeauna neanunţat. Acum însă erau unsprezece în sufrageria luminoasă şi Virginia se simţea ca la un examen de capacitate. Dacă n-ar fi avut pe Fräulein Erna care să dirijeze pe bucătăreasă şi pe jupîneasă în timpul serviciului, ar fi stat pe jăratec. Chiar aşa era cu ochii mereu la uşa oficiului şi la fata care servea, cu toate că Cintia, de cîte ori îşi încrucişau privirile, îi făcea discret semne că toate merg pe roate. Spre fericirea ei Teofil Drugeanu, tocmai într-un moment de tăcere, i se adresă foarte familiar:

— Iertaţi-mă, doamnă, că îndrăznesc, dar e aşa de delicios că eu m-aş mai servi puţin, dacă e voie...

— Vai, domnule, îmi faci mare plăcere... Margareta, serveşte, te rog! zise d-na Pahonţu iluminată de bucurie, mai ales că şi alţi oaspeţi îşi manifestară acuma aceeaşi dorinţă.

D-na Herdelea, care mîncase cu poftă, se opri deodată parcă elogiile ar fi fost săgeţi zvîrlite în reputaţia ei culinară. Pentru a atrage atenţia asupra propriilor sale calităţi, pe cînd lumea se servea din nou, ea rosti sentenţios:

— Ascultă, dragă Virginico, să-ţi dau eu o reţetă de volovan cum n-ai mai pomenit... Nu zic, bun e şi ăsta, dar...

— Mai bun nu se poate, doamnă! spuse cu mare convingere şi Dolinescu, servindu-se a doua oară.

— Ei, îmi pare rău, domnule! se întărîtă Niculina. Dacă eu n-am să ştiu cum se face un volovan şi care-i mai bun, atunci nu mai ştie nimeni. Că mesele mele sînt vestite în Bucureşti. Au fost miniştri la noi la masă, Titu are mulţi prieteni oameni mari, şi toţi mi-au mărturisit că nu s-au ospătat nicăiri mai bine... Nu mă laud, nici n-am nevoie, dar acum cîteva zile am avut şi noi un volovan, ei bine, chiar Titu a spus că nici la Capşa, în vremurile de glorie, nu s-a mîncat ceva mai fin şi mai delicios... D-aia voiam să-i dau

rețeta, că eu nu-s ca altele, să nu spun... Eu ce-am în gușă și-n căpușă !

Titu Herdelea pusese nasul în farfurie, jenat, dar vedea cu coada ochiului cum Corina, vecina lui din stînga, se uita peste masă la nevastă-sa ca la panoramă, gata-gata să izbucnească în rîs. Profesorul Cumpănașu însă, șezînd lîngă Niculina și știind-o că, mai ales în chestii culinare, nu cedează nici moartă, interveni să salveze situația, întrebînd deodată :

— Ia mai bine, frate Pahonțule, spune d-ta ce crezi despre criza asta care a izbucnit așa de subit ?... Știm cine pleacă, dar am vrea să știm cu un minut mai curînd cine vine ?

Toma își dădea toate silințele să-și ascundă frămîntarea. Avea sentimentul de supremă încordare și de mare încredere amestecat cu mare teamă care în timpul războiului, în preajma unui asalt primejdios, i-a zgîlțîit de-atîtea ori sufletul. Nici acuma nu-l trădau decît foarte rare zvîcniri nervoase în mușchii fălcilor. Răspunse cu rîsul rînjit care-i dădea o înfățișare sălbatecă :

— Din păcate, onorate domnule profesor, eu, cum ai văzut, nu știu nimic... Poate prietenul Teofil ?...

Tînărul Drugeanu se uită o clipă la Pahonțu, nedumerit :

— Spui ironic sau serios ?... În ambele cazuri răspunsul meu ar fi același : nu există decît o singură soluție dreaptă, cinstită, legală...

— Un guvern al partidului național, adică voi ! punctă Pahonțu cu același rînjet care pe Drugeanu îl ațîța.

— Da, hotărît, categoric, noi ! răsună glasul lui, sever, aproape provocător. Nu afirm că asta va fi soluția. După război nu mai funcționează logica și rațiunea. S-au inventat necontenit motive tenebroase de stat ca să se eludeze aplicarea normală a legii fundamentale și, firește, s-a ajuns la caricaturizarea sistemului de guvernămînt. Totuși azi tocmai cei ce au făcut caricaturizarea aruncă vina tuturor relelor asupra parlamentarismului și a celor ce l-au apărat și au suferit toate prigoanele... Degeaba surîzi, dragă Toma, banalitățile astea sînt adevăruri pe care nimeni nu le mai ia în serios numai fiindcă ne-am obișnuit cu farsa în care trăim !

Pahonțu își îndulci zîmbetul zicînd :

— Faci teorii inutile, puiule ! Sîntem de acord, știi bine... Acuma însă e vorba de ceva practic, de un simplu pronostic...

— Nu, nu Toma ! continuă Teofil. Eu nu pot lua în glumă lucrurile care privesc soarta țării mele. Tocmai pentru că le-am zeflemisit mereu, am ajuns în halul în care sîntem. Excesul de zeflemea și de șmecherie ne-a adus aci... Dar vă rog să mă iertați, doamnă ! zise deodată cu alt ton, de o politeță naturală, către d-na Pahonțu de la dreapta sa. Unde intervine politica dispare veselia !

Virginia era într-adevăr îngrijorată că din pricina discuțiilor nu se mai apreciază suficient sforțările ei menajere. Murmură drăgălaș :

— Numai să nu vă pierdeți pofta de mîncare...

— A, nu, zău, Pahonțu singur e de vină, se răsfăță deodată și Corina ciocănind brațul amfitrionului. El provoacă pe Teo tocmai pentru că știe cît e de pătimaș...

— Păcat de mîncările astea că-s destul de bune, observă și d-na Herdelea. Mai lăsați încolo politica, of, că ne-a ajuns pînă peste cap...

Un răstimp se vorbi ca să se vorbească, despre toate și nimic. Conversația însă lîncezea. Se simțea că toți se gîndeau la altceva. În sfîrșit Pahonțu se ridică de la masă și alergă la telefon.

— Arde ! Arde ! zîmbi Cumpănașu. Ar fi în stare să ne lase pe toți aici și să plece să afle ce se mai întîmplă ! Colosal îl pasionează politica !

— Mai degrabă e spiritul gazetăresc, dragă baciule ! zise Titu. Are curiozitatea să descopere, să știe, să se informeze. Păcat că nu se hotărește să intre într-o redacție serioasă, cum ar fi la noi, la *Universul*. Sînt sigur că într-un an ar deveni cel mai strălucit ziarist !

Pahonțu își reluă locul la masă : a vorbit cu Rotaru, nu mai e nimic, la palat s-au stins luminile și

s-au închis porțile, ceea ce dovedește că nu poate fi vorba de audiențe...

Barbu Dolinescu așteptă altă pauză ca să observe, cu o umbră de tristețe disprețuitoare, că în acest moment, în zeci și poate mii de case, pretutindeni unde a pătruns vestea demisiei guvernului, aceeași nerăbdare și curiozitate frămîntă sufletele, iar bieții oameni se pierd în speranțe și conjecturi, nu numai cei înregimentați în diferitele partide și grupări politice și deci mai mult sau mai puțin interesați, dar și cei simpli care nu se ocupă de politică sau chiar o detestă.

— Binefacerile civilizației moderne, zise Teofil Drugeanu rîzînd. Afli imediat ce se petrece în lume și poți judeca, te poți bucura sau întrista, după împrejurări... Asta se cheamă a trăi intens!

— Asta dovedește cît de mult s-a răspîndit pecinginea politică, reluă Dolinescu grav. Ce are a face cu civilizația? Atunci și jobenul din capul hotentotului nudist e o binefacere a civilizației sau măcar un avantagiu? Civilizația nu începe cu politica în orice caz; cel mult sfîrșește prin politică și se destramă!... Ca la noi! Că am ajuns să nu mai facem decît politică și să nu ne intereseze decît scandalurile ei!

— Politica și amorul, exclamă Titu Herdelea cu intenția de-a îndulci lucrurile. Așa e viața românului!

Se surîse puțin. Numai Niculina se bosumflă. Gluma lui Titu era o sfidare la adresa ei lăsînd să se înțeleagă că și el e mort după amoruri și că n-a iubit-o și n-o iubește numai pe ea. Bombăni disprețuitoare:

— Ce vorbe-or mai fi și astea, Doamne?... Om cu părul alb și cu băiat mare...

Pe Corina o amuza d-na Herdelea, iar indignarea ei geloasă contra amorului o făcu să rîdă pe înfundate.

— Tu, dragă Barbule, urăști politica, strigă Pahonțu din celălalt capăt al mesei. E o atitudine care se poate înțelege și explica. Dar judecînd obiectiv nu e posibil să condamni politica în sine, ca atare. Pînă la un punct politica se confundă cu viața însăși. Un popor nepolitic e un organism mort.

— Excrescențele vieții politice, cum sînt la noi și aiurea, care dezgustă pe mulți, în special pe oamenii dintr-o bucată, nu trebuiesc aruncate în sarcina politicei, observă și Cumpănașu, tacticos, ca totdeauna. Noi, popor latin, avem în sînge pasiunea politică. Strămoșii noștri de la Tibru au fost mari războinici, dar tot atît de mari și în politică. De multe ori politica e mai tare decît războiul.

— D-ta vrei să curăți pomul de omizi și, în loc să distrugi omizile, tai pomul! complectă Teofil. Toți vrem să dăm politicii noastre alt sens, alt ritm, alt suflet, s-o înnobilăm prin noblețea năzuințelor și prin puritatea luptătorilor, dar nu putem să renunțăm la ea fără riscul de-a ne întoarce la robie. Dealtfel generația noastră tocmai din pasiunea politică își trage dinamismul care o deosibește de predecesori, iar cei care vin după noi sînt și mai dinamici... Evident, vorbesc de politica mare, idealul unei vieți mai bune, nu de ceea ce fac guvernanții de azi, învîrtitorii de crize și inventatorii de soluții ministeriale pe sprînceană, gloata de politicastri fără scrupuluri...

Dolinescu asculta continuînd să mănînce cu poftă spre marea încîntare a d-nei Pahonțu. Pe urmă își așeză binișor furculița și cuțitul pe farfuria goală și ridică ochii spre Drugeanu.

— Da, da! spuse deodată cu glasul încet dar atît de fierbinte parcă frigea. Vorbim de dinamism, de generația politicii și uităm politica pe care o vedem cu ochii noștri și o simțim pe pielea noastră... Fiindcă ne complacem în minciună. Toată viața românească e o minciună oribilă. Mințim chiar că ar fi un interes național ca să trăim în minciună. În loc să ne dezvălim fără cruțare relele și să le vindecăm cu fierul roșu, noi ne ascundem subt pretextul civilizației și cocoloșim toate ticăloșiile. Neamurile cele mari și cu adevărat civilizate sancționează cu moartea pe răufăcătorii lor; noi, cu țăranii cei mai amărîți din lume, afară poate de cei chinezi, cu mortalitatea cea mai mare și cu criminalitatea la fel, noi aproape că dăm premii și decorații tuturor pungașilor... Ne înșelăm că poporul nostru e supus și harnic și n-are nevoie de

pedepse severe, şi nu permitem judecătorului să dicteze pedeapsa capitală oricît de oribilă ar fi crima, dar găsim natural ca un jandarm oarecare, fără teamă de răspundere, să ucidă pe cel ai cărui ochi nu-i sînt pe plac... Cum vreţi să faceţi politică de demnitate, de mîndrie, de rezistenţă cu un popor care a codificat laşitatea într-un proverb foarte respectat: capul plecat sabia nu-l taie... ? Nu, nu! Nici o politică! Nouă ne trebuie educaţie, nu politică! Trebuie smulse cu cleştele din suflete laşitatea trecutului, capul plecat şi toate celelalte. Sîntem un ogor năpădit de bălării care înăbuşesc orice plantă nobilă. Trebuie plivit temeinic ogorul, fără milă şi fără teamă că pămîntul va rămînea gol şi sterp. Va părea aşa la început, dar în curînd va răsări sămînţa cea bună şi vor creşte plantele cele nobile... Politica să plece în vacanţă pentru vreo treizeci de ani, iar generaţia cu dinamismul politic să-şi întrebuinţeze energiile pentru refacerea sufletului neamului nostru, un suflet nou, eroic, mîndru, viteaz... Fiecare partid şi grup politic are cîţiva oameni capabili, cinstiţi, talentaţi. Să-i adunăm pe toţi împreună, să nu mai facă politică, numai gospodărie şi educaţie. La plimbare clientela tuturor! Nu se mai dobîndeşte nimic prin politică şi nepotism, ci numai prin muncă şi merite! Cine nu munceşte, nu mănîncă! Dinamicii cei mici să înveţe carte, să muncească, să zidească ţara nouă. Mai tîrziu, cînd lumea va avea în sînge dreptatea şi curăţenia, cînd va fi dobîndit sentimentul demnităţii şi va fi uitat capul plecat, atunci şi numai atunci, poftiţi iar la politică!... Vremea şi banii ce se pierd azi cu politica, să-i întrebuinţăm pentru ridicarea sănătăţii fizice şi morale a neamului. Sînt sigur că în treizeci de ani, dacă se vor întrebuinţa bine, vom ajunge ţara cea mai binecuvîntată din lume!... Dar pînă atunci...

— Pînă atunci vei face şi tu ce face toată lumea! zise Pahonţu abia ascunzîndu-şi ironia. Lumea trăieşte cu realităţi, dragă Barbule!... Frumoase sînt iluziile, o da... Dar cu iluziile nu se hrănesc mulţimile!

— Cu minciunile însă da! aprobă Dolinescu. Ştiu. De-aceea n-am nici o pretenţie...

— Lucrurile acestea şi altele similare sînt locuri comune, atît de mult le credem cu toţii! făcu Teofil. Domnii politicieni n-au decît să dea semnalul!

— De ce să nu-i silim pe domnii politicieni? strigă Dolinescu iar înflăcărat. Dinamicii înainte!

— Mă ironizezi mereu! zîmbi Drugeanu fără răutate. Totuşi am impresia că sîntem fraţi de năzuinţi, că mergem pe căi deosebite spre aceeaşi ţintă. Eu recunosc bucuros că, pentru adevărata înălţare a neamului nostru, o educaţie nouă, radicală, eroică e necesară, absolut necesară, că trebuie făcut *tabula rasa* din minciunile naţionale şi tradiţionale care maschează numai turpitudini! Dar nu pe preţul renunţării la orice control... Îmi cunosc neamul şi sînt sigur că fărădelegea s-ar lăfăi mai obraznică, mai revoltătoare îndată ce s-ar realiza trimiterea în concediu a organizaţiilor politice. De bine de rău tot avem un control. Cu ce-l înlocuim?... Avem azi o tiranie minoră care se mai sfieşte de nelegiuirile prea mari. Pentru noi un sistem autoritar ar însemna cea mai oribilă tiranie totalitară... Principiul autorităţii trebuie introdus cu forţa acolo unde există rezistenţă. În Italia sau în Germania a dat greş legalismul. Acolo, fiindcă se aplica legea, făcută de conducători slăbănogi şi minată de sabotori, statul se anarhiza şi ameninţa să se descompuie. Acolo poate să aibă o justificare vacanţa politicii criticiste.* Pe urmă acolo există o acumulare de valori culturale care nu se pot pierde în răstimpul cît va dura pregătirea regimului definitiv, răstimp care fatal nu produce ci numai consumă cultură, care prin însăşi esenţa lui e duşmanul culturii, fiindcă cultură fără critică nu se poate concepe... Dar la noi? Regele şi guvernul sînt de fapt stăpîni mai absoluţi ca în orice regim de dictatură. La

* În realitate, cauzele ascensiunii fascismului în Italia şi a nazismului în Germania sînt mult mai complexe. Instaurarea regimului totalitar în aceste ţări a reprezentat forma cea mai brutală, mai teroristă a dictaturii cercurilor burgheziei monopoliste în imperialism, interesate într-o politică antidemocratică, anticomunistă şi expansionistă, exprimînd interesele cele mai reacţionare ale claselor asupritoare.

noi nu există rezistență adevărată. Vorba d-tale : capul plecat... Așa că nu-i nevoie de răsturnări prealabile. Să vie numai un guvern care să vrea să înceapă marea experiență și, cu concursul regelui, va avea orice legi, i se vor da orice mijloace, tot... Nu trebuie să silim pe nimeni, să violentăm ! Răsturnările nu știi unde pot ajunge. Violența provoacă violență. Sîntem prea șubrezi, unitatea noastră are trebuință încă de timp pînă să se sudeze deplin. Riscul ar fi prea mare... Înainte și mai presus de toate România trebuie să trăiască ! Pe urmă să vie experiențele și reformele și...

— Întrebarea este însă dacă, așa cum trăiește, merită să mai trăiască încă ! zise foarte dîrz Dolinescu. Decît să fim noi gunoiul lumii, cum zice în *Biblie*, apoi mai bine să nu fim deloc ! Dacă neamul românesc nu e capabil de o redresare hotărîtă...

— Domnule, domnule, te rog foarte mult, nu mai continua ! întrerupse profesorul Cumpănașu cu patetismul său cam didactic. Am aflat că ești erou și că ți-ai vărsat sîngele și ți-ai primejduit viața pentru unirea neamului. Pe figura d-tale frumoasă porți semnul vitejiei precum pe piept ai răsplata ei simbolică... Ai dreptul, prin urmare, mai mult decît oricine să-ți spui cuvîntul asupra treburilor și întocmirilor țării. Totuși, nu-mi lua în nume de rău, eu nu pot asculta nici măcar în discuții de masă, niște vorbe așa de grele despre neamul meu. Mi-am trăit toată tinerețea visînd unirea ; am luptat, cînd a venit ceasul, pentru înfăptuirea ei, acolo, la locul modest unde mi s-a poruncit. Inima mea n-ar putea suporta acuma, la bătrînețe, nici gîndul că s-ar putea strica vreodată ceea ce s-a făcut cu jertfe atîta de grele...

Dolinescu păru surprins de consternarea profesorului. Îi răspunse fără șovăire :

— Am făcut unirea, domnule profesor, cu ajutorul lui Dumnezeu, dar trebuie s-o și păstrăm ! Cu visuri și cu minciuni însă n-o vom păstra ! De aceea trebuie să privim realitățile în față ! Să nu ne înduioșăm și să nu ne odihnim pe lauri ! În jurul nostru toate popoarele își revizuiesc puterile. Viața neamurilor, ca și a individului, e o luptă eternă. Cel mai vrednic învinge și trăiește, celelalte sînt sortite pieirei. Apoi dacă e așa, spuneți d-voastră, sincer, deschis, brutal, fără minciună patriotică : sîntem noi oare mai vrednici, mai puternici, mai disciplinați ca alții ? Poporul nostru nu mai are nici un ideal și nu mai crede decît în burta plină... E bine ? Cu idealul burții pline credeți d-voastră că vom putea păstra unitatea neamului și vom realiza cultura românească adevărată care să dea un sens existenței noastre ?... Burta plină nu poate fi idealul unui neam care abia și-a realizat unitatea și care cel puțin trei generații va trebui să o consolideze și să o topească într-o cultură specifică superioară. Ne-ar trebui cel puțin trei generații de muncă aspră, de gospodărie exemplară, de uniune sacră pentru a consolida aievea unirea. În loc de asta, țara a fost împănată pînă în cele mai mici sate, cu cluburi și scandaluri, care au învrăjbit pe oameni și mai ales au înrădăcinat credința că politica absolvă și justifică tot. Să fii tîlhar, să fii orice, dacă ești din partid te acopăr ! De aceea trăim într-o psihoză oribilă de suspiciune totală care îngăduie răspîndirea tuturor zvonurilor. Iacă, eu nu cred că toți miniștrii sau marii dregători trebuie să fure ori să facă afaceri și să se îmbogățească pe urma slujbei lor vremelnice. Dar lumea, toată lumea, toată, crede și e convinsă că România e un imens cîmp de jaf și procopseală. Politicianii înșiși fac toate sforțările ca să se acrediteze convingerea asta, fiindcă așa cei buni vor fierbe într-o oală cu cei răi. Au fost cîțiva oameni proeminenți curați și cu reputația imaculată. Ei, aduceți-vă aminte conspirația necinstiților din toate partidele cum s-a ridicat împotriva lor să-i stropească cu noroi, ca să nu rămîie măcar o umbră de bănuială și să nu mai fie nimeni absolut pur în România mare ! Iată atmosfera în care se poate săvîrși orice rău, dar nimic bine ! Și numai din vina politicii care a infectat țara cu microbii vrajbei !

D-na Pahonțu nu asculta discuția și nici n-o interesa. Nu prea citea ziare, iar cînd își arunca ochii, sărea peste articolele și știrile politice. Cunoștea cîțiva oameni politici ardeleni ale căror nume le-a auzit

mereu acasă şi alţi cîţiva pe care-i pomenea mai des soţul ei. Altfel habar n-avea cine e la guvern. În clipa asta însă îi era şi mai urîtă politica, fiindcă din pricina ei nimeni nu mai gusta cu adevărat mîncările, afară de d-na Herdelea care i-a şoptit cîte ceva şi la friptură (că cuptorul ei pătrunde mai bine), şi la prăjituri (bune, dar cam trecute). Dolinescu a înghiţit în goană bunătatea de piept de curcan, iar prăjiturile erau încă pe farfurie, neatinse. Şi cu ce poftă începuse masa !... Se uita zîmbind speriată spre Cintia, să primească măcar de la ea un compliment din ochi, dar Cintia asculta pe Dolinescu, albă de emoţie. Virginia ştia că prietena ei mică se pasionează după politică şi toată vremea fulminează contra ovreilor ; acuma însă o durea că pînă şi pe ea a pierdut-o din pricina politicii.

— N-am să apăr eu partidele, tocmai eu care le critic de atîţia ani şi poate sînt iniţiatorul luptei contra lor la noi, începu Pahonţu iar agitat şi parcă mereu ar fi simţit nevoia unei justificări.

— Poate că nu ţi-ar mai veni aşa de greu acuma de cînd eşti şi tu membru marcant al unui partid ! observă ironic Teofil.

— Dragă Teo, răspunse Pahonţu sfidător, dar cu glasul tremurat de un sentimentalism ocazional. Eu sînt un prieten leal. Eu pentru un prieten merg şi în foc, nu numai la clubul unui partid oarecare. Dealtfel viitorul tău socru...

— Te rog, te rog, să nu provocăm confuzii ! strigă tînărul Drugeanu. Viitorul meu socru a făcut o mare greşeală politică, cred eu şi nu m-am sfiit să i-o spun. Nu devii aviator la cincizeci de ani, chiar cînd ai talent pentru asemenea meserie politică inelegantă. Tu te-ai crezut obligat să-l urmezi — te priveşte. Eu unul sînt în stare să înţeleg gestul unui om care-şi calcă pe conştiinţă pentru un prieten sau binefăcător. Dar mai frumos ar fi fost dacă l-ai fi împiedecat să săvîrşească greşeala !

— Despre controversele mele cu maestrul să-mi dai voie să nu vorbesc ! zise gazda cu superioritatea unui cavaler medieval, continuînd după o clipă cu glasul

de adineaori. Vroiam numai să atrag atenţia fratelui Barbu că partidele, sau cel puţin unele, cele mai dinamice şi care au adoptat principiile ideologiei autoritare, ar putea constitui puntea de legătură între situaţia de azi şi lumea de mîine !

Barbu Dolinescu protestă sec :

— Nu, te rog, nu !... Politicianul spurcă pe ce pune mîna. Crezi tu că X, după ce a colindat toate partidele şi s-a înfruptat din toate tantiemele jidoveşti, va deveni într-adevăr antisemit şi luptătorul ordinei integrale ? Din eroii consiliilor de administraţie nu se pot recruta oamenii noi care trebuiesc unei ţări noi. Şeful care nu munceşte, dar încasează milioane pentru că prezidează cîteva şedinţe pe an, poate oare să mai propovăduiască munca pentru toţi şi să proclame că cine nu munceşte nu mănîncă ? Dacă vrem să izgonim pe exploatatorii jidani, trebuie să-i tolerăm pe ceilalţi fiindcă-s de-ai noştri ?... Am auzit d-astea : e pungaş dar baremi e român... Apoi dacă e să continuăm sistemul şi să schimbăm doar firma, mai bine nimic ! *

---

* Ca şi alte curente de dreapta din istorie, mişcarea fascistă înfăţişată în roman recurge la o tradiţională demagogie prin exploatarea nemulţumirilor sociale, politice şi economice generate de contradicţiile societăţii burgheze — fără a propune nimic esenţial pentru îndepărtarea cauzelor ce le provoacă. În chip diversionist, personajul lui Rebreanu agită unele sloganuri cu vagă rezonanţă anticapitalistă, pe lîngă cele cu vădit caracter şovin. Paralelismul cu viaţa reală ne ajută să dezvăluim caracterul demagogic al afirmaţiilor unor eroi din roman care dealtfel, reproduc fidel frazeologia modelelor lor. Utalea şi Goldstein din paginile romanului îşi găsesc un corespondent în realitate, în magnaţi ai capitalului precum N. Malaxa, M. Auşnit sau Barbu Ştirbei (cf. *Scînteia*, 5 apr. 1934 ; *Lumea nouă*, 26 ian. 1936 ; *Reporter*, nr. 6, 1938). Sub masca unei asociaţii de prietenie, legiunea colecta serioase fonduri băneşti de la industriaşi, comercianţi, înalţi funcţionari de stat, „după puteri" (cf. art. *O cîrdăşie cu tîlc*, în *Lumea nouă*, 26 ian. 1936). Printre donatorii de elită se numărau patronii sau conducătorii unor mari firme precum societatea „Mica", întreprinderile „Şorecani", „Uniunea generală a industriaşilor din România", „Mociorniţa", ziarul *Universul* (cf. *Scînteia*, nr. 6, 1933 ; *ibid.*, 1 oct. 1936 ; arhiva I.S.I.S.P., fond nr. 7, dosar 222, mapa 37) ş.a. În afară de bani, burghezia şi moşierimea din România a oferit şi cadre active, aşezate în fruntea mişcării. Cîteva exemple : principele Alexandru

Dealtfel noi, generaţia actuală, nu putem decît să pregătim pe omul nou, pe românul de mîine care va reface ţara după chipul şi asemănarea lui. Noi nu putem intra în ţara nouă cum n-a putut intra generaţia lui Moise în Canaan, fiindcă sîntem păcătoşi şi am infecta viaţa cea nouă prin simpla noastră prezenţă. Preocupările ideale numai cei tineri le îmbrăţişează şi le trăiesc aievea. Numai ei sînt în stare să viseze şi să trăiască în sufletul lor lumea de mîine. Ei sînt capabili să moară pentru înfăptuirea ei, ţinîndu-se de mînă şi cîntînd imnul biruinţei. Pentru ei comandamentele naţionale, imperativele totalitare nu sînt vorbe goale, ca pentru eseiştii de azi, ci trăiri efective... Numai atunci neamul românesc va respira în sfîrşit scăpat din îmbrăţişarea monstruoasă a gorilei politice !

Teofil Drugeanu îl asculta cu o faţă atît de sincer surîzătoare încît Dolinescu, sfîrşind, îl privi întrebător.

— Adică înlocuieşti o gorilă cu altă gorilă — zise Teofil glumind. În fond tot politică faci, numai vrei s-o botezi altfel. Nu va mai fi gorilă, ci... un animal mai simpatic pentru imaginaţia mulţimii...

— Evident ! strigă Pahonţu. Fratele Barbu se înverşunează degeaba. Politica nu se poate suprima. Poţi să-i schimbi numele, vorba ta, Teo, dar ea rămîne ! E esenţa vieţii !

Cantacuzino va deveni comandantul corpului legionar „Moţa şi Marin“ ; industriaşul Manoilescu, directorul ziarului *Buna vestire*, principesa Zoe Sturza şi bancherul Gr. T. Coandă, organizatori ai asociaţiei „Prietenii legionarilor“, moşierul Nuţu Esarcu, şeful organizaţiei din jud. Neamţ ş.a.m.d. După desfiinţarea „Gărzii de fier“, ca urmare a asasinării lui I. G. Duca (29 dec. 1933), organizaţia va fi reînfiinţată sub titulatura „Totul pentru ţară“, fiind oficializată sub conducerea generalului moşier Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul. Astfel cei ce agitau mesianismul „izbăvitor de neam“ nu formau, în realitate, decît o „organizaţie a capitaliştilor şi a moşierilor reacţionari“ (cf. *Noi vrem pămînt*, nr. 1, ian. 1934), pavăză „a stăpînirii împotriva maselor“ (cf. *Apărătorul*, 1 febr. 1933), stare ce va fi denunţată în roman prin intermediul replicei lucide a lui Teofil Drugeanu („înlocuirea unei gorile cu altă gorilă“) — de natură a spulbera confuziile voit întreţinute de propaganda fascistă făţarnică, aşa cum este ea ilustrată în paginile cărţii.

Pe el toată discuţia asta l-a enervat. Avea mereu impresia că Dolinescu face aluzie la dînsul. Chiar şi Teofil. S-a pripit cu masa. Nu era oportună. Dacă ar fi dat-o peste cîteva săptămîni, cazul Rotaru ar fi fost uitat, cu atît mai mult amestecul lui, şi masa ar fi fost o glorificare a lui, mai ales dacă ar fi şi la putere, pe cînd aşa, a fost o lungă punere a lui în contrazicere cu sine însuşi...

Virginia propuse să servească în salon cafea şi lichior. Toma primi cu bucurie schimbarea de loc care spera să schimbe şi conversaţia... În trecere Gafina şopti Corinei că s-a plictisit îngrozitor, iar Corina răspunse că şi pe ea numai cucoana ceea caraghioasă a făcut-o să se distreze puţin. Cintia rămase cu d-na Pahonţu în sufragerie, entuziasmată de Dolinescu, ca şi fratele ei Vasile care păstra o înflăcărare ca şi cînd ar fi auzit o evanghelie nouă. Cumpănaşu cu Titu Herdelea luară la mijloc pe Dolinescu să lămurească pe îndelete unele amănunte şi să respingă mai categoric aprecierile lui ireverenţioase asupra trecutului românilor. D-na Niculina se pomeni singură. Se supără fireşte pe Titu, care, nedelicat, nu se gîndeşte la ea parc-ar fi văduv. Vru să-l strige, să-i atragă atenţia că e mojic, dar se răzgîndi şi se hotărî să-l pedepsească tocmai prin dispreţul ei, făcîndu-se că n-a băgat de seamă. În salon însă se apropie de Dolinescu şi zise graţios :

— Ei, domnule, spun drept, mi-ai vorbit din inimă... Uite-aşa vorbeşte şi băiatul nostru, Zachi, poate nu-l cunoşti, numai despre pungăşiile politicianilor şi despre nelegiuirea jidanilor care ne-au cotropit ţara...

Titu Herdelea, jenat, căută să-i oprească elanul politic :

— Lasă, Niculino, ce te-amesteci tu, femeie, în lucrurile astea...

D-na Herdelea acuma se revoltă şi pentru mojicia cealaltă :

— Da ce, eu n-am dreptul să vorbesc ? Ori vrei să zici că nu mă pricep ?... Să crează dumnealor că sînt o incultă... Mai bine ai fi mai politicos cu soţia d-tale, să n-o laşi singură !... Mie nu mi-e frică de nimeni

și-mi spun părerile pe față, nu ca alții, după cum bate vîntul. Eu sînt contra jidanilor, cum e și băiatul, și cred că toți românii trebuie să lupte contra jidanilor pentru salvarea țării! Ce, noi avem afaceri cu jidanii să ne fie frică de ei, ca altora? Noi pe față: jos jidanii!

Pahonțu tocmai spunea lui Teofil pentru ce crede că viitorul guvern va fi o surpriză. În loc să-i răspundă, Teofil auzi declarațiile indignate ale Niculinei, care-l amuzară, încît se amestecă și el dulceag:

— Așa e, doamnă! Aveți dreptate! Asta e politica adevărată! Jos jidanii!

D-na Herdelea îi văzu figura echivocă și nu știa ce să crează: vorbește serios sau o batjocorește? Răspunse și ea printr-o întrebare diplomatică:

— Nu-i așa? *

5

Criza ținu vreo cinci zile cu obișnuitele ediții speciale, care anunțau mereu soluții și liste de guverne, cele mai multe ticluite după zvonuri de club sau de cafenea.

Peripețiile au fost numeroase și patetice. Pahonțu le-a trăit într-o spaimă de mucenic în așteptarea marei revelații. El avea credința că de criza asta de guvern depinde destinul lui. De-a doua zi de dimineață s-a repezit la Rotaru să discute, să afle, să-și oțelească încrederea. Apoi pînă seara tîrziu a alergat de

* Consecvent artei sale de totală obiectivare, L.R. a evitat în mod deliberat în noul său roman să adopte o atitudine polemică deschisă, în sensul gazetăresc al cuvîntului, o satiră directă, tezistă, din care să transpară vizibil sentimentele sale de simpatie sau de antipatie față de unele personaje, acestea urmînd să-și definească adevărata lor natură prin propria lor mișcare. Ca și în cazul *Răscoalei*, o serie întreagă de idei pe care autorul în fond le respinge sînt combătute prin logica desfășurării faptelor. În cazul de față, intervenția Niculinei (personaj caricatural) în apărarea opiniilor antisemite ale lui Dolinescu conferă o coloratură grotescă sloganurilor șovine ale întregului discurs. Replica lui Teofil Drugeanu consolidează intenția ironică a subtextului.

la Rotaru la cafenea, de la cafenea, prin anume redacții, pe la cluburi, revenind mereu la Rotaru. Cînd a ajuns acasă, tîrziu, după miezul nopții, Virginia dormea. Toată ziua vorbise cu Cintia și cu Fräulein Erna despre masa de aseară, care pentru ea era un eveniment infinit mai important decît criza de guvern. Toma ar fi avut poftă să-și răcorească frămîntarea zilei recapitulînd zvonurile și întîmplările într-o lumină trandafirie.

— Bună e și drăguță porumbița asta, dar n-are nici o înțelegere pentru zbuciumările mele! se gîndi dînsul cu amărăciune. Dacă în astfel de momente îți lipsește tovarășa vieții, ce folos?

Parcă era un făcut, tocmai în zilele crizei se întîlnea mereu cu cine nu se gîndea. În fiecare zi s-a întîlnit cu Dolinescu. Întîi i s-a părut de rău augur căci Barbu îi zîmbea batjocoritor și bombănea: „Lupți, lupți, frate-meu?" Cînd l-a văzut a patra oară, tocmai se ducea cu Rotaru spre locuința doctorului Ionescu. Dolinescu i-a făcut semn cu mîna, spunînd același lucru. Pahonțu acuma s-a liniștit. Era sigur că îi poartă noroc... Generalul Cornoiu l-a oprit într-o zi cînd era mai zbuciumat, în fața Teatrului Național, să-i exprime părerile lui politice. Studentul Ionescu, pe care l-a cunoscut deunăzi la Cumpănașu, l-a salutat de două ori, foarte respectos, iar el a răspuns șovăind fiindcă nu-și mai amintea cine o fi, deși știa că îl cunoaște. De două ori a trecut, în automobil, Belcineanu pe lîngă el, și nu l-a observat, ori iar nu l-a recunoscut.

„Nu face nimic, s-a gîndit Pahonțu de amîndouă orile. Ai să mă recunoști curînd!"

În prima zi s-au perindat la Palat, după președinții Corpurilor Legiuitoare, toți șefii de partide. Edițiile speciale au răspîndit zvonul că, avînd în vedere dificultățile interne și externe, se încearcă alcătuirea unui guvern național subt președenția unei mari personalități neutre. A doua zi șeful guvernului demisionar a fost însărcinat să formeze un nou guvern de uniune națională, sprijinit de actualul parlament. Întîmpinînd un refuz unanim combinația a căzut atît de repede că seara șeful partidului național se străduia să dobîn-

dească adeziunea altor două anume partide pentru a alcătui un guvern de lungă durată și cu o opoziție redusă. A patra zi doctorul Ionescu a primit misiunea de-a realiza un guvern de colaborare cu partidul agrar și cu partidul radical-național. Seara s-a aflat că președintele partidului democrat a reușit în misiunea ce i-o dăduse suveranul. Pentru că era tîrziu s-a amînat pentru a doua zi, a cincea zi a crizei, formalitatea prezentării listei și celelalte...

Constantin Rotaru primise între timp asigurarea de la Ionescu că, în cazul care a și venit, va avea portofoliul pe care marele-i talent etc. i-l conferă. Cînd a fost chemat acuma, Motroc i-a spus la telefon doar atîta că șeful dorește să-i vorbească, adăogînd, la întrebarea lui, că merge bine. „Hai, Pahonțule, hai !" a zis Rotaru totuși mișcat. A apărut Eva : „Mă cheamă șeful !" I-a spus cu tonul parcă ar fi zis : „Iată-mă ministru !" D-na Rotaru a izbucnit în lacrămi... La întoarcere a fost mai puțin triumfal. Șeful i-a arătat că toate prevederile s-au încurcat pentru că trebuie să împartă guvernarea cu celelalte două partide, că țara cere sacrificii tuturor, că dorința maiestății-sale... Și în sfîrșit i-a oferit, și l-a rugat să-i dea o dovadă de adevărată prietenie primind un loc de ministru de stat, fără portofoliu. După alegeri, cînd se va limpezi situația și se va consolida guvernul, să fie sigur că nu va uita gestul de azi...

— Tu ce zici, făcea să primesc ? întrebă Rotaru, în mașină spre casă, pe Pahonțu.

— Mai încape vorbă ? strigă Toma cu înflăcărare, deși în sine era și el puțin decepționat, gîndindu-se că tot așa poate să i se întîmple și lui mîine, să n-aibă loc pe lista de la Ilfov sau poate chiar pe nici o listă, avînd în vedere... Un om politic serios trebuie să știe să se adapteze împrejurărilor !

Pahonțu a fost, firește, și ziua următoare în casa din Parcul Filipescu în clipa cînd Rotaru, în costumul de rigoare, a plecat la Palat pentru depunerea jurămîntului. N-a avut răbdare să aștepte, a luat și el o mașină și s-a dus în Piața Palatului. A stat acolo în mulțimea de curioși care, îngroșată și stimulată de

agenții celor trei cluburi, urma să facă tradiționala manifestație de entuziasm noului guvern cînd va părăsi Palatul...

Cîteva zile Pahonțu s-a mai frămîntat cu groaza că s-ar putea să fie sacrificat și el de vreme ce se cer sacrificii ca să fie satisfăcuți colaboratorii. În definitiv el n-are stat de servicii în partidul democrat. Doar că l-a adus pe Rotaru — dar asta nu mai era un merit, acuma cînd vechii luptători vedeau simpli profitori oportuniști în cei veniți în partid mai curînd, atrași de mirosul puterii. La club a și observat priviri piezișe și încă din partea celor ce fuseseră mai amicali cînd spectrul opoziției fără termen se plimba prin sălile goale... Dar pretențiile celorlalte două grupări ! A fost nevoie de arbitrajul șefului guvernului pentru a se încheia o pace dreaptă care să asigure izbînda : vor candida în ordine cei trei șefi de partide, apoi cei trei șefi de organizații, iar restul locurilor se vor fixa în părți egale, de șefii organizațiilor respective... Rotaru s-a ținut de cuvînt și în primul loc, după al șefilor, l-a impus pe Pahonțu. Era al șaptelea pe listă.

— Număr sfînt predestinat ! și-a zis Pahonțu. Steaua mea răsare !...

Cea dintîi felicitare în casa lui Rotaru a venit de la d-na Cornoiu. Se înmuiase parcă membrana receptorului de dulceața glasului ei : Alecu a spus totdeauna că numai Costică are să-i facă lui dreptate... Pe Eva a impresionat-o telefonul d-nei Belcineanu, cam afectată, dar „din toată inima", împreună cu soțul ei. „E cu atît mai drăguț din partea ei cu cît trebuie să fie deprimați că s-a trecut peste dreptul lor !" murmură d-na Rotaru cu generozitatea învingătorului. Rotaru, din delicatețe, n-a mai spus lui Pahonțu c-a avut dificultăți pînă să-i rezerve locul pe care se luptau cîțiva democrați veterani, dar comunicîndu-i rezultatul și felicitîndu-l, l-a întrebat deodată :

— Măi, Tomiță ! Acuma spune-mi adevărat : de unde ai avut informația că vine Ionescu la putere ?... Ori ai luat-o din imaginația ta ?

Pahonţu rîse şi tăcu. Îi plăcea să pară misterios, să circule legende în jurul lui...

Rotaru lucra la preşidenţia consiliului unde i s-a rezervat un salon luxos, cu o sală de aşteptare în care trona Danciu, şef de cabinet ideal. În realitate n-avea nimic de lucru, cel mult să primească pe prietenii sau cunoscuţii care veneau să-l felicite şi, în subsidiar, îi cereau vreo intervenţie la alte ministere. Şeful guvernului îl rugase să dea deocamdată toată atenţia alegerilor din Capitală, cum, dealtminteri, în afară de lucrările curente, tot guvernul şi toată ţara nu se mai ocupau decît de campania electorală. Cu toate că cele trei partiduţe de la guvern se prezentau cu listă comună, se suspectau reciproc şi se temeau de trageri pe sfoară. Opoziţia era mai puternică şi mai violentă ca altădată. Mulţi miroseau în aer surprize compromiţătoare pentru guvernarea începută subt auspicii atît de şubrede.

Toma Pahonţu rîdea de îngrijorările lui Rotaru. Acuma era sigur de izbîndă. Numai dacă ar cădea guvernul în alegeri... Aşa ceva e imposibil în România. Ar echivala cu o revoluţie şi România nu e ţara revoluţiilor, ci a aranjamentelor... Totuşi se puse cu pasiune pe lucru, să dovedească nu numai lui Rotaru, dar şi colaboratorilor şi prietenilor care cam strîmbau din nas, că e cel mai capabil chiar într-un domeniu inferior cum e practica electorală..., că e mai capabil decît toţi.

Trecea din cînd în cînd pe la cafenea, totdeauna grăbit şi grav, vrînd să arate şi prin înfăţişare prietenilor că e alt om. Fiind popular după ani de frecventare a localurilor unde se vorbeşte mult şi despre toate, era interpelat zgomotos cerîndu-i-se ştiri şi noutăţi... Mulţi dintre tovarăşii de protestări de pînă ieri îl pizmuiau şi-l ironizau în lipsă. Cu cîteva zile înainte de alegeri, Pahonţu a trebuit să facă ultima probă a noilor costume frac şi jachetă comandate la cel mai mare croitor, pentru a fi perfect echipat în vederea evenimentelor. Fiind tocmai ora aperitivului, intră pe la cafenea mulţumit şi bine dispus. Găsi un

grup mare de prieteni care îl primiră cu alai. Se făcu politică, se debitară cîteva anecdote proaspete, se încercară vorbe de spirit şi se ajunse la elogiul cafenelei. Cineva spuse că şi cafeneaua, ca şi presa, te duce oriunde cu condiţia să o părăseşti la timp. Un scriitor bătrîn şi slăbuţ, în eternă goană după calambururi ca să-şi menţie mica-i reputaţie de om spiritual, glumi fără răutate :

— De aceea a început Pahonţu să-şi rărească venirile pe-aici...

Altădată ar fi rîs sau ar fi răspuns cu o glumă de aceeaşi calitate. Acum i se păru o lipsă de consideraţie şi aproape o injurie. Se încruntă şi răbufni strident :

— Aburii cafenelei au început să-ţi înmoaie creierii, bătrîne domn, ia seama !

După o mică tăcere foarte jenată, scriitorul mormăi :

— Repede te-ai ciocoit, domnule...

— La revedere, băieţi ! strigă deodată Pahonţu, sculîndu-se şi îmbrăcînd paltonul. N-am venit nici să mă enervez, nici să...

În urma lui rămase o dîră de consternare...

În ziua alegerilor Toma a cutreierat secţiile de votare întîi singur, apoi cu Rotaru, pe urmă întovărăşind şi pe primul ministru care dorea să constate personal ordinea şi libertatea perfectă ce le-a impus el consultaţiei populare. Abia la ora două noaptea s-a despărţit de Rotaru, felicitîndu-se şi îmbrăţişîndu-se...

Sosi acasă rebegit de frig, dar cu inima atît de aprinsă de bucurie că îi venea să scoale toată casa, să-şi trîmbiţeze izbînda... Se potoli. Trebuie demnitate şi în satisfacţie. A cîştigat numai ceea ce merita... Intră în dormitor cu paşi de lup, să nu deranjeze pe Virginia. Cînd se sui în pat, răceala lui totuşi o deşteptă.

— Ai venit, Toma ? bîigui ea cu glas de copil somnoros. Vai, ce rău îmi pare că nu m-ai sculat... Noi te-am aşteptat cu toţii pînă la miezul nopţii, pe urmă copilaşii au adormit jucîndu-se cu mine, şi Fräulein Erna i-a dus în odăiţa lor... S-au isprăvit alegerile, iubitule ?

Pahonţu stătea cu faţa-n sus lîngă ea, învelit pînă la gît, încălzindu-şi oasele. Răspunse molcom ca şi cînd n-ar fi vrut nici acuma să-i sperie somnul :

— Slavă Domnului !

Nu putu să nu adaoge cu mîndrie :

— Sînt deputat, porumbiţo !

Virginia îl încolăci cu braţele şi-l sărută bolborosind somnoroasă cuvinte neînţelese. Toma se întoarse apoi cu spatele, închircindu-se bine ca să se încălzească. Pînă adormi simţi în spinare suflarea ei fierbinte...

Capitolul III

TREPTELE

1

D-na Pahonţu, întîia oară în viaţa ei, a asistat la deschiderea Parlamentului împreună cu Cintia. Toma a ţinut neapărat s-o ia ca să fie cineva apropiat să-l admire şi să-i spuie impresii pe urmă. Le-a instalat într-o tribună unde luase loc şi d-na Rotaru cu Corina... Virginia a fost dealtfel mult remarcată şi de domnii din incintă şi de spectatorii din tribune. Era într-adevăr foarte frumoasă. Pînă şi bărbatul ei a observat, încît îi făcea mereu semne de jos ca să vază lumea că e nevasta lui...

Fireşte, cîteva zile în şir Virginia a avut ce-i povesti, îndeosebi mici observaţii despre prieteni şi cunoscuţi care, ca niciodată, păreau a-l interesa. De mai multe ori a întrebat-o direct : cum îi venea fracul tăiat după ultima modă ? Femeia repeta neobosită că, din toată Camera, cel mai frumos şi mai elegant bărbat a fost el, Toma, iar după el fratele ei, Ovidiu, care de asemenea a participat, însă neoficial, deoarece numai prin optarea capului de listă avea să fie proclamat deputat, adică peste cîteva zile...

Toma Pahonţu se ducea cu sfinţenie la şedinţele Camerei. Se agita, se amesteca peste tot şi se impunea. În trei zile a cunoscut pe toată lumea. În timpul şedinţelor stătea uneori lîngă banca ministerială, schim-

bînd strîngeri de mînă și observații cu fruntașii care treceau... Cînd a asistat și primul ministru la o ședință, Pahonțu s-a repezit să-l salute și a stat de vorbă mai îndelung, ca să remarce lumea. Trimitea bezele ziariștilor din tribună, iar pe culoare făcea cerc cu ei și le povestea secrete politice născocite. Se gîndise un moment să vorbească și el la *Mesaj*, dar a renunțat vrînd să-și pregătească întîi atmosfera ca să dea o lovitură cu primul discurs. Făcea exerciții preliminare deocamdată cu întreruperile, fără mare succes însă, fiindcă majoritatea eterogenă nu gusta decît glumele ieftine. Băieții de la ziare i le treceau totuși conștiincios în reportajul parlamentar... Cît au ținut validările și răspunsul la *Mesagiu* s-a făcut aproape indispensabil așa că nu exista manifestare colectivă a Camerei sau chiar numai a grupurilor fără ca el să fie poftit să participe. Într-o șuetă cu gazetarii, în sala pașilor pierduți, a reînceput diatribele contra impotenței parlamentarismului. Fiindcă vorbea tare, s-au strîns și cîțiva deputați care făcură haz de ieșirile lui contra partidelor...

Pe cît disprețuise odinioară pe mondenii și filfisonii care abia așteaptă să arboreze smochingul sau fracul sau jacheta cu jobenul, socotindu-i „maimuțe cu scăfîrlia crudă" pe atîta îi plăcea azi să pară îngrijit și să se îmbrace totdeauna cu haina pe care o reclamă împrejurările. În special declara că fracul e maturitatea civilizației. Răutăcioșii, la cafenea, spuneau că, de cînd s-a ciocoit, doarme numai în frac și cu joben...

A fost desemnat, negreșit, în comisia care avea să prezinte regelui răspunsul Camerei. După recepție a venit în strada Pietății într-o mașină elegantă, îmbondorit în blană de numai jobenul i se vedea, fericit că suveranul l-a onorat cu o atenție, adresîndu-i un surîs fugar și trei cuvinte banale...

Virginia îl recunoștea după sonerie și zori pe jupîneasă să-i deschidă, ca să nu-l supere așteptarea. Ea însăși îl întîmpină în prag, drăguț :

— Au venit părinții...

Toma, puțin absent și obosit, ca omul cu grave răspunderi, zise indulgent :

— A, foarte bine...

Trecu în salonaș mîndru, frecîndu-și mîinile, dar se opri brusc, aproape speriat, continuînd cu alt glas :

— Credeam că e vorba de părinții tăi, porumbițo, și tocmai mă miram că doar tatăl tău se află în București de trei zile...

— Nu, Toma, sînt dumnealor, spuse Virginia ca și cînd ar fi vrut să-i dea timp să-și vie în fire din uluiala ce-l cuprinsese. Au picat nici o jumătate de oră după ce ai ieșit tu... Au intrat pe din dos, pe la bucătărie, că nu știau rosturile, și m-am pomenit cu fata că, zice, au venit niște... (jupîneasa spusese „țărani", dar Virginia, după o mică ezitare, părîndu-i-se că ar putea să sune neplăcut, schimbă) ...niște oameni... Îți închipui cît ne-am bucurat !... Eram tocmai cu tata care voia să iasă, dar nu l-am mai lăsat și am stat cu toții de vorbă...

Toma rămăsese pe loc, sub pretext că ascultă pe Virginia, dar uitîndu-se furiș la părinții care se sculaseră în picioare și-l priveau parcă cu puțină teamă. Venirea lor neașteptată îl tulbura ca și cînd i-ar fi răsturnat o piedică în drum și totuși, văzîndu-i, o emoție instinctivă îi înfiora inima... În sfîrșit strînse mîna mai întîi socrului Iacob Stoica, apoi se apropie de ai lui, zîmbind incolor :

— Ați mai venit și d-voastră...

Dădu mîna cu tatăl său, fără să-l privească în față, și pe urmă cu maică-sa care avea ochii plini de lacrimi și bîlbîia întruna :

— Dragul mamii... dragul mamii...

Bătrînul era ceva mai voinic ca Toma, cu ochii mici, vioi și ireți. Părul și mustățile, negre corb, începuseră să se rărească, dar n-aveau nici un fir alb. În piciorul drept, în locul părții amputate în război din sus de genunchi, purta o proteză căpătată și prea scurtă încît îl supăra și-l făcea să șchiopăteze mai tare, iar cînd stătea în picioare rămînea strîmb. A cerut el pe unde s-a priceput, că se zvonise că statul dă gratis invalizilor picioare artificiale în locul celor bune jertfite pentru patrie, dar nu i-a făcut nimeni nici măcar dreptatea asta, după ce nici pămînt n-a primit fiindcă în regiunea lor nu existau moșii de împărțit, iar dînsul

nu putea să se înstrăineze la bătrînețe, fără bani și fără puteri.

— Acuma, dacă v-a adus Dumnezeu, ia să gustați ceva..., zise Toma. Porumbițo scumpă, vezi tu...

— Lasă că ne-a dat și ne-a omenit, Dumnezeu să-i dea sănătate ! sări bătrîna. Că-i bună și inimoasă ca pîinea lui Dumnezeu.

— Tocmai e vremea mesei, observă Virginia. Fata ne-a și chemat și numai pe tine te-am așteptat...

Tatăl Virginiei avea înțelegere să mănînce la un restaurant cu fiul său și cu alți domni ardeleni cu treburi prin București. Își luă deci rămas bun anunțînd că diseară pleacă la Alba Iulia fie că îl însoțește Ovidiu fie că nu...

După masă Toma s-a retras cu bătrînii în biurou. Virginia, din delicatețe, își găsi de lucru prin sufragerie ca să-i lase să vorbească în tihnă. Bănuia că poate lui Toma nu i-ar fi plăcut să audă și ea anume plîngeri sau necazuri de-ale părinților lui. Dealtminteri el le-a și spus îndată ritos că rău au făcut de și-au cheltuit bănișorii pe drumuri, că tot avea de gînd să meargă pe-acasă în curînd fiindcă în sfîrșit și-a cucerit rostul în lume după drepturile lui... Bătrînul a răspuns liniștit că i-a gonit sărăcia din urmă. Din pensioara de invalid nu e chip de trăit, că s-a mai dat nițel și la darul beției, din pricina necazurilor, și mai jumătate o lasă la cîrciumă. De muncit nu mai poate dacă l-a însemnat Dumnezeu așa de rău... Acuma l-a învățat Simion Cociorva, care a făcut ceva bănișori cu cărăușia în ultimii ani, să vie la București să ceară un brevet de cîrciumă. Mai sînt două cîrciume în Uda, adevărat, dar aceia n-ar avea dreptul să le aibă că n-au luptat în război, ci au stat acasă și au strîns bani, iar legea zice că invalizii să aibă întîietate. Bani va pune Simion cît va trebui și va pune și casa cea nouă care a ridicat-o la crucea ulițelor în mijlocul satului, iar cîștigul va fi pe din două. El le-a dat și cheltuiala drumului și i-a spus că boierii se lasă cam greu la brevete, ori să dai bani mulți, ori să ai proptele mari. Dacă Toma poate să i-l dobîndească, bine ; dacă nu, e gata să meargă la maiestatea-sa, să se arunce cu fața la pămînt și să-și ceară dreptul, că maiestatea-sa n-are să-l lase și fără picior, și fără dreptate... Și, dacă a venit, s-a mai gîndit să ceară negreșit și un picior bun, că s-a chinuit destul de i s-au strîmbat și șalele cu ăsta care-l are... Așa a venit și așa s-a hotărît să nici nu plece de-aici fără brevet, că acasă nu mai poate duce sărăcia. Și-a adus și baba, că nu știe cît or ține treburile și să nu fie ea amărîtă acolo dacă poate sta la feciorul ei în căldură și cu mîncare bună...

Toma era dumerit, dar și amărît. Le spuse că se va interesa chiar după-amiază, îi lăsă în seama Virginiei și plecă la Cameră. Își iubea părinții, dar mai mult teoretic. Din clasa a patra de liceu, de cînd bătrînul s-a reîntors la Uda fără cal, a trăit prin sine. N-a cerut niciodată nimic de acasă, fiindcă n-avea ce cere. Mai curînd el se cerea să ajute. Pînă la război a păstrat legăturile mai strînse ; după război s-a mărginit să trimită din cînd în cînd, destul de rar, cîte-o sumă de bani, sperînd mereu să se întoarcă la Uda în triumf. În realitate nu mai simțea nici o atracție pentru Uda și nici măcar pentru părinții lui. În unele momente idealiste s-a gîndit să-i aducă la București, să trăiască lîngă el fără griji și-n bucurie ; Virginia i-ar fi primit bucuroasă. Practic însă își dădea seama că ar fi o corvoadă și pentru el și pentru bătrîni. Pe urmă îl jena să-și afișeze efectiv originea joasă țărănească tocmai cînd începea ascensiunea. Era la modă originea de la glie, el însuși a strigat deseori că e pui de valah, dar nimeni nu și-a adus părinții țărani să-i expuie pe Calea Victoriei.

Cumpănind și chibzuind bine-bine și-a dat seama că în fond prezența bătrînilor ar putea totuși să-i fie și lui de folos : un tată țăran, mare mutilat de război și nedreptățit... Așa că a doua zi luă pe bătrînul părinte în mașină și merse la Ministerul de Finanțe. Gălăgios, cum știa dînsul să apară cînd se simțea la largul său, pătrunse la ministru și, în fața lumii care se găsea în cabinet, își prezentă părintele :

— Uite-l, domnule ministru, tatăl meu ! Mare mutilat, iar statul român nici măcar o proteză nu i-a dat

ca să-şi tîrască trupul ologit pentru ţară !... În schimb dezertorii şi pungaşii, care au slujit pe nemţi în sat pe cînd dînsul îşi vărsa sîngele, au brevete de cîrciumi, au toate favorurile acestei ţări !

Toată lumea, cu ministrul în frunte, a fost înduioşată de suferinţa ţăranului erou şi părinte al unui deputat erou şi cărturar. Şi, fireşte, s-au luat îndată măsuri să fie satisfăcut bătrînul. S-a nemerit şi un gazetar în cabinetul ministrului. A doua zi ţara întreagă a aflat mărturia de mare dragoste filială a inimosului deputat Pahonţu şi reparaţia socială promptă făcută bătrînului erou mutilat de către valorosul ministru de finanţe.

Scena a fost comentată şi la Cameră, dînd prilej unor ziare să sublinieze răbdarea bătrînului ţăran-erou în aşteptarea împlinirii dreptăţii, spre deosebire de ţăranii de carnaval care au năpădit politica română...

Rotaru îi reproşă pe urmă lui Toma că n-a venit cu bătrînii pe la dînsul. D-na Rotaru ar fi fost foarte curioasă să-i cunoască, mai ales că nu bănuia să-i iubească atît de mult.

— Noi avem o discreţie ancestrală în manifestarea sentimentelor intime, scumpe maestre ! zise Pahonţu cu o modestie atît de prefăcută că Rotaru surîse. Asta e tăria şi mîndria noastră !

2

Nunta lui Teofil cu Corina a fost un mare eveniment monden. La biserică au venit toţi miniştrii, fireşte în onoarea lui Rotaru, dar au participat şi mulţi din fruntaşii şi foşti miniştri naţionali, colegi ai lui Belcineanu care cununa. S-au găsit ziare care să tragă concluzia că animozitatea dintre guvern şi opoziţia naţională pare să fie pe cale de îndulcire spre binele ţării...

Petrecerea, în casele lui Rotaru, a fost foarte animată. Au lipsit oamenii politici, desigur, afară de intimii familiei, în schimb s-au perindat multe zeci de

invitaţi, mai cu seamă tineret, care au rămas şi după plecarea noilor căsătoriţi.

Mai mişcată decît mireasa a fost, în timpul ceremoniei, mama ei care nu-şi putea reţine deloc lacrimile. La gară, dimpotrivă, Corina a fost zguduită de emoţie parcă s-ar fi despărţit pentru totdeauna, deşi plecau numai pentru trei săptămîni în Egipt, căci Teofil nu putea lipsi mai mult din Bucureşti.

Rotaru, altfel sentimental, a fost toată vremea senin, surîzător şi ici-colo puţin distrat. Danciu, deşi dansator pasionat, nu s-a mişcat de lîngă stăpînul său, considerîndu-se în serviciu comandat şi răspunzînd, de cîte ori era întrebat sau măcar privit, cu o promptitudine militărească :

— Da, domnule ministru... Am înţeles, excelenţă... Imediat, don ministru...

D-na Rotaru niciodată n-a gustat plăcerea ministeriatului atît de deplin ca azi cînd urechile ei auzeau necontenit, de mii de ori, cu mii de intonaţii : „ministrul, domnul ministru, excelenţă, domnule ministru..." Iar Costică parcă de cînd lumea tot ministru ar fi fost, nu se impresiona deloc ; dovadă, îşi zicea Eva, că de mult trebuia să fie... De aceea pentru ea cel mai simpatic mosafir era Pahonţu, deşi mai mult bănuia decît cunoştea rolul lui în descătuşarea soţului ei. A fost iubit el în casa lor şi mai înainte, dar acuma cu toţii spuneau că e singurul prieten adevărat al familiei...

Pahonţu se codise să ia pe Virginia la nunta Corinei. Dorea să fie singur şi liber, să poată vorbi cu cine-i place, nu să aibă mereu grija ei. D-na Rotaru i-a spus însă categoric să nu cumva să vie fără nevastă că nu-l primeşte în casă.

Toată seara d-na Rotaru s-a ocupat cu multă simpatie de Virginia şi i-a făcut toate cunoştinţele, în frunte, fireşte, cu d-na Belcineanu care era naşa.

— Ai cunoscut deunăzi la noi pe Pahonţu, doamnă Belcineanu, nu-i aşa ? zise Eva prezentînd-o. Iată şi pe soţia lui !... Vezi cît e de drăguţă ?... Ei bine, tot atît e de devotată bărbatului... Şi cuminte de parc-ar fi din alte vremuri...

D-na Belcineanu o examină o clipă cu privirea ei distantă și cu un surîs la fel, murmurînd aproape imperceptibil :

— Într-adevăr...

Îi întinse mîna cu degetele lungi inelate și reci încît Virginia abia își stăpîni un fior parc-ar fi atins o piele de șarpe. Pe cînd dădea astfel mîna, d-na Belcineanu observă mai încolo, lîngă o fereastră, discutînd cu bancherul Goldstein, pe Pahonțu care, și el, urmărea de departe scena. Pahonțu evitase să se apropie de d-na Belcineanu, neputînd uita cum l-a tratat rîndul trecut. Totuși întîlnindu-i acum privirea, se înclină ușor, silit parcă de un îndemn irezistibil. D-na Belcineanu răspunse cu un zîmbet ciudat, foarte artificios, spre a părea amabil, și în același timp rezervat și cu o umbră de dispreț indulgent putînd să se adreseze deopotrivă lui Toma, ca și Virginiei care, alături de ea, deși cam de aceeași vîrstă, părea o fetișcană drăgălașă, evident, dar fără importanță.

Goldstein întrebă îndată curios :

— Cine-i duduița ceea nostimă care a dat mîna cu d-na Belcineanu și acuma cu d-na Teleman ?

— Nevastă-mea, zise Pahonțu tresărind parcă i-ar fi spulberat un gînd care se zămislea.

— A, scuză-mă, făcu bancherul. Am să te rog să mă prezinți. Nu știam că ai o soție atît de încîntătoare !

— Ești foarte amabil, bîlbîi Pahonțu liniștindu-se.

Amfitrionul, urmat de Danciu, umbra lui, trecea în salonul mare spre sufragerie. Se opri un moment să atragă atenția lui Pahonțu :

— Ia seama că financiarul e foarte crai, cît îl vezi așa de serios !... E văduv de zece ani, fata și-a măritat-o și acuma își face de cap.

— Am bănuit, excelență ! glumi Toma.

Goldstein avea aproape șasezeci de ani, cu o înfățișare încă elastică, galantă, cu părul sur bogat, cu buzele cărnoase și cu fața uscată. Ripostă cu o supunere resemnată :

— Domnule ministru, dacă nici d-voastră nu mă mai lăsați să trăiesc, atunci ce să mă plîng de cei tineri ?

Rîseră cu toții, apoi Rotaru dînd să treacă mai departe, ca și cînd și-ar fi adus aminte, mai spuse :

— A, Toma dragă ! De mult țineam să-ți spun... Știi că trebuie să stau de vorbă cu tine foarte serios și pe îndelete... Danciule, notează, să-mi aduci aminte !

— Excelență, la dispoziție cînd doriți ! Mîine ? făcu Pahonțu cu o înclinare.

— Nu e tocmai așa de urgent, spuse ministrul. Îți trimit eu vorbă prin Danciu...

Se dansa într-un salon roșu, amenajat anume, în sunetele stridente ale unui jaz. Pahonțu privea din ușă. Văzu pe Virginia dansînd cu mirele care-i vorbea mereu și căreia ea îi răspundea rar ridicînd atunci ochii spre el. Atenția însă i-o atrase mai mult d-na Belcineanu cu Utalea care nu vorbeau, ci numai se învîrteau în ritmul muzicei... Gîndul de adineaori îi răsări iar în minte, dar iar îl risipi un glas mieros :

— A, domnule Pahonțu !... Ne-am cunoscut la logodnă, nu-i așa ?... Am citit în *Universul* și-mi pare bine că te întîlnesc să-ți spun cît m-a impresionat întîmplarea cu părintele d-tale !... Ce duios !... A, parcă nici n-ai crede că în vremurile astea brutale și lipsite de inimă mai există sentimente atît de frumoase !...

Apăru Belcineanu, văzu pe Toma (cu care mai avusese și la Cameră cîteva convorbiri) și se opri aproape bucuros :

— A, scumpe domnule Pahonțu, bine că te văd... Țin foarte mult să vorbim cinci minute... Iartă-mă, Iuliana dragă, că ți-l iau !... E ceva mai important decît...

Doamna de onoare surîse disprețuitor. Era singurul răspuns ce-l merita atîta nedelicatețe. Prietenia intimă cu Cristiana n-o împiedecă să n-aibă decît un respect mediocru față de soțul ei, ale cărui maniere lăsau veșnic de dorit. În vreme ce Belcineanu, de braț cu Pahonțu, se depărta căutînd un colț singuratec, d-na Teleman fu asaltată de d-na Cornoiu radioasă :

— Ce bine-mi pare !... Nu știu cum s-a făcut că toată seara nu ne-am găsit... Dar încă din biserică i-am șoptit bărbatului meu : „Uite, pe d-na Teleman... E cea mai elegantă și cea mai fină din toată lumea..."

După o clipă de întunecare sufletul doamnei de onoare se lumină subt balsamul micilor complimente ale acestei d-ne Cornoiu care începea să i se pară, deși cam insistentă, o femeie interesantă...

Belcineanu se plimbă cu Pahonțu prin încăperile pline de lume, fără rezultat. În cele din urmă Toma, vechi cunoscător al casei, îl conduse în salonașul de lîngă biuroul lui Rotaru. Găsiră și acolo o pereche adîncită într-o conversație inimoasă, pe care însă Belcineanu o îndepărtă ușor cu un prozaic „nu vă supărați..."

Dintre toți oamenii politici din toate partidele Belcineanu era cel mai revoltat împotriva soluției ce s-a dat, cu patru luni în urmă, crizei de guvern. Parc-ar fi fost lovit personal, se agita și protesta pretutindeni, amestecînd criticile teoretice și lezarea intereselor permanente ale țării cu amenințări mai mult sau mai puțin deghizate. În Cameră a ținut două discursuri foarte violente, dezlănțuind grave conflicte cu majoritățile. Pe culoare n-avea odihnă : mereu explica unuia sau altuia dezastrul spre care mergem cu pași gigantici. Făcea ochi dulci tuturor opozanților și chiar din majoritate celor ce i se păreau nemulțumiți și deci mai accesibili criticilor.

— Așa, aici e perfect, zise Belcineanu așezîndu-se și continuînd îndată cu alt glas, pasionat : Fiindcă am observat deunăzi la Cameră că-ți dai seama de situația dezastruoasă în care ne găsim, vreau să-ți comunic și d-tale unele lucruri absolut... (Se întrerupse nervos, schimbînd iar vocea.) Dacă n-avem o presă adevărată, ce să facem ? Ziarele mari nu vor să se angajeze ca să nu se strice niciodată cu guvernele, cele mici nu sînt citite... Presa de opinie, cinstită, obiectivă, curajoasă ne lipsește, domnule !... Altfel multe rele s-ar putea curma în țara asta, iar altele, mai multe, s-ar împiedeca din capul locului... Știi că soarta guvernului actual e pecetluită ! Combinația a dat

greș. A fost născută moartă. N-au vrut să înțeleagă. Acuma...

— Domnule Belcineanu, cred că e exagerat, întrerupse senin Pahonțu. Nici un guvern n-a căzut după abia patru luni de activitate... Nu știu de unde ai informațiile, dar...

— Dragă, sursele mele de informație sînt atît de sigure încît nu încape nici un fel de îndoială ! urmă Belcineanu indulgent, ca și cînd întreruperea i s-ar fi părut copilăroasă. Să fim bine înțeleși : eu nu spun că guvernul va cădea mîine sau peste o lună sau chiar peste șase... Asta, în fond n-are importanță decît pentru cetățenii care simt și îndură povara experiențelor nesăbuite. Eu afirm numai că combinația în sine a dat faliment și că nu mai rămîne decît formalitatea înregistrării oficiale a falimentului...

Îi plăcu lui însuși comparația și se opri să rîdă ca și cînd ar fi văzut pe doctorul Ionescu urcînd scările palatului regal cu demisia în geantă. Dar reluă firul repede ca nu cumva Pahonțu să intervie cu vreo obiecție nouă.

Pahonțu se uita în gura lui și totuși nu mai auzea nimic, fiindcă nu-l mai interesa. I se împlîntase ca un cui în creier eventualitatea căderii guvernului și deci sfîrșitul mandatului de deputat fără speranțe de revenire într-un timp previzibil... Iacă, la asta nu s-a gîndit și nici nu i-a trecut prin gînd ! Dimpotrivă, s-a obișnuit atît de mult cu „puterea" încît o credea eternă.

— Un om prevenit face cît doi, domnule Belcineanu ! zise dînsul deodată răspunzînd în doi peri la o frază în doi peri a nașului care încerca să bage o mică zîzanie între Rotaru și doi colegi din guvern ; în fapt își vorbea sieși mulcomind un început de alarmă.

Convorbirea ar mai fi continuat. Lui Belcineanu i se părea destul de docil Pahonțu și spera să-l convingă. Apăru însă Angelica, a doua fată a lui Rotaru, anunțînd că noii căsătoriți sînt gata de plecare, așteaptă numai să-și ia rămas bun de la nașul lor...

După învălmășeala plecării tinerilor, Pahonțu întîlni în salonul de lîngă sala de dans pe Utalea care asculta

nu tocmai entuziasmat o expunere a generalului Cornoiu. Se apropie. Ca și cînd l-ar fi așteptat, Utalea îi zise de departe :

— Ei, domnule deputat ? Politica, merge ?... Presa ?... Ori mi se pare că presa nu te mai interesează de cînd nu mai ai nevoie de ea pentru...

— Îmi pare rău ! protestă Pahonțu amabil. Presa e pasiunea mea cea mare. Dar nu-ți spuneam deunăzi ?... Nu mă cheamă nimeni, iar eu nu pot să mă ofer !

— De ce nu scoți acuma ziarul d-tale ? continuă tot glumind și puțin ironic Utalea. Acuma ai avea posibilitatea !

— De ce nu-mi dai o mînă de ajutor, căci și d-ta ai nevoie de presă ! răspunse la fel Pahonțu.

— Pardon ! Eu nu țin deloc să am a face cu presa, stimate domnule deputat ! zise mai serios Utalea. Sînt bucuros să mă lase în pace ! (Urmă iar mai ușor.) Dacă însă aș avea vreo putere, niciodată n-aș spune ce anume să se scrie, numai ce să nu se scrie !...

Toma era nedumerit. Nu înțelegea dacă nu se ascunde cumva vreo propunere indirectă în glumele lui Utalea. Nu mai apucă însă să formuleze o replică de clarificare. Utalea schimbă vorba :

— De aceea mie îmi place mai mult dansul... Presa e cu boclucuri, cu bătăi de cap și cu griji... Dansul e numai cu plăceri !... O adevărată cură de optimism... D-ta dansezi, domnule Pahonțu ?

— Cu plăcere și cu intermitențe, spuse tînărul deputat. Astă-seară încă n-am avut răgaz din alte motive, dar...

În clipa aceea se reîntorcea, cu grupul care petrecuse la gară pe tinerii căsătoriți, d-na Utalea și venea spre soțul ei să se intereseze cît mai rămîn. Pahonțu continuă cu o galanterie exagerată :

— Dacă d-na Utalea mi-ar face onoarea și dacă onoratul soț al doamnei mi-ar permite...

Utalea răspunse surîzînd cu un gest de supunere, pe cînd tînăra doamnă primind brațul lui Pahonțu și trecînd în salonul de dans, întrebă curioasă :

— N-am înțeles bine ce-a fost... M-ai așteptat înadins pe mine ca să dansezi ?

— Da ! minți Toma privind-o languros. Toată seara !... Ce să fac dacă e așa de greu să ajungi la d-ta !

— E drăguț dacă e adevărat, rîse Babila și adăogă : Totuși e mai greu să te menții unde ajungi !

După un răstimp, în vîrtejul dansului, strîngînd-o mai tare, Pahonțu șopti :

— Te-am văzut frumoasă totdeauna, dar ca astă-seară niciodată !

D-na Utalea ridică spre el o privire jucăușă și răspunse ironic :

— Nu-ți închipui, sper, că e întîia oară cînd aud niște cuvinte atît de profunde ?... Ceva mai nou nu știi ?... Corina mi-a spus odată că ești original. Nu se prea observă. Poate din cauza emoției ?

Rîse cu gura batjocoritoare și cu o provocare veselă în ochi.

3

Toma Pahonțu aștepta zadarnic chemarea lui Rotaru. De cînd era deputat nu se mai vedeau așa de des. Încet-încet voia să se emancipeze, păstrîndu-i prietenia întreagă, dar înlăturînd chiar umbra subordonării, tocmai fiindcă mulți îl socoteau omul lui.

Totuși o convorbire cu Rotaru l-ar fi interesat, dacă nu altfel, cel puțin ca să se informeze asupra situației reale. I se părea intolerabil să bîjbîie ca un reporteraș și să se orienteze după conjecturile jurnalelor. Vina însă era numai a lui care, de cînd a intrat în Parlament, se complăcea într-o huzureală parcă ar fi atins culmea tuturor năzuințelor. Înainte palavragea ceasuri întregi cu Rotaru despre toate mărunțișurile vieții politice, ca și despre lucrurile importante. Acuma se ferea nu Rotaru, care ar fi putut invoca discreția obligatorie, ci el care, în cazul unei surprize, ar ajunge iar la cafenea. Se mulțumea cu bîrfelile și clevetirile de pe culoarele Camerei, ba mai contribuia și el la răspîndirea și născocirea micilor intrigi din care se alimentează ziarele și care întrețineau neliniștea și ne-

încrederea în țară. Îl bucurau fricțiunile din sînul majorității ca și cele dintre membrii guvernului. Nici un moment nu i-a trecut prin minte că toate acestea ar putea produce într-o bună zi propria lui prăbușire. Își dădea seama, firește, că primejdia nu bate la ușă și că ar mai avea timpul să-și pregătească rosturile viitoare. Din nenorocire însă nu era capabil să pregătească nimic. Fierbea, se zvîrcolea, visa și practic nu se clintea din loc. Nu vedea nici măcar unde vrea să ajungă, cu atît mai puțin cum. Deocamdată își zicea că trebuie să rămînă deputat chiar dacă s-ar întîmpla să fie dizolvat actualul parlament. A fi deputat i se părea o trambulină ideală pentru orice năzuință. Deputăția nu-ți cere nimic și-ți dă tot, cînd știi s-o utilizezi. Împrejurul lui toți alergau mai ales după avantagii materiale. Pe el nu-l ispiteau. N-a dorit niciodată bogății. Banul nu-l interesa decît ca mijloc de-a te realiza...

Din cînd în cînd se gîndea să-și înfăptuiască vechiul vis cu gazeta lui. Se izbea de alte dificultăți care păreau mai descurajante. I-ar fi trebuit în primul rînd bani, mulți. N-avea de unde să-i ia sau cine să-i ofere. Uneori îi fulgera prin cap să convingă pe Rotaru să-l finanțeze. Sau să-i mijlocească găsirea capitalurilor. Se sfia. Cine știe dacă Rotaru ar accepta acest rol sau dacă ar fi bine să-i cunoască toate tainele? În orice caz însemna ca el să nu mai fie stăpîn decît nominal și la discreția altora care să tragă sfori și să-și aranjeze situații pe spinarea lui... Totuși, în străfundul sufletului, se temea mai mult de munca și responsabilitatea ce le implică un cotidian. Era mereu pasiunea și idealul lui o gazetă mare, bună, răspîndită, dar cînd ajungea numai la gîndul realizării, îl cuprindeau toate îndoielile și amîna chiar să-și gîndească planul pînă la capăt. Avea sentimentul că lucrurile încă nu sînt coapte nici în privința asta, ca nici în altele.

Dealtfel acuma, în general, dacă se încurca în planuri sau se înșela în vreo speranță, se consola bizuindu-se în steaua lui. Încrederea aceasta a avut-o și în trecut, dar vagă, într-o stare oarecum embrionară, ca o motivare a inactivității. De cînd era deputat se credea omul destinului și-și zicea că trebuie să se lase dus și călăuzit numai de mîna destinului. Așa își justifica nehotărîrile. Un gest pripit ar putea destrăma urzeala soartei. Dacă acum un an ar fi inițiat ceva, cine știe de-ar mai fi azi ce este. A așteptat atîția ani și împlinirea a venit în clipa cînd a fost hărăzit să vie, nu pe care ar fi ales-o el. Și a venit bine. Va veni și de-aci înainte ce va trebui, la fel. Avea certitudinea că nu poate veni decît bine. Răul îl exclusese din calculele lui...

Peste vreo două săptămîni, la Cameră, în timpul unei ședințe plicticoase, Rotaru îi făcu de pe banca ministerială un mic semn de chemare. Plecîndu-se puțin peste pupitru, îi șopti să-l aștepte la sfîrșitul ședinței să iasă împreună, încheind semnificativ:

— Trebuie neapărat să vorbim!

— De la nuntă aștept mereu să mă chemi, excelență! răspunse Pahonțu. Poate luăm masa undeva?

— Las că hotărîm pe urmă! sfîrși Rotaru prefăcîndu-se că ascultă cu atenție discursul lăbărțat al unui fruntaș majoritar cam bîlbîit.

Pahonțu rămase o clipă rezimat cu spatele de banca miniștrilor, rotindu-și privirea întîi prin incinta destul de populată, pe urmă prin tribunele din față. Privirea i se opri brusc asupra unei tribune din care doi ochi verzi stăruitori păreau că-l examinează anume pe dînsul. Un val de emoție îi înecă inima. Zăpăcit, nu știa dacă e cuviincios să observe că e privit și dacă trebuie să salute. Înainte de a se dumeri, salută ușor plecînd fruntea. D-na Belcineanu dădu din cap simplu, continuînd apoi a-l privi cu o înflorire de surîs pe buze. Ca să-și ascundă emoția, Pahonțu se întoarse iar spre Rotaru și-l întrebă dacă vorbește azi și Belcineanu. Rotaru răspunse ridicînd nepăsător din umeri. Parcă deodată ar fi trebuit neapărat să afle ce face Belcineanu, pentru că de asta ar fi atîrnat mersul lumii întregi, Toma porni spre estrada prezidențială să afle acolo răspunsul precis. Mergînd ardea să știe dacă d-na Belcineanu îl mai privește, dacă-l urmărește și mai ales dacă o fi ghicit ce a întrebat pe Rotaru și

ce caută pe estradă. Abia cînd ajunse sus și în momentul cînd se plecă, trecîndu-și brațul peste umărul unui secretar care făcea o listă de nume, abia atunci, într-o frîntură de clipă, reuși parcă mai mult să simtă decît să vadă că d-na Belcineanu continua să-l observe. Secretarul îi șopti că Belcineanu e înscris, dar nu știe dacă îi va veni rîndul azi, adăogînd :

— Mi s-a părut c-am zărit într-o tribună pe nevastă-sa... Asta ar fi un indiciu că vrea să ia cuvîntul în ședința de azi...

— Nostimă femeie ! murmură Pahonțu mai mult pentru sine.

— Mie nu-mi place ! făcu secretarul fără să ridice nasul. E rece și închipuită și...

Pahonțu nu-l mai ascultă. Ieși repede pe o ușă din fund, se învîrti puțin pe culoare și reveni în incintă pe intrarea principală, lîngă banca ministerială, oprindu-se parcă ar fi căutat pe cineva. Privirea i se încrucișă iar cu a d-nei Belcineanu. Acuma văzu perfect că zîmbește cu un zîmbet nou, care îi dă altă înfățișare. Se prefăcu însă că nu se mai uită la ea și trecu stîngaci, tocmai cînd voia să pară mai sigur, prin fața tribunei oratorilor, să se așeze la locul său, în banca întîi, pe la mijloc. Tocmai atunci zări și pe Belcineanu, cu un teanc de hîrtii dinainte, mai încolo, la stînga. Schimbară o salutare grăbită din ochi...

Își luă o mică poză, brațele încrucișate pe piept și picior peste picior, să pară mai atent la discursul interminabil ce se bîlbîia de la tribună. Nu înțelegea nimic, nici măcar cuvintele care-i răsunau în timpane ca un zgomot fără rost. Strîngea puțin pleoapele și prin intervalul genelor împreunate zîmbetul cel nou îi părea ca o cunună de lumină. Îi trecu prin minte că exagerează prostește o simplă amabilitate. În același timp parcă simțea în spinare atingerea unei priviri insistente încît abia se stăpînea să nu se întoarcă să-și controleze senzația.

În sfîrșit oratorul dispăru de la tribună aplaudat obligatoriu de majoritarii disciplinați. Pahonțu văzu că Rotaru s-a sculat, își strînge servieta și apoi pleacă.

Îi venea să nu bage de seamă și să rămîie pe loc, dar incinta se goli repede ; urma o pauză. Ca să scape de obsesie și de frică să nu se uite iarăși spre tribună, alergă după Rotaru. Pînă să se strecoare în culoar, ministrul nu mai era. Află că s-a retras cu doi deputați în sala de consiliu. Se bucura că mai poate zăbovi și el. Umbla nervos de colo pînă colo. Se gîndea dacă n-ar fi politicos să meargă să-i sărute mîna ? După un răstimp își zise că e chiar dator, porni să urce scările, apoi renunță înfricoșat și mai mult rușinat parc-ar fi pornit să facă o crimă. Îi ieși în cale un gazetar care se încăpățînă să-i povestească o anecdotă nouă cu ovrei. Gazetarul era el însuși ovreu și se numea Sever Sorescu, tînăr și foarte stăruitor, care știa să cultive pe oamenii politici de viitor.

In incintă, în vreme ce lumea se aduna, se mai făcură cîteva formalități, se depuseră cîteva proiecte de legi și în sfîrșit : „D. deputat Belcineanu are cuvîntul !" Pahonțu își reluă locul. Era curios să vază pe d-na Belcineanu cum își urmărește soțul, dar a avut tăria să nu mai ridice deloc ochii spre tribune. Se felicita că a avut voință și uită pe Rotaru... Belcineanu își începu cuvîntarea cu solemnitatea unei declarații de război, urmată însă îndată de obișnuitele-i violențe de ton și cuvinte care stîrniră întîi murmure apoi exclamări și în sfîrșit întreruperi mai mult sau mai puțin articulate. Vorbea abia de cinci minute. Pahonțu asculta atent cînd un ușier se apropie și-i șopti că-l poftește d-l ministru Rotaru. Rușinat parcă de sine însuși, se ridică imediat și se îndreptă spre ieșire. Fiindcă în același timp se mai sculară și alți deputați să plece, Belcineanu își întrerupse, puțin enervat, firul discursului ca să înfiereze lipsa de atenție ce se acordă opoziției cînd vine să dezvăluiască fărădelegile unei guvernări pe care țara o respinge... Pahonțu se opri ca și cînd ar fi fost apostrofat el direct. Se afla chiar în fața tribunei.

— Îmi dați voie, domnule Belcineanu ! strigă aspru, aproape provocator.

— Poftim ! făcu oratorul mirat de intervenția lui neașteptată.

— Eu regret foarte mult că trebuie să plec și nu pot să vă mai ascult — începu Pahonțu în tăcerea deplină a Camerei. Am dat un cuvînt pe care vreau să-l respect, ca totdeauna. L-am dat înainte de-a ști că veți vorbi și fără să-mi închipuiesc că, la discuția unei legi atît de tehnice ca aceea care se dezbate, se vor dezvălui tocmai fărădelegile guvernului. Dacă aș fi știut, aș fi renunțat la orice și aș fi rămas ca să veștejesc împreună cu d-voastră fărădelegile, întrucît fărădelegile ar fi reale, iar nu simple produse ale fanteziei d-voastră torturată de paraponisire... (Din majoritate izbucniră aplauze răzlețe ; Belcineanu, nerăbdător, încercă să întrerupă pe întrerupătorul său.) Eu pot veșteji oricînd și orice fărădelege, fiindcă n-am săvîrșit nici una și nici nu voi săvîrși niciodată. Nu știu însă dacă d-voastră sînteți cel mai indicat să vă ocupați de paiul din ochiul altuia. Eu îmi amintesc unele fărădelegi care au provocat indignarea întregii opinii publice românești și, dacă nu mă înșel, autorul acelor fărădelegi ați fost chiar d-voastră !... (Alte aplauze, mai numeroase.) Mai mult, printre cei ce v-au veștejit atunci public, pe calea presei, singura accesibilă, a fost și modestia mea... Dar indiferent cine o descoperă, fărădelegea e tot fărădelege, iar eu, care îmi păstrez independența de cugetare și simțire, nu voi ezita să condamn și fărădelegile prietenilor mei... Iată de ce regret că nu vă pot asculta, domnule Belcineanu !

Însoțit de aplauze timide, din pricina întorsăturii de la sfîrșit, Pahonțu ieși mîndru, fără să se mai sinchisească de chemările lui Belcineanu care ținea negreșit să-i răspundă. Numai în ușă întoarse capul, o clipă, scuzîndu-se cu un gest că e așteptat și nu mai poate întîrzia, profitînd să arunce o privire spre tribuna unde întîlni iar privirea și zîmbetul d-nei Belcineanu parcă toată vremea l-ar fi urmărit numai pe dînsul.

— Domnul ministru vă așteaptă în mașină ! îi spuse alt ușier, pe coridor.

*

— Ce, Tomiță, te-a cuprins dragostea de Belcineanu de rămăseși să-l asculți ? zise Rotaru puțin mirat că l-a făcut să aștepte, deși numai cîteva clipe.

— Rău îmi pare, excelență, că n-ai fost prezent să auzi cum l-am executat ! se lăudă Pahonțu, povestindu-i incidentul cu înfloriturile cuvenite de parcă Belcineanu ar fi și fost transportat într-un spital moral ca să-și vindece rănile căpătate.

Merseră întîi la minister unde Rotaru mai avea unele treburi de rezolvat. Pe drum se învoiră să prînzească împreună undeva, mai retras, ca să poată fi liniștiți.

Un senator și doi avocați aveau fixate ore de primire — raportă Danciu în cabinetul ministerial.

— Altcineva ? insistă Rotaru puțin misterios.

— Deocamdată nimeni, răspunse la fel șeful de cabinet, stîrnind curiozitatea lui Pahonțu.

— Bine !

Pe cînd Danciu introducea pe senator în biuroul lui Rotaru, Pahonțu trecu în altă cameră și apoi în marele *hall*, să-și plimbe acolo puțin așteptarea. După numai cîteva minute de plictiseală în sala somptuoasă, luminată discret, cu covoare groase în care pașii se pierdeau fără zgomot, auzi deodată un foșnet ritmic de mătăsuri urcînd grăbit scările de marmoră.

— Aa ! Ce cauți pe-aici, artistă frumoasă și plină de talent ? exclamă Pahonțu recunoscînd pe răsfățata ingenuă de la Teatrul Național. Ce plăcere să te întîlnesc !

— A, mi se pare c-am întîrziat, zise d-ra Nina Georgescu, micuță, blonduță și drăguță, rîzgîindu-se cam teatral cu o mică spaimă prefăcută în ochii albaștri. S-o fi supărat ministrul ?... Am avut repetiție. Vin direct de la teatru...

O introduse la Danciu care părea că o cunoaște bine și căruia artista îi jucă aceeași sceneță cu întîrzierea și spaima...

Continuîndu-și plimbarea singur în *hall*, Pahonțu zîmbea gîndindu-se că șeful s-a apucat de ștrengării. Sau e pe cale să se apuce. Nu știe însă că Nina Geor-

gescu nu e prea discretă și, dacă prinde de veste domnița Eva, sare în sus toată coaliția guvernamentală...

— Mîine-poimîine te văd titular la Arte, excelență — glumi Pahonțu coborînd în sfîrșit, pe la opt, scările ministerului.

— Da, te pomenești, zise Rotaru mîngăindu-și mustățile imaginare. În orice caz ar fi mai amuzant decît așa, copilul nimănui !

Pahonțu observă că ministrul n-are chef de glumă. Merseră pînă la Otopeni, cu geamurile mașinei deschise, într-o alură domoală. Se desprimăvăra. Pe Șoseaua Kiseleff parcă primăvara sosește mai timpuriu. Fusese o zi călduță, însorită. Aerul era parfumat cu miresmele nehotărîte, îmbătătoare care prevestesc reîntinerirea naturii. Răcoarea blîndă adia în automobil ca o mîngăiere care te face să uiți necazurile de toate zilele și să visezi o viață nouă.

În intervalul de aproape o oră cît ținu plimbarea abia schimbară cîteva cuvinte despre lucruri străine, fără importanță. Pe de-o parte nu voiau să audă șoferul conversația, pe de alta atmosfera însăși nu se potrivea pentru alte discuții. Rotaru porunci apoi să oprească la restaurantul Chateaubriand, la Șosea. Era lume puțină în sală și liniște ca într-un club englezesc. O orchestră de jaz mai mult se odihnea decît cînta, rezervîndu-se pentru mai tîrziu cînd clienții, bine dispuși, după masă, unii pentru a-și promova digestia, alții pentru a-și manifesta sentimentele, vor dori și vor începe să danseze.

Luară loc într-o boxă retrasă și Rotaru, gurmand, alcătui un meniu fin și ușor, cu concursul chelnerului principal și apoi al patronului însuși venit să salute respectos și să servească pe domnul ministru. Totuși convorbirea se închega anevoie ca și cînd o sfială ar fi împiedecat încă pe Rotaru să aducă vorba despre ceea ce îl interesa aievea...

În realitate Constantin Rotaru era adînc nemulțumit de situația ce o avea. A fost fruntaș într-un partid mare și a devenit un fel de codaș într-un grupuleț de paraponisiți. Și-a zdrobit o linie dreaptă de conduită ca să ajungă ministru fără portofoliu într-un guvern de improvizație și încă să-i fie disputată chiar situația aceasta de oameni pe care odinioară îi considera nimicuri umflate... Înapoi însă nu mai putea da. Se vedea condamnat să se zbuciume și el ca să se menție sau să dobîndească un loc mai adecvat meritelor lui personale. Acum nu mai avea nici măcar adevărați prieteni politici, căci în partidul democrat era privit, în fond, ca un transfug oportunist. Era silit să lupte, altfel ar fi înlăturat repede și definitiv. De cîte ori nu regreta liniștea dinainte și mai ales libertatea lui de-a nu lupta, mîndria de-a nu cere nimic !

Doctorul Ionescu i-a promis pentru după alegeri portofoliul ce i se cuvine. Săptămînile însă trec, încep a trece și lunile, iar el rămîne tot sinecurist într-un guvern care se clatină necontenit. Să ceară doctorului să-și respecte cuvîntul dat, ar însemna să obție o nouă promisiune goală. Să-și impună dorința n-are nici o putere...

— Excelență ! zise Pahonțu într-un tîrziu observînd rezerva ministrului. Am impresia de cîtva timp că mă ocolești sau, în cazul cel mai bun, nu mă onorezi cu încrederea de odinioară ?

— Fugi, nu umbla cu fleacuri, se apără Rotaru puțin amărît. Parcă tu nu știi nimic, nu vezi nimic...

— Apoi tocmai, se repezi Toma. Trebuie să aflu de la oameni străini, de la dușmani, că guvernul stă pe ghimpi, că avem multe șanse să ne întoarcem curînd la vetrele noastre, și alte asemenea bucurii. Iar d-ta, prietenul meu ca să nu mai zic ocrotitorul, fiind în guvern și cunoscînd adevărul...

— Adevărat este că, de, cum să-ți spun, carul scîrțîie ! întrerupse Rotaru. Dealtfel cum a scîrțîit de la început. Experiența n-a fost fericită. Nu merge la noi colaborarea nici în opoziție, necum la guvern unde există posibilități de a satisface poftele partizane. De-abia merge carul cu un guvern omogen, unitar, disciplinat, bazat pe o majoritate solidă, francă, fără fricțiuni și pe care șeful partidului o strunește cu re-

lativă uşurinţă fiind creată de dînsul. Democraţia integrală e o utopie şi aiurea, darmite la noi unde religia abuzului, moştenire de la tiraniile trecutului, e singura cu trecere adevărată. Democraţia trebuie temperată şi dirijată după climatul fiecărei ţări. Fiindcă democraţia, ca şi temelia ei, libertatea, presupune cetăţeni care întîi ştiu să-şi împlinească perfect datoriile către colectivitate şi numai pe urmă îşi exercită drepturile. Legea trebuie să fie lege şi pentru cel ce o face ca şi pentru cel ce o sufere. Noi avem legile cele mai liberale şi mai umanitare din lume, copiate fireşte de la alţii. Le-am adoptat lesne, fiindcă ştim că tot nu le aplicăm. Mai bine am avea legi puţine şi mai puţin moderne care să se aplice sever de sus în jos şi să facă adevărată educaţie cetăţenească. Asta ar fi prima treaptă a democraţiei adevărate...

— Dar există vreo primejdie, cum se zvoneşte? întrebă Pahonţu ca să-i curme digresiunea.

— Deocamdată există eternele fricţiuni care-s mai grave decît alte primejdii, răspunse Rotaru. Primejdiile ameninţă din afară şi se pot evita prin măsuri la timp. Fricţiunile n-au leac... Pentru că ele rod dinlăuntru ca nişte carii...

— Atunci? se miră Pahonţu. Stăm cu mîinile în sîn şi aşteptăm moartea?... Maestre dragă, nu se poate!

— Adevărul este că eu n-am nici o armă de luptă, zise ministrul cu o resemnare poate calculată anume ca să-şi aţîţe interlocutorul. Am făcut gestul, trebuie să trag consecinţele pînă la ispăşire.

— Bine, bine, d-tale în orice caz îţi dă mîna, se indignă Toma. La urma urmelor eşti ministru. O încheiere de carieră politică destul de onorabilă... Dar eu?

— Şi tu deputat, făcu Rotaru ironic. Un început de carieră politică destul de onorabil, ca să te parafrazez pe tine.

— Un început care înseamnă şi sfîrşitul dacă mă înţepenesc într-un partid de manevră cum este fracţiunea democrată! urmă Pahonţu mai calm.

— Să ne înţelegem: nu e vorba de nici un pericol, adică de vreo plecare intempestivă, cel puţin pentru

moment! preciză Rotaru. Dacă am vrut să mă sfătuiesc cu tine este tocmai ca să prevenim ce se poate preveni...

Îi povesti, subt pecetea discreţiei desăvîrşite, unele scene din şedinţele Consiliului de Miniştri cu certurile, uneori violente, între reprezentanţii celor trei partide colaboratoare, de cîte ori e vorba de vreo acţiune guvernamentală sau legislativă serioasă; şi mai ales îi repetă cuvintele regelui, într-o audienţă de-acum vreo trei săptămîni, care exprimau o nemulţumire categorică, deşi indirectă, faţă de ezitările şi nehotărîrile guvernului. Apoi, în fraze învăluite, îşi strecură şi decepţia lui de-a fi un figurant anodin într-o echipă secundară, nesusţinut de nimeni, neavînd nici măcar în presă o atmosferă mai simpatică; dimpotrivă, conspiraţia tăcerii l-a trecut demult pe planul din urmă...

Pahonţu presimţise că Rotaru trebuie să aibă nevoie de dînsul de cînd au coborît scările preşidenţiei. Acuma înţelegea tot, dar îşi continua jocul obişnuit de-a se lăsa rugat pentru a-şi rezerva viitorul. Cu atît mai mult că Rotaru, om bun, simpatic, generos, nu mai avea în politică un viitor pe care să se poată sprijini. Activismul politic nu se poate începe la cincizeci de ani cînd puterile creatoare sînt în pragul agoniei.

— Eu mă mir însă de tine, zise în sfîrşit ministrul cu o prudenţă iscoditoare. Te-am crezut mai dinamic, mai întreprinzător! De ani de zile te plîngi că nu te poţi realiza, că n-ai unde să te manifeşti, iar acuma te mulţumeşti să îngroşi rîndurile mamelucilor, ca şi cînd ţi-ai fi atins idealul vieţii... Nu mai rămîne decît să te apuci de afaceri ca şi colegii tăi împotriva cărora tunai şi fulgerai odinioară!

— De ce mă năpăstuieşti, excelenţă? se prefăcu Pahonţu.

— Pentru că eşti om de talent şi e păcat să te pierzi în cloaca asta politicianistă care a înghiţit atîtea energii, le-a corupt şi le-a nimicit! zise Rotaru patetic. Eu sînt convins, ştii bine, că tu meriţi o soartă mai bună. De aceea te-am îmbrăţişat şi...

— Slugă nu pot să fiu la nimeni, maestre! întrerupse deputatul cu mîndrie. Prefer să stau acasă, să mănînc mămăligă cu ceapă...

— Cine ţi-a cerut aşa ceva? se minună Rotaru.

— Nimeni! Şi totuşi, dacă aş scoate gazeta pe care inima mea o pofteşte, ar trebui să intru în solda cine ştie cui, fiindcă n-am bani! mărturisi Toma. D-ta însuţi îmi faci imputări, dar niciodată nu mi-ai oferit sprijinul... Iartă-mă că ţi-o spun!

— Dar nici tu nu mi l-ai cerut, Tomiţă! zise zîmbind Rotaru. Dealtfel nu poţi oferi ceea ce n-ai! Eu nici nu mă pricep în ziaristică, şi nici bani nu am atîţia cît se pare că poate înghiţi un jurnal.

— Sprijin nu înseamnă numaidecît bani! Cînd porneşti la un drum greu, merindea sufletească are importanţă poate mai mare ca cealaltă...

— Nu te-am îndemnat să porneşti tocmai pentru că nu-ţi puteam oferi nici o merinde! zîmbi Rotaru iar. Azi însă se schimbă lucrurile. Azi poţi să te îndemni singur la drum cu certitudinea că vei găsi pe drum merindea!... Ai relaţii şi poţi să-ţi faci cîte vrei şi apoi prezinţi garanţie mai serioasă ca reprezentant al naţiunii...

— Nu, excelenţă! stărui Pahonţu. Fără figuri literare. Îmi promiţi concursul d-tale moral, întreg?

— Uite! făcu ministrul întinzîndu-i mîna peste masă. *Ein Mann, ein Wort*, vorba neamţului. Şi să fim bineînţeleşi: fără nici o obligaţie din partea ta!

— Prietenia nu e obligaţie, domnule ministru! zise Pahonţu declamator, strîngîndu-i puternic mîna.

Chiar atunci orchestra începu un dans frenetic, răspîndind fluide mişcătoare în toate picioarele. Pe platoul rezervat apăru o pereche şi porni într-o vijelie de răsuciri. Pahonţu, căruia atacul muzicii îi apărea ca un sigiliu fierbinte pe un contract, se uită spre orhestră şi avu o strîngere de inimă. I se năzărise că dansatoarea ar fi d-na Belcineanu.

„Sînt idiot!“ se gîndi cu un rînjet de satisfacţie. „Am început să nu mai văd decît pe...“

4

Zile de-a rîndul Toma Pahonţu se adînci în socoteli şi planuri, studiind devize tipografice, făcînd liste redacţionale, organizînd administraţii... De prin sertare scotea la iveală proiecte vechi, muncite în atîtea nopţi, să le compare cu cele de azi. Jongla cu tiraje, cu cheltuieli şi încasări de mii şi zeci de mii de lei pînă ce cifrele îl spăimîntau. Umbla din tipografie în tipografie să controleze preţurile, discută îndelung la Letea cu un director amabil despre tainele fabricaţiei de hîrtie, interogă pe patronul unei agenţii de publicitate şi făcu vizite la cîteva agenţii telegrafice. Dar în fiecare seară, cînd îşi recapitula pregătirile, îl cuprindea aceeaşi teamă de răspunderea ce vrea să şi-o ia pornind o întreprindere care trebui să coste sume enorme, cînd el deocamdată n-are nici un ban...

Pentru că apucase să spună cîtorva prieteni, vestea că Pahonţu scoate un ziar se răspîndi înainte ca el să se fi hotărît definitiv. La Cameră era interpelat deseori: cînd apare? Chiar unii miniştri îi urau izbîndă, iar Motroc îi spuse direct să treacă pe la Industrie să stea de vorbă, lăsînd să se înţeleagă că are să-i dea concurs. Belcineanu baremi dorea să afle cu precizie dacă va fi gazetă de partid sau independentă?

Toate acestea, în loc să-l bucure, îl enervau tocmai pentru că nu se putea urni din loc. Întrebările şi interesul ce stîrnea simpla anunţare a jurnalului îi prevesteau doar puterea ce i-ar procura-o un jurnal serios şi-i aţîţau ambiţia.

— Ce faci, domnule director? îi strigă Titu Herdelea într-o zi frumoasă de sfîrşit de martie, pe cînd dădea să intre la Continental unde lua dejunul cu un grup de deputaţi tineri. Am auzit că faci gazetă şi mie nici nu-mi spui!...

Grăbit, Titu Herdelea voia să treacă înainte. Era unu şi un sfert, iar Niculina se îmbufna dacă nu se aşeza la masă la unu şi jumătate.

— Stai, bătrîne dragă, numai o secundă! se repezi Pahonţu parcă i-ar fi apărut salvarea. În chestia ziarului, trebuie neapărat să-ţi vorbesc!...

— Dă-mi un telefon! Dar acuma n-am timp!... N-o ştii pe Niculina cu masa?

În peste douăzeci de ani de gazetărie Titu Herdelea dobîndise experienţe bogate în toate cele ce priveau presa. Deşi îndată după război a pătruns şi a rămas la *Universul*, a avut posibilitatea să participe la atîtea şi atîtea întemeieri de ziare noi şi să cunoască tainele mari şi mici ale vieţii şi morţii lor... Ascultă, cu mutra de circumstanţă, a doua zi după-masă, expunerea volubilă şi nesfîrşită a lui Pahonţu la mescioara retrasă de la Corso, iar la urmă întrebă:

— Cîţi bani ai?

— N-am deloc.

— Poţi să găseşti?

— Cred că da... Depinde de sumă...

— Ascultă, copile, urmă Herdelea simplu. Ca să fii sigur de reuşită încearcă să achiziţionezi o tipografie, chiar mai micşoară. Toate ziarele care s-au bazat pe tipografie proprie, continuă şi azi să apară, binerău, indiferent, pe cînd dintre celelalte nici unu la sută nu mai există... Stai, mi se pare că ştiu eu o tipografie de ziar care ar fi de vînzare destul de convenabil! Lasă-mă să mă interesez şi pe urmă mai vorbim!

Ziua următoare reluară convorbirea. Titu aducea precizii: cum e tipografia şi cît ar costa. Preţul nu era într-adevăr mare, relativ, totuşi Pahonţu lăsă nasul în jos.

— Aici e locul să te ajute Rotaru, dacă ţine la tine şi vrea să faci o gazetă care, fireşte, are să-i fie şi lui de folos!

— Atîţia bani nu poate să-mi dea nimeni...

— Pardon, pardon! făcu Herdelea sever. Nu trebuie să-ţi dăruiască, ci să-ţi împrumute cu o dobîndă foarte mică. Dealtfel tu personal eşti o garanţie destul de serioasă pentru cine te cunoaşte şi te preţuieşte. La un caz de nevoie ai putea oferi o inscripţie ipotecară pe casa voastră...

— Nu e a mea, e a Virginiei...

— Ce are a face? Virginia e doar nevasta ta! Pe urmă, mai tîrziu, vei găsi tu mijlocul şi modalităţile, le găseşte Rotaru, să-ţi liberezi casa de ipotecă, ştii, fiindcă ai copii, pentru orice eventualitate...

Titu Herdelea continuă să-i servească în serie sfaturile practice pe care Pahonţu le asculta din ce în ce mai alb la faţă şi cu o lucire în ochi nemaivăzută.

— Ce-i cu tine? întrebă Herdelea uluit. Te-ai schimbat de tot la faţă...

— Nimic, bătrîne! şopti Pahonţu atît de fierbinte de parcă pe Titu îl frigea respiraţia lui. Mi-ai făcut un mare serviciu! Nici nu-ţi închipui cît de mare! Îţi rămîn recunoscător, bătrîne!... La revedere!

Se ridică brusc. Figura îi era schimonosită de nişte dungi care-i dădeau o înfăţişare dîrză pînă la sălbăticie. Scutură viguros mîna lui Herdelea şi se repezi afară ca şi cînd l-ar fi alungat cineva.

Titu se cruci. Ce l-o fi apucat oare? Uite, cine vrea să scoată gazetă! Habar n-are de gazetărie:

„Aşa eram şi eu acuma douăzeci de ani... Articole fulminante şi proteste şi revoltă şi credeam că asta e presa!... Are să-şi mănînce banii, să-şi lase nevasta pe drumuri... Mai bine nu-i spuneam nimic! Mîine-poimîine o să-mi facă imputări că eu l-am îndemnat... Are talent, are energie, dar nu face de meseria asta! Cu nervi de fecioară nebună nu poţi duce o gazetă..."

Se pregăti să plece şi el. Chemă chelnerul.

— Poftim! A plecat şi neplătit! bombăni profund nemulţumit. El face gazetă şi eu să-i plătesc şvarţul!...

5

În aceeaşi seară Pahonţu expuse şi lui Rotaru planul cu tipografia şi împrumutul. Ministrului i se păru impozantă suma. Socotea că ar fi mai practic să adune contribuţii din mai multe părţi; ar fi un capital care n-ar apăsa asupra ziarului... Pahonţu se împotrivi. Nu poate să primească pomană de la nimeni...

În sfîrșit Rotaru făgădui că va sta de vorbă cît mai curînd cu bancherul Goldstein care s-ar putea să-l servească mai lesne decît alte bănci cu multe forme. Pahonțu dădu din umeri cam nemulțumit. De ce tocmai de la un ovrei ? De ce să aibă o ghiulea de picior ? Nu e antisemit, dar nici filosemit și în orice caz vrea să fie slobod să atace chestia evreiască în toată independența sau chiar să ia atitudine contra evreilor. Dar dacă pornește cu bani jidovești...

Goldstein se lăsă greu. Era un moment critic pentru toate băncile și suma prea mare. Fu nevoie de toată puterea de persuasiune a ministrului ca bancherul să se lase convins.

Mai trebuiau să urmeze întîlniri, discuții și formalități, dar principial Pahonțu avea certitudinea că afacerea s-a aranjat. Între timp trebuia să vorbească și cu Virginia căreia încă nu-i spusese nimic ca să nu mai știe ea eșecul lui în caz cînd n-ar fi reușit planul cu împrumutul. Pentru a-și liniști conștiința, dar și pentru o justificare în ochii lumii, Pahonțu a ținut să garanteze împrumutul printr-o ipotecă pe casa din strada Pietății, deși valoarea ei era mult inferioară.

— Hai, porumbițo, să mai vorbim și noi lucruri serioase ! zise Toma într-o după-amiazi, întorcîndu-se acasă de la ultima întrevedere cu bancherul.

Virginia, ca de obicei în după amiezile libere, cum îi erau cele mai multe, se juca cu copiii. Era distracția ei cea mai plăcută. Toma o găsise în plin joc de-a baba-oarba încît toată casa era răsturnată și abia se putu descotorosi de cele două odrasle care stăruiau să continue jocul.

— Ei, copii, destul ! strigă Pahonțu sever. Lasă-i, porumbiță dragă, că nu e timpul de răsfățuri !... Unde-i Fräulein Erna de nu mai vine ?... Ia mai sună, te rog !

— De unde să bănuim noi că ai să vii la ora asta ? zise femeia puțin supărată că bruftuluia copiii. Trebuie să ai mai multă răbdare cu bieții de ei !

Toma se stăpîni și nu mai spuse nimic pînă ce nemțoaica plecă cu copilașii. Pe urmă, povesti Virginiei foarte amănunțit și din ce în ce mai cu însuflețire

cum s-a hotărît să-și realizeze visul cu gazeta și cît de favorabile îi sînt împrejurările, așa că numai de ea mai atîrnă izbînda deplină. Cînd auzi însă Virginia ce-i cere, surîsul cu care asculta i se stinse alungat de o spaimă nedeslușită.

— Vai, iubitule, eu aș fi în stare să-mi dau și sufletul pentru triumful tău ! zise ea cu timiditate șovăitoare. Dar...

— E vorba de o simplă formalitate — se grăbi Toma să explice surprins de rezistența neașteptată. Îți închipui că nu te-aș îndemna să-ți riști zestrea dacă ar fi cea mai mică îndoială posibilă...

— Știu, iubitule, dar...

Ezitarea ei plîngătoare îl enerva. Bombăni batjocoritor :

— Spune, spune, tot... De ce te sfiești ?... E vorba doar de averea ta...

— Nu, iubitule, e averea copiilor ! zise Virginia cu ochii în lacrimi. Eu nu doresc nimic. Știi bine. Am renunțat la toate de cînd m-am măritat, numai ca să nu-ți fiu o povară și să nu-ți stînjenesc ascensiunea. Afară de casa asta n-aveam nimic. Părinții mei ne ajută acuma, dar și ajutorul lor...

— În sfîrșit, am înțeles, nu vrei ! întrerupse Toma cu un rînjet.

— Ba vreau, dar să ne consultăm și cu tata — spuse repede femeia, ca și cînd acest gînd în acest moment i-ar fi răsărit în creieri. El cunoaște legile și împreună cu tine o să găsească modalitatea să ne asigure copilașii.

Toma era furios, dar nici o fibră pe față nu-l trăda. Împotrivirea ei i se părea o răutate prostească. O scrută cîteva secunde cu niște ochi reci. Și în minte îi apăru iar gîndul care de multe ori bătuse la poartă și mereu l-a înăbușit. A făcut o căsătorie neroadă care, în loc să-l ajute în viață, i-a fost o piedică. Pentru o trecătoare plăcere animalică a luat plumb în aripi la vîrsta cînd cei cuminți și calculați sînt preocupați numai de pregătirea viitorului. În loc să fie abia acuma candidat de însurătoare, el poartă jugul de șapte ani. Belcineanu s-a însurat după patruzeci de ani, om ajuns,

triumfător, şi chiar atunci a luat o femeie care să-i înţeleagă avînturile şi să-l servească în carieră...

— Bine, atunci aşteptăm pînă vine bătrînul ! zise într-un tîrziu mohorît.

— De ce să aşteptăm ? răspunse Virginia mulţumită că nu s-a supărat. Îi dăm o telegramă şi poimîine are să fie aici, ca să nu ai nici o stînjenire...

Bătrînul s-a speriat cînd a primit chemarea, dar şi mai mult cînd a aflat de ce a fost chemat. Totuşi a cedat de dragul Virginiei şi chiar a dat o formulă de reasigurare prin care, într-un caz nenorocit, s-ar salva cel puţin partea copiilor. Rotaru a găsit cuminte formula din toate punctele de vedere pînă şi pentru Pahonţu însuşi, anume ca Virginia şi copiii să ia la rîndul lor o inscripţie ipotecară asupra tipografiei şi întregei averi ce constituie ziarul în suma cît valorează la preţurile de azi casa de zestre.

— Eşti mulţumit, iubitule ? întrebă Virginia fericită cînd află cum s-a rezolvat de bine neînţelegerea.

— Te iubesc, proastă mică — zise Toma atît de fals că-i fu şi lui ruşine.

6

— Măi Pahonţule, frate-meu, am auzit că faci un jurnal ! strigă Barbu Dolinescu într-o zi, oprindu-l pe stradă. Fac şi eu ceva, poate şi mai bun ! Am să-ţi spun în curînd !... Poate să lucrăm împreună !

— Eşti cam misterios, dragă Barbule, dar lucrăm bucuros ! răspunse Pahonţu neştiind cum să ia cuvintele prietenului.

— Mai vorbim altă dată ! Fugi ! Cu noroc, frate-meu ! sfîrşi celălalt dispărînd.

Toma nu se mai sinchisea ce-o fi vrînd Dolinescu. Avea mii de alte griji şi preocupări. Toate mergeau bine, ca la o comandă miraculoasă şi necunoscută. Nu mai avea îndoieli şi ezitări. Mergea drept înainte, ca la un asalt pentru cucerirea unei poziţii puternice. Duşmanii nu se vedeau, dar se simţeau pretutindeni. Dacă s-ar fi gîndit la greutăţi, poate că i-ar fi scăzut în-

drăzneala, ca şi odinioară, pe front, cînd îi şuierau gloanţele în urechi şi moartea îl ameninţa stăruitor...

Totuşi avea sentimentul că-i lipseşte ceva pentru a fi deplin sigur de izbîndă. Se simţea singur tocmai cînd avea nevoie de un sfat sau măcar să vorbească cuiva sincer ca un alter-ego. Singurătatea multă e mai rea ca moartea, dar şi lipsa singurătăţii, în anume împrejurări, poate fi pedeapsa cea mai cumplită — îşi zicea dînsul învinuindu-se că n-a fost în stare să-şi facă măcar un prieten adevărat, pentru ca apoi tot el să-şi spună că firea lui a fost de vină, care nu-i permitea să-şi deschidă complect inima nici faţă de părinţii lui.

Înainte de-a încheia definitiv cumpărarea tipografiei îşi aduse aminte de Titu Herdelea. Iată ce-i lipsea ! Mascota !... Herdelea e liniştitor, fiindcă ştie să asculte şi să tacă, precum ştie şi cum să-i vorbească sau nemereşte cuvintele care-i trebuiesc. Era sigur că fără Herdelea nu va face nimic. Îi trebuie Herdelea neapărat...

Întrerupse cîteva zile alte tratative pînă va termina cu dînsul. Îi oferi să vie la ziarul lui în condiţii mult mai bune — apuntamente duble şi însărcinarea de secretar general, locţiitorul şi tovarăşul lui. Titu refuză. El nu mai e în vîrsta aventurilor. Să-şi caute colaboratori tineri, entuziaşti ca şi dînsul, care să nu vază obstacolele şi să dea năvală înainte. Dealtfel e şi epoca tineretului, în gazetărie ca peste tot. În realitate Herdelea n-avea încredere în întreprinderea lui Pahonţu şi nu voia să părăsească locul sigur ce-l avea la *Universul*.

Pahonţu se înfurie şi declară că renunţă să mai pornească ziarul dacă Herdelea persistă în refuz. Vreo trei zile de-a rîndul a luat cafeaua la d-na Niculina care se lăuda că nicăieri nu se bea cafea bună ca la ea. Pe d-na Herdelea perspectiva salariului dublu a cucerit-o imediat, dar îi era teamă că jurnalul lui Pahonţu nu va dura şi Titu va rămîne numai în lefuşoara de la minister, ceea ce ar fi o catastrofă. Cuvîntul hotărîtor l-a avut Zachi, care se pregătea particular pentru bacalaureat, cu multe şi grele sforţări fiind iar amorezat şi toate gîndurile lui alergînd ne-

contenit pe urmele iubitei. Zachi, cu gravitate de arbitru suprem, își dădu părerea că oferta lui Pahonțu trebuie primită cu entuziasm, întîi pentru că îi era lui simpatic Pahonțu și al doilea pentru că dorea să colaboreze și el mai tîrziu cu o serie de articole despre necesitatea alungării tuturor jidanilor din țară, avînd el, în privința aceasta, niște idei atît de originale că maică-sa Niculina se topea de admirație.* Părerea a fost îndată aprobată și adoptată de Niculina căreia, firește, Titu nu i-a putut rezista mai mult de douăzeci și patru de ore. Dealtfel și cu Pahonțu ea a avut cuvîntul final:

— Ascultă, domnule Pahonțu, noi vom face cum zici d-ta, dar ia bine seama să nu nenorocești pe Titu că pe urmă ai de furcă cu mine! Că *Universul* e jurnal mare și plătește mai sigur ca statul, iar dacă părăsește Titu un loc așa de bun, apoi să nu ne pomenim într-o zi că ai făcut d-ta cine știe ce de ți-a murit jurnalul, și noi să rămînem pe drumuri...

— Bătrîne, bătrîne! îi spunea pe urmă Pahonțu. Nu mai e glumă! Asta e toată viața mea, viitorul meu, triumful meu! Pricepi, bătrîne? Nu se poate să eșuez decît dacă s-ar întîmpla să mor! Și chiar atunci, ziarul trebuie să rămîie ca să perpetueze numele și gloria lui Pahonțu, băiat de țăran amărît, cuceritorul României!

— Ești cam grăbit la cucerire, copile! rîse Herdelea. Deocamdată să cucerim un număr de cititori ca să trăim!

— Îi voi cuceri, bătrîne, cu creierul și cu sîngele meu! strigă Toma Pahonțu fanatic. Sînt sigur! Clocotesc în sufletul meu energii ancestrale! Țăranul, bătrîne, care învinge!

Accesele de romantism nu-l împiedecau să lucreze practic. Voia ca ziarul să apară cît mai curînd. În

* Ironia scriitorului este evidentă, „originalele idei" antisemite ale lui Zachi fiind în deplină concordanță cu caracterizarea scriitorului: „Rău și leneș, disprețuia cartea, avea ambiții sportive și, la douăzeci de ani, abia se lupta cu clasa a șaptea" (*supra*, p. 80).

orice caz să fie pe piață pentru sesiunea extraordinară a parlamentului din iunie. Acolo va putea pipăi direct efectul gazetei. Angajase un administrator rutinat, evreu cu nume românesc neaoș și cu copiii creștinați. Titu socotea c-ar fi fost mai bine să găsească un român, dar Pahonțu avea superstiția că „nu se poate afacere bună fără de jidan".

Liste de colaboratori principali pregătise demult și de multe ori. Erau mai ales publiciști tineri, puțin cunoscuți în publicul mare și puțin cotați chiar în cercurile ziaristice. Pahonțu zicea că vrea să facă o experiență care, dacă izbutește, va scutura din toropeală toată presa. Încerca să dea ziarului dinamismul generației tinere, răscolitoare de pasiuni și însetată de o viață nouă. Titu Herdelea s-a luptat din răsputeri să-l oprească de la experiențe care pot ucide gazeta din primele zile.

— Lasă, bătrîne, zise Pahonțu cu superioritate. Astea-s îngrijorări de artritici anchilozați! Nu-mi trebuie experiență moartă, ci talente vii! Noi sîntem tineri și ne adresăm tinerilor iar tinerii o să ne înțeleagă și să ne aplaude!...

Avu însă grija ca pentru rubricile economice și toate care puteau fi productive să angajeze redactori experimentați. Nu voia revoluție, ci primenirea cu aparență revoluționară sau, cum spunea el, o revoluție realistă. În locul răsturnărilor care distrug tot și încearcă apoi să clădească o lume nouă pe un morman de ruine, el urmărea dărîmări parțiale succesive în locul cărora să poată fi imediat ridicate construcțiile noi în stilul nou al lumii noi...

Biurourile noului ziar s-au instalat într-un local modest dar în strada Sărindar, vechiul cartier al presei, mai ales că și tipografia se afla în apropiere și mijloacele de răspîndire în Capitală deveneau mai lesnicioase. Cabinetul directorului era singur mai arătos și mobilat mai confortabil, pentru a putea primi persoane oricît de simandicoase.

Cu o săptămînă înainte de data apariției convocă întreg personalul la o consfătuire. Vreo treizeci de oameni, mai mulți tineri, se înghesuiau cum puteau

în marea sală de redacție. Pahonțu era cel mai emoționat dintre toți. Avea senzația c-a urcat în goană treptele unei scări și a ajuns pe o platformă cu numeroase intrări între care trebuie să aleagă pentru a se fixa. Senzația îi umplea inima cînd de bucurii radioase cînd de temeri amare... N-a vrut decît să stea de vorbă cu oamenii, înainte de-a porni la asalt, ca în război, și se pomeni improvizînd un mic discurs :

— Domnilor, începem !... Am dat ziarului meu și al d-voastră numele cel mai puțin căutat, dar și cel mai sfînt inimilor noastre, *România !* L-am botezat așa pentru că în trecutul nostru e România de ieri, pentru că în lupta ce-o pornim e România de azi și pentru că din sămînța ce-o împrăștiem va trebui să crească România de mîine !...

Glasul lui hotărît avea, subt gîlgîirea emoției, o rezonanță nouă, arzătoare, încît cuvintele păreau fierbinți și încălzeau sufletele ascultătorilor. Vorbi vreo jumătate de oră, despre toate, cînd familiar și cînd patetic.

— În viața mea, vă mărturisesc, începe azi un capitol nou, capitolul cel mai de seamă. Gazetăria pentru mine e apostolatul unei credinți și al unui ideal, precum trebuie să fie și pentru d-voastră. Am o singură dragoste fanatică : tinerețea care trebuie să biruiască ; și un singur ideal sfînt : mîntuirea țării din ghearele... (O frîntură de clipă ezită, apoi îi veni brusc în minte comparația lui Dolinescu de astă-iarnă, care atunci nu-i plăcuse, găsind-o exagerată ; continuă cu convingere parcă ar fi țîșnit acuma din străfundul sufletului)... din ghearele gorilei în care se zvîrcolește neputincioasă de atîția ani de zile !...

INTERVAL

1

„Urăm viață lungă noului nostru confrate", formula stereotipă, a întîmpinat apariția *României* în toată presa. În cercurile gazetărești însă nu i se dădeau mai mult de șase luni de existență. S-a aflat, înainte chiar de-a apărea, despre împrumutul de la banca lui Goldstein. Ipoteca asupra casei d-nei Pahonțu n-a înșelat pe nimeni. Anume cerberi atotcunoscători știau că *România* e jurnal democrat camuflat, că banii i-a dat șeful guvernului și al partidului democrat prin mijlocirea lui Rotaru care are legături vechi de avocat cu Goldstein. S-a ales ca paravan o bancă evreiască tocmai ca să arunce praf în ochii lumii, că un bancher evreu e mai culant cu anume presă. Pînă-n șase luni guvernul se duce și se isprăvesc și fondurile *României* ; va urma o scurtă agonie în opoziție și moartea, căci de prins nu poate să prindă un jurnal în solda unui partid...

În ciuda confraților, *România* a stîrnit de la primul număr interesul marelui public. Scrisă nervos, avea un elan care cucerea pe cititor. Violența verbală, la modă în toată Europa de după război, cel puțin în presa de opinii directe, Pahonțu a adoptat-o, firește, impunînd însă o ținută :

— Violența nu înseamnă trivialitate!... Violența e atributul firesc al avîntului interior... Numai violența unei credinți are valoare!... Și exprimată cu talent!... Între violență și înjurătură e diferența dintre academie și șatra țigănească... În presa noastră numai ziariștii de origină țigănească întrebuințează înjurătura de-acasă crezînd că astfel fac polemică. Noi sîntem români, domnilor!

În prima săptămînă a publicat și el zilnic cîte un articol de ideologie generală, lucruri mai mult sau mai puțin cunoscute, colorate așa încît să aibă un lustru nou și menite mai cu seamă să accentueze independența ideologică, a lui și a ziarului.

Aflase zvonurile care circulau despre *România* și a crezut că, bătîndu-se în piept cu independența, are să le risipească. Peste cîtva timp o gazetă de seară, într-un ecou „spiritual", povestea ce haz s-a făcut pe culoarele Camerei „în jurul independenței unui confrate apărut de curînd subt conducerea unui talentat deputat guvernamental și publicist". Pahonțu se înfurie. Rotaru îl sfătui să-și vază de treabă că gura lumii e mare și nimeni n-o poate astupa. El însă nu putea tolera să fie bănuit. Declară că, pentru a curma din rădăcină astfel de bănuieli, va demisiona imediat din partidul democrat. Asta dealtfel o dorea demult încît pretextul era binevenit. Rotaru înțelese adevăratul motiv și nici nu mai căută să-l oprească. Își închipuia chiar că Pahonțu mai bine l-ar servi din afară, ceea ce și Pahonțu recunoscu pe față. Totuși nu voia să plece jicnind pe doctorul Ionescu. Pus în curent de Rotaru, șeful guvernului chemă pe Pahonțu și regretă că se desparte înainte de-a fi putut colabora mai rodnic, mințind că îi rezervase o însărcinare importantă...

România publică textul demisiei iar Pahonțu găsi un prilej să o anunțe și de la tribuna Camerei, ca astfel să fie înregistrată în *Monitorul Oficial* și să ia notă toate ziarele, oricît de sumar, măcar în cadrul reportajului parlamentar. Știa că gestul va fi prețuit de multă lume și pe deasupra scăpa de povara partizanatului. Fiind liber și dacă *România* va continua să

progreseze în opinia publică, avea și certitudinea de-a rămîne permanent în Cameră, orice guvern ar veni, de cînd s-a luat obiceiul de-a se oferi mandate conducătorilor marilor ziare.

Cu cît succesul *României* sporea cu atît creștea, în lumea concurentă, curiozitatea în privința provenienței fondurilor ei, mai ales de cînd demisia lui Pahonțu de la democrați a dezmințit originea lor guvernamentală. Se puneau în circulație mereu alte știri, mereu date ca sigure; că sînt la mijloc bani nemțești, că sînt bani de la comuniști, că sînt de la un grup de evrei, că e ziarul personal al unui mare industriaș, că le-a colectat un arhiereu fanatic... Și toate motivate prin prezența băncii Goldstein la întemeierea ziarului.

Pe Pahonțu acuma nu-l mai sinchiseau zvonurile, ba le considera ca indicii sigure ale succesului crescînd. Dealtfel erau colportate numai pe subt pămînt și de cei interesați pentru sau contra lui sau a ziarului. Față de tirajul considerabil și de ascendentul ce-l avea asupra cititorilor, *România* începea să fie temută și în aceeași măsură respectată, așa că în alte jurnale, cînd se pomenea de Pahonțu se făcea totdeauna cu o confraternitate care ea singură demonstra creditul noului confrate.

Pe la sfîrșitul lunii, venind la redacție de la o ședință a Camerei, Pahonțu află că-l așteaptă o delegație de studenți. Asta însemna că tineretul i-a auzit chemarea... Erau cinci tineri, între care băiatul lui Cumpănașu.

— Ei, Vasilică, și tu ești delegat? zise Pahonțu mai bucuros că are și o cunoștință între ei, cu toate că încă pe unul i se părea că l-a mai văzut undeva, dar nu-și amintea unde.

În locul tînărului Cumpănașu, răspunse tocmai cellalt. Cum îi auzi glasul, Pahonțu îl recunoscu: era Ionescu A. Ion, studentul pe care l-a întîlnit odinioară la Cumpănașu.

— Nu delegat, domnule Pahonțu, precum nu sîntem nici noi! vorbi Ionescu cu gravitatea patetică de atunci. Sîntem cinci prieteni buni, frați de cruce, care

venim să vă felicităm şi să vă mulţumim pentru *România*... E prima goarnă care sună deşteptarea românească! Şi primul semn al izbînzii care trebuie să vie!

Mai bine de un ceas Pahonţu a stat apoi de vorbă cu tinerii înflăcăraţi, uniţi în acelaşi sentiment care le strălucea în priviri şi în glasuri. Cel mai mare dintre ei era un maramureşean, Moise Tripa, student în anul al treilea la Politehnică, înalt, blond şi sfios, dar cu trăsături care trădau o energie îndărătnică. Seriozitatea aproape întunecată parcă nu se potrivea deloc cu obrajii de fecioară ai lui Culai Iuga care abia împlinea douăzeci de ani, pe cînd Gavrilă Coconeţu, deşi cu acelaşi număr de ani, părea complect matur mai ales şi din pricina că era negricios şi păros şi cu oarecare neglijenţă în ţinută, ca revoluţionarii ruşi de odinioară sau ca anarhiştii din romane... Au vorbit numai despre „mîntuirea ţării din mlaştina morală în care se bălăceşte şi unde a aruncat-o politicianismul hîlpov de îmbogăţiri fără muncă pe spinarea românimii martirizate" — cum exprima Ionescu Ion, în limbajul lor eroic-bombastic, gîndurile tuturor. Generaţia nouă, urmaşa directă a celor ce şi-au vărsat sîngele sau şi-au dăruit viaţa pentru întregirea neamului, are misiunea — a spus tînărul Vasile Cumpănaşu care acuma lui Pahonţu i se părea cu totul altul — să lupte şi chiar să se jertfească pentru stîrpirea jidanilor, a politicianilor şi a celorlalţi tîlhari, căci numai aceştia au transformat într-un infern hidos ţara mărită care poate şi trebuie să fie raiul pe pămînt. Iar Coconeţu a adăogat sarcastic, cu accentul lui moale basarabenesc, că „au sîngerat şi au pierit în război românii cei buni şi au rămas cei răi să ne guverneze şi să ne exploateze"...

Cuvintele şi judecăţile lor îndrăzneţe însufleţiră pe Pahonţu făcîndu-l să se întoarcă înapoi, cînd perora şi el la cafenea şi între prieteni proorocind pe curînd împlinirea vremilor. Subt focul încrucişat al privirilor lor îşi simţea inima purificată şi gata să primească iarăşi vechile speranţe în apropierea lumii noi. Desfăşură în faţa lor planul său de luptă pentru dobîndirea vechilor idoli şi la urmă îi îmbrăţişă pe toţi rugîndu-i să-l considere fratele lor... *

Rămas singur şi văzînd pe masa de lucru teancul de corespondenţă cu realităţile imediate, avu impresia unei căderi dintr-o lume de visuri albe în alta de noroi. Mai umblă de colo pînă colo cîteva minute vrînd să prelungească atmosfera de tinereţe începătoare, cu gîndurile numai la băieţii aceştia serioşi şi fanatici pe care nu se poate să nu-i iubeşti.

— Curios cît de nesuferit mi s-a părut Ionescu deunăzi la Cumpănaşu — se miră dînsul tulburat. Iar acuma... acuma mi-a devenit simpatic!

Se minţea singur. În străfundul sufletului Ionescu îi inspira o repulsiune atît de obsedantă că trebuia să facă sforţări s-o înăbuşe, zicîndu-şi cu mintea că e nefirească şi prostească...

---

* În concluziile *Sesiunii ştiinţifice privind analiza critică şi demascarea fascismului în România, din 4—5 martie 1971* a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a R. S. România şi a Institutului de Studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., prof. univ. Miron Constantinescu menţiona între altele: „Este incontestabil că în anii 1933—1937 şi cu unele prelungiri chiar pînă în 1941, mişcarea legionară a dobîndit o anumită înrîurire în rîndul tineretului studenţesc, precum şi în rîndul unor pături, restrînse, ale ţărănimii. Fenomenul acesta merită să fie analizat în toată complexitatea sa şi în mod distinct pe categorii şi clase sociale. Astfel, tineretul român dintre cele două războaie era profund dezamăgit de faptul că statul nu-i rezolva nici una din problemele sale economice şi din aspiraţiile sale intelectuale şi morale. Această dezamăgire s-a transformat la unii tineri într-o adevărată desperare care i-a aruncat în braţele legionarismului, ce le oferea nu o salvare, ci spectrul salvării amăgitoare. Cea mai mare parte a tineretului studios, în perioada dintre cele două războaie, trăia în mizerie şi nu avea sprijinul necesar în burse, cămine, cantine şcolare sau universitare. În rîndurile tineretului domnea o stare de nemulţumire şi de efervescenţă continuă. De acea stare de spirit s-au folosit legionarii pentru a-şi stabili influenţa în rîndul acestui tineret, pe care l-au împins apoi pe un făgaş nenorocit" (*Impotriva fascismului*, Editura politică, p. 266—267). Ironizarea de către L.R. a limbajului „eroic-bombastic" folosit în logosul personajului Ionescu dobîndeşte şi mai mult relief în pagina ce urmează. Replica acidă a lui Titu Herdelea, cu care scriitorul închide acest episod, spulberă şi mai mult frazeologia patriotardă prin care se manifestă demagogia „tinerilor".

Mai tîrziu, cînd sosi Titu Herdelea, Pahonțu îi povesti vizita tinerilor ca un eveniment care clarifică situația ziarului în cadrul frămîntărilor românești.

— Nu-ți spuneam că noi mergem cu viitorul ? strigă cu mîndrie. În orice luptă tineretea iese biruitoare căci ea are și timpul în tovărășie.

— Bine, bine, mormăi Herdelea gînditor. Nu te bucura însă prea mult și nu te lăsa luat de apele lor, dragă directore ! Băieții sînt buni, negreșit, dar precum azi te felicită și te sărută, pentru că le convine linia ta de conduită, mîine, dacă nu vei mai fi pe placul lor, tot ei o să-ți spargă geamurile dacă nu și capul !

2

În aceeași seară Pahonțu fu chemat acasă la telefon de Belcineanu. Virginia îi spusese că l-a mai căutat de vreo două ori, că l-a informat că-l poate găsi mai sigur la *România* și că el s-a mulțumit să răspundă că va reveni mai tîrziu.

— Excelență, îți aud cu plăcere glasul ! zise Pahonțu cu o amabilitate destul de falsă.

Belcineanu dorea să-l întîlnească pentru o explicație mai lungă chiar mîine, dacă ar fi posibil, avînd în vedere că poimîine se închide și Camera, iar pe urmă el trebuie să plece din țară cu nevastă-sa la un congres internațional. Din nenorocire toată ziua de mîine i-e foarte prinsă — nici la Cameră nu se poate duce ; doar pe înserat va deveni liber. Dacă și Pahonțu ar putea fi atunci disponibil, cel mai simplu ar fi să ia un ceai împreună la el acasă. Îi face invitația pentru că îl știe acum independent și nepărtinitor față de organizațiile politice, deși poate... Cum Pahonțu nu se grăbi să primească, Belcineanu se întrerupse adăogînd că eventual ar veni el la Pahonțu...

— Ba nu, de ce, protestă Pahonțu, dar încă nesigur. Voi face tot posibilul să viu, domnule Belcineanu, numai să fixăm ora ca să nu pierdem timpul !

— Să fie la șase ! zise Belcineanu după o mică gîndire. Îți convine ?

— Bine, șase ! repetă Pahonțu.

De cînd l-a întrerupt la Cameră, n-au mai stat de vorbă. Nu că Belcineanu s-ar fi supărat ; era obișnuit el cu altercații mai grave. N-au avut însă prilej de întîlnire căci Pahonțu, curînd după aceea, și-a concentrat tot interesul asupra ziarului. După demisia de la democrați i-a spus totuși la bufetul Camerei, în treacăt.

— Sper că de-acum o să fii mai obiectiv !

România era rezervată față de Belcineanu și partidul național, mai curînd ostilă. Fără a-l fi numit, Pahonțu l-a arătat odată pe Belcineanu ca pe prototipul politicianului român de după război, gălăgios, pretențios și incapabil de operă constructivă decît cel mult pentru sine sau pentru partid...

Bănuia cam ce ar putea să-i vorbească Belcineanu. Nu-i era frică de ispite. Din moment ce banii nu-l ademeneau și nu rîvnea să se îmbogățească prin jurnal și nici altfel, se simțea tare și capabil să discute oricînd, orice și cu oricine. Totuși poate că s-ar fi eschivat dacă nu l-ar fi invitat acasă. Așa însă a fost peste puterile lui să refuze. Acasă trebuie să meargă...

Se frămîntă toată noaptea fără somn alături de Virginia care dormea foarte liniștită. De atîtea luni umbla să se înșele pe sine însuși, ferindu-se să se gîndească la d-na Belcineanu și gîndindu-se mereu fără voia lui, în străfundurile ființei sale și în visurile cele mai frumoase. Nu voia să limpezească situația nici măcar în inima lui de frică să nu se destrame farmecui. Ca în toate întîmplările vieții, nu se grăbea să provoace hotărîrile soartei lăsînd soarta să-l ducă spre ele.

Emoția care-l tortura era dulce. O examina lucid pe toate fețele și nu descoperea decît o bucurie intensă care făcea să-i vibreze prelung o coardă tainică în suflet de cîte ori îi apărea imaginea d-nei Belcineanu. Își zicea că nu poate să iubească o femeie care l-a umilit ca pe o slugă, chiar dacă azi îi zîmbește și-i face ochi dulci. Pentru ea nu înseamnă nimica Toma Pahonțu, bărbatul, ci numai deputatul și directorul

de gazetă sau ce-i va mai ajuta Dumnezeu să ajungă... Dar, fără voia lui, gîndul continua: Tocmai de aceea trebuie s-o iubească şi să se facă iubit, ca pe urmă s-o umilească şi el. Cu toate că el n-ar fi capabil decît ori s-o iubească ori s-o omoare — despre asta şi-a dat seama atunci, la Cameră, cînd i-a surîs de departe... Cum o fi oare surîsul ei de aproape, cînd iubeşte ?...

Belcineanu spusese că vor lua împreună un ceai. Va să zică poate să fie de faţă şi ea ? Cel puţin la început. Dacă l-a poftit acasă, trebuie să-l puie în contact şi cu d-na Belcineanu. (Cum o cheamă ?... Cristiana... Da, Cristiana... Ce nume dulce ! Parcă e vrăjit şi sfînt, în acelaşi timp !... Mai curios e că şi numele Belcineanu, care parcă înfăţişează ceva antipatic cînd desemnează pe fostul ministru, dobîndeşte o rezonanţă magică subt forma de d-na Belcineanu.) S-ar putea ca invitaţia să fie inspirată chiar de ea ! Nu din dragoste pentru el, ci pentru Belcineanu...

Gîndurile se înşirau în noaptea fără somn în felurite închipuiri în jurul misterioasei Cristiana, silindu-se să-i reproducă în suflet şi timbrul vocii, ca să poată închega deplin scena de mîine cînd îl va întîmpina, în aureola zîmbetului, cu „Bine ai venit, domnule...". Respiraţia calmă, uneori obosită, alteori aproape imperceptibilă, a Virginiei, alături, îi zumzuia însă în urechi parcă înadins ar căuta să tulbure visurile lui treze. Somnul ei începea să-l enerveze ca o provocare.

— În toate ceasurile mele de cumpănă ea doarme nepăsătoare ! se gîndi deodată cu necaz, parcă ea ar fi vina tuturor zbuciumărilor lui.

Emoţia nopţii îl urmări şi a doua zi, încît nu-şi găsea locul, iar timpul i se părea că se scurge cu o încetineală otrăvitoare. Se îmbrăca totdeauna îngrijit, azi însă voia să fie şi mai corect. Costumul ales dimineaţa îl schimbă după-masă cu altul care îi venea mai bine. Nu căuta eleganţă, ci un gust de om superior...

În sfîrşit la şase fără cinci trimise după o maşină. De la *România* pînă la Belcineanu face zece minute. Tocmai bine...

Sună. O jupîneasă blondă, cochetă îi deschise şi-l pofti înlăuntru. În vestibul, lepădîndu-şi pălăria şi mănuşile, întrebă maşinal dacă domnul e acasă, numai ca să zică ceva, fiind stînjenit mereu de o emoţie copilărească.

— Conaşul încă n-a venit, răspunse jupîneasa repede, ca o replică învăţată pe dinafară. Vă rog însă să poftiţi în salonaş că trebuie să sosească numaidecît...

Fata era dăscălită să se poarte drăguţ cu toată lumea şi să nu refuze pe nimeni. Pahonţu, trecînd printr-un *hall* unde aşteptau cîteva persoane, probabil clienţi ai biuroului de avocatură, îşi freca mîinile. Venind atît de exact, într-un colţ al minţii un gînd hoţesc îi şoptise că Belcineanu poate să întîrzie şi astfel va avea prilejul să stea puţin de vorbă în patru ochi cu doamna. Împlinirea acestei speranţe abia întrezărite îi spori emoţia. Totuşi, parcă n-ar fi putut crede în atîta noroc, ajuns în salonaş întrebă pe jupîneasă cu un glas care ar fi vrut să fie indiferent şi fu răguşit şi tremurat :

— Dar doamna Belcineanu e acasă ?

— Da, mă rog, acasă, zise fata simplu, dînd să plece.

— Bine, fetiţo, reluă Pahonţu mai sugrumat şi abia ştiind ce mai spune. Atunci anunţă şi pe doamna că am sosit şi... A, da ! Domnul Pahonţu, deputat şi directorul ziarului *România*... Nu uiţi ?

— Se poate, conaşule ? zîmbi jupîneasa cu o cochetărie ofensată.

Mereu frecîndu-şi mîinile, începu să se plimbe împrejurul mescioarei ovale din mijlocul camerei, stăpînit de o bucurie plină de groază ca în preajma unui examen bine pregătit şi cu atît mai temut. Într-un vîrtej ameţitor îşi închipuia tot ce are să se întîmple în clipa cînd va intra şi se vor vedea : mii de variante de ce va zice ea şi cum va răspunde el, cum se vor privi şi cum îi va săruta mîna, ce întrebări îşi vor pune şi mai ales cum va trebui dînsul să se lupte să nu-şi trădeze zvîrcolirile inimii, să facă fraze în care să nu spuie nimic din ce ar vrea inima lui să spună,

să fie mîndru și reținut și cavaler demn de orice împrejurare...

Credea că a trecut o eternitate de cînd a rămas singur. Îi părea bine pentru că spera să-și recapete stăpînirea de sine și să facă o impresie mai bărbătească, dar îi părea și rău că astfel se va scurta întîlnirea pe care norocul i-a hărăzit-o ca o satisfacție pentru momentele urîte din trecutul lor comun.

Apoi deodată ușa se deschise, parcă cu un zgomot huruitor, și apăru jupîneasa, tot zîmbitoare, dar cu un zîmbet mai șăgalnic, vestind nevinovat:

— Doamna vă roagă să așteptați numai cîteva minute! Domnul ministru a anunțat că sosește imediat!

Toma a simțit o prăbușire în suflet de cînd s-a ivit servitoarea în prag, o prăbușire atît de năvalnică încît avea senzația că i-au amorțit creierii și e incapabil să mai închege un gînd sau să schițeze un gest. Înțepenit lîngă măsuța ovală, se proptea cu o mînă de marginea ei, iar cu cealaltă de speteaza unui scaun pe care-l apropiase el, ca să nu-i fie în cale, adineaori cînd nerăbdarea îl mîna să se plimbe. Se uita la jupîneasă parcă n-ar fi înțeles ce-a spus și nici măcar n-ar fi recunoscut-o... Abia într-un tîrziu izbuti să bîlbîie, fără să-și dea seama ce zice, cu glasul sugrumat de groază și cu pauze icnite:

— A, da... sigur... dacă... doamna...

Cînd pronunță cuvîntul din urmă se cutremură parcă i s-ar fi înfipt în inimă un piron roșit în foc cu răsucituri și sfîrîituri atît de ciudate că durea și vindeca în același timp. Se dezmetici deodată și se rușină ca un lunatec care s-ar trezi gol-goluț pe o stradă plină de oameni și luminată ca ziua. Își dădu seama cît a fost de netot cu închipuirile-i de adolescent provincial amorezat și cît era de ridicol acuma, în fața servitoarei care i se părea obraznică și batjocoritoare. Îl năpădi un val de mînie că-i venea să spargă și să dărîme tot.

— Ascultă, fetițo! urmă calm, dar cu un glas care, din pricina comprimării, avea o hîrîială urîtă. Eu am

venit aci rugat de stăpînu-tău; el are nevoie de mine, nu eu de el... Spune așadar doamnei că-mi pare foarte rău, dar eu nu alerg după nimeni și nici nu aștept pe nimeni, iar cînd sînt poftit, înțeleg să fiu așteptat!... Așa, fetițo!... Ai priceput?...

— Bine, conașule, se zăpăci jupîneasa. Eu nu știu...

Pahonțu trecu iar prin *hall*, urmat de servitoarea speriată, și ieși fără a mai întoarce capul. La poartă aștepta mașina pe care a avut prudența să n-o concedieze.

— Ați și terminat, boierule! întrebă șoferul care servea obișnuit pe Pahonțu și sperase într-o cursă mai mănoasă.

— Da, băiete! strigă Pahonțu. Așa-s eu, mă! Repede!... Viața e scurtă!... D-aia mergem cu automobilul și nu cu boii!... Mînă la gazetă, hai!...

— Adevărat, zise șoferul mai încet și nu prea convins.

Belcineanu sosi acasă peste cîteva minute, întrebă de la poartă de Pahonțu și află de la servitoare că a plecat supărat. Se repezi la Cristiana care se afla într-o convorbire foarte animată cu d-na Iuliana Teleman.

— Bine, draga mea, cum se poate să-mi faci asemenea încurcături? se indignă Belcineanu. Și tocmai cu un om de care aveam atîta nevoie și eu, și... Cînd te-am rugat anume la telefon să mă scuzi...

— I-am trimis vorbă foarte drăguț să aștepte puțin, răspunse Cristiana liniștită. Dacă n-a vrut și a plecat, înseamnă că nu e delicat. Ce să-i fac?

— I-ai trimis vorbă prin servitori și vrei să spui că i-ai făcut o favoare! bombăni Belcineanu. Parcă era mare lucru să te deranjezi cîteva minute, că pe Iuliana o vezi toată ziulica, slavă Domnului... Cînd e vorba de interese politice, trebuie să...

— Nu, *mon ami*, te rog mult! Politica ta nu mă poate obliga să fac relații cu oameni care...

D-na Belcineanu se opri fără a termina, parcă n-ar fi vrut să precizeze înadins.

— Ce oameni, draga mea? stărui bărbatul. Sper că n-ai să disprețuiești un om ca Pahonțu, talentat și cu

o situaţie din cele mai frumoase... Trebuie să ne ferim de ridicol !

— Ei bine, nu vreau să am relaţii cu acest domn ! zise Cristiana măsurîndu-l cu o răceală orgolioasă.

— Dacă ne-am apuca să împărţim lumea după simpatiile noastre intime..., făcu Belcineanu necăjit, trecînd în biuroul său particular să caute la telefon pe Pahonţu, să se explice, să nu se pomenească cu o nouă gazetă duşmană cînd avea şi aşa destule vrăjmăşii în presă...

Pahonţu răspunse că nu e supărat deloc ; i-a fost imposibil să mai aştepte ; avea ceva urgent la redacţie. Adevărat că s-a simţit ofensat cînd doamna i-a trimis vorbă ca unui milog, dar i-a trecut ; ar fi absurd şi necavaleresc să-şi impuie prezenţa unei doamne care îl respinge, cum e dreptul ei dealtfel... Belcineanu vru să întrerupă, Pahonţu însă continuă că asta nu-l împiedecă să o respecte, poate chiar mai mult, fiind dovada unui curaj care se întîlneşte rar tocmai în lumea aşa-zisă bună... Belcineanu îi simţea în glas şi ironia, dar şi amărăciunea. Încercă să-l împace :

— Ca să-mi arăţi că nu eşti supărat, fixează-mi d-ta o întîlnire cînd vrei şi unde vrei ! La nevoie amînăm plecarea noastră cu o zi-două. Vom călători cu avionul, deşi nu-mi face deloc plăcere...

— Nu, domnule Belcineanu ! spuse Pahonţu după o uşoară ezitare. Sînt prea hărţuit cu jurnalul acuma, în preajma vacanţei şi voi fi mai mult în vacanţă ! E jurnal nou şi are nevoie de toate îngrijirile ca să nu piarză ce a cîştigat în scurta-i existenţă... Lăsăm mai bine după vacanţă ! Pînă atunci tot nu se întîmplă nimic important, cel mult o mică remaniere care nu priveşte opoziţia... La toamnă sînt la dispoziţia d-tale... Dar nu la d-ta acasă, fireşte !

Ultima frază o spuse rîzînd batjocoritor. Belcineanu nu mai putea insista. Ar fi fost în zadar. Se întoarse la cele două femei, plictisit. Zise ridicînd din umeri :

— Stăm bine, n-am ce zice... L-ai ofensat tu şi rămîne supărat pe mine !

3

Pahonţu hotărîse mai de mult ca Virginia cu copiii şi Fräulein Erna să petreacă vara în Ardeal, cel puţin iulie şi august cînd în Bucureşti sînt căldurile tropicale insuportabile. S-au înţeles că vor sta un răstimp la Alba Iulia la părinţi, apoi vor trece cu toţii o lună la Sovata şi în sfîrşit iar la Alba Iulia sau eventual la sora ei Elena în Aiud. El nu putea lipsi din Capitală din pricina ziarului ; totuşi se va repezi din cînd în cînd, măcar cîte două-trei zile, să mai răsufle şi el şi să-şi îmbrăţişeze familia. Bucătăreasa şi jupîneasa rămîneau să-i facă menajul şi să-l îngrijească, să nu se simtă neglijat, deşi nu era deloc mofturos şi niciodată n-a plictisit pe Virginia cu pretenţii menajere...

La început fusese vorba să plece şi Cintia ca să petreacă, împreună, mai bine. Nedespărţite cum erau, s-ar fi simţit toată vacanţa ca acasă, iar pe la jumătatea lui august, cînd profesorul Cumpănaşu avea să meargă, ca în fiecare an după Unire, să-şi mai vază locurile natale, ar fi trecut pe la Alba Iulia şi ar fi plecat mai departe cu toţii, într-un convoi mai mare şi mai vesel.

De vreo lună însă Virginia a observat că Cintia nu mai era aşa de entuziasmată de vilegiatura proiectată. A înţeles că prietena ei are un secret pe care-l ascunde şi de ea. Dar în acelaşi timp a înţeles nu numai că secretul e cu amor, ci a ghicit şi pe cine iubeşte. Dealtfel nici nu era greu de ghicit. De cîteva luni Ionescu A. Ion era nelipsit din casa Cumpănaşu. Dinainte de Paşti la toate mesele lor săptămînale a apărut şi Ionescu A. Ion... Virginia observase mai demult şi chiar spusese că Cintia, subt pretext că e foarte inteligent şi un caracter de bronz, exagerează puţin admiraţia. N-a dat însă importanţă nici măcar privirilor care se căutau pe furiş. Nu putea crede că Cintia ar fi în stare să se ferească de ea mai ales cu prima iubire care, fără un confident, parcă nici nu mai e iubire.

— Nu ţi-e ruşine, proastă mică, să te ascunzi tu de mine, mama ta? a certat-o Virginia, sărutînd-o şi mîngăind-o, fiindcă Cintia, parcă i s-ar fi descoperit o crimă, se pornise pe un plîns cu hohote încît abia a putut-o ostoi.

Numai frate-său Vasile îi cunoştea taina, dar nu de la ea, ci de la el. Cintia a înţeles că Vasile ştie cînd i-a spus, cu vreo lună în urmă, că Ion e un băiat care merită să fie iubit. Profesorul Cumpănaşu nu bănuia nimic şi Cintia era îngrozită că s-ar putea cumva să afle şi atunci i-ar interzice să mai vie în casă. Ion a vrut şi vrea mereu s-o ceară în căsătorie, dar ea se opunea cu desperare ştiind că bătrînul ar refuza să stea de vorbă pînă ce tînărul nu-şi va fi terminat învăţătura, adică peste doi ani.

Mai tîrziu mărturisi candid Virginiei că nu s-au sărutat niciodată, că Ion nici măcar mîna nu i-a sărutat-o, dorind să o ia fecioară absolut pură. Nu i-a declarat că o iubeşte, ci numai că ar vrea să-i fie soţie cînd va veni ceasul. Ea însă simţea că e iubită ca nici o altă fată pe lume. Cîteodată, cînd sînt singuri, se ţin de mînă şi se privesc; atunci privirea lui e atît de fierbinte că parcă-i aprinde inima şi toată făptura...

Cintia nu mai voia să plece nicăiri. Ion, dacă nu va găsi nimic prin Bucureşti pentru vacanţă, va trebui să se ducă acasă, la ţară. Nu-şi vor putea scrie, dar prin Vasile vor afla unul despre altul şi le va trece mai uşor despărţirea.

— Dar cum ai putut tu să te ascunzi de mine, Cintizel scump? se amăra mereu Virginia. Aşa de puţină încredere ai în dragostea mea?

— Nu te supăra, Ginia dragă! răspunse fata cu o sinceritate neaşteptată. Eu am observat că nu-ţi era prea simpatic Ion. Francheţa lui pare îndrăzneală, cînd nu-l cunoşti. Dar vezi tu, Ginia, el e un om nou, eu cred chiar că e un erou, poate şi de aceea mi-e drag... Îmi era teamă că ai să încerci să mă opreşti şi nu mi-ar fi fost cu putinţă să te ascult...

— Ce copilă eşti, Cintizel! rîse Virginia. Nu-ţi închipuiai tu oare că, din clipa cînd ai să-l iubeşti, are să-mi fie şi mie simpatic?

Scenele şi convorbirile acestea de lamentări şi consolări idilice se repetau des în cursul ultimelor trei-patru săptămîni. Cintia era fericită că în sfîrşit are cu cine să vorbească despre el, căci nici fratelui ei nu a cutezat niciodată să-i facă o mărturisire făţişă. Voia să fie demnă de Ion în toate privinţele şi încerca să adopte şi ea un stil de viaţă eroică...

Toată familia Cumpănaşu a petrecut pe Virginia pînă la gară. Virginia s-a îmbrăţişat de nenumărate ori cu Cintia făgăduindu-şi să-şi scrie mereu despre toate. Fiindcă Virginia plîngea, a putut plînge şi Cintia ca să-şi aline inima. Pahonţu era mai drăgostos cu copiii, poate şi din remuşcare că de atîtea luni nu se mai ocupa de ei ca odinioară. I-a luat în braţe pe rînd, le-a şoptit cine ştie ce de copiii rîdeau, i-a sărutat şi i-a învăţat să fie cuminţi şi să nu supere pe mămica. Bătrînul Cumpănaşu era mişcat şi cu ochii umezi, ca totdeauna în faţa scenelor duioase de familie. Vasile se învîrtea mai mult pe lîngă Pahonţu în speranţa că poate vor pleca împreună şi vor mai sta de vorbă.

În sfîrşit sosi momentul despărţirii. Pahonţu şi-a aşezat odraslele în vagon şi a îmbrăţişat pe Virginia în uşa compartimentului simplu şi aproape jenat.

— Vezi, iubitule, să vii! murmură Virginia. Ce bine ar fi dacă ţi-ai rupe şi tu măcar o săptămînă două să te odihneşti cu noi!

Toma coborî din vagon răspunzînd cu un „da, da" indiferent. Femeia apăru în geamul deschis cu cei doi copii. Răceala lui o nedumerea. Observa că nu se uită deloc la ea ci numai la copii... Trenul se urni. De pe peron răsunară obişnuitele „la revedere", „să scrii", „nu ne uita", „ai grijă de sănătate", „călătorie bună"... Virginia nu mai vedea decît pe Toma care avea parcă o bucurie pe faţă. Apoi dispăru şi batista albă a Cintiei care se agita necontenit ca o aripă de fluture...

D-na Pahonţu era singură cu copilaşii în jumătatea de compartiment. Aranjîndu-şi numeroasele geamantane şi pachete, gîndurile i se mohorau din ce în ce. Atitudinea lui Toma îi redeştepta toate bănuielile refulate de atîta vreme de frică să nu trebuiască să vază

sau să descopere ceea ce ar putea să-i distrugă toată viața. A preferat să apară în ochii lui de o naivitate prostească decît să fie silită a-i cere explicații. Dar de un răstimp Toma era soț doar cu numele și cu patul. Nimic nu-l mai interesa din căsnicie. Pînă și pe copii îi vedea numai la zile mari, și atunci grăbit. Gesturile pe care le-a socotit atenții față de ea, erau totdeauna calculate pentru anume scopuri. Totuși pînă acum se mîngăia cu credința că în fond o iubește și că prin felul lui brutal de purtare, pe care-l avea și în alte manifestări de viață, nu voia decît să-și afirme orgoliul de stăpîn.

Despărțirea aceasta însă nu se poate să nu-i deschidă ochii. Plecarea a fost hotărîtă de o săptămînă și el n-a găsit cinci minute pentru sufletul ei. Dimpotrivă, săptămîna asta a fost parcă mai depărtat. Apariția ziarului l-a înstrăinat de casă și mai rău. Pînă în ultima clipă a sperat că îi va spune măcar un cuvînt care să-i liniștească inima. Sărutarea dezgustată din ușa compartimentului a arătat sentimentele ce i-au mai rămas pentru ea. Dacă n-ar fi sărutat-o deloc, și-ar fi putut zice că în graba mare a uitat și i-ar fi părut rău. Așa însă...

Pe cînd gîndurile o asaltau tot mai negre, lacrimile i se scurgeau tot mai multe însemnîndu-și urmele pe obrajii ei frumoși cu șiroaie sărate. Apoi nemaiputîndu-și stăpîni amărăciunea, izbucni într-un hohot înăbușit, bîiguind desperată :

— Nu mă iubește !... O, Doamne, Doamne !... Nu mă iubește !

Cei doi copii o priviră nedumeriți, pe urmă, cuprinși de spaimă, începură a plînge și ei.

Lumea rămasă pe peron se risipea. Toma Pahonțu, nerăbdător, îndată ce îi trecu pe dinainte ultimul vagon, dădu mîna cu Cumpănașu, zicînd :

— Pe mine să mă iertați, dar trebuie s-o șterg ! Sînt așteptat la ziar... Cînd ai răgaz, Vasilică, mai vino pe la redacție să mai punem țara la cale !

Tînărul Cumpănașu nici n-apucă să-i mulțumească ; Pahonțu dispăruse...

„În sfîrșit, am să mai pot răsufla !" își zise dînsul sărind într-o mașină.

Avu o clipă de remușcare că s-au despărțit ca niște străini cînd ea îl iubește ca și acum șapte ani. Dar, în același timp, își dădea seama că nu putea face altfel. Virginia nu-l mai atrăgea prin nimic. Desigur el era vinovat că a scos-o din mediul ei burghez provincial. Altfel poate că amîndoi ar fi mai fericiți. Virginia însă nu era femeia care-i trebuia lui. A înțeles prea tîrziu. Pentru el a devenit, mai ales acum, o povară și o piedecă. Trist este că ea trebuie să sufere, nevinovată, pe cînd el, vinovatul...

Trecuse o săptămînă de cînd a avut întîlnirea cu Belcineanu. Știa că ei au plecat de-a treia zi și că vor lipsi din țară o lună, iar pe urmă se vor instala la Sinaia pînă la sfîrșitul vacanței politice. S-a primit și la *România* informația anunțînd aceasta. El însuși a aruncat-o la coș.

Din seara aceea penibilă a rămas totuși cu descoperirea că, din pricina căsniciei pripite, și-a jugulat toată viața sentimentală. El n-a avut ocazia să cunoască adevărat femeia, deși a simțit veșnic porniri zvăpăiate să iubească. Cu prima femeie întîlnită s-a căsătorit și a pus capăt tuturor experiențelor pe care i le-a poftit inima furtunoasă. Înainte își zicea că are alte idealuri în viață decît să alerge după fuste ca orice măgăruș frenetic. Acuma găsea că lipsa aceasta de experiență i-a fost un mare neajuns în viață și numai ei i se datorează întîmplările penibile cu d-na Belcineanu...

Se grăbise să se despartă de familia Cumpănașu fără nici un motiv. N-avea de fapt nici o treabă. Nici nu știa unde să se ducă la ora aceasta imposibilă cînd oamenii sau sînt la masă sau vor să se așeze, cînd la redacție nu e nimeni și nici măcar la cafenea încă n-au venit clienții șvarțului după dejun. După ce mașina a mers o bucată de drum spre oraș, a poruncit s-o ia pe strada Fîntînii și să iasă în Pietății, acasă... Nu obișnuia să doarmă după-amiazi. Acuma se gîndea să se odihnească o jumătate de ceas, ca să-și treacă vremea. Nu putu adormi. Își aduse aminte că se

pregătește o remaniere ministerială și că ar trebui să încerce a fi folositor în vreun fel lui Rotaru. *România* a subliniat de cîteva ori, într-o formă diplomatică, personalitatea lui Rotaru scoțînd în relief anomalia și ridicolul că el nu e titular de departament cînd guvernul e atît de sărac în adevărate talente. Dar trebuia să lucreze cu multă abilitate, să nu aibă aerul că vrea să forțeze mîna șefului guvernului și să ajungă la un rezultat tocmai contrariu. Se înțelesese cu Rotaru să rămînă în contact mai strîns, să se vază mai des, dar de cînd cu afacerea Belcineanu a fost atît de enervat că a și uitat de el... Îl chemă la telefon. Rotaru îl rugă să treacă pe la minister mai spre seară ; de cîteva zile ținea interimatul la Culte și Arte...

Nu mai avea răbdare să stea acasă. I se părea că e ridicol : a vrut descătușare, libertate și cînd colo se gîndește la somn.

La redacție găsi un bilețel de la Barbu Dolinescu care-l vestea că mîine are să-l caute... Răsfoi gazetele de amiază și apoi pe cele de după-amiazi, iar la șase plecă pe jos spre Ministerul Artelor. Reporterul Sever Sorescu, angajat de cîteva săptămîni la *România*, întîlnindu-l singur și pe jos, se crezu obligat să-l însoțească. Îi spuse cîteva zvonuri prinse de dimineață despre fricțiunile din guvern și o anecdotă nouă cu niște ovrei în Palestina. Pe urmă deveni melancolic și îngrijorat. El simțea în aer un val de amenințare antisemită care deocamdată se manifesta în anume mișcări ale tineretului și în cîteva reviste mici și cu atît mai violente. Avînd intuiția că e periclitată și existența lui, încerca să se apere plîngîndu-se de ceea ce o să se întîmple.

— D-voastră nu vă puteți da seama, domnule director, spuse deodată lui Pahonțu cu glas de martir. Nu aveți cum să pricepeți atmosfera oribilă în care ne zbatem ! Și, cu toate astea, eu nu sînt evreu, domnule director ! Eu sînt român și vreau să fiu român ! N-am altă țară și nici altă limbă ! Eu aici m-am născut și am crescut, și părinții mei și strămoșii mei !... Eu sînt român, domnule director !

Era a treia oară că se plîngea lui Pahonțu pe care plîngerile acestea îl plictiseau, amintindu-i că are trei evrei în redacție și unul în administrație, el, care, deși nu fățiș, agita un antisemitism suficient de prudent ca să nu-i înstrăineze cititorii evrei.

— Măi băiete, ție-ți cîntă gărgăunii în creieri ! zise Pahonțu, jumătate în glumă, jumătate în serios. Vezi-ți de treburile tale și lasă presentimentele în pace ! Ce-o fi cîndva se va vedea ! Pînă atunci avem de lucru !... Pe toți ne pasc primejdii felurite. Dac-om sta numai cu gîndul la ele, cine-o să mai lucreze ?...

Erau în fața ministerului. Pahonțu tocmai văzu ieșind pe Teofil Drugeanu cu care nu mai vorbise de mult. Îl strigă. Sorescu, nemaiașteptînd să fie concediat, cu un obsechios „salut, domnule director", intră în minister să mai adulmece vreo știre sau măcar vreo intrigă politică.

— Bine, Teofile, ai început să mă ocolești — zise Pahonțu scuturîndu-i mîinile cu drag. Am și uitat de cînd n-am mai stat de vorbă !

— Ești cam greu de găsit de cînd te-au copleșit ocupațiile ! răspunse tînărul Drugeanu. Nu mai departe decît săptămîna asta ți-am telefonat de trei ori. Acasă, firește... O dată am vorbit cu nevastă-ta și mi-a făgăduit că-ți spune... Se vede că a uitat sau...

— Mi-a spus, recunosc, dar eu am uitat să te chem, făcu Pahonțu repede. De ce nu vii la ziar, mă găsești oricînd, dragă Teofile !

— De, la jurnal nu prea mi-ar fi agreabil... În sfîrșit, dacă nu se poate altfel, am să te chem acolo... Chiar țineam să-ți vorbesc niște lucruri... În sfîrșit ai să vezi ! Dar asta abia săptămîna viitoare... Întîi să plece Corina. Peste cîteva zile e vorba să meargă la Constanța cu maică-sa și cu surorile cele mici... Eu nu pot să lipsesc. Am rămas cu toată cancelaria lui Belcineanu pe cap...

— Atît mai bine, că și pe mine m-a părăsit nevasta adineaori pentru două luni — zise Toma satisfăcut. Va să zică vii, Teofile ?... Atunci cu noroc !... Mă așteaptă socru-tău !

În minister nu era serviciu. Doar cîțiva funcționari superiori, care au avut de rezolvat lucrări cu ministrul, și Danciu, neobositul șef de cabinet. Găsi pe Danciu în conversație cu d-ra Nina Georgescu, blonda și inocenta ingenuă.

— Iar ne întîlnim? întrebă Pahonțu zîmbind galeș, apoi, fără să-i aștepte explicația, adăogă către Danciu: E cineva la domnul ministru?

— Lucrează cu un director, dar poftiți, căci tocmai a întrebat de d-voastră! sări șeful de cabinet repezindu-se îndată la ușa ministrului ca și cînd ar fi vrut să ascundă astfel prezența artistei.

Pahonțu mai aruncă totuși o privire spre d-ra Georgescu care zîmbea șiret, clipind foarte des.

— Ei, bine-ai venit! zise Rotaru continuînd a semna hîrtiile pe care i le explica un director chel și cu ochelarii de aur. Șezi numai două minute; sîntem pe isprăvite!

Toma se trînti într-un fotoliu, picior peste picior. Se uita la Rotaru cum iscălea. I se părea întinerit și înviorat.

„Dragostea face minuni!" se gîndi dînsul. „Numai eu n-am fost în stare să cunosc nici o minune!"

4

Barbu Dolinescu a fost, ca totdeauna, foarte exact și de aceea a trebuit să aștepte mult pe Pahonțu care, uitînd de biletul vechiului prieten, a venit la redacție abia după ora unu întovărășit de cîțiva gazetari mai bătrîni cu care se ducea să dejuneze la un restaurant cu grădină de vară.

— Cînd ești solicitant trebuie să ai răbdare, frate-meu, zise Dolinescu către Toma care se scuza și se jura. Dealtfel nici nu-mi făceam iluzia că o să putem sta de vorbă imediat. Știu cît ești tu de ocupat acuma. Voiam numai să luăm o întîlnire...

Se întîlniră, după dorința lui, a treia zi după-amiază, la Pahonțu acasă unde erau mai netulburați ca oriunde.

— Ei, frate Barbule, dacă o să suferi de căldură, să nu mă învinovățești pe mine! zise gazda instalîndu-se cu dînsul în biurou. Totuși spune cu ce să te servesc, ca să-mi încerc norocul!

— Cu nimic decît cu bună prietenie! răspunse Dolinescu cu un rîs scurt.

— Asta totdeauna proaspătă! rîse și Pahonțu. Și caldă!

O sticlă de vin era pregătită alături, într-o căldărușă de aramă cu cuburi albe de gheață, iar pe o tavă paharele. Pe cînd afară apăsa o zăpușeală caniculară, în odaie se păstrase răcoare plăcută într-o lumină filtrată prin perdele arămii.

Barbu Dolinescu, deși vioi și aproape vesel, ceea ce nu i se întîmpla deseori, părea mai sever ca de obicei și în ochi avea o lucire mai calmă și totuși parcă mai arzătoare. După cîteva minute de tatonare, întrebă iscoditor:

— Tu ai auzit, frate Pahonțule, despre mișcarea noastră?

— Ce mișcare? se miră Toma. Sper că nu e ceva...

— Ceva subversiv, vrei să zici? întrerupse Dolinescu batjocoritor. Nu te speria, frate-meu! Știu bine că ai devenit persoană cu răspundere și n-aș avea cruzimea să-ți periclitez cariera... Fii liniștit! Dealtfel eu n-am obiceiul să umblu cu lucruri tenebroase. Cred că am avut puțin curaj în viață... E vorba despre o mișcare de mîntuire. Frații de cruce!

Întîia oară de cînd se cunoșteau, pe Pahonțu îl plictisea tonul batjocoritor și aerul de superioritate cu care îi vorbea Dolinescu. Se mulțumi să răspundă mai rece și scurt că n-a auzit nimic și nici nu vede întru cît l-ar putea interesa pe el mișcarea.

— Apoi tocmai asta e rostul întrevederii, să te interesez sau măcar să încerc, făcu Dolinescu observînd schimbarea prietenului în glas și înfățișare. Am crezut că ar trebui să te intereseze, dacă în declara-

țiile cu care ai împuiat urechile oamenilor a fost cel puțin o fărîmă sinceră din sufletul tău !

— Dragă Barbule, dacă îți închipui că...

— Nu, stai ! Nu te supăra încă ! strigă Dolinescu cu o voce care nu se putea ști dacă glumește sau batjocorește. Am să-ți spun lucruri mai grave, așa că vei avea vreme destulă să te superi, dacă ții neapărat... Eu însă cred că nu e nevoie, frate-meu ! Sîntem amîndoi destul de bătrîni și de hîrșiți cu viața încît să putem suporta orice adevăr în față, fără crîcnire. Că mi-ești drag, n-am să-ți mărturisesc dacă în atîția ani nu te-ai convins. Dar la temelia unei bătălii grele și lungi, trebuie să punem adevărul și franchețea, întregi, fără reticențe și ascunzișuri. O viață nouă trebuie începută în deplină puritate...

— Ai început să mă lucrezi în maxime și sentințe, zise Pahonțu cu un zîmbet făcut. Totuși nu pricep absolut nimic, să știi ! Doar că vrei să mă copleșești subt povara superiorității tale morale... Apostolii sînt smeriți, Barbule, nu uita, dacă ai pornit în apostolat !

— Depinde de religia pe care o propovăduiești ! ripostă cellalt. Noi propovăduim religia energiei ! Sîntem luptători nu numai cu fapta ci și cu pumnul la nevoie !

— De un sfert de oră faci exerciții de energie asupra mea, dar uiți că și eu sînt luptător chiar dacă n-am pornit nici o mișcare ?... Crezi că încercînd să mă umilești ai să mă convingi mai ușor ?

Dolinescu încruntă puțin din sprîncene, apoi, după o mică tăcere, urmă cu glas mai dulce :

— Sînt un prost, măi frate-meu ! Ce vrei ? Mă ia gura pe dinainte... Nu-s bun de politică și nici de diplomație !

— Și totuși vrei să faci o mișcare politică ! zise Toma ironic. Te-arunci și tu în brațele gorilei !... Într-un ceas bun, Barbule !

— Greșești, frate-meu ! Mișcarea noastră n-are nici o legătură cu politica voastră.

— De ce a mea ?

— Fiindcă ești și tu în ea ! accentuă Dolinescu, adăogînd repede cu glas schimbat : Dar stai să te pun

în curent întîi !... Crezusem că băieții, cînd te-au vizitat la *România*, ți-au pomenit despre frații de cruce...

— Aa ! Sînt de-ai tăi băieții ? zise Pahonțu fără a-și ascunde uimirea.

— Sîntem azi o sută în toată țara ! mărturisi Barbu Dolinescu simplu. Am putea fi mai mulți. Nu alergăm însă după mulți, ci după buni. Cine vine între noi trebuie să fie pentru toată viața. Numai moartea poate să ne despartă sau infamia ! *

Gruparea s-a închegat, acum vreo patru luni. Dolinescu a primit într-o după-amiază vizita lui Vasile Cumpănașu, care-l auzise în seara cînd au cinat la Pahonțu, și dorea să-i prezinte pe prietenul său Ionescu A. Ion. Tinerii i-au spus că sînt sute și mii ca dînșii, curați, entuziaști, gata să-și dea viața pentru înălțarea neamului. Au stat toată noaptea vorbind și plănuind și visînd și în toate au avut aceleași păreri parcă o viață întreagă s-ar fi sfătuit și ar fi căutat să-și unească gîndurile și simțirile. Și a doua zi s-au întîlnit din nou, au mers la biserica din cartier și, în

---

* Numărul neofiților („o sută") — între care își găsește locul și un întîrziat mintal ca Zachi (cîtă vreme mișcarea „fraților" nu aleargă „după mulți ci după buni") — ne îndreaptă gîndul la grupările efemere de extremă dreapta, apărute imediat după sfîrșitul primului război mondial, cele mai multe autodizolvate prin lipsă de combatanți sau lichidate în fașă pentru că atentau la ordinea publică. Replica personajului, ca dealtfel întregul său discurs — crispat, certat cu normele gîndirii logice, raționale, rostit după modelul oratoriei fasciste — dobîndește adevăratul ei sens în contextul oferit de arta inegalabilă a scriitorului care, încă din primele pagini ale romanului, își avertizase cititorii : „După anii roșii de sînge și moarte inimile clocoteau de credință în pacea eternă. Se rîvnea fanatic o lume nouă, pură, idilică. Vechii conducători nu mai aveau credit în opinia publică. Se constituiau partide noi cu simple devize în loc de program : «Cinste și dreptate !» Reformatorii, salvatorii, novatorii apăreau la toate răspîntiile găsind ascultare și aderenți... A fost epoca de aur a demagogiei și oamenilor de afaceri" (vezi *supra*, p. 31). Jurnalul scriitorului aduce, în același sens, mărturii suplimentare. (Vezi *Romanul romanului*, p. 436—437.) Dealtfel fragmentul ce urmează nu este altceva decît o reluare a unor idei deja formulate, fiind apoi combătute prin argumentele temeinice ale personajelor ce li se împotrivesc.

fața preotului, pe *Evanghelie*, au jurat să lupte împreună, frățește, pînă la moarte pentru izbăvirea românilor. * Pe urmă au venit alții, în fiecare zi cîte unul, cîte trei, prezentați și garantați de cîte cel puțin doi frați, și toți au jurat la fel, pînă ce s-a împlinit suta. Sînt însă mii de simpatizanți care așteaptă să îngroașe rîndurile fraților de cruce. Dolinescu, fruntașul lor, vrea să consolideze mișcarea înainte de-a merge mai departe și de-a începe munca pe teren.

— V-ați fixat un program ? întrebă curios Pahonțu.

— Nu. Programele încorsetează viața și compromit mișcarea, mai ales că marii tîlhari politici au lucrat totdeauna cu program ! zise Dolinescu rece. Noi avem un crez simplu și sfînt : un neam, o țară, un rege... ** Și mai avem obiective de luptă vremelnică : contra politicianilor, a jidanilor și a celorlalți tîlhari !

Pahonțu surîse. Deunăzi Vasile Cumpănașu îi spusese aceleași cuvinte : observă indulgent :

— Astea sînt sloganuri demagogice pentru captarea mulțimilor, dragă Barbule !

— Astea sînt dogmele unei credințe, frate-meu ! apăsă Dolinescu. Sloganurile sînt pentru cei ce umblă să înșele mulțimile. Noi nici nu ne-am apropiat încă

---

* În contextul romanului, botezul grupării dobîndește ecouri ilare. Religia „iubirii aproapelui", folosită ca pretext în fanatizarea conștiințelor șubrede, va fi înlocuită, pe nesimțite, cu credința oarbă a răzbunării, a terorismului împins pînă la crimă, împotriva adversarilor politici, a celor ce se opun procesului de fascizare a țării. Și în acest caz, notațiile din caietul de creație al lui L.R. ne îngăduie să-i definim opiniile. Fără să prevadă toate implicațiile evoluției monstruoase a mișcării extremiste de dreapta, prezentată de el în formele ei inițiale, scriitorul condamna crima politică, exprimîndu-și nădejdea că „nimeni nu s-ar gîndi la astfel de fapte, la suprimarea adversarului sau trădătorului. Nu ne facem judecată în proprie cauză" (cf. *Arh. L.R., I ms. 3 a*, f. 120). Evenimentele ce vor urma îl vor face să vadă în apostolii „noii credințe" pe dușmanii de moarte ai propriului său neam, proorocindu-le sfîrșitul (vezi capitolul *Romanul romanului*, p. 438—439).

** „Crezul" adaptează lozinca patronilor spirituali hitleriști : „Ein Volk, ein Reich, ein Fuehrer". Răspunsul ce urmează subliniază caracterul întregului discurs, bazat pe „sloganuri demagogice", preluate din același arsenal al propagandei naziste.

de ele, * iar cînd vom merge în mijlocul poporului, nu-i vom făgădui nimic, ci îl vom învăța să muncească și să lupte. Politicianii pot să discute, să critice și să-și schimbe programele și doctrinele și sloganurile după cum bate vîntul. Ei nu cred adevărat în nimic. Credința noastră nu admite critică și nici discuție. Unde începe discuția, încetează credința și mai ales puterea ei. Credința discutată nu mai poate muta munții din loc. Iar noi vrem și mai mult : să înnoim sufletul neamului, să-l smulgem din mlaștina în care l-au scufundat politicianii cu programe și doctrine, să netezim calea unui viitor demn de originea lui !

— Frumos, dragă Barbule ! spuse Pahonțu sceptic. Și partidele pornesc la fel, toate, cu elan și cu idealism, iar pe urmă se izbesc de realitate și...

— Firește, recunosc, pînă acum toate îndoielile tale sînt admisibile ! reluă Dolinescu. N-am făcut încă nimic. Doar ne-am strîns și abia o mînă de oameni. N-avem pretenție c-am descoperit America. Nu venim cu îngîmfări de originalitate. Ce vrem noi, vrea toată lumea... Pînă azi avem o singură superioritate, categorică : toți, absolut toți sîntem oameni cinstiți și dezinteresați ! **

— Asta înseamnă că membrii celorlalte mișcări sau grupuri sau partide sînt necinstiți și interesați, toți în bloc ! zîmbi Toma batjocoritor. Ar fi pentru neamul românesc prea trist dacă ar fi adevărat !

— Raționamentul tău e jidovesc, replică Dolinescu aspru. Tu ai înțeles prea bine ce am spus. Nu mai insist... Dealtfel vorba multă e a voastră care aveți oroare de faptă. Noi vrem să vorbim numai prin fapte. S-a zis că pentru a cîștiga un popor trebuie să-l îmbeți cu vorbe multe. De aceea belșugul de oratori

---

* Din nou, ideea izolării „grupării" de mase (strecurată, cu abilitate, în vorbirea stereotipă a lui Dolinescu) sugerează proporțiile reale, caracterul nepopular al celor care, în carte, se autoproclamă mîntuitori ai neamului.

** Vezi în *Romanul romanului* notațiile cu privire la adevăratele intenții ale grupării fasciste, caracterizată de L.R. drept „bandă dușmană pusă să jefuiască și să stoarcă țara în folosul lor propriu" (*infra*, p. 439).

în politică. Noi suprimăm oratoria. Discutăm în comenzi, ca la armată... Am făcut un decalog în care am cuprins toate datoriile unui frate de cruce. Numai datorii, vezi, nu drepturi. Noi servim fără plată, pentru mulțumirea conștiinței noastre. Dacă neamul va profita, asta va fi răsplata noastră...

Cu toate că avea mare poftă să-l șicaneze, mai ales că multe din ce spunea erau gînduri risipite chiar de el odinioară, reduse însă la o simplitate primară, încît se țineau în picioare numai prin focul sacru și credința fanatică a vorbitorului, Pahonțu tăcu și-l ascultă liniștit, fără să-l mai întrerupă deloc, pînă ce Dolinescu, după vreun ceas, își dădu seama și se opri:

— Adineaori mă lăudam cu zgîrcenia noastră verbală, și iacă, nu mai sfîrșesc cu explicațiile și motivările... E numai ca să afli tot dintr-odată, să nu mai revenim cu lămuriri... Te-am pus în curent cu toate amănuntele de azi și de mîine, să ne cunoști complect!*

Pahonțu bănuia că i se va propune să adere și el la mișcare și se gîndea în ce fel să refuze, nedorind să ajungă în subordinea lui Dolinescu. În sfîrșit zise:

— Am ascultat și m-am lămurit, dragă Barbule. Și tot nu pricep ce vrei de la mine?... Dacă e vorba de adeziunea mea...

— Nu, deloc! îl opri Dolinescu scurt. Știu că n-ai primi... Nu te preface că protestezi. E inutil. Știu și te înțeleg. Dar nici noi nu te-am primi, chiar dacă ai dori. Vezi cît de franc sînt? Cum nu vom primi niciodată nici un politician, fiindcă politicianul nu poate fi, organic și biologic, sincer și statornic, mai ales cînd e și intelectual. Politicianul, ca și intelectualul, e gata oricînd să trădeze. La noi însă trădarea se pedepsește. Crîncen. Noi nu ne jucăm de-a oportunismul... Ei bine, tu ești azi cu trup și suflet dincolo. Ai început o ascensiune fericită. Mîine-poimîine o să ajungi cine

* Caracterizarea ideilor susținute de Dolinescu („gînduri risipite chiar de el odinioară, reduse însă la o *simplitate primară*") este în deplină concordanță cu profilul „fraților" din episoadele anterioare, cu „limbajul lor eroic-bombastic" (cf. *supra*, p. 140), cu identitatea socială și psihică a personajului în cauză (vezi studiul introductiv, p. XXXIV).

știe ce, poate ministru. Cum să renunți tu la ceea ce a fost totdeauna adevăratul tău ideal? Tu nu poți aștepta venirea lumii noi unde să-ți iei locul ce ți se cuvine. Ești flămînd de-a te ridica în lumea asta care oferă mai multe satisfacții decît cea pe care vrem noi s-o realizăm.

— Am dobîndit ceva fără merite și fără muncă? se ridică Pahonțu deodată cu o mîndrie jicnită. De ce ți s-ar părea curios că am obținut o situație pe care alții, infinit inferiori mie, o cîștigă fără nici o muncă și fără merite? Pentru că viu de la țară, sărac și fără alt sprijin decît talentul dăruit de Dumnezeu și truda zilnică de a-mi îmbogăți creierul și sufletul? Oare tu însuți meriți mai mult situația pe care o ai decît eu pe a mea? Dacă eu, prin talent și străduință, dobîndesc o situație, sînt arivist, iar dacă o dobîndești tu, nu ești arivist, pentru că te-ai născut la oraș, într-o familie bogată, cu nume cunoscut, și ți se cuvine locul de conducător, indiferent dacă ai mai puțin talent și muncești mai puțin ca mine sau deloc?

— Sînt de acord cu tine, frate Pahonțule! rîse Dolinescu ca să-l potolească. Nu țin deloc să ne comparăm. Recunosc că ești superior, că ai diplome multe și strălucite, că ai cunoștințe multe și mari, că ai un talent deosebit... Dar știi, că doar ți-am spus de cînd ne-am cunoscut, pe front, tu vrei să dobîndești locul ce ți se cuvine... cu orice preț. Înțelegi? Faci concesii de convingeri, dacă o convingere devine un obstacol în calea ascensiunii. În ce ai crezut ieri, nu mai crezi azi, precum în ce crezi azi, nu vei mai crede mîine. De fapt nu crezi în nimic... Uite, asta e singura bubiță, frate-meu! Ești cinstit și dezinteresat în cele materiale, dar elastic în moralitatea interioară, oricît de moral arăți pe dinafară... Ei, acuma ți-am spus tot, poți să-mi tai capul! Nu pot să înghit ceea ce sînt convins că e adevărul! Chiar cînd sînt solicitator, ca acuma!

Pahonțu începuse a se plimba prin biurou, cu mîinile împreunate la spate, cu bărbia întinsă și ridicată, cu ochii pe sus și pe toată figura cu un surîs disprețuitor. Se opri în fața prietenului, cu picioarele răsfrînte și vorbi dîrz, hîrîit:

— Lasă, mă Barbule, că noi cunoaştem intransigenţele morale şi mai ales la ce servesc! Cînd ai la spate siguranţa materială poţi să ai toate intransigenţele. Să pofteşti însă să fii intransigent cînd a doua zi n-ai unde să dormi şi cu ce să-ţi potoleşti foamea!...

— Ascultă, frate Pahonţule, voi să-l întrerupă Dolinescu, dar fără să reuşească.

— De peste douăzeci de ani gust amărăciunea asta, continuă Toma. De cînd am ajuns între boieri... Şi nici azi n-am scăpat de ea şi voi simţi-o pînă voi muri. Moralmente nu m-aţi considerat egalul vostru niciodată. O discriminare a stăruit mereu care a răbufnit, cînd dispreţuitor, cînd ameninţător, cînd mai discret, de cîte ori n-a fost altă armă mai eficace să mă combată. Vor trebui să treacă generaţii pînă ce urmaşii mei vor dobîndi în sfîrşit egalitatea morală, reală, definitivă... Dar nu voi capitula, Barbule! Voi rămîne deasupra şi voi birui! Nu-mi pasă de surîsurile tale şi ale altora! Prefer să fiu învingător temut, decît învins compătimit! Eu am intransigenţele mele cînd şi unde trebuie!... Linia de viaţă şi de luptă mi-o croiesc singur! Sînt sincer cu mine însumi în fiece moment şi asta-mi ajunge! Sînt consecvent pe linia mea care, fii liniştit, merge tot înainte!... Ai venit să-mi ceri un concurs, cel puţin aşa spuneai, şi ai socotit bine şi prieteneşte să-mi spui în prealabil nişte adevăruri de-ale tale care să-mi aducă aminte că-mi lipseşte egalitatea complectă cu tine, care să-mi sugereze o inferioritate, morală, zici tu, pentru ca astfel concursul meu să fie o obligaţie pentru mine, nu o favoare pentru tine, iar ţie să nu-ţi incumbe nici o obligaţie, ci numai drepturi... Adică relaţii de subordine, ca, la nevoie, oricînd să te poţi lepăda de mine fără urmă de remuşcare, ba chiar cu satisfacţia că tu ai fost generos acceptînd serviciile mele... Te înşeli însă dacă-ţi închipui că simt sau primesc inferioritatea morală pe care vrei să mi-o impui. Dimpotrivă. Barbule! Cu totul dimpotrivă!

Barbu Dolinescu tăcea. Se uita la prietenul său cu o curiozitate nouă, parcă l-ar fi văzut întîia oară. În sine recunoştea că într-adevăr nu l-a considerat niciodată egal moral, dar, fireşte, fără nici o legătură cu originea lui ţărănească. I se părea puţin ridicol că Pahonţu poate să-şi motiveze astfel toate cotiturile morale pe care le săvîrşeşte şi pe care el însuşi le simte ca atare... Totuşi nu voia acuma să continue o controversă inutilă. Era sigur că, deşi părea mîhnit, Pahonţu, inteligent şi abil cum e, va înţelege pînă la urmă că, afară de obişnuita ironie, n-a fost nici o intenţie specială de jicnire în vorbele lui... De aceea după o tăcere apăsată oaspele reveni mai domol:

— Te-am lăsat să te răcoreşti, măi frate-meu, şi nici nu mai vreau să răspund acuma la prostiile ce mi le-ai servit, chiar dacă le-ai botezat adevăruri... Ar trebui să stăm aici pînă mîine şi... tu ai alte treburi! Uite ce doresc de la tine... Frăţeşte!

Voia, pentru orice eventualitate, sprijinul ziarului *România* pe seama mişcării fraţilor de cruce. Nu-i cerea să adopte linia lor generală, dar să-i ocrotească subt forma care îi va conveni.

— Îţi cer, în fond, măi frate-meu, să ne simpatizezi niţel! strigă Dolinescu. Atît! Cred că nu e prea mult?... Ţi-am spus că nu vreau să-ţi încurc deloc socotelile...

— Şi tu crezi că, dacă nu-mi cereai, n-aş fi sprijinit mişcarea care, de fapt, întrebuinţează mai mult sau mai puţin chiar ideile mele? zise batjocoritor Pahonţu.

— Ba da, cred că da! recunoscu prietenul. Totuşi ţineam să am şi asigurarea ta directă. Asta înseamnă un mic angajament, oricît de platonic!

— Adică îţi închipui că aşa mă legi pentru eternitate? rîse Toma. Eşti naiv, dragă Barbule! Dealtfel tu nu eşti singurul care face o mişcare, ştii, sper? E o mică epidemie de mişcări d-astea. Pare că au devenit o modă... Ia seama să nu încapeţi pe mîna vreunui politician abil care să...

— N-ai frică, frate-meu! murmură Dolinescu fără să clintească. Eu nu mă abat de pe drumul drept! Pentru nimic în lume! Noi am jurat, frate Pahonţule! Şi jurămîntul e sfînt! Noi vom muri, dar nu ne vom abate, să ştii!

— Bine, treaba voastră ! făcu Pahonţu. În orice caz eu simpatizez cu voi fiindcă trebuie să-mi simpatizez ideile mele proprii, nu ? Aşa că...

— Vorba filosofului : bate-mă, dar ascultă-mă ! Bate-mă, dar ajută-mă ! zise Dolinescu cu încăpăţînare. Mi-e imposibil să linguşesc. Nu doresc nimic pentru mine sau pentru ceilalţi camarazi !... Numai pentru mişcare !... Şi nu publicitate, nu reclamă, nu cununi de vorbe goale. Simplă simpatie !

— Ba eu contez pe băieţi să-mi scrie cîte ceva ! Le-am şi spus cînd m-au vizitat, fără să ştiu că... Fireşte, îmi rezerv dreptul de cenzură ! adăogă Pahonţu.

— Eşti doar stăpîn în casa ta, frate-meu ! strigă Dolinescu. În vremile astea de atotputernicie a presei, cînd pornim la un război crîncen şi lung, trebuie să avem o acoperire a spatelor cît de cît, mai ales că duşmănii vom avea destule... Insist mereu, dragă Pahonţule, ca să nu mă înţelegi greşit, fiindcă mă exprim aşa de prost şi n-aş vrea să rămîie în tine bănuiala că umblu să abuzez de prietenia şi puterea ta...

— Fii sigur, Barbule, că sînt mult mai puţin bănuitor de cît văd că-ţi închipui !

— Atunci contez pe tine frate-meu ? întrebă Dolinescu aproape solemn. Am cuvîntul tău ?

Pahonţu, impresionat de tonul lui, avu o şovăire, parcă i-ar fi fost frică de o cursă. Dar imediat îşi reveni şi răspunse uşor, cu o fluturare de surîs :

— Nu prea are rost, dar dacă ţii neapărat, iacă, ai cuvîntul meu !... Pînă la urmă te pomeneşti că totuşi mă înrolezi şi pe mine în mişcare !

— Pînă la urmă toată ţara va fi în mişcare ! şopti Dolinescu cu o strălucire pătimaşă. Cred asta precum cred în Dumnezeu ! *

---

* În viaţa reală nu va trece mult timp şi „arhanghelii" vor dispare din arena istoriei ca ucigaşi de rînd. În întunecatele zile ale rebeliunii din ian. 1941 — apogeu al terorismului legionar — „toată ţara" îi va condamna ca pe cei mai invederaţi duşmani ai poporului. Numeroase însemnări cu caracter jurnalier, datate de L.R. în zilele masacrelor legionare, sînt revelatoare pentru atitudinea sa democratică, reprimarea asasinilor provocîndu-i o deplină satisfacţie. (Vezi *Romanul romanului,* p. 440.)

Tăcură un răstimp, fiecare urmărind parcă o frămîntare care, fără cuvinte, plutea totuşi în aer ca o pînză nevăzută, tulburătoare şi chinuitoare de suflete.

Apoi se uitară unul la altul uimiţi ca şi cînd s-ar fi văzut întîia oară.

5

Toma era acuma obsedat de gîndul că trebuie să-şi trăiască viaţa, ceea ce însemna că trebuie să dobîndească experienţa iubirii. Îşi dădea seama că obsesia aceasta e numai o poftă de a răzbuna umilinţa suferită deunăzi la Belcineanu. Recunoaşterea nu făcea însă decît să-l întărîte... I se părea că, mai mult decît toate îndeletnicirile spirituale, jocul iubirii este ceea ce deosebeşte pe om de animal şi dă un preţ vieţii. El şi-a refulat pornirile de viaţă din sfială organică adusă de la ţară, avînd simţămîntul că lui, băiat sărac şi de origine umilă, nu i se cuvin plăcerile rezervate celorlalţi.

Într-o săptămînă însă obişnuitele amoruri pe apucate îl dezgustară încît era gata să renunţe la experienţă. Îşi zicea cu scîrbă că asemenea contacte, cu femei de care nu te apropie decît o iritaţie fiziologică, n-au nimic a face cu iubirea, o dezonorează şi o terfelesc...

Într-o seară senatorul Ştefan Macoveiu, prieten proaspăt, după o vizită lungă la redacţie (i-a povestit o serie de cancanuri şi mîncături în legătură cu iminenta remaniere a guvernului), l-a poftit să cineze împreună, iar pe urmă, cu aceeaşi stăruinţă, l-a dus la un teatru de vară să vază o revistă foarte aplaudată. Pahonţu nu frecventa decît rareori asemenea spectacole, socotindu-le inferioare pentru un intelectual ca dînsul. Dar de cînd a devenit client al unor petreceri mult mai puţin pretenţioase, s-ar fi crezut ridicol să refuze, pe de o parte că n-avea nimic mai bun, pe de alta că se întîlnise de două ori cu senatorul într-un cabaret cu o faimă dubioasă.

Senatorul avea rezervată o loje lîngă scenă. Mărturisi cu o mică mîndrie că vine în fiecare seară, şi pentru că familia i-e plecată la băi, dar şi pentru că are o admiraţie veche pentru vedeta trupei, o fiinţă delicioasă şi foarte inteligentă.

— Ştiu că voi ăştia, scriitorii, nu faceţi caz de arta asta minoră — şopti Macoveiu, căci spectacolul începuse — totuşi te rog să fii obiectiv şi să-mi spui dacă n-am dreptate !... Fii atent, în tabloul următor îşi face apariţia !

Pahonţu cunoştea vedeta, cam trecută dar încă plină de temperament mai ales pentru un senator îndrăgostit. Îi spuse cîteva cuvinte convenţionale ; Macoveiu exclamă fericit :

— Nu-i aşa ?... Ce-ţi spuneam ?... Are să-i facă o bucurie imensă cînd va afla că ţi-a plăcut... Dacă vrei s-o cunoşti, te prezint în antract... Ştii, artiştii au o sensibilitate extraordinară... Iar faţă de celelalte ar fi o distincţie... Mai ales că gazeta ta n-a prea fost drăguţă cu ea... Mi s-a şi plîns, sărăcuţa... Dar dacă i-ai spune două vorbe, cum ştii tu...

Toma înţelegea acuma rostul vizitei şi a mesei senatorului. Schimbă vorba ca să evite răspunsul la invitaţia pe scenă. Dealtfel făcuse o descoperire care-l interesa mai mult : o steluţă foarte tînără, cu picioare impecabile, sînii rotunzi şi o figură drăgălaşă cu un năsuc obraznic şi nişte ochi parcă puţin adormiţi care priveau mereu departe... Deschise programul să vază cum se numeşte. Senatorul îi sări prompt în ajutor : să nu mai caute, îi dă el toate explicaţiile, că el e aici ca acasă...

— Aa ! Tatiana Popescu... Da, da ! îl lămuri senatorul expert. Drăguţă fată ! Are o poveste întreagă... E nouă de tot... A descoperit-o astă-iarnă directorul, întîmplător, că de meserie e studentă la Drept... Prietena mea e foarte intimă cu ea şi a ajutat-o mult... Dacă vrei s-o cunoşti, în antract... Sau mai bine ştii ce, dragă Pahonţule ? Hai s-o facem lată !... După spectacol tocmai plănuisem să mergem tustrei, adică eu cu ele, la o grădină, să mănînce ceva, căci ele nu

gustă nimic înainte de spectacol, ştii, cum sînt artiştii... Dacă-ţi face plăcere, vino cu noi !

— Lasă... vedem mai tîrziu, zise Pahonţu, ferindu-se. Deocamdată venim de la masă şi parcă nici să aud nu-mi place de mîncare.

— Adevărat bată-te să te bată ! rîse Macoveiu sigur în sine că are să meargă şi gîndindu-se cum să facă să poftească din vreme pe Tatiana, ca nu cumva să se angajeze în altă parte tocmai astă-seară şi să-l dea de minciună.

Pahonţu îşi concentra atenţia asupra tinerei stele şi-i plăcea din ce în ce mai mult. Totuşi nu voia să meargă pe scenă tocmai fiindcă *România* a fost foarte severă cu spectacolul, cum era dealtfel cu toate aceste arte ieftine care se adresează numai simţurilor şi caută să se confunde cu arta adevărată. Ca să scape de insistenţele senatorului, minţi că în antract trebuie să se repează pînă la redacţie. Bucuros că astfel are şi el posibilitatea să aranjeze perfect tot, Macoveiu îl conjură să se întoarcă repede, să nu rămîie caraghios faţă de nişte femei în definitiv foarte distinse şi talentate...

— Uite, dragă directore, tu stai cu ele în fund, iar eu trec lîngă şofer ! zise senatorul ca un maestru de ceremonii, la sfîrşitul reprezentaţiei, poftindu-şi invitaţii în automobilul propriu, ultimul model, cu aparat de radio care cînta în surdină muzică languroasă ca o continuare discretă a spectacolului. Pînă ajungem puteţi să discutaţi teatru şi artă şi de toate... Pentru rest vă rog să aveţi încredere în experienţa mea !

Între cele două artiste, Pahonţu murmură cîteva complimente şi înghiţi o avalanşă de reproşuri din partea vedetei care tuna şi fulgera împotriva criticului de la *România* care a îndrăznit să o întrebe de vîrstă şi să facă aluzie la declinul ei artistic. Pahonţu se apără cum putu de clocotele de revoltă ale vedetei, pe care însă nu izbuti să le potolească nici la restaurantul de la Otopeni, răbufnind din cînd în cînd ca o ţîşnire de aburi dintr-un cazan subt mare presiune. La sfîrşit, ca să nu rămîie Pahonţu cu o impresie urîtă, senatorul avu abilitatea să-i propuie să conducă acasă pe Ta-

tiana. Vedeta însăși, în clipa despărțirii, îi dărui un surîs grațios, zicînd :

— Și știi, *sans rancune !*... Eu spun adevărul în față, nu ca altele... Adevărul nu poate să supere pe un om inteligent !

— Mai e vorbă ? sări Macoveiu împăciuitor. Ce are a face o discuție de artă ?

Pahonțu răsuflă cînd se găsi numai cu Tatiana într-o mașină de piață. Aproape că nici nu-i putuse vorbi din pricina lamentațiilor celeilalte.

— Procletă e mămițica asta ! zise dînsul. Așa face și cu camaradele ?

— Baremi cu mine se poartă oribil ! răspunse artista repede. Din pricina ei nici directorul și nici autorii nu îndrăznesc să-mi dea rolurile care mi s-ar cuveni, ca să n-o eclipsez !

— Iar eu nici n-am putut să mă uit mai bine în ochii d-tale !... Și doar numai pentru d-ta am venit !

Vorbind încercă să-și treacă brațul pe după mijlocul ei. Tatiana avu o mică înfiorare, îi respinse ușor mîna și se retrase mai încolo, ciripind drăgălaș :

— Ai fost foarte drăguț, dar acuma ești prea grăbit !... De ce nu rămîi drăguț pînă la capăt ?

Toma nu insistă. Îi plăcea glasul ei ca un clopoțel și toată mlădierea ei tinerească. Murmură :

— Bine, dar d-ta ești prea ispititoare. Trebuie să mă lupt cu mine însumi ca să...

Tatiana se apropie deodată și-i șopti la ureche :

— Cu atît mi-ești mai simpatic !

— Atunci știi ce ? făcu tot în șoaptă și Toma cuprinzîndu-i talia cu amîndouă brațele. Vino mîine seară, după spectacol, să mîncăm împreună undeva, singuri fără mămițica, să vorbim în tihnă despre toate... Vrei ? (Tatiana dădu ușor din cap, clipind din ochi și privindu-l.) Te aștept într-o mașină, la ieșirea artiștilor, da ? (Tatiana repetă gestul.) Ne-am înțeles ?

Fata răspunse cu aceeași clipire din ochi și cu un „da" fără glas, numai din buze. Pahonțu, ținînd-o în brațe, vru să-i sărute buzele, dar ea întoarse capul încît gura ei ajunse la urechile lui susurînd :

— Nu, te rog... Lasă-mă... Ne vede șoferul...

Pînă a doua seară Pahonțu avu iarăși nerăbdarea supărătoare de odinioară, cînd se pregătea pentru vizita de la Belcineanu. Își zicea că exagerează proporțiile unei mici aventuri, dar alt glas îi spunea că fetița asta avea un farmec superior femeilor de dragoste cu toate că nu-și putea lămuri anume ce fel de farmec...

Seara, la redacție, Titu Herdelea i-a cerut să-și rezerve timp ca să poată discuta mai serios despre *România ;* să nu se îmbete cu iluzii false, căci ziarul e foarte tînăr și încă șubred ; trebuie să găsească lucruri care să mențină treaz interesul cititorilor.

— Bine, bătrîne, se poate să-mi strici așa seara asta ? zise Toma mohorît. Nu puteai să-mi spui mîine lucrurile astea ?

— De-aproape o lună, de cînd s-a închis Parlamentul, îți spun mereu și mă amîi mereu, răspunse Herdelea. Te-ai apucat de prostii, dragă directore, și pentru ele îți neglijezi viitorul ! Căci *România* e viitorul tău, nu alea !

Pahonțu își recăpătă veselia îndată ce simți pe Tatiana alături, în mașina care gonea spre Șosea. Într-un cabinet particular apoi, în timpul mesei, îi ascultă povestea vieții cu inevitabila greșeală și cu asigurarea că încă n-a iubit pe nimeni cu adevărat. El vorbi puțin. O lăsa înadins să spuie ce-i place și o privea, fără atenție la cuvinte, amănunțind-o însă necontenit parc-ar fi vrut să descopere într-însa o taină. Tîrziu, cînd pe masă nu mai erau decît ceștile de cafea goale și păhăruțele de lichior cu sticla burtoasă alături, cînd ei doi ședeau pe sofaua fatală, iar gurița ei continua și nu mai sfîrșea micile bîrfeli de culise, lui Pahonțu i se păru deodată că lîngă el se află altcineva, descoperind o asemănare care începea să lămurească atracția stranie ce-o exercita asupra lui fetița asta pînă ieri nevăzută și necunoscută. Se ridică și, subt pretext că-și toarnă un lichior, trecu în cealaltă parte a mesei ca s-o examineze mai bine. Tatiana se simțea admirată și, cu ochii întredeschiși, îl mîngăia cu privirea cea mai languroasă care știa cît o avantajează.

„Nu, nu, e o simplă închipuire !" se gîndi Toma cu o decepție involuntară. „Cît sînt de neghiob !"

Se cutremură parcă s-ar fi scuturat de un sentimentalism ridicol. Dădu peste cap lichiorul. Apoi, apropiindu-se şi aşezîndu-se iar lîngă ea, o întrerupse :

— Bine, dar tu ştii că mi-eşti dragă, Tatiana mică ?

— Cît ? se răsfăţă deodată şi ea, parc-ar fi aşteptat de mult să ajungă aci.

— Uite-atît ! făcu Toma cuprinzînd-o şi sărutînd-o.

Tatiana se lăsă cu ochii închişi pînă ce se pomeni răsturnată pe sofa subt dînsul. Uimită o clipă şi pentru a nu ceda fără rezistenţă, începu să-l lovească cu pumnii în faţă şi în piept, strigînd din ce în ce mai moale :

— Nu vreau !... Dă-mi drumul !... Nu !... Ce faci ?... Mă doare !... Ţip !... Bădăranule !... Nuu !...

În aceeaşi noapte, ajuns acasă foarte tîrziu, şi neputînd totuşi adormi, Pahonţu îşi reaminti cu toate amănuntele, scena din cabinetul particular. Toate îl aţîţau şi-i răsuceau necontenit nervii. Parcă posesiunea, în loc să-i potolească interesul pentru mica Tatiana, mai mult i-a aprins poftele încît, numai după cîteva ore, o poftea iarăşi mai năvalnic. Îşi recapitula rece, ca un martor străin, întîmplarea şi-şi zicea că farmecele ei trupeşti şi nici cele mintale nu sînt mai ispititoare ca ale atîtor alte femei. Împotrivirea năbădăioasă încheiată cu micul leşin pasional, iar pe urmă, în automobil, plînsul cu sughiţuri şi imputarea că i-a sfîşiat rochiţa şi a brutalizat-o, le scria în rubrica trucurilor menite să-i crească valoarea amoroasă şi să-i demonstreze temperamentul focos. În ciuda tuturor artificiilor, nu resimţea totuşi sila pe care i-o lăsa în urmă de obicei contactul cu femeile întîmplătoare şi, dacă nu i-ar fi fost ruşine, s-ar fi dus în zorii zilei la ea acasă, în apartamentul ce-l avea într-un *blockhaus* de pe bulevard.

„Totuşi nu seamănă !" se gîndi iar, avînd impresia că pîngăreşte stăruind mereu să găsească o asemănare.

Se întinse în patul larg, cu ochii în tavan, cu gîndurile tulburi. Pe mescioara de noapte un bec lăptos vărsa o lumină opacă ale cărei valuri molatece îngrămădeau umbrele prin colţurile dormitorului ca nişte

dihănii amorţite, urzind o atmosferă între somn şi trezie. În gîndurile lui se încurcau amintiri de femei într-o frămîntare caleidoscopică, un film alcătuit din crîmpeie decupate alandala din zeci de filme diferite, rulînd vertiginos încît tablourile se estompau şi din multitudinea de figuri numai ochii păreau vii şi-şi contopeau privirile într-una singură, languroasă, distantă, puţin rece şi dispreţuitoare şi totuşi cu o chemare nespus de dulce, răscolindu-i inima pînă în străfundurile tainelor ei... Subt vraja acestei priviri simţea cum i se alină neliniştea, cum i se coboară somnul pe pleoape şi cum în conştiinţa gata să adoarmă se desluşea limpede că îi place mult mica Tatiana numai pentru că uneori din ochii ei izvoreşte aceeaşi privire stranie care de un răstimp i se împleteşte în pînza destinului ca un fir de aur curat...

Se sculă tîrziu dar cu o bucurie în suflet. După-amiazi se va întîlni iar cu Tatiana. Şi mîine, şi mereu, pînă se va sătura.

„Slavă Domnului !" îşi zise încrezător. „De-acuma am scăpat de o obsesie care-mi ameninţa viitorul !..."

6

D-na Niculina Herdelea se găsea într-o crîncenă dilemă din pricina soţului ei care nu putea să plece din Bucureşti în vara aceasta, fiind obligat să rămîie la *România*, dealtfel ca toţi ceilalţi colaboratori, pentru a nu lăsa să lîncezească tînăra gazetă în lunile moarte cînd evenimentele interesante mai mult trebuiau create decît erau date... De la 15 iulie la 15 august, Niculina petrecea, cu bărbatul şi băiatul, oriunde afară de Bucureşti. Ar fi rămas cu Titu, dar băiatul nu admitea să se prăjească pe asfalturile Capitalei, mai ales că îşi luase în sfîrşit bacalaureatul şi merita să se distreze puţin. Să-l lase să plece singur, era imposibil : mare ştrengar de la Dumnezeu, Zachi ar fi fost în stare să facă cine ştie ce năzbîtii. Dar şi Titu, dacă rămîne singur în Bucureşti, poate s-o facă de ruşine cu cine ştie ce matracuce, cum se auzea că face şi Pahonţu,

că şi lui îi joacă ochii după toate femeile... Pînă la urmă a trebuit să-şi sacrifice gelozia pe altarul dragostei pentru Zachi, luînd însă jurămînt soţului că va fi cuminte şi va mînca numai acasă la amiazi şi seara, ca să fie sigură măcar cît de cît. Pentru mai mare control a făgăduit un bacşiş bun bucătăresei dacă va observa cinstit tot ce se întîmplă în lipsa ei...

Titu Herdelea avea destule griji ca să nu-i mai ardă de prostiile ce i le imputa consoarta. Părăsind un loc sigur la un ziar vechi pentru altul mai bun dar mai problematic în ce priveşte viitorul, şi-a luat implicit sarcina de-a consolida *România* ca să trăiască şi să prospere. Altfel cel dintîi şi mai lovit ar fi fost el însuşi... Profitînd de lipsa Niculinei, îşi consacra tot timpul redacţiei, antrenînd şi pe Pahonţu care n-a întîrziat să-i mărturisească micul amor cu Tatiana şi chiar să i-o prezinte. Dealtminteri Pahonţu nu se mai jena şi nici nu se ascundea. Tatiana venea la redacţie şi-l lua. Dejunau aproape mereu împreună.

— Cîtă vreme nu-ţi încurcă rosturile normale, fii sănătos ! îi zise Herdelea. Numai să nu afle Virginia ! Ar suferi prea mult... Şi ar fi păcat !

Pahonţu nici nu se prea gîndea la ea. Primise cîteva scrisori şi răspunsese ici-colo, sobru, grăbit — toate acestea erau ceva maşinal, comun, natural, ca răsăritul soarelui în fiecare zi sau ca apa care curge la vale. Legătura lui cu Tatiana era pe un plan complect diferit, într-un compartiment special...

— Acuma abia îmi dau seama că n-am fost întreg fiindcă mi-a lipsit iubirea din viaţă ! spuse într-o zi lui Herdelea care iar îi adusese aminte de Virginia. Nu iubirea făcătoare de familie şi de copii, ci cealaltă, care fecondează elanurile şi oţeleşte nervii pentru luptă ! Iubirea asta a creat civilizaţia, creează tot ! Ea inspiră invenţiile savanţilor, victoriile marilor generali, marile combinaţii ale oamenilor de stat, suprema încordare a campionilor... tot ce e mare şi frumos în lume ! Ea, iubirea asta, nu cea înregistrată la ofiţerul stării civile !

Herdelea, fără să vrea să-i facă morală, cum nu făcea nimănui, încerca să-i păstreze în suflet pe Vir-

ginia faţă de care se simţea într-un fel responsabil şi pentru că a fost la nunta lor, dar şi dintr-o afecţiune mare pentru firea ei blîndă şi îngăduitoare.

— Singura ei vină este că n-a ştiut să te facă gelos ! zise Titu. Dacă ar fi fost stricată şi ar fi cochetat sau chiar te-ar fi înşelat cu alţii, ai alerga după ea ca şi odinioară la Alba Iulia !

— Da, da... Se poate ! răspunse Pahonţu cu alt glas, aproape plictisit. Dar mai bine să-ţi spun ceva mai interesant, bătrîne ! Ştii că decretul de remaniere e întocmit gata ?

— Aud de cîteva zile, dar nu iese nimic...

Remanierea îi interesa întîi pentru Rotaru şi apoi, poate mai mult, fiindcă pregăteau, drept o lovitură pe timpul verii o campanie mare împotriva unor personagii din apropierea guvernului, amestecate în nişte afaceri destul de încurcate care ofereau admirabil material de scandal politic. Pe Rotaru îl informase de mult şi erau înţeleşi că, la nevoie, se va supăra puţin pe Pahonţu şi va rupe relaţiile cu *România*. Fireşte, dacă i se va da portofoliul justiţiei, de mult rîvnit...

Într-adevăr într-o seară ziarele primiră un comunicat că remanierea s-a făcut, iar presa oficioasă a doua zi proslăvi soliditatea guvernului şi dovada de încredere nelimitată ce i-a acordat-o suveranul şi care îi asigură o lungă activitate rodnică şi calmă. De fapt nu se făcuse decît un schimb de roluri între miniştrii actuali : unii fără portofoliu treceau în locul celor ce au avut portofolii şi care deveneau la rîndul lor simpli miniştri de stat, apoi alţi doi-trei schimbară departamentele între ei... Aceasta era abilitatea şefului guvernului. Orice altă modificare ar fi zdruncinat echilibrul cît era între cele trei partiduţe şi ar fi ameninţat situaţia guvernului. S-ar fi deschis pofte şi competiţii, s-ar fi provocat nemulţumiri înzecite faţă de satisfacţiile ce le-ar fi putut oferi. Şi în plus nu era sigur dacă regele ar fi aprobat o transformare prea marcantă care ar fi ridicat şi poate chiar ar fi coalizat opoziţia împotriva unui gest de statornicire a hibridei construcţii actuale. Aşa însă, cum o ticluise doctorul Ionescu, remanierea nu risca să supere prea mult

pe nimeni, mai ales că se făcea şi în toiul verii şi a vacanţei politice...

Pahonţu participă dimineaţa la instalarea lui Rotaru în fruntea departamentului dreptăţii, iar seara întruni un grup de parlamentari prieteni să sărbătorească recunoaşterea meritelor la o masă intimă, fără discursuri, fără tămbălău, numai cu voie bună.

Rotaru era radios. Se simţea în sfîrşit biruitor. Venise, afară de veşnic nelipsitul Danciu, însoţit şi de Teofil Drugeanu, în calitate de ginere, nu de colaborator al infamei opoziţii, cum s-a remarcat în timpul mesei cu o glumă tot atît de originală şi de proaspătă ca în general întreg vocabularul şi toată retorica vieţii politice curente. Alături de fericitul beneficiar al remanierii, avu şi Pahonţu parte de o mică glorificare ca iniţiator al agapei şi mai mult ca neobosit luptător pentru dreptatea lui Rotaru...

Se ridicară tîrziu de la masă. Teofil Drugeanu porni să plece cu socrul său. Pahonţu îl reţinu :

— Ziceai că ai să-mi spui ceva ?... Rămîi să facem o plimbare pe jos...

Teofil se codi. Se vedea că nu-i face plăcere invitaţia. Se scuză :

— Vrei să audă nevastă-mea că pierd nopţile prin oraş ?... E prea tîrziu... Ş-apoi ce voiam să-ţi vorbesc nu mai e de actualitate...

— Deunăzi mi-ai promis că vii să mă vezi şi n-ai venit, Teofile ! zise Pahonţu cu imputare. Ai ceva împotriva mea ? Şi n-ai curajul sau lealitatea să-mi spui ?... Nu te mai recunosc, prietene !

Erau în Piaţa palatului regal. Cîteva minute grupul întreg rămase pe loc în convorbirea despărţirii. După plecarea sărbătoritului, încet-încet se împrăştiară. Teofil Drugeanu cu Pahonţu trecură pe cellalt trotoar să scape de cîţiva prieteni noctambuli care credeau că e vorba de o continuare a petrecerii în altă parte. O luară pe jos, rar, pe Calea Victoriei, spre Şosea... Toma îi reproşă din nou că s-a înstrăinat fără motiv şi fără măcar o explicaţie cinstită, cum s-ar cuveni între prieteni buni.

— Apoi tocmai de explicaţiile astea am vrut să mă feresc şi să te scutesc, dragă Toma ! răspunse tînărul Drugeanu calm. Sînt şi am rămas acelaşi prieten adevărat, dar... Am unele rezerve, şi grele, în ce priveşte, ca să zic aşa, noua ta înfăţişare publică. O prietenie între doi oameni poate fi tot atît de afectuoasă, chiar cînd există divergenţe categorice între părerile lor politice. Fireşte, se ştirbeşte ceva din căldura sentimentului, din intimitatea relaţiilor...

Se aştepta să fie întrerupt. Toma însă tăcea. Drugeanu se opri singur ca şi cînd i s-ar fi părut pretenţioasă şi nesigură explicaţia debitată ca un discurs banal.

— Continuă, Teofile, te rog ! stărui Pahonţu după o pauză. Te ascult...

— N-am ce continua... Ar însemna să judec şi ar fi nedelicat şi prezumţios din partea mea ! zise Drugeanu cu alt glas, puţin jenat.

Merseră cîţiva paşi tăcînd şi privindu-şi pantofii.

— Între prieteni nu poate fi vorba de judecată, ci de discuţie, reluă Pahonţu. Adu-ţi aminte că în privinţa asta noi niciodată n-am fost prea uniţi, şi totuşi poate tocmai dezacordul ne-a apropiat.

— Ba am fost odinioară, dragă Toma ! Cel puţin eu aşa aveam impresia. Tu însă nu eşti prea consecvent şi te-ai schimbat...

— Am evoluat, fireşte, ripostă Pahonţu. Nu mă pot anchiloza. Merg cu viaţa. Dar linia generală mi-o păstrez !

— Cîtă vreme ne aflam numai pe teren ideologic, se putea discuta... De cînd ai trecut la fapte, s-a schimbat situaţia. Faptele nu se mai discută, ci se judecă.

— O, o !... Ţi-au plăcut totdeauna vorbele mari !

— De ce mă sileşti să-ţi spun lucruri neplăcute, Toma ? făcu deodată Teofil, mai aspru, oprindu-se iar. Uite, peste drum, biserica ! Ei bine, în faţa bisericii, adică în faţa lui Dumnezeu îţi mărturisesc, fiindcă m-ai stîrnit, că ceea ce faci tu azi e o crimă ! Grea, dacă o faci inconştient, mai grea şi fără scuză dacă o faci conştient !... Cît timp vorbeai prin cafenele şi între prieteni, ideile tale puteau fi interesante ca idei.

De cînd însă, prin ziarul tău, le propovăduieşti cu tenacitate, înseamnă că vrei să le realizezi. Şi ideile tale sînt mai periculoase ca o crimă ordinară !

— Românismul intransigent ţi se pare atît de periculos ? întrebă Toma ironic.

— A face apologia violenţei şi a tiraniei crezi că înseamnă românism şi intransigenţă ?

— Încă n-am făcut-o, dar, fii sigur, voi face şi apologia violenţei ! zise Pahonţu rece. După experienţa dezmăţului individualist, după demagogia iubirii universale şi a egalitarismului tembel care ne-au dăruit tirania mulţimii informe şi destrăbălate, după carenţa pacifismului de fraze goale, trebuie să ne întoarcem la normal, la autoritate, disciplină şi ordine, trinitatea generatoare de civilizaţie ! Violenţa e obligatorie, fiindcă numai ea poate înfăptui selecţia naturală, înlăturînd pe cei neputincioşi şi punînd în locul lor pe cei vrednici !

Teofil Drugeanu îl privea uimit şi cu o milă dispreţuitoare.

— Tu vorbeşti aşa, Toma ?... Tu ! întrebă pe urmă indignat. Tu condamni liberalismul şi ideile egalitare, democraţia guralivă şi păcătoasă, tocmai tu ?... Şi nu te gîndeşti ce ai fi tu dacă nu te-ai fi născut în epoca aceasta dezmăţată, ci într-una de disciplină şi tiranie, cum doreşti ?... Iată de ce mă întreb dacă eşti conştient de crima ce o săvîrşeşti ! Adică noi să fim sătui de libertate, noi, care încă nici n-am cunoscut-o aievea ? Neamul nostru a trăit şi a suferit într-o robie perpetuă, de cînd s-a născut. Tirania cea mai groaznică a fost regimul nostru normal pînă ce a venit liberalismul pe care voi îl batjocoriţi. Vreţi să ne întoarceţi în robie tocmai după ce ne-am cîştigat independenţa şi unitatea naţională ? Dar dacă se va generaliza regimul după care jinduiţi, crezi că România va mai putea exista ? Nu vom ajunge oare repede de tot o pradă uşoară pentru germanii şi ruşii care se vor înţelege mai uşor pe spinarea noastră ?... Şi, la urma urmelor, la alţii, la orăşenii cu idealul în stomac, care au fost şi cu turcii şi cu grecii şi cu ruşii şi cu toţi asupritorii noştri de ieri precum ar fi mîine cu alţii,

cu oricare ar veni, ei bine, la ei înţeleg setea de variaţie. Ei sînt cei ce au compromis ideea de libertate şi democraţie, aşa că ar merita să le piardă şi să primească în schimb tirania care le place... Crima ta e mai oribilă pentru că o săvîrşeşti împotriva celor mulţi umili din care te-ai ridicat ! În loc să-ţi aduci mereu aminte şi să lupţi din răsputeri pentru mai multă dreptate pe seama ţărănimii, tu lupţi să le făureşti alte lanţuri, în locul celor a căror urmă încă nu s-a vindecat, să-i arunci într-o robie mai sîngeroasă !

— Asta e argumentaţie trasă de păr, dragă prietene ! zise Pahonţu cu superioritate. Cînd eu reclam supremaţia românismului în ordine, disciplină şi ierarhie, dacă fac o crimă, primesc bucuros toate răspunderile ! Eu sînt în tradiţia românească, în spiritul românesc şi pe linia românească ! De-un secol încercăm toate hainele străine şi nu ni se potrivesc. A sosit momentul să ne facem haine după măsura noastră, din ştofa noastră, noi înşine. În orice caz o să ne şadă mai bine !

— Bine, Toma, mă revolţi ! strigă cellalt, mai agitat. Cum, linia românească e sinonimă cu linia tiraniei şi a robiei ? Adică e românesc să răpeşti drepturile abia cîştigate ale celor mulţi şi să-i asupreşti în favoarea cîtorva care se declară cu de la sine putere conducătorii neamului fără să-i fi ales nimeni şi fără să-şi fi dovedit aptitudinile ? Dar dacă acest fel de românism e numai o platformă nouă de parvenire pentru cei ce n-au putut reuşi cu mijloacele cele vechi ? Dacă Dinu Păturică se bate în piept acuma cu românismul ca să-şi umple buzunarele, în loc să înşele şi să lingusească pe un stăpîn oarecare ca odinioară ? Nu e mai criminal arivistul care abuzează de sentimentele cele mai sfinte ale neamului ? Spune, te rog ! Răspunde.

— Degeaba, dragul meu, aperi o cauză pierdută ! zise Pahonţu ironic fără a fi totuşi jicnitor. Fiindcă nu vrei să vezi într-o nouă concepţie de viaţă decît motive josnice şi intenţii urîte, ţi-aş putea replica, în felul tău talmudic, că ar fi mai nemerit să priveşti rezultatele urîte ale sistemului actual decît relele ipote-

tice în sistemul de mîine... Dar nu! Știu cît ești de cinstit în sufletul tău și cît de mult crezi în ce spui, pînă la fanatismul care nu mai permite o judecată rece. Altfel ar fi imposibil să nu recunoști că liberalismul parlamentar nu poate reprezenta sfîrșitul oricărei evoluții dincolo de care să nu mai existe decît prăpastia neantului. Nimic nu e etern pe pămînt; de ce numai acest sistem politic ar fi fără moarte? Dealtfel sistemul se destramă singur și se apropie vertiginos de sfîrșit. În aer plutesc miresmele lumii noi, dragă Teofile! Numai bătrînii nu le simt, nu sunt capabili să le simtă fiindcă nările lor sunt înfundate cu călușii trecutului... Dar tineretul vrea altceva, cu orice risc! Preferă să moară decît să se tîrască printre ruine! Ne-am săturat de cuminţenie, de libertate și de toate celelalte virtuți ale tihnei burgheze!

— Uite îndemnul la aventură! făcu Drugeanu mai aprins. Pe mine mă doare cînd aud astfel de așa-zise idei care țintesc de-a dreptul la distrugerea țării abia întregite! În schimb tu vii și, cu talentul tău, cu mijloacele de persuasiune ce le oferă un jurnal viu, te pui fățiș în slujba distrugerii!... De ce numai ziarul tău din toată presa românească?

— Fii sigur că în curînd tot ce e viu și curat în țara asta se va pune în slujba liniei românești! spuse Toma grav parc-ar fi vorbit din adîncime. Durerea mea este că nu pot servi mai dîrz și mai neîmpăcat linia asta! Că trebuie să fac destule compromisuri ideologice ca să poată exista gazeta... Omul nu-și poate trăi viața pe care o vrea inima și credința lui, ci numai pe care i-o impun împrejurările!... Dar discuția asta e oțioasă, dragă prietene! adăogă după o tăcere, schimbînd complect tonul. Am fost un prost că am provocat-o... Aici nu poți convinge, cum nu poți în religie. Credința răsare în suflet dintr-o sămînță divină.

— Firește, cum să discuți cu niște apostoli — zise Teofil silindu-se să pară liniștit; nu se putu stăpîni și continuă disprețuitor: Măi, Toma, ce să ne îmbrobodim cu fraze! Voi n-aveți de la apostoli decît ciomagul!...

— Da, ca să apărăm vestea cea bună împotriva cîinilor! rîse Pahonțu. Să lăsăm astea, Teofil! Trecem peste ce ne desparte să ajungem la ce ne apropie!

Discuția continuă totuși, Teofil declarînd sentențios că azi tot îi desparte. El în prietenie, pe lîngă sentimente, pune și o stimă pe care o crede indispensabilă. L-a stimat pe Pahonțu tot atîta pe cît l-a iubit. Cum să-l mai stimeze acuma?... Toma obiectă că stima se adresează omului, nu ideilor lui. Pornit cum era, Drugeanu nu se mai sfii să riposteze că și împotriva omului are rezerve destule, dacă n-ar fi decît afișarea lui ridicolă și sfidătoare cu o artistă de-a treia mînă, purtare puțin demnă de un reformator care are nevastă și copii fără cusur... Toma protestă, dar destul de slab, și se strădui să schimbe vorba:

— Mai bine spune-mi despre ce-ai vrut să-mi vorbești deunăzi? Mă făcuseși curios...

Teofil refuză întîi repetînd că nu mai e de actualitate. Discuția îl pasionase și sufletul îi clocotea. Abia după un timp se mai liniști, răspunzînd insistențelor prietenului încă pe un ton nervos:

— Voiam atunci, proaspăt, să-ți atrag atenția cît ești de nedrept cu Belcineanu! Credeam că printr-o explicație sinceră am să te opresc să faci o greșeală...

— Ți s-a plîns el? se interesă deodată Pahonțu. M-aș mira!

— Mi-a spus numai ce-a pățit cu tine!

— Adică ce-am pățit eu cu el? rectifică Toma. În orice caz am avut dreptul să nu fiu încîntat de primire pe cît am vrut să fiu de încîntat de invitație?

— Ce vină a avut el în toată afacerea?... C-a întîrziat cîteva minute?

— Asta nu era un motiv ca d-na Belcineanu să mă trateze... cum m-a tratat!

— Desigur! Și Belcineanu a fost mai afectat ca tine poate... Dar ce să facă el dacă d-na Cristiana are capricii?...

— Bine, nici eu nu sînt...

— Nu, nu! protestă Teofil repede. Să nu-ți închipui că ea a vrut să te ofenseze!... Să știi că e o femeie foarte delicată subt înfățișarea rece și distantă, iar pe

tine te stimează, chiar mi-a spus odată, venind vorba, că ești o figură care o interesezi sau așa ceva... Prin urmare n-a putut fi la mijloc vreo intenție jignitoare din partea ei ! În privința asta pot eu să te asigur !

Pahonțu simți un fior cald în inimă. Zise slab, aproape îndurerat :

— Parcă la logodna ta n-a avut un gest similar ?... Nu ți-am spus, cum n-am spus nimănui...

— Oprește ! Trebuie s-o apăr ! se înfierbîntă iar Drugeanu. Ascultă-mă pe mine ! Cînd o cunoști mai bine e fermecătoare ! Și încă o dată, chiar dacă cu străinii, în general, e rezervată, față de tine are o simpatie care exclude bănuielile tale...

— Dragă Teofile, eu îți mulțumesc pentru ce-mi spui — bîlbîi Pahonțu încurcat. Nici nu-ți închipui cît m-a rănit atunci... cît m-a... Cu toate astea, ai văzut, n-am reacționat ! Am crezut că...

— Și ai făcut foarte bine ! Măcar de ai face la fel și în altele !... Drept să-ți mărturisesc, de-aceea nici nu ți-am mai vorbit... Belcineanu, cînd mi-a povestit întîmplarea, era sigur, fără s-o spuie, că și-a cîștigat un nou dușman și că o să-l ataci... În sfîrșit, obiceiul presei și al pămîntului. Are bietul om o experiență teribilă cu ziarele... O să fie vesel cînd îi voi scrie ce mi-ai spus, dacă nu te supără ?

— Deloc ! Eu nu amestec chestiile mele personale cu ziarul ! făcu Pahonțu cu mîndrie.

— Iar la toamnă am să pun la cale un ceai intim la noi, să poți sta de vorbă cu d-na Cristiana, să vezi cît de greșit o judeci ! urmă Drugeanu. Poate, firește, să aibă și ea plictiselile ei, mai ales că mi se pare, cel puțin așa spun ai casei, că nu prea e fericită în căsnicia cu Belcineanu. Probabil și diferența de vîrstă e prea mare, dar poate că nici altfel nu se prea potrivesc... Dar, te rog, Toma, să nu te apuci să bați toba ! Nu vreau să pornească de la mine astfel de vorbe, dacă sunt adevărate și cu atît mai puțin dacă nu sunt adevărate !

— Îți dau cuvîntul meu ! declară Pahonțu solemn.

Cînd se despărțiră orizontul se rumenea la răsărit...

Capitolul V

FRAȚII DE CRUCE

1

La o săptămînă abia după remanierea guvernului, *România* dezlănțui atacul proiectat împotriva vicepreședintelui Camerei, Aurel Tănăsescu, fost de două ori ministru, acuzîndu-l că ar ocroti un scandalos trafic de terenuri petroliere. Zi de zi campania lua proporții prin implicarea unui număr din ce în ce mai mare de politiciani din mai multe partide. Publicul, avid de scandaluri, urmărea cu înfrigurare desfășurarea filmului. Tirajul ziarului creștea în proporția în care scandalul se îngroșa. Ofensiva impresiona prin tonul calm, ponderat, prin lipsa violenței verbale. Zilnic, pe cîte aproape o pagină, se ofereau cititorilor numai documente aranjate așa încît luau ochii imediat, încadrate într-o expunere rece, sobră, construită dramatic după factura romanelor polițiste cu continuare, fără nici un comentar. Numai în pagina întîi, cîte-un singur articol cu ținuta gravă, în limbaj apocaliptic, deplora scandalul sau portretiza pe eroi, fără epitete injurioase, fără sublinieri indignate, cerîndu-se doar mereu, ca un ecou implacabil, intervenția justiției...

Cînd se convinse de efectul acestui fel de-a duce campania, Pahonțu repeta în toate consfătuirile redacționale serale :

— Atacul se dă totdeauna cu obiectiv precis, în presă ca şi în război!... Îţi alegi duşmanul şi-l loveşti dîrz. Omul interesează, nu principiile. Chiar cînd ataci o doctrină reuşeşti mai sigur personificînd-o într-un purtător al ei! Toţi duşmanii şi prietenii celui atacat te vor citi şi se vor indigna de formă, dar te vor aproba în sinea lor şi-ţi vor procura material, chiar fals... Puţinii prieteni adevăraţi se vor intimida şi ei... Articolele de doctrină sînt pentru pensionari şi văduve care au timp să mediteze... *

Într-adevăr, toată documentaţia i-o procurase un bun prieten politic al vicepreşedintelui Tănăsescu, revoltat (zicea el) de atîta ticăloşie, în realitate furios că a fost lăsat pe dinafară la întocmirea afacerii. Însuşi Pahonţu avea o antipatie veche contra eroului care, vechi fruntaş în partidul doctorului Ionescu, presimţind un concurent în Rotaru, a luptat împotriva lui aproape făţiş la formarea guvernului, precum intrigase chiar şi cu ocazia remanierii, spre a-l împiedeca să ia conducerea unui departament.

Treptat-treptat, pentru că lumea urmărea cu pasiune „panamaua petroliferă", toate ziarele mai mult sau mai puţin independente trebuiră să secondeze campania *României*, adăogîndu-i, în lipsă de documente, obişnuitele înjurături. Oficiosul guvernului căută timid să minimalizeze afacerea; o singură replică a *României*, cu înşirarea dovezilor publicate şi anunţarea altora, fu suficientă să înăbuşe orice veleităţi de muşamalizare...

În sfîrşit primul ministru se simţi obligat să ia cunoştinţă şi să se informeze. Rotaru, ministrul justiţiei, în plin concediu şi în sînul familiei la Mamaia, fu chemat grabnic la Bucureşti să încerce o dulce presiune asupra *României*... Noul mare păzitor al dreptăţii se consultă îndelung şi tainic cu Pahonţu. Dorea să găsească o soluţie care să-l acopere pe el faţă de

* Replica valorifică o filă veche din caietele scriitorului, de pe vremea cînd L.R. se afla în conflict acut cu Pamfil Şeicaru. Însemnările în cauză au fost publicate de noi în cadrul variantelor romanului *Jar* (vezi *Opere*, vol. 9, p. 491—492). În *Variante*, gazetarul se numeşte Răcaru, conducătorul ziarului *Fulgerul* (= Şeicaru — *Curentul*).

preşedintele consiliului şi pe Toma faţă de opinia publică. Pahonţu refuză orice aranjamente. Lui Rotaru nu-i displăcea campania, dar îi era teamă să nu fie acuzat de complicitate din pricina prieteniei cunoscute cu Pahonţu şi a zvonurilor care îl suspectau a fi inspiratorul dacă nu proprietarul şi stăpînul clandestin al *României*.

— Iată un moment prielnic, excelenţă, să te lepezi de mine ca de Satana! zise Pahonţu emfatic.

— Bine, lepădarea s-ar aranja, dar nu va astupa gura lumii! observă îngrijorat ministrul. Tu ştii cîţi duşmani am în partid şi în guvern. De ce să le oferim noi înşine arme împotriva mea?

— Eu nu mai pot da înapoi, excelenţă, fără a fi bănuit că am fost cumpărat! protestă Toma calm. Am destule păcate, poate, dar venal nu sînt şi nici nu voi fi. N-am făcut niciodată afaceri... Ce-mi ceri d-ta acuma, înseamnă sinuciderea mea morală! Sacrificiul ar fi prea mare pentru a salva pe nişte ticăloşi şi mai ales pe duşmanul d-tale ireductibil... Dealtfel chiar dacă *România* ar înceta campania, ceea ce ar fi egal cu dispariţia ei, scandalul n-ar face decît să crească... D-ta spală-te pe mîini, iubite maestre! N-ai altă vină decît că eşti prieten cu mine. Asta e şi un avantagiu, fiindcă astfel ştii de unde am documentele... La nevoie vom soma pe omul nostru de încredere să...

— Nu, nu! se feri spăimîntat Rotaru. Asta mai lipseşte! Ar fi pur şi simplu prăbuşirea guvernului...

Peste cîteva zile un comunicat oficial vestea orgolios că justiţia va sancţiona cu toată severitatea permisă de legile ţării pe toţi cei ce se vor dovedi vinovaţi, indiferent de situaţia lor socială sau politică...

Parcă niciodată *România* nu i-a fost mai dragă lui Pahonţu ca în zilele acestea de luptă. I se părea însă că reîntoarcerea pasiunii ziaristice coincidea cu liniştea sufletească dobîndită în convorbirea de deunăzi cu Teofil Drugeanu. De-atunci i-au dispărut zbuciumările şi neputinţa de a-şi concentra sforţările într-o activitate spornică, precum s-a risipit şi setea sexuală care i se păruse semnul unei lipse de experienţă în viaţă.

Mai păstra pe Tatiana ca o distracţie, fără însă a o mai pofti aievea. Începea să-l plictisească dacă venea pe la redacţie sau îi telefona, dar se jena s-o alunge... Nu-i lipsea decît Teofil. Totdeauna l-a preţuit şi l-a socotit un prieten sincer. Azi îl iubea frăţeşte, de parcă nu mai putea trăi fără el. Dacă n-ar fi fost divergenţele politice... Deseori blestema politica şi dădea dreptate lui Dolinescu care voia să-i sucească gîtul. Dar îşi lua seama repede zicîndu-şi că fără politică nu poate dăinui o adevărată civilizaţie, că înlăturarea politicii înseamnă totdeauna întronarea tiraniei, dar mai ales că el însuşi numai politicii îi datorează accesul în lumea unde presimţea că se află marea bucurie a vieţii lui, rostul cel adînc şi neînţeles care înfrumuseţează existenţa şi-i dă o valoare superioară...

Se întîlnea acuma aproape zilnic cu Teofil Drugeanu pe care l-a mai împăcat puţin cu *România* campania cu scandalul petrolifer. Totuşi nu mai discutau politică decît rareori. Pahonţu se făcea a nu pricepe aluziile ironice la feluritele altercaţii ce le aveau cu autorităţile fraţii de cruce ai lui Dolinescu în campania de recunoaştere ce o făceau în regiunea Făgăraşului şi pe care *România* le relata cu simpatie, singură între marile gazete.

Teofil conducea cancelaria lui Belcineanu şi, în lipsa lor din ţară, le îngrijea şi casa. Astfel vorbea deseori despre ei, povestind întîmplări şi amănunte care-i arătau într-o lumină mai simpatică. Pe Toma îl interesau mai mult cele care priveau pe d-na Belcineanu, deşi niciodată n-a îndrăznit să întrebe de ea parcă i-ar fi fost frică să nu-şi trădeze o taină... Drugeanu însuşi era bucuros observînd îmblînzirea lui. Ştia cît va fi de mulţumit şeful său că a dezarmat pe Pahonţu de care se temea, avînd impresia că-i poartă duşmănie chiar cînd nu o arăta...

Pe la sfîrşitul lui august, Teofil spuse într-o zi lui Toma că soţii Belcineanu au sosit în ţară şi s-au oprit la Sinaia unde vor rămîne pînă la sfîrşitul sezonului mort politic. Peste vreo săptămînă însă Teofil plecă la Mamaia să petreacă ultimele zile ale vacanţei cu nevastă-sa şi familia. Pentru acest răstimp veni la Bucureşti, singur, Belcineanu. Într-o seară Pahonţu îl întîlni la un restaurant înconjurat de cîţiva prieteni politici. Îl salută ca altădată. Belcineanu răspunse foarte prompt, iar la plecare, se opri la masa lui şi-l felicită cu glas tare pentru curajul de-a fi demascat pe fraudatorii bogăţiilor petrolifere ale statului.

— Avem să vorbim nişte lucruri deosebit de interesante — adăogă apoi strîngîndu-i mîna cu putere. Poate mai tîrziu, cînd ne-om instala definitiv în Capitală, nu?

— Tocmai asta voiam să spun şi eu — zise Pahonţu mai rezervat, încît interlocutorul său îşi pierdu iar siguranţa. Întîi să reintrăm puţin în normal. Exact.

Cu toată reţinerea aparentă, Pahonţu se bucura că l-a văzut şi că au vorbit. Reluarea raporturilor ar fi fost mai jenantă altfel, de pildă întîlnindu-se deodată la ceaiul pe care-l promisese Teofil. Aşa cel puţin au revenit la neutralitatea dinainte... Totuşi de cum l-a zărit şi chiar pe cînd îi vorbea, Toma se gîndea că nu trăieşte bine cu Cristiana. Gîndul pe urmă îi rămase aninat în creieri ca un ferment gata să se multiplice îndată ce va găsi atmosfera prielnică. Peste cîteva zile se pomeni zicîndu-şi tocmai pe cînd scria, cu întreaga atenţie încordată, la un articol de apărare a fraţilor de cruce pe care mai multe ziare îi criticau violent, probabil din îndemnul ocult al guvernului:

„Foarte serioase trebuie să fie neînţelegerile între soţii Belcineanu dacă le-a aflat şi Teofil care dispreţuieşte clevetirile!"

2

Exact în ziua cînd apărea în *România* articolul lui Pahonţu despre fraţii de cruce, alte gazete vesteau cu titluri umflate de indignare marele scandal provocat de ei în satul Ohaba Făgăraşului unde s-au tras şi focuri de revolver asupra jandarmilor. Pahonţu pretindea ca nici o informaţie, cît de cît interesantă, să nu lipsească din *România*. Îl plictisea să nu ştie nimic despre asemenea întîmplări tocmai el care a publicat

mereu note și reportagii trimise de tînărul Cumpănașu sau de Ionescu A. Ion, însărcinați să-l ție în curent cu toate etapele campaniei. Dacă n-a primit nici o știre, însemna că trebuie să fie la mijloc exagerări sau născociri interesate. Drept răspuns confraților indignați, dădu o notiță de cîteva rînduri, persiflînd pe cei cu musca pe căciulă care se sperie de activitatea educativă națională a cîtorva tineri devotați binelui țării.

A doua zi de dimineață însă îl sculă din pat Dolinescu, picat direct de la gară.

— Ei, frate-meu, ajută-mă să descurcăm ițele ! strigă dînsul din ușă, silindu-se să zîmbească, dar nereușind decît să schițeze o strîmbătură mînioasă.

Pentru a cunoaște la fața locului durerile și speranțele poporului țărănesc și pentru a încerca aplicarea practică a principiilor constructive pe care își întemeia viitorul, Dolinescu cu frații de cruce au pornit la drum la începutul lui iulie, pe jos, fără bani, fără nici un ajutor de nicăiri, hotărîți să-și cîștige traiul prin munca lor. Pînă la Tîrgoviște au mers împreună cu toții, iar acolo s-au despărțit în două grupuri, continuînd unul prin Pitești, Curtea-de-Argeș, Turnu Roșu, Porumbacu, cellalt prin Cîmpulung, Șinca, Șercaia, pînă la Făgăraș unde urmau să se întîlnească la sfîrșitul lui august și să se întoarcă apoi prin Brașov, valea Prahovei la București. Ocolind orașele, răspîndiți în pîlcuri de cîte zece-cincisprezece oameni, aveau să se oprească mai ales în satele nevoiașe, să se adăpostească la cine vrea să-i primească, să muncească împreună cu țăranii, să repare casa văduvei sărace, să prășească pămîntul orfanului, să înfrumusețeze bisericuța, să înalțe troițe, să dreagă podețele ori șanțurile, în sfîrșit să fie folositori oamenilor, iar seara să se strîngă cu toții, să le vorbească despre Dumnezeu și despre neamul nostru și să-i îndemne la muncă și fapte bune. *

* În anii crizei economice, cercurile reacționare au stimulat activitatea organizațiilor cu tendințe fasciste în vederea abaterii maselor asuprite de la lupta împotriva exploatării. Demagogia politică folosită în acțiunile cu caracter diversionist se sprijinea

Dolinescu elaborase amănunțit planul campaniei și, în prima lună, toate au mers fără cel mai mic incident. Se pare însă că agenții partidelor au început să-și simtă amenințată popularitatea și că însuși guvernul vedea ceva subversiv în mișcarea aceasta ciudată care nu cerea nici voturile oamenilor, nici nu le promitea nimic și nici măcar nu-și organiza cadre. Tinerii aveau ordin categoric de la Dolinescu să fie respectoși cu autoritatea și mai ales să nu răspundă la nici o eventuală provocare. El însuși, cu două pîlcuri, ajunse acum o săptămînă la Făgăraș. Peste două zile mai sosiră trei, încît unul singur mai lipsea, cel condus de Ionescu A. Ion și care lucrase mai mult timp în Ohaba, aproape de Șinca Veche. A doua zi, spre marea senzație a făgărășenilor, pîlcul de la Ohaba, cincisprezece frați de cruce, își făcu intrarea în oraș într-un autobuz escortat de cîțiva jandarmi înarmați pînă-n dinți. Dolinescu alergă într-un suflet, iar în cinci minute întreaga falangă a fraților era grupată în piața mare

în mare măsură și pe mentalitatea religioasă existentă în rîndurile populației înapoiate, mai cu seamă la sate. (Aici procesul de diferențiere socială prin deposedarea mijloacelor de producție a unei importante părți a țărănimii stîrnise mari nemulțumiri.) În amintirile sale, C. Argetoianu, un bun cunoscător al evoluției mișcării extremiste de dreapta, pe care, dealtfel, a și susținut-o, a dezvăluit adevăratele intenții ale „apărătorilor" credinței și ai sătenilor. „Mistica pe care o propovăduiește acum — scria el — e bazată pe transformarea șovăielii în fanatism, pe mîndria secăturii ridicată la rang de erou sau mucenic" (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 104, dosar nr. 8609, f. 3266). Avînd încuviințarea autorităților (și în primul rînd a lui Al. Vaida-Voievod, ministru de interne), „arhanghelii" încep să cutreiere satele. Grupuri de legionari — notează mai departe C. Argetoianu — mergeau din comună în comună, „vestind lumea că, în zilele următoare, va veni cel ce trebuie să vie. Venea într-adevăr «căpitanul», călare pe un cal alb, însoțit de cîțiva flăcăi ; se oprea în mijlocul satului, descăleca, îngenunchea, săruta pămîntul, încăleca din nou și pleca mai departe fără să spună un cuvînt. Oamenii priveau cu ochii beliți, dau din capetele lor sleite și, nedumeriți, murmurau : «O fi sfîntul ?»" (*ibid.*). În afară de asemenea ritualuri, care făceau apel la rudimentare prejudecăți și superstiții, legionarii au încercat să speculeze și nevoia de pămînt a țăranilor, fluturînd lozinci revendicative cu caracter demagogic. (Apud Mihai Fătu și Ion Spălățelu, *op. cit.*, p. 62—64.)

a orașului în fața prefecturii județului apărată de un cordon de jandarmi și polițiști. Cei arestați coborîseră din mașină dar refuzau să intre în clădirea prefecturii în ciuda tuturor ordinelor și insistențelor șefului poliției, un civil gras, ras și roșu. Ionescu A. Ion răspundea invariabil că n-au absolut nici o vină și prin urmare n-au ce căuta la prefectură. Între timp Dolinescu află de la un ofițer de jandarmi că tinerii sînt arestați subt acuzația de rebeliune și tentativă de asasinat.

— Nu se poate! răcni Dolinescu. Asta e înscenare!... Imposibil! Se duse la grupul arestaților și Ionescu îi raportă grabnic toată întîmplarea. Ieri a fost duminecă. La vecernie au fost la biserică și, după slujbă, au stat cu oamenii îndelung, ca pentru despărțire. Pe cînd vorbeau a venit plutonierul de jandarmi și le-a poruncit să se împrăștie. Ionescu a dat să-i explice că e mai bine să asculte țăranii sfaturi cuminți decît să stea pe la cîrciumă. Dintr-una în alta jandarmul a început să strige și să ocărască. Atunci Culai Iuga, mezinul între frați, indignat peste măsură, l-a făcut brută ticăloasă și nerușinată. Plutonierul, furios, s-a repezit la Iuga și l-a izbit cu pumnul în piept, înjurîndu-l de mamă. Tînărul a scos fulgerător revolverul și a tras două focuri. Din norocire Ionescu, care era lîngă el, a reușit să-i apuce brațul încît gloanțele au pornit în sus și n-au atins pe nimeni. Plutonierul, cu cei patru jandarmi, au încercat, după primul moment de spaimă, să aresteze pe Iuga. Frații însă l-au înconjurat și l-au apărat, declarînd solemn că nu pot tolera să fie maltratat camaradul lor, cerînd să fie arestați toți. În cele din urmă au fost luați cu toții între baionete, ca niște rebeli, și porniți pe jos spre Șercaia unde au sosit noaptea, s-au făcut diferite procese-verbale și s-au cerut dispoziții de la autoritățile superioare. Pe urmă s-a rechiziționat un autobuz care trecea pe șoseaua națională și au fost aduși la Făgăraș...

Între timp se adunase o mulțime curioasă în piața orașului urmărind peripețiile neașteptatului incident. Prefectul județului, un bucureștean elegant și plin de

sine, fu chemat la fața locului... Dolinescu, lămurit, se apropie de polițaiul care se vînzolea mereu, răgușit de cît răcnise, și-l apostrofă sever: „Ascultă, domnule, cum îți permiți d-ta să provoci scandal și să maltratezi pe niște oameni absolut nevinovați?" Polițaiul rămase o secundă uluit mai ales de tonul lui Dolinescu, dar își reveni imediat, atins în demnitatea funcțiunii sale, strigînd: „Ce vrei, bă!... Cu cine vorbești tu așa?... Asta e ultraj!" Nu apucă să continue. Dolinescu îi trăzni o pereche de palme, încît polițistul, amețit, se retrase cîțiva pași. Se făcu o învălmășeală. Niște sergenți săriră să puie mîna pe Dolinescu pe cînd grupul fraților de cruce sări să-l apere. Se schimbară lovituri. Jandarmii izbeau cu patul puștilor. Încăierarea se potoli însă repede, căci falanga, după ce reuși să elibereze pe toți arestații, se regrupă în liniște, iar polițiștii nu mai îndrăzniră să atace. Tocmai atunci își făcu apariția prefectul. Pus în curent, se duse fără ezitare în mijlocul fraților și ceru lui Dolinescu să predea pe asasinii și rebelii de la Ohaba, altfel va fi silit să cheme armata, declinîndu-și orice răspundere pentru urmări. Cei cincisprezece voiră să se predea spre a nu primejdui întreaga falangă, dar Dolinescu refuză: „Nu pot tolera să fim tratați ca niște răufăcători, domnule prefect, cînd n-avem altă vină decît că ne iubim țara și neamul și căutăm să-l servim după puterile noastre". După parlamentări nesfîrșite, prefectul se mulțumi cu predarea celui care a tras focurile asupra jandarmului la Ohaba. Iuga se oferi, dar falanga se opuse, în cap cu Dolinescu. După alte tratative Dolinescu trebui să admită ca Iuga să rămîie arestat, cu condiția să fie predat parchetului, nu poliției. Se emise mandat de arestare și falanga conduse pe tînărul frate pînă la tribunal, hotărîtă să aștepte în Făgăraș pronunțarea tribunalului. Dolinescu însă s-a repezit la București să ceară ajutorul lui Pahonțu, prieten de aproape cu ministrul justiției... *

---

* Pentru cunoașterea procesului de transfigurare artistică, cu nebănuite similitudini și trădări de situații, menționăm unele date obiective din agenda politică a sfîrșitului de an 1929 și a înce-

— Hai! zise Dolinescu sfîrşindu-şi povestirea.

— Hai, răspunse Pahonţu.

Rotaru, abia sosit din vilegiatură, cunoştea cazul şi era plictisit. Făcu imputări lui Toma, de faţă cu Dolinescu, că i-a procurat atîtea complicaţii cu campania contra lui Tănăsescu, nu că ar fi dorit să acopere pe vinovaţi, dar fiindcă mulţi chiar din preajma guvernului persistă a-l suspecta că a fost inspiratorul *României*.

— Cum vedeţi, domnule ministru, — profită îndată Pahonţu — tîlharii cei mari găsesc apărători în preajma dacă nu şi în sînul guvernului, pe cînd oamenii de treabă, care încearcă să răspîndească duhul omeniei,

---

putului de an 1930. În acea vreme, conducătorii Legiunii Arhanghelului Mihail adoptaseră — după expresia şefului lor — „hotărîrea de a păşi în mase". Pentru a avea un bun ecou propagandistic, ei îşi aleg ca loc de întîlnire Tîrgu Bereşti din fostul judeţ Covurlui, zonă economică mai înapoiată, propice unor acţiuni de speculare a diverselor nemulţumiri. După expresia aceluiaşi comandant de legiune, „contactul cu masele nu s-a produs din lipsă de participanţi". Eşecul acţiunii îl va determina să apeleze la Ministerul de Interne care le vine în ajutor. D.R. Ioaniţescu, la acea dată subsecretar de stat al departamentului, dă dispoziţie autorităţilor locale să sprijine, prin toate mijloacele, convocarea cîtorva mii de ţărani, de data asta la Cahul. Regimul capitalist considera astfel că sosise timpul de a fi lansate în viaţa publică grupări de dreapta spre a le folosi ca principală forţă de şoc contrarevoluţionară (apud Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *op. cit.*, p. 61). Scopul pur propagandistic, al diverselor „campanii la sat", demagogia stîrnită în jurul aşa-ziselor „tabere de muncă", precum şi mitul conducătorului ce le iniţia, în favoarea propriei sale reclame, au fost dezvăluite în presa democratică a vremii, dar, mai tîrziu, şi din interiorul mişcării. Cităm cîteva fragmente din scrisoarea deschisă adresată lui C. Z. Codreanu de Mihail Stelescu, fostul său adjunct, ulterior conducător al grupării şi ziarului *Cruciada românismului* (ca şi Toma Pahonţu din *Gorila*, va fi considerat trădător şi suprimat la 16 iul. 1936): „Îţi scriu în numele unui tineret care te-a crezut mai mare decît eşti şi de care ţi-ai bătut joc. Îţi scriu ca un om care a crezut zece ani în vorbele-ţi mincinoase, dar care n-am înţeles să mă înham la carul dumitale de sînge, pentru a promova un criminal. Am stat alături atît timp cît ai reuşit să ascunzi micimea sufletului dumitale. Cînd te-am văzut însă de aproape, m-am îngrozit." Evocînd momentul cînd, „pe un cal alb sau negru, cu crucea în mînă (ca la Cahul)", şeful mişcării încerca să-şi crească popularitatea, Stelescu adăuga: „Şi tot astfel ai început munca «constructivă». Nu pentru construcţie, ci pentru reclamă. Cînd s-a pornit la

sînt provocaţi, loviţi şi încarceraţi în ciuda tuturor legilor! Tănăsescu şi tovarăşii lui de nelegiuiri, după săptămîni de cercetări, deşi *România* a furnizat toate probele de culpabilitate, acte şi documente oficiale, se plimbă în libertate şi sfidează lumea, iar fraţii de cruce, nişte tineri curaţi care au muncit toată vara prin satele cele mai amărîte, aşteaptă între baionete cuvîntul justiţiei!

— Domnule deputat, sper că nu ai venit să suspectezi imparţialitatea justiţiei? replică ministrul cu acelaşi glas blajin, dar cu o nuanţă de gravitate. Să nu uităm că unul din aceşti tineri curaţi, cum îl categoriseşti d-ta, a tras focuri de revolver asupra reprezentantului autorităţii şi nu e vina lui dacă gloanţele n-au stins o viaţă de om... Ce-aţi vrea d-voastră? Să-i oferim poate un premiu pentru eroism?... Prin urmare cumpănă dreaptă, domnilor!... Nu vrem să facem martiri din d-voastră, dar nici tentativa de crimă nu poate rămîne nesancţionată... Precum iarăşi nu se poate tolera ca mersul justiţiei să fie influenţat de teroarea unei grupări, fie ea chiar de eroi veritabili cum a fost şeful ei!

Erau în biroul lui Rotaru, acasă, în Parcul Filipescu. După alte insistenţe ale lui Pahonţu, ministrul promise doar atît că are să se intereseze pînă la amiazi, căci la Făgăraş tribunalul urma să examineze după-amiazi mandatul de arestare al lui Iuga.

Dolinescu puse pe Pahonţu pe la amiazi să mai întrebe pe Rotaru dacă n-a uitat chestia de la Făgăraş.

---

făcut digul de la Vişani, se ştia bine că nu va fi permis, totuşi s-au trimis tineri acolo ca să fie stîlciţi în bătaie pentru reclama d-tale. Aşteptai la gară la Buzău şi, cînd ai fost informat că au început bătăile, ai şters-o la Bucureşti. Straşnic căpitan" (*Cruciada românismului*, 4 apr. 1935). La Vişani, din fostul judeţ Rîmnicu Sărat, „nu s-a săpat nici o lopată de pămînt şi nu s-a dat nici o lovitură de tîrnăcop" (M. Fătu şi I. Spălăţelu, *op. cit.*, p. 135). Cu sprijinul lui Vaida-Voievod, acolo a fost regizată o ciocnire între jandarmi şi legionari, din aceleaşi motive de publicitate, de data aceasta în jurul pretinsei prigoane ce s-ar fi exercitat împotriva „tinerilor constructori". După opinia noastră, în studierea raportului „realitate-ficţiune", numai conflictul mişcării cu Mihail Stelescu se detaşează, este reţinut de L. R. în datele lui esenţiale.

Da, s-a interesat și pare că lucrurile nu sînt tocmai așa de grave cum i se raportase întîi. După-amiazi Pahonțu chemă la telefon pe prefectul de la Făgăraș care-i spuse că acum se judecă la tribunal confirmarea și speră să se liniștească lucrurile, deși tinerii au fost și sînt foarte provocători în cap cu șeful lor plecat la București. Peste o jumătate de oră prefectul vesti pe Pahonțu că Iuga a fost pus în libertate deoarece parchetul n-a mai declarat apel contra infirmării mandatului de către tribunal. Astfel apoi Dolinescu nu mai avu decît să schimbe la telefon două vorbe de bucurie cu Ionescu și să ordone ca falanga, în completul ei, să înceapă marșul spre București, cum fusese stabilit ; el îi va aștepta duminecă la Brașov.

— Ei, frate-meu, acuma meriți să te îmbrățișez ! spuse Dolinescu puțin mișcat, sărutînd amîndoi obrajii lui Pahonțu.

— Vezi, frate Barbule, zise apoi Pahonțu batjocoritor. Dacă eram intransigent, nu mă expuneam la Rotaru să-mi facă reproșuri ! Tu nu te-a fi umilit nici pentru mine și nici pentru nimica-n lume !

— Se poate ! răspunse Dolinescu cu o încruntare trecătoare. Dar mai sigur e că, dacă te-aș fi servit, nu ți-aș mai fi spus nimic !

Vru să plece în aceeași seară, să petreacă la Sinaia ziua de mîine, sîmbătă, la unchiul său, iar duminecă dimineața să fie la Brașov. Auzind de Sinaia, Pahonțu își aduse aminte deodată că nu s-a mișcat toată vara din București. Îl reținu, să plece mîine dimineața împreună. Tocmai atunci își vîrî născiorul la redacție și Tatiana pe care Pahonțu o încredință în seama lui Barbu crezînd că o va dezgusta și va pleca. Tatiana însă află de Sinaia și stărui să meargă și ea măcar să dejuneze acolo, căci seara trebuia să fie înapoi la teatru. Toma încercă să refuze ; trebui să cedeze în fața promptelor șiroaie de lacrimi care înmuiară pînă și pe Dolinescu, cît era el de misogin...

Pahonțu știa de cîteva zile de la Teofil Drugeanu că Belcineanu s-a reîntors la Sinaia și spera să vază cel puțin de departe pe d-na Cristiana. Tovărășia micei artiste i se păru, pînă la urmă, că are să-l facă

mai interesant, mai cuceritor. Cînd însă rămase singur cu ea în *hall*-ul hotelului — Dolinescu se dusese de la gară pe la unchiu-său și urma să vie la masă — își aduse brusc aminte de reproșul lui Teofil că se afișează în lume cu ea... Nemaiavînd încotro, ieșiră în parc să se plimbe pînă la prînz. După cîțiva pași îl cuprinse teama ca nu cumva, pe vremea asta frumoasă, să întîlnească pe alee pe soții Belcineanu. Se îndreptă spre restaurantul din parc unde avea întîlnirea cu Dolinescu, la aperitive, pe terasă... Nici nu apucă bine să se așeze și descoperi, numai la a patra sau a cincea masă, pe d-na Belcineanu împreună cu d-na Teleman și un domn bătrîior, probabil generalul, soțul doamnei de onoare, în civil. Fiind lume multă, se liniști cu gîndul că poate să nu fie observat. Pentru mai multă siguranță vru să-și mute scaunul încît să stea cu spatele. Tocmai atunci îl zări d-na Teleman. Trebui să salute. În clipa următoare întîlni și privirea d-nei Belcineanu care-l umplea totdeauna de fericire dar și de spaimă. Răspunse și ea cu un surîs fugar care lui i se păru nemaipomenit de dulce. Nu se mai putea să schimbe locul. Ar fi refuzat toate simțurile lui. Ochii îi rămaseră ațintiți asupra lor, cu o căutătură de somnambul. D-na Belcineanu continua, cu animație și cu un aer de tristețe, convorbirea, adresîndu-se mai ales generalului, fără să se mai uite la el.

— Da cine-s alea de-ai căzut în admirație ?

Pahonțu tresări parcă s-ar fi întors din altă lume. Vulgaritatea întrebării, și în glas și în cuvinte, îl înfurie. Ripostă scîrbit :

— Ascultă, fecioară ! Nu te-am luat ca să mă plictisești, ci ca să te distrezi ! Așa că distrează-te și lasă-mă-n pace !

— A, a ! rîse Tatiana atît de zgomotos că unele capete de la alte mese se întoarseră curioase. Urît mai ești cînd te strîmbi, micule !... Și nu e nevoie să faci urît că eu nu-s geloasă !...

Toma tăcu și se uită în altă parte. În schimb Tatiana, arunca ocheade împrejur fredonînd ușor ca să atragă atenția și să fie recunoscută că e vedeta care a lansat șlagărul zilei cu refrenul „Hai să ne iubim pe

iarbă verde"... Pe urmă deodată spuse iarăşi cu o drăgălăşie de teatru :

— Micule mic, eşti supărat pe fetiţa ta ?... Ei, aide, fii drăguţ cu fetiţa mică !

Îşi apropie scaunul şi-i luă mîinile peste masă mîngăindu-le cu o răsfăţare înadins exagerată... Pahonţu îşi retrase mîinile parcă i le-ar fi atins cu jăratec, uitîndu-se în acelaşi timp spre masa cealaltă şi înţelegînd cu groază că d-na Belcineanu a văzut jocul de dragoste al artistei. Ar fi vrut să-i explice din ochi că Tatiana e o simplă pierdere de timp, că în inima lui nu mai poate pătrunde altă femeie pînă la moarte, dar d-na Belcineanu iar nu-l mai vedea şi aluneca peste dînsul cu privirea ca peste un loc gol...

În sfîrşit sosi Dolinescu pe care Toma îl aştepta acuma mai nerăbdător, socotind că Tatiana îl va mai ferici şi pe el cu amabilităţile. Tocmai în momentele acelea însă d-na Belcineanu dispăru cu prietenii ei, atît de grăbită că nici n-a putut-o saluta. Smuls dintr-o vrajă, Pahonţu rămase cu o ură amară împotriva Tatianei. Strigă chelnerul să plătească răbufnind cu dezgust :

— Să mîncăm, fetiţo, şi s-o ştergi imediat !... M-am săturat de giumbuşlucurile tale nesărate !... Aide, aide, încetează cu teatrul că n-ai pic de talent !

Tatiana mîncă cu noduri, şi se prefăcu de cîteva ori că-şi şterge o lacrimă. Încetul cu încetul Pahonţu totuşi se potoli şi, în semn că nu mai e supărat pe ea, o luă de guşă. Fata trebui să plece îndată după masă, ca să ajungă la timp la Bucureşti pentru spectacolul de seară.

Deşi împăcat, Toma răsuflă cînd o văzu dusă :

— Drăguţă fată, dar îngrozitor de obositoare !

— Dă-i paşaport ! zise scurt Dolinescu. Mie mi-e antipatică. N-aş ţine-o nici servitoare... Dar gusturile oamenilor...

— Sau capriciile ! complectă Pahonţu. Bine c-am scăpat de ea !... Hai să ne mai mişcăm niţel !

Au hoinărit pînă tîrziu, dar numai prin parc. În sine Pahonţu trăgea nădejdea că va mai vedea pe d-na Belcineanu şi, cine ştie, poate să se întoarcă lucrurile

aşa încît să-i audă şi glasul. Era şi mai mulţumit că nici măcar nu trebuia să vorbească ; Dolinescu îi amănunţea activitatea fraţilor de cruce din timpul verii cu atîta pasiune şi într-un torent de fraze atît de volubil că chiar să fi vrut, n-ar mai fi fost chip să-l întrerupă... Aproape de înserat, cînd se îndreptau să iasă, întîlniră pe Belcineanu care însoţea pe d-na Utalea. Deşi parcă puţin jenat, Belcineanu se opri să strîngă mîna lui Pahonţu, exclamînd cu o vioiciune exagerată :

— Ce bine-mi pare că te revăd !... Nici nu mă aşteptam...

— Cu toate astea am avut onoarea să salut la amiazi pe d-na Belcineanu la restaurant — răspunse Pahonţu numai ca să pomenească de ea.

— Da ? făcu Belcineanu confuz. Nu mi-a spus nimic... Ori n-am fost atent...

Toma îşi prezentă prietenul. Iubitor de toate încurcăturile politice, Belcineanu strigă încîntat :

— A, d-ta eşti fruntaşul fraţilor de cruce ?... Care aţi asediat prefectura de Făgăraş... Foarte interesant !... Îmi pare bine !... Ia spune-mi mai pe îndelete cum s-a ajuns la ciocnire ?... Dacă n-aveţi ceva deosebit, ne plimbăm cîteva minute, da ?... D-ta ce crezi, Babila ?... O să te intereseze Pahonţu... Dealtfel dumnealor sînt eroii zilei, cum au mai fost şi altă dată !

El porni înainte cu Dolinescu, iar Pahonţu după ei cu d-na Utalea care părea nedumerită şi întrebă :

— Ce e cu domnul ăsta de l-a încîntat aşa de mult pe Belcineanu ?... Desigur ceva cu politică... Iacă eu habar n-am ! Nici n-am auzit de numele lui...

Mai nedumerit era totuşi Pahonţu că o vede fără Utalea. Auzise că Utalea s-ar mai fi răcit şi, de altă parte, că frumoasa Babila şi-ar fi luat oarecare libertăţi. Le-a socotit bîrfeli curente. Cînd află că soţul ei e la Bucureşti, nu-şi putu ascunde mirarea :

— Şi te lasă singură aici ?... Pradă tuturor ispitelor şi ispititorilor ?

Babila rîse cochet. De la nunta Corinei rămăsese cu credinţa că Pahonţu o place şi ar vrea să-i facă curte, ca mai toţi bărbaţii care se apropiau de ea.

Cînd s-au mai întîlnit în lume de cîteva ori, el a continuat a fi galant și a-i șopti cîte un compliment. De aceea îi răspunse și acuma glumind, ca unui aspirant tainic :

— Mai întîi că nu-s singură... Belcineanu mă păzește aici, iar acasă e tatăl meu care nu mă scapă din ochi... Atunci ce ispite să mă prade ?

— Bine, bine, dar soțul d-tale care acum doi ani uimise Bucureștii cu iubirea fără seamăn ?

— Doi ani ! Da... Care iubire rezistă doi ani neștirbită ?

— A d-tale !

— Crezi ?

— Sînt sigur, dacă-ți face curte Belcineanu ! surîse fără răutate Pahonțu.

Descoperirea aceasta i se păru o complectare a celor ce-i povestise Teofil despre căsnicia Belcineanu. Dolinescu trebuind să cineze la unchiul său, Pahonțu era hotărît să plece la București cu un tren de seară. Se răzgîndi. Iar îi apăru speranța că poate să o mai vadă la Cazinou. În locul Cristianei întîlni iar pe Babila tot cu Belcineanu, dar însoțiți și de bătrînul Goldstein. Stătură de vorbă întîi cu toții, pe urmă Toma mai mult cu Goldstein, iar pe la miezul nopții se retrase. Nu-i părea rău că n-a venit d-na Belcineanu.

„Baremi cînd ne vom vedea să ne putem lămuri !“ se gîndea dînsul.

3

A doua zi fiind duminecă nu avea nici o treabă deosebită la București.

— Adică de ce n-aș rămîne și mîine ? își zise ieșind din Cazinou și ocolind prin parc spre hotel. Aici cel puțin s-ar putea să am o surpriză de bucurie, pe cînd la București mă așteaptă viața de toate zilele...

Pe urmă în camera de hotel, în fața patului alb, în lumina gălbuie îi apăru certitudinea că nu va putea avea odihnă în liniștea asta clară în care începea să-și auză fîlfîitul gîndurilor. Trebuia să scape de asaltul

lor. Luptele cele mai aprige în viață le-a susținut cu propriile-i gînduri. De aceea chiar spunea, în chip de butadă, că gîndirea e cea mai perfidă otravă pentru existența omului.

Se plimbă un răstimp prin cameră menținîndu-se într-o nehotărîre plăcută ca o legănare fizică, cu gîndurile amorțite parcă într-o tulburare ostenită. Una din etapele fericirii trebuie să fie absența gîndurilor... Totuși își dădu seama că starea aceasta celestă nu poate dura și începu să-și adune puținele lucruri în trusa de călătorie zicîndu-și :

„Am să iau primul tren cu vagon de dormit... Zgomotul roților risipește gîndurile..."

Era o noapte călduță, cu cerul senin încărcat de stele ca o mantie regească. Pahonțu, cu valiza în mînă, porni pe jos spre gara apropiată. La ora două noaptea Sinaia întreagă dormea păzită de jur împrejur de crestele și vîrfurile munților ca niște cuiburi de străjeri voinici. Ici-colo, pe străzile adormite, becurile electrice parcă se înăbușeau ca și rarile ochiuri galbene somnoroase prin hotelurile și vilele mai mult închipuite decît vizibile în întunerecul gros care învăluia ca un covor moale toată împrejurimea. De jos, din vale, se ridica adormitor gîlgîitul Prahovei tinere și zburdalnice iar din gară, schițată prin mai multe puncte lăptoase, țîșneau arar șuierături de locomotive ca niște florete nevăzute care încearcă să scormonească și să sfîrtice sugrumarea beznei.

Pahonțu mergea agale, bălăbănindu-și trupul în ritmul pașilor și privind în neștire, cu ochii încă neobișnuiți cu întunerecul, bolta vînătă ciuruită de miile de sclipiri turburătoare. La o cotitură de stradă se opri uluit parcă de spectacolul ceresc pe care conștiința lui abia acuma îl percepea aievea. În fața lui, deasupra lui Orion, uriașul vînător care mai atingea încă o creastă de deal cu vîrful piciorului, se înălța constelația Taurului, zodia lui, ajungînd cu Pleiada pînă la picioarele lui Perseu... De cînd n-a mai privit el cerul așa, direct, citind în stele ? Poate de cînd veghea demult în tranșeele războiului, cu amenințarea morții de jur împrejur, cînd numai de sus picura speranța și

încrederea pe razele reci de lumină din profunzimile nemărginirii. Atunci a învăţat el, singur, geografia cerească, recunoscînd încetul cu încetul constelaţiile după amintirile din şcoală. Pe-atunci îşi întreba zodia, de cum o zărea pe cer, ce-i ascunde viitorul ? Şi stelele lui vesteau numai lumină şi bucurie... Acuma aceleaşi stele, dar mai mult roşiaticul Aldebaran, clipeau ca nişte ochi iubiţi depărtaţi şi ispititori, iar chemarea lor era încărcată de speranţe.

„Am ajuns rău de tot cu sentimentalismul !" bombăni dînsul deodată, pornind mai departe ruşinat de sine însuşi, dar cu privirea tot spre chemarea care şi din cer îl urmărea ca o obsesie.

În gară se plimbă pe peron frămîntînd iar gînduri şi planuri ca odinioară. I se părea că trebuie să reînceapă viaţa, c-a pornit greşit şi că mai este timp să repare greşelile. Se ferea însă ca de foc să-şi precizeze ce fel de greşeli şi se mulţumea să plutească într-o tulbureală care permitea toate şovăirile.

Un tren de marfă sosi din jos şi înţepeni pe o linie lăturalnică. Apoi un personal dinspre Braşov, apoi un accelerat dinspre Bucureşti.

Se plimba mereu de colo pînă colo pe peron, în vreme ce gîndurile în creieri se învîrteau într-un cerc închis, obositor şi vrăjit. Nu voia şi nici nu putea să clarifice în sufletul său ce va face, dar avea certitudinea că, atunci cînd va veni ceasul, va face neapărat ceea ce trebuie. Îşi zicea că asta e lucrul cel mai mare fiindcă, pentru universul lui interior, singurul care-l interesa cu adevărat, ca pe orice om, naşterea sau moartea unei iubiri are mai covîrşitoare importanţă decît, pentru omenirea întreagă, o conflagraţie generală sau un cataclism care ar înghiţi un continent...

Găsi patul făcut într-un compartiment liber şi într-adevăr duduitul metalic monoton al roţilor îl adormi îndată. Nu se trezi decît, aproape de Bucureşti, după ciocănitul repetat al conductorului în rama portierei sticloase. Coborî din tren proaspăt, înviorat, cu sufletul trandafiriu. Mergea acasă numai să se schimbe, să ia o baie şi să frunzărească presa de dimineaţă ; pe urmă avea să treacă pe la *România*, să...

De cum intră însă în curte avu impresia că s-a schimbat ceva. Şi parcă auzea nişte glasuri de copii în casă...

În vestibul îl întîmpină Virginia surîzătoare şi nevinovată :

— Am sosit Toma, vezi ?... Dacă tu n-ai putut veni să ne iei...

— Cînd ai sosit ? întrebă el aproape speriat.

— Ieri, pe la amiazi... Probabil ne-am încrucişat cu trenurile... Cintia mi-a spus că eşti la Sinaia. Ştia de la servitoarele noastre...

Virginia vorbea foarte blînd şi calm, ca totdeauna. Doar în ton şi în privirea ei curioasă pîlpîia vag mai mult o mîndrie decît o imputare. Pahonţu însă, ca şi cînd l-ar fi pălmuit cu fiece cuvînt, se umplu de o mînie care-i sfîşia toţi nervii. Trebui să facă toate sforţările ca să nu se năpustească asupra ei, s-o zdrobească şi mai cu seamă să-i înăbuşe privirea şi glasul, deopotrivă de exasperante pentru dînsul. Începu să răcnească scos din minţi :

— Şi dacă veneai, de ce nu m-ai anunţat ?... De ce mă plictiseşti cu surprize neroade ?... Dar ştiu eu, înţeleg eu ce urmăreşti d-ta cu surprizele şi controlurile !.. Dacă-ţi închipui că o proastă ca tine are să mă terorizeze, te înşeli ! Auzi ? Bagă bine la dovleac ce-ţi spun, te înşeli ! Am eu ac de cojocul idioţilor, n-ai frică !

Aruncă valiza într-un colţ, pardesiul şi pălăria deasupra, şi năvăli în birou mai mult de frică să nu o lovească. Parcă în viaţa lui n-a urît pe nimeni şi niciodată cum ura acuma pe femeia asta, duşmanca cea mai odioasă tocmai pentru că nu-i opunea nici o rezistenţă. Toată faţa i se roşise, vinele pe tîmple erau ca nişte lipitori, iar ochii se făcuseră aproape albi de cît ieşiseră din orbite.

Virginia încremenise cu surîsul blajin pe buze. Nu pricepea nimic. Izbucnirea aceasta era aşa de neaşteptată şi atît de inexplicabilă că, după cîteva clipe, întrebă cu glasul mai alb de cum îi devenise obrazul :

— Vai, Toma, dar ce-am greşit ?... C-am venit acasă, că...

— Am venit acasă, miorlăi Pahonţu imitînd-o, mereu furios. Ai venit să mă spionezi ! adăogă trîntind cu pumnul în masă. D-aia ai sosit pe neaşteptate... Nu te cunosc eu, mironosiţo ?

Femeia, fără a mai căuta să înţeleagă, copleşită, se pomeni înecată de un plîns usturător. În picioare, rezimată de uşciorul uşii, se uita tot mai îngrozită la dînsul, ca la o vedenie, în vreme ce în gît i se zvîrcolea un scîncet amarnic.

— Ia să nu mi te smiorcăi, cobeo ! continuă dînsul cu un nou val de mînie. De ani de zile îmi mucezeşti inima şi-mi împiedici orice avînt... Din pricina ta am vegetat ca un zevzec !

Ţipetele lui alarmară toată casa. Cei doi copii ieşiră din dormitor alergînd către tăticul pe care nu-l văzuseră de două luni. Dînd însă peste mama lor plîngînd, se agăţară de rochia ei pornindu-se şi ei pe plîns. Virginia se plecă, îi luă de gît pe amîndoi şi amestecîndu-şi lacrimile, căută să-i liniştească :

— Dragii măicuţii dragi... puişorii măicuţii...

Imediat apăru şi Fräulein Erna. Speriată de înfăţişarea furioasă şi de strigătele domnului, vru să ia copiii ca să nu asiste la asemenea scene :

— *Na, Kinder, roas ist denn los ?...*

— Aide, du-te cu copiii, Fräulein Erna, şi lasă-ne că avem de vorbă ! zise Pahonţu desmeticindu-se puţin din mrejele mîniei.

Virginia însă îi strînse mai tare la piept şi răspunse printre lacrimi :

— Copiii nu-i dau... Mai bine plecăm cu toţii...

Rezistenţa aceasta linişti de tot pe Pahonţu care urmă împăciuitor :

— Atunci lasă, Erna, du-te şi-ţi vezi de treburi...

Acuma îi era ruşine. Nu mai ştia cum să şteargă urma întîmplării. Mai şezu un răstimp pe fotoliul de la birou, dărăbănind cu degetele pe marginea mesei şi uitîndu-se la Virginia plecată pe un genunchi şi strîngînd în braţe copilaşii care-şi lipeau capul de obrajii ei, continuînd toţi trei a lăcrima cu suspine... În cele din urmă Toma se apropie şi zise încet, umilit :

— Iartă-mă, porumbiţă dragă... M-am purtat ca un birjar...

Virginia, scofîlcită de plîns, se sculă în picioare, tot atît de mirată ca şi adineaori cînd a început să răcnească. El o sărută pe obrajii săraţi de lacrimi. Încetul cu încetul se potoliră şi copiii. Pe urmă ea îi reaminti că s-au înţeles dinainte de plecare ca el să vie negreşit în primele zile ale lui septemvrie să-i ia din pricina băiatului care împlinea şapte ani şi trebuia dat la şcoală. Pentru mai multă siguranţă i-a şi scris, de acum două săptămîni, ziua şi ora plecării lor spre Bucureşti, dacă cumva el nu va putea veni să-i aducă... Toma recunoscu că are dreptate dar că el s-a zăpăcit şi a uitat toate, fiindcă a avut toată vara atîta bătaie de cap şi atîtea necazuri cu gazeta şi cu altele... Pacea se făcu deplină. Virginia îl şi compătimi că n-a fost în stare să-şi permită măcar cîteva zile de odihnă...

La amiazi, cînd el se întoarse din oraş, Virginia îi spuse că l-a căutat la telefon o doamnă care n-a vrut să-i spuie numele, iar cînd a revenit şi a auzit că la aparat e d-na Pahonţu a răspuns ironic că pe ea o cheamă Tatiana.

— Dă-o dracului, porumbiţo ! făcu Toma vrînd să treacă uşor. Trebuie să fie vreo nebună care încearcă să ne plictisească, ori pe tine, ori pe mine !...

4

Viaţa îşi reluă pe urmă mersul obişnuit în casa din strada Pietăţii. Toma pleca şi venea ca şi mai înainte, iar Virginia se devotă iarăşi micilor griji ale gospodăriei de care scăpase în timpul cît a lipsit...

Cintia abia a aşteptat-o ca să mai aibă cu cine să vorbească despre dragostea ei cu mai multe dureri decît bucurii. A stat în Bucureşti pînă ce fratele ei şi Ionescu au plecat cu falanga în campania de recunoaştere. Pe urmă a trebuit să meargă cu tatăl ei o lună la Mangalia de unde s-a întors mai tristă sufleteşte, căci el nu i-a putut scrie decît de două ori şi despre lucruri banale ca nu cumva scrisoarea, căzînd în mîi-

nile bătrînului, să-i trădeze secretul... Dealtfel despre toate acestea s-a jeluit ea Virginiei destul, în scrisorile săptămînale în care adăuga totdeauna cîte ceva și despre Toma, ce afla de pe la alții ; ea însăși nu l-a mai văzut toată vara, de cînd s-au despărțit atunci în gară. Firește, îi comunica numai vești bune sau inofensive, în special în legătură cu ziarul, neîndrăznind să-i scrie, ca să n-o amărască mai mult, despre răutățile ce le auzea.

Virginiei i-a fost rușine să spuie în scris Cintiei cum n-a spus nici părinților ei, cît a fost Toma de rece la despărțire și presimțirea ei că n-o mai iubește... Acum însă, după izbucnirea de ură cu care a întîmpinat-o și cînd telefoanele batjocoritoare de la Tatiana se repetau aproape zilnic încît îi era și silă să-i mai spuie lui, trebui să-și spovedească măcar Cintiei toată durerea și toate presimțirile cele negre. Cintia, la rîndul ei, se crezu datoare acuma să-i arate și ea ce a auzit întîi mai vag tatăl ei, iar mai tîrziu și mai precis de la d-na Niculina Herdelea care era revoltată de purtarea lui Pahonțu. Virginia, îngrozită, nu știa ce să facă, precum nici Cintia nu știa ce s-o povățuiască. Plîngeau împreună în fiecare zi și se consolau una pe alta cu speranțe...

Peste vreo două săptămîni Virginia primi o scrisoare adusă prin comisionar. Un binevoitor o înștiința că soțul ei trăiește cu o artistă ; dacă vrea să se convingă, să meargă după-amiazi să-i surprindă. Se indica adresa unde se întîlnesc mereu, locuința artistei, și ora exactă a întîlnirii de azi... Rămase buimăcită, cu scrisoarea în mînă. Era prima anonimă. Se gîndi s-o arunce în foc. Se gîndi să se sfătuiască cu Cintia. Se gîndi să i-o arate lui Toma. Și se hotărî să meargă și să se convingă.

Toma veni la dejun, se culcă după masă un sfert de oră, apoi citi un răstimp, ca totdeauna. La cinci ieși. Virginia l-a examinat tot timpul, încercînd să-i ghicească gîndurile, dar n-a putut descoperi nimic deosebit. Ori era mincinoasă scrisoarea, ori el e un mare actor... Ezita dacă n-ar fi mai bine să renunțe la planul ei, să nu-i confirme... bănuielile că îl spionează.

Cu o jumătate de oră înaintea celei fixate se afla pitită într-un gang de unde putea urmări intrarea la adresa din scrisoare. Cu întîrziere de vreo zece minute, Toma sosi nu ca la o întîlnire de dragoste întîmplătoare, ci ca acasă, liniștit, nepăsător, și dispăru în apartamentul indicat... Mai tîrziu se miră și ea cum a avut răbdarea să aștepte neclintită aproape două ceasuri pînă l-a văzut ieșind tot atît de calm și de familiar cum pleca de-acasă în fiecare zi...

După ce dobîndi certitudinea, rămase mai încurcată. N-o chinuia nici o gelozie, dar se simțea atît de înjosită și de murdărită ca niciodată în viață. Văzîndu-l seara, la masă, vesel și jucîndu-se apoi cu copiii, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, nu cuteză să-i arate scrisoarea și să-i spuie că a fost și s-a convins, cum se gîndise un moment. Dar pe urmă deodată, fără voie, izbucni într-un hohot de plîns, incapabilă să se stăpînească. Refuză să spuie de ce plînge și izbuti să-și oprească lacrimile. Observă dealtfel că nici Toma nu stărui să afle pricina plînsului ei, ca și cînd ar fi fost absent sufletește și mai străin de ea ca un străin.

Zilele următoare mai primi cîteva anonime, tot atît de precise, dar și injurioase. Apoi una îi spuse că Toma o urăște și a decis să se despartă de ea ca să se însoare cu Tatiana... Pînă acuma numai Cintia cunoștea taina scrisorilor, legată cu jurămînt să nu sufle nimănui o vorbă. De cînd era îndrăgostită, Cintia plîngea mai ușor ca Virginia așa că, în loc s-o mîngîie, mai mult o îngrozea. Ultima anonimă o scoase din fire. Trebuia să se consulte cu cineva. Se duse la d-na Herdelea cu Cintia. Cînd văzu scrisorile, Niculina se aprinse ca un vulcan și o îndemnă poruncitor să ceară lui Pahonțu să rupă imediat cu pațachina, iar dacă s-ar codi, să-i pîndească și să-i desfigureze cu vitriol pe amîndoi deodată. Virginia făgădui să facă întocmai. Afară însă își pierdu îndată curajul și, în același timp cu Cintia, zise că totuși ar fi bine să întrebe și părerea bătrînului Cumpănașu, om mai ponderat și liniștit. Și profesorul o sfătui să aibă o explicație cu Toma, dar pașnică, cuminte, fără să uite că sînt doi copii la mijloc și că răul nu poate decît să

înrăiască lucrurile, cînd scopul este tocmai să le îndrepte.

A doua zi după-amiazi Virginia, calmă, reținută, mărturisi bărbatului ei tot ce pătimește de cînd s-a întors, cum a stat în fața casei și a așteptat, cum și după aceea a ezitat să vorbească sperînd necontenit că totuși poate să nu fie decît un capriciu, trecător. Acuma însă vine amenințarea cu despărțirea. Poate oare să n-o ia în serios cînd tot ce anunțau scrisorile se împlinea aidoma ?

— Vreau să știu, Toma, ce ai de gînd ?... Așa nu mai pot trăi, trebuie să-ți închipui și tu... Cauți să te desparți de noi ? Dar dacă față de mine crezi că n-ai obligații, nu te gîndești la... ?

Pahonțu nu bănuise despre ce dorea să-i vorbească în patru ochi. După primele cuvinte s-a lămurit și s-a rușinat. Citi cu atenție scrisorile murdare, clătinînd din cap, întunecat și în sfîrșit îi zise, fără să se uite la ea și fără să bage de seamă că o întrerupea, cu un surîs placid :

— Cum să-ți treacă măcar prin minte că te-aș lăsa pe tine ca să iau o... o... Mă mir de tine, porumbițo ! Tu ar trebui să...

Cînd ridică fruntea și-i întîlni privirea tristă și umedă, tăcu brusc. Simțea că trebuie să pară fals. Se sculă și făcu cîțiva pași prin cameră, să-și mai potolească tulburarea ca să nu aibă o înfățișare prea umilită, dar mai ales ca să-și limpezească gîndurile. Abia într-un tîrziu continuă, dar tot șovăitor :

— O distracție de vacanță, dragă Virginia... (Se sfia să-i zică „porumbiță“ ca adineaori.) Ai, firește, dreptul să fii supărată și-mi închipui cît ai suferit, dar o greșeală prostească trebuie trecută cu vederea și în orice caz nu merită să fie luată în tragic, crede-mă !

Femeia, sprijinindu-se de brațul unui fotoliu, îl privea tăcută, parcă răspunsul adevărat l-ar fi căutat în sufletul lui, nu în vorbele pe care le auzea numai ca sunete goale și pe care nici nu le înțelegea. Dealtfel și el avea impresia, pe cînd le rostea, că sînt inutile și că explicațiile n-au decît o valoare teatrală. Tăcu iar, plecînd ochii ca nu cumva să se întîlnească cu

ochii ei. Atunci văzu pe biurou telefonul și se repezi parc-ar fi găsit răspunsul trebuincios, singurul.

— Cine-i acolo ? întrebă în aparat peste un minut, continuînd din ce în ce mai mînios și sfîrșind răcnind : A, tu ești ?... Apoi bine, domnișoară, d-ta n-ai pic de obraz ?... Cum îți permiți d-ta să bombardezi pe nevasta mea cu scrisori anonime așa de infame ?... Ce, ce ? Îndrăznești să tăgăduiești ? Crezi că mă prostești pe mine ?... Tacă-ți gura cînd vorbesc eu !... Cum, una ca tine crezi că poate să-mi strice mie casa ? Nu ți-e rușine, nenorocito, să-ți închipui că eu, Toma Pahonțu, m-aș putea însura cu d-ta ?... Destul ! Nu vreau să ascult nimic ! Te cunosc și te știu capabilă de orice murdărie... Am terminat cu d-ta ! Ai înțeles ? Definitiv și pentru totdeauna !... Să nu mai îndrăznești să dai ochii cu mine că, să știi, te pălmuiesc ! Așa !... Fiindcă numai limbajul țigănesc îl pricepi, d-aia ți-am vorbit țigănește !

Aruncă receptorul pe furcă și începu să alerge prin odaie de ici-colo, strivind printre dinți înjurături răcoritoare. Se înfuriase de-a binelea. Cînd apoi se mai liniști, spuse parc-ar fi vorbit singur, adresîndu-se totuși Virginiei care îl urmărea cu aceeași privire scormonitoare :

— Auzi, ce-și închipuie scîrba !... Pentru că am avut o mică slăbiciune... N-o iert nici în groapă !

Și după ce mai bombăni crîmpeie de indignare, și după ce mai lăsă și o pauză să îmblînzească atmosfera, se apropie de Virginia prietenos :

— Ți-a plăcut cum am repezit-o, scurt și categoric ?... Ești mulțumită de satisfacția ce ți-am dat-o ?... Crezi acuma că n-a fost decît un capriciu ?

Virginia răspunse rar, trist :

— Da, Toma... Cred... Vreau să cred tot ce vrei tu !

Pahonțu se gîndi s-o sărute, dar nu mai îndrăzni. Conștiința îl mustra. Parcă Virginia, cu privirea ei stranie sfredelitoare, i-ar fi pătruns în inimă pînă unde se ascundeau minciunile și adevărul. Încercă să considere lichidată chestia cu Tatiana și odată cu asta

temerile Virginiei. Seara, la cină, între ei și în casă domnea parcă atmosfera de altădată...

Ziua următoare însă Virginia mărturisi Cintiei că Toma poate să fi rupt definitiv cu corespondenta anonimă, dar că inima ei a rămas mai speriată și simte că primejdia n-a dispărut, ci doar s-a ascuns. Ca să-i dea curaj, Cintia vru să obiecteze că exagerează, dar Virginia avea atîta siguranță întipărită în străfundul ochilor că fata se zăpăci și tăcu, înlocuind obiecția cu un suspin...

Toma se bucura că a scăpat de Tatiana relativ ușor și totuși pentru motive atît de grave că nici ea nu mai poate zice nimic. Dacă n-ar fi intervenit întîmplarea asta, nici nu știe cum ar fi alungat-o, deși voia de mult. Pentru o vagă asemănare în unele momente cu altcineva nu era nevoie să-și ia o belea pe cap. În sfîrșit, s-a dus. O experiență în plus nu strică în viață, chiar proastă. Desigur, a făcut-o pe Virginia să sufere, dar... O compătimea și-i părea rău, dar el nu suferea deloc. Își amintea precis că în momentul cînd telefona la Tatiana și cînd o ocăra mai vehement, furia cea mare l-a cuprins numai cînd i-a fulgerat prin minte cum l-a făcut de rîs deunăzi, la Sinaia, în văzul d-nei Belcineanu...

Peste cîteva zile, din toată explicația, Pahonțu reținea doar constatarea că și Virginia prevede sau crede posibilă o despărțire, sau măcar i-a trecut prin creieri așa ceva. Pe urmă se pomenea fredonînd inconștient, într-un ritm ușuratec :

— Despărțire... despărțire... despărțire...

5

Teofil Drugeanu a vrut o reuniune mai intimă, mai familiară, ca să poată realiza o apropiere adevărată între Pahonțu și Belcineanu pe care o socotea folositoare pentru toți și în primul rînd pentru partidul național, în care activa și el tot mai pasionat, subt aripa lui Belcineanu. În preajma redeschiderii Parlamentului începeau iar să circule zvonuri de criză ; neutralitatea, dacă nu bunăvoința ziarului *România*, indiferent de linia-i generală, putea să cîntărească în balanța evenimentelor... De aceea n-au mai invitat decît vreo cîțiva buni prieteni, împreună cu Gafina, sora lui Teofil, și Angelica, sora soției lui, încît Belcineanu și nelipsita Iuliana Teleman păreau aproape veterani în mijlocul atîtor tineri. Corina ținuse să poftească și pe soții Utalea, deși Teofil, care nu prea îi simpatiza, a strîmbat din nas. D-na Utalea a și venit cea din urmă și singură.

— Eram gata să nu mai vin deloc, explică ea cu o melancolie cochetă lui Teofil care îi ieșise în întîmpinare. Adineaori m-am pomenit cu un telefon de la Utalea că e reținut de o afacere... Îți închipui, dacă nu s-ar fi supărat Corina...

— Ba sigur mă supăram ! strigă d-na Drugeanu alergînd s-o îmbrățișeze. Tocmai cînd am o lume atît de...

Belcineanu, înconjurat de toți și în obișnuita-i vervă, explica de ce trebuie să plece guvernul și mai ales de ce trebuie să vie la putere partidul național... Cînd văzu pe d-na Utalea se întrerupse galant, cu un mic surîs de surpriză.

— Sper că cel puțin Babila va fi în stare să te facă mai indulgent față de actualul guvern, zise Corina apropiindu-se cu prietena ei.

— Nici o iluzie, dragă Corinel ! adăogă ironic d-na Utalea. Atîta educație politică mi-a făcut vara asta, c-am început și eu să mă interesez de soarta guvernului !

— Și eu care credeam că-ți fac curte ! rîse Belcineanu larg, zgomotos, sărutîndu-i mîna întinsă.

Mai deoparte d-na Teleman povestea lui Pahonțu impresii de la recepția de săptămîna trecută la Palat, cu superlative onctuoase și ridicînd mereu ochii spre tavan într-un extaz convențional care știa că-i șade bine. Între ei, aparent absentă, d-na Belcineanu se uita la grupul unde domina bărbatul ei, urmărindu-l cu o umbră ciudată în colțul gurii mai cu seamă de cînd a apărut și d-na Utalea.

Pahonțu se prefăcea că ascultă cu interes, dar era amărît și decepționat. Două luni a așteptat ziua de

azi, liniştit, încrezător. Pentru că Teofil nu i-a mai spus nimic, nici el n-a mai întrebat, dar a ştiut că se va împlini şi în inima lui s-a pregătit să primească o minune. Şi, de cînd a intrat în casă, a simţit că nu se va întîmpla nimic. D-na Belcineanu era ca şi altădată. A surîs condescendent cînd Teofil a făcut o aluzie vagă la orgoliul ei care a spăimîntat odinioară, la logodna lor, pe marele polemist şi pe urmă au schimbat mici fraze banale pînă ce d-na Teleman a găsit momentul să-şi plaseze admiraţiile de la curte... Încerca să păstreze o atitudine mîndră, să fie rezervat şi rece, şi-i era necontenit frică să nu facă vreo gafă ireparabilă tocmai fiindcă se controla prea mult. Ascultînd pe doamna de onoare vedea numai profilul d-nei Belcineanu cu fruntea pură, puţin bombată şi umbrită de bucle, cu ochiul care acuma părea languros şi mîngăietor, cu buzele umede... Privirile lui erau atît de fierbinţi că d-na Belcineanu, parc-ar fi simţit o atingere, întoarse capul de cîteva ori şi-i întîlni ochii vrînd parcă să se ferească de focul lor straniu...

Prin apariţia d-nei Utalea s-a produs o mişcare printre invitaţi şi o regrupare pe urma căreia Pahonţu s-a pomenit deodată singur lîngă d-na Belcineanu. Atunci l-a năpădit un val de bucurie atît de dureroasă că-şi simţea sufletul sfîrticat de spaimă. Pînă în clipa aceasta fusese amărît că nu i se oferea prilejul să-i vorbească în patru ochi ştiind că are să-i spuie atîtea că nici o viaţă de om nu i-ar ajunge. Iar acuma creierul îi era gol ca un burete stors ; un singur cuvînt rămăsese viu şi rătăcea prin toate cămăruţele sufletului căutînd mereu să izbucnească. Oricît de uluit însă, Toma simţea limpede că, acuma, rostirea cuvîntului ar însemna o catastrofă. În acelaşi timp ochii lui învăpăiaţi priveau pe d-na Belcineanu parcă i-ar fi cerut milă şi iertare şi înţelegere... I se părea că tăcerea durează de timpuri imemoriale. Apoi deodată parcă toată lumea se lumină. D-na Belcineanu, care urmărise pe Iuliana cîteva clipe, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte de el sau ar fi simţit căldura privirii lui, se întoarse. O secundă privi ochii aprinşi şi lacomi de patimă şi rugători cu o spaimă de parcă ar fi văzut

o prăpastie, dar în secunda următoare în privirea ei înflori un surîs a cărui vrajă se răspîndi pe obraji şi se ascunse jucăuş în colţurile gurii şi pe buzele umede. Pe cînd în inima lui cînta un farmec nou (Ce dulci sunt ochii cei mîndri cînd zîmbesc !...), în urechi îi răsuna un glas melodios ca o muzică celestă :

— Mă priveşti atîta de straniu, domnule Pahonţu...

Aşteptă un moment parcă o explicaţie, deşi chiar din tonul ei se simţea că explicaţia ar fi inutilă. Apoi continuă :

De cînd te-am cunoscut — mi se pare că e aproape un an — mă urmăreşti cu nişte ochi care aproape mă sperie !... Nu mă mai privi aşa, te rog... Cine-ţi observă privirea te poate crede amorezat... Şi n-am poftă să am aparenţa că fac victime. Sînt eu destul de victimă... Aa, dar nici nu asculţi, sau n-auzi ce spun sau nu poţi să... Atunci cel puţin spune-mi că mă iubeşti ca să fie spectacolul complect !

Toma nu auzea decît glasul care era dulce ca o sărutare mult rîvnită, precum nu vedea decît figura pe care surîsul o transformase dîndu-i înfăţişarea închipuită de dînsul în visurile lui. Simţi iar bucuria de adineaori, dar mai caldă ca o adiere de taină. În acelaşi moment toate cuvintele ei, adunate în inima lui ca picături de vrajă îşi desluşiră înţelesul.

— Doamnă... vă rog... iertaţi-mă că sînt aşa de... ! murmură perplex, ca şi cînd ar fi trebuit să-şi ascundă privirea. Apoi, redobîndindu-şi stăpînirea, adăogă cu glas mai sigur şi cu o autoironizare care-i permitea să răspundă zîmbind şi chiar să pună în zîmbet o mîngăiere : Credeţi-mă, tot timpul m-am luptat să nu rostesc cuvîntul de care mă bănuiţi...

— Dar atunci d-ta eşti periculos...

Tonul era de glumă, totuşi Pahonţu văzu în ochii ei o tremurare care înmuia în duioşie surîsul şi cuvintele. Răspunse şi el iar cu emoţie îmbrăcată în ironie ca să păstreze cuviinţa :

— Sînt înfricoşător de periculos pentru mine, însumi, doamnă... Dacă într-un an de zile n-am reuşit să vă spun măcar două cuvinte cînd aveam să vă spun atîtea, că nu mi-ar ajunge nici mii de mii...

D-na Belcineanu încruntă puţin sprîncenele ca şi cînd ar fi vrut să-l cîntărească mai bine. Surîsul se stinse singur. Pahonţu avu o secundă de teamă că iar va apare răceala distantă. Pe figura frumoasă fîlfîia o undă de tristeţe pe cînd gura rostea :

— Ce să-mi spui ?... Nu, nu !... Mai bine nu !...

— Desigur, îngălbeni Pahonţu parcă i-ar fi fugit pămîntul de subt picioare. Dealtfel de la început am înţeles că...

Cu alt glas, iar uşor şi ironic, d-na Belcineanu îl opri :

— Nu... Nu sînt tocmai atît de ursuză cum ţi-ai închipuit fiindcă odată n-am avut dispoziţie să stau de taifas cu d-ta... De obicei primesc bucuros pe oricine... Primesc joia, dar uite, ca să-ţi dau o satisfacţie, d-ta vino în orice zi... Vino cu doamna ! E o fiinţă adorabilă... Dar dacă vreodată totuşi n-o să mă găseşti, să nu te superi ! Nu sînt nici eu totdeauna cu sufletul liber...

Pahonţu vedea un joc de umbre şi lumini pe figura ei în timp ce vorbea, ca şi cînd în dosul cuvintelor s-ar fi ascuns o rezervă. Impresia era însă numai în subconştientul său ca o picătură de amărăciune care face fericirea mai mare păstrîndu-i nuanţa de incertitudine fermecătoare. Îşi frămînta bucuria clipei suferind că nu e în stare să spuie cuvintele care să-l înalţe şi să-l apropie de ea. În sfîrşit izbucni îndurerat :

— Eu am fost vinovat şi atunci, doamnă... Azi îmi dau seama, dar...

D-na Belcineanu întîi surprinsă, zîmbi cu indulgenţă ca faţă de un copil nepriceput, întrerupîndu-l :

— Mi-a fost poate frică şi mie, nu ştiu dacă de d-ta sau de reputaţia d-tale...

Tocmai atunci Belcineanu se apropia de ei la braţ cu Virginia. Vioi, cu zîmbetul larg descoperindu-i dinţii strigă voios :

— Dragii mei, n-aţi vrea să facem *un chassé-croisé*, ştiţi, ca la cadril ?... M-am gîndit, dragă Cristiana, să-ţi răpesc puţin pe domnul Pahonţu şi, ca să nu te las singură, să-l înlocuiesc cu frumoasa şi încîntătoarea

doamnă Pahonţu... Ai cunoscut-o, mi se pare, Cristiana ? Ei bine, e mai mult decît adorabilă...

— Da, am avut plăcerea, zise d-na Belcineanu amabil. Dealtfel tocmai invitasem pe domnul să ne facă onoarea... Ne-am bucura să ne cunoaştem mai de aproape...

Cîteva minute conversaţia se învîrti prin locurile comune. Pahonţu era îngrozit că trebuie să părăsească pe Cristiana ca să asculte cine ştie ce palavre politice. Belcineanu avea mania aparteurilor ca reporterii mediocri care vor să-şi dea importanţă atrăgînd oamenii prin colţuri să le povestească anecdote nesărate şi să dea impresia spectatorilor că discută chestii vitale pentru ţară... Dar era soţul Cristianei şi ca atare devenea simpatic. Îi surîse întrebînd măgulitor :

— Nu cumva te pregăteşti, excelenţă să vii la putere ?

— Noi nu vrem încă să venim, spuse Belcineanu cu falsă modestie. Dar dacă guvernul actual nu poate face faţă situaţiei şi ameninţă să compromită interesele cele mari ale ţării ? (Sfîrşi în glumă :) Ce vrei, trebuie să ne sacrificăm !

Rîse zgomotos, apoi încetă atît de brusc parc-ar fi rîs fals, continuînd :

— Mergem în biuroul lui Teofil... Ascultă, Teofile, îţi sechestrăm biuroul pentru cîteva minute, nu te superi ?... Aidem, dragă... Dealtfel într-adevăr e vorba numai de cinci minute, poate şi mai puţin...

Ascultînd şi examinînd pe Belcineanu care-i vorbea aproape în şoaptă, ca un conspirator, deşi biuroul era despărţit printr-un mic salon de camera unde erau invitaţii, Pahonţu constată că, în loc să fie furios că a fost despărţit de Cristiana, era mulţumit şi fericit. Recunoştea că prelungirea scenei nu mai avea rost. Pentru început era suficient. S-a spart gheaţa, iar mîine, cînd va vedea-o, fiindcă are să profite imediat de invitaţie, va fi mai calm şi se va putea explica... Însuşi Belcineanu i se părea mai simpatic ca altădată, deşi l-a despărţit de ea adineaori. Cum dealtfel simpatic i-ar fi fost orice obiect care aparţinea Cristianei.

— Ne aflăm în preajma schimbării guvernului, zise Belcineanu grav, cu importanța cuvenită unei astfel de comunicări din partea unui personagiu de răspundere. Da, da, nu zîmbi! E foarte serios de data asta... În cîteva săptămîni guvernul trebuie să plece, hotărît, iremediabil!

— De cînd a venit, pleacă mereu... Asta e primejdios, observă Pahonțu calm. Știi, excelență, chestia provizoratelor...

— Nu, acuma s-a terminat... Poate să-ți spuie și Rotaru... Mă mir chiar că nu te-a pus în curent. El trebuie să fie informat.

— A, Rotaru?... Doctorul Ionescu nu cred să facă destăinuiri tocmai lui Rotaru, chiar dacă ar avea vreo taină.

— Da, se poate... În orice caz doctorului i s-a pus în vedere, așa că nu va fi surprins...

— Numai d-voastră să nu fiți surprinși! Anul trecut a fost cam...

— A, nu... S-a isprăvit... Regele s-a convins că nu poate trece peste noi. A crezut că trebuie să facă o încercare și cu micile partide! Foarte înțelept a făcut! Apele s-au liniștit. Toată lumea s-a lămurit... Ei, dar nu vreau să te conving de ceea ce nu vrei să crezi. O informație valorează cît cel ce ți-o dă, dar și cel care o ascultă. Nu-ți cer să crezi. Vei vedea în curînd. Am însă o misiune de împlinit și de aceea m-am grăbit să te deranjez...

Vorbea în numele sau cel puțin în înțelegere cu șeful partidului național. Noua lor guvernare vrea să fie realmente nouă, bazată totuși pe tradiția partidului, cel mai solid și mai popular din țară. Nu răsturnări, ci progres; dinamism, nu revoluționarism. Democrație națională, păstrătoare de ordine, disciplină și comuniune națională, naționalism constructiv, de fapte nu de vorbe, libertate deplină cu răspunderi efective, gospodărie cinstită, înlăturarea politicianismului mărunt din administrație, politică mare, românească, de construcție în toate domeniile...

— Da, da, *et caetera*... Am înțeles! făcu Toma ironic.

— Da, da, accentuă Belcineanu înfruntîndu-i ironia. Va fi ceva nou, ceva... Chiar alcătuirea parlamentului o va dovedi. Vrem să avem în parlament, aleși de noi, fără nici o condiție, pe toți fruntașii din știință, arte, litere, presă, oameni care nu fac politică de partid dar al căror cuvînt, sfat și îndemn poate fi folositor pentru țară...

Pahonțu își va avea locul în Cameră asigurat, urmă Belcineanu. Viitorul guvern însă, printre alte inovații creatoare, se pregătea să înființeze un subsecretariat de stat pentru propaganda națională pe lîngă președenția consiliului, o instituție de despoliticianizare a serviciilor de informații ale statului. Asupra organizării instituției se va discuta mai amplu ulterior, după luarea puterii. Prin oficiile sale de studii, partidul întocmește un program care în mod natural e colorat după ideologia partidului. Șeful însă dorește să încredințeze conducerea instituției unui tehnician, bine pregătit, cu reputație și integru din toate punctele de vedere, care va lucra direct cu primul ministru pentru directivele generale, avînd legături cu toate serviciile statului și particulare pentru culegerea și difuzarea datelor și informațiilor... Va trebui probabil să se obțină adeziunea regelui și eventual a celorlalte partide atît pentru înființarea cît și pentru numirea conducătorului instituției ca astfel să i se asigure continuitatea.

— Aseară am avut ultima convorbire cu șeful și mi-am permis să-i propun să te numească pe d-ta la conducerea acestui mare serviciu național, continuă Belcineanu grăbit și parcă puțin jenat. Șeful m-a însărcinat să iau contact cu d-ta. Absolut confidențial, firește!

— Dar bine, domnule Belcineanu, mormăi Pahonțu mirat, nehotărît, roșind.

Belcineanu nu pricepea dacă protestează sau mulțumește. Reluă mai insistent:

— Să fim bine înțeleși, amice... Nu ne gîndim să-ți cumpărăm conștiința sau altfel să-ți paralizăm liberta-

tea de gîndire și judecată. Asemenea ofertă nici n-aș fi primit să-ți fac. Te prețuiesc prea mult. Ești un cavaler. Nu te confund cu anume onorabili din presă despre care nu merită să vorbim. D-ta ești domn... Nu vei avea nici o obligație față de noi. Ziarul d-tale își poate păstra linia lui. Primim critica obiectivă și nu ne supără dojana, chiar dacă s-ar ivi cazuri ca panamaua amicului Tănăsescu, care dealtfel a intrat în faza mușamalizării... Pentru conducerea instituției proiectate se caută mai presus de toate un om capabil. De aceea m-am gîndit la d-ta. Restul n-are importanță.

Pahonțu tăcea parcă puțin absent. Își venise în fire și-și regăsise calmul care asigură superioritatea. Se întreba ce urmărește Belcineanu cu propunerea? Dacă o fi serioasă sau o simplă momeală ca să neutralizeze *România*?... Belcineanu bănuia motivele ezitării, încercă să risipească nedumeririle:

— Rolul meu, evident, e de simplă tatonare principială... Vei avea ocazia să stai de vorbă cu șeful. Firește, la timpul său... Ar fi prematur să-ți facă propuneri și nedelicat față de suveran, să anticipeze asupra deciziei regale...

— Îți închipui cît mă onorează, excelență, tot ce mi-ai spus, zise Pahonțu după o pauză, trăgănat și aproape nefiresc. Mai ales cînd știi că am oroare să mă înregimentez, să...

Belcineanu îi taie vorba parc-ar fi vrut să evite un refuz:

— Nu-ți cer nici un răspuns acuma... Ai vreme să chibzuiești, să cumpănești. Cînd vei crede că poți să te pronunți, deocamdată numai principial, o să-mi dai un telefon, vii la mine sau vin la d-ta sau ne vedem în altă parte, la alegerea d-tale... E ceva ce merită să fie discutat temeinic...

— Desigur... Merită! aprobă Toma înviorat, zicîndu-și în sine: „pretext minunat să-l caut pe el și să găsesc pe..."

— Nu-i așa? strigă Belcineanu. Ei, atîta am vrut! Restul altădată...

6

În seara aceea soții Pahonțu au stat de vorbă pînă tîrziu, ca altădată, despre ceaiul de la Teofil. A venit și Cintia, singură, căci Cumpănașu nu ieșea seara cînd avea școală a doua zi. A luat parte pînă și Fräulein Erna, firește după ce a culcat copiii, repezindu-se însă din cînd în cînd să vază cum dorm.

Toma se stăpînea să nu-și arate prea mult satisfacția. Aștepta să spuie ceilalți despre d-na Belcineanu elogiile pe care el nu le putea spune. Virginia însă era mai încîntată de Corina și de d-na Utalea, și chiar de Belcineanu. Toma suferea. Prin mici întrebări căuta să schimbe părerile Virginiei care, din politeță, spunea că e drăgălașă și trecea mai departe.

— În orice caz e o femeie frumoasă! observă dînsul la un moment potrivit, natural, aproape cu indiferență.

— Depinde de gusturi, zise Virginia. Mie nu mi se pare. Are ochii puțin prea bolbocați și genele rare ca și cînd ar fi artificiale. Chiar culoarea ochilor, deși ar fi frumoasă și mai ales rară — nici n-am mai văzut un verde așa de clar, parc-ar fi un ametist — nu e atrăgătoare. Parcă veșnic visează și disprețuiește.

— Cu toate astea..., încercă Toma să obiecteze.

— Eu am examinat-o înadins foarte bine, continuă mai zelos Virginia. Dacă ar fi s-o amănunțim, n-are nimic frumos. Ai băgat de seamă ce tăietură curioasă are gura ei, cu colțurile înlăuntru, semn de răutate, și cu buzele prea pline? Probabil că e foarte senzuală, deși se arată atîta de rece și calculată!... Dar nările? Nu zic, frumos arcuite, dar prea fine încît tremură la fiecare cuvînt sau respirație... Ce are frumos e gîtul. O linie superbă, caldă, lină...

Cintia, nerăbdătoare, interveni să spuie că a văzut pe d-na Belcineanu de două ori la teatru; a doua oară chiar Virginia i-a arătat-o. A privit-o îndelung, și cu binoclul, tocmai fiindcă stătea înțepată de parcă ar fi fost regina ostrogoților.

— Ei, ce să mai vorbim ? strigă dînsa copilărește, puțin comic. Dacă și ea e frumoasă atunci nu mai au sens cuvintele... Frumoasă !... Atunci Ginia cum e ?

Pahonțu zise batjocoritor :

— Am înțeles. Inutil să mai insistăm. Educația cinematografului american ! Standardizarea frumosului și a gustului !... Ceea ce iese din comun nu mai interesează.

— Bine, dar nici la bărbați n-are succes ! reluă Virginia. Pe cît a fost Babila de anturată, pe atîta d-na Belcineanu a rămas deoparte. Probabil de aceea nu iese fără d-na Teleman, să aibă cu cine să stea de vorbă...

Toma, indispus, ar fi dorit cel puțin să schimbe vorba. Cintia ținea însă să afle din fir în fir tot ce a fost și ce n-a fost... Lui Pahonțu îi părea rău că n-a ieșit mai bine în oraș, să fie singur, să se bucure. Bucuria numai ipocrizia a făcut-o colectivă. Te bucuri veșnic singur, ca și durerea...

În sfîrșit Cintia începu să vorbească, cu glasul înmuiat, despre fratele ei și despre Dolinescu.

— Ce facem cu tine, maimuță ? Nu te mai măritàm ? zise Pahonțu deodată, bucuros. Erai cam plîngăreață în ultimul timp, ca o îndrăgostită de demult ! Ia seama că Ionescu e din falanga lui Dolinescu, un tip eroic !

— Nu cumva ți-o fi spus ceva Ginia ? se indignă drăguț fata. Și chiar dacă ți-a spus, acuma nu mai e o taină, căci tata ne-a dat consimțămîntul... Ba chiar să nu te miri dacă va trebui să ne cununi d-ta ! În orice caz schimbul inelelor la logodnă ni-l face Ginia, asta am hotărît, fie că-ți place fie că nu... Dealtfel logodna va fi foarte curînd, peste vreo două săptămîni...

Nu mai era plîngăreață. Acum vreo zece zile, fără să-i spuie măcar un cuvînt, Ionescu s-a înfățișat profesorului Cumpănașu și i-a mărturisit bărbătește că i-e dragă Cintia și vrea s-o ia de soție. Atitudinea lui mîndră a impresionat pe bătrînul atîta că nici n-a mai pomenit despre lucrurile materiale, ceea ce era o enormă concesie pentru el care toată viața a ținut socoteli exacte despre venituri și cheltuieli, cu o grijă

imensă ca să aibă totdeauna un plus la venituri. Doar cu Cintia s-a întreținut de două ori foarte înțelegător despre viitoarea căsnicie, iar cînd ea s-a declarat gata de orice sacrificiu material, bătrînul a zîmbit și le-a oferit să rămîie deocamdată cu toții în casa părintească... Căsătoria urma să se facă numai după Crăciun. Pînă atunci Ionescu spera să aibă un venit asigurat...

— Să te cununăm ! De ce nu ? răspunse glumind Pahonțu. Dar nu pentru tine care ești soacra mea, cît pentru Ionescu care, da, e un bărbat !

În același timp alt glas îi șoptea în suflet : „Cine știe cîte se pot întîmpla pînă atunci ? Și Ionescu în fond e nesuferit..."

Tot restul serii fu liniștit, senin, cu o lumină de bucurie pe față. Se oferi, ca niciodată, și spre mirarea tuturor, să conducă acasă pe Cintia.

— Vezi, ai și început să mă respecți mai mult de cînd sînt pe cale să devin cucoană ? rîse Cintia, mulțumită în sine că o conduce fiindu-i urît să meargă singură noaptea pe străzile pustii de la ora nouă în sus. Numai de dragul Virginiei risca să se întoarcă singură, ceea ce se întîmpla totuși rar, căci mai totdeauna o însoțea Fräulein Erna.

Pahonțu voia mai mult să se plimbe o jumătate de oră, să poată sta de vorbă cu sine însuși în libertate. Se învîrti pe trotoarele dimprejurul casei dar fără să se mai gîndească la nimic. În sufletul lui era o plinătate și un echilibru pe care nu-l mai putea zdruncina nimic din afară.

— Mîine voi merge s-o văd ! murmură într-un tîrziu, adăogînd pe loc că asta nu mai are nici o importanță.

A doua zi însă se deșteptă cuprins de panică. Îl năpădiră toate întrebările și toate îndoielile. Dar mai ales o spaimă de ridicol : cum, un mic surîs poate să-i schimbe toată viața ?

Un an de zile a căutat să se înșele, să refuze a cerceta pricina tulburării și a răsturnării complecte ce a provocat în ființa lui întîlnirea aceea întîmplătoare de la logodna Corinei cu femeia care îi zîmbea acuma. Cînd se înfiripa începutul de gînd că obsesia aceasta

poate să fie iubirea adevărată, căuta să-l smuigă din rădăcină ca să nu mai apară. De fapt ura tot ce nu era ea, aceea pe care nu voia s-o pomenească măcar în gînduri și care-i stăpînea toate ascunzișurile conștiinței.

„Dar dacă... ?"

Întrebările erau de prisos. Își dădea seama cînd îi răsăreau că sînt ridicole. Orice ar răspunde, zarul era aruncat. Dacă nu-l iubește ? Ce are a face ? Iubirea nu e tocmeală. Te iubesc pentru că mă iubești. Asta merge cu femeile pe care le vezi dezbrăcîndu-se, suindu-se în pat, oferindu-se sau lăsîndu-se violate. Iubirea nu cere nimic și oferă tot fără condiții. Iubirea adevărată e un destin, oricînd vine. Și împotriva ei întrebările și ezitările și obiecțiile sînt jucăriile civilizației cu soarta.

Încerca să-și amintească toate vorbele ce le-au schimbat. Le auzea și i se păreau de o banalitate îngrozitoare. Totdeauna în dragoste cuvintele sunt banale și străine de simțirea oamenilor. Iubirea n-are nevoie de vorbe. Limbajul e un obstacol pentru adevărata iubire. Oamenii caută să exprime prin semne sonore ceea ce e inexprimabil, ceea ce numai se simte și ceea ce fiecare simte altfel. De mii de ani miliarde de oameni au iubit și fiecare iubire a fost alta, nouă, originală, cu totul deosebită de a celorlalți...

„Iubirea adevărată e o jertfă !" își zise Pahonțu resemnat.

Avea presimțirea că va trebui să sacrifice tot pe altarul iubirii, fiindcă nimic nu e deasupra iubirii, nici onoare, nici datorie, nici obligații morale sau naționale sau familiale, nimic, ci iubirea e mai presus de toate. Vrînd-nevrînd toate trebuie să i se supuie fără murmur, cu bucurie și entuziasm.

Era totuși curios că iubirea aceasta, dacă era iubire, părea imaterială. Pînă a o cunoaște pe Cristiana, femeile i-au stîrnit întîi pofta trupească. Pe fiecare a dorit s-o sărute, s-o îmbrățișeze, s-o aibă, s-o supună și s-o domine. Pe ea nici o clipă n-a gîndit-o trupește. Desigur făptura ei o dorea, fiecare părticică, dar nu cu simțurile. El își zicea că e iubirea pură.

7

Cînd apăsă degetul arătător pe butonul soneriei, Toma Pahonțu își aminti cu o străfulgerare emoția cu care s-a apropiat întîia oară, de casa Belcineanu. Acuma era calm și mai ales avea o siguranță în sine și în viitor. Putea și reușea deplin să se stăpînească. A avut tăria să aștepte nu o zi sau trei, ci o săptămînă încheiată, mulțumindu-se să întrebe odată la telefon de el, fără să se supere sau enerveze că a trebuit să vorbească numai cu o jupîneasă. Azi venea să dea răspunsul lui Belcineanu. Au luat înțelegere de dimineață și Belcineanu a ținut să adaoge că va anunța și pe Cristiana pentru orice eventualitate. El a zîmbit satisfăcut nu pentru asigurările lui, ci din pricina credinței puternice care-i spunea că acuma da, sigur, nu va merge în zadar. Știind precis cînd va veni Belcineanu, a sosit iar mai devreme, și încă cu jumătate de ceas, ca să poată fi singur cu ea, să mai trăiască în atmosfera ei și să respire aerul pe care-l respiră ea. Nu mai plănuia să-i mărturisească nimic parcă i-ar fi spus demult tot ce a avut pe suflet..

Intrînd pe ușa salonului o văzu apropiindu-se. În salonul vechi, greoi, încărcat de mobile și bibelouri ca un magazin de antichități, în lumina ofilită ce se strecura prin geamurile celor două ferestre, în atmosfera înăbușită, apăsată, d-na Belcineanu, într-o toaletă deschisă, părea o apariție anacronică. Surîdea, dar surîsul ei răspîndea o bucurie melancolică. Ea însăși părea alta, mai trecută, mai depărtată, mai străină. Toma a privit-o uluit, ca și cînd n-ar fi recunoscut-o.

— Despre d-ta vorbeam, tocmai despre d-ta, zise ea întinzîndu-i mîna cu o cordialitate de bună prietenă. Bănuiam că ai să vii mai devreme decît te-ai anunțat... Dar n-am lăsat să plece pe Iuliana... Țin mult s-o iubești și s-o cunoști de aproape. E inima cea mai bună din lume, iar pentru mine e tot pe lumea asta !

Vorbind se schimba la față clipă cu clipă, ca și cînd apariția lui i-ar fi înviorat sufletul. Toma socotea transformarea aceasta ca o minune care se adaogă la

farmecul ei. Sărută mîna caldă și proaspătă cu buzele lui reci și o simți înfiorîndu-se.

D-na Iuliana Teleman i se păruse mai mult comică decît antipatică. Acuma parcă și ea se schimbase. Observă că nu-și vopsește părul și are cîteva șuvițe albe lîngă tîmple. Figura ei zîmbea, dar nu obișnuit artificial, ci un zîmbet puțin bătrînesc, aproape de mamă.

— Mă găteam să plec fiindcă-mi închipuiesc că o să vorbiți politică și eu am groază de politică, zise ea cu glasul fals de toate zilele, avînd însă în ochi o licărire blîndă care îndemna să nu creadă ce rostesc buzele obișnuite cu minciunile convenționale.

Pahonțu se scuză c-a venit mai devreme dar a crezut... Se încurcă. D-na Belcineanu îi sări în ajutor repetînd că ține să cunoască mai bine pe Iuliana, iar Toma mulțumi declarîndu-se onorat și mințind că ținea chiar să facă o vizită la d-na Teleman care a binevoit odată să-l invite...

— Da, da! aplaudă Cristiana. Are să se bucure și generalul. Te apreciază foarte mult, firește ca erou în război... Dealtfel casa lor e aproape și casa mea. Cînd nu sînt la mine, sînt la ei!

Rîse. Avea un rîs de fetiță... Atmosfera se limpezea. Emoția lui se risipea. Salonul nu mai părea așa de greoi, ci mai curînd intim. Conversația se închega normal, banal. Mai mult vorbea d-na Teleman, volubilă, trecînd de la una la alta cu ușurința fastidioasă a femeiei de lume. Pahonțu, cu toată siguranța ce se silea s-o arate, n-ar fi fost capabil să spuie nimic interesant.

Dealtfel nici nu-și dădea seama că nu vorbește sau că răspunde monosilabic la întrebările ce-l izbeau din cînd în cînd ca niște săgeți care parcă voiau să-l deștepte dintr-o reverie inconștientă. Nu mai era emoționat și nici înfricoșat sau intimidat. Într-o stare de beatitudine, avea totuși simțămîntul unei împliniri cînd omul nu mai dorește nimic, ci i se pare că timpul s-a oprit în loc și lumea întreagă s-a stins de n-a mai rămas decît fericirea lui... Se uita absent și totuși cu un surîs care îi ungea fața ca o sudoare sau ca o febră. Din cînd în cînd privirea lui întîlnea ochii d-nei Belcineanu care părea că-l diseacă și-l cîntăresc cu o curiozitate neastîmpărată... Apoi îi trecea prin minte că se poartă ca un prostănac, dar gîndul i se topea îndată fără urmă în aburii moleșitori ai bucuriei...

Apoi deodată năvăli, ca un vînt rece, Belcineanu, vesel, grăbit, energic. Făcea impresia că nici nu poate merge fără să dea din coate, ca să ajungă mai repede la țintă.

— Credeam că ai să mă găsești acasă sigur! zise către Pahonțu după ce salută pe Cristiana și pe d-na Teleman. Degeaba am venit cu un sfert de oră mai devreme. Mi-ai luat-o înainte... Ești cel mai scrupulos român la întîlniri. Cu d-ta nu se poate glumi!

— De data asta am venit înadins mai devreme ca să pot prezinta omagiile mele d-nei Belcineanu, spuse Toma galant. Știam că, dacă voi da peste d-ta întîi, o să ne luăm cu discuțiile și aș fi regretat să...

— Ești foarte amabil, întrerupse repede și cam ironic Belcineanu. Nevastă-mea trebuie să fie mișcată. E foarte sensibilă la astfel de gesturi!

— Într-adevăr, aprobă Cristiana.

— Cine nu e sensibil la o curtenie? întrebă d-na Teleman. Mai ales noi femeile și în ziua de azi cînd curtenia e o floare atît de rară la butoniera domnilor!

— *Et voilà!* făcu Belcineanu arătînd teatral pe cele două femei și adăogînd apoi cu alt ton: Dar cel puțin ai luat ceva? Un ceai?...

Se servi ceaiul și convorbirea alunecă îndată la politică fără de care Belcineanu nu putea trăi. În sfîrșit cei doi bărbați urmînd să se retragă în biurou, Pahonțu își luă rămas bun, reamintind d-nei Teleman că are să profite de invitația ei cît mai curînd, iar Cristiana îi mulțumi printr-o privire drăguță pentru promisiune...

De cum rămase singur cu Belcineanu, Toma își redobîndi întreaga siguranță. Răspunsul lui la propunerea de deunăzi era principial afirmativ. Credea că va realiza lucruri folositoare, evident cu concursul unui guvern înțelegător. Dar nu vrea să fie înregimentat. Ca tehnician ar merge, ca partizan refuză. S-ar contrazice

cu sine însuşi făcînd altfel. El îşi are concepţiile şi credinţele care, bune sau rele, sînt ale lui şi la care nu poate renunţa. În marginile cuviinţei şi a obiectivităţii, ar putea sprijini opera guvernului cît timp va promova interesul general. Desigur că *România* n-ar putea fi ostilă unui guvern din care ar face parte şi el, chiar numai ca specialist. Dar nici nu poate renunţa la dreptul de critică, pînă cînd nu va fi lichidat criticismul în general care însă nu poate fi suprimat de un guvern de partid. Roagă pe Belcineanu să transmită şi şefului său mulţumiri că s-a gîndit la dînsul...

Belcineanu îşi freca mîinile şi insista mereu să păstreze o discreţie absolută.

— Tăcerea şi discreţia sînt esenţa reuşitei în politică !

Pahonţu, într-adevăr cîntărind bine propunerea lui Belcineanu, o găsea nu numai interesantă şi măgulitoare, dar mai ales utilă pentru consolidarea lui socială. Rezervele ce le articula erau doar floricele tactice. La nevoie ar fi primit chiar să fie înscris în partidul naţional. Cînd nu-i va mai conveni, se va retrage cum a făcut şi cu democraţii... Să ajungi o jumătate de ministru într-un răstimp atît de scurt, e o onoare şi o izbîndă. Se gîndea la Cristiana. Poate şi pentru ea. Deşi ea era altceva...

8

Barbu Dolinescu nu se mai arătase pe la Pahonţu după incidentul de deunăzi la Făgăraş, încît auzindu-i glasul la telefon, aproape să nu-l recunoască. Studentul Ionescu şi tînărul Cumpănaşu au venit din cînd în cînd cu cîte-o notiţă despre mişcarea fraţilor de cruce care dădea puţine semne de viaţă, mărginindu-se să lucreze anonim, cum declara emfatic Dolinescu cui îl întreba...

La ora şapte, foarte precis, cum anunţase, Barbu Dolinescu intră în redacţia *României*, întovărăşit de Ionescu. Toma se afla încă în conferinţa cotidiană cu redactorii principali. Fără să aştepte o secundă, parcă graba ar fi avut o importanţă specială, dădu buzna în cabinetul directorului.

— A, Barbule, cu noroc ! strigă Pahonţu cu un gest de parcă ar fi vrut să concedieze îndată pe ceilalţi.

Dolinescu avea o înfăţişare solemnă. Nu-i displăcea sau nu-l interesa prezenţa celorlalţi. Se opri la o distanţă de trei paşi, rigid, milităros. Ionescu rămase puţin mai înapoi. Toată lumea, impresionată fără voie, se dădu la o parte, lăsînd pe Pahonţu singur în faţa lui, în picioare, lîngă biurou... După cîteva clipe, fără a răspunde la întîmpinare, într-o tăcere calmă, Dolinescu începu cu glas care se aprindea din ce în ce ca o văpaie :

— Camarade, prin glasul meu îţi vorbesc fraţii de cruce !... Ne cunoşti, ne-ai înţeles dintru început şi ne-ai sprijinit. În forme şi cu mijloace diferite, urmărim aceeaşi ţintă : renaşterea neamului nostru buimăcit şi bolnăvit de pacostea politică, năucit de vorbele goale, făţarnice, mincinoase şi ticăloase ale vînătorilor de voturi... Sîntem încă puţini şi slabi cei care ne-am încumetat să pornim lupta pentru deşteptarea poporului şi mai ales pentru formarea românului de mîine, muncitor, harnic, cinstit şi viteaz. Poate că noi sîntem numai avantgarda mişcării celei mari care dospeşte în măruntaiele neamului, poate că noi nu facem decît să deschidem şi să netezim calea mîntuitorului care trebuie să vie şi care se află poate în mijlocul nostru, undeva, încă necunoscut, aşteptînd să bată ceasul cel mare... Noi ne facem datoria şi sîntem gata să murim pentru biruinţa de mîine !... Deocamdată sîntem înconjuraţi numai de răuvoitori şi de duşmani ! Din toată presa, singur tu ne-ai îmbrăţişat. Iar deunăzi, cînd ura şi brutalitatea s-au năpustit asupra noastră să ne zdrobească, numai tu ai sărit în ajutorul nostru şi cu sprijinul tău am dobîndit dreptate !... Dragă prietene, fraţii de cruce nu uită niciodată fapta bună, precum nu iartă ticăloşia şi pedepseşte trădarea. Am venit să-ţi mulţumim frăţeşte. Inimile noastre te simt şi te proclamă frate de onoare.

E singura răsplată ce ți-o putem oferi, dar e din toată inima. Să trăiești ! *

Pe cînd vorbea Dolinescu, de-afară, din stradă, răsună din ce în ce mai tumultos marșul fraților de cruce.

Pahonțu întîi se miră nepricepînd nimic, pe urmă, impresionat poate mai mult de atitudinea decît de cuvintele prietenului său, ascultă cu emoție orgolioasă luînd și el poziție aproape militară ca un comandant care primește un raport.

— Cum să-ți mulțumesc, Barbule, pentru surpriza asta frumoasă ! zise dînsul puțin teatral, potrivit situației.

Îi strînse puternic mîna și-l sărută pe amîndoi obrajii. Cîntecul corului subt fereastră continua cu o serenadă medievală. Toma, de braț cu Dolinescu, ieși în balcon.

Jos, în stradă, aliniați în formație de paradă, vreo două sute de frați de cruce cîntau și cîntecul lor energic părea o chemare de luptă ce se înălța pe brațele întinse în gestul salutului roman.

Din toate părțile lumea alerga și se strîngea. Rîndurile fraților de cruce, în mijlocul mulțimii care se îngroșa mereu, erau ca sîmburele de sămînță într-un fruct în pîrguire.

— Camarazi ! strigă Pahonțu cînd marșul se sfîrși într-un acord mînios. Atenția voastră mă cinstește și mă obligă ! Sîntem demult frați de năzuinți și de dragoste pentru neamul nostru pe care-l vrem înnoit, înălțat, înnobilat ! Mergem pe aceeași linie, chiar cînd drumurile noastre par deosebite ! Viitorul e al nostru, viitorul cel mare, demn de un popor mare ! Noi luptăm pentru tot ce e mai sfînt pe lume, pentru mîntuirea neamului românesc ! De aceea lupta e grea, dar

---

* In contextul romanului, această retorică gongorică va fi amendată cu luciditate, odată cu evoluția caracterologică a lui Pahonțu („Mascarada cu serenada n-a avut alt scop decît să-l lege de mîini și de picioare în serviciul lui", *infra*, p. 307). Replica lui Titu Herdelea care închide acest dialog („nu ne trebuiesc manifestații de simpatie din partea unor grupări intolerante, bătăioase, puse pe hartă și scandal...", *infra*, p. 227—228) îngroașă, de asemenea, causticitatea subtextului.

și biruința sigură. Cine dezertează de la luptă, trădează neamul și trebuie expulzat din comunitatea românească... Eu însumi, aici, mă consider în serviciu comandat. Dacă m-aș abate de la idealul meu, aș săvîrși o trădare pe care nici moartea n-ar ispăși-o suficient, fiindcă ar fi renegarea rostului vieții mele. Lupta noastră nu admite ezitare sau retragere. Avem o singură lozincă : Înainte !

Aclamațiile fraților de cruce fură reluate și multiplicate de mulțimea care se îmbulzea curioasă, cuprinsă de o însuflețire epidermică, în vreme ce Toma îmbrățișa iarăși pe Dolinescu și apoi pe tînărul Ionescu.

Urmă o comandă scurtă și într-o clipire rîndurile se rupseră, iar frații se amestecară în mulțimea adunată. Cînd sosiră comisari de poliție și un detașament de jandarmi, în pas alergător, să restabilească ordinea amenințată, lumea se împrăștia singură, încît forța publică nu mai avu decît să bruftuluiască în zadar oamenii pașnici...

— Ce-a fost asta, bătrîne ? întrebă Pahonțu mai tîrziu, cînd rămaseră singuri, pe Titu Herdelea.

Era încă emoționat. Gestul acesta romanțios i se părea că are ceva eroic în îndrăzneala și rapiditatea lui, regizat ca un spectacol teatral. Dealtfel toți redactorii au fost mișcați, inclusiv Herdelea care însă acuma, dezmeticit, dădea înapoi :

— Ce să fie, dragă directore, decît o obligație și un legămînt în plus pentru tine ! răspunse dînsul. Și mai ales pentru *România !* Pentru tine poate să fie de folos, deși un om politic adevărat își ia obligațiile singur, nu lasă să i se impuie de cei ce au nevoie de serviciile lui. Nu tăgăduiesc totuși că poate să constituie o treaptă de ascensiune în cazul cînd mișcarea ar birui, ceea ce e destul de problematic... Pentru gazetă însă nu sînt folositoare astfel de manifestații nici măcar ca reclamă. Trei sute de băiețandri d-ăștia fanatici sperie și îndepărtează trei mii de cititori pașnici... Noi vrem să fim un ziar cu cît mai mulți cititori, iar nu organ de dezbinare între diferite categorii de cetățeni. Nouă nu ne trebuiesc manifestații

de simpatie din partea unor grupări intolerante, bătăioase, puse pe hartă și scandal...

Toma își zicea, ascultîndu-l, că Herdelea, cu cît îmbătrînea cu atît devenea mai burghez, mai strîmt și mai neînțelegător, cu idealuri care se mărgineau la satisfacția burții ; era gazetar nu din pasiune, ci ca o simplă slujbă de biurou... El era convins că manifestația fraților de cruce îl va spori în ochii d-nei Belcineanu. Nu se gîndea că îl va iubi sau îl va iubi mai mult, ca și cînd ar fi fost sigur că iubirea există deja întreagă și nemăsurată...

În fiecare zi se gîndea să meargă la Belcineanu și nu se ducea. Apoi de cîteva ori își propuse să facă vizita anunțată la d-na Teleman unde ar putea să întîlnească și pe Cristiana. Amîna mereu. Dealtfel viața, cu micile ei întîmplări cotidiane, îl absorbea. Ziarul îi cerea eterne griji, oricît îi creștea tirajul. Administratorul îi prezenta bilanțuri deficitare cu toate că vînzarea era bună, adăogînd insinuant că nici un ziar nu poate trăi din veniturile văzute, mai ales la noi și cînd faci și politică. Nu voia să-i priceapă aluziile, iar cînd insista, îl ocăra că e administrator prost și leneș dacă nu e în stare, la un jurnal reputat ca *România*, să aibă publicitate care să complecteze golurile...

În lumea politică începuse obișnuita efervescență de toamnă din preajma deschiderii Parlamentului. Guvernul se zicea că luptă cu dificultăți financiare și cu neînțelegeri programatice și că se silește să amîne deschiderea Camerelor unde ar avea mai multe complicații de înfruntat. Obținînd prorogarea, presa guvernului o înfățișă ca o mare victorie și ca o manifestare de încredere specială din partea regelui. Lumea politică cunoștea șubrezenia situației, iar ziarele sporeau tulburarea și nesiguranța publicînd fel de fel de știri, care de care mai fantastice, culese fie din bîrfelile cluburilor și cafenelelor, fie de pe la politicianii paraponisiți, fie născocite de imaginația reporterilor. *România* anunța mereu căderea guvernului la date fixe și făcea pronosticuri asupra guvernului viitor...

Trăind într-o atmosferă etern agitată, viața acasă îi părea fadă și insuportabilă. De fapt de cînd s-a întors Virginia din vilegiatură, familia nu și-a mai regăsit liniștea adevărată. Ieșirea lui din dimineața ceea a ridicat un zid pe care nimic nu l-a mai putut sfărîma, deși peste aventura cu Tatiana, ca o rătăcire trecătoare, Virginia a tras cu buretele. Între ei stăruia o răceală pe care n-o risipea nici o încercare de apropiere. Toma găsea mii de pretexte să lipsească de la masă, iar ea nici nu-l mai întreba cînd telefona că va lipsi.

Peste vreo săptămînă de la manifestația fraților de cruce a avut loc logodna Cintiei cu Ionescu. Virginia schimba inelele. Toma nu putea lipsi. Dealtfel afară de ei și Dolinescu n-a mai fost nimeni străin... Era duminică. După vecernie s-au dus cu toții la biserica unde au jurat întemeietorii frăției de cruce. Același preot bătrîn, în fața aceluiași altar a slujit logodna.

În bisericuța goală slujba răsuna mai misterios și mai sfînt. Cei șapte oameni ascultau cu evlavie adîncă, afară de Toma care se simțea străin, ale cărui gînduri rătăceau aiurea...

După ceremonie, Virginia îmbrățișă pe Cintia și deodată se porni pe un plîns atît de amarnic că trupul îi tremura ca zguduit de friguri. Numai cu greutate reuși logodnica s-o domolească cu sărutările și șoaptele ei mîngăietoare.

În același timp lăcrima molcom și bătrînul Cumpănașu, încît Pahonțu, ca să mai însenineze atmosfera, încercă să glumească :

— Degeaba, tot Ardealul mai sentimental !

9

După frămîntările din culisele politice, pe care presa le-a răscolit și vînturat toată luna octombre, prăbușirea guvernului, numai cu trei zile înainte de deschiderea Parlamentului, n-a mai fost o surpriză. Mai ales că în primele zile din novembre șefii partidelor

s-au prezentat pe rînd la Palat să expuie regelui programele lor sau situația așa cum o vedeau. Nici în privința fericiților moștenitori nu exista în realitate nici o îndoială. Toată lumea, chiar și concurenții, recunoșteau în surdină că singur partidul național poate fi luat serios în seamă.

Mai înainte de căderea guvernului, Pahonțu a anunțat ca sigură venirea la cîrmă a partidului național, publicînd și lista probabilă a viitorului guvern național. Era un fel de a da concurs partidului, de a-și asigura realizarea propunerii lui Belcineanu și mai cu seamă de-a satisface o curiozitate bolnăvicioasă a publicului.

Lumea urmărea într-adevăr schimbările de guvern și luptele politice în general ca un spectacol de teatru sau de sport. Politica era o preocupare de fiecare clipă a tuturor pentru că numai prin politică se obțineau slujbe și diverse avantagii morale sau materiale. Cît timp au alternat la conducerea țării două partide mari, stăruia credința că se poate face dreptate și o selecție naturală după talentul fiecăruia. Din clipa însă cînd puterea a fost încredințată unui partid fără cadre numeroase, echilibrul s-a zdruncinat. Micul partid vrînd să dovedească lumii că totuși e mare, a trebuit să pună în locuri de răspundere oameni fără merite sau numai cu meritul de a fi partizan, devalorizînd astfel dintr-odată toată conducerea țării. Oameni, care prin meritele lor n-ar fi ajuns nici șefi de biurou, s-au pomenit peste noapte prefecți, primari, deputați... Din aceeași clipă a început fărîmițarea partidelor, căci orice nemulțumit ambițios, cu o suită oarecare de partizani improvizați, avea dreptul să spere că va fi chemat cîndva la conducerea supremă...

Deși soluția crizei a fost cea normală, deși partidul național a dat un guvern unitar și disciplinat, iar șeful partidului și al guvernului avea un prestigiu personal care impunea respect nu numai partizanilor ci și adversarilor — lupta de dărîmare împotriva lui a început chiar de-a doua zi. Se lansau mereu informații din sursă absolut sigură despre conflicte imaginare,

în guvern sau între guvern și coroană. Pentru că marele public se pasiona după astfel de știri politice, indiferent dacă erau adevărate sau false, presa se credea obligată să-i servească zilnic toate zvonurile, clevetirile, intrigăriile ce se inventau sau se colportau prin cluburile și cafenelele Capitalei. Minciunile cotidiane creau în țară o liniște și o febră specială ca la un spectacol sportiv încît se așteptau necontenit evenimente și răsturnări. Simțea toată lumea că sistemul e catastrofal, că stînjenește viața și periclitează viitorul... Și totuși alunecarea continua din ce în ce ca și cînd carul statului ar fi apucat fără frînă pe un povîrniș și nu se mai putea opri din coborîre...

Campania subterană împotriva noului guvern o duceau toate cele treisprezece partide rămase în opoziție. Coaliția de subt conducerea d-rului Ionescu era nemulțumită că a trebuit să plece de la putere abia după un an, deși roadele guvernării ei se manifestau într-o mai accentuată destrămare generală. Partidul radical nu făcea opoziție pe față, dar ar fi fost bucuros să reia guvernarea. Iar celelalte, partidele mici, țipau împotriva „rotativei", revendicînd pentru ele, fiecare, puterea subt motiv că țara le vrea, cu toate că unele nu erau în stare să trimită nici măcar un deputat în Cameră.

Guvernul național deocamdată, fără să se impresioneze de ofensiva zvonurilor, se ocupa de pregătirea alegerilor parlamentare. Belcineanu, noul ministru de interne, se afla în mare activitate, deși era secondat de doi subsecretari de stat, fiindcă asupra lui apăsa răspunderea alegerilor. Față de persistența colportării știrilor vădit mincinoase, a trebuit să convoace într-o zi pe directorii ziarelor și să-i roage să se abție de-a mai da ospitalitate tuturor micilor infamii, amenințînd politicos că altminteri va strînge șurubul cenzurii... Totuși deveni repede cel mai popular ministru, numele lui figurînd mereu în toate ziarele subt diverse forme, pentru că avea grija de-a primi cît mai des pe reporterii făcători de reputații politice și de-a le oferi informațiile și plicurile cele mai diverse.

Pentru ca Parlamentul să păstreze un contact mai intim cu presa, guvernul a oferit directorilor celor mai importante ziare, vreo cinci, cîte-un mandat de deputat pe listele guvernului, firește, fără nici o condiție. Un singur director a refuzat declarînd că dorește să-și păstreze intactă independența și obiectivitatea.

În clipele cînd noul guvern depunea jurămîntul, Pahonțu a telefonat la Belcineanu acasă să prezinte felicitări doamnei. Un pretext ca să-i audă glasul. Glasul răspunse puțin ironic și trist că va transmite felicitările. Pahonțu se zăpăci. Spera să audă o drăgălășie. Ce-o mai fi la mijloc? Nici o simplă felicitare nu vrea să păstreze de la dînsul? Și el care nu mai trăia decît în speranța ei...

Din prima zi Belcineanu l-a poftit acasă la o mică consfătuire. Era de fapt o simplă atenție, vrînd să-și menajeze sprijinul *României*. Încolo nu i-a spus nimic, ci doar s-a lăudat cu perspicacitatea-i fără pereche și mai ales cu simpatia specială ce i-a arătat-o regele chiar cu ocazia jurămîntului. Spera astfel să contrabalanseze legenda scornită de adversari că regele nu-l poate suferi dintr-o antipatie organică ce i-o inspiră.

Cu acest prilej Pahonțu i-a declarat că, din partea *României* dorește neapărat să candideze Titu Herdelea, el însuși renunțînd bucuros în favoarea prietenului... Belcineanu protestă că nu se poate să lipsească din Cameră, că lui Herdelea are să-i dea o compensație. În zadar. Toma ținea negreșit să facă o surpriză lui Titu prin care să-i răsplătească lealitatea. În cele din urmă Belcineanu făgădui solemn să găsească și pentru Herdelea un mandat, deși are să fie foarte greu că sînt multe cereri... Pahonțu totuși nu suflă nici un cuvînt pînă cînd, după sugestia lui, ministrul îi hotărî al doilea loc pe lista de la Năsăud-Bistrița, județul lui natal.

— Ce-ai zice, bătrîne, să fii deputat de Amaradia? întrebă Toma care se invitase la o cafea la d-na Niculina.

Herdelea zîmbi resemnat. Nu rîvnește deloc. Vremea lui a trecut. Niculina însă interveni indignată:

— Așa ai fost tu totdeauna de ai rămas la coada altora... De ce n-ai vrea adică? Dar zi mai bine că n-are cine să te aleagă!

— Ei atunci află că vei fi deputat, dragă bătrîne! izbucni Pahonțu cu bucurie. Ești ales gata, căci locul e sigur!... Numai de formă va trebui să te arăți puțin în județ să...

Crezînd că e o farsă, d-na Herdelea se supără întîi, ca pe urmă fericirea să fie mai mare. Într-un moment de expansiune se repezi și îmbrățișă pe Toma — cea mai mare onoare posibilă dat fiind că era primul bărbat, afară de soțul ei, pe care îl îmbrățișa.

— Ce păcat că nu e și Zachi acasă să se bucure cu noi! exclamă Niculina ștergîndu-și lacrimile. A avut dreptate el că d-ta ești cel mai simpatic om din România. Eu, de, spun drept, astă-vară cînd umblai și te făceai de rîs cu fîța aia, te cam scărmănam...

Herdelea, copleșit și cu ochii în lacrimi, murmura întruna:

— Măi Toma, cum să-ți mulțumesc...

În timpul crizei Pahonțu fusese zilnic la Rotaru, mai mult la minister decît acasă. Rotaru regreta plecarea de la putere, întîia oară de cînd făcea politică. Opoziția îl spăimînta. Simțea că nu va mai putea pătrunde în Parlament, deși era șeful organizației democrate din Capitală. Vechii democrați urau pe prietenii lui Rotaru care, deși puțini și fără merite, au acaparat locurile de conducere și în timpul guvernării au profitat cît au putut.

— Îmi vine să mă retrag de tot din viața politică, zise Rotaru, invidiind puțin pe Toma care avea mandat asigurat.

— Adică de ce? strigă Pahonțu. Mai bine fă-ți un partid al d-tale!... Bani ai, popularitate ai, talent ai... Ca mîine prim-ministru!

Surîse și Rotaru, mai melancolic:

— Ei, mai știi?... La urma urmelor...

10

În toiul campaniei electorale cu inevitabilele hărțuieli și scandaluri, care l-au pasionat totdeauna, Toma Pahonțu era acuma mai trist și mai amărît ca oricînd. Mulțumit ar fi fost numai dacă Cristiana ar fi devenit prietena, iubita, soția lui, s-o vază și s-o audă și s-o simtă mereu lîngă el. Dorul îi rodea inima ca o rană, întocmai ca odinioară cînd era elev la Pitești și iubea pe sora prietenului său și-i făcea versuri și umbla noaptea prin fața casei, pe subt ferestrele negre, plîngînd fără nădejde.

De multe ori avea impresia că viața i s-a sfărîmat, că nu va mai fi capabil să realizeze nimic. Ambiția de-a ajunge conducătorul țării nu-l mai interesa decît ca un mijloc de-a pătrunde în lumea ei. Devenind subsecretar de stat credea că se va apropia și de ea. Dar își aducea aminte că chiar acest subsecretariat l-ar avea prin mijlocirea soțului ei, oarecum o pomană și a ei și deci nou motiv de inferioritate. Și încă e de văzut dacă promisiunea se va realiza într-adevăr, căci Belcineanu, de cînd era ministru, o singură dată i-a mai pomenit, cu jumătate gură, amînînd afacerea după alegeri, ceea ce dealtfel părea natural.

Numai de dragul ei a apucat să se împrietenească cu Belcineanu pe care în sine nu-l putea suferi. Și totuși n-a profitat nici măcar de invitația ei. Afară de atunci cînd a mers pentru Belcineanu, n-a mai avut curajul. Telefonase de cîteva ori, căutînd totdeauna pe Belcineanu, știind că nu e acasă, și sperînd să se nemerească ea la aparat. A treia oară și-a dat seama din glasul ei că trucul e prea copilăresc.

Se pregătea mereu să meargă la d-na Teleman și mereu amîna, de rușine și de teamă că se va trăda. În sfîrșit cu vreo zece zile înainte de alegerile fixate în preajma Crăciunului, într-o după-amiază, cînd s-a simțit mai nenorocit, s-a dus și a avut norocul s-o găsească singură.

După cîteva cuvinte despre alegeri și politică, inevitabile, d-na Teleman a pomenit despre Cristiana, sfîrșind cu un suspin :

— E o ființă fermecătoare !

— O, da ! se grăbi Pahonțu să aprobe. Într-adevăr fermecătoare !...

— Eu o cunosc de copil și-i sînt mai mult decît prietenă... Ei, domnule Pahonțu, crede-mă pe mine : nu există o ființă mai leală, mai curată, mai sensibilă ca Cristiana ! Și poate nici mai fără noroc !

Încetul cu încetul, mai stîrnită și de întrebările lui răzlețe, dar mai mult din marea dorință de a-și justifica și înălța prietena, d-na Teleman povesti atîtea lucruri mici și mari din viața Cristianei încît imaginea ei dobîndea reliefuri noi pentru Toma.

— Cristiana trăiește o viață dublă ! spuse într-un moment d-na Teleman. Cu două aspecte bine și complect despărțite. Una e viața ei în lume unde apare orgolioasă, fericită și calmă încît stîrnește invidii și uneori ură ; alta este apoi viața cealaltă, de toate zilele, acasă, într-o singurătate rece, cu simțimîntul inutilității în lume, fără nici o speranță de îndreptare sau de viitor.

La vîrsta de zece ani a rămas orfană de mamă, iar peste vreo doi ani a căpătat o mamă vitregă tînără, numai cu vreo zece ani mai mare ca ea. Cristiana adorase pe mama ei atît de mult că de cea vitregă nu s-a mai putut apropia. A crescut mai mult singură. Bucuriile copilăriei au fost numai ceasurile petrecute cu d-na Teleman care fusese prietenă mai tînără a răposatei. D-na Teleman a devenit a doua ei mamă la început, iar pe urmă tovarășa, sfetnica și prietena nedespărțită. Din copila zburdalnică, expansivă, plină de veselie și de franchețe, s-a dezvoltat o domnișoară închisă și rece. Cu cît creștea, cu atît se apropia mai mult de Iuliana. La Iuliana își petrecea vacanțele și Iuliana a introdus-o în lume. Pierderea mamei și apoi înstrăinarea tatălui părea că a zdrobit în inima ei resortul tinereții. Se făcea visătoare. Spera o înnoire mare printr-o iubire mare, eroică și romantică. Aștepta apariția unui cavaler falnic și viteaz, care s-o salveze din casa tinereței fără bucurie, pe care să-l iubească și căruia să i se dăruiască pînă la propria-i nimicire. Idealul ei era Lohengrin pe care ea l-ar fi iubit fără

curiozitatea Elsei şi l-ar fi păstrat totdeauna printr-o credinţă nemărginită. Fără a fi urmat studii serioase, era o cititoare pasionată şi inteligentă. Cu un ascuţit simţ de observaţie vedea goliciunea sufletească a pretendenţilor care începeau s-o asalteze şi care nu doreau dragostea ei adevărată, ci un tîrg sau o învoială în care ea n-avea decît rolul de marfă...

Pe urmă a apărut Belcineanu. A interesat-o, deşi mult mai bătrîn, prin aureola de luptător neînfricat, ridicat de jos, împotriva unei lumi de duşmani care totuşi îi recunoşteau talentul. D-na Teleman a sfătuit-o insistent să nu se grăbească şi, în orice caz, să se ferească de Belcineanu. Cristiana avea pe atunci douăzeci şi patru de ani. (Pahonţu, coroborînd cu alte date, calculă în gînd că are vîrsta Virginiei.) Se simţea matură şi grăbită de emancipare. Decît aservită unui pretendent tinerel gol şi cu pretenţii, mai bine tovarăşa unui ministru alături de care va putea trăi din plin. Bătrînul Tomşa, ca totdeauna, a lăsat-o să facă după cum o taie capul ; în realitate se dezinteresa. El era îndrăgostit de a doua nevastă şi dragostea-i creştea pe cît îi sporeau anii. Măritîndu-şi fata avea impresia că mai întinereşte. Căsătoria Cristianei nu-i pricinuia nici măcar plictiseli materiale ; fata avea zestrea mamei sale pe care şi-o administra singură de cînd devenise majoră.

Decepţiile au venit mai curînd decît a crezut d-na Teleman. Belcineanu s-a dovedit de un egoism atît de cutropitor că viaţa cu dînsul ajungea un chin. Nu era nici bun, nici rău, ci de o indiferenţă care ucidea clipă cu clipă orice elan. Cristiana l-a interesat ca noutate, trupeşte, cîteva luni, pe urmă a rămas un simplu obiect de lux şi un decor frumos, necesar şi folositor pentru viaţa şi mai ales pentru cariera lui, căci un om politic trebuie să aibă o casă mare, să primească lume şi să iasă în lume, iar pentru aceasta e indispensabilă o femeie frumoasă, de neam, cu relaţii mari. La el interesul politic prima. Niciodată n-ar fi sacrificat o întîlnire politică de dragul unei femei şi mai puţin încă de dragul femeiei lui...

Decepţia s-a transformat în dezgust cînd Cristiana a băgat de seamă că Belcineanu ar fi în stare s-o utilizeze pentru scopurile lui politice... Astă-vară a refuzat să primească pe Pahonţu pentru că Belcineanu încerca (aşa, cel puţin, i se părea ei) să-l momească abuzînd de sentimentele lui faţă de ea...

Pahonţu asculta încîntat dar şi puţin speriat. Era fericit că poate vorbi cu cineva despre Cristiana, dar se simţea încă prea străin pentru a auzi destăinuiri asupra vieţii ei intime. Indiscreţia îl jena ca şi cînd s-ar fi uitat pe gaura cheiei şi ar fi surprins-o goală. Sorbea cuvintele d-nei Teleman şi se bucura de suferinţele Cristianei încît trebuia să facă o sforţare să-şi ascundă bucuria. Parcă toate amărăciunile ei de azi ar fi fost motive de speranţă pentru dînsul.

Dealtfel şi d-na Teleman îşi dădea seama şi din cînd în cînd se întrerupea şi explica motivele care o îndreptăţesc şi chiar o obligă să-i povestească lucruri pe care le cunosc numai intimii lor.

— Aş vrea să înţelegi deplin sufletul Cristianei ! insista ea. Tocmai pentru că a avut faţă de d-ta unele gesturi inexplicabile şi care totuşi se explică atunci cînd cunoşti mai bine împrejurările...

Convorbirea se prelungea. Toma începea a se simţi bine în rolul de confident şi depozitar al unei taine despre Cristiana. La urmă apoi întrebă deodată, aproape involuntar :

— Dar de ce mai continuă viaţa asta cînd depinde numai de voinţa ei să o curme şi să înceapă alta ?

Zîmbind şi totuşi misterios d-na Teleman răspunse că întrebarea aceasta, atît de naturală, i-a pus-o şi ea Cristianei demult şi de multe ori. A mers chiar atît de departe că a sfătuit-o să divorţeze pînă ce nu apucă să se obişnuiască cu o căsnicie imposibilă. Cristiana dintr-un orgoliu copilăresc, nici n-a vrut să audă, la început... Mai tîrziu a intervenit şi bătrînul Tomşa. A avut cîteva explicaţii severe cu Belcineanu, de pe urma cărora au rupt relaţiile cu desăvîrşire. Bătrînul atunci i-a spus Cristianei că nu vede altă ieşire decît divorţul fără zăbavă. Ea a mai rezistat totuşi. Abia de-acum un an a început să se împace cu gîndul despărţirii. De

cîteva luni știe și Belcineanu. Cînd i-a spus, a fost foarte mirat. Dar a consimțit principial și a pus doar condiția să amîne pînă va veni la putere ca nu cumva divorțul să-i facă vreo încurcătură în combinațiile politice...

Pahonțu a plecat. În gînd repeta neîncetat, ca un ecou :

„Va să zică divorțează..."

Capitolul VI

DESPĂRȚIRI

1

Peste cîteva zile Pahonțu fu chemat de d-na Rotaru. Era tocmai ora consfătuirii redacționale de seară și-i venea greu să plece. Glasul ei în telefon avea însă atîta insistență, părînd în același timp și înăbușit de lacrimi, încît Pahonțu își luă pălăria.

— D-ta știai că Rotaru trăiește cu o actriță, îl întîmpină Eva plînsă, cu figura răvășită, scormonindu-l cu o privire frămîntată de speranță și de neîncredere.

Toma rămase perplex. Înfățișarea ei gravă, ca și tonul grav al întîmpinării care nu era nici întrebare și nici afirmație, arătau că sufletul ei clocotea de durere. Cuvintele însă, o reminiscență parcă din vreo piesă de teatru perimată, răsunau comic mai ales că în lumina electrică, prea puternică și crudă, fața ei arsă de lacrimi și de spaimă părea mai bătrînă, încadrată și de părul în care firele albe se împleteau mai abondente, dominant.

— Pentru asta m-ați chemat, doamnă ? zise Pahonțu fără să-și stăpînească decepția.

Regretă imediat răspunsul dîndu-și seama că e o nedelicatețǎ să disprețuiești chiar exagerarea omului care suferă. Corina, pusă în curent, era de față, îngîndurată și compătimitoare. Auzindu-i întrebarea, ridică

spre el nişte ochi speriaţi. D-na Rotaru se cutremură revoltată :

— Ţi se pare puţin lucru nenorocirea unei familii ?... A, desigur, d-ta care astă-vară... Poate că m-am înşelat cînd ţi-am telefonat. Corina a avut ideea, că eu nici nu mai sînt în stare să gîndesc... De trei zile, singură, mă zbucium şi... nu, nu, altă soluţie nu e decît divorţul !

Îşi frîngea mîinile şi lacrimile îi năpădiră obrajii parcă neînţelegerea lui i-ar fi sporit desperarea. D-na Cornoiu a venit alaltăieri dimineaţă s-o vază pentru altceva, dar a început, glumind, cu asta şi n-a mai putut schimba vorba, deşi a încercat mereu, văzînd c-a făcut o gafă. Nu ştia nici ea nimic precis ; auzise undeva că Rotaru are o legătură de dragoste cu o actriţă. N-a crezut. Dacă ar fi crezut, nu i-ar fi spus. Trebuie să fie o clevetire, ca atîtea altele... Eva, cu pumnalul în inimă, voia certitudinea. Pe cît l-a iubit totdeauna pe Costică, pe atîta l-a suspectat. Fiindcă îl iubea mult, îl credea bărbatul cel mai cuceritor după care se prăpădesc toate femeile. Durerea ei mare era că-l credea incapabil să reziste, încît era convinsă că o înşeală, dar ştie să se ferească şi nu-l poate dovedi. Acuma avea începutul de dovadă. Ieri noapte a cercetat în ascuns agenda lui Costică şi a descoperit, printre clienţi, procese şi alte notiţe, numele Nina care se repeta des, fără nici o altă indicaţie. Nu i-a fost greu să o identifice. Nu există decît o singură actriţă, cunoscută şi frumoasă, Nina Georgescu. Toată ziua de ieri a răscolit, a cernut şi a coroborat amintiri despre fapte şi întîmplări petrecute de vreun an încoace şi toate îi confirmau bănuielile. Acum putea reconstitui pas cu pas aventura, de la prima seară cînd, subt pretextul unei mese politice intime şi foarte importante, a venit acasă pe la trei dimineaţa, el care refuza să iasă seara chiar la teatru. Se lămureau acuma atîtea lucruri care păreau ciudate şi inexplicabile : pasiunea pentru teatru, grija de-a nu lipsi de la premiere, interesul uneori comic pentru podoabele femeieşti şi dezinteresul pînă la totală indiferenţă faţă de casa şi familia lui... Aseară,

la masă, de faţă cu copiii şi cu Danciu, l-a întrebat cine e Nina pe care a văzut-o întîmplător în agendă aproape pe fiecare pagină ? Rotaru s-a roşit puţin, cîteva momente a tăcut, a schimbat o privire fugitivă cu Danciu şi pe urmă a răspuns ironic : „Va să zică îmi controlezi agenda, iubito ?... Ia seama să nu descoperi secrete !" Eva a observat că ocoleşte răspunsul. Prin urmare era adevărat. Zise privindu-l lung : „Am aflat destule". Glasul şi ochii ei plîngeau de tristeţe, dar în atmosfera mîncării şi cunoscută fiind mania ei geloasă, cuvintele stîrniră veselia celorlalţi încît nu mai insistă... Pe urmă indiciile de vinovăţie s-au înmulţit. Agenda dispăru din buzunarul vestei unde o purta totdeauna. Iar azi după-amiazi, controlîndu-l cu telefonul, nu l-a găsit nici la tribunal, nici la club, nicăiri. Nu mai putea îndura singură chinul. A chemat pe Corina. Avea hotărîrea definitivă : să divorţeze, fiindcă, după nenorocirea asta, ar fi imposibil să continue convieţuirea.

— Dar, doamnă, poate că...

Pahonţu voia să spuie că poate nu e nimic adevărat. Se opri de frică să nu i se citească minciuna pe faţă. Îşi amintea cum a întîlnit pe Nina Georgescu de două ori la ministerul lui Rotaru. N-a dat importanţă. O escapadă. Se vede însă că bătrînul s-a aprins, dacă legătura durează de atîta vreme... Împotriva aşteptării, d-na Rotaru nu protestă. Numai cînd tăcerea lui bruscă înăbuşi orice speranţă, întoarse faţa spre el şi, schiţînd un zîmbet sarcastic, zise tărăgănat :

— Vezi, nici d-ta nu îndrăzneşti să nu crezi !... Din nenorocire nu mai încape nici o îndoială, nici una, aşa că trebuie să ne des...

Nu putu sfîrşi cuvîntul fatal care se înecă într-o izbucnire de plîns... Corina, obişnuită să facă haz de gelozia mamei sale, simţea că acuma e vorba de ceva grav şi simţămîntul acesta o speria şi o ruşina, încît era stîngace şi nenaturală parcă ar fi încercat o haină nouă rău croită. Strigă deodată exagerat de compătimitor, părînd astfel necuviincioasă :

— Ei nu, zău, mamă dragă... Linişteşte-te, ce Dumnezeu... Devenim ridicoli...

D-na Rotaru n-o auzi. Amărăciunea stropită de lacrimi se potolea întocmai precum jăratecul stropit cu apă îşi domoleşte dogoarea. Corina regreta c-a mai vorbit. Se plecă şi-i sărută mîna bîlbîind :

— Măicuţa noastră scumpă şi bună şi iubită şi...

Toma rămăsese în picioare, lîngă masă. Se simţea de prisos şi asta îl enerva ca o umilinţă. Ar fi plecat şi nu îndrăznea, cum nu îndrăznea nici să vorbească negăsind nimic potrivit situaţiei. Se întreba de ce l-o mai fi chemat pe el, un străin, în loc să facă apel la o rudă ? Îl jena amestecul în intimităţile altora, cum l-ar fi jenat amestecul altora în intimităţile lui... Corina îi făcu semn să ia loc, în vreme ce d-na Rotaru, mai liniştită puţin, reîncepea povestirea amănuntelor.

Peste vreo jumătate de oră sosi Rotaru senin, calm. În atmosfera apăsată aducea un val de înviorare.

— Mi se pare că v-am surprins într-un complot ! făcu dînsul glumeţ. Apropiindu-se însă de Eva şi văzînd-o plînsă, deşi ea se silea să zîmbească, înţelese ceva şi urmă cu glasul mai scăzut şi puţin îngrijorat : Nu cumva tu, iubito, eşti...

Schimbarea tonului şi îngrijorarea lui păreau pentru Eva alte dovezi de vinovăţie. Bucuria involuntară din clipa cînd l-a văzut intrînd s-a stins subt năvala unei răbufniri de ură. Ferindu-se cu groază de îmbrăţişarea lui, întrebă aspru :

— Unde ai fost, Costică, toată după-amiaza ?... Te-am căutat şi la tribunal, şi pe la cluburi, şi...

Rotaru încercă iar să glumească :

— Unde am fost ?... Nu ştiai, iubito ?... În Bucureşti.

Eva îl străpunse cu o privire dispreţuitoare, dar răspunse cu glasul iar încărcat de plîns :

— Mă mir că-ţi mai vine să glumeşti... O, cît eşti de... Dar e inutil ! Acuma ştiu, Costică !... De ce vrei tu să distrugi o familie, să...

Bărbatul se opri. Apostrofa ei îl jicnea şi-l umilea, mai ales faţă fiind şi un străin. Ripostă cu un aer de oboseală :

— Iar începi iubito ?... Nu se mai isprăveşte niciodată povestea asta ?... Nu-ţi dai seama că mă amărăşti degeaba ?... O viaţă întreagă, veşnic acelaşi cîntec ! Am îmbătrînit şi tot n-am scăpat de bănuielile tale... Nici de ridicol nu ţi-e frică !

D-na Rotaru nu asculta ce spune, dar îl vedea liniştit, aproape nepăsător şi era sigură că minte. Voia să-l înfrunte, să-l silească să mărturisească şi se pomeni copleşită de lacrimi de nu mai putea rosti un cuvînt. În sufletul ei se vălmăşea iubirea cu ura şi cu deznădejdea într-un vîrtej ameţitor.

— Nu, nu, iubito, fii cuminte ! urmă Rotaru citindu-i durerea. Trebuie să vorbim serios ! Dacă crezi tu că e nevoie...

Ca şi cînd abia atunci şi-ar fi adus aminte că nu sînt singuri, avu o secundă de ezitare, apoi reluă către Corina şi Pahonţu :

— Lăsaţi-ne singuri, vă rog... Vă rog foarte mult !... Tu du-te, Corinel, la casa ta !... Iacă, are să te conducă Toma... Aveai ceva cu mine, Toma ?

— L-am chemat noi, lămuri Corina.

— Bine... Atunci la revedere ! zise Rotaru.

Corina îmbrăţişă pe maică-sa care plîngea domol, pe urmă pe tatăl său şi ieşi cu Pahonţu care se înclină fără un cuvînt. Afară însă Corina se răzgîndi :

— Eu mai rămîn, Toma ! Am să iau masa aici ! Teofil e în propagandă electorală cu Belcineanu, sînt singură acasă... Mai bine stau lîngă măicuţa, săraca !

— Cum, şi tu crezi că... ? se miră Pahonţu.

— Ce importanţă are adevărul dacă măicuţa suferă ? zise Corina mişcată.

Toma se grăbea să ajungă înapoi, la redacţie. Ar fi luat automobilul lui Rotaru, dar nu era la poartă. Servitorul îi spuse că domnul a venit cu maşină de piaţă. Porni pe jos pînă la staţia de trăsuri, gîndindu-se dacă o iubire cu adevărat mare, poate să meargă pînă la renunţare. Urcîndu-se în maşină, îşi zise :

— Iubirea care renunţă nu mai e iubire !... Eu mai curînd aş renunţa la viaţă !

2

A doua zi primi din nou vizita lui Dolinescu. Zorit şi repezit, parcă niciodată n-ar avea timp, mai ales de cînd conducea mişcarea fraţilor de cruce, declară lui Pahonţu că vrea să-i afle părerea asupra unei chestii. Adăogă îndată că părerea îl interesează numai pentru a se controla pe sine, căci altfel el a şi tranşat definitiv şi irevocabil, neînţelegînd să lucreze decît după capul său propriu.

— Tu eşti mai diplomat, mai abil în combinaţii politice, continuă Barbu cu uşoara ironie şi superioritate care pe Toma îl supăra totdeauna.

I s-a propus şi a fost îndemnat să participe cu fraţii de cruce la alegerile parlamentare. Nu era vorba de a scoate neapărat cîţiva deputaţi, cît de a pipăi pulsul ţării. Falanga lor e prea mică şi prea puţin cunoscută. Afară de marşul de astă-vară, activitatea lor publică s-a mărginit la întîmplătoare altercaţii cu studenţii evrei pe la Universitate. Amestecul în lupta electorală, cu liste proprii, ar fi un foarte bun mijloc de propagandă pentru credinţele mişcării. Concentrînd sforţările în vreo două duzini de judeţe alese dintre acelea unde sămînţa ar putea încolţi mai lesne, distribuind după trebuinţă fraţi de cruce şi simpatizanţi încercaţi, s-ar face o demonstraţie, dacă nu de o forţă considerabilă, cel puţin de o existenţă activă şi energică... Dolinescu totuşi a refuzat. O luptă trebuie pregătită, altfel riscul ar fi mai mare ca eventualul cîştig. Asemenea luptă vor da, negreşit, dar mai tîrziu, cînd se va ivi vreo alegere parţială într-un judeţ favorabil. Deocamdată organizare şi aşteptare.

— Mai ales că alegerile costă şi bani! observă Pahonţu.

— Bani am fi avut! răspunse Dolinescu zîmbind dispreţuitor ca şi cînd ar fi aşteptat obiecţia. Şi cu asta am ajuns la a doua chestie asupra căreia te consultăm...

Îndată după manifestaţia fraţilor la *România*, Dolinescu s-a pomenit, în locuinţa lui modestă, cu Utalea, „marele financiar şi om de afaceri, cum îi zici tu sau toată lumea". Fără introduceri speciale şi fără ocoliri diplomatice a spus că urmăreşte de la început mişcarea fraţilor de cruce şi e atît de convins de necesitatea ei că ar dori să lupte şi el înrolîndu-se în falangă. Cu aceeaşi franchetă Dolinescu a răspuns că-l onorează foarte mult încrederea, dar nu-i poate satisface dorinţa, mişcarea lor fiind fundamental antisemită. Utalea, netulburat a ripostat: „Iar eu am fost însurat cu o jidancă botezată!... Da! Exact!... Bine atunci renunţ la înrolare, dar îmi menţin propunerile!... Ca simpatizant sau, dacă şi asta ar fi prea mult, ca un cetăţean anonim care vrea să facă o faptă bună pentru ţară şi fără nici un interes pentru el!"

— Propunerile ţi le spusei! încheie Dolinescu.

— A, Utalea v-a propus să participaţi la alegeri?

— Cum vezi, finanţele ar fi fost în ordine, continuă, răspunzînd printr-o aprobare din cap lá întrebarea lui Toma.

Pahonţu nu mai întrerupse. Îl privea şi parcă-l cîntărea. Cînd Dolinescu tăcu, îi zise mustrător, deşi surîzînd:

— Măi Barbule, te-am ascultat, dar toată vremea mă gîndeam că nu există pe lume animal mai crud şi mai sălbatec ca omul şi îndeosebi omul care se crede mai cinstit şi fără cusur, care n-a suferit şi n-a păcătuit încît nu e în stare să înţeleagă un ţipăt al inimii, o patimă şi să ierte!... Iată eu n-am simpatii speciale pentru Utalea, cum nu-mi plac în general oamenii de afaceri pe care îi pun într-o oală cu borfaşii. Dar cînd numai dintr-o mare iubire, s-a însurat cu o jidancă, el vechi şi înflăcărat antisemit, trecînd peste toate poruncile raţiunii şi înfruntînd gura lumii, ascultînd numai glasul inimii, nu se poate să nu scoţi pălăria! A dat dovadă că e om mai presus de toate şi că...

— Opreşte! strigă Dolinescu. Nu te înverşuna degeaba! L-am înţeles ca şi tine, dar nu mă simt obligat să-l stimez pentru că, dintr-o slăbiciune sentimentală, a trădat o convingere şi o credinţă. Un om adevărat, un om superior, cum ai spune tu, nu se lasă robit de pasiuni inferioare, ca un animal... Presupunînd însă că l-aş fi admirat, ca tine, ar fi fost o incompatibili-

tate morală să admit printre frații care luptă contra jidanilor un om care a depus armele și s-a înrudit cu jidanii. E clar. Firește că lucrurile s-au mai schimbat puțin de cînd am aflat că într-adevăr se desparte de jidancă.

— Cine ?... Utalea ?... De ce ? întrebă Toma uimit, deși acuma îi fulgera prin minte că Dolinescu a vorbit mereu la trecut despre căsătoria lui Utalea.

Dolinescu își completă explicațiile. Utalea nu i-a spus că divorțează. I s-ar fi părut desigur, că s-ar micșora. Fără cercetări multe a aflat totuși că Utalea s-a mutat la hotel de cîtva timp și că d-na Utalea a introdus acțiunea de divorț care, date fiind stăruințele din ambele părți, se va rezolva în cel mai scurt timp posibil. Motivele ? Dolinescu rîse cu rîsul lui rece : oficial nepotrivire de caracter, dar e probabil că au fost și altele.

— Rasa, știi, e cam lubrică, urmă dînsul. Astă-vară, îți aduci aminte, am întîlnit-o la Sinaia. Cocheta cu Belcineanu, cu bunul și noul tău prieten. Mai știi ? Poate că divorțează și Belcineanu ca să se reînsoare cu milioanele lui Goldstein. Politica consumă mulți bani. Nici măcar n-ar fi de mirare. S-ar potrivi. Și cine se aseamănă, se adună !

Pahonțu rămase trăznit. Îndată ce plecă Dolinescu chemă pe reporterul judiciar și-i porunci să-i adune toate amănuntele privitoare la divorțul Utalea.

— Facem un reportaj special sau tot în cadrul rubricii judiciare ? se interesă ziaristul.

— Ești idiot ! se supără Toma. Pentru mine, mă ! Pentru informația mea !... Se poate să nu mă țineți în curent cu lucrurile astea ? Să le aflu de la străini ?... Atunci de ce te plătesc ?

Vedea că se supără în zadar pe alții. Divorțul lui Utalea era o senzație cum a fost odinioară căsătoria, încît trebuie să fi dezlegat toate limbile clevetitoare... Dacă el n-a aflat încă nimic e din pricina că a ajuns să fie dominat de un singur gînd, să nu se mai intereseze decît de Cristiana... Belcineanu nu i-a spus nimic, deși trebuie să știe de la Babila. Poate să fie justă presupunerea lui Dolinescu ? N-ar fi rău. Cristiana n-ar

mai întîmpina dificultăți cu despărțirea... Totuși inima lui se umpluse de o nouă panică. Simțea că evenimentele se precipită în jurul lui, iar el visează, incapabil să acționeze.

Avea reputația de om cu voință de oțel. Mulți, mai ales prietenii vechi, îl considerau un arivist fără scrupule, care lucrează rece, calculat, cu o stăruință nezdruncinată. În realitate voința lui lucra totdeauna în subconștient, fără concursul lui. Planurile și hotărîrile ce le frămînta în minte erau nebuloase, mii de lucruri vagi de-a valma cu altele precizate în toate amănuntele. Cînd se frămînta cu ele, avea trăiri alcătuite numai din contraste violente, din lumini orbitoare și întunecimi nepătrunse, unde toate dorințele deveneau imediat triumfuri sau catastrofe. Pe urmă îndată ce se dezmetecea din contemplare, rămîneau toate la voia întîmplării. Doar instinctul, voința mistică îl călăuzea spre destinul lui.

Mai bine de un an de zile d-na Belcineanu îl obseda fără să fi avut curajul să-și precizeze unde vrea să ajungă. Avea spaima de-a privi în față viața și de-a lua o hotărîre care să angajeze necunoscutul din viitor... A făcut atîtea ironii pe socoteala femeilor fatale încît s-ar fi crezut dezonorat să recunoască în d-na Belcineanu fatalitatea lui.

Se apropia mereu de ea, dar împotriva voinței lui conștiente. Numai întîmplările exterioare îi deslușeau din cînd în cînd frămîntările și-i stimulau îndărătnicia. Acuma își zicea mereu că n-ar mai putea trăi fără ea și se mira cum a putut trăi înainte de-a o fi întîlnit. În același timp un glas timid îi șoptea că trebuie să fie liber, că numai libertatea deplină îi va dărui fericirea adevărată. Cîteodată își dădea seama că glasul acesta a fost înăbușit multă vreme, că dormita în fundul sufletului, încolțit acolo poate chiar din clipa cînd a întîlnit pe Cristiana. De-atunci a început să vadă o străină în soția care i-a dăruit doi copii și pe care o iubise și să descopere că Virginia nu e femeia adevărată pentru dînsul...

Nu-și zicea nici azi că trebuie să se despartă de nevastă și de copii, dar fiece mișcare îl îndepărta de

casa lui. Mai cu seamă de cînd d-na Teleman i-a spus că Cristiana are de gînd să divorţeze, s-a încuibat în suflet groaza că ea va fi liberă, iar el nu...

De-atunci a început să fie îngrijorat de sarcinile care grevau casa Virginiei din pricina ziarului. Dacă ipoteca aceasta i s-a părut odinioară o simplă formalitate, ca şi cînd împrumutul de la Goldstein n-ar fi trebuit plătit niciodată sau în orice caz în condiţii nesimţite, acuma îl apăsa ca o mustrare de conştiinţă. A întrebat pe Rotaru cum ar putea scăpa casele de datorie, pretextînd că socrul său îi bate mereu capul. A avut consfătuiri şi cu bancherul care ar fi fost bucuros să mobilizeze creanţa şi s-o transforme în poliţe acceptate la scont de Banca Naţională. Prin bunăvoinţă se putea face, de vreme ce se mai făcuse. Guvernatorul era prieten bun cu Rotaru. După diverse demersuri, cererea lui Pahonţu s-a admis principial, urmînd însă să fie soluţionată practic abia după alegeri, cînd se vor linişti spiritele în ţară. Pahonţu se învoise bucuros ; la urma urmelor graba nu era încă aşa de mare...

Dolinescu, cu vestea despre divorţul lui Utalea, i-a răscolit toată firea şi îndeosebi groaza care-i mocnea în suflet parcă fără motiv şi fără scop. Avea senzaţia că a început prăbuşirea împrejurul lui şi într-însul şi, dacă nu se grăbeşte s-o oprească, viaţa lui va deveni o zădărnicie definitivă.

Pînă la alegeri mai erau cîteva zile. Pe urmă veneau sărbătorile Crăciunului şi Anul nou... Îşi zise cu o tresărire de energie :

— Anul nou trebuie să mă găsească fără ipotecă pe casă ! Trebuie !... Altfel...

3

A doua zi, cu gîndurile mai negre şi mai speriate, Pahonţu plecă de-acasă hotărît să vază negreşit pe guvernatorul Băncii Naţionale. Întîi însă trebuia să se abată pe la redacţie, căci Titu Herdelea se afla pe

la Amaradia, în ţara lui, în campania electorală, iar locţiitorul său, fără energie şi iniţiativă, mai mult încurca treburile.

Era prea de dimineaţă ca să telefoneze guvernatorului. Se aşeză să scrie un articol în legătură cu libertatea alegerilor, să strecoare ceva şi despre Belcineanu, pentru guvern, fără totuşi să se angajeze. O particularitate a talentului şi a temperamentului său era uşurinţa cu care rămînea un etern protestatar şi revoltat, simpatizat şi admirat de marele public care vedea într-însul prototipul românului dîrz, mîndru, neînduplecat, cu toate că schimba des părerile, ajungînd să critice sau să defaime ceea ce a adorat odinioară. În afară de stilul colorat şi sprinten servit de un vocabular îndrăzneţ, care cucerea lesne pe cititor sau ascultător, făcîndu-l să nu pătrundă ideile ci să guste forma, era substratul totdeauna naţionalist care salva tot. În privinţa aceasta n-a avut şovăiri. Se şi lăuda de multe ori cu linia dreaptă pe care a urmat-o cu o consecvenţă de fier. Dealtminteri nu era zgîrcit deloc cu autoelogiile cînd trebuia să-şi scoată în valoare meritele şi faptele. În graiul şi scrisul lui revenea necontenit „eu" şi „noi" (care însemna tot „eu"). Din experienţa altora învăţase că românul uită repede mai ales meritele şi prin urmare e nevoie să le reaminteşti din cînd în cînd, cu cît mai des cu atît mai bine. Aşa fac nu numai oamenii mărunţi, ci şi cei mari, nu numai în politică, ci şi în ştiinţă sau în arte...

Nu apucă să termine articolul. Tocmai cînd se înfierbîntase, intră tiptil un servitor. Se înfurie. Cînd scria, n-avea voie nimeni să-l tulbure. Auzind însă că e Rotaru, se repezi să-l primească.

— Maestre ! Iubite maestre, ce bucurie ! strigă într-adevăr încîntat, introducîndu-l şi oferindu-i un fotoliu lîngă biroul încărcat cu vrafuri de ziare şi cărţi. N-ai să mă crezi, poate, maestre. Exact în momentul cînd a intrat băiatul, deşi scriam la un articol, mă gîndeam la d-ta şi voiam să întrerup şi să te chem la telefon !... Fireşte ca să-ţi cer un mare serviciu !

Rotaru părea puţin trist. Răspunse totuşi zîmbind.

— Dacă n-ar fi serviciile, nici prietenii nu s-ar mai întîlni cu anii... Parcă eu de ce am venit? Tot pentru un serviciu.

În vreme ce, cu vorbă lungă, Pahonţu îl ruga să-l însoţească şi să-l sprijine la Banca Naţională, îi trecea prin creieri gîndul mustrător că s-a purtat urît cu omul căruia îi datorează atîta şi mai cu seamă ziarul, că nici acuma, în alegeri, nu i-a dat cel mai mic concurs, nici măcar nu şi-a adus aminte, în schimb pe Belcineanu nu-l uită... Faţa lui Rotaru se mohora mai mult. Guvernatorul îi era într-adevăr prieten vechi, numit de partidul radical. Doctorul Ionescu voise să-l înlocuiască cu un devotat de-al lui. Rotaru s-a opus şi pentru raţiuni legale, dar mai mult poate din prietenie. De fapt l-a salvat regele care a refuzat să admită călcarea legii. Gestul lui totuşi s-a aflat şi guvernatorul i-a mulţumit călduros... Tocmai de aceea Rotaru se răsucea acuma în fotoliu, plictisit de rugămintea lui Toma. A merge la bancă ar fi putut naşte bănuiala că vrea să puie la încercare recunoştinţa prietenului... Pînă la urmă consimţi totuşi să telefoneze. Guvernatorul răspunse de-acasă şi-l asigură că va respecta promisiunea făcută lui Pahonţu regretînd că n-a avut încredere în cuvîntul lui.

— Atunci ce mai vrei? zise Rotaru închizînd aparatul. Guvernatorul e omul care-şi împlineşte promisiunile... Ori ai tu motive speciale să fii nerăbdător?... Linişte, Toma! Cînd ai anii tăi, poţi avea toate răbdările... O să vezi mai tîrziu, la vîrsta mea!...

Pahonţu vru să se explice, repetă de cîteva ori fraza convenţională că omul are şi viaţă şi moarte, apoi că, pentru orice eventualitate, arde să elibereze de sarcini averea Virginiei, care e singura avere a copiilor...

Rotaru asculta cu surîsul amabil care maschează indiferenţa, în vreme ce neliniştea îi rodea inima ca un cariu flămînd. „Ce mă interesează pe mine fleacurile astea?" se gîndea amărît că nu găseşte ceva să curme vorbăria lui Toma şi în acelaşi timp să-l facă să intuiască tot încît să nu mai trebuiască să-i spuie şi să-i explice nimic.

Sugestionat parcă, Pahonţu se opri în mijlocul unei fraze şi strigă:

— Iartă-mă, iubite maestre! Am devenit atîta de egoist că nu mai ştiu nici buna-cuviinţă! Te plictisesc cu necazurile mele mărunte în loc să...

— Dacă nu te-ar fi pus în curent alaltăieri nevastă-mea, poate nu veneam la tine! zise repede Rotaru, fericit că i-a venit formula introductivă naturală, dar şi cu o sfială de şcolar silitor.

— De ce mă ofensezi, maestre? făcu Pahonţu sincer. Adică nu merit încrederea d-tale cînd e vorba de lucruri care...

— Odată, mai tîrziu, poate ţi-aş fi mărturisit toată povestea, reluă Rotaru cu o undă de tristeţe.

Era fatal să sfîrşească aşa legătura lui cu Nina Georgescu. Mai bine de o jumătate de an n-a ştiut-o nimeni. Cel mult Danciu dacă i-a cunoscut preliminariile, fără a fi arătat vreodată că ştie ceva. (Pahonţu schiţă un zîmbet care vroia să spuie că el, cînd a întîlnit-o în două rînduri la minister, a bănuit şi a tăcut.) Se mira totuşi cum n-a aflat mai demult Eva. Femeile geloase au un simţ suplimentar care le anunţă primejdia necredinţei bărbatului, întocmai cum anume animale şi păsări sau albinele, graţie misteriosului simţ al orientării, nimeresc totdeauna acasă... Rotaru a avut destule aventuri mărunte. Dar oricît a fost de discret şi s-a ferit, Eva aproape totdeauna a simţit şi a bănuit... Acuma însă era vorba de altceva decît de o escapadă uşurică.

— Vezi, Toma, sînt experienţe pe care omul numai la anume vîrstă le poate înţelege. Un om de cincizeci de ani îndrăgostit pare mai mult sau mai puţin ridicol celor tineri şi convinşi că iubirea e rezervată exclusiv vîrstei lor. Aşa am crezut şi eu. Abia azi îmi dau seama că iubirea tîrzie nu poate fi ridicolă, ba dimpotrivă e mai dureroasă fiindcă e ultima şi după ea vine inevitabil sfîrşitul... Şi iată, în situaţia asta sînt şi eu, dragă Toma! Îţi închipui cît mă costă mărturisirea...

A început ca o glumă și a devenit pe nesimțite o pasiune cu atît mai fermecătoare cu cît era generatoare de noi energii și speranțe, ca un elixir al tinereței eterne. De șase luni avea senzația că trăiește o viață nouă, mai adevărată pentru că o gusta în cea mai desăvîrșită taină ca o mare împărtășanie. Într-un fel părea că retrăiește prima lui mare iubire, cu Eva, acum treizeci de ani. Același simțămînt de plinătate sufletească în bucurie și mulțumire, ca odinioară. Azi se mai adăoga dulceața opreliștei și frica permanentă de necunoscutul care-i pîndește...

Bănuiala d-nei Rotaru era mai ascuțită ca orice siguranță. Totuși el tăgăduia categoric. Atunci și ea s-a înverșunat să dobîndească o certitudine evidentă. Zicea că numai atunci se va liniști aievea. Rotaru s-a simțit ieri urmărit pas cu pas și n-a mai îndrăznit să dea Ninei nici măcar un semn de viață. Astfel însă risca să se intereseze ea de dînsul și, involuntar, să-l trădeze. Știa apoi că Eva își va apăra drepturile cu o energie disperată fără să șovăiască a provoca scandal la nevoie. Nu-i rămînea prin urmare decît să-și zdrobească ultima bucurie, să renunțe la ultimele fîlfîiri de pasiune și să se resemneze a continua viața cea veche în făgașul obișnuit fără surprize, fără noutăți, fără taine, drumul drept care sfîrșește la cimitir... De două zile nesfîrșit de lungi se luptă într-însul simțul datoriei cu zvîrcolirile inimii. Cumințenia a învins. Mai presus de inima cu poftele trecătoare sînt obligațiile față de familia pe care i-a dăruit-o o pasiune mai mare fiindcă a rezistat vicisitudinilor unei vieți întregi. Din pasiunea aceea s-a dezvoltat iubirea calmă, cuminte, standardizată care-l unește de Eva și pe amîndoi de copiii lor. Eva a devenit într-adevăr jumătatea lui, o complectare fiziologică a propriei lui ființe, atît de mult că nici un moment n-a exclus-o din fericirea lui chiar în visările cu cealaltă...

Pahonțu era impresionat nu de motivele suferinței lui Rotaru, ci pentru că suferea. Se însărcină, fără a aștepta să fie rugat, să aranjeze lucrurile cu Nina Georgescu :

— Să n-ai grije, maestre! Pînă diseară vei fi liniștit din partea ei! E fată bună...

— Da, da, e... Spune-i și explică-i de ce nu mai pot s-o văd și nici măcar să-mi iau rămas bun! zise Rotaru trist. Cel puțin deocamdată... Adică nu! Simt că e pentru totdeauna! Ultima bucurie... Ah!

I se umeziră ochii. Inima îi era sfîșiată de durere.

— Am să trec pe urmă, poate mîine, să-mi povestești ce-ai făcut și cum te-a primit, reluă după o tăcere. Acasă la mine n-am putea vorbi. Eva bănuiește pe toată lumea de complicitate...

Atîta slăbiciune pe Pahonțu îl ofensa. Înțelegea și admitea o aventură la un om de vîrsta lui Rotaru, dar cînd se transforma în sentimentalism lăcrimos i se părea caraghios. Totuși după ce rămase singur, chibzuind mai bine, recunoscu în sine că iubirea în orice clipă apare în viața omului, poate deveni o cauză de înălțare sau de prăvălire...

După-amiazi a văzut într-adevăr pe Nina Georgescu care a fost cuminte, a plîns puțin, s-a jurat că iubește pe Rotaru și-l va iubi chiar dacă va trebui să renunțe ca să nu-i complice viața. Consolînd-o cum i se ceruse, Pahonțu se gîndea că întîmplarea l-a pus să facă o repetiție a scenei pe care poate s-o trăiască și el în curînd aievea...

Seara, acasă, după cină, Virginia îi vorbi despre Cintia cu logodnicul ei și despre bătrînul Cumpănașu, că ar dori să facă nunta cît mai degrabă, imediat după sărbători, ca să se isprăvească și emoția tinerilor și să scape și profesorul de o grije mare. Toma, absent ca de obicei în timpul din urmă, nu băgă de seamă ce vrea nevastă-sa, decît în momentul cînd auzi că fixarea datei cununiei depinde de el.

— Nu, nu! strigă deodată parcă s-ar fi trezit dintr-un vis rău. Te rog!... Să nu iei angajamente în numele meu!... Nici un angajament!

Virginia se sperie. Ce l-o fi supărat atît de tare o întrebare atît de nevinovată?... Dezmeticindu-se îndată mai ales de privirea ei, Pahonțu continuă mai domol :

— Dealtfel pînă după sărbători mai e destulă vreme... Cîte nu se pot întîmpla pînă atunci? De ce să mă angajez de-acuma?

Femeia nu mai îndrăzni să zică nimic. În ochii lui pîlpîia lumina rece, tulbure și ciudată care o îngrozea...

4

Cu cît campania electorală se apropia de sfîrșit, cu atît lupta se întețea între diferitele partide și grupări. O încleștare de patimi mărunte, după programul tradițional, zguduia țara de la un capăt la altul, pînă în cele mai ascunse cătunuri. Cetele de agenți propovăduiau pe toate glasurile ura și disprețul unora împotriva celorlalți. Se defăima tot cu aceeași ușurință cu care se făgăduia tot pentru a ameți marea mulțime de alegători nepricepuți și a le smulge voturile.

Pahonțu se simțea stingherit că figura pe listele guvernului. Oricît își rezervase libertatea, nu putea face opoziție pe față, singura care pasiona marele public. Adoptase o atitudine de judecător obiectiv care-i permitea să păstreze simpatiile ambelor tabere, dozînd aprecierile și criticile cu multă prudență. Socotea că astfel își pregătește atmosfera și pentru subsecretariatul oferit de Belcineanu în numele șefului său.

În schimb Titu Herdelea s-a aruncat în vîltoarea luptei cu o însuflețire adolescentă. Ultimele trei săptămîni le-a petrecut într-o alergătură perpetuă în județul natal, acolo unde odinioară, tinerelul neisprăvit, a visat România mare într-o vreme cînd chiar visul era privit ca o năzdrăvănie. Luase și pe fiul său Zachi, acuma student, care era un luptător politic încă din liceu și încurajat de maică-sa, spera să fie ministru plin la treizeci de ani. S-au întors, firește, victorioși a doua zi după despuierea scrutinului, primiți de d-na Herdelea cu lacrimi de bucurie și cu o masă domnească. În sînul familiei apoi s-au povestit toate peripețiile luptei, dar n-a fost uitat nici Pahonțu căruia i se datora în primul rînd înălțarea lui Titu.

— Eu nu mă înșel niciodată în privința oamenilor, spuse Niculina dorind să-și valorifice și ea un merit în izbînda aceasta. De cînd l-am cunoscut pe Pahonțu ți-am spus că e un suflet de elită. Îți aduci aminte?

Herdelea recunoscu dînd din cap, deși tocmai dimpotrivă au avut veșnic discuții pentru Toma pe care nu-l suferea fără nici un motiv special.

— Bine c-ai sosit, dragă bătrîne, că mă luasem pe gînduri! îl întîmpină Pahonțu a doua zi, bucuros. Credeam că te-au reținut ardelenii tăi acasă... Ai avut însă mare noroc cu Belcineanu, altfel gata să te întorci simplu particular, cum ai plecat!

Titu zîmbi încurcat. I se dărîma o iluzie. Lui nu-i spusese nimeni acolo că succesul s-a născut cu forcepsul... Bîlbîi naiv:

— Mă mir... Am întîlnit pretutindeni atîta entuziasm...

— Entuziasmul e una și urna e alta! rîse Pahonțu. Noroc că Belcineanu e realist și nu se încrede în entuziasm. A fost foarte abil. Numai în ultimele trei zile a strîns șurubul și cu atîta rafinament că opoziția nu prea poate să țipe...

Ziua următoare, într-un articol dibaci Toma remarca izbînda guvernului subliniind însă și satisfacția opoziției care, avînd în vedere silniciile îndurate, striga emfatic pe toate glasurile că adevărata victorie este a ei... În același articol deplîngea căderea lui Rotaru care l-a afectat atît de mult că nici nu i-a mai telefonat ca nu cumva să-l supere mai rău.

După ce a apărut articolul s-a pomenit cu Rotaru. Venea să-i mulțumească dar și să-i mărturisească prietenește că nu-i pare rău deloc pentru că pe de o parte a început să-l plictisească politica încît îl bate gîndul să renunțe complect, pe de altă parte tocmai în toiul campaniei a izbucnit în casă supărarea din pricina Ninei așa că n-a mai avut nici un chef de luptă, mai ales că Eva îi suspecta orice mișcare. Apoi, cu toate că Pahonțu i-a spus de-a doua zi ce-a vorbit și cum a aranjat cu Nina Georgescu despărțirea, l-a întrebat din nou despre ea amănunte, tot atît de sentimentale ca și deunăzi.

— Maestre, ești de o perseverență...

Își dădu seama că gluma e prea necuviincioasă și, cu un surîs șters schimbă subit vorba :

Ce-ai zis de Teofil, maestre ?... Ți-a plăcut ? Are să facă o figură frumoasă !

Teofil Drugeanu, candidat la Ilfov pe lista guvernului, impus și susținut de Belcineanu, vorbise la două mari întruniri publice, dovedind un talent oratoric remarcabil, recunoscut imediat de toată lumea. Firește, Pahonțu n-a scăpat prilejul în *România* să scoată în relief talentul și izbînda prietenului său...

După succesul hotărîtor din prima zi, a alegerilor pentru Cameră, eroul operației, ministrul de interne, începea să primească felicitări. Cei mai interesați ca și cei mai prieteni se sileau să fie printre cei dintîi. Pahonțu avea groază de ipocriziile astea, dar știa că Belcineanu e foarte sensibil și-i spuse și el două vorbe amabile la telefon de îndată ce rezultatul global a fost cunoscut. I s-a părut mai tîrziu că glasul ministrului a fost cam rece, totuși s-a gîndit să treacă a doua zi să-l hiritisească în persoană, dar acasă, nu la minister, să n-aibă aerul de solicitator. Acasă l-a găsit în mijlocul unui grup de deputați proaspeți care-i făceau o curte lingușitoare pînă la dezgust. Singur Teofil Drugeanu era rezervat, deși cel mai tînăr și mai apropiat de Belcineanu.

— A, bine-ai venit, dragă Pahonțule ! strigă ministrul foarte voios și protector. Tocmai voiam să-ți mulțumesc pentru concursul ce mi l-ai dat, mai ales în perioada campaniei electorale ! Ai fost foarte drăguț cu noi, în mod discret și cu atît mai eficace !... Desigur, erai și tu puțin interesat, căci ai primit să candidezi între noi, dar fără obligații, așa că gestul tău a fost cu atît mai amical, mai...

Pahonțu fu cuprins de mînie și de rușine. Îi displăcea că Belcineanu îl tutuia ca pe un subaltern, dar mai cu seamă îl umileau mulțumirile care lăsau să se înțeleagă că *România* ar fi în serviciul guvernului, cumpărată cu un mandat de deputat. Și toate de față cu niște străini ca și cînd ar fi vrut să aibă martori pentru viitor.

— Nu sînt înfeodat nimănui, onorate domnule ministru, și deci îmi pot permite să susțin ceea ce cred că e util țării ! replică dînsul stăpînit. Desigur atunci și atîta timp cît sînt convins că susțin ceva drept și cinstit !

— Atît mai plăcut pentru noi dacă am reușit să te cîștigăm fie și vremelnic ! insistă Belcineanu mai onctuos, dar și ironic.

— Excelență, plăcerea e reciprocă ! zise Pahonțu de asemenea ironic. Iar durata depinde de stilul guvernării d-voastră !

Oricît încercă pe urmă Belcineanu să-l copleșească cu elogii și admirație, Pahonțu rămase întunecat. În clipele acelea își amintea iar că Belcineanu i-a fost totdeauna antipatic și numai din pricina Cristianei s-a apropiat de el... Începîndu-se apoi o dezbatere politică de partid și întru cîtva intimă, Toma o luă drept pretext pentru a se retrage, spunînd că dorește să prezinte omagii și d-nei Belcineanu.

— Are să-i facă plăcere, dragul meu ! zise ministrul amabil.

Teofil Drugeanu, ca un familiar, fu rugat să-l introducă la Cristiana.

— Acum cîteva minute m-a părăsit Iuliana și mă amenința singurătatea... Ați venit tocmai la timp să-mi țineți de urît !

— Pentru asemenea lucru prietenul Toma e neprețuit, se scuză Teofil fără să observe surîsul d-nei Belcineanu. Noi avem o consfătuire cu șeful, încît pe mine...

Cînd rămaseră singuri, după o tăcere confuză, Cristiana zise ușor :

— Văd că ai făcut un sacrificiu... Ai părăsit o convorbire politică probabil importantă ca să mă vezi pe mine. E drăguț din partea d-tale. Asta înseamnă că...

Pentru că el n-o întrerupse, se întrerupse singură, dar continuă după un răstimp cu o imputare drăguță :

— Dealtfel n-ai mai venit de mult... Te duci mai des la d-na Teleman. Ai să mă faci s-o invidiez !

Pahonțu se simțea în același timp în culmea fericirii și în prăpastia amărăciunii, ca totdeauna cînd se

afla în preajma ei. Azi Cristiana părea mai frumoasă, răspîndea o voioşie caldă, iar în ochii ei stranii ardea un foc blînd care făcea privirile mîngăioase. Niciodată nu i s-a părut mai apropiată ca şi cînd ar fi lepădat o mască rece şi ar fi rămas simplă şi dulce cum este în adîncimea intimităţii ei... Şi totuşi el nu găsea curajul şi nici expresia să se apropie de sufletul ei, oricît îşi dădea seama că asemenea ocazie poate nici să nu se mai repete. Bîiguia ici-colo cîte-o frază neroadă de care îi era ruşine, pe urmă se uita la ea cu nişte ochi atît de lacomi parcă ar fi vrut, prin văpaia privirilor, s-o topească deplin în inima lui, pentru că astfel s-ar uni cu ea şi ar putea-o purta ca un talisman imprimat cu fierul roşu în străfundurile fiinţei lui.

— Mă priveşti iar ca deunăzi, reluă d-na Belcineanu după o pauză prea lungă şi parcă cu o teamă pe care căuta s-o înlăture printr-o intonaţie uşoară. Şi ai nişte tăceri atît de insistente că nu mai rămîne decît să-mi spui că mă iubeşti ca să fim în plin romantism !

Faţa lui se aprinse de bucurie că în sfîrşit i se oferea momentul să răspundă după inima lui. Vru mai întîi să păstreze tonul rostind galant :

— Apoi da... Într-adevăr... Te iubesc !

Cristiana avu totuşi o cutremurare. Pronunţase „te iubesc" cu un glas care, căutînd să fie numai amabil, frigea într-atîta că i s-a părut că-i aude sfîrîitul în suflet. Răspunse zîmbind, ca să-şi ascundă emoţia :

— Vai, ce noutate !... Şi eu care habar n-aveam !

Pahonţu nu mai putea răbda tonul uşuratec. Era în picioare, la cîţiva paşi de ea care şedea într-un fotoliu adînc, cu coatele pe genunchi, cu bărbia sprijinită pe mîinile împreunate. Îi spuse deodată grav şi din ce în ce mai transfigurat :

— Iartă-mă, doamnă... Îmi răneşti inima cînd glumeşti parc-ar fi vorba despre o dragoste de salon sau despre o aventură amoroasă pentru variaţie... Am greşit poate, dar cuvîntul mi-a ţîşnit din suflet singur, fără voia mea... Şi totuşi e singurul cuvînt care mă tortura mereu să ţi-l mărturisesc ca şi cînd el singur ar fi în stare a exprima tot. Dragostea, cînd e cea adevărată, mare şi unică, n-are alt mijloc de exteriorizare verbală. „Te iubesc" e cuvîntul cel mai banal şi cel mai sublim. Depinde de inima din care izvoreşte... De peste un an sînt condamnat să-ţi spun banalităţile cele mai răsuflate sau să nu spun nimic pentru că ceea ce ardeam să-ţi spun era un singur cuvînt... Dealtfel, de fapt, nu simţeam nici o nevoie să vorbesc. Dacă fără vorbe nu eram înţeles, vorbele erau de prisos. Îmi ajungea prezenţa d-tale chiar cînd mă ignora. Nu eşti pentru mine numai femeia iubită, eşti însuşi destinul meu pentru care am fost creat şi care mi s-a impus. De aceea din clipa cînd te-am întîlnit ai devenit viaţa şi moartea mea. Am luptat împotriva d-tale, m-am ferit, m-am zbuciumat, te-am blestemat, toate în zadar. D-ta trăiai în mine înainte de-a te fi cunoscut... Pînă atunci îmi făuream idealuri şi scopuri de viaţă, mă războiam cu lumea întreagă ; de cînd te-am văzut, d-ta îmi întruchipezi tot, absolut tot... Nu ştiu dacă e bine sau e rău, dar altfel nu se mai poate !...

D-na Belcineanu l-a privit un răstimp şi s-a înfricoşat de flăcările ochilor lui. Pe urmă surîsul convenţional de pe faţă i s-a strîns în colţurile gurii şi acolo s-a schimbat într-o pîlpăire înţelegătoare. Pe urmă pleoapele i s-au închis singure parcă ochii ei s-ar fi ostenit de vîlvătaia din ochii lui.

Într-un tîrziu, cînd glasul lui tăcu, Cristiana se ridică încet. El se apropiase şi stătea lîngă fotoliul ei, deoparte. Un moment a simţit, fără să-l vadă, că a întins mîna spre ea şi s-a oprit pe loc ca şi cînd ar fi aşteptat ceva. Imediat, bucuroasă că nu s-a întîmplat nimic şi nu s-a pîngărit o comuniune sufletească, s-a depărtat spre fereastra în care asfinţea soarele iernatec. Stătu gînditoare în pervazul ferestrei. Razele oblice i se încurcau în părul cenuşiu picurîndu-i pulbere de aur şi pe obraji... Toma îi vedea profilul fin în lumina galbenă şi lucirile ochilor visători împletindu-se în poleiul soarelui. El, ca omul căruia i-ai luat o durere care l-a chinuit necontenit multă vreme, se simţea uşurat, dornic de viaţă deşi cu teama în suflet că durerea totuşi s-ar putea reîntoarce. Apoi deodată îi auzi glasul, schimbat, greu de emoţie :

— Destinul... I-am simţit fîlfîitul aripilor odinioară, cînd ţi-am auzit numele şi cînd am întors capul ca să mă feresc de o primejdie...

Pahonţu se apropie puţin, parc-ar fi vrut să audă mai bine un verdict. Întrebă :

— Îţi pare rău ?

D-na Belcineanu întoarse ochii spre el şi-l învălui într-o privire moale, apoi rosti hotărît :

— Nu !

Adăogă însă îndată cu altă mîngăiere în glas şi atitudine, întinzîndu-i mîna :

— Dar acuma du-te...

Pahonţu îi sărută mîna simplu, dar o mai păstră cîteva clipe într-a lui. Amîndoi avură un început de gest de apropiere, parcă ar fi sperat să se îmbrăţişeze, şi tot amîndoi simultan se opriră.

— La revedere, pe curînd ! şopti Cristiana retrăgîndu-şi binişor mîna.

5

Peste cîteva zile venea Crăciunul, sărbătoarea bucuriei. Virginia se pregătea de mult şi de dragul copiilor, dar şi pentru că Toma se bucura de Crăciun ca şi copiii. A împodobit un brăduleţ mai frumos ca în toţi anii. Cu Cintia şi cu Fräulein Erna s-au trudit trei zile, într-ascuns de copii, ca să aibă surpriza mai plăcută şi tot împreună au făcut lista participanţilor şi a micilor cadouri pentru toţi. Virginia ştia că Toma, tocmai pentru că iubeşte Crăciunul, ţine să-l serbeze în familie, aşa că ea nici nu era să poftească decît pe Cumpănaşii, fireşte împreună cu logodnicul. El a cerut să cheme şi pe Herdeleni, în speranţa că astfel nu se va mai vorbi numai de nunta Cintiei.

În seara de ajun, în faţa invitaţilor adunaţi în biroul lui Toma s-a prezentat întîi d-na Pahonţu de mînă cu odoarele ei, deoparte Virginiu, de cealaltă Oana, drăgălaşi ca doi îngeri şi răsfăţaţi nevoie mare. Pe urmă s-au deschis uşile salonului şi în întunerec a apărut, lucind şi strălucind în toate culorile, pomul din basme, încărcat cu mere şi nuci de aur şi cu luminiţe multe, aprinse adineaori de Cintia, care se consumau plăpînd în pîlpîiri albe... După emoţia surprizei copilaşii voiau să se năpustească asupra cadourilor orînduite cu grije la poalele bradului. Atunci însă îşi făcu intrarea zgomotoasă o matahală de Moş Crăciun, cu dăsagii de-a umăr şi o nuia înfiorătoare. Amîndoi copiii, speriaţi, se retraseră în grabă lîngă mama lor, uitîndu-se totuşi cu curiozitate la cel ce venise să le strice bucuria.

— Nu vă fie frică, puişori, că Moş Crăciun iubeşte copiii buni ! îi linişti Virginia, ea însăşi înfricoşată puţin de înfăţişarea impozantă a credincioasei Fräulein Erna.

Moş Crăciun puse diverse întrebări la care copiii răspunseră tremurînd, apoi le porunci să cînte *O, Tannenbaum*... Străduinţele de două luni ale guvernantei fură încoronate de atîta succes că toţi cei de faţă fredonară împreună cu micuţii melodia nostalgică a bradului miraculos, chiar şi Moş Crăciun însuşi...

Fericită şi mîndră de odraslele ei, Virginia le împărţi întîi lor alt rînd de cadouri, afară de cele primite de la Moş Crăciun, pe urmă fiecărui invitat cîte ceva, în vreme ce mai ales doamnele nu mai conteneau cu laudele şi mîngăierea copiilor.

Toma părea cam indiferent şi nu izbutea să se însufleţească. Şi-a sărutat copilaşii numai cînd ei, trimişi de măicuţa, au venit să-i pupe mîna. D-na Herdelea a observat şi îndată i-a zis în auzul tuturor :

— Sever mai eşti cu ei, domnule, vai de mine, parcă nici n-ar fi ai d-tale ! Mă mir că te rabdă inima !

Virginia a tresărit. Crezuse că numai ei i se pare. Mai mult o durea răceala lui cu copiii decît toate celelalte. Niciodată n-a fost el prea expansiv, dar în anul din urmă parcă s-a depărtat mai tare.

La masă totuşi s-a mai încălzit şi Toma. D-na Niculina a trădat pe Zachi că e amorezat de Virginia. Era o glumă, dar Zachi s-a roşit ca sfecla, în vreme ce tatăl său spunea sentenţios :

— Cum să nu o iubească dacă Ginia e ca o madonă ?... Uitați-vă la ea și acuma !... Ați văzut femeie mai frumoasă ?

Virginia încercă modest să spuie ceva, dar bătrînul Cumpănașu nu-i dădu răgaz :

— Coană Niculino, ia seama să nu ai o tragedie în familie ! Mi se pare că amîndoi sînt amorezați, fiul și tatăl !

— D-apoi că nici nu m-aș mira, de ! făcu d-na Herdelea fără supărare și spre uimirea celor ce îi cunoșteau gelozia necruțătoare. Ce-i drept e frumoasă, mai frumoasă nici nu se poate !... Iar pe deasupra e și cuminte, și mamă bună, și gospodină !... A avut mare noroc dumnealui, cum are în toate !

Toma zîmbea uitîndu-se la nevastă-sa, un zîmbet indulgent și superior. Aruncîndu-și ochii spre dînsul și întîlnindu-i privirea, Virginia citi atîta nepăsare și lipsă de dragoste, că întoarse capul în altă parte mai speriată ca adineaori copilașii de Moș Crăciun...

Familia Cumpănașu se învoise cu Virginia să nu pomenească nimic despre cununia Cintiei, pînă după sărbători, cum spusese el. D-na Niculina însă nu putea să nu se intereseze de o chestie atît de palpitantă cum e pentru femei o căsătorie și vru să afle negreșit de ce nu au fixat încă data ceremoniilor. Cînd află motivul, se indignă :

— Se poate, domnule Pahonțu, să ții pe loc fericirea tinerilor ?... Vai de mine, ce om ciudat !... Eu te respect și te simpatizez foarte mult, că te-ai purtat frățește cu Titu și noi nu uităm pe cine ne face un bine... Dar asta e una și cununia lor e alta !... Sînt proști ei că se cramponează de d-ta ! Îmi închipui că numai Cintia o face din cauza Virginiei... C-ar trebui să-și ia alți nași și să isprăvească... Slavă Domnului, nași se găsesc pe toate cărările !

— Dar nu ca mine ! glăsui Pahonțu glumind.

— Ei, parcă d-ta ești cu stea în frunte ! se înfurie Niculina. Și chiar dacă ești, trebuie să fii uman, să nu încurci oamenii, că doar îți sînt și prieteni... Ba nu zău, la urma urmelor de ce te codești ? Spune verde ! Baremi să știe lumea albă sau neagră...

Toată lumea era jenată. D-na Herdelea, cu franchețea ei primitivă, îi punea pe toți într-o mare încurcătură. Titu făcu semn să înceteze. Asta o întărîta și mai rău :

— Ia lasă-mă, Titule, zău, și nu-mi mai face semne să mă înveți tu cum să mă port în lume și cum să vorbesc !... Zău, mă și superi ! Știi bine că eu nu sufer d-astea... Nici nu i-am dat în cap, nici nu l-am insultat. L-am întrebat. N-am făcut bine, domnule ? Spune d-ta !

Se adresa lui Pahonțu care, ca să facă pace, răspunse sentențios :

— O întrebare nu ucide niciodată. Răspunsul însă da, uneori... În orice caz, doamnă, am motivele mele pentru care nu pot lua un angajament de-acuma ! Angajamentul obligă și obligațiile trebuiesc respectate.

Răspunsul, deși ambiguu, închise chestiunea. D-na Herdelea mai adăogă cîteva considerații, dar schimbă vorba dîndu-și seama și ea că insistența nu servește pe nimeni...

Revelionul era, de cîțiva ani, sărbătoarea profesorului Cumpănașu. Pahonțu reuși să se eschiveze pretextînd că e obligat să participe la un revelion politic intim la Sinaia. Într-adevăr a fost invitat, împreună cu doamna, la un bogătaș director de bancă în a cărui vilă la Sinaia se adunau la revelion în fiecare an oameni de a căror prietenie amfitrionul avea nevoie într-un fel sau altul și care se întîmplau să fie tocmai oamenii zilei din toate domeniile vieții românești. Pahonțu nu s-ar fi dus dacă n-ar fi aflat că merg și Belcinenii. Deși lumea pestriță nu-l interesa, s-a simțit fericit toată noaptea. Gazdele regretau că n-a venit cu doamna. Teofil Drugeanu era firește cu Corina și s-au mirat văzîndu-l singur, ca pe Utalea care cel puțin se știa că e aproape divorțat... Toma a trebuit să danseze cu cîteva doamne ca să aibă dreptul să danseze și cu Cristiana care de asemenea l-a întrebat de ce n-a luat-o și pe Virginia.

— Ne despărțim ! a răspuns Toma cu glasul încleștat.

Dansa cu ea fără să o privească parcă i-ar fi fost frică să nu fie ispitit să o îmbrăţişeze în faţa lumii întregi. Atingerea corpului ei îl înfiora într-atîta că-şi muşca mereu buzele şi tăcea... După un răstimp auzi ca prin vis:

— Şi d-ta?

Şi tot atunci o simţi mai aproape ca şi cînd şi-ar fi răzimat trupul cu mai multă încredere pe braţul lui.

Pe urmă n-a mai dansat deloc. Se resemna s-o privească de departe sau să-i adreseze cîte-o vorbă în trecere...

Era de faţă şi guvernatorul care-l înştiinţă că a găsit o soluţie mai bună pentru ceea ce doreşte Pahonţu şi a dat dispoziţii să se realizeze numaidecît. Toma mulţumi cu efuziune, dar guvernatorul nu uită să-i mai reproşeze că n-a avut încredere deplină într-însul:

— Costică Rotaru e un prieten pe care, desigur, voi fi gata oricînd să-l servesc în marginile posibilităţii. Dar eu ţineam de data asta să te servesc pe d-ta! Era plăcerea mea să fiu folositor unui om de talent!

După Bobotează într-adevăr se pomeni într-o zi invitat la Banca Naţională pentru aranjamentul stabilit. Îi venea să chiuie ca un flăcău de ţară care nu mai ştie cum să-şi răcorească bucuria. Cînd fu încheiat tot, se întoarse la gazetă, chemă pe Titu Herdelea şi-i declară cu mîndrie:

— Bătrîne, în sfîrşit am liberat casa Virginiei de orice sarcină... *România* rămîne cu o datorie destul de mare, fireşte, dar nu mai primejduieşte viitorul copiilor...

Herdelea se bucură din suflet. Nu i-a fost lui frică niciodată că Toma va îngădui să fie păgubită Virginia, dar totuşi e mai bine că a clarificat situaţia. Profitînd de momentul fericit, îi aminti de cununia Cintiei:

— E păcat să încurci pe bieţii oameni! zise dînsul cu bunătate. Nu mi-a spus nimic, dar am observat cît era de afectat bătrînul Cumpănaşu şi la serbarea pomului de Crăciun. Gîndeşte-te şi tu, are o singură fată, o iubeşte ca ochii din cap, vrea s-o vază fericită şi din pricina ta trebuie să tărăgăneze mereu... Mai bine le spuneai lămurit din capul locului că nu poţi, şi oamenii...

— Ei bine, azi pot spune categoric: nu! strigă Pahonţu atît de vesel parcă ar fi prins pe Dumnezeu de picior. Nu, bătrîne prietene! Nu!... Pentru că mă despart de Virginia!

Titu făcu nişte ochi ca cepele. Bolborosi prosteşte:

— Tu?... Glumeşti?... Fugi că eşti nebun!

— Asta aşteptam, bătrîne, aranjamentul cu banca! urmă Toma. Acuma sînt liber! Dealtfel Cintia nici nu ţinea s-o cunun eu decît din pricina Virginiei.

— Dar Virginia cunoaşte intenţiile tale? întrebă Herdelea mereu consternat.

— Nu! Cel mult bănuieşte ceva, zise Pahonţu mai potolindu-şi exuberanţa. N-are a face... Eu sînt cel care vreau să mă despart, nu ea! Eu sînt vinovat, nu ea!... Adică vinovat că nu mai pot trăi cu ea... Nepotrivire de caractere, ştii, bătrîne, cum spune la lege!

Din ce în ce mai consternat, Titu Herdelea începu să-şi frîngă mîinile, să compătimească pe Virginia, să se îngrijoreze de soarta copiilor...

— Faci o faptă urîtă, poate o crimă! zise în cele din urmă aproape plîngînd. Distrugi o familie cu inima atît de uşoară încît nu ştiu dacă eşti în toate minţile... Cînd ai doi copii nu ţi-e permis să născoceşti nepotriviri de caracter!

— Ascultă, bătrîne — întrerupse Pahonţu privindu-l în ochi, grav, puţin înduioşat. Morala ta e din dragoste şi nu mă supără, dar e de prisos. Nu e vorba de capriciul unui moment. Îmi dau seama că sînt profund nedrept cu Virginia, îi cunosc toate calităţile şi tocmai de aceea trebuie să sfîrşim mai curînd. Gestul trebuia să-l fac de mult. Ar fi fost mai bine pentru amîndoi. Acuma orice amînare ar fi mai ticăloasă!

La amiază Titu povesti acasă ce-a auzit de la Pahonţu, iar Niculina şi Zachi fură deopotrivă de revoltaţi. Se sfătuiră cum să prevină cel puţin pe biata Virginia. Nu luară nici o hotărîre. De ce să afle toc-

mai de la ei o veste atît de rea? Totuşi seara, la cină, Niculina dădu ideea ca Titu să pună în curent a doua zi pe Cintia care, fiind prietenă de suflet cu d-na Pahonţu, poate mai lesne să o pregătească.

Toma n-avusese nici o intenţie cînd spusese lui Titu că vrea să divorţeze. Pe urmă abia s-a gîndit că Virginia va fi încunoştiinţată şi s-a aşteptat seara la o explicaţie şi s-a mirat că n-a fost nimic. Seara următoare însă, cînd a venit acasă, a găsit pe nevastă-sa împreună cu Cintia, amîndouă plînse... De multe ori îşi închipuise scena cînd va trebui să-i vestească despărţirea, niciodată însă nu aşa, în trei. De aceea avu o clipă de uşurare cînd Cintia se sculă să plece fără să-i fi adresat o privire sau o vorbă. Virginia o reţinu:

— Nu mă părăsi şi tu, Cintia scumpă... Te rog! Stai aci, lîngă mine!

Toma trecuse în birou să lepede nişte cărţi aduse. Privirea îi alunecase peste Virginia trecînd şi văzuse cum îl examina cu nişte ochi mari, speriaţi şi nedumeriţi. Reveni în salonaş atît de calm că se minuna şi dînsul. Se opri în faţa lor, şi, după o mică pauză, calculată ca la teatru, întrebă simplu parcă s-ar fi interesat de lucrul cel mai natural din lume:

— Va să zică Herdelea v-a prevenit?... Cu atît mai bine! Atunci înseamnă că...

Cintia nu se putea stăpîni şi izbucni cu glas muiat în ură:

— N-ai avut cavalerismul cel puţin s-o previi!... A trebuit să afle de la străini ce surpriză îi pregăteai!

Virginia abia o potoli. Ea nu voia să brusucheze nimic. Mai spera încă. Îşi închipuia că poate să fie doar o vorbă aruncată sau o intenţie pe care bunătatea o mai poate şterge din suflet. De la amiazi cunoştea vestea şi totuşi nu se putea obişnui cu gîndul că ar fi adevărată. Iar acuma, văzîndu-l atît de liniştit, nădejdea se amesteca cu durerea într-o senzaţie de aşteptare.

Pahonţu recunoscu fără înconjur că Cintia are dreptate. A greşit că n-a vorbit întîi cu Virginia despre gîndurile care-l sfîşie de mult, de ani de zile. S-a luptat cu sine însuşi. A vrut să-şi apere căsnicia, să se apere pe sine de ispita vieţii. A crezut şi el că sînt ispite trecătoare. A tăcut şi a suferit. Virginia nu i-ar fi înţeles frămîntarea, cum nu i-ar fi înţeles-o nimeni, cum nu şi-a înţeles-o nici el. Poate că e chemarea destinului pe care trebuie s-o urmeze oriunde l-ar duce. Nu are dreptul să expuie primejdiilor pe femeia care i-a dăruit doi copii şi care e fără prihană.

Pe cînd Virginia asculta înduioşată frazele care curgeau cu o intonaţie de suferinţă, Cintia fierbea de indignare socotindu-l prefăcut şi mincinos. De cîteva ori l-a întrerupt vehement, tulburînd ritmul spovedaniei şi stricîndu-i efectul. Toma se stăpînea, tăcea, lăsînd pe Virginia să o admonesteze, apoi continua în aceeaşi cadenţă.

— Motive şi argumente şi explicaţii se găsesc totdeauna cînd e vorba de cocoloşit o faptă rea, interveni iar Cintia cu energie. Cu cît mai rea fapta, cu atît mai bogate explicaţiile. Ginia şi copilaşii ei însă nu aşteaptă motivări psihologice ci o dezminţire scurtă, singura care poate să-i salveze. Prin urmare...

— Prin urmare abuzezi de răbdarea mea, Cintia! zise Pahonţu deodată aspru. Într-un ceas tragic al existenţei noastre d-ta ne încurci cu arguţii minore!

— Da, observ că te încurc! răspunse ea ironic. Fiindcă pe mine nu mă poţi ameţi cu excursii literare ieftine ca pe fiinţa asta care te iubeşte şi tremură pentru soarta ei şi a copiilor d-tale!

— În orice caz deocamdată sînt acasă la mine şi te rog...

— Poftim! Măcar de-ai rămînea acasă la d-ta!

Cintia plecă furioasă. Trebui să treacă un interval ca Pahonţu să-şi reia firul. Nu-l mai întrerupse nimeni. Vorbi mult şi se silea să fie convingător. Virginia asculta cuminte, cu ochii în gura lui, ca şi cînd ar fi auzit cuvinte de miere. Nu înţelegea cuvintele dar din sunetele ce-i ciocăneau timpanele cu unde asidue se desluşea în mintea ei tot mai mult că toate acestea nu sînt decît minciuni mari şi grele care se aşează una peste alta ca nişte pietre de moară ca să-i strivească inima. Lacrimile începură să-i păinjenească ochii, să-i

umezească obrajii, să le simtă amărăciunea sărată în colțurile gurii. Într-un rînd auzi foarte clar că el va avea grijă de copii, de educația lor, că vor rămîne totdeauna prieteni buni, că ea să facă cererea de divorț pentru părăsire de domiciliu și nepotrivire de caracter...

Într-un tîrziu însă tresări auzind alt glas :

— Doamnă, doriți să servim masa ?

— Da... da... numaidecît, fetițo...

Se ridică încercînd un surîs pe subt pojghița de lacrimi. I se părea că apariția jupînesei cu anunțarea cinei a risipit un coșmar, că în sfîrșit se poate întoarce în viața reală. Dar îndată ce se retrase servitoarea, se sculă și Toma rostind cu un glas necunoscut, un glas parcă de proces-verbal :

— Atunci, dragă Ginio, sîntem înțeleși ?... Dealtfel eu am să mai viu, să stabilim toate amănuntele... Așa !... Acuma însă...

— Cum, vrei să pleci, Toma ? zise Virginia deodată cu o spaimă sugrumătoare.

— Îți închipui că, după toate astea, n-aș mai putea să..., făcu el zîmbind duios. Am să mă retrag la un hotel pînă ce...

Virginia parcă numai în clipa asta ar fi pătruns adevărul întreg. Cu o durere cruntă șopti :

— Toma, iubitule... nu mă părăsi !... Fie-ți milă... cel puțin de puișorii noștri...

Pahonțu, atins de chemarea sfîșietoare, îi ocoli privirea și răspunse ostoitor :

— O... Gina... te rog... fi cuminte... Curaj !... La revedere !

Îi luă mîna și i-o sărută. Pe cînd atingea mîna cu buzele, o auzea murmurînd înecat :

— Nu pleca, iubitule... nu... nu...

Se retrase foarte grăbit, ca și cînd n-ar mai fi putut să-i asculte durerea. Virginia stătea țintuită locului și numai buzele-i șopteau fără glas :

— Toma... Toma... Toma...

Cînd în sfîrșit se auzi ușa vestibulului închizîndu-se, femeia se cutremură din creștet pînă în picioare și se prăbuși neputincioasă între scaune.

6

Prietenii și cunoscuții au aflat că Pahonțu divorțează, că s-a mutat la hotel, că se supără cînd e întrebat și se înfurie cînd i se oferă povețe. Vreo două săptămîni lumea a mai căutat motivul adevărat, adică femeia din pricina căreia își părăsește familia, pe urmă s-au ivit alte scandaluri care au aruncat uitarea peste afacerile în definitiv intime ale lui Pahonțu... El însă continua a fi excitat, arțăgos, agresiv, ca și cînd despărțirea i-ar fi zdruncinat echilibrul vechi. Era, desigur, și o parte de artificiu în noua atitudine adoptată prin care voia să se apere mai bine de mulțimea indiscreților. Dar era și un dor imposibil de stăpînit care îl acaparase și-l mîna înainte parcă plesnindu-l neîncetat cu un bici de foc. Sfîrșită părea epoca somnolentă cînd nu cuteza să-și clarifice gîndurile și mai ales ascunzîndu-se după paravanul destinului nebulos. Acuma privea lumea în față, vedea calea pe care trebuie să meargă și în zare îi lucea ținta pe care o va ajunge.

„Am pierdut anii cei mai buni pentru că n-am avut o călăuză, își zicea. Unde aș fi eu azi dacă aș fi avut norocul s-o cunosc acum zece ani ?“

Numai gîndindu-se la Cristiana își simțea energiile înzecite.

Din partea Virginiei n-avea teamă de complicații. Suferea și va mai suferi cîtva timp, apoi se va consola. Îi rămîneau copiii, un ideal în viață. Mai tîrziu cine știe... Firește, deocamdată era prăpădită. Plîngea necontenit și-i scria în fiecare zi să se întoarcă acasă. Toma a mai fost de cîteva ori prin strada Pietății, să-și strîngă lucrurile personale, să-și ia anume documente, manuscrise, cărți și mai ales să o convingă pe ea definitiv și să o liniștească.

Prezența lui într-adevăr o liniștea puțin, dar fiecare nouă plecare era o nouă tragedie. A încetat să se mai ducă. Atunci îndemnată de Cintia care îl ura de moarte și-l disprețuia, Virginia s-a plîns d-nei Rotaru. Toma fu nevoit să țină piept unei scene de moralizare din partea d-nei Rotaru și să se supere ca s-o termine. A

sosit în primele zile tatăl Virginiei de la Alba Iulia pe care Cintia îl chemase telegrafic în speranța că bătrînul moț va ști să silească pe bărbatul ticălos să se întoarcă acasă. Iacob Stoica a plîns împreună cu Virginia, dar nici n-a vrut să vază pe Pahonțu, socotind că e mai bine c-au scăpat de el, căci ea își va găsi norocul ei, mai bun...

Dealtfel Pahonțu nu mai era deloc preocupat de ce lăsa în urmă. Viitorul îl interesa. Divorțul va ști el să-l urgenteze. Mai mult era îngrijorat de Cristiana. Nu vorbise cu ea niciodată despre căsnicia ei. Numai de la d-na Teleman știa că e nefericită și vrea să părăsească pe Belcineanu. Totuși era absolut sigur că va fi soția lui. Asta a rîvnit-o din primul moment, chiar dacă n-a îndrăznit să o recunoască nici în gînduri. De cînd însă el a făcut pasul hotărîtor, era grăbit și se frămînta cum ar contribui și la eliberarea ei. Excludea, ca ceva inelegant, posibilitatea de-a discuta cu ea astfel de lucruri. Era foarte prudent și de teamă să nu dea de bănuit. Credea absolut necesară cea mai desăvîrșită discreție. Nimeni să nu știe de iubirea lor decît în ziua cînd se vor uni în fața lumii. Era parcimonios cu vizitele în casa Belcineanu tocmai din pricina asta. Mai ușor se ducea pe la d-na Teleman unde se întîmpla să întîlnească pe Cristiana. Față de d-na Teleman era mai deschis, vorbea despre toate cu atît mai bucuros că avea impresia că vorbește indirect cu Cristiana însăși. Totuși nici acolo nu întreba niciodată despre ea, nevrînd să pară că încearcă să profite de prietenia lor ; se mulțumea cu ce i se spunea...

Abia în preajma deschiderii noului parlament s-a prezentat iar la d-na Teleman ca și cînd ar fi fost pentru o taifasuială politică.

— Se poate, domnule Pahonțu, să mă ocolești tocmai cînd ai în familie evenimente atît de grave? exclamă Iuliana văzîndu-l. Ai divorțat, adevărat?... Așa am auzit, mi se pare chiar de la Belcineanu...

După cîteva replici, n-a mai insistat nici ea, nici el. Dar peste vreo jumătate de oră, cînd s-au epuizat

într-adevăr și culisele politice, d-na Teleman a spus deodată, parcă demult îi stătea pe limbă :

— Uneori, vezi, înțelegi și mișcarea femenistă... D-voastră, bărbații, sînteți liberi pe hotărîrile d-voastră în orice împrejurare, pe cînd femeia... ah ! Cîte nedreptăți trebuie să îndure !... Mă gîndesc la sărmana noastră prietenă... Se pare că e sortită să sufere toată viața...

Îi povesti cu lux de amănunte o explicație, foarte demnă, civilizată dealtfel, dintre soții Belcineanu, zilele trecute. S-a nemerit să fie și ea de față. O rugase Cristiana să stea. Au fost iar de acord că nu mai poate continua căsnicia și că ea trebuie să-și croiască altă viață, dar el o ruga iar să mai aibă răbdare numai o lună, să scape de validări, să se calmeze frămîntarea politică cel puțin în ce-l privește. I-a dat cuvîntul de onoare că are gata scrisoarea și că i-o va preda la ziua promisă. Un început de împlinire a și făcut mutîndu-și cancelaria de avocat din casa Cristianei încă dinainte de-a veni la putere, încît plecarea lui să fie mai ușoară... Totuși Cristiana era desperată, pierduse răbdarea și credea că are s-o poarte așa cu amînările la infinit. Desigur, ar fi putut intenta acțiunea de divorț și fără învoirea lui, dar astfel procesul risca să dureze ani de zile, iar ea însăși să îndure toate șicanele și mizeriile, toate răzbunările meschine ale unui om care nu cunoaște mila cînd e în joc un interes al lui...

— Odios personagiu ! mormăi Pahonțu morocănos.

Începu să urască pe Belcineanu ca pe un dușman personal. Îi forfoteau prin minte numai răzbunări romantice, prin care să-l oblige să se poarte cavalerește cu Cristiana. Mai cu seamă însă îl bătea gîndul să-i caute pricină, să-l provoace la duel și să-l ucidă, pedepsindu-l astfel pentru tot trecutul și, în același timp, dobîndind pentru Cristiana libertatea întreagă și imediată... Rîdea pe urmă singur de trubadurismele acestea și-și zicea că iubirea i-a încurcat mințile...

Dealtminteri purtarea lui Belcineanu față de Cristiana se asemăna cu aceea față de Toma. În paralelismul acesta se revela poate o voință de sus sau o predesti-

nare, se gîndea Pahonţu. Propunerea de odinioară, în casa lui Teofil, pe care i-a repetat-o pînă ce a venit la putere cu o insistenţă obositoare, a ajuns la scadenţă, dar n-a fost onorată. Deşi se jena, văzînd că nici măcar o aluzie nu-i mai face, i-a amintit dînsul. Întîi Belcineanu, aproape vexat că n-are încredere în cuvîntul lui, i-a explicat că pînă după alegeri nu se poate lucra nimic serios. A doua oară, la revelion la Sinaia, a răspuns glumeţ că răbdarea trece marea, adăogînd mai diplomatic că afacerea e de resortul şefului guvernului şi că are să vorbească negreşit cu şeful la momentul cuvenit...

Pînă acuma, hărţuit numai de necazurile lui sufleteşti, Pahonţu lăsase de fapt pe al doilea plan propunerea lui Belcineanu. Numai de cînd, despărţindu-se de Virginia, şi-a clarificat viitorul şi a prevăzut că se va însura din nou, obţinerea unui subsecretariat de stat, dacă nu chiar a unui portofoliu ministerial, a devenit o preocupare pentru dînsul. Se gîndea că fosta soţie a unui ministru s-ar putea simţi coborîtă măritîndu-se cu un bărbat care n-a fost nici o jumătate de ministru. El, fireşte, se credea superior tuturor miniştrilor prin talentul său, iar de cînd *România* s-a impus şi a devenit cunoscută în cercuri largi, declara cu mîndrie că el are misiunea cea mai nobilă, deasupra miniştrilor, anume aceea de îndrumător şi educator al opiniei publice. Mandatul de deputat i-a fost folositor numai pînă şi-a realizat visul de-a avea ziarul său. Prin participarea la şedinţele Camerei a putut să-şi facă relaţii în lumea politică şi conducătoare a României. Poate că şi acestea au contribuit la lansarea gazetei. În orice caz *România* a ajuns, într-un timp relativ scurt, printre cele mai răspîndite ziare şi mai cu seamă cu faima de incoruptibilă încît avea o influenţă puternică asupra cititorilor. Pahonţu personal nefiind lacom de bani a impus şi ziarului o corectitudine pe care a simţit-o îndată toată lumea. *România* putea greşi în aprecieri sau critici, dar totdeauna de bună-credinţă. De aceea nici variaţiile de atitudine nu erau suspectate ca interesate.

Pe urmă tot el revenea şi-şi zicea că atribuie Cristianei un suflet mărunt crezînd-o capabilă să-şi orienteze iubirea după mărimea socială întîmplătoare a omului. Subsecretariatul îi trebuia întîi pentru că Belcineanu i l-a propus şi nu admitea să fie prostit şi înşelat, şi numai în al doilea rînd pentru a mai urca o treaptă în ierarhia socială.

Cîteva zile după ce se terminară validările care dealtfel s-au făcut relativ calm, Pahonţu căută să aibă negreşit o explicaţie cu Belcineanu. Nu putea tolera să fie purtat cu vorba şi batjocorit, cum părea că vrea să facă soţul Cristianei. Fiindcă în ultimul timp avea impresia că îl evită puţin, Pahonţu nu a mai luat o întîlnire dinainte, de la care să se poată eschiva, ci a picat într-o zi la minister tocmai cînd aflase că Belcineanu e singur. Ca niciodată, Toma l-a întrebat direct şi fără sfială, dacă şi pînă cînd va mai trebui să-i reamintească promisiunea cu subsecretariatul pe care-l dorea odinioară... Belcineanu l-a întrerupt cu zîmbetul superior pe care-l arbora acuma permanent, dar şi plictisit şi acru :

— Dorinţa d-tale, dragă Pahonţule...

Şi tonul şi înfăţişarea ministrului îl înfuriară. Se stăpîni totuşi şi-l întrerupse la rîndul său, de asemenea zîmbitor, dar cu o impertinenţă calculată să restabilească egalitatea :

— Dorinţa mea ?... Te înşeli, dragă Belcinene... (Ministrul tresări.) Să nu inversăm rolurile ! A fost dorinţa d-tale insistentă, repetată... Pe care eu, chiar în principiu, am acceptat-o cu dificultate şi abia după o gîndire de... de şapte ori douăzeci şi patru de ore... Ştii, asta ca să fixăm poziţiile !

În primul moment Belcineanu se gîndise să-l poftească scurt afară, pe urmă, să continue cu „d-voastră", dar sfîrşi prin a-şi îndulci zîmbetul şi a continua cu o vioiciune prietenească, parcă nici n-ar fi observat impertinenţa :

— Da, da... Exact... Nu era nevoie să-mi reaminteşti... Dar mai trebuie să ai răbdare, să ţii seama de împrejurări... Abia de trei luni sîntem la putere, aşa că n-ai de ce să te alarmezi... Nu e vorba de un post

de şef de biurou, ci de o creaţie de mare răsunet, cu repercusiuni importante chiar asupra guvernării dintr-un anume punct de vedere. Primul ministru trebuie să chibzuiască, să consulte, să...

Într-o jumătate de oră nu i-a mai dat totuşi nici măcar o promisiune. S-a spălat pe mîini cu primul ministru, dar aşa fel încît Pahonţu n-a găsit motiv de supărare, ba dimpotrivă s-a crezut obligat a recunoaşte că trebuie să fie liniştit, să spere, în sfîrşit ca un solicitator oarecare... Numai după ce a plecat a băgat de seamă că a fost îmbrobodit cu fraze şi că jumătate conversaţia s-a pierdut cu ghinionul guvernului la Făgăraş unde, după ce a luat întreaga listă, unul din deputaţi, un preot, a murit brusc, tocmai cînd se pregătea să vie la validare, aşa că vor trebui făcute alegeri noi care vor fi însă mai grele, căci opoziţia are să-şi concentreze acolo toate sforţările şi pierderea unei alegeri parţiale la începutul guvernării ar fi o catastrofă ; şeful guvernului a dat sugestia să candideze chiar Belcineanu, ministrul de interne, mai ales că în judeţul lui s-au pierdut două locuri şi a rămas pe dinafară un devotat care ar fi foarte trebuincios în Cameră.

Pahonţu rămase mai hotărît să clarifice lucrurile, şi, dacă intenţia de tragere pe sfoară se dovedeşte, să rupă relaţiile cu Belcineanu. Peste vreo săptămînă, în timpul discuţiei la *Mesagiu*, apăru pe banca ministerială preşedintele Consiliului. Toma se apropie de capul guvernului să-l salute. Socotindu-l om de talent şi mai ales că *România* a avut în general o atitudine cavalerească faţă de partidul naţional şi nu i-a făcut dificultăţi inutile, primul ministru îl simpatiza. După cîteva cuvinte Pahonţu găsi momentul binevenit să-l felicite pentru frumoasa idee de-a acorda propagandei şi culturii rolul de căpetenie ce trebuie să-l aibă în statul românesc.

— Vorbesc, domnule preşedinte, ca un modest muncitor cultural ! adăogă dînsul mai umflat, deşi vorbea în şoaptă ca să nu deranjeze şedinţa. Sînt sigur că instituţia pe care vreţi s-o înfiinţaţi va avea o influenţă mare asupra creaţiei româneşti în toate domeniile spirituale. Se simţea nevoia unui organism care să răscolească şi să stimuleze energiile creatoare. Subsecretariatul pe lîngă preşedinţia Consiliului va putea strînge şi grupa şi organiza presa, artele, literele, ştiinţele, dar mai ales...

— Nu pot primi felicitările, domnule Pahonţu, fiindcă absolut nimic nu e adevărat din tot ce-mi spui ! zise preşedintele amabil dar serios. Ai fost indus în eroare !

— Cum se poate, domnule preşedinte ? protestă deputatul. Dar ştirea mi-a fost dată chiar de un ministru şi nu acuma, ci dinainte de-a veni la putere. Mi s-a numit şi persoana subsecretarului...

— Nu, nu ! reluă primul ministru. Ar trebui să ştiu şi eu, nu-i aşa ? Ei bine, eu nu văd foloasele etatizării culturii şi sînt francamente ostil unei propagande oficiale în materia aceasta. Pentru politică, da, dar asta se poate face cu mijloacele actuale. Artele însă şi literatura şi ştiinţa trebuie să rămîie libere, independente ca să poată înflori. Statul nu produce decît lucruri hibride cînd se amestecă în cultură... Cum vezi eu nu mă împac nici măcar cu ideea ! Aşa că n-aş putea tolera să se înfiinţeze o instituţie parazitară numai ca să-mi plasez un partizan, chiar dacă ar fi vremuri bune cu finanţe înfloritoare. Din nenorocire, ştii prea bine, luptăm cu destule greutăţi ca să putem face faţă nevoilor celor mari. Pentru experienţe nu e momentul...

— Atunci s-a abuzat vorbindu-mi-se în numele d-voastră, fiindcă am fost asigurat că tocmai d-voastră, domnule preşedinte, aveţi ideea înfiinţării subsecretariatului propagandei îndată după alegeri ! insistă Pahonţu. Vă rog să mă iertaţi atunci... Totuşi eu persist a crede utilă o instituţie mare, serioasă, care să unifice sforţările individuale ale creatorilor de valori româneşti. În alte ţări s-a şi realizat şi rezultatele...

— Artele şi ştiinţa n-au profitat nimic, întrerupse premierul indulgent. Cel mult guvernele respective au cîştigat o aureolă falsă de protectori ai culturii...

A doua zi apăru în *România* o informaţie răutăcioasă despre Belcineanu. A fost remarcată, iar Belcineanu s-a alarmat. Mai ales că venea imediat după

ce Pahonțu stătuse de vorbă cu primul ministru la Cameră, în văzul tuturor. Pînă acuma, afară de presa de partid, ziarele mari au păstrat o atitudine neutrală, ici-colo chiar binevoitoare. Desigur avea grija să alimenteze nu numai pe reporterii acreditați la interne, dar și pe alți ziariști care-l vizitau și care strecurau notițele simpatice. Știa, din experiență, că îndată ce un singur ziar va începe să-l atace sistematic, mai curînd sau mai tîrziu vor urma și celelalte.

Pînă să sosească Pahonțu la redacție, a fost căutat de trei ori de șeful de cabinet al lui Belcineanu. Nu l-a chemat la hotel ca nu cumva să fie ascultată convorbirea de portarii indiscreți. Titu Herdelea, spunîndu-i despre telefoanele ministeriale, observă zîmbind :

— Firește pentru notița de azi... E abilă și perfidă și malițioasă... L-a usturat rău... Drept să-ți spun și pe mine m-a mirat. Parcă erați prieteni ?

— Eu sînt prieten cu oricine cît e om de treabă... Cînd însă nu mai e, întorc și eu cojocul... Ciocoiașul ăsta a început să creadă că noi sîntem la cheremul lui, parcă m-ar fi cumpărat cu mandatele lor... Ei, am să-i arăt că sîntem independenți... Trebuie zgîlțîit să se trezească din beția atotputerniciei !

Herdelea nu mai zise nimic. Nu-i plăceau asemenea subite schimbări la față care totdeauna aveau pricini personale. Ziarul trebuie să servească interesele generale, nu ale individului, chiar proprietarul. Dar nu voia să se amestece. De cîtva timp nici nu mai făcea observații, de cînd Pahonțu a devenit arțăgos și nu mai tolera contraziceri. (A fost o ciocnire mai aprigă între ei, deunăzi, din pricina Virginiei, cînd Titu, cu un curaj neobișnuit la dînsul, i-a spus verde că s-a purtat murdar.)

Pahonțu fierbea împotriva lui Belcineanu. Se asmuțea singur și-i descoperea toate defectele și păcatele. Azi-noapte a schițat în gînd un articol în care îl prezinta ca o pată rău mirositoare a unei guvernări care ar debuta altfel promițător. Se așeză să-l scrie. Telefonul zbîrnîi curînd. În receptor răsună glasul lui Belcineanu, mieros și afabil ca odinioară, înainte de-a se înscăuna la putere :

— Bine, dragă prietene, ce s-a întîmplat ? Văd în *România* o notiță care...

— Da... Și ? întrerupse Pahonțu hîrîit.

— Ei bine, nu pricep nimic ! zise Belcineanu. Te credeam prieten...

— Aa, prieten ? strigă Toma cu un rîs nervos. Un prieten în orice caz pe care-l poți minți și înșela și trage pe sfoară, pe care-l cumperi cu o promisiune și-l prostești cu o propunere ?

— Pardon, ți-am repetat și acum cîteva zile că...

— Sînt lămurit, domnule Belcineanu ! continuă Pahonțu triumfător. Am fost dealtfel din primul moment. Am știut ce urmărești. Înadins te-am lăsat să văd pînă unde ai să mergi cu mistificarea folositoare pentru d-ta !... Ei bine, eu astfel de prietenie nu înghit, excelență ! Mă lipsesc !... Eu nu sînt slugă, onorate domn ! Eu sînt stăpîn, domnule, și nu stăpîn trecător ca d-ta !... Eu nu mă ciocoiesc în nici un fel fiindcă stau pe picioarele mele !... Nimeni nu și-a bătut joc de mine fără să fi primit replica cuvenită, domnule Belcineanu ! Firește, la timpul său !... În sfîrșit a sosit și timpul d-tale ! Iar replica va fi tot atît de delicată cum a vrut să fie batjocura d-tale !... Așa, domnule !... Și cu asta s-a isprăvit !

La celălalt capăt al liniei Belcineanu, de cînd Pahonțu a început să ridice tonul, a așezat domol receptorul pe furcă de teamă să nu-i fie dat a asculta și înjurături. Cu ziariștii ăștia te poți aștepta la orice. Pahonțu n-a observat că vorbește singur decît la urmă cînd aștepta o ripostă și nu venea nimic.

— Să te ia dracul ! bufni dînsul trîntind receptorul. Atît mai bine !

Se mai învîrti puțin prin biurou și se porni mai însetat la scris. Îi venise și titlul : „Mistificatorul"... Nu pomenea deloc numele lui Belcineanu și nu întrebuința nici o vorbă grea. Totuși a doua zi articolul a făcut senzație și a fost comentat în fel și chip.

Abia peste vreo trei zile își puse întrebarea dacă lupta pornită contra lui Belcineanu n-a nemulțumit și pe Cristiana sau dacă nu-i va provoca vreun neajuns. Se spăimîntă. Ar fi trebuit s-o consulte întîi, nu

să o ia prostește... Se hotărî să meargă la d-na Teleman, să o întrebe. Pe la amiază se pomeni la telefon cu însăși Cristiana :

— Îți mulțumesc !... Știu că pentru mine faci !...

— Sînt fericit ! murmură dînsul. Mă mustram că nu te-am prevenit cel puțin...

— Poimîine merg la Iuliana... Vino și d-ta !

Toma rămase cu receptorul la ureche parcă ar fi vrut să prelungească ecoul unei bucurii...

Capitolul VII

PRIGOANA

1

— Bravo, frate Pahonțule ! În sfîrșit pe linia dreaptă ! strigă Dolinescu așezîndu-se în fața lui, lîngă biurou. De vreo două săptămîni ziarul tău mi-e mai simpatic !

— De cînd cu Belcineanu ? zîmbi Toma satisfăcut.

— Cum ai putut să-l cocoloșești atîta vreme și aproape să te guduri pe lîngă el ? se miră Dolinescu cu privirea-i tăioasă. Nu te-am înțeles... E prototipul politicianului de azi, o mașină de tocat vorbe goale și minciuni grosolane, o pacoste cu doctrină care, numai din pricina lașității, îmi închipuiesc, nici măcar nu fură ca să-l poți înjura mai apăsat !... Firește, nu înțeleg nici cum v-ați învrăjbit acuma, din senin... Dar asta-i altă socoteală ! Plăcut e că v-ați învrăjbit !... Văd că te întuneci, frate-meu ! Nu, te rog ! Nu te supăra ! Altceva am cu tine ! Lucruri serioase ! Nu te formaliza pentru o glumă proastă tocmai acum !

Ironia rece nu numai din cuvintele și tonul lui Dolinescu dar privirea, zîmbetul și toată înfățișarea care o încadrau, enerva pe Pahonțu acuma mai mult ca altădată. Se simțea la întorsătura cea mai gravă din viață. De-atîtea ori în trecut și-a închipuit că o clipă îi va hotărî soarta. Toate acelea au fost jucării. Acuma e criza cea mare, după care nu mai poate urma

decît fericirea sau moartea. Dolinescu chiar dacă ar ști ce se petrece în sufletul lui, n-ar putea pricepe. El n-a avut nevoie să lupte decît cu lumea de-afară, niciodată cu sine însuși. Aerul de suficiență morală și de superioritate boierească făceau pe Pahonțu să scrîșnească :

— Nu, nu !... Spune, Barbule, cele serioase ! Sper că te vor prinde mai bine ca ironia ieftină !

Dolinescu, după o întrevedere cu Utalea, care se dovedea într-adevăr devotat fraților de cruce, hotărîse să candideze la Făgăraș. * Vacanța s-a declarat oficial deunăzi și s-a fixat și data alegerii parțiale peste vreo șase săptămîni.

— Nu vreau să-ți cer sfatul, reluă Dolinescu puțin de sus. Dealtfel rîndul trecut m-ai aprobat. Hotărîrea mea e definitivă. Planul de campanie e stabilit în toate amănuntele. Toți vom lupta cu ultima energie pentru izbîndă. Sînt sigur de victorie. Patru săptămîni nu ne vom mișca din satele Făgărașului. Fiecare român va fi dăscălit. Nu cerem voturi, ci adeziuni. Oamenii trebuie să meargă cu noi din convingere și să rămîie credincioși toată viața !

— Distincție cam bizantină ! observă Pahonțu. În definitiv și pentru voi rezultatul e totul, ca și pentru ceilalți !

— Mulțumesc de compliment, frate-meu, dar nu vreau să mă cert ! făcu Dolinescu repede. E o luptă grea. Marea noastră probă de putere. Adversarii nu ne vor cruța. Și sînt mulți. Trei partide de opoziție cu organizații solide, plus guvernul. Am auzit că va can-

* Contextul în care romancierul amintește hotărîrea „fraților" de a participa la alegeri este revelator pentru esența noilor relații („după o întrevedere cu Utalea"). Sugestiile erau formulate încă din capitolul precedent, în care finanțarea din umbră a mișcării este legată direct de același Utalea, „marele financiar și om de afaceri" (*supra*, p. 224. Prin inegalabila sa artă compozițională, Rebreanu izbutește să surprindă un fenomen acut al vieții politice interbelice, sugerînd caracterul de clasă al mișcării de tip fascist. Ideea revine, ca un leit-motiv, pe parcursul romanului („Așa sînt ăștia... n-ai băgat de seamă ? Toți oamenii cu bani mulți parcă seamănă între dînșii...", Titu Herdelea, *infra*, p. 311).

dida primul ministru sau Belcineanu al tău. Vor să ia alegerea cu orice preț. O cădere pentru guvern ar însemna compromiterea guvernării și mai ales scurtarea ei... Cum vezi, nu sînt perspective trandafirii și avem nevoie de toate sforțările ca să biruim totuși împotriva tuturor. Noi nu ne speriem de greutăți. Dictonul vechi : cu cît dușmanii sînt mai mulți cu atît gloria e mai mare !...

După obiceiul său vorbea repede și mult. Pahonțu asculta fără mare atenție. El era preocupat de ale lui și de un răstimp se lăsa copleșit. Dolinescu se opri singur întrebînd :

— Ei, ce zici, frate Pahonțule ?

— Nimic !... Din moment ce spui că ai hotărît irevocabil...

— Sigur ! zise Dolinescu. Dar părerea și concursul tău mă interesează.

— Mai mult concursul decît părerea, știu, mormăi Pahonțu.

— Ești rău dispus, frate-meu ! Am băgat de seamă... Totuși contez pe tine. Ești doar de-al nostru în înțelesul cel bun !...

Cîteva minute și se sculă să plece. Mai înainte însă trimise servitorul să cheme pe Ionescu A. Ion, care-l însoțea și care trecuse în biuroul lui Herdelea, să-l aștepte.

— Sper că nu ești supărat și d-ta pe mine ? îi zise Toma. Îmi ajunge Cintia !... Ai văzut de ce n-am putut nici să promit, nici să refuz să vă cunun ! Crede-mă, prietene, am suferit și eu destul, și voi mai suferi !... Titu îmi spunea că vă cunună el cu Virginia... Foarte bine. Îmi pare rău că nu voi fi la nuntă.

Ionescu fusese mai mult mîhnit decît supărat cîtă vreme n-a știut de ce se codea Pahonțu. Pe urmă a trebuit să-l evite din cauza Cintiei. Răspunse puțin trist :

— Cununia noastră e buclucașă... Abia fixarăm data și iată că trebuie s-o amînăm din nou pînă după alegerea de la Făgăraș, adică pînă după Paști...

Apoi Pahonțu rămase singur și puțin înduioșat ca și cînd l-ar fi năpădit amintirile vieții burgheze cu fericirea ei blîndă și caldă pe care nici o zguduire n-o poate tulbura. Farmecul trecutului îi apărea cu atît mai dulce cu cît viața lui prezentă era mai singuratecă și mai zbuciumată...

N-a putut rezista mai mult de două săptămîni la hotel unde zgomotul și gălăgia îl țineau într-o încordare nervoasă insuportabilă. Și-a găsit în strada Elena un mic apartament pe care și l-a împodobit cu toate cele trebuincioase pentru odihnă. Avea numai un dormitor, o odaie de lucru cu biblioteca redusă (mare parte o lăsase la Virginia), camera de baie și un foarte mic *hall*-vestibul, cu intrarea direct din stradă. O femeie angajată anume venea de două ori pe zi, la ore fixe, să îngrijească de curățenie. Aici își petrecea Toma timpul liber. Nu mai mergea nicăiri, mai ales seara. Era într-o așteptare mare ca o fecioară în preajma nunții. De la redacție spre casă trecea prin Cișmigiul care, în decorul de iarnă, uneori avea aspecte polare. Strada lui era curată, asfaltată, liniștită, puțin dosnică, cu trotoarele străjuite de castani și salcîmi bătrîni... Nu primea pe nimeni, afară de servitorul de la gazetă și numai cînd era chemat de dînsul. Nici nu-și dăduse adresa nimănui, iar telefonul avea număr secret ca el să poată comunica la nevoie, dar să nu fie deranjat de inoportuni... Își aranjase binișor interiorul, deși se simțea lipsa unei mîini de femeie. Totuși se plictisea acasă. Singurătatea îl apăsa. Devenea prada tuturor gîndurilor și fără putință de apărare. Pînă și gîndul morții îi apărea, misterios și ispititor, nu ca odinioară, pe front, cînd moartea era o vedenie de fiece clipă...

După-amiezile se ducea nesmintit la ședințele Camerei. Acolo, în atmosfera de intrigi, bîrfeli, minciuni, unde se nășteau, se răspîndeau și se îngroșau toate zvonurile care întrețineau în presă și în public pasiunea pentru tot ceea ce e în legătură cu politica, acolo Pahonțu se pomenea luat de vîltoarea în care i se înecau toate grijile... La Cameră, pe faimoasele coridoare și la bufet, rareori o senzație trăiește mai mult de o zi. „Mistificatorul“, răsunătorul articol al lui

Pahonțu despre Belcineanu și ruperea relațiilor dintre dînșii, au ținut trei zile, pe urmă au trecut pe planul al doilea. Ici-colo cîte-o înțepătură din *România* contra ministrului de interne mai făcea ocolul culoarelor, dar se stingea îndată. Pahonțu cunoștea prea bine acestea. El continua campania pentru marele public cititor în ochii căruia voia să micșoreze și să demonetizeze pe Belcineanu, dacă nu să-l nimicească.

În primele zile ale campaniei s-a așteptat să fie vizitat de anume emisari ai lui Belcineanu. N-a venit nimeni, ceea ce l-a îndîrjit mai mult, arătîndu-i că ministrul se socoate destul de puternic ca să înfrunte atacurile. Alte ziare nu s-au asociat probabil pentru că nu se aruncau în sarcina ministrului fapte ci numai vorbe și calificative... De aceea a fost mirat, în după-amiaza zilei cînd a fost vizitat la redacție de Dolinescu, pomenindu-se la Cameră, în timpul ședinței, cu un bilețel de la Teofil Drugeanu care-l ruga să-l întîlnească într-o anume sală unde-l aștepta. Deși Teofil, de la începutul campaniei din *România*, nu l-a mai căutat și a evitat să-i vorbească, dealtfel ca și alți cîțiva prieteni apropiați ai lui Belcineanu, Pahonțu n-a pregetat să meargă la întîlnire, să afle ceva mai ales despre reacțiunile intime ale ministrului.

— Mă faci conspirator ca să nu te simtă patronul că te întîlnești cu mine sau te-a trimis chiar el? zise Pahonțu batjocoritor.

Tînărul Drugeanu răspunse calm și pe un ton moralizator care irită îndată pe Pahonțu. Lui Belcineanu i-e indiferentă campania de meschinării, dar lumea străină nu înțelege cum se poate preta un om de talent la astfel de procedee.

— Ascultă, Teofile! întrerupse aprins Pahonțu. Tu nu-ți dai seama că exagerezi? Că-ți permiți lucruri pe care nici o prietenie nu le scuză?... Te-am iubit și te-am prețuit și ți-am primit deseori obiecțiile cînd izvorau din convingeri adevărate... Dar tu acuma vorbești dintr-un servilism nedemn de tine, Teofile!

— N-are a face servilismul aici, zise Drugeanu liniștit. Dar pentru că vorbești de servilism, apoi servil

e tocmai sistemul de-a fi azi prea plecat și mîine prea țanțoș. Omul corect găsește veșnic linia demnității firești!

— Atunci, băiete, tu n-ai găsit-o, să știi! strigă Pahonțu. Și nu-ți permit să-mi faci tu mie morală și să mă înveți cum să-mi conduc ziarul! Sînt liber pe acțiunile mele. Cui nu-i place, atîta pagubă!

— Nu țipa că nu mă impresionezi, ripostă Teofil mereu calm. Prietenul adevărat trebuie să-ți spuie nu ceea ce face plăcere, ci adevărul! Prietenul adevărat nu te lasă să dai în gropi, să...

— Ei bine, eu mă lipsesc de astfel de prieteni! răcni Toma văzînd roșu. Eu nu primesc ofense subt pretext de prietenie pentru a proteja un incorect!... Nu permit să-mi fie pusă la îndoială rectitudinea profesională! Ai înțeles, domnule?... Ei, atunci s-auzim de bine! D-ta rămîi cu Belcineanu, iar eu îmi urmez calea!

Se înfuriase de tot. Ca și cînd n-ar mai fi putut răbda discuția, se întoarse brusc și, fără să-i dea mîna, ieși cu niște pași grei, bocănitori, trîntind ușa, Teofil îl urmări cu privirea zicînd disprețuitor:

— Convingerile tale se știe cît prețuiesc!...

Pe coridor un deputat majoritar, tip de burghez bine hrănit și iubitor de-a umbla cu vorba, opri pe Pahonțu fără să observe că e mînios:

— Ai auzit? La Făgăraș, din partea noastră, candidează Belcineanu din ordinul șefului... Bine stăm dacă trebuie să sară însuși ministrul de interne!

Pahonțu îl măsură o clipă parcă i-ar fi vorbit într-o limbă necunoscută. Apoi izbucni ca și cînd i s-ar fi luminat gîndurile:

— Belcineanu candidează?... Atunci d-aia venea bunul meu prieten să-mi ofere sfaturi!... Va să zică i-e frică!... Uite prietenii!... Nu-mi mai trebuie prieteni! Dușmanii sînt mai statornici!... Nu-i așa, domnule?

Deputatul uluit bolborosi cu o schimonositură care voia să fie surîs:

— Just... foarte just... Ferește-mă, Doamne, de prieteni!

2

Peste trei zile, vineri, în incinta Camerei, șezînd liniștit la locul său și ascultînd cu gîndurile aiurea un discurs de duzină, Toma își aduse aminte, parcă i-ar fi șoptit cineva, că trebuie să plece imediat la d-na Teleman. Era singura lui bucurie în timpul din urmă. S-ar fi dus în fiece zi dacă nu i-ar fi fost rușine. Nu se anunța. Voia să aibă totdeauna o surpriză, chiar neplăcută cînd nu găsea acasă pe nimeni. Spera necontenit că va găsi și pe Cristiana, ceea ce s-a și întîmplat de două ori. Astfel fiecare drum era cu emoție și cu o vrajă nouă... Firește, inima îl îndemna de multe ori să deie de știre ca eventual d-na Teleman să dea știrea mai departe. Îi era frică să nu o supere. Ar fi fost o catastrofă dacă ar fi pierdut acuma favoarea acestei femei înțelegătoare. Ar fi însemnat să piardă orice nădejde de-a mai vedea pe Cristiana...

Bătrînul fecior îl întîmpină cu figura rubicondă discret voioasă și-l introduse în salonașul obișnuit unde apăru curînd și d-na Teleman zicînd cu vioiciune:

— Ce curios! Adineaori, nu sînt nici zece minute, Cristiana mi-a telefonat că are o mică cursă în oraș și pe urmă vine la mine. Și, în locul ei, sosești d-ta!... Parcă v-ați fi vorbit așa de mult se potrivește întîmplarea!

— Poate că am început să dobîndesc și eu darul special al presimțirii, mărturisi Pahonțu zîmbind. Din nenorocire însă nu e în puterea voinței mele ci a întîmplării. Se poate să fi fost într-adevăr un imbold tainic care m-a făcut să părăsesc ședința Camerei poate chiar în momentul cînd se hotăra și ea să treacă pe aici... Precum o taină este tot ce se petrece cu mine din clipa cînd am văzut-o întîia oară...

— Mie mi s-ar fi părut că e o simplă dragoste! spuse amfitrioana cu o ironie foarte ușoară și simpatică.

— Simplă nu, doamnă! protestă dînsul.

— Orice iubire e unică și plină de toate tainele și complicațiile pentru cei ce o trăiesc!

— Desigur! Toţi îndrăgostiţii îşi închipuie că iubirea lor e cea mai sublimă aventură din toate timpurile! recunoscu Toma. Pentru că fiece iubire adevărată e o nouă descoperire a universului. Mai mult, doamnă! Sînt unele iubiri, dacă nu toate, care înseamnă mari predestinări, atunci anume cînd două fiinţe se regăsesc împotriva lor însăşi... Nu toţi oamenii au bucuria sau durerea asta sau nu în toate vieţile...

De cînd şi-a mărturisit dragostea Cristianei, îi plăcea să-şi disece sentimentele şi să le descopere origini supranaturale. Şi fiindcă n-avea cu cine să le discute în contradictoriu, se spovedea d-nei Teleman care, prin micile obiecţii, îi fertiliza elocvenţa. În ultimul timp conversaţia lor se învîrtea necontenit în jurul aceleiaşi teme care pentru el părea inepuizabilă deşi în realitate învestmînta în cuvinte noi lucrurile vechi. D-na Teleman, ca toate femeile, era măgulită să fie depozitara secretelor lui, cu atît mai mult că atunci cînd se afla de faţă cu Cristiana vorbea numai de lucruri indiferente, deseori numai politică...

Cristiana sosi după vreun sfert de oră şi nu se miră găsind pe Pahonţu ca şi cînd ar fi ştiut că trebuie să vie. Un răstimp lichidară banalităţile introductive. Pe Cristiana o interesa ce-a fost la Cameră şi dacă Belcineanu s-a văzut pe-acolo. Pe el întrebarea îl jena. Îi aducea aminte că e tot soţia lui... Pe urmă deodată Cristiana spuse cu alt glas în care tremura speranţa unei bucurii:

— M-a anunţat Mihai că astăzi are să-mi facă o plăcere... Cred că ştiu despre ce plăcere e vorba şi totuşi parcă nu îndrăznesc să fiu sigură!

Ceilalţi doi ştiau de asemenea despre ce era vorba, dar se mulţumiră a zîmbi înţelegător. Atmosfera părea muiată într-un artificiu chinuitor. Toţi trei rosteau cuvinte şterse în vreme ce în sufletul lor se zbăteau altele fierbinţi pe care le înăbuşeau acolo fie dintr-o discreţie exagerată, fie din cauza convenţiilor care n-ar tolera exprimarea sentimentelor intime decît cel mult în patru ochi, afară dacă nu subt o formă glumeaţă. Relaţiile dintre ei nu reuşiseră încă să se clarifice deplin. Cristiana cu Iuliana între ele aveau intimităţile

lor vechi încît îşi ghiceau şi gîndurile din depărtare. Dar, dintr-o sfială puţin firească la o femeie de treizeci de ani, Cristiana nici ei nu i-a mărturisit direct sentimentele pentru Pahonţu şi nici intenţiile ei pentru viitor. (Dealtfel nici ea însăşi nu era prea sigură.) Totuşi, prin simţul natural de divinaţie al femeilor în materie de iubire, Iuliana a urmărit evoluţia ei parc-ar fi citit într-o carte deschisă. Accentuarea nemulţumirilor ei casnice coincidea cu apropierea de Pahonţu. Belcineanu n-a devenit mai rău sau mai bun de cum a fost întotdeauna, numai Cristiana îl vedea acuma prin alţi ochelari... Astfel d-na Teleman era obligată, ca una care se afla mai în intimitatea fiecăruia, să fie o trăsătură de unire între două inimi, cum îşi definea ea însăşi rolul spre a-l putea juca fără a se simţi stînjenită de alte consideraţii.

După o tăcere confuză care s-a suspendat în aer pe urma cuvintelor Cristianei părea că e nevoie de o replică sinceră, sigură, capabilă să încălzească şi să alunge artificialitatea. Iuliana îi zise deodată ca şi cînd ar fi lăsat deoparte pe Pahonţu şi ar fi fost numai ele singure:

— Ar fi timpul să-ţi redea libertatea, draga mea!... S-ar schimba imediat toate împrejurul tău şi sînt sigură că te-ai simţi renăscută!

Cristiana îşi alunecă fără voie ochii peste Pahonţu şi zări pe faţa lui o înmărmurire. Mai ales ca s-o risipească, răspunse şi ea parcă dezbrăcată de sfiala obişnuită:

— Nici nu mai are motive să mă amîne cu scrisoarea... Au trecut toate termenele şi s-au aşezat apele politice de care se temea... Afară dacă n-ar vrea să mă şicaneze...

— Sau dacă, faţă de perspectiva de-a te pierde, nu va fi cuprins de o nouă izbucnire amoroasă şi să nu se mai poată despărţi de tine, zise d-na Teleman rîzînd şi uitîndu-se la Pahonţu.

— În privinţa asta sînt liniştită, vorbi d-na Belcineanu cu glasul puţin înduioşat ca şi cînd ar fi durut-o cuvintele sau amintirile ce se răscoleau. Belcineanu n-a iubit niciodată cu adevărat decît politica. E singura

lui pasiune pentru care e în stare să facă orice sacrificii, morale ca și materiale, poate chiar și crime, întocmai cum alții fac pentru iubire...

Toma se gîndea că acuma ar fi prilejul să participe și el la intimitatea ce se țesea și să le povestească motivele pentru care a rupt relațiile cu Belcineanu, mai cu seamă că ele habar n-aveau, dealtfel ca toată lumea, de cauzele adevărate ale conflictului. Se opri la timp gîndindu-se că orice amestec al lui între ei ar fi o nedelicatețe grosolană.

— Ei bine, i s-ar oferi tocmai posibilitatea să se consacre deplin pasiunii lui! făcu d-na Teleman cu vioiciune.

Convorbirea se menținea persistent în jurul lui Belcineanu, așa că Pahonțu se simțea obligat să tacă mai mult ca altădată. Ca să-l atragă între ele, d-na Teleman se întoarse deodată spre dînsul :

— Într-adevăr, mulți bărbați iubesc politica mai presus de toate în lume... Și d-ta, dacă nu mă înșel, domnule Pahonțu, ai crezut în politică mult sau mai crezi?

— Am crezut, adevărat, mult, zise el cu glas convalescent. Poate mai cred și azi, firește nu cu atîta intensitate și oarecum în subsidiar, cum se zice în justiție. Pentru noi idealul vieții e totdeauna o realizare exterioară. Asta e rezultatul educației de milenii : bărbatul să domine pe alții, să conducă pe oameni cu armele sau cu inteligența. Bucuriile inimii sînt socotite distracții trecătoare. Fericirea nu e în tine, în plinătatea sufletului tău, ci în succesele dobîndite asupra lumii... Și totuși fiecare bărbat poate ajunge să-și dea seama că o sărutare e mai prețioasă pentru ființa lui decît cucerirea unei provincii. În viața fiecăruia poate apărea femeia care provoacă criza supremă și care hotărăște nu numai viitorul lui dar uneori al omenirii. E răscrucea cea mare pe drumul vieții. Atunci, femeia aceea și numai aceea nu mai e o distracție sau o aventură sau o dragoste, ci chemarea destinului căreia nu-ți poți rezista. Atunci părăsești tot, nu te mai uiți în urmă și nici măcar înainte, ci numai în ochii ei în care se află marea taină a începutului și sfîrșitului, merindea nemuririi... Ce importanță mai are atunci politica sau soarta celor din jurul tău?

— De cînd e lumea îndrăgostiții au fost romantici și vor fi pînă la sfîrșitul lumii, zise d-na Teleman puțin visătoare.

— Desigur! făcu Toma aproape bucuros că i-a întrerupt divagațiile și totuși continuînd : Totuși nu mă gîndeam la îndrăgostiții de toate zilele pe care extazul apropierii trupești îi face romantici, ci la cei puțini, rari care pornesc cu conștiința clară, ținîndu-se de mînă, pe cărarea destinului...

D-na Teleman era încă sentimentală ca toate femeile în amurgul bătrîneții. Îi plăcea limbajul înflorit, figurat și cu tremurări vocale. Asculta uitîndu-se la Pahonțu, foarte atentă și totuși vădind că nu reține decît muzica cuvintelor pe cînd sensul lor alunecă pe lîngă ea ca picurii de ploaie pe o haină impermeabilă. Din cînd în cînd întorcea furiș privirea spre Cristiana cu un mic gest de admirație. Cristiana însă în colțul canapelei, își răsturnase capul pe speteaza de lemn sculptat și privea cu ochii închiși parcă dincolo de tavanul vopsit cu ulei într-o culoare foarte vie. Pahonțu a văzut-o cu coada ochiului și i s-a întipărit ca un desen în inimă curba caldă a gîtului și a bărbiei. O simțea că ascultă cu sufletul și că, pentru ea, ca și pentru el, cuvintele sînt numai clapele care exteriorizează rezonanțele multiple ale fibrelor străvechi prin care omul comunică direct cu trecutul și viitorul... În salonul călduț, în care înserarea povestea sosirea întunericului, se urzea o atmosferă tainică, blîndă, ca în așteptarea unei revelații...

Deodată, tocmai cînd Cristiana voia să-l oprească parcă n-ar mai fi putut suporta cuvintele care-i răscoleau inima, se deschise ușa și intră bătrînul fecior anunțînd cu solemnitatea cuvenită :

— Domnul ministru Belcineanu!

Glasul servitorului sfîrtică pînza sentimentală care apoi se destrămă de tot cînd, în pragul ușii rămasă deschisă, apăru Belcineanu.

Toți patru abia își stăpîniră o tresărire. Și toți se simțiră cuprinși de panică parcă s-ar fi surprins reciproc

asupra unor fapte ruşinoase. Pahonţu mai ales găsindu-se faţă în faţă cu omul pe care-l denunţa cotidian ca pe un răufăcător.

Gazda îşi reveni imediat şi-l întîmpină cu cel mai afabil surîs :

— Ce plăcere, domnule ministru !... N-ai mai venit pe la mine de-atîta vreme... Ar trebui să fiu supărată, dar...

— Dragă Iuliana, tu ştii viaţa mea cît e de agitată din toate punctele de vedere, spuse Belcineanu serios, aproape rece, ca un fel de scuză, sărutîndu-i mîna mai ceremonios ca şi cînd ar fi vrut să cîştige timp. Trecînd la Cristiana şi sărutîndu-i mîna la fel, continuă explicaţiile către d-na Teleman : Nici acuma nu veneam, ca să vezi cît sînt de nepoliticos, dacă nu se întîmpla să aflu că...

Pahonţu se ridicase în picioare, emoţionat şi jenat. Nu ştia ce atitudine să aibă. Îşi pipăi cravata, se îndreptă puţin din şale şi privirile îi alunecau peste tot parc-ar fi căutat un sprijin. D-na Teleman, încurcată şi ea oricît avea obişnuinţa mondenă, ezita dacă trebuie să justifice prezenţa lui împreună cu Cristiana şi aştepta să vază ce va face Belcineanu. Fără nici o şovăire, deşi a chibzuit o secundă, şi întrerupînd numai puţin convorbirea începută, Belcineanu se întoarse la Pahonţu şi-i întinse mîna zicînd incolor şi evitîndu-i privirea :

— Ce mai faci ?

Pahonţu se plecă uşor, răspunzînd puţin răguşit :

— Am trecut pe la d-na Teleman să...

Ministrul însă nu-l ascultă şi reveni la Iuliana continuîndu-şi vorba :

— ...astă-seară chiar trebuie să plec în Ardeal... Pentru diseară aveam o înţelegere cu Cristiana şi nu puteam pleca fără s-o vestesc... Ţi-ai fi închipuit că m-am răzgîndit, zise deodată către nevastă-sa cu un glas în care batjocura predomina fără să rănească. Trenul meu pleacă la şapte jumătate, urmă iar către gazdă. Trebuia prin urmare s-o văd numaidecît. De-acasă jupîneasa mi-a răspuns că doamna a ieşit şi n-a spus unde. Am ştiut că aici e refugiul ei...

Complect liniştit şi sigur pe sine, termină cu surîsul de superioritate care enerva totdeauna pe d-na Teleman încît observă puţin înţepat :

— Poate că a şi avut nevoie de refugiu...

— Acuma însă am să ţi-o răpesc, dacă nu te superi, reluă Belcineanu fără a se sinchisi de aluzia ei. Fireşte, cu consimţimîntul tău, dragă Cristiana, adăogă iar ironic către soţia sa. Căci altfel de răpiri, violente şi romanţioase, la vîrsta mea ar fi cam riscate !

— Fiindcă spui tu, nu te pot contrazice ! răspunse Cristiana ridicîndu-se. În orice caz de data asta te urmez cu mare plăcere !

Belcineanu întoarse capul cu o privire ciudată. Păru că vrea să riposteze, pe urmă cu glasul grav de la început, povesti d-nei Teleman cum a fost silit să candideze el la Făgăraş ca să nu se piardă alegerea acuma, la începutul guvernării, cît e de delicată situaţia avînd toată opoziţia împotriva lui, la care se adaogă şi gruparea fraţilor de cruce, foarte activă şi belicoasă, care a invadat de pe acuma toate satele făcînd o propagandă extrem de eficace mai ales printre ţărani... Chiar azi a primit nişte rapoarte alarmante de la prefectul de acolo şi asta l-a obligat să plece imediat la faţa locului să ia comanda operaţiilor electorale...

— Cînd eşti ministru de interne ai destule mijloace de luptă şi de convingere ! spuse d-na Teleman surîzînd la rîndul ei ironic. Primejdia nu e chiar aşa de gravă !

— La o alegere parţială nu merge cu mijloacele la care faci aluzie, zise Belcineanu serios. Toată ţara îşi concentrează atenţia acolo, jurnalele ţipă, şefii opoziţiei fac scandal în parlament şi asaltează pe rege cu proteste... Nu e glumă, Iuliana, crede-mă !

Peste cîteva minute Cristiana îi atrase atenţia că era grăbit. Îşi luară rămas bun. El dădu iar mîna cu Pahonţu, dar fără a mai spune ceva. Ea îi zise tulburată şi cu glas slab :

— La revedere !

Pe cînd Toma îi săruta mîna ea îşi apăsă mai îndelung degetele pe gura lui, şoptind aproape imperceptibil, numai din buze :

— În curînd...

— Acuma să mai stai puțin și cu mine, zise d-na Teleman după ce dispărură soții. După fiece întîlnire cu Belcineanu simt nevoia unei primeniri, nu știu de ce...

Pahonțu mai rămase un sfert de oră. Întîlnirea cu Belcineanu pentru el a fost parcă un semn rău. Toată fericirea ce o trăise aici se evaporase lăsîndu-i în suflet o amărăciune pe care nici gestul Cristianei n-a mai putut-o șterge. D-na Teleman îl asigură că a sosit mîntuirea și pentru biata Cristiana, bîrfi puțin pe Belcineanu și în sfîrșit îl invită insistent și drăguț să vie într-una din zilele astea să ia masa împreună cu generalul care mereu întreabă de dînsul...

3

Pahonțu a plecat din casa Teleman cu un sentiment ciudat de deprimare și prăbușire. S-a uitat la ceas: șase. În automobil, pînă la redacție, a avut cîteva clipe cînd i-a fulgerat prin minte să renunțe la femeia asta care a apărut ca un uragan distrugător în viața lui, i-a sfărîmat familia, i-a înstrăinat copiii, i-a anihilat ambițiile și l-a redus sufletește la o zdreanță tremurînd de dorul ei... Dar numaidecît izgoni însăși ispita unor astfel de gînduri ca un sacrilegiu. Simțea, dincolo de rădăcinile tuturor gîndurilor, că fără Cristiana lumea ar înceta de-a mai exista pentru dînsul întocmai cum va înceta în momentul cînd va muri...

Așezîndu-se pe fotoliul de la masa de lucru în cabinetul de la *România* s-a uitat, fără voie, la pendula ce se afla pe peretele din față și a citit în gînd clar: șase și jumătate. Cînd își dădu seama se întrebă: „Ce mă interesează atîta ceasul?“ Dar nu mai căută nici un răspuns. Pe biurou, în corespondență, găsi o scrisoare de la Dolinescu. Îi povestea scurt, în fugă, milităreşte, cum au început să lucreze în județul Făgăraș, cum poporul îi primește cu drag și cum autoritățile

îi prigonesc în toate felurile.* Și încheia aducîndu-i aminte că el e singurul lor prieten și sprijin... Pahonțu dădu deoparte scrisoarea mormăind:

— Da, da... Sînt bun la nevoie... Numai la nevoie...

În același timp sentimentul de alarmă se adîncea în sufletul lui. Parcă atîrna în aer o primejdie care-l pîndea gata să se abată. De cîte ori intra cineva se aștepta să i-o anunțe, precum de cîte ori suna telefonul ridica receptorul cu emoție... Ca să mai scape de obsesia asta întrebă de Herdelea care tocmai sosea de la Cameră și-i istorisi cîteva zvonuri proaspete, culese pe culoare, bune de utilizat pentru gazetă. De cînd era deputat, Titu parcă întinerea. Îl pasionau hărțuielile mărunte și zgomotoase între oameni și coterii adverse, polemicile scandaloase, agitațiile multiple care țineau toată lumea într-o încordare permanentă și alcătuiau lupta politică. Pahonțu se antrena ușor în asemenea discuții, totuși acuma păru mai puțin curios, așa că Herdelea, după ce-și goli sacul, dispăru ca să revie mai tîrziu pentru obișnuita conferință redacțională.

La șapte și jumătate Toma rămase iar singur în birou ca să-și scrie articolul ce și-l rezervase pentru a doua zi. În clipa cînd și-a rezervat locul se gîndise vag că va scrie ceva despre frații de cruce în campania electorală, mai mult pentru că i se oferea un titlu atrăgător. Acuma ezita. Mai sînt săptămîni pînă la alegere. Trebuie ceva mai actual... Era însă distrat. În creieri i se vîltorau gîndurile fără șir și fără noimă printre care scotea mereu capul, ca un șarpe veninos, imaginea informă și cu atît mai nesuferită a primejdiei iminente.

---

* Mărturisirea, aparținînd lui Dolinescu, poartă, inevitabil, amprenta caracterului său. Panorama propagandei politice cu substrat electoral, caracteristică perioadei la care se referă L. R., este subliniată însă cu obiectivitate în contextul narațiunii sale: „Lumea urmărea într-adevăr schimbările de guvern și luptele politice în general ca un spectacol de teatru sau de sport“ (*supra*, p. 230).

— Nu ies pînă nu voi fi isprăvit articolul! zise cu glas tare parc-ar fi vorbit cu cineva voind astfel să-şi risipească neliniştea. Numai subiectul să...

Îşi curmă brusc cuvîntul. Pe masă telefonul suna strident şi prelung. Întinse mîna speriat parc-ar fi căutat să se apere şi totuşi nu ridică îndată receptorul, ci numai cînd soneria îşi reîncepu ţîrîitul poruncitor.

— Daaa! mormăi dînsul în aparat ezitînd.

— Doresc să vorbesc numaidecît cu domnul Toma Pahonţu...

Degetele i se încleştară pe receptor auzind glasul. Inima i se umplu într-o clipire de încredere, alungînd toate temerile şi presimţirile. Răspunse emoţionat şi grăbit:

— Este la aparat... Eu sînt!

— D-ta eşti?... Parcă nu-ţi recunosc glasul în aparat... D-ta mi-l recunoşti? Înţelegi cine-ţi vorbeşte?

— Cum să nu te recunosc...

Ar mai fi vrut să adaoge ceva, dar Cristiana întrerupse agitată:

— A, sînt atît de... Trebuie să ne vedem numaidecît! Am să-ţi comunic ceva foarte... foarte important...

Se simţea din glasul şi precipitarea ei cît e de spăimîntată. Lui i se păru că aşteaptă un răspuns şi zise cu un cavalerism dulceag:

— Sînt la ordinele d-tale... Oricînd şi oriunde...

Îşi dădea seama şi-i era necaz de răspunsurile acestea stupide, dar tocmai fiindcă se studia să fie mai original, nu-i veneau pe buze decît clişeiele răsuflate. Dealtfel pe ea n-o interesau replicile lui, ci numai emoţia ei atît de puternică încît Pahonţu părea că-i auzea din microfon respiraţia şi simţea cum îi tremură aparatul în mînă.

— O, Doamne, Doamne cît sînt de lipsită de... (Glasul avea acuma tremurările începutului de lacrimi, dar îşi recăpătă deodată siguranţa ca şi cînd ar fi intervenit instinctiv o stăpînire de sine.) Aici nu se poate... Venirea d-tale ar putea fi observată şi s-ar afla repede... Mai bine vin eu la d-ta!... Primeşti?

— Vai, ce întrebare, domniţă? făcu Pahonţu iarăşi atît de artificial că-i era ruşine. Ai perfectă dreptate. O vizită la redacţia unui ziar...

— Nu, nu! răsună cu groază în receptor. Nu la ziar... O, asta ar mai lipsi. Publicitatea sigură şi gratuită... Nu! Acasă la d-ta...

— Atît mai bine...

— Spune-mi adresa d-tale şi...

Iar după ce află amănuntele ce-i trebuiau, sfîrşi energic:

— Vin acuma... Cît mai curînd... E opt... Voi sosi la nouă precis!... Se poate? E bine?... Atunci... la nouă!

Pahonţu aşeză receptorul pe furcă gînditor parcă abia după ce s-a isprăvit convorbirea, l-ar fi năpădit întrebările şi nedumeririle. În primul moment a crezut că vrea să-i anunţe consimţămîntul lui Belcineanu. De aceea se încercase să fie amoros în glas. Pe urmă, spre sfîrşit, şi-a zis că, tocmai dimpotrivă, Belcineanu refuză să mai divorţeze şi asta o exasperează. În ambele cazuri însă dorinţa de a-l întîlni pe el imediat, oricît de măgulitoare, era inexplicabilă... După cîteva minute renunţă să găsească motivele. Ori de [vreme] ce vine în casa lui şi în taină, înseamnă că între ei există o legătură misterioasă care, în momente de mare zbucium, o îndeamnă să caute refugiu şi mîngăiere alături de dînsul...

Alergă acasă. Îi era ruşine de apartamentul modest în care trebuia s-o primească. Femeia cu serviciul aşternuse patul, făcuse ordine şi curăţenie ca în fiecare seară şi plecase. Pahonţu închise uşa dormitorului şi apoi o jumătate de oră se plimbă din biurou în *hall* şi înapoi, să o audă cînd va sosi şi să-i deschidă îndată. Trecură cîteva maşini pe stradă, la intervale neregulate. Emoţia îi creştea. Întîlnirea aceasta îi apărea totuşi neverosimilă ca o farsă. Cînd în sfîrşit îi răsună în urechi soneria, scurt şi timid parcă ar fi apăsat cineva din greşeală pe butonul de-afară, se zăpăci, se duse întîi în biurou, apoi se întoarse bombănind „da, da“ şi se repezi la uşa vestibulului.

— Ce stradă întunecoasă! murmură d-na Belcineanu strecurîndu-se înlăuntru, iar după ce se închise uşa, adăogă mereu şoptit parcă s-ar fi ferit să nu fie auzită: Maşina m-a lăsat la un număr fals şi numai tatonînd am nimerit... Dar atît mai bine!

Trei trepte urcau din vestibul în *hall*. Trecură în biuroul lui Pahonţu. Ea se uită împrejur o clipă, mirată şi puţin speriată, totuşi cu un zîmbet pe buze care părea o rămăşiţă din altă stare sufletească.

— Dacă vrei să...

Pahonţu rosti cuvintele întinzînd mîinile, iar ea îşi lepădă mantoul de blană în braţele lui răsucindu-se puţin.

— Nu-ţi închipui cît m-a bucurat şi m-a uluit telefonul d-tale! zise pe urmă Toma în picioare, în faţa ei, privind-o parcă tot n-ar fi fost sigur că este chiar ea.

Cristiana nu răspunse îndată. Se uita cu nişte ochi mari, întrebători a căror lumină aluneca învăluitoare peste dînsul. Abia într-un tîrziu, cînd părea că s-a obişnuit cu realitatea şi după ce s-a lăsat obosită în fotoliul de piele brună, a rostit mai liniştită în glas dar cu o involuntară cutremurare ce se trăda în privirea puţin rătăcitoare şi cu urme de spaimă:

— Eram atît de dezgustată, atît de nenorocită... Şi totuşi peste o jumătate de oră m-a părăsit curajul şi te-am sunat din nou ca să renunţ. Era prea tîrziu. Acuma trebuie să merg pînă la capăt pe un drum fără întoarcere...

Pahonţu simţea că acuma într-adevăr ar trebui să spună ceva, să-i aline frica şi să-i risipească ezitarea. În acelaşi timp însă mai simţea că orice ar spune ar părea fals şi ar scormoni o rană încă prea proaspătă. Dealtfel în sufletul lui, de cînd a intrat Cristiana, s-a infiltrat iarăşi, stăpînitor, sentimentul de descompunere care îl chinuise pînă ce i-a auzit vocea la telefon.

Ea însăşi, după o tăcere lungă ca o reculegere, începu să vorbească cu o volubilitate nepotrivită despre lucruri cu totul indiferente parcă ar fi vrut să-şi încerce glasul sau să mai amîne puţin ceea ce ar tortura-o mai mult exprimîndu-se în cuvinte decît păstrîndu-se înăbuşit în cutele minţii... Pe urmă deodată, ca şi cînd s-ar fi dumerit aducîndu-şi aminte, se întrerupse cu un surîs trist nehotărît, murmurînd:

— Nu, nu... Astea sînt fără importanţă... Despre altceva e vorba...

Şi continuă, în acelaşi ritm şi cu aceeaşi intonaţie, să vorbească despre ceea ce îi sfîşia sufletul ca o poveste străină...

...Coborînd cele cîteva trepte de la poarta casei Teleman, Belcineanu zise gînditor:

„Ce coincidenţă să dau tocmai aici peste Pahonţu!"

Cristiana răspunse natural, ca să n-aibă aerul unei explicaţii sau scuze:

„Într-adevăr... Şi eu m-am mirat cînd l-am găsit... Dar Iuliana cultivă pe ziarişti şi artişti, slăbiciunea ei..."

Bărbatul o ajută galant să se urce în automobil, se aşeză lîngă ea şi, în vreme ce şoferul pornea, adăogă ca pentru sine:

„În orice caz nu-mi displace întîmplarea. Sînt călit faţă de micile lor injurii..."

„Ai fost drăguţ că ai venit să mă iei, zise Cristiana. Mai ales dacă trebuie să pleci... M-ar fi mîhnit să fi plecat fără să ne vedem."

Belcineanu îşi strecoră mîna subt braţul ei şi, strîngîndu-l uşor, şopti aproape languros:

„Puteai să te îndoieşti cînd ştii cît te iubesc?"

Cristiana întoarse ochii spre dînsul cu o mirare ironică:

„Da... într-adevăr..."

Zîmbetul lui totuşi o înfioră puţin încît îi pieri pofta de glumă. Şi pînă acasă tăcură amîndoi parcă fiecare scufundat în gîndurile sale.

După ce porunci să i se pregătească trusa de călătorie, Belcineanu se duse la Cristiana care tocmai expediase jupîneasa încărcată cu blana, pălăria, poşeta, mănuşile ce le dezbrăcase... Curtenia nouă a soţului o neliniştea şi mai ales surîsul statornic, prefăcut ca un rînjet.

— În sfîrşit! îi zise ea cu un oftat natural. A sosit momentul...

Își luă locul în jilțul ei moale și larg. El o privi cum se așează, rămase în picioare și răspunse :

— Da... Mă urmărește coincidența cu Pahonțu... (Făcu o mică pauză, apoi începu să se plimbe în salonaș încoace și încolo prin fața ei, vorbind parc-ar fi fost singur.) În definitiv un băiat bun la suflet și cavaler, dar extrem de încăpățînat... Nu bănuiam că mai păstrați relații personale și după ce mă combate cu atîta înverșunare și perseverență... Mi se pare puțin curios, dar la urma urmelor... (Cristiana n-apucă să rostească decît o interjecție, căci el nu-i dădu voie, continuînd cu accent.) N-are nici o importanță. Dintr-un punct de vedere e chiar bine. Ai să-mi poți face tu serviciul pe care... Ultimul serviciu, scumpa mea Cristiana ! (Își îndulci glasul și se opri lîngă fotoliul ei.) Cînd mă gîndesc mai de aproape mi se pare că fac o mare greșeală. Tu vrei să divorțezi, fără nici un motiv serios și cu toate că eu te iubesc ca și în prima zi... Nu știu dacă n-am fost vinovat că am primit principial să mă despart cînd viața mea fără tine are să fie pustie, cînd... Poate că e un simplu capriciu din partea ta pe care o să-l regreți mai tîrziu și pe care eu ar trebui să-l refuz fiindcă sînt mai în vîrstă, am judecata mai matură și experiență de viață mai mare...

Zgîlțîită din ce în ce mai puternic de frică, Cristiana îl opri :

— Unde vrei să ajungi ?... Nu mă chinui, te implor !... E inutil ! Și e barbar !

— O, Cristiana, iar cuvintele solemne, teatrale ? făcu Belcineanu abia ascunzînd un dispreț rece. După o conviețuire de ani de zile, nu te pot lăsa să pleci ca pe o simplă trecătoare. Eu nu te-aș lăsa deloc dacă ai vrea să mă asculți. Dar nici nu vreau să te silesc ! În orice caz însă rămînem prieteni... Totuși iată, nu insist asupra acestor considerații dacă te supără ! Am să-ți redau libertatea oricît îmi sîngerezi inima. Am făcut scrisoarea salvatoare pentru tine și nimicitoare pentru viața mea. Am vrut să ți-o ofer astă-seară și în același timp să părăsesc casa ta... Întîmplarea m-a obligat să plec diseară la Făgăraș unde mă așteaptă o luptă aprigă. Îți închipui cu ce inimă plecam dacă, la întoarcere, nu mai era să ne întîlnim. Și totuși pentru că am promis, te-am căutat să-ți predau scrisoarea și chiar m-am bucurat, dacă mai încape bucurie, cînd am aflat că ești la Iuliana. Știu cît a contribuit ea la hotărîrea ta. Era o răzbunare originală să fie martoră la scena care îți va distruge căsnicia fiindcă ea ne-a zdruncinat-o mai mult ca noi înșine prin sublinierea permanentă a micilor și fatalelor neplăceri conjugale... Ei bine, n-am avut noroc ! A trebuit să vă găsesc în societatea domnului Pahonțu, dușmanul meu !

Cristiana era palidă. Înțelegea că Belcineanu a găsit un pretext și că toate speranțele ei se năruie poate pentru totdeauna.

— Nu te suspectez, draga mea, Doamne ferește ! urmă el reluîndu-și plimbarea. Ar fi să te ofensez gratuit, căci sînt convins de corectitudinea ta !... Totuși, în primul moment, mă gîndisem să rup scrisoarea pur și simplu... Acuma recunosc că ar fi fost o nedreptate față de tine ! Un gest urît !... El însă trebuie sancționat, negreșit !... Dar asta n-are a face cu...

— Cum, crezi că Pahonțu mă iubește ? strigă Cristiana cu un glas care parcă nu era al ei și care parcă voia să anuleze o afirmare pe care el n-o făcea dar o pregătea.

— Sînt sigur, dragă Cristiana ! zise Belcineanu liniștit și domol. Precum sînt sigur iarăși că tu nu-l iubești ! adăogă cu o nuanță întrebătoare ironică. Tu ești prea mîndră și prea cinstită ca să iubești alt bărbat cît timp ești măritată. Ce va fi pe urmă, firește, e taina viitorului... Deocamdată îndrăzneala lui merită o pedeapsă. Cu concursul tău, evident. Asta va fi și pentru tine o justificare. În fața mea cel puțin. Și pe care cred că o merit, dacă nu pentru trecut, măcar pentru sacrificiul pe care mi-l impui...

Ca și cînd ar fi vrut s-o lase să chibzuiască, Belcineanu se așeză pe un fotoliu și tăcu un răstimp uitîndu-se la ea cu surîsul de superioritate care-i dădea înfățișarea nesuferită. Cristiana părea amorțită într-o atitudine de desperare, cu privirea rătăcitoare arsă de

un dezgust infinit. Înțelegea bine că bărbatul ei vorbește de iubire și simulează gelozia ca să justifice o murdărie pe care desigur o plănuia mai de mult. Și pentru inima ei tocmai luarea în deșert a dragostei era mai dureroasă, dovedindu-i că ea n-a fost niciodată decît o unealtă în mîna lui, un mijloc pentru a-și ajunge anume scopuri.

— Francheța e o virtute, draga mea, dar o virtute dezagreabilă, reluă Belcineanu părintește. Între soți totuși e indispensabilă și nu poate nici să supere și nici să jicnească... Eu nu ți-am ascuns niciodată nimic, cu riscul de-a nu părea curtenitor. Nici o intenție, nici o ambiție... Cum să nu-ți mărturisesc acuma alegerea asta de la Făgăraș? Ce ghinion să moară creștinul tocmai în momentele astea și să ne provoace atîtea încurcături!...

Iar vorbi despre dificultățile alegerii și mai ales despre frații de cruce asupra cărora insistau toate rapoartele. Și nu se poate face nimic împotriva lor cîtă vreme Dolinescu e susținut de o anumită presă și în special de Pahonțu, prieten intim dacă nu chiar membru al organizației. A încercat să disuadeze pe Pahonțu prin Teofil Drugeanu; fără rezultat.

— Din cauza urii împotriva mea, atît de subită și de inexplicabilă, s-a certat și cu Teofil înainte de-a-i fi putut vorbi, se plînse dînsul strecorînd și un ghimpe.

Nu-i cerea nimeni să renunțe la campania meschină contra lui, ci doar să sfătuiască pe Dolinescu să-și retragă candidatura. Asta ar însemna un serviciu făcut nu lui Belcineanu sau guvernului, ci țării însăși căci agitația pe care o desfășoară frații de cruce prin satele făgărășene e o adevărată crimă față de interesele superioare ale neamului. Ar ajunge din partea lui Pahonțu un avertisment energic care ar fi în același timp și o desolidarizare. Dacă Dolinescu nu s-ar liniști nici așa, ar fi deplin justificate măsuri mai drastice menite să împiedece întinderea anarhizării unui județ atît de neaoș românesc.

— Iar pentru Pahonțu ar fi suficient un cuvînt din partea ta! încheie Belcineanu aproape candid.

Cristiana s-a silit tot timpul să-și păstreze sîngele rece. Totuși răspunzînd cu intenție ironică, glasul ei răsună înăbușit din pricina revoltei comprimate:

— Mă măgulești cu atîta încredere politică!... Dar cum îți închipui că aș putea cere d-lui Pahonțu asemenea servicii? Cu ce drept, dragul meu? Și pe ce preț?

Belcineanu surîse ca un intrigant nobil de melodramă:

— Cu dreptul ce-l are o femeie frumoasă față de un bărbat care... o admiră!... Prețul depinde de femeia respectivă. Poate să fie un surîs fermecător precum poate să fie și mai mult, după împrejurări și după simpatia ce i-o inspiră admiratorul.

— Îmi pare rău, dar nu mă pot ridica pînă la nivelul cinismului tău, ripostă calm Cristiana. Aș prefera să rămîn etern soția ta decît să-mi obțin libertatea printr-o murdărie atît de...

— Refuzul m-ar îndreptăți să trag cele mai urîte concluzii! observă bărbatul.

— Nu mă pot atinge concluziile tale!... Pe care totuși ai fi bucuros să le comercializezi!

— Exagerezi, draga mea! Te-am rugat să intervii tu ca să rămîie lucrurile în familie! urmă Belcineanu fără să clipească. Dar dacă tu refuzi, voi găsi pe altcineva să-i comunice oferta ce ți-am făcut-o, și Pahonțu, mare cavaler cum este, nu va permite să-ți sacrifici tu libertatea din pricina lui!

Cristiana îngălbeni. Cîteva secunde ochii ei păreau că vor țîșni din orbite. Apoi își redobîndi stăpînirea și rosti dregîndu-și vocea sugrumată:

— Mulțumesc. Voi avea grije să-l previn eu ce ai pus la cale!

— Atît mai bine! făcu dînsul ridicîndu-se și frecîndu-și mîinile. Cel puțin astfel nu va avea nici o îndoială! (După o mică pauză se uită la ceas.) A, e tîrziu!... Cred că voi lipsi trei-patru zile. Trebuie să cutreier județul, să mă conving personal de ravagiile fraților lui Dolinescu și ale celorlalți... Prin urmare ai timp să te hotărești, dragă Cristiana!... În orice

caz îți făgăduiesc pe cuvînt de onoare că îndată după succesul meu de la Făgăraș, indiferent cum îl voi cuceri, vei primi scrisoarea de divorț pe care am pus-o la păstrare în casa de fier! Cel puțin ca să te poți bucura și tu de biruința mea!

— Cît ești de mizerabil! bolborosi ea aproape în neștire.

Rămasă singură, Cristiana s-a pornit pe un plîns nervos. O jumătate de oră a trebuit să-și înăbușe în suflet revolta, să pară liniștită și rece, să nu-i ofere satisfacția de a o vedea amărîtă. Lacrimile i-au despovărat puțin inima, dar i-au și adus aminte amenințarea. Un timp stătu cu ochii în gol, frîngîndu-și mîinile și bîlbăind desperată:

— Trebuie... trebuie... trebuie...

Nu știa ce trebuie, dar voia să facă negreșit ceva ca să împiedece împlinirea ticăloșiei. Îi trecu prin minte să consulte pe Iuliana. Ar fi zadarnic. Nu-i poate da nici un ajutor. Cel mult să prevină pe Pahonțu. Asta poate să o facă mai bine și mai repede ea însăși. Alergă la telefon. Pînă în camera de-alături i se răci hotărîrea. Totuși căută în cartea de telefon numele lui Pahonțu. Nu-l găsi. Se enervă. Era gata să renunțe, dar continua să răsfoiască mașinal pînă descoperi ziarul *România* și apoi „direcția". Nu mai știa ce să-i spuie. Enervarea și emoția făceau să-i tremure receptorul în mînă... Abia după ce fixă întîlnirea și părăsi aparatul își dădu seama că mergînd să-i comunice convorbirea, tot pe Belcineanu îl servește, care tocmai asta urmărea. Se zvîrcolea ca peștele pe uscat. O năpădi iar plînsul și deznădejdea. Își storcea creierii să născocească alte motive... În sfîrșit îi apăru o geană de lumină: n-are să-i spuie nimic și el va înțelege suficient... Pe urmă îi fu rușine. I se păru că s-ar pîngări înfățișîndu-se cu o minciună... Se duse iar la telefon să contramandeze întîlnirea. Soneria bîzîia în reprize monotone la capătul cellalt al firului. Abia într-un tîrziu un glas bărbătesc de servitor strigă că domnul director nu mai e acolo, întrebînd stăruitor „cine sînteți d-voastră?"

— S-a sfîrșit! murmură ea clătinînd din cap pierdută.

Acuma îi era groază de întîlnirea cu Pahonțu. Nu se simțea deloc stăpînă nici pe inimă, nici pe minte. Avea impresia că pleacă să facă o crimă... Numai în ultimele minute i-a apărut ideea mîntuitoare...

— Nu știu cum să-ți spun, continuă Cristiana cuprinsă deodată de sfială și ferindu-se de privirea lui. Eram atît de hotărîtă acum o jumătate de oră... sînt și acuma, dar nu mai am parcă același curaj...

Pahonțu, pe un scaun în fața ei, a ascultat-o neclintit, fără o vorbă, parcă și-ar fi zis că orice întrerupere n-ar face decît să tulbure sinceritatea monologului interior. Numai ochii lui însetați o învăluiau cu niște priviri atît de înțelegătoare că ea, de cîteori le încrucișa simțea un îndemn nou și mai multă încredere în ea însăși...

După o clipă de șovăire, Cristiana se uită iar în ochii lui și apoi urmă fără sfială:

— Nu trebuie să te sacrifici pentru mine! Nu trebuie să ne lăsăm terorizați!... Cel mult nu-mi va mai da consimțămîntul să divorțez. Îl voi sili!... Acuma nu mă mai simt singură!... Te am pe d-ta! Îl voi părăsi eu pe el! Voi veni aci la d-ta și voi rămîne aici... dacă mă primești... Va fi scandal?... Ce are a face! Va suferi și el, poate mai mult ca noi! Căci nouă chiar scandalul nu ne poate aduce decît fericirea! ...Șantajul lui se sprijină pe lașitatea mea, pe groaza de a-mi da în vileag viața intimă și de-a mă vedea tîrîtă prin jurnale. Subt ocrotirea d-tale nu mi-e frică de nimeni și de nimic!... (Tăcu puțin. Suspină ușurată.) Iată de ce nu-mi mai pare rău că am venit!

Se ridicară amîndoi în același timp. Toma îi luă mîna și i-o sărută. Apoi ținîndu-i-o strînsă și privind-o cu o tandrețe nesfîrșită, zise stîngaci:

— Îți mulțumesc, domnița mea!...

Se simțea amenințat să se piardă în formule de politeță care-l rușinau pentru că îi artificializau sentimentele. Cristiana însă îl opri:

— Promite-mi că...

Glasul ei îi alungă brusc stîngăcia. O rugă să cîntărească împreună puţin situaţia şi pe urmă să hotărască. Fiindcă nu e chiar aşa de simplu. Soluţia extremă i-ar fi şi lui cea dragă şi mai uşoară. I-ar aduce îndată fericirea pe care o visează. Pentru persoana lui e indiferent cum va judeca lumea, ce scandal s-ar produce. În momentele actuale totuşi orice, nu scandal, dar simpla dare în vileag a legăturii lor, ar putea avea urmări dezagreabile tocmai pentru fericirea aceasta. Divorţul lui se află în ultimul stadiu, în preajma pronunţării. Cine ştie dacă Virginia, faţă de asemenea întorsătură, îndemnată de răuvoitorii lui, nu va veni să-i facă dificultăţi, să amîie despărţirea? Precum la fel Belcineanu, în ciuda oricărui scandal, s-ar putea să se încăpăţineze a nu cere divorţul numai ca să-i puie obstacole... Dar chiar să nu aibă nici o piedică, publicitatea scandaloasă în sine ar presăra spini şi amărăciune în calea iubirii şi i-ar micşora farmecul.

— Reţinem soluţia, dar numai pentru cazul deznădejdii! zise Toma zîmbind ca să învăluie într-o undă de glumă înlăturarea ideei salvatoare la care se oprise ea. Ş-apoi de ce să n-am şi eu plăcerea de-a face un sacrificiu pentru d-ta? adăogă foarte blînd. Măcar atîta dovadă să-ţi dau de... devotament! Fără să mai spunem că în definitiv aşa-zisul sacrificiu îl fac şi pentru mine însumi... nu-i aşa?

— O, Doamne! suspină Cristiana cu ochii iar în lacrimi. Dar dacă vei avea vreo neplăcere cu prietenii d-tale din pricina asta?

— Apoi asta va fi sacrificiul! făcu Pahonţu cu glas înecat. Pentru d-ta renunţ nu numai la prieteni, dar la lumea întreagă! Ce-mi pasă de alţii, dacă d-ta ai încredere în mine!

— Multă! zise ea cu o strălucire. D-ta eşti acuma totul pentru mine! Tocmai de aceea nu vreau să te expui, să... (Parcă şi-ar fi adus aminte, continuă cu alt glas, mai îngrijorată.) Mi-e teamă ca sacrificiul d-tale să nu fie zadarnic! Pentru a treia oară mă amînă cu scrisoarea... Dacă mă înşeală şi acuma?

— Ne-ar înşela pe amîndoi! murmură dînsul întunecîndu-se.

Cristiana vedea cum i se schimbă înfăţişarea şi cum apare o ameninţare în privirea lui. Pahonţu, după cîteva clipe, continuă cu obişnuitul hîrîit în glas:

— Atunci nu voi mai răbda!... Atunci...

Se întrerupse strîngînd dinţii parc-ar fi înghiţit o sudalmă.

4

Pe urmă plecă şi Pahonţu, pe jos, la redacţie să sfîrşească articolul pentru a doua zi. Buzele îi ardeau, parcă sărutarea Cristianei i-ar fi turnat în sînge focul veşnic. Aerul rece totuşi îl mai dezmetici. Trecea prin Cişmigiu. Era aproape miezul nopţii. Pe rămăşiţele de zăpadă ale sfîrşitului de februarie paşii lui scîrţîiau din ce în ce mai grăbiţi.

Se gîndea numai la Cristiana şi se simţea înălţat. Niciodată nu s-a simţit mai bun, mai nobil şi mai curat. Avea impresia că i-au crescut aripi şi că poate zbura tot mai sus. Aşa a visat el totdeauna iubirea adevărată, un dor pur ca un cîntec de trubadur. Ca un viteaz din basme, avînd drept merinde o sărutare pură, porneşte şi el la luptă împotriva ticăloşiei pentru descătuşarea ei, cu certitudinea că la capătul războirilor îl aşteaptă fericirea cea mare în braţele iubirii...

Cu cît se apropia însă de redacţie cu atît lumea visurilor pălea şi se reliefa cealaltă în care trebuie să lupte şi să învingă.

„Ce coincidenţă ciudată! îi trecu prin creieri pe cînd intra în biuroul său de la redacţie. Tocmai despre fraţii de cruce începusem să scriu!... Adică de ce coincidenţă? continuă puţin tulburat. Nu primisem scrisoarea de la Dolinescu?"

Se aşeză la biurou să recitească scrisoarea. Renunţă imediat, parcă i-ar fi fost frică de o ispită. În schimb ochii găsiră articolul început şi alergară în goană peste rînduri.

— Da... da... Dar acum nu se mai poate! bolborosi gînditor. Acuma ar trebui exact contrariul!... În sfîr-

şit! Nu arde! Mai este timp!... Deocamdată asta la coş negreşit! Absolut negreşit!

Răşchiră degetele pe foaia începută şi apoi le cîrligă ca nişte gheare. Hîrtia se mototoli cu un scîncet prelung, iar în coşul de lîngă masă Pahonţu o mai auzi un răstimp zvîrcolindu-se ca o vietate care moare. Dincolo de conul de lumină de pe biurou, camera era într-o beznă completă, cum îi plăcea lui totdeauna cînd scria. Acuma bezna parcă era refugiul tuturor duşmanilor. Cu coatele pe masă, cu bărbia sprijinită pe dosul palmelor scormonea întunerecul cu privirea filtrată prin lumina albă de lîngă dînsul. Gîndurile i se proiectau obositoare şi încîlcite animînd umbrele de prin colţuri.

— Opreşte, băiete, visările laşităţii! zise deodată cu glas tare şi cutremurîndu-se parcă s-ar fi speriat de propria-i mustrare.

Îşi dădea seama că lăsîndu-se în prada şovăirilor se va pierde cu totul. Sînt şi inutile. Aici nu e vorba de Belcineanu sau de Dolinescu, ci de viaţa lui, de însăşi soarta lui care trebuie să-l intereseze înaintea şi deasupra tuturor. Ce-i pasă lui dacă din întîmplarea asta va beneficia Belcineanu sau va pierde Dolinescu? Subt forme diferite amîndoi îi sînt deopotrivă de străini. Între prietenia lui Dolinescu şi duşmănia lui Belcineanu e o deosebire numai de nuanţe. Pînă ieri şi Belcineanu îl copleşise cu prietenia şi l-ar copleşi şi azi, dacă n-ar fi curmat-o dînsul. Cu Dolinescu au fost camarazi de război, dar sfîrşitul războiului a pus capăt în fond camaraderiei adevărate, caldă şi capabilă de orice jertfă. Dolinescu chiar şi atunci, în război, se voia diferenţiat de el, socotindu-l arivist. Din partea lui prietenia era un fel de protecţie care pe un om cu o mîndrie elementară nu se poate să nu-l umilească. Cît de puţină afinitate sufletească era între ei au dovedit-o puţinele întîlniri, totdeauna întîmplătoare, mai puţin de una pe an. De fapt Dolinescu îi caută prietenia numai acum, de cînd are ziarul şi poate da un sprijin mişcării fraţilor de cruce. Chiar acest concurs i l-a cerut aproape insultîndu-l şi suspectîndu-i pînă şi credinţa politică şi ironizîndu-i zigzagurile atitudinilor. Dacă ar fi avut cu ce să-l cumpere i-ar fi oferit probabil şi el ceva, ca Belcineanu cu subsecretariatul propagandei. Mascarada cu serenada n-a avut alt scop decît să-l lege de mîini şi de picioare în serviciul lui...

— Şi totuşi eu mă las frămîntat de scrupuluri faţă de... Totdeauna am fost idiot! bombăni iar cu glas tare după o meditaţie de cîteva minute cu ochii ţintă la filamentul becului electric a cărui lumină vie îi răscolea creierii pînă-n străfunduri. Eu trebuie să-mi merg drumul meu! Cum fac şi alţii!... De ce să servesc pe alţii şi nu pe mine?

Se întărîta din ce în ce, poate şi pentru că în conştiinţa lui scoteau capul timid şi alte argumente de care se temea... Se sculă şi porni furtunos prin odaie parcă ar fi vrut să-şi obosească puţin gîndurile sau cel puţin să le strunească. Apoi tot aşa de brusc se opri în faţa biuroului, zicîndu-şi cu o tresărire:

„În definitiv ce caută Dolinescu să candideze?... Mişcarea lor e categoric împotriva sistemului electiv! Împotriva gorilei politice!... Educaţie şi administraţie... Iată, cît valorează doctrinele improvizate!... Prima tentaţie i-a doborît principiile! Ce importanţă are dacă fratele Barbu ajunge sau nu deputat?"

Îşi reluă plimbarea rîzînd în sine satisfăcut. Peste un moment apoi se aşeză iar la biurou, hotărît:

„Nici o amînare!... Imediat pornim avertismentul!... Titlul fusese foarte bun, doar un semn de întrebare îi lipsea în coadă!..."

Într-o oră avertismentul era gata. Parcă niciodată n-a fost mai inspirat. După o coloană şi jumătate de jonglerii autoritare şi naţionaliste, întreba nedumerit ce caută fraţii de cruce la Făgăraş printre cerşetorii de voturi şi-i îndemna pe un ton aproape solemn, în interesul ideii naţionale, să renunţe grabnic la aventura alegerilor şi să se întoarcă pe drumul lor care duce la adevărata izbîndă de mîine.

Chemă pe secretarul de noapte dîndu-i în grije ca articolul să apară chiar mîine dimineaţă în ediţia de capitală. Secretarul încercă să obiecteze că pagina întîi

pentru capitală e aproape încheiată şi... Pahonţu se înfurie :

— Cu mine discuţi, mă şefule ?... Ei, ia te rog să faci cum îţi ordon !

Cînd dispăru secretarul cu manuscrisul, Pahonţu mai avu o strîngere de inimă. Abia se opri să nu-l cheme înapoi.

— S-a isprăvit ! blodogori dînsul puţin abătut.

Se duse acasă tot pe jos, cu ocoluri mari parc-ar fi vrut s-ajungă mai tîrziu. Gîndurile îl asaltau oricît căuta să le risipească, şi mereu îi apărea o mustrare în suflet pe care el singur şi-o lămurea că nu e din pricina lui Dolinescu şi care voia să-i spună că e pe cale să-şi trădeze propria-i credinţă. Gîndul acesta mai ales căuta să-l înăbuşe ca şi cînd i-ar fi fost teamă să nu-i distrugă temeliile existenţei.

Acasă parcă mai plutea în aer amintirea Cristianei. Aici toate gîndurile negre şi mustrările şi ezitările se evaporară. În inima şi-n mintea lui nu mai trăia decît Cristiana. Adormi cu imaginea ei în suflet.

5

A doua zi Titu Herdelea întrebă mirat ce înseamnă întorsătura asta cu fraţii de cruce ? Lumea e nedumerită. Asemenea schimbare bruscă de front arată neseriozitatea ziarului, dacă nu mai mult... Pe lîngă obiecţiile de ordin general, Herdelea avea şi o încurcătură personală. Anume fiul său Zachi, primit de cîtva timp în falanga lui Dolinescu, era plecat la Făgăraş să lupte la alegere. Îi era frică să nu paţă ceva băiatul dacă şi *România* se ridică împotriva lor.

— Bătrîne, te rog foarte mult să laşi direcţia ziarului în seama mea, replică Pahonţu mohorît. Fii sigur că prestigiul şi soarta *României* mă interesează şi pe mine puţin !... Doar n-o să-ţi închipui că gazeta mea e obligată să slujească interesele prietenului Dolinescu sau ale oricui !... Eu servesc idei, dragul meu, nu oameni ! Asta aş vrea s-o ştii şi tu, şi toată lumea !

— Mă rog ţie ! făcu Titu puţin vexat. Eu te-am întrebat fiindcă de azi-dimineaţă ne asaltează lumea şi nu ştiam ce să răspund ! Încolo ai observat, sper, că mă abţin de-a mai da sfaturi...

După-amiazi, la Cameră, Pahonţu a primit felicitările unui fost ministru foarte democrat care vedea crime odioase în toate mişcările de „naţionalism anarhic" ale tineretului. Pahonţu protestă explicînd că e vorba numai de tactica fraţilor de cruce pe care nu o aprobă, nu de doctrina lor care e soră cu a lui dacă nu chiar odraslă directă. Fosta excelenţă surîse diabolic murmurînd ceva despre conversiunile treptate care ar fi cele mai preţioase din anume puncte de vedere... Dealtfel răsunetul articolului se putea constata din faptul că era subiectul principal de discuţie pe culoarele Camerei. Unele ziare de după-amiază îl reproduceau în întregime, cu comentarii felurite. Un confrate, directorul unui vechi ziar fără cititori care totuşi apărea regulat şi-şi hrănea din belşug stăpînul, îl apostrofă cu o explozie de admiraţie invidioasă :

— Ei, dragă Pahonţule, ai un *flair* gazetăresc fenomenal !... Cum nimereşti întotdeauna problemele adevărat actuale şi cum ştii să le pui, e ceva nemaipomenit !

Seara, la redacţie, i se anunţă vizita lui Utalea. Bănuia că are să intervie pentru Dolinescu, dar n-avu curajul să refuze a-l primi. Utalea se înfăţişă cu aceeaşi siguranţă şi încredere în sine cum l-a văzut odinioară întîi la Rotaru, doar pe buze avea un zîmbet de politeţe care trebuia să-i sporească irezistibilitatea.

— N-ai să ghiceşti ce mă aduce la d-ta ! zise Utalea după schimbul obligator de amabilităţi.

— Nu, domnule Utalea ! răspunse Pahonţu stăpînit. Sînt însă sigur că nu pentru chestiuni de presă...

— Atunci ai ghicit ! aprobă oaspele lărgindu-şi surîsul. Ştiu că Dolinescu te-a pus în curent cu amestecul meu, dealtfel foarte modest, în mişcarea fraţilor de cruce şi...

Nu înţelegea rostul articolului de azi din *România*. Apoi fără prea mult înconjur, ca omul obişnuit să

trateze prompt afacerile, îşi exprimă bănuiala intimă că trebuie să fi intervenit interese importante care să fi reclamat sau impus lui Pahonţu abandonarea fraţilor de cruce. Şi numaidecît adăogă mai misterios că el ar fi dispus să despăgubească ziarul de orice ar putea pierde din pricina păstrării prieteniei naturale cu Dolinescu...

Pahonţu se făcuse ca ceara. Se uita ţintă la Utalea care vorbea calm, cu vorbe simple, directe, pline de certitudine, iar în ochii de oţel pîlpîindu-i mereu imperceptibil o scînteie de dispreţ.

— Dar poate că..., bîigui Pahonţu strîngînd cu amîndouă mîinile braţele fotoliului pe care părea legat cu lanţuri.

— Nici un dar! făcu Utalea tranşant. Eu cînd vreau ceva nu cunosc ezitare. Orice ar fi şi subt orice formă s-ar prezenta, ofer garanţia mea!

Se ferea să pronunţe sau să pomenească măcar de bani, deşi avea siguranţa că asta se caută... Toma apăsă pe un buton şi spuse servitorului să cheme pe Herdelea, care sosi peste cîteva clipe. Parcă prezenţa lui Titu l-ar fi eliberat dintr-o încătuşare, Pahonţu se ridică în picioare şi zise imitînd calmul lui Utalea:

— Uite, dragă bătrîne, acest domn este Utalea, trebuie să fi auzit, un nabab proaspăt, produsul tulburării de după război... (Herdelea, care se pregătea afabil să-i strîngă mîna, bucuros de o cunoştinţă atît de bună pentru anume eventualităţi, îşi pierdu brusc surîsul.) Domnul călare pe grămezile de bani îşi permite toate capriciile. Acum vreo doi ani a cumpărat o nevastă, o jidovcuţă nostimă pe care a şi botezat-o ca să o părăsească peste un an... Azi şi-a adus aminte că e antisemit şi chiar frate de cruce cu Dolinescu şi vine să mă cumpere pe mine şi ziarul meu... A ajuns aproape să-mi fixeze preţul. De aceea te-am chemat!

Utalea nu părea să se tulbure. Aşteptă pînă isprăvi Pahonţu, iar pe urmă zise tot simplu, doar puţin mai rece:

— Cred că m-ai înţeles greşit!... Ţi-am oferit numai garanţia mea materială, dacă e nevoie, pentru a se păstra linia de prietenie a ziarului faţă de mişcare.

Pahonţu nu se mai putu stăpîni. Trînti cu pumnul în masă de se clătină şi lampa pe piciorul-i greu de aramă, şi, buhăindu-se brusc de mînie, cu ochii bolbocaţi din orbite, cu faţa năpădită de o roşeaţă aprigă, începu să răcnească:

— Să taci!... Să taci!... Şi să-ţi fie ruşine!... Pe mine vrei să mă cumperi d-ta! Pe mine?... Cînd aş fi avut nevoie de sprijinul d-tale nu te interesa presa, iar azi vii să-mi cumperi conştiinţa cu banii murdari adunaţi din jefuirea României mari!

Titu Herdelea se apropie să-l potolească mormăind:

— Toma... ce Dumnezeu... fii calm... fii...

— Auzi, bătrîne?... Vrea să mă cumpere! El ştie că în România tot e de vînzare, mai ales conştiinţele!... De aceea am rămas eu sărac ca să mă cumpere dînsul!... (Deodată cu un gest teatral arătînd uşa, strigă răguşit:) Ieşi afară, nemernicule!... Imediat!... Altfel chem servitorii să te arunce pe scări!... Afară!

Utalea se sculase. Cu ochii lui reci se uita la Pahonţu gîndindu-se parcă la o replică. Îşi dădu seama c-ar fi inutil. Se îndreptă spre uşă lăsînd în urmă-i o foarte uşoară dîră de parfum. Pe cînd închidea uşa mai auzi răcnetele lui Pahonţu:

— Afară!... Banditule!... Tîlharule!...

— Linişteşte-te, Toma, pentru Dumnezeu! zise Herdelea speriat. Nu te mai da în spectacol să te mai audă şi servitorii!... Dă-l încolo de... Aşa sînt ăştia... n-ai băgat de seamă? Toţi oamenii cu bani mulţi parcă seamănă între dînşii...

Mai bine de un ceas trebui să alerge Pahonţu prin cameră ca o fiară în cuşcă pînă să se potolească puţin. Şi rămase cu regretul că nu l-a bătut ca să-i înveţe minte pentru toată viaţa şi să răzbune poate şi pe alţii mulţi care i-a jicnit la fel cu banii lui murdari. În primul moment se gîndi, drept răspuns la obrăznicia lui Utalea, să atace şi a doua zi candidatura lui Dolinescu. Nu, nu! se răzgîndi îndată. Ar avea aerul unei răzbunări şi la urma urmelor ce sînt vinovaţi băieţii de impertinenţa individului?

Cînd să plece la cină, tîrziu, aproape de zece, veni o telegramă urgentă. Citi : „Ești nebun ? Oprește ! Vorbește cu Utalea ! Sosesc mîine. Dolinescu." Hîrtia îi tremura între degete. Va să zică Utalea a venit și din îndemnul fratelui Barbu ! Poate chiar el i-a sugerat să mă cumpere ?... Rupse depeșa în două, apoi ambele bucăți iar în două și așa pînă o făcu fărîme și o scutură printre degete în coșul de hîrtii. Nu mai era furios. Dar o amărăciune îi umplea sufletul.

„Nu merită să-mi fac sînge rău !" își zise cu un cutremur. „Fratele Barbu e frate cu Belcineanu, nu cu mine ! Și încă Belcineanu parcă e superior într-un fel. M-a înșelat și a profitat dar cel puțin nu m-a insultat. Dolinescu, subt pretextul prieteniei, mă considera un servitor pe care-l poți umili și chiar cumpăra...

Ziua următoare, cînd sosi Pahonțu la redacție, găsi acolo pe Dolinescu în *hall*, plimbîndu-se cu pași mari, iuți, nervoși.

— Am venit de la gară direct aci ca și astă-vară ! îl întîmpină Dolinescu silindu-se din răsputeri să surîdă și să-și îndulcească glasul. De, frate-meu, veșnicul solicitator !

În cabinetul lui Pahonțu însă continuă lacom și cu o ură care-i învinețea fața :

— Ce-i cu tine ?... Ce s-a întîmplat de m-ai trădat ?

— Ar fi cazul să te întreb eu ce înseamnă tonul ăsta ? zise Toma după ce servitorul îi așeză paltonul și pălăria în cuier și se retrase. Și să mă mir puțin că îmi ceri socoteală atîta de sus parcă am fi în raporturi de stăpîn și slugă ! Prin urmare să restabilim situația ; ești mosafir în casa mea unde eu fac ce-mi place !

Dolinescu fu puțin izbit de atitudinea aceasta și întrebă mai liniștit :

— Bine, frate-meu, nu m-am înțeles cu tine înainte de-a candida ? Nu m-ai aprobat și tu ? Nu mi-ai făgăduit concursul ?... Și acuma, din senin...

— Da, dar pe urmă am aflat care e situația reală la Făgăraș, și mi-am dat seama că foarte rău ai făcut cînd, pentru ambiția ta personală, primejduiești o mișcare tinerească atît de...

— Ascultă, Pahonțule ! întrerupse Dolinescu nemaiputînd asculta. Noi ne cunoaștem de mult. Pe mine să nu mă iei cu ideologia și cu convingerile tale... Le știu cît sunt de solide și de adînci... Te-am rugat prietenește și prietenește mi-ai făgăduit... Firește, ar fi trebuit să știu cît prețuiesc promisiunile tale și să le iau ca atare. Te-am suprapreţuit. Am greșit. Am crezut că măcar din ură față de Belcineanu, pe care-l combăteai, acum înțeleg de ce, ai să rămîi pe linia ta, pe linia națională cu care te bați în piept la zile mari, ca să-ți sporești tariful... Cu Utalea n-ai vrut să tratezi. E străin. Ți-a fost rușine. Poate. M-a așteptat la gară și m-a pus în curent... Nu știu cine te-a cumpărat și ce ți-a oferit. Te pomenești că totuși te-ai înțeles pe subt mînă cu însuși Belcineanu... Indiferent !... Acuma am nevoie de ziarul tău ! Ei bine, iacă, îți declar că plătesc mai mult, numai să... Îți dau cuvîntul meu de onoare că nu va ști nimeni niciodată nimic !

Pahonțu răspunse disprețuitor :

— Dacă nu te-aș considera nebun, m-aș supăra și te-aș trata ca pe Utalea ! Pentru tine nu există nimic mai presus de bani !

Erau amîndoi în mijlocul odăii. Pahonțu, cu picioarele proptite solid, cu mîinile în șolduri, cu capul sus și bărbia întinsă înainte, se silea să-l domine prin sfidare. Dolinescu fierbea și, ca niciodată, abia se stăpînea. Cu paltonul descheiat, strîngînd în mîna stîngă servieta umflată cu tipărituri și căciula de miel neagră și cochetă, cu dreapta gesticula parc-ar fi vrut să dea mai mare putere de convingere vorbelor. Atitudinea lui Toma îl sîcîia ca obrăznicia subită a unei slugi. Iar îl întrerupse, cu glas mai tăios :

— Nu ți-e rușine, măi frate-meu, să-mi spui tu mie asemenea lucruri ?

— Tu vii să mă cumperi și mie să-mi fie rușine să te pun la locul tău ? făcu Pahonțu deodată încruntat ca și cînd abia acuma ar fi simțit aievea pleazna tu-

turor cuvintelor grele. În orice caz a sosit momentul să terminăm ! N-am să-ţi dau nici un fel de socoteală şi nici n-am ce să mai tratez cu tine !

În clipa aceea intră pe uşă, sfios şi fără zgomot, reporterul Sever Sorescu să ia nişte instrucţii de la Pahonţu, cum rămăsese stabilit în şedinţa redacţională de-aseară. Pahonţu îl zări şi se întoarse brusc, vrînd să-i spuie să nu-l deranjeze cînd are lume în biurou. Lui Dolinescu i se păru că-i întoarce spatele. Cuprins de furie şi cu o iuţeală fulgerătoare îi trăzni două lovituri în obraji, una cu palma şi alta cu dosul, scrîşnind în acelaşi timp :

— Lichea sinistră !

Uimit o secundă de atacul neaşteptat, Pahonţu riposta totuşi imediat cu o ploaie de pumni... Reporterul, speriat de încăierarea neaşteptată, se repezi afară strigînd ajutor. Doi servitori năvăliră şi înşfăcară pe Dolinescu care urla întruna :

— Vînzătorule !... Bestie ordinară !... Trădătorule !...

— Daţi-l afară !... Afară ! răcni Toma aranjîndu-şi hainele.

Redactorii şi funcţionarii umplură holul, iubitori de scandal, huiduind pe Dolinescu pe care cei doi servitori îl împingeau, bruftuluindu-l, spre scară iar el le răspunde cu lovituri şi cu sudălmi...

— Ce-a fost asta, dragă Toma ? se cruci Titu Herdelea după ce porunci să se împrăştie toţi la locurile lor şi se restabili o linişte relativă. E posibil ?... Tocmai Dolinescu, prietenul tău vechi să se poarte ca un birjar ?

— Acuma vezi şi tu, bătrîne, dacă n-am avut dreptate ! zise Pahonţu triumfător.

Titu Herdelea nu prea era convins, dar nu stărui. Pînă într-o oră tot oraşul va şti despre încăierarea dintre cei doi prieteni — ce facem ? Îi dăm proporţii sau intervenim la confraţi să fie trecută subt tăcere toată afacerea asta penibilă ?

— Ce tăcere, omule ! izbucni directorul. El mă atacă mişeleşte în cabinetul meu şi eu să-l mai menajez ? Aidade, bătrîne ! Mi se pare te pîndeşte zahariseala !

6

Trei zile toată presa română s-a indignat pe toate glasurile şi a înfierat odiosul atentat împotriva libertăţii presei, felicitînd pe Pahonţu pentru corecţiunea aplicată laşului agresor... A patra zi, la Cameră un obscur deputat de Făgăraş, îndemnat de Belcineanu care se întorsese în ajun de pe cîmpul de operaţii, a interpelat guvernul asupra teroarei şi anarhiei ce domneşte în cuprinsul mîndrului judeţ voievodal de cînd o ceată de tineri bucureşteni, înarmaţi cu pumnale şi revolvere, au năpădit ca nişte lăcuste paşnicele sate româneşti subt pretextul propagandei electorale. Ştie onoratul guvern că sărmanii ţărani şi orăşeni sînt siliţi, subt ameninţarea pistoalelor, să jure în biserică, în asistenţa unor preoţi rătăciţi, că vor vota pe un oarecare Barbu Dolinescu, fără profesiune certă, şeful grupării aşa-zişilor fraţi de cruce şi candidatul lor în alegerea parţială ce se face peste două săptămîni ? Cunoaşte onoratul guvern nenumăratele cazuri cînd aceşti propagandişti au atacat pe reprezentanţii autorităţilor şi i-au insultat în faţa poporului sau au bătut şi dezarmat pe jandarmii însărcinaţi cu menţinerea ordinei ?... Dealtfel îndrăzneala acestor oameni se poate închipui după atentatul săvîrşit acum cîteva zile, chiar în inima Capitalei, de către acelaşi Barbu Dolinescu asupra talentatului ziarist şi distinsului nostru coleg Toma Pahonţu...

Un ropot prelung de aplauze unanime întrerupse lectura oratorului. Camera, toate partidele împreună cu banca ministerială, îşi exprimau astfel simpatiile pentru Pahonţu, martirul şi eroul presei şi al ordinei legale.

Belcineanu, în numele guvernului, răspunse imediat, energic şi sever ca un mîndru viteaz în toiul luptei : da, a constatat la faţa locului şi recunoaşte că situaţia e intolerabilă ; a luat măsuri şi poate asigura Camera că dezordinea va înceta şi legea va fi aplicată şi respectată...

Opoziţia, ameninţată şi ea de popularitatea fraţilor de cruce, dar şi îngrijorată ca represiunea proiectată să

nu se generalizeze, se mulţumi să păstreze o tăcere prudentă.

Cînd aplauzele furtunoase, care izbucniră după declaraţia războinică a ministrului, începură să se stingă, dintr-o tribună publică se auzi deodată un glas puternic, limpede şi aproape dominator :

— Huo !... Să vă fie ruşine !... Ruşine !...

Apostrofa căzu ca o bombă. Întreaga incintă se ridică în picioare, iar capetele se întoarseră spre tribuna în care un tînăr înalt, cu părul lung pieptănat pe spate, se hărţuia cu un domn negricios care părea agent de poliţie.

— Bine, domnule, ăştia au ajuns teroarea neagră ! se indignă lîngă Pahonţu un deputat rotofei. Înţeleg, sînt şi eu naţionalist, cum sîntem toţi, dar atîta îndrăzneală !... Nu mai lipseşte decît să ne masacreze, să arunce bombe, să...

— Ai răbdare că vine şi asta ! se amestecă în vorbă un spîn spiritual.

Pahonţu se depărtă tăcut...

Dolinescu regreta gestul din cabinetul lui Pahonţu numai pentru că îi prevedea urmările. În aceeaşi seară se înapoia la Făgăraş, întovărăşit şi de Utalea care voia să fie la îndemînă pentru orice eventualitate.

A doua zi de dimineaţă fu invitat la prefectură, iar Belcineanu, care se afla încă acolo, îi puse în vedere solemn să-şi strunească agenţii electorali, să înceteze propaganda anarhică şi îndemnurile sediţioase, să respecte ordinele autorităţilor şi să se ferească de-a mai provoca pe reprezentanţii forţei publice. Altfel va cunoaşte, fără nici o consideraţie, toate rigorile legii.

— Asta înseamnă, domnule ministru, că sîntem scoşi afară din lege ? întrebă Dolinescu cu o fluturare de ironie în colţurile buzelor, după ce ascultă calm ameninţările prea puţin deghizate.

— Dimpotrivă ! zise ministrul. De-abia de-aci încolo veţi intra în lege !

— Am luat cunoştinţă, domnule ministru, dar nu renunţăm la luptă ! declară Dolinescu înclinîndu-se

uşor. Mergem pînă la capăt ! Biruim sau murim ! Deviza noastră !

În aceeaşi seară i se raportă că în diferite comune, cinci fraţi au fost arestaţi şi vor fi aduşi din post în post, pe jos, la Făgăraş pentru cercetări, fiind acuzaţi de îndemn la rebeliune. Dimineaţa mai află că, în cursul nopţii, alţi trei camarazi au păţit la fel... Se sfătui cu Utalea. Se duse să protesteze la Belcineanu care însă refuză să-l primească. După multe insistenţe izbuti să vorbească cel puţin cu prefectul care, foarte amabil, nu-şi venea în fire de mirare, nu credea, nu ştia nimic încă... Dolinescu îşi pierdu stăpînirea şi ridică tonul. Atunci prefectul se roşi, se simţi ofensat şi vru să-i dreseze proces-verbal de ultragiu.

— Caută să mă izgonească prin mine însumi, zise Dolinescu furios. Dar n-am să le fac plăcerea să fug !

Făgădui lui Utalea că se va feri să mai ia contact cu capii autorităţilor. Se aştepta să fie provocat ca să-l scoată din fire şi să facă vreo prostie mare şi iremediabilă, mai ales după scandalul de la Bucureşti despre care urlau toate gazetele.

— Ei, am pus-o de mămăligă, frate Utalea ! zîmbi acru cînd jurnalele aduseră vestea interpelării cu răspunsul ministrului şi cu apostrofa tînărului din tribună despre care se spunea că neagă a fi făcut parte din mişcarea fraţilor de cruce, adăogîndu-se însă că prin negarea încăpăţînată încearcă doar să ferească de complicitate gruparea. Mergem înainte, frate-meu ! scrîşni Dolinescu.

Pe urmă începură să sosească arestaţii. Spre a nu se atrage atenţia oamenilor, soseau numai seara tîrziu, pe întunerec, pe jos. N-aveau voie să comunice cu nimeni şi nici să anunţe nimănui nimic. Dacă unii simpatizanţi proaspeţi de la legiunea de jandarmi sau de pe la poliţie n-ar fi vestit pe furiş pe Dolinescu, nici n-ar fi ştiut nimic. S-a dus la jandarmerie. Maiorul s-a scuzat : nu poate să-i dea nici o informaţie ; singur prefectul are dreptul să hotărască, să ia orice măsuri... Prefectul, rigid de data asta, declară că nu-i permite legea să se amestece în anchetele poliţiei, mai ales cînd

e vorba de abateri împotriva ordinei și liniștei publice sau poate lucruri și mai grave, iar în timpul anchetelor de orice fel e firesc și legal ca arestații să nu comunice cu lumea străină. Dacă însă comandantul legiunii sau polițaiul orașului, pe a lor răspundere, doresc să înlesnească pe cei arestați, sînt liberi s-o facă...

Desperat, Dolinescu se apucă să expedieze lungi telegrame de protestare Ministerului de Interne, președintelui Consiliului, regelui. Pe urmă luă contact cu candidații celorlalte partide și încercă să-i solidarizeze cu dînsul pentru a reclama colectiv și a impune eventual eliberarea celor arestați și reintrarea în legalitate. Toți se codiră spre a nu refuza net. El nu regreta totuși c-a făcut și intervenția asta umilitoare.

— E pentru frații noștri! răspunse lui Utalea care socotea că e nefolositor pentru mișcare și pentru frații interesați să faci gesturi mai dinainte condamnate. Nimic nu e rușinos și de prisos cînd e vorba să salvezi un frate! continuă Barbu. Din nenorocire sîntem neputincioși în fața samavolniciei oficiale!... Dragostea oamenilor ne înconjoară, o simțim și ne încălzește... Dorul de primenire adîncă e imens în sufletul mulțimii... În zadar! Coaliția celor care fac opinia publică ne sugrumă fără putință de apărare!

— O experiență în plus, observă Utalea. Trebuie să avem organul nostru, nu să ne bizuim pe bunăvoința prietenilor schimbători!

Pahonțu continua furibond campania contra lui Dolinescu. Alte ziare îi țineau hangul. Presa bucureșteană avea zilnic informații despre lupta electorală de la Făgăraș, care însă nu relatau decît eterne provocări și ciocniri de-ale agenților lui Dolinescu cu autoritățile, fără să pomenească un cuvînt despre prigoana ce o îndură frații de cruce din partea organelor oficiale. *

— Pahonțule! Trădătorule! scrîșnea Dolinescu deseori citindu-i atacurile parcă din ce în ce mai înverșunate.

* Despre așa-zisa „prigoană" a autorităților oficiale din anii de început ai mișcărilor extremiste de dreapta vezi *supra*, p. 192—193, nota de subsol.

Au trebuit să organizeze grabnic un serviciu de curieri, cu ajutorul aderenților locali, ca să poată restabili legătura cu frații risipiți prin sate și mai ales cu cei arestați și năpăstuiți care, dacă nu puteau fi ajutați altfel, cel puțin știau că nu sînt uitați și părăsiți.

În ciuda tuturor persecuțiilor încrederea tuturor în victorie era nezdruncinată. Din toate părțile veneau speranțe bune. Propaganda continua mai discret dar cu atît mai eficace. Oamenii primeau mai bucuroși cuvîntul cel nou tocmai fiindcă purtătorii lui erau mai oropsiți... *

În ultima duminecă, însoțit de Utalea, precum și de cei doi aghiotanți Ionescu A. Ion și tînărul Cumpănașu, Dolinescu a mai făcut o raită cu automobilul prin centrele principale ale județului, mai mult să se informeze și să încurajeze. Ei n-au ținut deloc întruniri spre a nu oferi pretexte de provocare. În schimb satele fierbeau de mulțimea oratorilor celorlalte partide și mai cu seamă ai guvernului. Oamenii erau adunați să asculte făgăduielile și ocările tuturora într-o întrecere fără seamăn... Trecînd prin satele astfel răscolite, Dolinescu și prietenii săi au fost strașnic huiduiți pretutindeni de agenții electorali.

— Dacă nu intervine vreo ticăloșie specială, vor avea o mare surpriză boierii! zise Ionescu A. Ion seara, în camera lui Utalea, la hotel.

Singur Utalea stătea la hotel. Dolinescu era găzduit la un preot bătrîn și văduv, iar Ionescu împreună cu Cumpănașu în familia unui meseriaș înstărit al cărui băiat, student în preajma licenței, făcea parte din mișcare.

Fiindcă dumineca viitoare era ziua alegerii, în primele trei zile hotărîră să mai viziteze ultima oară toate satele: Dolinescu împrejurimile Făgărașului, Ionescu părțile Arpașului, și Cumpănașu plasa Șercaia. Pe urmă joi și vineri vor lucra cu toții în oraș...

* Cu privire la raportul realitate-ficțiune, revezi notele de la p. 188—189, 293, 324, avînd ca obiect lipsa de ecou a propagandei fasciste în masele populare, realitate transfigurată artistic în multe pagini ale romanului.

Cei doi aghiotanți plecară îndată; Ionescu, cu trenul, ajunse noaptea tîrziu la Porumbacu, pe cînd Cumpănașu, cu mașina lui Utalea, peste o jumătate de oră coborî în Șercaia la învățătorul pensionar unde avea locuința tînărul și zelosul Zachi Herdelea.

A doua zi, dis-de-dimineață, Dolinescu fu anunțat că prefectul județului dorește să-i facă niște comunicări în vederea operațiilor de votare și-l invită la ora unsprezece împreună cu ceilalți candidați... Erau de față într-adevăr toți candidații afară de al guvernului. Prefectul citi solemn un ordin al președinției Consiliului de Miniștri care, pentru a asigura libertatea deplină a votării și a preîntîmpina eventuale dezordini ce ar putea fi provocate de elemente fără răspundere, dispunea ca, în termen de două zile, — adică pînă mîine, marți, la ora douăzeci și patru, lămuri prefectul — toți agenții și propagandiștii care nu sînt alegători și nici originari din vreo comună aparținînd județului Făgăraș să părăsească teritoriul circumscripției electorale, cu singura excepție a parlamentarilor. Cei ce vor fi găsiți după termenul indicat în cuprinsul județului vor fi arestați și expediați la urma lor întrucît nu s-ar dovedi în sarcina lor alte abateri de la legile și regulamentele în vigoare.

Dolinescu surîse amar cînd ceilalți candidați protestară în cuvinte meșteșugite și prefăcute. Numai la urmă zise și el cu o ironie care nu fu deloc apreciată:

— Dacă aș fi știut că frații de cruce vor avea atîta succes, nici n-aș mai fi candidat!

Totuși era îngrijorat. Alungarea fraților însemna decapitarea organizației ce se înfiripase abia în județ. Țăranii fără conducători riscă să fie ademeniți de profesioniștii alegerilor.

Căută să înștiințeze mai întîi pe Ionescu și pe Cumpănașu ca să știe băieții ce dispoziții să ia fiecare în ținutul său. Încercă să vorbească la telefon cu Ionescu. Îl chemă la Porumbacu; primarul răspunse că n-a fost pe-acolo. Un răspuns analog primi din Arpaș. Înțelese că e un refuz și renunță. Se repezi cu mașina la Șercaia. Cumpănașu plecase cu Zachi spre Ohaba.

În Vadu dădu peste ei. Cumpănașu fu însărcinat să treacă negreșit pînă a doua zi seara prin toată plasa și să lase pretutindeni cuvîntul de ordine: toți frații de cruce rezistă unde se află, de preferință prin șiretenie, fără a oferi autorității motive pentru întrebuințarea forței. Zachi însă va merge imediat să găsească pe Ionescu la Porumbacu și să-i transmită aceleași dispoziții.

Revenind spre Făgăraș, în șoseaua națională, la ieșirea din Șercaia, ajunseră din urmă o camionetă care transporta marfă la Sibiu. Dolinescu convinse pe șofer, printr-o sumă neașteptată, să ia și pe Zachi pînă la Porumbacu.

— Cum ai terminat misiunea, te întorci la Făgăraș să-mi raportezi! adăogă Dolinescu strîngînd mîna tînărului Herdelea care se simțea un erou.

Ionescu A. Ion se afla tocmai în primăria Porumbacu, cînd a telefonat Dolinescu, și în plină anchetă. Dintr-o privire confuză a primarului a bănuit că trebuie să fie vorba despre dînsul, mai ales cînd a răspuns în aparat, după o mică șovăire, „nici n-a fost pe-aici... nu, nu"...

Un locotenent de jandarmi îl cerceta de două ore, silindu-se din răsputeri să-i smulgă mărturisirea că a insultat și ultragiat pe jandarmul care, din ordin, l-a oprit să iasă din comună. Ionescu se stăpînea și izbutea să păstreze un calm care pe anchetator îl sîcîia. De zece ori a trebuit să repete că într-adevăr s-a înfuriat cînd s-a pomenit întors din drum fără nici un motiv legal că a cerut jandarmului ordinul scris, și că, drept răspuns, jandarmul a început să înjure, că el, spre a nu răspunde la fel, a vrut să-și vază de drum și a dat bici cailor, iar jandarmul s-a repezit la hățuri și l-a adus aci cu căruță cu tot...

— Ascultă, domnule, răcni deodată locotenentul, mult ai să mă enervezi cu minciunile astea?... De ce nu mărturisești adevărul?

— Nu mai răcniți, domnule locotenent! zise Ionescu batjocoritor și calm. Întîi pentru că eu aud foarte bine, al doilea pentru că d-voastră riscați să vă stri-

cați vocea și al treilea pentru că eu mai curînd îmi mușc limba decît să spun o minciună !

Locotenentul, care se plimba de colo-colo, se răsuci parcă l-ar fi pălmuit. Îl măsură o secundă cu dispreț și apoi se zborși, înțepenindu-se pe picioare :

— Ce, mă idiotule, vrei să mă iei peste picior ?... Uiți cu cine vorbești ?

— Nu uit, mă, idiotule ! răspunse Ionescu liniștit. Am glumit !

Roșindu-se deodată de un val de mînie, locotenentul făcu doi pași spre Ionescu parc-ar fi vrut să-l lovească. În fața lui se opri însă scrîșnind :

— Ai merita să...

— Aș merita să intrați în legalitate, domnule locotenent ! spuse Ionescu înfruntîndu-l în vreme ce mușchii obrajilor îi jucau și ochii scăpărau scîntei.

Ofițerul își mușcă buzele, dar se potoli mormăind :

— Bine... am să-ți aplic legea...

Subt paza unui jandarm, Ionescu trecu într-altă odaie, iar locotenentul raportă telefonic comandantului legiunii cerînd instrucții. Peste un sfert de oră comandantul, după indicațiile prefectului și pe baza ordinului guvernului, porunci ca individul să fie imediat îndepărtat din cuprinsul județului pe drumul cel mai scurt ; și, ca nu cumva să se reîntoarcă pe furiș, să i se facă actele cuvenite și, însoțit de un jandarm, să fie expediat cu primul tren la București, via Sibiu, unde va fi predat Siguraței Generale a Statului pentru cele legale. Se va raporta de executare.

Locotenentul se uită la ceas, mulțumit :

— Mai este o oră și jumătate pînă la trecerea trenului spre Sibiu... Caporal ! Ai înțeles ? Toate actele să fie în ordine !... Avem foi de drum... Să-l însoțească Cociorvă că e mai dezghețat...

Lui Ionescu nu-i comunică nimic pînă în minutul plecării la gară.

— Poftim ! îi zise ofițerul ironic. Sîntem în legalitate ! Te-am satisfăcut !

— Legalitate *sui-generis*, răspunse simplu Ionescu care se aștepta de mult la măsura expulzării pentru toți frații de cruce. Totuși o prefer !

Tînărul Zachi Herdelea n-ajunse decît pînă la Arpaș. În fața primăriei patru jandarmi au oprit mașina, au descoperit pe călătorul clandestin și l-au dat jos. Zachi protesta, țipa, se văita. În zadar. Poftit în primărie, plutonierul i-a încheiat proces-verbal de contravenție la legea drumurilor și, pentru că umbla în propagandă interzisă, l-a expediat la Făgăraș, la legiune, să hotărască cele de drept...

Aproape în același timp în comuna Ohaba a fost arestat și Vasile Cumpănașu învinuit că ar fi îndemnat pe un sătean la rebeliune.

Noaptea au petrecut-o amîndoi în Făgăraș, într-o cămăruță la comandamentul legiunii, unde se mai găseau cîțiva frați de cruce culeși de asemenea în cursul zilei...

Dolinescu se întoarse pe seară în oraș și află cum s-a întețit prigoana înainte de-a intra în vigoare faimosul ordin de expulzare. Dacă pentru Ionescu nu mai era nimic de făcut, încercă să salveze măcar pe ceilalți. Izbuti într-adevăr să-i viziteze a doua zi dimineața, în prezența unui ofițer de jandarmi. Tinerii erau fericiți să strîngă mîna șefului lor și să raporteze, fiecare în cuvinte scurte, cum și de ce au fost arestați.

— Știam, fraților ! zise Dolinescu. Încredere !... Dreptatea învinge totdeauna ! Și dreptatea e cu noi !

Revolta îi ardea pieptul... Vorbi cu prefectul din nou. Omenește, nu oficial. Îi ceru dreptate. Să se aplice legea sau regulamentele, oricît de severe. Dar să nu zdruncine în sufletul tinerilor, plini de entuziasm pentru neam și țară, încrederea în dreptatea românească... * Prefectul își frecă mîinile, îl asigură că va da ordine severe, că va cerceta, dar toate atît de fals încît Dolinescu răbufni :

* Mistificarea adevăratelor mobiluri „sufletești" de care este animată mișcarea „fraților" (în cazul de față de către însuși conducătorul lor) cunoaște, la antipod, numeroase replici lucide în contextul romanului. Caracterizări succinte precum „descreierați care vor să introducă moravuri de gorilă în luptele politice" (*infra*, p. 362), „monștri organizați în bandă" sau „conspirație de răufăcători" (*infra*, p. 360) surprind caracterul agresiv al unei mișcări minoritare de tip fascist.

— Întîia şi poate ultima oară m-am băgat în murdăria asta pe care o numiţi politică. Ei bine, domnule prefect, te implor, arestează-mă şi pe mine! Mi-e scîrbă de atîta ticăloşie! Vă bateţi joc de un popor care tolerează toate fărădelegile!... Şi nu se ridică nimeni să vă trezească şi să răzbune toate nedreptăţile! Şi nimeni nu te ascultă! Nimeni nu vă trăzneşte ca să dea un exemplu! *

Prefectul se înţepeni de indignare şi declară că nu va mai sta de vorbă niciodată, nici particular, nici oficial, cu un om atît de lipsit de cea mai elementară curtenie.

— Pahonţule, Pahonţule! scrîşni iarăşi Dolinescu mai tîrziu, gîndindu-se că toată prigoana asta de la el porneşte.

---

* Recitite în contextul capitolului, atare replici definesc chipul demagogic al „noilor" politicieni. Agresivitatea lor este dealtminteri denunţată ca atare: „— Ăştia au ajuns teroarea neagră! [...] Nu mai lipseşte decît să ne masacreze, să arunce bombe, să... / — Ai răbdare că vine şi asta!" Şi totul converge în roman spre un atare deznodămînt, în deplină concordanţă cu simptomatologia fascismului. Pentru studierea raportului realitate-ficţiune, este util să amintim că, în 1931, guvernul naţional-ţărănist a hotărît dizolvarea Gărzii de fier, ţinînd seama de intenţia şefului legionarilor de a instaura prin teroare şi crimă un regim dictatorial. Ca ministru de interne, Ion Mihalache încerca să legalizeze „o organizaţie anarhistă şi clandestină" într-un „partid de guvernămînt" (vezi *Monitorul oficial*. Dezbateri parlamentare. Adunarea deputaţilor, nr. 7 / 1934). Este ceea ce avea să se întîmple. „La propunerea lui C. Argetoianu, devenit între timp ministru de interne şi care a manifestat un interes deosebit faţă de legionari, străduindu-se necontenit, după cum mărturisea, a-i face utili regelui, guvernul nu a opus în judeţul Neamţ nici un contracandidat Gărzii de fier" (Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *op. cit.*, p. 95—96). Agitaţia demagogică exercitată de noile gorile politice, programul electoral bazat pe o frazeologie grandilocventă — încercînd o speculare a problemelor sociale obiective — vor aduce mişcării noi prozeliţi. Recrutaţi de regulă din rîndul elementelor declasate, ei vor forma o masă de manevră din care vor fi alcătuite bande de bătăuşi, spărgători de grevă, servicii de spionaj în favoarea Germaniei naziste, precum şi „echipe ale morţii". Cu prilejul unor viitoare alegeri, N. Iorga nota: „Feriţi-vă de oamenii sîngelui", avertizînd: „În zăpăceala alegerilor care se vestesc, o samă de oameni umblă cu pumnalul şi arma în mînă, ameninţînd cu uciderea pe cei ce ar cuteza să le stea în cale" (*Neamul românesc pentru popor*, 1 dec. 1933).

Capitolul VII

GLOANŢELE

1

Jandarmul sforăia greu cu buzele ţuguiate şi ochii întredeschişi, tresărind deseori şi înghiţindu-şi saliva. Din cînd în cînd se trezea pe jumătate, se cutremura şi se holba îngrozit pînă ce întîlnea pe banca dinaintea lui faţa aspră, liniştită a lui Ionescu, apoi bolborosea ceva şi, biruit de somn, adormea îndată cu un oftat de uşurare. În vagonul ticsit de oameni şi bagaje, în zăpuşeala saturată de miros de usturoi şi de sudoare, agitată de sforăituri şi suspine, singur Ionescu veghea în luptă cu propriile-i gînduri care nu se ostoiau deloc. Îi trecuse de mult mînia şi chiar supărarea pe jandarmii care-l expediau la Bucureşti ca pe un răufăcător. El a prevăzut de la început că jidanii şi francmasonii vor pune în mişcare toate uneltele lor ca să împiedece izbînda fraţilor de cruce. Dolinescu nu s-a aşteptat la o dezlănţuire atît de crîncenă a duşmăniei tuturor forţelor organizate, partide, autorităţi, legi, împotriva unui mănunchi de tineri a căror singură avere e dragostea de neam, adevărată, necomercializată. „Nu vor îndrăzni!" zicea mereu dînsul, secondat şi de Utalea. Poate că s-ar mai fi păstrat puţină pudoare dacă ar fi existat măcar un singur glas să protesteze şi să dezvăluie fărădelegile. Aşa, în faţa lumii, fraţii de cruce sînt o ceată de descreieraţi, iar guver-

nul face operă de salubritate politică mai înfruntîndu-le nebuniile. Au contat, fireşte, pe Pahonţu, toţi, afară de Utalea care spusese, ca o sentinţă generală, să n-ai niciodată încredere decît în tine însuţi. Ionescu însuşi a crezut în Pahonţu mai mult decît toţi. L-a îndrăgit de cînd l-a întîlnit întîia oară la masă, la Cumpănaşu, odinioară, cu toate că Pahonţu şi atunci, şi pe urmă, l-a luat cam de sus. I-a luat apărarea faţă de Cintia şi de bătrînul Cumpănaşu care îl socoteau un monstru fără pereche dacă a fost în stare, din motive de arivism, să-şi distrugă căminul. Chiar la Făgăraş, pe cînd toţi îl acuzau, el nu le ţinea hangul. Problema era mai complexă. Pahonţu i se părea numai o verigă din lanţul urgiei care împiedecă mîntuirea neamului.

Acuma însă, exact din clipa cînd s-a urcat în tren la Porumbacu însoţit de jandarmul înarmat, Pahonţu îl obseda mereu. Parcă s-ar fi rupt deodată pojghiţa artificială care-i încătuşase atîta vreme sentimentele adevărate, sufletul îi fu năpădit de o ură dureroasă. Îşi amintea cît a trebuit să-şi siluiască conştiinţa, necontenit, ca să-şi înăbuşe dispreţul ce i-l stîrneau fanfaronadele ieftine cu care Pahonţu înşela lumea şi care nu urmăreau decît ajungerea cu orice preţ, fără a crede în nimic, fără a simţi nimic, mînat numai de un egoism animalic. Zăgăzuirile acestea trecute făceau să-l urască nu numai ca pe trădătorul unei cauze sfinte, cum îl urau toţi, ci ca pe un duşman personal care l-a ofensat în ce are mai scump pe lume...

Sosiră foarte de dimineaţă în Bucureşti încît la şapte erau la Siguranţa Generală. Pînă la zece au aşteptat într-o cameră de serviciu. Pe urmă Ionescu a fost luat în primire de un comisar vioi, elegant şi parfumat, iar însoţitorul concediat. După ce răsfoi puţin prin hîrtiile de pe biurou, comisarul se apucă să-i ia un mic interogatoriu. De la primele răspunsuri însă se mohorî. Atitudinea şi tonul lui Ionescu i se păreau sfidătoare.

— Cu mine să fii cuviincios, băiete ! îl admonestă comisarul. Foarte, foarte cuviincios ! Eu nu mă sperii de studenţi ! Din contra !... La mine student ori bolşevic totuna e ! Am nişte leacuri care vindecă sigur obrăznicia !

Oboseala fizică şi zdruncinarea sufletească îi usturau nervii. Se sforţa din răsputeri să fie liniştit şi în acelaşi timp îşi dădea seama că nu se poate stăpîni. Cuvintele comisarului îl dureau ca nişte şfichiuri de bice. Voia să-l roage să nu-l umilească, să-l lase în pace şi să-i dea drumul fiindcă vede şi el prea bine c-a fost izgonit ca un răufăcător numai din pricina lui Pahonţu care... Stătea în picioare, lipit de biurou, răzimîndu-se cu amîndouă mîinile de marginea de lemn, cu trupul aplecat puţin înainte, pipăind cu ochii faţa comisarului care tresălta de dispreţ. Pînă acuma, ca să-şi liniştească enervarea, răspunsese cu glas nepăsător şi resemnat. Acuma începu blajin şi se pomeni deodată răcnind parcă i s-ar fi rupt zăgazurile răbdării :

— Domnule comisar... Isprăveşte !... Isprăveşte !... Isprăveşte !

Îşi auzea glasul aproape fără să-l recunoască şi vedea pe figura poliţistului o zvîcnire a muşchilor parc-ar fi vrut întîi să rînjească, semănînd cu Pahonţu. În aceeaşi clipă comisarul sări în picioare (scaunul de subt dînsul se răsturnă cu un zgomot greu) şi-i repezi în plin obraz un pumn atît de zdravăn că Ionescu se clătină şi se dădu doi paşi înapoi gata să vie peste cap. Totuşi nu simţi lovitura în obraz, ci numai încleştarea unghiilor în palme ca nişte cuţite înfipte în carne. Asta îl dezmeteci şi-i curmă îndată furia care-l împingea instinctiv spre masa comisarului. După cîteva clipe, cu ochii holbaţi, cu pumnii mereu încleştaţi, scrîşnind dinţii, strigă :

— De ce...

Îşi înghiţi întrebarea, ruşinat şi dîndu-şi seama cît e de inutilă. Comisarul îşi potrivea scaunul la loc, se aşeză tacticos şi răspunse liniştit, satisfăcut :

— Numai ca să te trezeşti, tinere, şi să-ţi aduci aminte că eşti un infractor la ordinea publică şi...

Ionescu auzi răspunsul numai ca un zgomot confuz, nearticulat şi fără sens. Era lămurit de cînd şi-a întrerupt întrebarea că şi-ar cheltui sufletul de prisos

cu un funcţionar care se crede obligat să schingiuiască pe bolşevicii ajunşi în mîna lui, fiindcă oricine ajunge aci trebuie să aibă o vină... Comisarul apoi într-un sfert de oră i-a şi dat drumul, avînd grije să-i atragă atenţia că nu şade frumos pentru un om cu studii înalte să fie amestecat între derbedei şi să nu-l mai prindă pe-acolo că pe urmă întoarce foaia...

După-amiazi se duse pe la Cumpănaşu. Logodnica îi sări de gît, fericită, dar peste o clipă se spăimîntă: cum a venit înainte de alegere?

— Dar Vasile? întrebă profesorul cînd află ce-a păţit Ionescu. Tu ai scăpat aici mai uşor, relativ. Să nu ne pomenim cu bietul băiat schilodit de tot... Că dacă ticăloşii au apucat pe panta asta, te poţi aştepta la orice!

Bătrînul Cumpănaşu, deşi inima-i ardelenească tresălta ca şi a tinerilor cînd era vorba de naţionalism oricît de exaltat, propovăduia totuşi prudenţă zicînd că prin violenţă, chiar numai verbală, nimic trainic nu se clădeşte. Băieţii, Ionescu şi Vasile, nu-i urmau sfaturile, dar nici nu-l contraziceau pe cînd Cintia toată vremea se ciorovăia cu dînsul ea fiind cea mai pasionată aderentă a fraţilor de cruce, la care pasiune contribuia desigur în mare măsură şi dragostea admirativă pentru logodnicul ei.

— D-ta numaidecît te gîndeşti la ce e mai rău! zise Cintia cu ochii plînşi încă de suferinţele lui Ionică. Mai bine ai fi prevăzut ticăloşia lui Pahonţu ca să se fi luat din vreme măsuri de apărare!

— Apoi că Pahonţu niciodată n-a fost omul meu, se apără profesorul. Voi l-aţi ridicat în slavă şi i-aţi dat serenade şi aţi crezut într-însul!

Cintia se mai burzului puţin spre a nu trebui să recunoască dreptatea bătrînului, Ionescu însă bombăni întunecat:

— Da, da... Ne-a înşelat şi ne-a vîndut...

Seara, la cină, veni şi Virginia cu amîndoi copiii şi cu Fräulein Erna. Cintia îi povesti ce-a păţit Ionică şi abia se reţinu să nu ocărască pe Pahonţu. (Cumpănaşu le atrăsese luarea-aminte din prima zi să nu vorbească în faţa copiilor despre tatăl lor.) Dar cînd nemţoaica, după masă, a plecat acasă cu cei mici să-i culce, toată seara nu mai conteniră cu împrospătarea tuturor relelor şi cu înşirarea celor recente ale „trădătorului", mai cu seamă Cintia care îl ura ca pe un duşman de moarte.

Virginia venise de fapt mai mult ca să povestească ce a făcut de dimineaţă la Rotaru. De cînd Toma a plecat şi a început divorţul, Virginia, în urma insistenţelor d-nei Rotaru, se ducea din cînd în cînd prin casa unde, cît a fost cu bărbat, abia a călcat de douătrei ori. D-na Rotaru o iubea şi o compătimea. Din pricina Virginiei a rupt orice relaţii cu Pahonţu care, ce e drept, nici altfel nu mai prea îi deranja cu vizitele în timpul din urmă...

Azi Virginia s-a dus să consulte şi pe Rotaru ce să mai facă pentru a termina cît mai repede, fiindcă acuma, după ce divorţul s-a pronunţat, îi era mai penibilă orice tărăgănare. Aşa a aflat că Toma s-a certat şi cu Rotaru de vreo două săptămîni, încît Rotaru nici nu mai voia să audă de el, considerîndu-l un om extrem de primejdios... Cumpănaşu era curios pentru ce s-o fi supărat Rotaru? Cintia zise cu silă:

— Nu e greu de închipuit, dragă tătucule... I-o fi făcut şi lui vreo murdărie... Pînă şi la Universitate am auzit pe mulţi că Pahonţu a fost cumpărat de Belcineanu ca să trădeze pe fraţii de cruce!

— Na, na... să nu exagerăm iar! o dojeni bătrînul. Purtarea lui Pahonţu rămîne destul de urîtă fără să mai fie nevoie s-o dichisim cu zvonuri absurde!

— Dacă ar fi aşa, atunci...

Ionescu începu, dar nu-şi termină gîndul.

— O să trăim şi o să vedem, insistă Cintia. Se zice că înadins s-a prefăcut întîi că înjură pe Belcineanu, ca să fie acoperit faţă de noi şi ca să-şi mărească preţul vînzării!

— Fără dovezi nu poţi crede asemenea vorbe! zise Cumpănaşu.

— Trebuie dovezi, adevărat! aprobă Ionescu mohorît.

Vineri seara se întîlniră la Cumpănașu cîțiva din cei peste cincizeci de frați de cruce alungați de la Făgăraș. De miercuri dimineața se afla acasă și Vasile, teafăr și nevătămat, doar puțin deprimat. N-a fost nici bătut, nici înjurat, nici măcar interogat. Întovărășit de un jandarm a fost suit în tren fără nici o explicație. Numai la Siguranță i s-a comunicat că este expulzat din cuprinsul județului Făgăraș pentru îndemnuri la dezordine. Era singurul care a scăpat așa de ieftin. Probabil din pricina temperamentului său potolit. Ceilalți toți au fost maltratați în diferite feluri încît fiecare avea să povestească cîte ceva deosebit.

Ionescu asculta pe toți tăcut, apăsat, ca și cînd suferința fiecăruia ar fi zgîriat cîte-o rană adîncă în inima lui, transformînd-o toată într-o bucată de carne vie însîngerată. Din cînd în cînd întreba uluit parc-ar fi vorbit cu propria-i conștiință :

— De ce, Doamne, atîta batjocură !... Și tocmai pe noi care n-am făcut nici un rău nimănui, nici măcar lui Pahonțu !

Nici unul nu prea știa bine ce s-a întîmplat cu ceilalți, căci, fiind risipiți prin toate satele, numai prin alți oameni aflau unii despre alții. Părea însă că vreo sută de inși au rămas reținuți, mare parte pe la posturile de jandarmi și numai puțini la legiunea din Făgăraș sau la poliția orașului. Despre Zachi Herdelea spunea chiar Cumpănașu că a fost oprit la legiune să-l cerceteze mai de aproape pentru contravenția la legea cărăușiei publice și că probabil va mînca bătaie pentru că protestează întruna și sfidează pe plutonierul însărcinat cu ancheta...

Tinerii nu erau descurajați și n-așteptau decît o nouă ocazie ca să organizeze lupta în așa fel încît să nu mai poată avea asemenea surprize. Se plîngeau, firește, de nedreptățile și ofensele suferite și ocărau mai mult pe Belcineanu.

Ei, trăind atîta timp numai în sate și fără a vedea vreun ziar, aproape nici n-au cunoscut amestecul lui Pahonțu pînă ce au picat în București ; în orice caz fapta lui o blamau mai puțin și socoteau s-o sancționeze cu o bătaie zdravănă, căci astfel de trădări nu merită decît o pedeapsă umilitoare.

— Ce bătaie, mă fraților ! strigă Ionescu sarcastic și plîngător. El e toată vina, adevărata vină ! Credeți-mă !... Nici eu n-am crezut, dar m-am convins !

În cele din urmă se încinse o mică controversă asupra vinovăției lui Pahonțu. Unii îi reduceau vina la o murdărie obișnuită în gazetărie și în politică, aceea a schimbării convingerilor după anume interese. Oportunismul a creat lichelismul sau invers, amîndouă însă sînt curente în politica românească. „De ce să condamni vina aceasta curentă mai mult la Pahonțu ? Pentru că a făcut-o pe spinarea noastră ?"

— Cît am fost arestat am meditat și eu, zise tînărul Cumpănașu. Știi cît îl înfieram eu la Făgăraș ! Mai mult ca tine... Și totuși au dreptate băieții ! E o lichea și nu merită decît cel mult să fie scuipat !... Nu ne-a putut trăda, pentru că n-a fost al nostru, n-a jurat și nu a lucrat niciodată cu noi ! Noi am vrut să-l băgăm între noi cu sila pentru că îl admiram ca luptător naționalist... De fapt n-avea nici o obligație față de mișcarea noastră afară de promisiunea ce v-a făcut-o poate numai din gură și ca să scape de voi... Pe urmă i s-o fi părut că e mai oportun să fie contra noastră, fie în interesul ziarului, fie al carierii lui — și a schimbat macazul... Numai dacă schimbarea ar fi făcut-o pentru bani, ca Iuda, atunci ar fi o vînzare !

— Da, da... vînzare ! sări vehement Ionescu. Atîta căutați să-l spălați de parcă ne-ar fi slujit frățește tîlharul !... De vînzare e vorba, Vasile !... Atunci ?... Ce are a face lichelismul ?... Ne-a vîndut, Vasile, celuilalt tîlhar !... Și voi vreți să-i trageți o bătaie ca unui jidănaș oarecare ?

Sîmbătă seara Ionescu a cinat iar la Cumpănașu și au stat pînă tîrziu, vorbind despre ceea ce s-o fi petrecînd la Făgăraș și așteptînd să audă rezultatele la radio. Cei doi tineri erau triști și se simțeau înjosiți că trebuie să stea de taifas la căldură și confort în vreme ce frații lor se chinuiesc acolo... Știau că Dolinescu nu va pleca de la Făgăraș pînă cînd nu vor fi

liberi toţi băieţii şi se gîndeau ca luni să se repează şi ei să dea o mînă de ajutor la nevoie, în speranţa că expulzarea lor a fost numai pe durata campaniei electorale.

Pentru a doua zi Cintia dorea să meargă cu toţii la Teatrul Naţional unde tocmai se juca *Scrisoarea pierdută.*

Din gazetele de dimineaţă aflară că Belcineanu a reuşit, cum nu mai încăpea îndoială, dar că totuşi Dolinescu a luat un număr de voturi superior tuturor celorlalte partide afară de radicali. Încît seara, în drum spre teatru, bătrînul Cumpănaşu observă :

— La urma urmelor rezultatul e strălucit... Mai ales pentru o grupare tînără de nici n-a împlinit anul de existenţă... Trist este numai că aţi fost trataţi revoltător de nedemn !

— Dac-ar fi vorba numai de goana după voturi... mormăi Ionescu printre dinţi aşa încît nici chiar Cintia nu înţelese ce-a spus.

În stagiunea aceea se relua întîia oară *Scrisoarea pierdută,* aşa că reprezentaţia trecea drept o semi-premieră. În obişnuitul public duminecal, care umplea sala pînă la ultimul loc, se distingeau cîteva figuri cunoscute de scriitori, critici, artişti îndrăgostiţi de Caragiale, precum şi altele care asistă la toate spectacolele unde prezenţa lor poate să fie observată şi eventual notată la rubricile mondene ale ziarelor.

Cintia era pasionată după teatru. Înainte de-a cunoaşte pe Ionescu şi mai ales cît a trăit mamă-sa a visat să se facă actriţă... Instalată între tatăl şi logodnicul ei, ochii fermecaţi i se plimbau prin sală, prin loji pînă şi prin galerie, să descopere cunoscuţi, să vază toalete... Veniseră mai devreme şi avu răgaz să examineze toată lumea care intra din ce în ce mai grăbită. Cumpănaşu şi cei doi tineri priveau tăcuţi şi preocupaţi, abia răspunzînd monosilabic la observaţiile ei continue despre tot ce i se părea interesant.

— Uite, tătucule, pe prietenul tău Grigorescu, spuse deodată Cintia, făcînd semn cu capul şi rîzînd spre o lojă de rangul al doilea. L-ai văzut ?... La dreapta, în lojă... cu toată familia...

Apoi peste cîteva minute puse mîna pe braţul lui Ionescu, şoptind :

— D-na Belcineanu !... În rînd cu loja direcţiei, a treia... Acuma au intrat... O vezi ?... Cea tînără... Cealaltă e d-na Teleman, iar bărbatul trebuie să fie generalul...

Ionescu se uita fără interesul pe care i-l bănuia Cintia care continua :

— Credeam că te interesează... Nici eu nu mă prăpădesc după frumuseţea ei, deşi azi parcă e mai bine şi mai veselă...

— Cum să nu fie veselă dacă soţul ei a cîştigat o bătălie ! răspunse profesorul în locul logodnicului.

— Cînd te gîndeşti că e nevasta tîlharului parcă ţi-e urîtă şi ea ! zîmbi Vasile care şedea lîngă tatăl său.

Tot Cintia văzu mai întîi şi pe Pahonţu intrînd cu un domn şi o doamnă într-o lojă alături de cea regală, faţă-n faţă cu loja familiei Teleman. Nu-i mira deloc apariţia lui. Ştiau de mult că Pahonţu era un caragialean fanatic şi că *Scrisoarea pierdută* i-a servit de multe ori ca argument împotriva democraţiei şi a partidelor politice. Se lăuda chiar că nu lipseşte niciodată de la teatru cînd se joacă „profeţia aceasta genială a prăbuşirii unei lumi ridicole prin organizarea ei politică".

Toţi îndreptară o clipă ochii spre loja în care Pahonţu, foarte surîzător şi cu un aer triumfător parcă ar fi vrut să atragă atenţia sălii asupra sa, vorbind cu doamna îşi rotea privirile prin sală. Cei trei de jos plecară capetele ca la comandă spre a nu-i întîlni privirea, numai Cintia continua să-l scruteze sfidîndu-l.

— Uite ce galant salută spre loja Teleman ! murmură ea cu dispreţ. Şi cum răspund şi ele de drăgălaş... O, ţi-e scîrbă ! Şi-a părăsit copiii şi nevasta, ca să se poată apropia de lumea lor ciocoiască !

Cortina se ridică într-o linişte mare. Toate privirile erau aţintite pe scenă, la Pristanda şi Tipătescu. După primele replici toate feţele se descreţiră înviorate. Cintia însă ura atît de mult pe Pahonţu că nu-şi putea

lua ochii de la dînsul, urmărindu-l ca un poliţist pe un răufăcător interesant. Aşa ajunse să bage de seamă curînd că el, care stătea în picioare între ceilalţi doi, în loc să urmărească jocul de pe scenă, trăgea cu ochiul numai în loja din faţă. Observînd mai atent se convinse că Pahonţu soarbe pe d-na Belcineanu cu atîta lăcomie de parcă ochii lui au o strălucire de diamant. D-na Belcineanu privea, la început, pe scenă. Pe urmă, cu faţa spre scenă, prinse a trage şi ea cu ochii spre Pahonţu. Iar mai tîrziu, prefăcîndu-se că examinează sala aflată în întunerec, îşi opri privirea mai lung în ochii lui...

— Ioane... priveşte! şopti Cintia intrigată. Uite cum soarbe din ochi Pahonţu pe d-na Belcineanu!... Şi ea cum îl aţîţă!... Să ştii că Pahonţu e amorezat...

Pe urmă toată seara Ionescu n-a mai văzut decît pe Pahonţu şi pe d-na Belcineanu, pîndindu-i însă hoţeşte ca să nu bage de seamă nici măcar Cintia că-i urmăreşte. Şi din ce în ce parcă se făcea o lumină mare în sufletul său zbuciumat...

Cînd se termină reprezentaţia, Ionescu era convins deplin. Îi mai trebuia doar o confirmare... Pe care spera s-o aibă îndată. Se îmbulzi să iasă mai repede din sală, ca şi cînd ar fi alergat la garderobă, dar afară, în sala de aşteptare, se piti la pîndă, lîngă o coloană. Zări curînd pe d-na Belcineanu cu soţii Teleman coborînd din coridorul lojelor şi trecînd fără să se oprească. Totuşi el băgă bine de seamă că d-na Belcineanu mergînd se uita mereu spre stînga, spre celălalt coridor al lojelor de jos, ca şi cînd ar fi căutat pe cineva. Cîteva clipe după ce ea dispăru, coborî de dincolo şi Pahonţu, vorbind, gesticulînd animat, dar învîrtind ochii prin sala de aşteptare unde lumea se îngrămădea spre ieşire. Pe cînd se afla în mijlocul mulţimii şi se apropia încet de ieşire, privirea lui cercetătoare dădu deodată peste ochii lui Ionescu din care ţîşneau parcă două pumnale. O frîntură de clipă privirea lui rămase aţintită pe faţa studentului cu o tresărire de mirare şi de zăpăceală, dar apoi imediat se smulse şi trecu mai departe, parcă nici n-ar fi recu-

noscut pe tînărul palid, răzimat de coloana patrunghiulară, cu înfăţişarea lunatecă...

— Credeam că ai fugit la garderobă şi ne aştepţi cu hainele, zise Cumpănaşu apropiindu-se anevoie prin vălmăşagul de lume.

— Am alergat degeaba, răspunse Ionescu pierdut, cu ochii spre peristil unde dispărea Pahonţu. Uitasem că numărul de la garderobă e la Vasile.

Siguranţa lui Ionescu rămînea, dar somnul îl ocoli toată noaptea. În odăiţa săracă, mobilată sumar, se plimbă cîteva ceasuri căutînd legăturile şi argumentele. Fantezia zburda dezlănţuită... Vînzarea s-a făcut prin d-na Belcineanu. Se şoptea de mult şi mereu că Belcineanu îşi întrebuinţează nevasta pentru a reuşi acolo unde singur nu ajunge. Se spunea mai ales că beneficiază de relaţiile ei în lumea care împarte puterile. Iar cînd relaţiile normale nu sînt suficiente, pot interveni şi graţiile ei... Pahonţu a fost cumpărat prin d-na Belcineanu. În orice caz ea este mijlocitoarea între el şi Belcineanu...

Totuşi dimineaţa, la lumina zilei, certitudinea lui începea să pălească. Asta îl întărîta.

„Am să vă dovedesc, chiar dacă va trebui să vă urmăresc toată viaţa!" îşi zise cuprins iar de furia care-l chinuia de cînd i s-a înfipt în creieri gîndul răzbunător.

Ieşi în oraş anume pentru a pîndi toate mişcările lui Pahonţu. Află unde s-a mutat de la hotel şi se duse în strada Elena, să se convingă dacă mai şade acolo. În faţa uşii avu o ezitare, totuşi sună prelung. Aşteptă un răstimp şi sună iar. Ştia că el nu poate fi acasă la unsprezece aşa că nu se miră cînd, într-un tîrziu, uşa se deschise şi apăru o femeie bătrînatică, suflecată şi murdară.

— Aici, şade domnul director Pahonţu? întrebă Ionescu scormonind cu privirile în micul vestibul cu cuierul pe care atîrnau haine şi pălării.

— Aici, dar domnul nu e acasă, e la ziar! răspunse femeia bănuitoare. Cine sînteţi d-voastră?

— Aş vrea să vorbesc cu dumnealui, zise Ionescu ca un detectiv. D-ta eşti jupîneasă ori... ?

— Nu, domnule... Eu vin numai de-i fac curăţenie de două ori pe zi, dar nu-s băgată la stăpîn ! spuse femeia ştergîndu-şi gura parc-ar fi vrut s-o rupă. Că dumnealui nu face menaj în casă şi numai noaptea vine aci ori cînd are de lucru...

Ionescu înţelese că a pornit greşit. Pahonţu n-ar putea primi pe d-na Belcineanu aici fără mari riscuri pentru amîndoi. Trebuie să aibă un cuib altundeva.

Se întoarse spre redacţia *României*, să înceapă urmărirea de-acolo. Pe drum iar îşi schimbă gîndul. De ce s-ar încurca el cu Pahonţu cînd e mult mai simplu să controleze pe d-na Belcineanu ?... Se linişti ca prin farmec. Nu mai trebuia să se grăbească. Era acum sigur că va dezlega taina fără multă trudă...

Pe la cinci după-amiazi, cînd începea să amurgească, Ionescu plecă spre casa Belcineanu, pe jos, ca să nu ajungă prea devreme. Pe Bulevardul Brătianu se abătu la o farmacie, ceru voie să telefoneze şi chemă ziarul *România*, interesîndu-se dacă Pahonţu e la redacţie. Era acolo... Îşi continuă drumul şi sosi în strada Dumbrava tocmai cînd se îngîna bine ziua cu noaptea, cum a dorit, socotind că o întîlnire între cei doi nu poate fi decît foarte secretă şi deci nocturnă. În faţa casei staţiona o limuzină luxoasă. Ionescu, fără nici o şovăire se adresă şoferului care dormita la volan :

— Asta e casa Belcineanu, domnule ?

— Da, da, asta ! tresări şoferul.

— D-ta eşti şoferul dumnealor ?

— Nu, eu sînt la domnul general Teleman şi aştept pe cucoana care e în vizită aici ! răspunse şoferul bucuros de conversaţie ca să-şi mai alunge plictiseala.

În clipa aceea însă se deschidea cu zgomot uşa mare de la intrarea casei şi Ionescu trebui să treacă mai departe, mulţumind cu un gest şoferului care sări jos să deschidă portiera şi să-şi primească stăpîna. După cîţiva paşi Ionescu mai întoarse totuşi capul, să vază dacă nu cumva pleacă şi d-na Belcineanu. Maşina îl

ajunse repede din urmă, oferindu-i posibilitatea să constate sigur că d-na Teleman era singură...

Se plimbă de cîteva ori dintr-un capăt al străzii pînă-n cellalt pentru orientare. Atît spre Piaţa Polonă, cît şi la colţul cu strada Vlaicu erau staţii de automobile. Schimba mereu trotoarul ca să nu atragă atenţia, deşi strada era foarte puţin frecventată, încît în prima jumătate de oră abia încrucişă cîţiva trecători şi două-trei trăsuri. Se bucura că nu vedea sergentul la casa Belcineanu, închipuindu-şi că, spre norocul lui, trebuie să fie prin curte sau chiar în antreu, la căldură. Pe urmă începură să se înmulţească automobilele care opreau cînd la o casă cînd la alta şi din care descindeau domni sau doamne sosind desigur acasă din oraş. Deveniră mai deşi şi trecătorii... Era ora mesei, probabil. La casa Belcineanu însă nici o mişcare. Numai cîteva ferestre luminate priveau întunericul ca nişte ochi cercetători.

Ionescu se uită la ceas subt un felinar. Opt şi jumătate. Era hotărît să aştepte pînă la zece...

Peste vreun sfert de oră, pe cînd se afla tocmai în capul străzii spre Piaţa Polonă, întorcîndu-se înapoi, văzu o siluetă de femeie ieşind din casa Belcineanu şi pornind pe trotoar spre strada Vlaicu. Îşi închipui că o fi vreo servitoare, dar se luă după ea întinzînd paşii. O ajunse, recunoscu pe d-na Belcineanu şi o întrecu, fără însă a se mai depărta încît îi auzea bine din urmă paşii mici şi grăbiţi. La colţul străzii, la staţia de maşini, Ionescu se opri ca şi cînd ar fi şovăit dacă să ia sau nu o maşină. În acest timp sosi şi d-na Belcineanu şi se urcă în primul automobil. Atunci se sui şi el în maşina următoare, dar aşteptă ca cealaltă să se depărteze puţin şi apoi spuse şoferului s-o ia înainte.

Avea o satisfacţie parcă ar fi cîştigat o mare bătălie. Dacă d-na Belcineanu iese de acasă pe jos, la nouă seara şi ia o maşină de piaţă, în loc să-şi utilizeze limuzina particulară, înseamnă că merge la o vizită pe care nu trebuie s-o ştie nici servitorii ei cei mai devotaţi. Îi trecu prin gînd să zorească pe şofer şi, tăind pe calea cea mai dreaptă, să ajungă înaintea ei

la destinație. Gîndul se topi într-un mic semn de întrebare: care destinație?... Privirea lui bolnavă de încordare urmărea numai mașina cenușie care aluneca lin și în spatele căreia, subt un ochi roșu, tăblița luminoasă albă cu numărul 12.345 parcă era un indicator anume făcut să nu poată fi uitat...

Cu ochii mereu înainte Ionescu șopti șoferului „la dreapta" cînd ajunseră în Bulevardul Carol, pe urmă nu mai trebui să spuie nimic căci goana continuă drept pe bulevard, prin Piața Brătianu, tăind Calea Victoriei, pe Bulevardul Elisabeta, prin Piața Kogălniceanu... Abia înainte de Facultatea de drept mai trebui să spuie iar „la dreapta"... La biserica Sf. Constantin mașina cenușie opri brusc și d-na Belcineanu coborî. Ionescu însă șopti iar „la dreapta" și trecu înainte pe str. Elena. Lîngă biserică văzu foarte bine că d-na Belcineanu, după o mică șovăire, continuă calea pe jos, pe strada Elena, în vreme ce mașina cenușie pornea înapoi pe Calea Plevnei...

— La stînga! strigă Ionescu ajungînd la încrucișarea cu strada Progresului și adăogînd apoi la prima casă: Oprește!

Plăti. Așteptă pe loc pînă ce mașina porni goală pe strada Progresului spre Cișmigiu, pe urmă el se întoarse pe strada Elena. În a treia casă pe stînga stătea Pahonțu. Cele două ferestre ale apartamentului erau luminate discret și cu perdelele lăsate.

Strada era tăcută. Cîteva felinare de gaz aerian făceau ici-colo pete anemice de lumină. Din loc în loc, pe ambele părți, castanii bătrîni cu trunchiurile groase și crăcile încă despuiate păreau niște paznici de noapte bătrîni și adormiți.

Ionescu se strecoră subt un castan, lipindu-se de trunchiul scorburos. Peste drum ferestrele lui Pahonțu clipoceau gălbejite. Pe trotoar zări silueta d-nei Belcineanu apropiindu-se și apoi oprindu-se la ușa unde a vorbit el înainte de amiazi cu femeia. O văzu apăsînd pe butonul soneriei, iar peste o clipă dispăru înlăuntru parcă cineva ar fi pîndit chiar lîngă ușă să-i deschidă imediat...

2

— Dacă am venit deunăzi cu vestea rea, nu se putea să nu vin acuma cu vestea cea bună! zise Cristiana voioasă în biuroul lui Pahonțu. Cu orice risc! Nu-i așa?

Îi rîdeau ochii și buzele și toată fața și toată făptura, încît Toma avea senzația că se află iarăși în fața altei femei. Dealtfel de cînd a fost aici rîndul trecut nici n-a mai văzut-o deloc pînă aseară la teatru. Numai la telefon i-a auzit glasul de cîteva ori, mereu îngrijorat și spăimîntat. L-a chemat după scandalul cu Dolinescu, după ședința de la Cameră, apoi după cîte-un articol mai vehement împotriva fraților de cruce, implorîndu-l să fie mai prudent și să nu-și pericliteze viitorul din pricina lui Belcineanu, și în sfîrșit azi-dimineață cînd însă glasul i-a fost dulce și cochet anunțîndu-i întîlnirea.

Pentru Pahonțu lupta cu Dolinescu era pe viață și moarte. Ura împotriva lui Dolinescu îi colcăia în suflet ca o boală ucigătoare. Nu mai avea nici o altă preocupare afară de distrugerea lui totală și cu orice preț. Ar fi fost în stare să-l omoare dacă s-ar fi ivit ocazia...

Din pricina lui s-a certat și cu Rotaru. Întîlnindu-se la tribunal unde Pahonțu umbla pentru urgentarea divorțului, și venind vorba despre Dolinescu, Rotaru i-a spus în treacăt și foarte prietenește că exagerează cu denigrarea fraților de cruce și-și înstrăinează multe simpatii. După cîteva replici nervoase Pahonțu s-a înfuriat și a început să strige imputîndu-i că totdeauna l-a tratat ca pe un subaltern lipsit de simțul demnității, că numai de aceea și acuma, cînd un ticălos l-a insultat și a încercat să-l lovească, în loc să condamne pe cel vinovat, îl dezaprobă pe el care nu face decît să-și apere onoarea terfelită... Întîi Rotaru căută să-l astîmpere cu o glumă vrînd astfel să-i ignoreze necuviința. Pahonțu nu se mai putea stăpîni mai cu seamă că avocații și cîțiva clienți dimprejurul lor zîmbeau, aprobînd mai mult pe Rotaru.

— Atunci, pentru că eu nu sînt obișnuit să mi se vorbească pe astfel de ton, prefer să punem punct ultimei noastre convorbiri ! zise în cele din urmă Rotaru sever, întorcînd spatele și plecînd cu însoțitorii săi.

Pahonțu, exasperat, mai continuă să invectiveze un răstimp față de cei ce rămăseseră împrejurul lui și pe care scandalul îi amuza.

Nu-i păru rău nici mai tîrziu, cînd se liniști, că a rupt și cu Rotaru pe care l-a făcut ministru și care totuși își dădea mereu aere de protector față de dînsul, căruia i-a înghițit atîția ani toate toanele, l-a copleșit cu recunoștințele și care acuma îi pretindea să primească palme fără să crîcnească. Era sătul de asemenea prietenie. Îi trebuiau prieteni care să-i înțeleagă revolta și ura, să i le ațîțe sau să le exalte. Se simțea neînțeles pentru că tocmai prietenii, ca și cînd toți s-ar fi învoit, căutau să-l modereze, pe cînd străinii îl încurajau.

În aceeași ură lacomă cuprindea și pe Belcineanu. Măsurile represive împotriva fraților de cruce nu-i satisfăceau setea de răzbunare. În fond el ar fi vrut să despartă mișcarea de Dolinescu. În ultimele zile, în articole cam confuze, se străduia să arate că numai Dolinescu a pervertit rostul unei mișcări care era o întruchipare sinceră a marilor năzuinți românești... Dintru-ntîi a simțit o repulsie să fie răzbunat tocmai de Belcineanu. Mai tîrziu însă a găsit că a fost foarte abil punînd față în față pe cei doi dușmani ai lui să se sfîșie între dînșii...

Sîmbătă noaptea a petrecut tîrziu cu prieteni noi, așteptînd rezultatul alegerii de la Făgăraș. Căderea lui Dolinescu totuși nu i-a răcorit deplin inima. Lupta adevărată de-abia acuma avea să înceapă...

Ieri dimineața, deși duminecă, a fost la redacție parc-ar fi vrut să-și guste izbînda cea dintîi asupra dușmanului de moarte. Puținele comentarii în celelalte ziare subliniau însă tocmai succesul lui Dolinescu care, deși nu s-a ales, a obținut atît de multe voturi... Pahonțu se enerva cu atît mai mult că asta era și convingerea lui intimă. În clipele acelea sună telefonul

d-nei Teleman. Nici pe ea n-a mai văzut-o deloc și nici măcar n-a întrebat de cînd a intrat în vîltoarea cu Dolinescu. Ascultă smerit dojana ei amabilă, apoi cîteva mărunțișuri printre care, ca întîmplător, și vestea că diseară se duce la Teatrul Național cu Cristiana... Nu l-a poftit și nici el n-a cerut voie să meargă, într-un antract, să o salute. Totuși vestea aceasta l-a făcut să uite pe Dolinescu și să trăiască în sfîrșit iar o zi fericită. A aflat de la teatru ce lojă a reținut familia Teleman, a rezervat alta în față și a invitat un prieten însurat ca să aibă tovarăși și paravan, apoi seara a gustat spectacolul cel mai minunat în privirile și surîsul Cristianei... La ieșire a avut un regret că n-a întîlnit-o în vestibulul teatrului și o scîrbă, parcă ar fi atins o reptilă, cînd a încrucișat privirea cu Ionescu...

A știut ce vrea să-i comunice Cristiana cînd azi-dimineață și-a anunțat venirea și totuși a așteptat-o mai nerăbdător ca întîia oară. Îi era plină făptura de un nehotărît, infinit de dulce și de dureros în același timp, ca în pragul supremei fericiri sau al morții.

— De-aseară ți-am citit în ochi vestea ce mi-o aduci ! răspunse el atît de cald încît glasul părea melodios.

Erau față-n față în mijlocul biuroului, subt un candelabru a cărui lumină îi cuprindea într-o aureolă albă. Se țineau de mîini ca doi logodnici care s-au așteptat sfidînd toate împotrivirile și încă nu s-au dezmeticit din surpriza biruinței. Apoi el îi sărută pe rînd mîinile înfiorat, cu buzele fierbinți care șopteau același cuvînt molcom ca un suspin.

— Și totuși nu se poate să știi tot !... Trebuie să-ți povestesc !

Cristiana simțea același fior și-și dădea seama că se pierde. Voind să se smulgă din ispită adăogă cu o delicatețā firească :

— Vino colea...

Se așezară pe canapeaua adîncă, alături. Cristiana îi arătă mai întîi scrisoarea lui Belcineanu punîndu-l s-o citească cu glas tare, să se bucure împreună. Era

într-adevăr o declarație făcută după toate tipicurile avocățești prin care anunța că părăsește pentru totdeauna și irevocabil domiciliul conjugal, regretînd că trebuie să facă acest pas grav dar recunoscînd că vinovat este numai el pentru că n-a fost capabil în atîția ani să-i ofere fericirea ce o merita... O autoriza să facă demersurile pentru desfacerea căsătoriei, renunțînd anticipat la orice gest care ar putea întîrzia ziua cînd ea își va redobîndi libertatea deplină și putînd face uz de scrisoarea aceasta cum va crede de cuviință în fața instanțelor legale.

Dar noutatea mai mare era că Belcineanu s-a mutat de două săptămîni în apartamentul ce și-l luase mai demult pentru biuroul de avocat și unde își transportase treptat arhivele și biblioteca. Ieri dimineața s-au întîlnit ultima oară în casa Teleman unde i-a predat scrisoarea în fața Iulianei, cum făgăduise deunăzi, anunțînd că va retrage imediat și sergentul de la casa din strada Dumbrava.

— M-a turburat mult, dar în sfîrșit s-a sfîrșit comedia! zise Cristiana cu un suspin de ușurare. Mai trebuie trei luni de așteptare, cît mi-a spus azi avocatul că poate să dureze procesul de divorț, pe urmă...

Se întrerupse cu un surîs dulce ca și cînd ar fi dorit să complecteze Toma restul frazei. El însă o privea și nu se mai sătura. Astfel cuvîntul „pe urmă" rămase suspendat, șovăitor ca un semn de întrebare, în tăcerea care-i înfășura ca o pînză de paianjen. Văzîndu-se ca într-o oglindă în ochii pe care i-a dorit atîta și care acum îl mîngîiau blînd, cu clipiri supuse și înmuiate de duioșie, Toma exclamă deodată pierdut:

— Te iubesc!... Te iubesc!... Te iubesc!...

Drept răspuns Cristiana îi cuprinse gîtul cu brațele, simplu și natural ca un gest pornit din străfundul inimii. Sărutarea amară și lungă parcă pecetluia un trecut de zbuciumări și-l înmormînta pentru eternitate.

Apoi tot Cristiana se dezmeteci întîi, se desprinse cuminte din îmbrățișarea lui, păstrînd surîsul pe buzele ușor crîmpoțite. Se depărtă puțin, parc-ar fi pus

o stavilă, și, aranjîndu-și părul, șopti abia perceptibil.

— Acuma să fim cuminți... În curînd vom fi fericiți... totdeauna...

— Totdeauna! repetă dînsul cu o privire plină de implorare.

În liniștea mare ce se împînzea iar, de afară răbufni deodată un zgomot aspru de pași trecînd pe subt ferestre pe trotoar, într-un ritm sacadat, cu bocănituri grele ca niște lovituri de ciocan... Cristiana tresări cuprinsă de spaimă. În picioare, imobilă, ascultă pînă ce zgomotul se stinse treptat lăsînd în urmă numai o strîngere în inima ei.

— Vreun trecător! murmură Toma calm. N-ai nici o frică!...

Cristiana se sili să-și risipească neliniștea. Zîmbi. În colțurile gurii urmele de spaimă dăinuiau ca niște umbre. Începu să vorbească mai vioi despre viitor ca și cînd astfel ar fi vrut să uite temerile prezentului... Vor continua să păstreze secretul lor pînă cînd vor fi liberi amîndoi, în interesul amîndurora, dar mai ales în interesul fericirii viitoare. După ce divorțul ei va deveni public și în timpul procesului se vor putea vedea în lume fără a stîrni bănuieli. Pahonțu n-ar fi putut avea nici relații de curtenie cu soția lui Belcineanu, dar va avea dreptul să omagieze pe fosta soție a adversarului său. Mai cu seamă că între timp el va fi transcris propriul său divorț... Din cînd în cînd se vor întîlni ca și pînă acum în casa Teleman, iar prin telefon se vor găsi zilnic, fără nici o piedecă.

— Aici însă nu trebuie să ne mai vedem niciodată! zise ea cu o drăgălășie în care iar revenea o dîră de înfricoșare. Aici sînt prea multe ispite și primejdii!...

— Da... sînt ispite! repetă iar Toma mai exaltat. Și trebuie să ferim dragostea noastră de orice pîngărire!... Taina începuturilor ei și încercările multe și așteptarea mereu prelungită, toate pregătesc parcă anume revelația cea mare din ziua cînd ne vom putea înfățișa lumii întregi ca doi tineri care abia atunci vor începe experiența iubirii și a vieții adevărate!... Da, da! Așa te-am visat totdeauna și așa am rîvnit unirea

noastră, în puritate desăvîrşită !... Mireasa gîndurilor mele...

Cristiana îl asculta fermecată, cu pleoapele grele. Îşi amintea visurile ei de odinioară despre cavalerul care trebuia să vie şi s-o adore ca un nou Lohengrin. Acuma i se părea că a sosit cavalerul şi cuvintele, tremurate de un elan romantic şi rostite cu un glas ostenit de patimă, îi răsunau în inimă ca un cîntec minunat.

Pe cînd Pahonţu continua să zugrăvească viitorul iubirii lor, afară, pe trotoar, zgomotul de paşi de adineaori se ridică din nou, parcă mai clar şi mai puternic, sfărîmînd şi împrăştiind brusc atmosfera blîndă de emoţie dinlăuntru.

— Parcă s-ar plimba cineva subt ferestre, la pîndă, zise Cristiana căutînd să-şi biruie tulburarea printr-un zîmbet nereuşit.

— Pînă te obişnuieşti, într-adevăr, paşii trecătorilor te enervează, răspunse Toma, puţin încurcat şi el. Pe urmă însă nici nu mai bagi de seamă...

Se lăsă o nouă tăcere. Zgomotul paşilor murise, dar în aer mai stăruia o apăsare. Cristiana puse o întrebare şi Toma răspunse. Convorbirea se înfiripa cu ezitări, parcă apăsarea din aer le-ar fi speriat inimile... Apoi peste un răstimp Cristiana se sculă în picioare şi spuse deodată privindu-l cu ochii împînziţi de duioşie :

— Acuma am să plec...

Toma se cutremură ca şi cînd ar fi auzit o osîndă, dar numaidecît se linişti, luă mantoul şi pălăria ei care zăceau aruncate pe un fotoliu şi se apropie cu ele, murmurînd îndurerat :

— Acuma cine ştie cînd o să ne mai vedem...

Potrivindu-şi pălăria mică pe cap, Cristiana şopti nesigur :

— De ce ?... N-ai încredere în mine sau în viitorul nostru ?

— Am o încredere imensă şi totuşi...

Toma, bîiguind aşa, îi ţinea haina s-o îmbrace şi-i sorbea parfumul parcă ar fi vrut să-şi umple inima pentru veşnicie. Braţele lui, aranjînd gulerul de blană,

îi înfăşurau gîtul. Ea se răsuci şi se lipi uşor de pieptul lui, şoptind ca o respiraţie :

— În curînd...

Se îmbrăţişară. Pe urmă porniră ţinîndu-se de braţ, coborîră în micul vestibul pe întunerec. Toma îi mai sărută mîinile calde. Ea îşi strînse mai bine blana pe umeri, bîlbîind prelung :

— La revedere !

Pe uşa întredeschisă, în vreme ce Cristiana se strecora afară, o răbufnire de vînt rece zgîlţîi pe Pahonţu ca o îmbrăţişare duşmană. Cîteva clipe stătu în deschizătură ascultînd cum se depărtau paşii ei mici pe trotoar, spre biserica Sf. Constantin unde se afla staţia de automobile... Apoi închise uşa fără zgomot şi se întoarse în biurou cu frigul în suflet.

Se plimbă un răstimp de ici-colo, cu ochii goi, cu inima dîrdîind de tristeţe. Singurătatea îl durea. Plecarea Cristianei i se părea insuportabilă acuma cînd nu mai era lîngă el. Se mira cum a lăsat-o şi de ce n-a oprit-o. Simţea din ce în ce mai mult că despărţirea poate să fie pentru totdeauna şi în suflet i se încuiba groaza că n-are s-o mai vadă niciodată... Se opri în mijlocul odăii. Parfumul ei mai plutea încă în aer. În colţul canapelei o perniţă de mătase verde, cu ai cărei ciucuri se jucaseră degetele ei, zăcea boţită şi mototolită cum o lăsase. Nişte paşi trecînd iar pe subt fereastră îi aminteau înfricoşările ei...

— Nu !... Nu !... Nu ! bombăni dînsul ca şi cînd s-ar fi împotrivit gîndurilor negre care-l împresurau.

Venise acasă hotărît să nu mai iasă, să rămîie aci cu amintirea ei şi după ce ea va fi plecat. Acuma îi trecu prin minte că ar mai avea de lucru la redacţie. Era un pretext ca să nu rămîie singur cu presimţirile care se îndărătniceau să-i distrugă toate rosturile vieţii. Mai şovăi totuşi parcă nu s-ar fi îndurat să se despartă nici de odaia în care aninau ecourile proiectelor de fericire. Apoi se smulse din şovăire, zicîndu-şi cu glas tare :

— Trebuie să se isprăvească !... E mai bine !... Mult mai bine !

3

Ionescu stătu vreme îndelungată nemişcat, lipit de trunchiul castanului bătrîn, cu ochii la ferestrele lui Pahonţu, peste drum. În suflet îi sălăşluia o linişte rece, hotărîtă. Confirmarea atît de promptă a bănuielilor lui îl umplea de satisfacţie întocmai ca rezolvarea unei probleme matematice. Nu mai dorea parcă nimic. Gusta cu nesaţiu plăcerea perspicacităţii şi a perseverenţei sale.

Într-un tîrziu se pomeni tremurînd de frig. Atunci, ca să se dezmorţească, făcu cîţiva paşi. Simpla mişcare îi desţeleni deodată gîndurile, încît se întrebă : ce mai aşteaptă aici ? Şi imediat îşi aduse aminte că a dorit dovada trădării lui Pahonţu şi, dacă a găsit-o, nu poate rămîne cu mîinile în sîn... Apoi se gîndi că acum ar trebui să pătrundă la Pahonţu, să-l confrunte cu propria-i mişelie şi să-l pedepsească îndată, chiar în faţa d-nei Belcineanu. Peste o clipă recunoscu însă că planul e nerealizabil, căci Pahonţu nu ar permite nimănui să intre acuma la dînsul, iar dacă ar încerca cu forţa, ar provoca scandal şi ar zădărnici şi pentru viitor orice posibilitate de sancţionare, făcîndu-l să-şi ia măsuri de ocrotire şi eventual să alarmeze poliţia.

Picioarele porniră singure pe trotoar, ezitînd, spre biserica Sf. Constantin. În creieri îi vuia nehotărîrea. Acum are dovada. Nu mai e nevoie să se grăbească. Va chibzui bine ce să facă. Eventual se va sfătui măcar cu Vasile Cumpănaşu... Trebuie să fie foarte tîrziu. I se păru că au trecut ceasuri multe de cînd d-na Belcineanu a dispărut pe uşa lui Pahonţu. Ajungînd subt un felinar se uită într-o doară la ceasul-brăţară : nouă şi jumătate... Imposibil ! Ascultă tic-tacul. Nu e greşeală. Va să zică sînt abia vreo douăzeci de minute !... Atunci de ce n-ar mai aştepta ? Mai merse cîţiva paşi şi, prin întunerec, trecu pe cellalt trotoar şi veni înapoi spre casa lui Pahonţu, încet, liniştit, parcă nepăsător. Drept înainte, dincolo de încrucişarea cu strada Progresului, se vedea un felinar electric spînzurînd în văzduh, pe strada Schitu Măgureanu, iar altul mai departe, în Cişmigiu. Două tramvaie se

încrucişau, pline de lumină şi de oameni, unul dinspre gară, cellalt dinspre bulevard. Zgomotul lor ajungea pînă la el şi înăbuşi cîteva clipe zgomotul propriilor săi paşi...

Trecu pe subt ferestrele lui Pahonţu, rărindu-şi mersul parc-ar fi vrut să tragă cu urechea. Se duse pînă la capătul străzii şi stătu un timp în colţ uitîndu-se cum gonesc automobilele şi tramvaiele în sus şi în jos, fără încetare. Apoi deodată, ca trezit din vis, se întoarse pe acelaşi trotoar, grăbit şi îngrijorat. Numai cînd văzu aceeaşi lumină ştearsă în geamurile lui Pahonţu îşi reveni în fire, continuîndu-şi calea fără să se oprească pînă la întretăierea cu străzile Eroului şi 11 Februarie, unde se afla o staţie de taximetre şi o cîrciumă, singura prăvălie dimprejur. Îi era sete şi poftea să intre, să bea o bere. Se abţinu de teamă să nu întîrzie. Merse înainte pînă la biserica pierdută în întunerec.

Cînd ajunse înapoi, în apropierea staţiei de maşini, zări mişcînd în întunerec, pe trotoar, o siluetă neagră. Întinse pasul fără a se grăbi. O recunoscu. Trecînd pe lîngă ea observă că îşi ţinea gulerul blănii ridicat încît îi astupa figura, desigur mai mult de frică decît de frig. După vreo zece paşi Ionescu întoarse capul. Se uita şi ea înapoi parcă i-ar fi fost teamă de urmărire. Apoi o văzu la staţia trăsurilor şi în curînd un automobil, cu farurile aprinse şi claxonînd victorios, ţîşni întîi spre biserica Sf. Constantin şi apoi la stînga pe Calea Plevnei...

Ionescu avea o părere de rău. Ar fi trebuit să o oprească, să o întrebe dacă este într-adevăr d-na Belcineanu şi ce-a căutat la Pahonţu acasă ? Cel puţin să afle prin ea vînzătorul că e descoperit şi să tremure... Mîinile îi erau înfundate în buzunarele paltonului. Simţea o crestătură dureroasă în mîna dreaptă care toată vremea mîngîiase şi încleştase un revolver automat mic ca o jucărie de care dînsul nu se despărţea niciodată. (Numai la Făgăraş nu-l luase de frică să nu-i fie confiscat la vreo eventuală arestare.)

— Şi totuşi mai bine că nu l-am avertizat ! se gîndi îndată mai potolit. Luptă dreaptă merge cu un

duşman oricît de aprig. Iuda nu merită onoarea unei lupte cavalereşti...

Se opri în dreptul casei vecine, lîngă alt castan bătrîn, de unde se vedeau iar ferestrele lui Pahonţu. Se gîndea să plece acum acasă. Poate fi mulţumit cu rezultatele zilei de azi. A aflat tot ce a dorit ca şi cînd l-ar fi ajutat o putere divină care nu tolerează ticăloşiile prea mari. Privind la lumina palidă din geamuri, parcă vedea pe Pahonţu frecîndu-şi mîinile mulţumit. Din suferinţele fraţilor de cruce el a stors plăceri şi bani.

„Gorila lubrică se pregăteşte de culcare", îşi zise Ionescu cu mai multă ură decît dispreţ. O să ne răfuim noi altă dată !

Aproape în acelaşi moment lumina se stinse. Scrîşnind din dinţi Ionescu adăogă în sine :

„Noapte bună, gorilă lubrică !"

Îşi încheie paltonul şi porni agale. După abia cîţiva paşi însă se opri încremenit. Uşa locuinţei lui Pahonţu se deschidea cu zgomot (nu ca atunci cînd intrase d-na Belcineanu) şi apoi se închidea trîntită uşor, auzindu-se foarte desluşit clinchetul lacătului de siguranţă. În clipa următoare Pahonţu însuşi, cu gulerul ridicat, păşea grăbit spre Cişmigiu.

Fără nici o ezitare, parcă şi-ar fi calculat de mult toate amănuntele, Ionescu iuţi paşii să-l ajungă din urmă. După o secundă, nemulţumit, începu să alerge, strigînd cu glas înăbuşit :

— Pahonţu !

La vreo zece metri repetă mai ascuţit şi prelung :

— Pahonţu !

Toma auzi glasul şi paşii. Glasul îi părea cunoscut. Întoarse capul să vază cine îl strigă şi înceteni mersul. Ionescu îl ajunse gîfîind tocmai cînd Pahonţu se oprea mirat.

— Stai, Iudă, să ne răfuim ! lihăi Ionescu înfundat parcă n-ar fi vrut să-l audă decît dînsul.

Toma recunoscu atunci pe Ionescu şi, ridicînd braţul drept ca şi cînd ar fi înţeles tot, bîigui tărăgănat :

— Nu... tra... ge...

Răsunară scurt, aproape înăbuşit, trei focuri de revolver unul după altul atît de repede parcă ar fi fost o singură împuşcătură cu ecourile ei, acoperind bolboroseala lui Pahonţu. Revolverul îşi descărcă gloanţele atît de aproape că Ionescu însuşi a avut impresia că gura ţevii atingea şi se rezima în pieptul şi pe paltonul lui Pahonţu care totuşi n-a făcut nici o încercare de apărare parcă surpriza i-ar fi paralizat orice putere de voinţă...

Întîlnirea s-a întîmplat lîngă cellalt castan în faţa casei de-alături, a doua dinspre strada Progresului. Pahonţu se clătină puţin şi apoi se propti de trunchiul copacului. Ionescu însă îşi continuă drumul, fără zăbavă, pe acelaşi trotoar, pînă la încrucişarea cu strada Progresului. Mai înainte, pe Schitu Măgureanu, treceau alte tramvaie cu zgomot asurzitor. Nu se uită înapoi, deşi i se păru că aude deschizîndu-se o fereastră şi nişte paşi alergînd... Coti la dreapta şi ajunse degrabă în Calea Plevnei şi apoi în Piaţa Kogălniceanu unde tocmai sosea un tramvai mergînd spre Cotroceni. Se urcă. La podul Elefterie coborî şi aşteptă un vagon care să-l întoarcă în oraş.

— Corespondenţă ! spuse taxatorului, cu glas obosit, dar pe faţă cu o umbră de satisfacţie.

4

Din crîmpeiul de clipă cînd l-a recunoscut, Pahonţu a simţit că Ionescu vrea să-l omoare şi totuşi l-a aşteptat fără frică şi cu o curiozitate parcă i-ar fi adus un răspuns de mare însemnătate. A văzut revolverul, dar nici nu i-a trecut prin minte să se apere, deşi gura lui a rostit, şovăind şi fără voie, „nu trage"... În acelaşi timp a auzit apostrofa neagră de ură şi s-a gîndit fulgerător că aşa l-a urît Ionescu totdeauna, iar inima lui de aceea nu l-a suferit. Îngrijorat să nu-l lovească în cap şi să-l desfigureze, a ridicat braţul drept, moale, mai mult în formă de salut decît ca o apărare. Troznetul revolverului i s-a părut mai slab

și înăbușit ca și cînd ar fi fost filtrat printr-o căptușeală foarte groasă care absoarbe zgomotul. Simți o izbitură în piept parcă l-ar fi lovit un pumn greu încît se clătină puțin pe picioare și trebui să se reazime de castanul bătrîn subt care se oprise. În nări îl gîdila un miros de stofă arsă... Numărase trei focuri repezi și mai aștepta cel puțin trei și se minună văzînd pe Ionescu depărtîndu-se liniștit, cu pași rari și grei pe care-i auzea întocmai ca pe cei care trecuseră pe subt fereastra lui adineaori cînd era cu Cristiana.

„El crede că m-a omorît, se gîndi dînsul. Dar nu vreau să mor !"

Pașii lui Ionescu se stingeau. Pahonțu i-a auzit cotind pe strada Progresului la dreapta, spre Piața Kogălniceanu... Urmă o tăcere parcă nesfîrșită, subliniată de departe de uruitul metalic al tramvaielor pe lîngă Cișmigiu și pe bulevard.

Timpul părea că s-a oprit în loc, atît de mult i se părea că a trecut de cînd a auzit glasul care l-a strigat pe nume. Și totuși nu se scursese nici un minut întreg, căci toate s-au petrecut ca o străfulgerare... Pe urmă avu impresia că undeva, înapoi, s-a deschis o fereastră și că un cap speriat scrutează întunerecul străzii. Apoi mai de departe auzi alți pași, șovăitori, parcă n-ar fi îndrăznit să se apropie. Dealtfel, afară de felinarele anemice, toată strada era într-o beznă ca moartea...

Dezmeticindu-se în sfîrșit Toma se gîndi să se întoarcă acasă, douăzeci de pași. Alt gînd îi spuse imediat că ar fi singur și dacă va avea nevoie de ceva, n-ar fi cine să-i dea o mînă de ajutor. Se hotărî să continue drumul pînă la *România*. În momentul însă cînd vru să pornească își simți picioarele atît de moi de trebui să se lipească mai bine de trunchiul castanului. În același timp simți niște înțepături prelungite în coșul pieptului care nu-l dureau, dar îl supărau, și o fierbințeală udă, stranie, lipicioasă.

„Mi se pare că sînt plin de sînge !" îi răsări deodată în creieri, pipăindu-și pieptul și burta pe subt palton, simțind pe degete și în palmă aceeași umezeală cleioasă.

Atunci vru să strige ajutor, dar îi fu frică să deschidă gura și să glăsuiască parcă orice vorbă i-ar fi grăbit sîngerarea. Totuși nu putea rămîne acolo, aproape pitit subt copac, să nu-l descopere nimeni. Pe strada asta lăturalnică trecătorii sînt atît de rari, mai cu seamă noaptea, că are să i se scurgă tot sîngele pînă să dea cineva peste el. Dacă ar putea ajunge în mijlocul străzii, ar fi mai bine, căci trăsurile nu-l vor putea ocoli, ci vor trebui să oprească și să-i dea ajutor, cu toate că și trăsurile sînt la fel de rare.

„Nu se poate să mor așa !" se gîndi cu o mare hotărîre.

Apăsînd palma dreaptă pe inimă, ca și cînd ar fi căutat să oprească sîngele, se răsuci pe picioarele șubrezite și făcu cîțiva pași spre mijlocul străzii, clătinîndu-se din genunchi și îndoindu-se din șale ca un echilibrist imitînd un om de cauciuc ori un bețiv. Pe urmă se prăbuși, picioarele nemaibiruind povara trupului.

— A, nu !... Nu vreau să mor ! scrîșni neputincios, începînd să se tîrască mai departe, avînd însă mereu grija să-și ocrotească inima cu palma dreaptă.

Pe cînd se zvîrcolea ca rîma, tîrîndu-se, în urechi îi țiui fluierul ascuțit al sergentului de noapte, cunoscut, auzit de atîtea ori... Fără să-și dea seama gemea și gemetele i se păreau zgomote străine, necunoscute și inexplicabile. În minte îi licărea gîndul că sergentul îl cunoaște și are să-l ridice, să-l ducă acasă și să cheme un doctor ca să-i oprească sîngele. Apoi ca niște scîntei dintr-un foc mocnit pîlpîiră alte frînturi de gînduri și amintiri : că Cristiana trebuie să fi ajuns acasă și cît va fi de speriată cînd va afla ce i s-a întîmplat, că Herdelea va avea grije de *România*, că Dolinescu a poruncit lui Ionescu să-l împuște, că nu și-a mai văzut copiii de o lună și Virginia... Amintirea Virginiei se stinse în întunerec...

Dinspre biserica Sf. Constantin sergentul de noapte se apropia fluierînd ca să dea de știre că veghează. Intrase vreun ceas la o bucătăreasă care-l ospăta în fiecare seară. Ieșind sătul și bine dispus, a observat în

poartă pe locotenentul de infanterie, chiriaşul d-lui Popescu, în papuci şi capul gol, trăgînd cu urechea.

— Ia vezi, sergent, că s-au tras focuri de revolver undeva, prin apropiere! zise locotenentul bănuitor. D-ta n-ai auzit nimic ?

— N-am auzit, don' locotenent, trăiţi! salută sergentul speriat.

— Apoi dacă te oploşeşti prin bucătăriile oamenilor, cum să auzi! mormăi ofiţerul. Eu din camera mea am auzit desluşit trei focuri !

Sergentul atunci a început să fluiere mai vîrtos şi să-şi iuţească paşii. Pe urmă a zărit o mogîldeaţă bălăbănindu-se spre mijlocul străzii şi prăvălindu-se. Se repezi în pas alergător, ţiuind din ce în ce mai desperat, parc-ar fi vrut să alarmeze toată strada, s-o aibă mărturie că şi-a făcut datoria şi n-a lipsit din post.

Din fereastra casei de-alături de Pahonţu un glas bătrîn piţigăiat strigă sergentului :

— Domnule, acum trei-patru minute s-a întîmplat crima !... Pe mine m-au sculat din primul somn focurile de revolver !

Sergentul ajunse lîngă Pahonţu şi-l lumină cu lampa electrică de buzunar. Avea ochii întredeschişi, iar buzele i se mişcau parc-ar fi fost însetate. Mîna dreaptă însîngerată o ţinea mereu în dreptul inimii pe vesta înecată de sînge.

— Aoleu, dom'le deputat, trăiţi! făcu sergentul îngrozit. Cine v-a împuşcat ?

Neştiind ce să facă, începu iar să fluiere. Locotenentul în papuci sosi la faţa locului curios şi gata să dea ajutor. Din casele vecine apăreau pe rînd oameni somnoroşi, în halate de noapte ori îmbrăcaţi sumar, atraşi de semnalele poliţistului şi jurîndu-se c-au auzit împuşcăturile, întrebînd cine e victima şi unde e ucigaşul, dînd sfaturi şi încurcînd lumea. Ofiţerul, văzînd că sergentul se mulţumeşte să fluiere, strigă să cheme cineva un doctor ca să nu se prăpădească bietul om cu zile. O servitoare miloasă alergă spre Piaţa Kogălniceanu, după doctor, în vreme ce dinspre Cişmigiu se apropia alt sergent alarmat de fluierele insistente ale colegului său. După multă ciorovăială cu oamenii care nu conteneau cu poveţele, poliţiştii luară hotărîrea să ridice pe Pahonţu din mijlocul străzii şi să-l ducă acasă, avînd în vedere că e atît de aproape. Într-un buzunar i se găsi o mică trusă de chei şi locotenentul însuşi deschise uşa apartamentului făcînd lumină peste tot. Cei doi sergenţi, ajutaţi de cîţiva cetăţeni dornici să se distingă, transportară binişor pe Pahonţu în locuinţa sa şi-l întinseră pe patul aşternut curat, îmbrăcat cum se găsea şi cu paltonul pe el... Locotenentul, mai cu binele mai cu răul, împiedecă lumea curioasă, care sporea mereu, să dea năvală în casă şi încuie uşa, rămînînd înlăuntru numai cu cei doi poliţişti şi cu vecinul bătrîn cu glas piţigăiat. Descoperind pe biuroul lui Pahonţu aparatul telefonic, ofiţerul chemă redacţia ziarului *România* să anunţe atentatul căruia i-a căzut jertfă Pahonţu. Secretarul de noapte auzind vestea sinistră, se zăpăci şi strigă pe Titu Herdelea care tocmai se întorsese de la cină şi se afla în redacţie. Fără a-şi pierde cumpătul, Herdelea ceru amănunte. Trebui să se mulţumească cu ştirea că Pahonţu trăieşte încă şi că atentatorul a dispărut.

— În cinci minute sosesc cu medicul! strigă Herdelea emoţionat şi totuşi energic.

Între timp servitoarea miloasă se întorcea cu un doctor foarte tînăr care, de cum văzu pe Pahonţu, bîigui încurcat :

— Aici ar fi nevoie de un medic legist... Ori poate de un preot...

Pahonţu zăcea pe patul alb, cu faţa-n sus, cu braţele moarte şi cu picioarele puţin răşchirate. Lumina din tavan îi mîngăia figura palidă cu fălcile încleştate parcă într-o ultimă sforţare de rezistenţă. Pleoapele îşi tremurau genele peste albul ochilor, iar buzele continuau a se mişca convulsiv peste dinţii strînşi. Respiraţia horcăită părea că-l chinuieşte cumplit.

În vreme ce tînărul medic se străduia să descheie hainele şi să curăţe rănile, sergentul străzii raportă prin telefon prefecturii poliţiei cele întîmplate dînd şi detaliile ce i se cereau, iar celălalt alergă să vestească pe comisarul-şef al circumscripţiei.

În curînd veni și Titu Herdelea însoțit de un mare chirurg, prieten bun al lui Pahonțu. Cu ochii umezi, Herdelea se repezi în camera unde zăcea directorul său, oftînd îndurerat :

— Doamne, Doamne !... Cum se poate una ca asta, Doamne !

Pahonțu horcăia rar. Din colțul gurii i se prelingea un fir de sînge. Ochii închiși păreau osteniți ca de plumb.

Pe cînd chirurgul schimba cuvinte cabalistice cu doctorașul, Titu, la picioarele patului se uita și parcă tot nu credea că cel ce se zvîrcolea aici atît de crîncen în ghearele morții e același Pahonțu de care s-a despărțit acum vreo două ore abia, mai ahtiat ca totdeauna de viață, plin de energie și de încredere în viitor. Privindu-l așa, observă deodată că ochii muribundului se deschid larg ca și cînd ar vrea să se mai umple de lumină.

— Toma ! strigă Herdelea. Frate Toma !... Mă recunoști ?... Eu sînt !... Toma !

Dar ochii rămaseră deschiși și fața lui Pahonțu începea să se destindă...

Chirurgul se aplecă deasupra corpului să examineze cele trei găurele roșii, alcătuind un triunghi straniu. Medicul cel tînăr spălase sîngele ce se închegase pe pieptul lui Pahonțu ca o crustă murdară.

— Ei ! Ce spui, doctore ? întrebă Herdelea etern optimist.

— Dumnezeu să-l ierte pe bietul nostru Toma ! răspunse chirurgul.

Titu tăcu o clipă parcă n-ar fi auzit bine, se mai uită la Pahonțu care încremenise în nemișcare și dobîndise o liniște nouă pe față, apoi izbucni în lacrimi, bolborosind :

— O, Doamne !... Bietul Toma !... Bietul, bietul Toma !

Peste cîteva minute năvăli prefectul poliției, un colonel țanțoș, milităros, mustăcios, întovărășit de o ceată de secretari, inspectori și comisari, cum umbla de cîte ori se întîmpla ceva excepțional. Șeful circumscripției, informat că vine prefectul de care tremura toată poliția, l-a așteptat în fața casei și i-a raportat că Pahonțu a fost asasinat de un criminal necunoscut.

— Ce-i asta, dragă Herdelea ? întrebă prefectul afectat. Se poate ?... S-a mai pomenit așa ceva în România ?... O crimă așa de oribilă !

Prefectul era mare prieten al ziariștilor care-l făcuseră popular în toată țara, publicîndu-i toate isprăvile, înflorite simpatic și împodobite cu fotografia lui de pe vremea cînd era căpitan.

— A murit ! zise Titu cu glas plîns, ștergîndu-și ochii.

5

În loc să meargă acasă, cum se gîndise cînd a luat biletul de corespondență în tramvai, Ionescu se duse pînă în strada Clopotari, la Cumpănașu. Se plimbă de cîteva ori prin fața casei, să se liniștească, deși părea foarte liniștit. Nu era lumină decît la fereastra lui Vasile. Bătrînul, avînd lecții a doua zi, se culcase mai devreme.

Ionescu bătu de trei ori ușor în geam, semnul lor convențional de recunoaștere. Peste o clipă se afla înlăuntru unde găsi și pe logodnică-sa.

— Ce-ai pățit, Ionică dragă, de ești așa de palid ? întrebă Cintia îngrozită, de cum îl văzu.

— Nimic, nimic ! Fii liniștită ! zise tînărul grav căutînd să zîmbească zadarnic.

Prezența Cintiei îl stînjenea. Ar fi preferat să n-o vadă pînă ce se va clarifica situația. Dragostea ei nu avea decît să-i îngreuieze inima și să-i slăbească hotărîrea. Dacă ar fi știut c-o întîlnește și pe ea, n-ar fi venit. Sau poate ar fi venit mai sigur ? Văzînd-o cum se perpelea de grija lui, își dădea seama că n-ar fi fost în stare să împlinească fapta dacă și-ar fi adus aminte de ea cînd stătea la pîndă în strada Elena. Dar nu și-a adus aminte deloc toată ziua. Dragostea e un lanț cu ghiulea pentru omul obligat să făptuiască.

— Lasă-l, dragă Cintia, să ne spuie el! interveni Vasile. Dacă te amesteci și tu, nu mai ajungem la nimic!

— Adevărat! făcu din cap Ionescu. Credeam că te-ai culcat, mica mea logodnică!

— Degeaba încercați să mă depărtați! se încăpățînă Cintia. Inima mea îmi spune că s-a întîmplat ceva tragic!...

— Așa este! zise trist logodnicul îmbrățișînd-o. Ceva tragic, mireasa mea mică! Atît de tragic încît...

Tăcu. Mîngăia părul Cintiei care-și culcase capul pe pieptul lui. Vasile îl privea nedumerit și simțind totuși în adîncimile sufletului ce anume a putut să se întîmple.

— Rămîi, Cintia! șopti iarăși Ionescu cu același glas. Dacă ți-ai legat viața de soarta mea, trebuie să știi tot!

Cintia se dădu la o parte, apoi se așeză lîngă masa de lucru, pe un scaun de lemn, alături de Vasile care nu-și mai putea lua ochii de la el, fascinat și aprins. Ionescu, în mijlocul camerei, singur, în paltonul descheiat, cum intrase, cu părul puțin vîlvoit și asudat pe frunte și pe la tîmple, cu fața albă mai frămîntată ca de obicei și mai îndîrjită, stătu un răstimp tăcut, uitîndu-se drept înainte cu ochii mici scăpărînd scîntei. Pe urmă rosti clar, privind în același loc pe peretele alb:

— Am pedepsit pe Pahonțu...

Vasile și Cintia încremeniră. După o foarte mică pauză Ionescu continuă parc-ar fi fost întrebat:

— L-am împușcat!

Și povesti tot, cu toate amănuntele, cu o exaltare reținută care se trăda numai în glas și în focul ochilor. Ceilalți doi ascultau neclintiți, privindu-l cu un interes plin de spaimă și de compătimire. Cintia frămînta în poală, între degetele nervoase, o batistă mică spre a-și stăvili emoția și mai ales lacrimile care o năpădeau și-i umpleau ochii prelingîndu-se pe obrajii înfierbîntați, fără voia ei și fără să le simtă... Vasile părea liniștit, așa că întrebarea lui, cînd Ionescu sfîrși, răsună foarte natural:

— Și acuma ce facem?

— Acuma am să mă predau poliției! zise Ionescu rece, parc-ar fi răspuns unui străin. Peste o clipă urmă mai blînd: Fiindcă soarta mi-a acordat acest răgaz, am vrut să înștiințez prin tine pe frații noștri cum s-au petrecut lucrurile și mai ales pe Dolinescu... Îmi dau seama că fapta mea va pune la grele încercări mișcarea noastră, dar cred că a fost necesară precum cred în Dumnezeu! *

— Te vom apăra, Ioane, din toate puterile! murmură Vasile în picioare.

Ionescu se uita acum la Cintia care plîngea de-a binelea.

— Iartă-mă, mireasa mea mică! îi zise cu o duioșie care aproape contrasta cu înfățișarea lui aspră. Nu știu ce-mi rezervă viitorul și nu vreau să te chinuiești și tu din pricina mea. Destul ți-am încurcat viața cu dragostea mea nesăbuită. Te dezleg, dragă Cintia, de orice obligație, cu toate că despărțirea de tine va fi pedeapsa cea mai amară!

— Te voi aștepta, Ionică! spuse Cintia simplu, hotărît, privindu-l cu drag prin perdeaua de lacrimi. Toată viața, de va fi nevoie!

Ionescu o îmbrățișă și-i sărută obrajii sărați de plîns. Își simțea inima din ce în ce mai grea. Cu o sforțare de voință se smulse din slăbiciune și-și luă pălăria, zicînd iar rece:

— Acuma plec... Rămîneți cu bine!

— Te întovărășesc, Ioane, pînă acolo! strigă Vasile deodată, împins de o însuflețire stranie.

Cintia îi petrecu pînă în curte. Ionescu nu-i mai spuse nimic și nici măcar nu se mai uită la dînsa, înfricoșat parcă să nu se înduioșeze. În întunerec îi auzi glasul moale, lăcrimat:

— La revedere, iubitul meu!

Apoi ieșind pe poartă cu Vasile, mai auzi un plîns înăbușit, ca un scîncet de copil părăsit...

* Replica pare să pregătească terenul unei aprecieri sintetizatoare din narațiunea scriitorului: „ceată de rătăciți fanatici" (*infra*, p. 362), care circumscrie proporțiile reduse ale mișcării, relevînd totodată și una din caracteristicile ei: fanatismul.

În bulevard luară o mașină și Ionescu ceru șoferului să iasă în Piața Victoriei, apoi pe strada Buzești, pe Berzei, și pe Calea Plevnei pînă lîngă biserica Sf. Constantin.

— Vreau să văd ce s-a mai întîmplat pe urmă! explică dînsul prietenului, în șoaptă.

Pe strada Elena, în fața locuinței lui Pahonțu, stăteau cîteva automobile, iar pe trotoar polițiști și gazetari. Ferestrele erau luminate nu numai la Pahonțu, ci la mai toate casele dimprejur ca și cînd toată strada, cuprinsă de groază, și-ar fi pierdut liniștea și somnul.

„Dacă adineaori n-ar fi fost întunerec și pustiu, poate că nu s-ar fi întîmplat nimic!" se gîndi Ionescu zărind în mersul mașinei la stînga castanul bătrîn lîngă care a așteptat, apoi la dreapta celălalt castan unde a ajuns din urmă pe Pahonțu.

Ieșiră la Cișmigiu, cotiră pe bulevardul Elisabeta la stînga și opriră la colțul Căiei Victoriei. Dădu drumul mașinii și continuară pe jos pe Calea Victoriei, fără a-și spune o vorbă. În dreptul grădinii Colos, Ionescu zise simplu:

— Aici ne despărțim, Vasile!

Se îmbrățișară și se sărutară frățește pe amîndoi obrajii.

— Dumnezeu să-ți ajute! Ioane! spuse tînărul Cumpănașu strîngîndu-i puternic mîna.

Rămase pe loc, urmărindu-l cu privirea înduioșată pînă ce-l văzu cotind la dreapta, în curtea prefecturii poliției. Apoi se plimbă pe trotoarul dintre bulevard și palatul poștei pînă tîrziu parc-ar fi sperat ceva, nici el nu știa ce, poate o minune care să șteargă ceea ce s-a întîmplat...

Ionescu pătrunse liniștit într-o cameră mică, plină de fum de tutun. Comisarul de serviciu, tînăr, cu mustăcioara neagră, părul lins și cărarea roză, vorbea la telefon, nerăbdător, nervos, strigînd:

— Da... exact... Domnul Pahonțu a fost asasinat... Se fac cercetări... Ucigașul a dispărut fără urmă... Îl vom prinde, fiți sigur!... Salut!

Vorbind se uitase mînios la Ionescu, ca și cînd i-ar fi surprins o conversație intimă, iar cînd termină și așeză receptorul, întrebă sever:

— D-ta cine ești și ce dorești acuma, la miezul nopții?

— Domnule comisar, eu am împușcat pe Pahonțu! zise Ionescu.

Comisarul se holbă o clipă cu gura căscată, apoi bîlbîi nesigur:

— Ce?... D-ta?... Cine ești d-ta?

— Da, domnule comisar! Mă numesc Ion A. Ionescu, student în anul...

— Cum, banditule, va să zică tu l-ai omorît? se năpusti comisarul dezmetecit și înfuriat. Paștele și bisericile...

Capitolul IX

SPOVEDANII

1

A doua zi toată presa, indignată și consternată, povestea pe pagini întregi și subt titluri imense răzbunarea monstruoasă a fraților de cruce asupra lui Pahonțu. Toată lumea era cuprinsă de o panică nemaipomenită. În special sîngele rece și cinismul ucigașului spăimînta pe cititorii de ziare. Fotografia lui Ionescu, reprodusă și comentată, arăta o figură lombrosiană cu toate caracteristicele criminalului înnăscut. „Și astfel de monștri, organizați în bandă, au pretenția să reprezinte tineretul românesc, să personifice naționalismul integral și să răstoarne structura politică a țării întregite!" exclama însuși oficiosul guvernului într-un articol în care durerea se îmbina cu revolta.

Toate ziarele, ca după un consemn, lăsau să se înțeleagă că ne aflăm în fața unei vaste conspirații de răufăcători și că asasinarea lui Pahonțu, săvîrșită de Ionescu, e opera unei complicități pe care justiția trebuie s-o lămurească și s-o sancționeze cu ultima severitate. Dealtfel însuși guvernul se crezu dator să liniștească opinia publică alarmată făgăduind că vor fi descoperiți nu numai complicii materiali ai asasinului, dar și autorii morali, care prin mijloace teroriste, străine de sufletul românesc, încearcă să degradeze viața politică și să primejduiască existența țării.

După-amiazi atît la Cameră, cît și la Senat s-a făcut elogiul regretatului Pahonțu, subliniindu-se în cuvinte bine simțite talentul și curajul ziaristului, bunătatea, generozitatea și cinstea omului, contribuția lui de sînge și vitejie în războiul unirii și meritele lui în opera de unificare a neamului, vestejindu-se cu oroare mișelia și ferocitatea celor ce au pus la cale și au executat odiosul asasinat... Și ambele adunări, în semn de doliu, și-au suspendat ședința pentru cîteva minute...

În numele ziarului ***România***, care a apărut îndoliat, Titu Herdelea a luat încă din cursul nopții toate măsurile pentru transportarea corpului neînsuflețit la Biserica Albă unde a fost așezat pe un catafalc înflorit și unde au început să sosească atîtea coroane și buchete că pînă a treia zi abia mai încăpeau. Niculina, deopotrivă de afectată de moartea lui Pahonțu ca și de lipsa lui Zachi care încă nu se întorsese din Făgăraș, a fost de mare folos în toate cu experiența și energia ei. Ea s-a dus pînă-n ziuă la Virginia s-o vestească, s-o consoleze și să-i explice că, divorțul lor nefiind încă transcris, are toate drepturile și obligațiile de soție. (Cintia, zdrobită cum era după despărțirea de Ionescu, n-a închis ochii toată noaptea, dar nici nu s-a gîndit la Virginia pe care dealtfel o socotea cu totul străină de Pahonțu.)

Pînă joi, a treia zi, s-au perindat mii de oameni să vază catafalcul celui ce a fost ucis atît de mișelește cum relatau ziarele cu mereu noi amănunte. În acest răstimp au fost arestați și adunați la poliție, pentru cercetări, peste o sută de frați de cruce. Dolinescu însuși a fost ridicat în Gara de Nord în momentul cînd sosea de la Făgăraș, însoțit de vreo zece tovarăși care, firește, au avut soarta lui. Între aceștia se afla și Zachi. Herdelea numai cu mari greutăți și multe alergături l-a putut salva spre seară din arestul poliției, împotriva voinței tînărului însă care se încăpățina să vrea să urmeze soarta fraților celorlalți. (A trebuit să intervină pentru eliberarea lui Zachi chiar Belcineanu, dar Titu nu îndrăznea să spuie nimănui că a făcut apel la dînsul.)

În după-amiaza înmormîntării a trebuit să se întrerupă circulația pe Calea Victoriei. Împrejurimile bisericii erau negre de lume. Vicarul patriarhiei, înconjurat de doisprezece preoți, a slujit cu atîta evlavie că toate inimile s-au înduioșat. În jurul catafalcului se aflau patru miniștri, între care și Belcineanu venit înadins să onoreze pe adversarul său personal căzut în lupta pentru apărarea ordinei tulburate de o ceată de rătăciți fanatici. S-a remarcat de unii mai mult prezența d-nei Belcineanu care însă nu era cu soțul ei, ci întovărășită de d-na Teleman. Dintre foștii miniștri se distingea doctorul Ionescu, dar mai ales Constantin Rotaru care nu-și putea opri deloc lacrimile. La fel de îndurerat era dealtfel și ginerele său Teofil Drugeanu, neconsolat că l-a supărat deunăzi pe bietul Pahonțu poate tocmai cînd se zbuciuma mai crîncen. D-na Cornoiu cu generalul ei, firește, nu puteau lipsi de la asemenea ceremonie... Virginia, în doliul mare acoperindu-i fața, a stat în genunchi tot timpul slujbei, între cei doi copilași uluiți și speriați. Mare impresie făceau părinții lui Pahonțu, chemați telegrafic de Herdelea, în hainele țărănești modeste. Bătrînul, îngenunchind anevoie cu piciorul de lemn, se uita cu jale cînd la feciorul său întins în cosciug, cînd la boierii dimprejur, parcă nu s-ar fi putut dumeri, iar baba, cu fața scufundată în florile catafalcului, lăcrima domol și numai rareori murmura: „Dragul mamii, dragul mamii...". Deputați, senatori, gazetari, artiști, personagii grave sau celebre umpleau biserica încît de-abia se mai putea respira.

Vicarul încheie slujba cu o cuvîntare care stoarse multe lacrimi, mai cu seamă cînd aminti că mîna criminală n-a răpus doar viața unui bărbat valoros și admirat de o lume întreagă, ci a răpit pe părintele unor copilași nevinovați, pe soțul unei femei iubite (vorbitorul nu știa că Pahonțu își părăsise căminul), pe fiul și sprijinul unor sărmani părinți bătrîni... În numele Camerei Deputaților un vicepreședinte tînăr rosti un discurs funebru bătăios, preamărind pe colegul ucis mișelește de niște descreierați care vor să introducă moravuri de gorilă în luptele politice. Președintele ziariștilor, într-o vorbire nesfîrșit de lungă, cu fraze foarte întortocheate, zugrăvi marele talent de scriitor, polemist și organizator al dispărutului, silindu-se mult să-i scoată în relief eroismul care i-a fost singurul îndreptar în toate actele vieții. Titu Herdelea vorbi cel din urmă, rămînînd ca ceilalți oratori, încă vreo cinci, să ție discursurile la cimitir. Herdelea își luă rămas bun de la Pahonțu în numele colaboratorilor de la *România*. De la primele cuvinte însă îl copleși plînsul, continuă mereu plîngînd și sfîrși într-un hohot de durere încît toată lumea fu mișcată, iar Niculina, îngrijorată, își făcu drum printre oameni pînă la dînsul, să-l calmeze și să-l dojenească în șoaptă că se lasă biruit de slăbiciune...

Pe urmă, în vreme ce corul cînta „veșnica pomenire" și lumea începea să iasă, cosciugul fu acoperit și, ridicat pe brațe de gazetari și deputați, fu scos afară și așezat pe carul mortuar. Trecu un răstimp pînă ce coroanele fură aranjate pe carul anume, pînă ce se formă convoiul și pînă ce în sfîrșit porni încet pe Calea Victoriei spre Cimitirul Belu unde primăria pusese la dispoziție un loc de onoare...

Seara tîrziu Virginia ajunse acasă, în strada Pietății, însoțită de d-na Herdelea care tot timpul nu s-a mișcat de lîngă ea și i-a fost ca o mamă bună. Titu se întoarse împreună cu părinții lui Pahonțu. Bătrînul Iacob Stoica nici nu s-a mai dus la cimitir, socotind că a făcut prea mult chiar mergînd la biserică. El nu putea uita că răposatul s-a purtat infam cu Virginia, lumina ochilor lui, deși pe de altă parte își zicea că Dumnezeu l-a pedepsit cu vîrf și îndesat.

— Acuma Dumnezeu să-l ierte! murmură bătrînul către Titu care mereu lăcrima, parcă ar fi pierdut un frate.

Virginia era zdrobită și de oboseală, și de emoțiile încercate. A suferit și a plîns ca și cînd Toma nu s-ar fi depărtat nici o clipă de ea și de copiii lor. Încercase să-l smulgă din inimă și să-l urască. Dar amintirea lui stăruia obsedantă, căci prin el a cunoscut dragostea și din dragostea lui avea singura, marea bucurie a vieții, copiii. Se simțea totuși jenată de situația

în care a aruncat-o soarta. Mai cu seamă că moartea lui a adus cea mai grea nenorocire în casa Cumpănașu.

— Oricît de trist ar fi, dragă Ginia, trebuie să ne ocupăm puțin acuma și de situația ziarului ! zise Herdelea mai tîrziu, cînd i se păru că s-a mai liniștit. E vorba nu numai de o avere a copiilor, dar și de o mare răspundere față de lume ! *România* trebuie să continue ! E o chestie de onoare și pentru memoria lui Toma !

Ea se spăimîntă. Avea credința că numai ziarul e de vină că bărbatul a părăsit-o și și-a distrus căminul.

— Eu nu știu... De ce nu te ocupi d-ta de lucrurile astea ? se scînci Virginia.

— Da, dar eu n-am dreptul fără însărcinarea voastră ! zise Titu. Firește, n-am să las ziarul să moară dacă...

Trebui să intervie bătrînul Stoica, tatăl Virginiei, care nici nu vru să discute, ci strigă cu o mîndrie provincială :

— Apoi d-ta să fii bun și să faci ce și cum crezi că e bine, că ești ardelean și om cinstit !... Pînă s-or clarifica lucrurile cu moștenirea, că e vorba de minori și sînt multe forme de împlinit, d-ta să faci bine și să ai grije de toate, să nu se irosească nimic, că numai în d-ta ne punem nădejdea !

— În privința asta nici nu puteți găsi om mai bun ca Titu ! se amestecă și Niculina. Nu că e bărbatul meu, dar toată lumea îl știe cît e de...

— Vai, doamnă dragă, nici să nu mai vorbim ! întrerupse Stoica sfătos. Măcar de-ar fi fost Pahonțu ca dumnealui !

2

A doua zi Titu Herdelea, controlînd în celelalte ziare cum a fost înregistrată și descrisă înmormîntarea lui Pahonțu și reportagiile în legătură cu anchetarea asasinatului, descoperi în cîteva o informație, care

în *România* lipsea, despre divorțul soților Belcineanu. Zvonul circula de mult, iar în cercurile ziaristice se vorbea că Belcineanu ar fi și părăsit casa soției sale. Totuși știrea i se păru ciudată fiindcă astfel de știri nu se dau publicității decît cînd sînt anume interese la mijloc. Reporterul respectiv îl dezluși că informația a fost comunicată de Belcineanu însuși cîtorva ziariști care remarcaseră că la înmormîntarea lui Pahonțu, la biserică, a fost și d-na Belcineanu...

În realitate asasinarea lui Pahonțu, în afară de senzația și panica stîrnită în public și care se manifestau zgomotos în articolele și reportagiile tuturor ziarelor, pusese în mare încurcătură pe anchetatori. Avînd în vedere importanța extraordinară a cazului, prefectul poliției a ținut să ia el primul interogator criminalului, înainte de sosirea procurorului și a judecătorului de instrucție. Profund convins că asasinatul era opera unui complot, spera ca, prin abilitatea lui (se credea cel mai abil polițist român și lucra la un tratat de poliție criminală menită să revoluționeze toată știința polițienească), să obțină cîteva indicii care să-i dea posibilitatea să dovedească repede pe toți criminalii și să cîștige astfel noi titluri de glorie. Cînd Ionescu pomeni numele d-nei Belcineanu, prefectul, circumspect, îl sfătui să nu amestece o femeie onorabilă în asemenea urzeli urîte.

— Cum ai avut curajul să ucizi și apoi să te prezinți de bună voie, trebuie să ai și curajul de-a mărturisi adevărul întreg, fără a încerca să dezonorezi pe alții ! zise prefectul dojenitor. Mai ales că astfel de subterfugii nu-ți ușurează situația, ba dimpotrivă !

— Domnule prefect, eu nu pot mărturisi decît adevărul, indiferent dacă e favorabil sau defavorabil pentru mine sau pentru alții, răspunse Ionescu întunecat. N-am mințit niciodată și mai bucuros voi merge la ocnă cu adevărul, decît în libertate cu minciuna !

În cele din urmă prefectul renunță la interogatoriu. Nu voia să încheie el un act în care șeful lui, ministrul de interne, era învinuit a fi cauza inițială a crimei, iar soția sa de-a fi servit ca mijlocitoare într-o afacere de cumpărare de conștiință. Dar fiindcă crimina-

lul repetă și în fața procurorului aceeași mărturisire, de data aceasta scrisă și iscălită într-un proces-verbal oficial, prefectul se crezu dator să raporteze a doua zi ministrului și să-i ceară instrucții.

Belcineanu îl invită să continue cercetările fără a se ține seama de nimeni și de nimic. Afirmațiile criminalului nu-l pot atinge nici pe el, nici pe Cristiana, de care dealtfel e pe cale să se despartă. Onoarea ei e mai presus de orice bănuieli murdare... Cînd însă văzu pe Cristiana în biserică, la înmormîntarea lui Pahonțu, fu cuprins de presimțiri negre. Prevăzu complicații și vru să se lepede de orice eventuale confuzii. Chiar dacă Cristiana a făcut vreo nebunie de care n-ar fi crezut-o capabilă, nu trebuie să aibă nici o repercusiune asupra lui. De aceea a comunicat gazetarilor curioși că se desparte de Cristiana...

În aceeași zi judecătorul de instrucție Guguianu, însărcinat cu anchetarea crimei, se ducea la Rotaru, protectorul și fostul lui ministru de justiție care i-a dat gradul de consilier, să-i ceară sfatul, înfricoșat să nu-și ruineze cariera din pricina încurcăturilor ce le prevedea cu familia Belcineanu.

— Va fi imposibil să nu citez pe d-na Belcineanu, se plîngea judecătorul. Chiar dacă, printr-o minune și călcîndu-mi pe conștiință, eu n-aș asculta-o apărarea o va aduce cu siguranță la proces în fața juraților și atunci scandalul va fi mai mare...

Rotaru era într-adevăr afectat de moartea lui Pahonțu. Eva a plîns cînd a citit. S-a purtat el prost în ultimul timp cu ei, dar a fost un prieten devotat și care a iubit sincer pe Rotaru.

— Deocamdată strecoară-te și tu ! zise Rotaru șovăind. În orice caz raportați și ministrului vostru !

— Bine, procurorul are să se spele pe mîini, știu, și pînă la urmă toate o să se spargă în capul meu ! făcu Guguianu desperat.

Rotaru făgădui să se mai intereseze. Se gîndea ca, prin Teofil care era mai apropiat de amîndoi soții Belcineanu, să previe pe Cristiana, și să afle dacă e vreun adevăr în ce afirmă criminalul în legătură cu

ea. Dar, firește, numai după înmormîntarea sărmanului Pahonțu...

Chiar la biserică, după slujbă, rugă pe Teofil să vie a doua zi, să stea de vorbă despre afacerea Pahonțu. Înainte însă de-a veni Teofil, avu surpriza unui telefon din partea d-nei Belcineanu însăși care dorea să-i ceară o consultație foarte urgentă. O pofti numaidecît și Cristiana sosi atît de repede parc-ar fi fost gata de drum și cu pălăria în cap cînd a telefonat.

Rotaru o primi cu galanteria-i obișnuită, zîmbitor și spiritual. D-na Belcineanu însă era palidă, trasă la față, cu ochii arși, cu un aer de suferință. Vorbi cu glas puțin rebegit :

— Am venit la d-ta întîi să mă spovedesc, domnule Rotaru, și pe urmă...

— Vai, doamnă, mă onorați și mă măguliți cu atîta încredere ! răspunse el nedumerit, mai mult de înfățișarea decît de cuvintele ei.

— De trei zile mă chinuiesc singură și-mi strivesc zadarnic sufletul ! urmă Cristiana emfatic, parcă ar fi pregătit frazele. Din pricina mea a fost ucis Pahonțu, domnule Rotaru !

— Doamnă, vă rog, liniștiți-vă ! bîlbîi Rotaru încurcat de tot, străduindu-se să fie amabil ca și cînd astfel o va putea într-adevăr liniști.

Cristiana se așezase pe scaunul oferit. Vorbind, ochii i se umpluseră de lacrimi, dar glasul nu i se schimbase și nu era plîns, parcă numai lacrimile nu și le-ar fi putut stăpîni. Cîteva momente tăcu așa, apoi, scoase repede o batistă din mîneca hainei și-și șterse ochii, ridicîndu-i pe urmă la Rotaru cu o încercare de surîs, ca să arate că i-a trecut emoția.

— Acuma, dacă-mi dai voie ? murmură ea.

Vreun ceas și jumătate Rotaru a lăsat-o să vorbească, să-și descarce sufletul, fără o întrerupere sau o întrebare, dar ascultînd-o cu atenție și astfel încurajînd-o. Întîi grăbit și sacadat, apoi din ce în ce mai natural, iar uneori patetic, Cristiana i-a povestit despre căsnicia ei, despre Pahonțu, despre dragostea lor, cu multe digresiuni și reveniri, silindu-se să nu uite nimic, ca să fie mai sigur și mai bine înțeleasă sufe-

rința ei de acuma. Și cînd Rotaru crezu că a terminat, ea izbucni deodată frîngîndu-și mîinile, amestecînd cuvintele cu lacrimi:

— Numai acuma îmi dau seama cît am fost de nepricepută!... Auzisem și eu, ca toată lumea, cum îl acuzau oamenii lui Dolinescu că i-a trădat și că a fost cumpărat de Belcineanu. Ar fi trebuit să-mi închipuiesc că vor căuta să se răzbune și că Pahonțu poate să fie urmărit... Nici nu mi-a trecut prin minte. Mă gîndeam numai la bucuria noastră care avea să recompenseze atîtea suferințe trecute. Mă dusesem o dată la dînsul cînd eram în culmea deznădejdii. Cum nu era să merg acuma cînd aveam să-i dau de știre că în curînd voi fi liberă, că am introdus cererea de divorț și să-i arăt scrisoarea din pricina căreia am suferit amîndoi... N-am stat nici o jumătate de oră. Cînd am ieșit, pe trotoar, mergînd spre stația de automobile, m-am încrucișat cu un domn care pășea calm, ori că se plimba fără țintă, ori că stătea la pîndă. Mi s-a părut că pașii lui răsunau întocmai ca niște pași pe care-i auzisem trecînd pe subt ferestrele lui Pahonțu. Din curiozitate am întors capul și am observat că mă urmărea din ochi... Totuși nu m-am alarmat peste măsură. De fapt mă simțeam atît de fericită că nu-mi mai păsa de nimic, parcă nimic n-ar mai fi fost în stare să-mi tulbure viitorul. Făurisem doar împreună numai planuri de viitor și făcusem legămînt din nou să păstrăm pură și imaculată dragostea noastră tainică pînă cînd vom avea dreptul să ne prezintăm cu ea în fața lumii... Nu mai pot tăcea, domnule Rotaru! Mă înăbuș! De trei zile am impresia că mă prăbușesc necontenit! Bărbatul care m-a iubit și care a murit pentru că m-a iubit, are să fie ponegrit și după moarte! Un om foarte de treabă, soțul celei mai bune prietene, mi-a spus ieri că asasinarea lui Pahonțu e o faptă odioasă care merită pedeapsa cea mai grea fiindcă inaugurează teroarea sîngeroasă în politica românească, dar că și Pahonțu s-a purtat urît cu prietenii lui... Ai înțeles, domnule Rotaru? Ca să mă salveze pe mine, Pahonțu și-a părăsit prietenii și s-a lepădat de ei și i-a lovit, iar lumea crede că i-a trădat și i-a vîndut lui Belcineanu! Și eu, singura care cunosc adevărul, ce să fac, domnule Rotaru?... Spune-mi, te implor, ce să fac?

— Nu sînteți singura, doamnă! zise Rotaru privind-o în ochii mari, distanți care erau acuma roșii de lacrimi. Și domnul Belcineanu cunoaște adevărul! Dacă am înțeles bine ce mi-ați povestit...

Cristiana rămase puțin mirată. Apoi înțelegînd, întrebă:

— Dar crezi că el va mărturisi adevărul?

— Nu știu...

Rotaru devenise gînditor și trist. Povestea Cristianei îi lămurea atîtea gesturi ale lui Pahonțu care păreau deșucheate, care au supărat și jicnit pe mulți. Îi părea rău că nici el nu l-a înțeles și, poate în zilele cele mai grele, în loc să-l ajute, l-a necăjit, pe cînd el n-a pregetat niciodată, săracul, să-i fie folositor. Chiar în cazul cu Nina Georgescu... (Rotaru se înduioșa de cîte ori își amintea de ea, parcă i-ar fi rămas în fundul inimii pentru totdeauna.)

— Eu am impresia, stimată doamnă, că asasinarea prietenului nostru Pahonțu poate să provoace niște complicații cu totul nebănuite și neașteptate! continuă într-un tîrziu Rotaru. Ucigașul încearcă să-și justifice crima afirmînd că Pahonțu se afla în slujba lui Belcineanu, cumpărat prin intermediul d-voastră... Așa declară la instrucție și mai adaogă că v-a văzut intrînd și ieșind de la Pahonțu în noaptea crimei... Adică, cu mici variații, ceea ce mi-ați spus și d-voastră în privința desfășurării exterioare a faptelor... Firește, nu poate fi vorba de crima în sine care trebuie să fie și va fi sancționată exemplar, căci un asasinat premeditat și executat cu atîta cruzime nu se poate scuza orice motive s-ar invoca și nu există judecător care să nu-și dea seama că orice slăbiciune sau indulgență în astfel de împrejurare ar însemna o încurajare la crimă și pregătirea inconștientă a războiului civil. Nu!... Dar apărarea se va lupta totuși din răsputeri să dovedească vinovăția lui Pahonțu ca astfel să micșoreze vina asasinului și bietul Pahonțu de-acolo, din mormînt, nu va putea riposta și va risca să-i rămîie memoria murdă-

rită, să apară într-adevăr ca un om care s-a lăsat cumpărat, care și-a comercializat convingerile...

— Dar asta nu se poate! strigă Cristiana revoltată. Eu vreau să mărturisesc adevărul, întreg, în fața tribunalului și a lumii întregi!

— Adevărul întreg însă poate să distrugă pe Belcineanu! observă Rotaru calm, cu un surîs indulgent. Tocmai aici e complicația de care vă vorbeam. Dacă d-voastră veți mărturisi tot adevărul, tot, tot, așa cum mi l-ați spus mie adineaori, atunci vina prietenului nostru Pahonțu va apărea înnobilată și explicată ca un sacrificiu pe altarul unei iubiri mari și tainice, dar în schimb Belcineanu...

— Ce-mi pasă mie acuma de omul care a fost în stare să mă ofere pe mine, soția lui, ca momeală unui dușman al său! zise Cristiana mai calm. Între bărbatul care m-a sacrificat pe mine și cellalt care s-a sacrificat pentru mine, crezi că aș putea sta la îndoială?

— Mi-ați cerut un sfat, doamnă, dar mai înainte trebuia să vă arăt urmările posibile ale mărturisirii d-voastră, întrucît vreți s-o mențineți și s-o faceți și în fața judecătorului!

— Cu riscul oricăror urmări trebuie să-mi liniștesc conștiința, spuse ea mai domol. M-ar tortura remușcările toată viața dacă aș tăcea!

— Și iarăși trebuie să vă mai previn, oricît mi-e de penibil, urmă Rotaru simplu, că veți avea neplăceri, veți fi tracasată de curiozitatea publică prin jurnale murdare care vor scormoni toată viața d-voastră, toate intimitățile și tainele, toate...

— Știu, adică mai mult bănuiesc, întrerupse Cristiana fierbinte, cu un glas nou și cu o privire nouă. Ce înseamnă suferința aceasta față de jertfele lui pentru mine? El n-a șovăit nici o clipă să urască ce a adorat numai ca să mă salveze pe mine! A îndurat moartea pentru mine!... Cum aș putea șovăi eu cînd e vorba de a-i salva onoarea după moarte? Dacă aș avea numai o umbră de ezitare, ar trebui să-mi fie rușine de mine însămi și de amintirea lui!... L-am iubit, domnule Rotaru! A fost singura mea iubire!...

Vreau să mărturisesc în fața lumii întregi că l-am iubit!

Se ridicase în picioare. Avea o strălucire pe față ca și cînd hotărîrea i-ar fi purificat sufletul pregătind-o pentru orice încercare. Rotaru o privea. Transformarea îl minuna. Îi luă mîna și i-o sărută. Apoi, după o tăcere lungă, spuse mișcat:

— Acuma înțeleg cum a putut Toma să vă iubească mai presus de orice pe lume!

3

Vreo săptămînă după înmormîntarea lui Pahonțu presa continuă să înfiereze asasinatul dar eliminînd încetul cu încetul persoana victimei și discutînd mai ales problema revolverului ca armă politică. Se amintea necontenit că România modernă n-a avut să înregistreze decît foarte rare crime de acest fel, străine temperamentului românesc, și se atribuia influențelor nefaste străine fapta lui Ionescu care a făcut să tresalte de oroare pe toți oamenii de treabă. Un ziar violent și fără cititori descoperi teza de doctorat a lui Pahonțu, tratînd tocmai despre crima politică, și începu s-o combată cu mare lux de argumente, fiindcă autorul nu numai că admitea asemenea crime, dar reclama pentru criminalii politici un tratament de favoare în timpuri normale. „Ar mai semna oare azi Pahonțu astfel de baliverne?" sfîrșea malițios un articol în care se amintea mai discret că de fapt Pahonțu a fost un adept al violenței în politică...

Pe urmă afacerea Pahonțu rămase pe seama paginii judiciare, dar și aici subt o formă din ce în ce mai anodină. În primele zile s-au epuizat descrierile crimei cu detalii despre criminal și despre frații de cruce, cu biografia lui Pahonțu, cu reportagii despre zecile de arestări de complici materiali și morali... Pînă în zece zile însă toți arestații, afară de criminalul Ionescu, au fost puși pe rînd în libertate, cel din urmă Vasile Cumpănașu care a scăpat ca prin urechile acului pentru că, mărturisind că Ionescu a fost la dînsul

după comiterea crimei şi că mai apoi l-a condus pînă aproape de poliţie, a stîrnit bănuiala că ar fi ajutat pe Ionescu şi la uciderea lui Pahonţu. Din întîmplare şi fericire, în seara crimei, bătrînul Cumpănaşu a avut la cină pe un prieten vechi Grigorescu, cu familia, care au stat pînă pe la ora zece ; astfel s-a putut dovedi mai la urmă că în momentul cînd s-a făptuit omorul, Vasile era acasă. Cintia a fost chemată şi ea să mărturisească, dar era cît pe-aci să-l înfunde mai rău deoarece, invitată să repete cum le-a povestit Ionescu săvîrşirea crimei, ea s-a încurcat, a început să plîngă, nu-şi aducea aminte anume amănunte, încît povestirea ei nu se potrivea cu a celorlalţi doi...

De la început circula zvonul că în afacerea Pahonţu ar fi amestecată şi o femeie şi apoi că femeia ar fi d-na Belcineanu. Reporterii însă nu îndrăzneau să-i pomenească numele, şi de frica ministrului de interne, dar mai ales că nici la poliţie şi nici la judecătorul de instrucţie nu puteau obţine nici o confirmare care să-i puie la adăpost de eventuale răspunderi. Dolinescu, îndată ce a fost eliberat de la poliţie a povestit pretutindeni că Ionescu n-ar fi omorît pe Pahonţu dacă n-ar fi văzut cu ochii lui pe d-na Belcineanu intrînd în apartamentul din strada Elena. De vreme ce însă d-na Belcineanu n-a fost chemată să dea lămuriri la instrucţie, se părea că justiţia consideră neserioase şi nefondate afirmaţiile ucigaşului care dealtfel nu le putea dovedi prin nici o mărturie sau vreun indiciu concludent.

Astfel, după vreo trei săptămîni, monstruosul asasinat urma să treacă pe planul uitării pînă la judecarea procesului care însă avea să se amîne pentru sesiunea de toamnă...

Apoi, în preajma Paştilor, în Săptămîna patimilor, cînd nimeni nu se mai gîndea la Pahonţu, ziarul *România* a publicat o convorbire cu d-na Belcineanu care a stîrnit o senzaţie tot atît de mare, cel puţin în cercurile bucureştene, ca şi asasinatul...

Titu Herdelea era îngrijorat de scăderea tirajului *României* la o săptămînă după moartea lui Pahonţu. El păstra linia generală moştenită dar, după firea lui,

căuta să îmblînzească puţin adversităţile şi să adopte tonul obiectiv care i se părea singurul compatibil cu menirea unui ziar pentru marele public. Astfel a mai slăbit puţin campania împotriva lui Dolinescu, socotind că nici n-ar fi cavaleresc să-l injurieze cînd el se afla arestat cu mai toţi oamenii lui, precum a îndulcit uşor şi atacurile contra lui Belcineanu. În acelaşi timp însă apăra cu mare căldură memoria lui Pahonţu faţă de toate insinuările care răsuflau ici-colo prin anume ziare lăturalnice. Toată cuminţenia aceasta nu izbutea decît să accentueze prăbuşirea, mai ales că în acelaşi timp se înteţeau zvonurile despre amestecul d-nei Belcineanu în afacerea Pahonţu, desigur şi graţie propagandei fraţilor de cruce care astfel căutau să schimbe încetul cu încetul opinia publică în favoarea lui Ionescu.

Desperat că *România* va trebui să-şi înceteze apariţia, iar el va rămîne mofluz, Herdelea se gîndi deodată că numai o reabilitare a lui Pahonţu ar putea reabilita şi ziarul, iar reabilitarea adevărată n-ar putea veni decît prin Belcineanu sau mai cu seamă prin d-na Belcineanu. El nu cunoştea pe d-na Belcineanu. Se adresă lui Teofil Drugeanu, coleg la Cameră. Teofil cunoştea de la socrul său mărturisirea d-nei Belcineanu, dar i se părea atît de neverosimilă, din pricină că arăta pe Belcineanu într-o lumină odioasă, încît rămînea sceptic pînă la noi dovezi. Îndreptă pe Herdelea la Rotaru care consultă îndată pe d-na Belcineanu. „Învaţă-mă d-ta ce să fac !" răspunse Cristiana la telefon. De trei săptămîni aştepta să i se ceară lămuriri. Rotaru n-a lăsat-o să se prezinte nepoftită la instrucţie. Dacă n-o cheamă, înseamnă că se încearcă o manevră pentru a se evita implicarea ministrului de interne. În acest caz Rotaru, ca avocat al părţii civile, proiecta să aducă el pe d-na Belcineanu în faţa juraţilor ca să apere memoria lui Pahonţu. Ideea unei mărturisiri prin *România* i se păru totuşi mai bună, avînd darul să accelereze deznodămîntul. „Atunci primeşte pe domnul Herdelea, urmaşul lui Pahonţu la *România*, şi spune-i ce voiai să spui judecătorului de instrucţie !" zise Rotaru, adăogînd apoi cu un surîs ironic : „Pe urmă fii sigură că se va grăbi să te asculte şi judecătorul !"

Herdelea munci două zile la convorbirea cu d-na Belcineanu, făcîndu-i o introducere duioasă, presărînd-o cu observații explicative și atrăgînd mereu atenția cititorilor asupra rolului cavaleresc al lui Pahonțu pînă în clipa morții. Pentru ca *România* să profite cît mai mult, despărți convorbirea în două părți ca s-o publice în două numere consecutive. Prima parte cuprindea căsnicia nenorocită a Cristianei cu Belcineanu și dragostea ei pură cu Pahonțu pînă la întîlnirea lor întîmplătoare în casa unei prietene (nu se pomenea numele d-nei Teleman, deși ea, după oarecare împotriviri la început, era de acord că numai o spovedanie completă poate să-i redea liniștea sufletească, chiar dacă ar avea neplăceri cu lumea neînțelegătoare), unde a venit și Belcineanu care pe urmă a încercat să obție prin ea de la Pahonțu o desolidarizare de Dolinescu...

Belcineanu a fost informat chiar în cursul nopții, printr-o indiscreție a unui reporter, despre spovedania Cristianei în *România*. Nu mai putea împiedeca nimic. Înțelegea de asemenea că orice intervenție pe lîngă Cristiana ar fi de prisos. Căută deocamdată să ia în glumă lucrurile față de lume, ca și cînd ar fi fost vorba de simple născociri ale unei femei ciudate.

A doua zi *România* trebui să-și tripleze tirajul. Convorbirea se termina cu concluzia lui Herdelea că mărturia d-nei Belcineanu demonstrează noblețea sufletească a regretatului Pahonțu, dar în același timp și monstruozitatea crimei căreia i-a căzut victimă și meschinăria acuzațiilor care se colportează de cei interesați și răuvoitori că anume un om de caracter ca fondatorul *României* ar fi fost în stare să-și vînză conștiința...

În aceeași seară, în oficiosul guvernului apăru o notiță cu litere grase arătînd lumii că „Un ziar de dimineață, specializat în atacuri neleale la adresa ministrului de interne, în goană după cititorii care au început să-l părăsească, a publicat o convorbire cu o doamnă care-și povestește cu bogată fantezie viața amoroasă și mai ales ultima dragoste cu însuși fostul director al ziarului respectiv, ucis recent de foștii săi prieteni politici în condiții pe care justiția se străduiește să le lămurească. Nu ne-am fi oprit asupra romanului de dragoste dacă nu s-ar încerca să se ponegrească și viața particulară intimă a d-lui ministru de interne prin născociri tot atît de ridicole cît și de odioase, și dacă ele n-ar fi făcute de o doamnă care poartă încă numele d-lui ministru pînă la pronunțarea divorțului. Lăsăm cititorii să aprecieze eleganța gestului doamnei și a ziarului care adăpostește asemenea mărturisiri."

România ripostă prompt: „Oficiosul guvernului încearcă să bagatelizeze dureroasa și emoționanta mărturisire ce ne-a făcut-o d-na Belcineanu, în legătură cu asasinarea regretatului nostru director-fondator Toma Pahonțu. D. ministru de interne se înșeală însă dacă crede că prin notițe anonime va putea lichida niște constatări atît de categorice. Spovedania d-nei Belcineanu reclamă imperios spovedania d-lui Belcineanu. Dar nu în oficiosul guvernului pe care nu-l citește nimeni, ci în fața judecătorului de instrucție."

Urmară sărbătorile Paștilor. Apoi în oficiosul partidului radical apăru o întrebare: „Mai are autoritatea morală să controleze moralitatea altora un ministru care..."

Peste cîteva zile reporterul care făcuse indiscreția cu convorbirea Cristianei aduse lui Herdelea știrea că Belcineanu a demisionat din guvern pentru a nu stînjeni cercetările justiției în afacerea Pahonțu și că demisia i-a fost primită urmînd să apară chiar mîine în *Monitorul Oficial*.

— Ascultă, băiete, e sigur? întrebă Herdelea. Să nu-mi faci gazeta de rîs cu brașoave că...

— Uite capul meu, domnule director, zise reporterul cu mîndrie. Dar încă n-o are nimeni afară de mine!... Astea-s loviturile mele!

A doua zi *România* singură anunța glorios, cu litere de-o șchioapă: „Demisia d-lui Belcineanu! Triumful dreptății!"

4

Afacerea Pahonțu mai rămase vreo trei săptămîni la ordinea zilei, dar transformată în afacerea Belcineanu.

Demisia ministrului de interne, în condiţii atît de neprevăzute, fu socotită de partidul radical, marea rezervă politică a ţării, cum îi plăcea să se numească în opoziţie, ca un bun prilej de-a încerca un atac bruscat contra guvernului, înscăunat la putere abia de vreo şase luni. Oficiosul radical deschise focul, secondat mai vehement de diferite alte ziare simpatizante deşi cu etichete independente. Codiţele guvernului de diverse nuanţe ripostară nu mai puţin vehement. *România* părea mai prudentă, ca şi cînd prin demisia lui Belcineanu ar fi fost deplin satisfăcută şi n-ar fi vrut să se amestece în certurile interesate dintre partidele antagoniste. În afară de consideraţiile generale era însă şi socoteala particulară a lui Titu Herdelea că, pentru el, n-ar fi deloc plăcută căderea guvernului, deoarece ar atrage şi dizolvarea Parlamentului şi deci pierderea mandatului de deputat fără nici o garanţie de a-l mai avea şi subt un eventual guvern radical...

Lupta continuă în Cameră prin cîteva întrebări malițioase, culminînd într-o interpelare dezvoltată de un tînăr fruntaş radical, orator talentat şi adversar declarat al naţionalilor. Răspunse însuşi şeful guvernului, foarte calm şi energic în acelaşi timp. Vrea să taie scurt toate intrigile şi toate atacurile mai mult sau mai puţin făţişe care încearcă să stînjenească şi să defaime o guvernare binefăcătoare din toate punctele de vedere. Făcu mari elogii lui Belcineanu, îi mulţumi pentru concursul rodnic ce i l-a dat şi pentru serviciile inestimabile aduse ordinei şi disciplinei naţionale şi regretă hotărîrea lui orgolioasă de a se retrage din guvern spre a fi complect liber în soluţionarea unui conflict de ordin casnic (casnic, domnule interpelator, vă rog să reţineţi), fără nici o corelaţie cu activitatea sa politică. Măsurile de ordine şi represiune, luate cu prilejul alegerii parţiale de la Făgăraş pentru a stăvili agitaţiile anarhice ale unor indivizi turbulenţi pînă la asasinat, au fost luate de şeful guvernului, personal, pe a sa proprie răspundere. Poate însă că atacurile pătimaşe patronate de partidul radical urmăresc să creeze o anume atmosferă de care să profite autorii oribilului asasinat care a cutremurat deunăzi ţara ? Poate că partidul radical doreşte să se solidarizeze cu faimoşii fraţi de cruce ? Atunci s-o facă pe faţă, luîndu-şi toate răspunderile... Interpelatorul îşi pierdu siguranţa. Se lepădă de fraţii asasini căutînd să arunce vina dezordinelor asupra lui Belcineanu. Radicalii se văzură obligaţi să opereze o retragere strategică, dîndu-şi seama că guvernul e stăpîn pe situaţie...

Pe urmă afacerea s-a mutat iarăşi la paginile judiciare ale ziarelor. S-a mai vorbit despre declaraţia d-nei Belcineanu la instrucţie, apoi despre cererea lui Belcineanu de-a fi ascultat ca informator pentru a spulbera calomniile debitate pe socoteala sa. Şi treptat afacerea a dispărut de tot din circulaţie. Începea vacanţa de vară.

Numai procesul de divorţ al soţilor Belcineanu continua, urgentat de ambele părţi, încît sentinţa de despărţire s-a putut da înainte de intrarea în vacanţă, iar transcrierea avea să se poată face înainte de data fixată pentru procesul cel mare, în octombre...

Cu cîteva zile mai înainte toate cărţile de intrare în sala curţii cu juri au fost luate cu asalt de o lume care de obicei nu asistă la asemenea spectacole. Prietenii şi adversarii lui Belcineanu ţineau deopotrivă să fie de faţă. Procesul devenise o întîlnire mondenă ca o premieră rară la teatru sau un concert excepţional. Mulţi deputaţi şi senatori au trebuit să-şi aducă soţiile. D-na Rotaru nu fusese niciodată la tribunal. De data aceasta a venit, ba a luat şi pe Angelica, întocmai cum ar fi luat-o la un bal mare, mai ales că Rotaru era şi avocatul părţii civile pentru apărarea memoriei lui Pahonţu. Corina s-a întovărăşit cu Babila fiindcă Teofil a refuzat să participe şi ea n-a putut să piardă astfel de spectacol cu emoţii tari. Teofil se găsea într-o grea luptă sufletească de cînd a izbucnit scandalul Belcineanu. Încrederea şi admiraţia în profesorul şi patronul său politic erau sfărîmate... A născocit motive să se îndepărteze de dînsul şi să înceteze colaborarea. Îi rămăsese un gol în suflet şi o îndoială în tot ce adorase... I-ar fi fost imposibil să vadă şi în faţa juraţilor pe omul care-i întruchipase un ideal.

În ziua procesului s-au luat severe măsuri de ordine. Se zvonise că frații de cruce vor să se prezinte cu toții și să ocupe sala, apoi că vor căuta să se strecoare pe furiș și, la un moment anume stabilit, o să ceară zgomotos să fie osîndiți împreună cu Ionescu. Firește nu s-a întîmplat nimic. Afară de cei citați ca martori, nici unul nu s-a putut apropia măcar de localul curții cu juri, fiind toți supravegheați de poliție.

Sala arhiplină zumzuia ca un stup de albine cînd se pregătește să roiască. În primele rînduri d-na Cornoiu arunca priviri zîmbitoare tuturor cunoștințelor. Iancu Grigorescu ședea cuminte lîngă Aglaia lui care ar fi fost în stare să plătească oricît numai să vază între criminali pe d-na Belcineanu, neputînd uita nici în mormînt că ciocoaica n-a catadicsit să-i dea mîna cînd s-au cunoscut la logodna Corinei. Își luase și binoclul ca s-o vadă mai bine. Florentina cu Radu, veșnic amorezați, vorbeau mai mult între ei și se osteneau să mai domolească elanul Aglaiei.

D-na Cornoiu știa tot și servea explicații d-nei Rotaru, care-i era vecină, dar și altora, chiar necunoscuților. De la ea află d-na Grigorescu că văduva lui Pahonțu, deși parte civilă, nu s-a prezintat fiindu-i insuportabil să audă depoziția d-nei Belcineanu din pricina căreia a fost batjocorită și părăsită de soțul ei...

Apariția acuzatului în boxă a provocat prima rumoare în sală. D-na Cornoiu nu s-a putut abține să nu remarce că are o mutră de ucigaș de meserie. Pe urmă, după împlinirea formalităților, cînd președintele curții l-a invitat să povestească cum a săvîrșit crima, lumea a fost uimită de căldura glasului lui, de patima și de preciziunea cu care mărturisea fără nici o părere de rău uciderea unui om, precum a fost de cutremurată cînd a spus, cu un fel de mîndrie stranie, că moartea e totdeauna o pedeapsă meritată pentru cel ce își trădează frații. Interogatorul a durat mult, dar Ionescu nici o clipă nu s-a încurcat și nu s-a înduioșat. Numai la sfîrșit, aruncîndu-și ochii alături, lîngă boxă, și văzînd o fetiță care plîngea, fața i s-a mai îndulcit și s-a înmuiat.

— Asta e logodnica lui ! șopti d-na Cornoiu. E fata unui profesor de liceu ! Studentă și ea !

Cintia, lîngă tatăl ei, se silea să pară tare, dar lacrimile îi curgeau pe obraji șiroaie fără să le poată stăvili. Întîlnind privirea lui Ionescu, buzele ei arse repetau parcă un jurămînt : „Te voi aștepta !"

Începu îndată defilarea martorilor. Cîțiva studenți și profesori care lăudară pe Ionescu ca pe un tînăr foarte valoros, cîțiva frați de cruce care-și povestiră suferințele îndurate în timpul alegerii din Făgăraș, locotenentul de jandarmi de la Porumbacu, comisarul de la siguranță care tăgădui că ar fi lovit pe acuzat, șoferul mașinei 12.345 care a dus pe d-na Belcineanu în strada Elena, sergentul de stradă care a găsit pe Pahonțu împușcat, locotenentul și bătrînul, medicii, Titu Herdelea... Publicul abia îi asculta. Nu spuneau nimic senzațional. Doar Utalea a reușit să stîrnească puțin interes nu atît prin amănuntele persecuțiilor de la Făgăraș cît prin explicația amplă asupra fraților de cruce și îndeosebi prin mărturisirea că va rămîne devotat pînă la moarte acestei nobile mișcări de regenerare a neamului românesc.

— Regenerare prin asasinate ? întrebă procurorul săgetîndu-l.

— Regenerarea nu cuprinde pe trădători ! răspunse rece Utalea.

— Asta înseamnă aprobarea asasinatului ? stărui procurorul.

— Nu ! Înseamnă numai înfierarea trădării ! replică Utalea.

— Domnii jurați vor aprecia echivocul martorului ! încheie procurorul.

D-na Cornoiu aruncă o privire admirativă d-nei Rotaru, ca și cînd ar fi vrut să spuie că i-a plăcut curajul lui Utalea, dar și dîrzenia procurorului...

— Doamna Cristiana Tomșa !

Îmbrăcată în negru, Cristiana își începu mărturisirea cu glas puțin voalat de emoție, cu vorbe șovăitoare, într-o tăcere înfiorată de nerăbdarea sălii. Treptat însă își căpătă siguranța. Se uita cu ochii mari, mirați și strălucitori, ca o halucinată. Părea mai fru-

moasă ca totdeauna, deşi cu obrajii mai traşi şi foarte palizi... Sfîrşi cu o tristeţe profundă care impresionă lumea fiindcă se simţea izvorîtă dintr-o mare durere:

— N-am venit nici să apăr pe cineva şi nici să acuz pe nimeni! Am spus adevărul întreg fără să-mi pese dacă serveşte sau deserveşte. A trebuit să-l spun ca să-mi liniştesc conştiinţa. Nu ştiu dacă e bine ce am făcut sau dacă e rău, dar simt că altfel n-aş mai fi putut trăi, că altfel aş fi săvîrşit o impietate faţă de singurul om care m-a iubit şi pe care l-am iubit...

D-na Rotaru îşi ştergea lacrimile, ca şi d-na Cornoiu care se gîndea că şi ea a visat totdeauna o iubire pură, eterică şi n-a avut parte decît de bărbaţi pentru care idealul iubirii e patul. Numai d-na Grigorescu strîmba din buze toată vremea, şoptind apoi, într-un aparteu cu Florentina, acru şi dispreţuitor: „Mironosiţa! A stricat casa bietului om şi acuma îl jeleşte!... Crezi tu că nu s-a culcat cu el? Asta s-o crează proştii!“ „Taci, mamă, că e frumos!... Tu nu ştii ce-i iubirea!“

Belcineanu a vorbit cu morga-i obişnuită, sfidînd pe Dolinescu, principalul apărător al acuzatului, care îl asalta cu întrebări. Spuse ironic că ar fi fost încîntat dacă ar fi putut convinge pe Pahonţu, prin orice mijloace, să combată o organizaţie atît de periculoasă pentru ordinea publică cum s-au dovedit a fi fraţii de cruce. Din păcate n-are acest merit. Pahonţu n-avea nevoie să fie cumpărat ca să-şi schimbe părerile. Era suficient un capriciu. Aşa l-a urmărit şi pe dînsul cu duşmănia pînă a fost ucis, fără să poată bănui măcar motivul acestei duşmănii. La fel s-a întîmplat, desigur, şi cu fraţii de cruce. Constanţa convingerilor nu era în caracterul regretatului Pahonţu... Admite că fosta lui soţie s-a putut crede obligată să facă anume intervenţii pe lîngă Pahonţu cu care întreţinea, fără ştirea lui, relaţii destul de interesante, dar neagă că ar fi îndemnat-o dînsul. Dolinescu vrînd să ceară confruntarea martorului cu d-na Tomşa, Belcineanu adăogă repede că confirmă anticipat orice declaraţie a fostei sale soţii şi lasă în seama juraţilor să aprecieze valoarea obiectivă a unor asemenea declaraţii...

Pauza pentru masă rupse în două procesul. Pentru cei mai mulţi dintre spectatorii veniţi să se distreze, interesul era complect epuizat. Prietenii lui Belcineanu îl felicitară călduros şi plecară fără a se mai întoarce. Precum plecară şi multe doamne care veniseră numai pentru Cristiana...

Rechizitoriul a fost foarte vehement. Procurorul schiţă, după datele marilor savanţi, portretul criminalului înnăscut şi constată că lui Ionescu i se potriveşte ca o mănuşă. Reconstitui pregătirea şi executarea asasinatului şi constată premeditarea şi ferocitatea crimei. Examină motivele invocate de ucigaş şi le înlătură ca neserioase. Şi în sfîrşit ceru solemn un verdict de condamnare exemplară spre a servi drept pildă şi spaimă şi altor descreieraţi care ar mai cuteza să dezonoreze România cu astfel de nelegiuiri.

Rotaru declară de la început că, în privinţa sancţionării crimei, are încredere deplină în înţelepciunea juraţilor. El vrea numai să sublinieze că dezbaterile procesului au dovedit, precis şi fără posibilităţi de răstălmăcire, nevinovăţia şi cinstea victimei. Fiindcă dureros în aceste dezbateri este că ucigaşul nu se mulţumeşte cu suprimarea unui om de mare talent, ci se înverşunează să-l şi ponegrească după ce i-a luat viaţa, să-l omoare a doua oară şi moralmente. Asta nu se poate! Din mărturiile tuturor reiese limpede că Pahonţu nici nu a fost cumpărat şi nici n-a trădat pe nimeni. Numai nişte minţi strîmbe pot categorisi drept trădare părăsirea unei păreri şi adoptarea alteia. Atunci toţi publiciştii ar trăda de cîte ori, prin firea întîmplărilor, ar fi aduşi să-şi modifice convingerile. Numai un suflet de fiară poate socoti ca o faptă vrednică uciderea unui om numai pentru că părerile lui momentane nu-i sînt plăcute, că scriitorul care nu persevereazǎ în ideile pe care le vrea dînsul trebuie suprimat ca un cîine de pripas...

— Politica poate să fie folositoare progresului omenirii, poate să servească înălţarea unui neam! încheie Rotaru. Dar cînd politica ajunge să argumenteze cu bîta şi să convingă cu revolverul, atunci trebuie să-i suceşti gîtul repede, altfel distruge ţara!...

Apărătorii își împărțiseră rolurile. Unul zugrăvi pe Ionescu în culorile cele mai simpatice, altul se strădui să înlăture premeditarea și să dovedească, prin înseși cuvintele procurorului, că omorul ar fi rezultatul unui complex nenorocit de împrejurări, al treilea căută să dovedească, prin mărturisirile martorilor principali, că Pahonțu și-a trădat frații și i-a vîndut, dîndu-i pradă persecuțiilor unui ministru fără scrupuluri. Chiar presupunînd că fosta doamnă Belcineanu a mărturisit adevărul întreg și pur, că n-a fost mijlocitoare între cumpărătorul de conștiință și trădătorul unei cauze sfinte, încă rămîne stabilit că Pahonțu, spre a servi o femeie iubită, n-a ezitat a-și părăsi prietenii de idealuri.

Dolinescu vorbi cel din urmă, ca să rezume apărarea și s-o încadreze în mișcarea fraților de cruce despre care afirmă că nu e politică, ci o școală de energie românească pentru formarea românului de mîine. Aminti pe larg ce-au suferit tinerii entuziaști care l-au însoțit în campania electorală la Făgăraș din partea unui contracandidat care cumula și calitatea de ministru de interne, șef al tuturor organelor represive, și care a mai cumpărat și conștiința singurului ziar prieten, uzînd de grațiile propriei sale femei :

— Politica e urîtă subt orice formă se prezintă, dar cea mai scîrnavă e aceea care încurajează lașitatea omului, care trăiește din minciună și trădare, care înșeală cu știință pe cei ce cred în cuvinte sonore fără conținut, care astfel în mod conștient sapă viitorul țării înlăturînd din viața publică pe oamenii de caracter, singura temelie solidă și trainică a unui popor...

Seara tîrziu jurații se retrăgeau să delibereze... *

---

* Ordinea replicilor în cadrul procesului (din care unii critici au încercat să desprindă o anume „tendință") respectă în fond o procedură judiciară clasică : cuvîntul acuzării, iar *apoi* cuvîntul apărării. Sfîrșitul abrupt al romanului invită la coroborarea unor date, premisele verdictului aflîndu-se în contextul capitolului IX, *Spovedanii*. Astfel, recitirea ultimelor pagini ale cărții reliefează gravitatea asasinatului, considerat „o faptă odioasă care merită pedeapsa cea mai grea fiindcă inaugurează teroarea sîngeroasă în politica românească" (*supra*, p. 368). Inserată în același spirit, o altă replică din context : „nu există judecător care să nu-și dea seama că orice slăbiciune sau indulgență în astfel de împrejurări ar însemna o încurajare la crimă" (*supra*, p. 369) dobîndește valoarea concluziei logice ce se degajă din cercetarea judiciară a cazului. Mai tîrziu, cînd verdictul istoriei avea să confirme luciditatea unor atare replici împotriva celor care prin masacre încercau să introducă în politică „mijloace teroriste, străine de sufletul românesc" (*supra*, p. 369), L.R. nota în jurnalul său, la 23 ian. 1941, după lichidarea rebeliunii legionare : „Toate astea fac ca azi toată lumea să fie mulțumită că s-au prăbușit și nimeni să nu fie îndurerat că sînt împușcați" (vezi capitolul *Romanul romanului*, p. 440).

NOTE ȘI COMENTARII

I. ROMANUL ROMANULUI

I. *Gorila* apare în luna iunie 1938, la Editura „Universală Alcalay" & Co, fiind împărțită, din considerente tipografice, în două volume : primul (de la p. 1 la 320) — imprimat „în atelierele Institutului grafic Socec & Co, din București, în luna mai, anul 1938" — al doilea (de la p. 321 la 619), tipărit, în același loc, „în luna iunie, anul 1938" — după cum ne informează colofonul respectivelor tomuri. Editura realizează un singur tiraj, divizat, din punct de vedere bibliografic, în trei ediții aparent „de sine stătătoare". Abia peste patru ani se va mai publica un mic supliment de tiraj („ediția a IV-a"), pe baza aceluiași zaț tipografic, cu coperta Editurii Socec & Co, păstrîndu-se în rest toate caracteristicile bibliografice (două volume, număr de pagini, perpetuarea acelorași greșeli de tipar etc.). Numai reeditarea operelor rebreniene, sub copertă-tip, la Socec, pare să explice rostul noii ediții căci, în rest, factorii extraliterari au fost potrivnici cărții, de la bun început.

Romanul a apărut în condițiile „încătușării complete a presei" — ca să folosim cuvintele scriitorului [1] —, la numai patru luni de la instaurarea dictaturii regale. Cu puțin timp în urmă (31 mart. 1938), fuseseră interzise, prin decret regal, toate partidele politice, instituindu-se un Consiliu de Coroană, ca organ de stat permanent, alcătuit din membrii numiți de monarh, cu rang de miniștri de stat, dar avînd strict atribuții consultative. Dictatură personală, autocrație în cel mai înalt grad de manifestare. Dacă la început desființarea regimului parlamentar se

[1] Apud L.R., *Jurnal* (notațiile din 11 aug. 1938).

asociază cu o campanie virulentă împotriva mişcării legionare — fapt ce răspundea unor necesităţi istorice, izvorîte din starea de spirit a întregului popor — ulterior formele de înăbuşire totală a libertăţilor democratice lezează tot mai flagrant aspiraţiile maselor populare, într-un moment de mare tensiune politică, prin care trecea întreaga Europă. „Evenimentele m-au ajuns din urmă într-atît, încît s-ar putea spune — de cei care nu ştiu de cîtă vreme lucrez la această carte — că e vorba de un roman de actualitate, de un roman cu cheie" [2], ţine să precizeze Rebreanu cititorilor săi, cu cîteva zile înainte ca primele exemplare ale cărţii să intre în librării. Mai grav este că aceleaşi evenimente îl obligă să-şi cenzureze unele gînduri, să-şi lase cartea neterminată (dacă o judecăm în raport cu mărturisirile lui, cu proiectele rămase în arhivă), ultimele capitole fiind scrise tocmai în acest interval.

Dar şi aşa lucrarea n-avea cum să nu deranjeze privirile oficialităţii, dezbaterea de idei a romanului în jurul problemei „totalitarism sau democraţie ?" fiind inoportună prin felul în care era abordată de scriitor. Este interesantă, în această privinţă, o notaţie jurnalieră a lui Liviu Rebreanu din timpul directoratului la Teatrul Naţional :

„Carianopol vine să se dezvinovăţească cu dansatoarea maghiară şi spune că a fost amendat cu 4 000 lei pentru că a aprobat la cenzură *Gorila*" [3].

La data apariţiei romanului scriitorul este în mare cumpănă, ceea ce, deliberat, îl va determina ca paralel cu explicarea simbolului cărţii (Gorila = Politica) să îndrepte privirile „curioşilor" asupra unor aspecte „neutre" ale operei : „conflictul epic, propriu-zis, e un conflict de iubire" [4] ; „*Gorila* va fi un roman care se va apropia de realitatea imediată — nu însă ca o oglindă ci ca o ficţiune a acestei realităţi" [5] ; ea „va fi totuşi un roman social, fără să ridice anume vreo problemă, fără să rezolve nimic pe planul social şi politic" [6].

Precauţiile cu care romancierul încearcă să-şi introducă noua carte, în vremuri improprii libertăţii cuvîntului, nu vor înşela deloc suprastructura totalitară carlistă, după cum, mai tîrziu, nu vor deruta nici pe moştenitorii ei. După abdicarea regelui, în cumplitele zile ale proclamării „statului naţional-legionar", cartea nu se retipăreşte. Caricaturizaţi uneori pînă la şarjă în paginile romanului, „arhanghelii" noului regim de teroare, antipopular şi antinaţional, nu vor să se recunoască în literatura marelui scriitor. Mai mult decît atît : se evită

[2] Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.
[3] Apud L.R., *Jurnal*, însemnarea datînd din 24 febr. 1941.
[4—6] Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.

chiar simpla ei menţionare, avînd, din acest punct de vedere, soarta cărţilor interzise. După alungarea legionarilor de la cîrma ţării şi instaurarea dictaturii militare a generalului Ion Antonescu, *Gorila* continuă să fie „inoportună". Substratul ei antitotalitarist o recomandă ca atare. Cele două mii de exemplare tipărite în 1942 sînt mai mult o favoare făcută marelui scriitor care, începînd din 1940, îşi retipărea operele — cum aminteam — într-o serie grafică distinctă. În anii războiului, romanul nu se va mai reedita, avînd un regim „aparte" în comparaţie cu celelalte opere, tipărite în mai multe ediţii : *Ion, Pădurea spînzuraţilor, Adam şi Eva, Ciuleandra, Crăişorul Horia, Amîndoi.* (Astăzi putem înţelege de ce cărţi precum *Răscoala* şi *Gorila* se dovedeau *atunci* mai puţin oportune.)

Această situaţie conferă, o dată în plus, o notă distinctă volumului de faţă, aceea de primă reconsiderare postumă, în cadrul ediţiei critice a operei lui Liviu Rebreanu. Ea poartă amprenta timpului în care apare, încercînd să răspundă exigenţelor pe care le implică activitatea de valorificare critică a moştenirii literare. Pornind de la rigorile ştiinţifice ale întreprinderii de editare a operei rebreniene, de istorie literară dar şi textologice, am găsit de cuviinţă să adăugăm textului tipărit un aparat critic format din : a) studiu introductiv ; b) note „de subsol" la unele fragmente din roman ; c) un capitol privind geneza romanului ; d) variante genetice din caietele de creaţie ; e) referinţe critice.

II. Tipărit într-un moment de vălmăşag al vieţii politice, romanul a fost considerat pe muchie de cuţit. Unii politicieni s-au grăbit să vadă în carte un produs conjunctural, dictat de carlism ; apropiaţii palatului, dimpotrivă, vedeau în carte o replică voalată dată autocraţiei, prin vehicularea unor opinii democrate, în favoarea regimului parlamentar ; alţi „beligeranţi" (între care şi gardiştii) erau total derutaţi de titlul cărţii, *Gorila*, dar şi de simbolul explicat de autor, care îi leza direct. Nimic nou ; soarta tuturor operelor de ficţiune care au ca punct de pornire realitatea acidă.

După 43 de ani, cîţi s-au scurs de la publicarea primei ediţii, dispunem astăzi de numeroase probe materiale şi spirituale în stare să elucideze „misterul" (mai corect spus „mitul") creat în jurul romanului. În această dispută, istoria literară îşi reclamă drepturile, obligîndu-ne să aplicăm cu stricteţe propria-i metodologie. Înainte de toate se pune întrebarea : care este timpul *Gorilei ?* Să fie ea rodul unui moment conjunctural ?

„Sunt subiecte care zac în tine mult timp, nu le dai importanţă şi crezi că le-ai uitat... cînd, deodată, ele reînvie, se trezesc din umbră

și te obsedează din nou." [7] Este ceea ce caracterizează perfect și gestația îndelungată a romanului *Gorila*. In aparatul critic al vol. 9 de *Opere*, probam, între altele, ideea că *Gorila* are la obîrșie un mai vechi proiect literar, datînd încă de prin 1912—1916. Contactul cu lumea democraților de fațadă îl determinase pe tînărul ardelean, abia sosit în capitala vechiului regat, să scrie o carte avînd ca temă satirizarea politicianismului burghez. [8] Ecourile imediate le vom regăsi îndeosebi după război, parțial în confesiunile sale (*Calvarul*, 1919), mai mult în dramaturgie (*Plicul*, 1923; *Apostolii*, 1926), după cum și în romane (aluziv în *Ciuleandra*, 1927; accentuat în *Răscoala*, 1932 sau, prin contaminare, *Jar*, 1934).

În proiectele șantierului literar, *Gorila* a avut deseori prioritate, romancierul fiind tentat să o scrie înainte de apariția *Răscoalei*. În tainițele creației, evoluția operei amintește cazuistica *Pădurii spînzuraților*: și acolo subiectul, „o construcție cerebrală la început, s-a umanizat numai cînd a intervenit contactul cu viața reală și cu pămîntul" [9].

În cazul de față, acest contact se produce în momentul în care Rebreanu, afirmat în lumea literară, intră în administrația culturii, la început ca director al Teatrului Național (dec. 1928—dec. 1929), iar apoi ca director al Educației poporului (dec. 1929—dec. 1930). Numirea provoacă mari nemulțumiri printre „ortodoxiști" (în cap cu Nichifor Crainic), ciracii acestora (ex. Ilie Rădulescu, viitor conducător al ziarului fascist *Porunca vremii*), printre rechinii presei „independente" (Pamfil Șeicaru, proprietarul *Curentului*, sau Stelian Popescu, patronul *Universului*) și caracuda gazetărească aservită (Romulus Dianu, Ion Dimitrescu etc.). Atacurile, repetate, îl vor determina pe L. R. să-și prezinte demisia din aparatul de stat. Retras la Valea Mare, el are mai întîi tentația să transfigureze conflictul cu dușmanii săi inveterați. Amînă însă tratarea temei, urmînd să fie dezbătută în *Mojarul iluziilor* și *Gorila*. Un mai vechi proiect literar dobîndește astfel ritm și culoare, conflictul din viața reală declanșînd un sinuos proces de creație.

După romanul *Pădurea spînzuraților*, *Gorila* este al doilea „caz deschis" care ne îngăduie să medităm asupra mult disputatului raport

[7] Cf. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Amîndoi"*, în *Jurnalul*, II, nr. 141, 30 mart. 1940, p. 2.

[8] Proiectul se află în *Arh. L.R., II, ms. 1*, f. 61; reprodus în *Opere*, vol. 9, „Confluențe", p. 578.

[9] L.R., *Mărturisiri*, 1932 (conferință-răspuns la ancheta Institutului de literatură de pe lîngă Facultatea de litere din București), publicate în *Revista Fundațiilor regale*, VII, nr. 11, nov. 1940; retipărite în *Amalgam* [1943].

realitate-ficțiune din creația rebreniană. Tipărindu-se în cadrul vol. 5 de *Opere* corespondența lui Emil Rebreanu (considerat „prototip" al lui Apostol Bologa), istoria literară a salutat cu întemeiate motive inițiativa noastră, avînd prilejul să dezbată, în sfîrșit, la obiect, o problemă controversată 50 de ani, de la răposatul Bogdan-Duică la Stancu Ilin și invers. De data aceasta surpriza este și mai mare. Ea ne este oferită de jurnalul scriitorului în care, cu obiectivitate (ne gîndim la spontaneitatea notației, independentă de surprizele viitorului), sînt consemnate împrejurările concrete, relațiile primare ale conflictului adus în paginile cărții, într-un cuvînt: protogeneza romanului.

Raporturile se înscriu pe parcursul a zece ani (1928—1938), timp în care adversitățile se ascut și mai mult (conflictul cu Crainic și „ortodoxiștii" din jur), se aplanează (cazul raporturilor cu Șeicaru), concomitent cu declanșarea altora. „Temperatura" relațiilor social-politice din imediata realitate se transmite și în materia romanului, determinînd, între altele, și sensibile modificări tipologice. De la Pamfil Șeicaru, percuție a realității, la Toma Pahonțu, plăsmuire literară, este o cale lungă, sinuoasă, nu numai din pricina antipatiei sau simpatiei scriitorului față de multiplele ipostaze ale aceluiași personaj real, dar și din cauza zecilor de bariere pe care viața le așază brutal în calea artistului, în încercarea lui inițială de a face o cronică a lumii politice contemporane. Năvala evenimentelor istorice îl va depăși de la an la an, obligîndu-l să acorde ficțiunii un rol primordial. [10]

Pentru mai multă probitate, consolidăm informația aparatului critic, făcînd cunoscute acele file din jurnalul scriitorului, dinainte și după *Gorila*, în stare să limpezească, fără posibilitate de tăgadă, condițiile în care a fost elaborat romanul, mobilurile tainice, evoluția scrisului, greutățile întîmpinate, precum și impresiile romancierului despre viața politică „la ordinea zilei". Tipărirea, în viitor, a întregului jurnal (anunțat, în ultima vreme, sub îngrijirea Floricăi Rebreanu-Vasilescu și a lui Vasile Netea) este de așteptat să angajeze cadrul biografic general, în care detaliul oferit astăzi de noi va dobîndi și mai multă culoare. Întreprinderea lor, de anvergură, nu anulează valoarea unor fragmente izolate, ele mărturisind încleștările unui scriitor de geniu, osîndit să se confrunte tragic, în ani grei, cu neașteptate răsturnări de

[10] Caiete de creație publicate de noi în cadrul vol. 9 de *Opere* (datorită confluențelor cu istoria altor romane: *Mojarul iluziilor* și *Jar*) demonstrează limpede că ideea romanului-pamflet, romanului-satiră, a fost primordială, mult atenuată pe parcurs în favoarea romanului obiectiv, caracteristic scrisului rebrenian.

valori, în dauna lui ca şi a „celor mulţi, umili". Din loc în loc, am găsit cu cale să adnotăm unele texte, furnizînd chiar informaţii lapidare despre natura unor însemnări mai puţin importante (majoritatea gospodăreşti, administrative), neconcludente pentru geneza romanului şi, în consecinţă, netipărite, marcate cu paranteze drepte (comentate în subsol).

„Jurnalul romanului", scris de Rebreanu însuşi, îl începem cu momentul în care ştirea viitoarei sale numiri în funcţia de director al Educaţiei poporului (direcţie nouă introdusă în schema Ministerului Muncii şi Ocrotirilor Sociale) se răspîndeşte „în tîrg" :

Miercuri, 23 octomvre 1929

[Vestea] a început să răsufle şi în gazetă, fireşte *Curentul* lui Şeicaru. Într-un articol de duminica trecută Ion Dimitrescu mă atacă direct, strecorînd aluzii destul de transparente [11]. De-aici apoi a pornit o răfuială aspră. Soare a intervenit cu un răspuns în gen şeicăresc. Mi l-a citit. Liber să facă ce vrea. *Rampa* n-a vrut să-l publice. Froda îmi spune că nu l-a publicat pentru că cei de la *Curentul*, drept replică, ar fi lovit în mine. S-a publicat în *Ordinea*. Şi replica a venit într-adevăr adresată mie, murdar : Soare a răspuns din nou, mai violent. Şeicaru i-a trimis martori. Azi totuşi a fost un articolaş, *Momîia de la T.[eatrul] N.[aţional]*, în care mi se promite romanul vieţii şi se vorbeşte de nu ştiu ce chestie : „Michiduţă".

Deocamdată nu vreau să ies în arenă. De va continua, voi da în *Dimineaţa* un singur răspuns arătînd că viaţa mea romanţată se poate face acuma spre a servi posterităţii care cu siguranţă o va cerceta şi lumina în toate direcţiile.

În definitiv n-ar fi rău să se spargă odată buba. O droaie de lingăi şi scribi au încercat totdeauna să mă ţie subt ameninţare pentru trecutul meu. Se va astupa gura tuturor sfîrşindu-se cu toate legendele şi murdăriile.

[11] Acelaşi ziarist publicase şi alte articole în *Curentul* cu referiri la directoratul lui L.R. (ex : *Teatrul Naţional şi trusturile dramatice*, II, nr. 368, 23 ian. 1929 ; *Cronometrarea talentelor*, II, nr. 474, 18 mai 1929) ; mai tîrziu va reveni, pretextul constituindu-l activitatea desfăşurată de L.R. la Educaţia poporului (ex : *Escrocheriile Kulturii*, III, nr. 1000, 3 nov. 1930 ş.a.). „Transparenţa" aluziilor la unele încurcături din viaţa lui L.R. — amintită mai sus în jurnalul scriitorului — va fi în curînd înlocuită cu un spirit gazetăresc propriu articolului de şantaj. Pretextul îl oferă „accidentul" din Gyula (pierderea unei sume de 1000 coroane, care determinase desfacerea contractului cazon al sublocotenentului L.R. cu armata austro-ungară).

Miercuri, 26 decemvre 1929

Intervalul de o lună a fost deosebit de bogat în felurite mici scandaluri, toate în legătură cu teatrul.

În *Curentul* a mai continuat cîteva zile chestia cu Michiduţă : o intervenţie a mea pentru S.S.R., din care vrea să mă scoată gheşeftar etc. O prostie, dar scrisă de Romulus Dianu, cel pe care l-am corcolit şi ajutat atîta. [12] Ţi-e şi scîrbă !

Concomitent au început atacuri în alte părţi. Haneş, pus de Şeicaru, se agaţă de direcţia culturală în Cameră şi vorbeşte de un fond de publicitate al T.[eatrului] N.[aţional]. De aici notiţe în *Universul* şi *Dimineaţa*. Apoi o interpelare a unuia Ilie Rădulescu [13], cu mai multe întrebări, la care se asociază şi Ionel Ţăranu. I-am dat ministrului chiar a doua zi răspunsuri la toate, dar în Cameră nu s-a ajuns încă la nici o dezbatere. La buget, Şeicaru iar s-a agăţat de subvenţia teatrului şi de direcţia culturii... Încît dr. Vlad, deputat, îmi spuse alaltăieri la preşedinţia consiliului „cel mai atacat director", fiindcă Şeicaru ar fi ţipat pe culoarele Camerii că toată chestia culturii e făcută numai ca să mi se ofere mie o situaţie excepţională.

Între timp, vinerea trecută, alt scandal cu premiera *Amorul veghează* şi Leny Caler. Am pus-o pe asta să joace. Între actori s-au provocat nemulţumiri : cum să fie luată cu reprezentaţia una străină cînd avem atîtea actriţe ? Cu cîteva zile înainte, Călătorescu [14] mă anunţă că studenţii vor face scandal contra Leny Caler. În ajunul premierei însă tot el mă asigură că nu va fi nimica. Seara, după conferinţa lui Furtună, cînd intră Leny, unul se scoală în parter : „Afară jidanca de la Naţional". O mică învălmăşeală. Cinci inşi sînt scoşi afară. S-au aruncat fiole cu gaze puturoase. Alţi cîţiva pătrund înlăuntru. Şi aceştia sînt eliminaţi. Eu m-am retras cu Fany, Puia şi Celesta [15] în salonaş. N-am fost prea viteaz, poate dimpotrivă, fiindcă ele îmi cereau insistent să

[12] R.D. va reveni, cu o perseverenţă diabolică, fiind principalul pion mişcat de Pamfil Şeicaru împotriva lui L.R. (vezi : *La mormîntul „trădătorului"*, *Curentul*, III, nr. 917, 12 aug. 1930 ; *Este Rebreanu un plagiator*, *ibid.*, III, nr. 972, 8 oct. 1930 ş.a.). El şi Ion Dimitrescu sînt autorii materialelor anonime publicate în acelaşi ziar (*Cazul Rebreanu*, III, nr. 823, 9 mai 1930 ; *Dl. Liviu Rebreanu suferă de clujomanie ?* III, nr. 869, 25 iun. 1930 etc.).

[13] Viitorul conducător al ziarului fascist *Porunca vremii*.

[14] Colonel (chestor).

[15] Soţia pictorului Ressu.

nu ies, crezînd că voi fi eu atacat sau că scandalul are proporții mari. Am mai stat o jumătate de act.[16]

Ziarele s-au sesizat. Scandalul se întinde. Circulă zvonul că autorii morali și instigatorii ar fi [...][17]

Froda se agită. Leny asemenea. Kirițescu ar profita să iasă el director. Întrevedere cu D. R. Ioanițescu, Nicoleanu[18] și Călătorescu. Suspend reprezentațiile duminică și luni. Celelalte le garantează ministrul și poliția. Azi primesc o scrisoare în care mă amenință cu devastarea casei și împușcarea. Am trimis-o Siguranței.[19] În familie agitație [...][20]

Joi, 2 ianuarie 1930, București

Am primit o anonimă amenințătoare, dar s-a jucat în liniște *Amorul veghează,* deși cu puternică pază polițienească. Firește, cancanurile au continuat. Ziarele străine au înregistrat cu mari exagerări afacerea, iar aici se caută autorii morali. Kirițescu ia ofensiva la *Cuvîntul* împotriva lui Eftimiu [...][21] etc. S-a dus la Maniu să-i ceară direcția Naționalului. După sărbători fac anchetă la teatru spre a găsi pe vinovați; ascult pe mai mulți, care însă nu pot spune nimica precis.

În sărbători am avut la masă mai mulți, între care și soții Soare la care am luat apoi masa peste cîteva zile cu soții Kirițescu și Germani. Toți îmi băteau capul să nu plec de la teatru etc. [...][22] Am refuzat. Froda îmi spune, după comitetele reunite de la 30 dec., că prin

[16] După îndepărtarea turbulenților, spectacolul a continuat în liniște pe scena Studioului.

[17] Șters în jurnal. Cu greu se descifrează inițialele (P.I.?) care se află în fruntea altor nume (V. Eftimiu, C. Moldovanu).

[18] General, prefectul poliției Capitalei, care a cerut „anchetă severă".

[19] O copie de pe scrisoare se află la B.A.R. (nr. inventar 144601), fiind datată 26 dec. 1929. Studierea cu obiectivitate a dosarului *Gorilei* demonstrează cu claritate că galeria arhetipurilor literare din lumea presei de șantaj este completată cu fauna „arhanghelilor". Democratismul scriitorului atrage, *în egală măsură,* furia marilor rechini ai presei burgheze, ca și a grupărilor extremiste de dreapta, provenite din unele organizații teroriste care au apărut după sfîrșitul primului război mondial, precum „Garda conștiinței naționale", „Frăția de cruce" (cu o titulatură apropiată de organizația pomenită în roman), „Uniunea național-creștină", „Asociația studenților creștini", „Liga apărării național-creștine" (organizată pe „frății") și „Legiunea Arhanghelului Mihai". Din lipsa prea multor aderenți, ele și-au schimbat deseori firma, principalele lor forme de „afirmare" fiind demagogia, inculcarea unui fanatism și misticism de cea mai oribilă speță, terorismul.

[20] În continuare, de vorbă cu I. Maniu despre *Crăișorul,* apoi cu P. Halipa și cercul său.

[21–22] Șters în jurnal.

Vinea a aflat că Eftimiu vine la teatru la 3 ianuarie. Bine.

În ajunul Anului nou, pe la 5 d.a. Eftimiu îmi telefonează că i-a ieșit numirea. Sînt tablou. Nu știam nimica. Cine i-a făcut-o? Răducanu[23]. [...][24]

Marți, 11 februarie 1930

Cîte nu s-au întîmplat de cînd n-am mai scris? Prin ce furtuni violente n-am trecut? Și chiar azi, în mijlocul căror hărțuieli mă mai găsesc din care nu știu cum voi mai ieși?

Șeicaru cu *Curentul* lui a continuat permanent atacuri din ce în ce mai triviale la adresa mea. Rădulescu-Motru a făcut o interpelare în Senat, secondat de Bianu, asupra Educației poporului. Ziarele mai toate au mers împotriva acestei organizații. Se părea că pe deoparte sînt atacat eu spre a se lovi în ideea însăși a unei direcții a culturii. Atacurile acestea ar fi mers suportabile *[sic!].* Iată însă că aflu că pentru adunarea generală S.S.R. mi se pregătesc alte atacuri dirijate de către Gregorian. Și într-adevăr, duminică, 2 februarie — după ce dimineața prezidasem un juriu de frumusețe — după-amiazi, la adunare, Gregorian pornește atacul: că n-am lichidat o sumă de la Cătunaru pentru cărțile poștale. E huiduit. Urmează unul Vlădescu care citește acuzațiile de anul trecut din *Îndreptarea* pe care nu le-aș fi dezmințit. Pun chestia de încredere. Sînt 33 pentru mine și 13 contra. Adunarea continuă în liniște. La sfîrșit, în vreme ce se votau membri noi, Caton Teodorian îmi spune că Gregorian amenință că va aduce parchetul. Enervat și plictisit, la sfîrșitul ședinței mulțumesc tuturor și declar că demisionez. Caton și Corneliu, în numele comitetului, se asociază. Adunarea protestează: nu se poate. Eu insist și anunț altă adunare pentru 16 februarie.

Și de-atunci injuriile cele mai grosolane se țin lanț. A doua zi *Curentul* publică dare de seamă, citînd punctele din *Îndreptarea.* Marți, *Universul* de asemenea, plus articol pe pagina I. *Viitorul*[25] are o notiță urîtă. *Dreptatea*[26] răspunde. *Viitorul* ripostează reluînd punctele. A ținut vreo trei zile cu astea. Miercuri sau joi am fost la Maniu[27],

[23] Ion Răducanu, ministru în guvernul format de național-țărăniști.

[24] Detalii privind instalarea lui V. Eftimiu. L.R. urmează să preia conducerea Direcției Educației poporului.

[25] Oficios al Partidului liberal, partid aflat în opoziție.

[26] Organ de presă național-țărănist, al partidului de guvernămînt.

[27] La acea dată prim-ministru; înainte și mai tîrziu, avea să manifeste o prețuire deosebită față de romancier, obținînd colaborarea acestuia în administrația culturii, ceea ce, cum am văzut, îi va prilejui numai ne-

care m-a primit admirabil, m-a încurajat, m-a îmbărbătat. Dar atacurile au mai continuat. Vineri s-au potolit. Prieteni au făcut o moțiune pentru mine pe care s-o semneze scriitori și intelectuali.

Duminică și luni am fost la Iași cu o conferință la Ateneul Tătărași. Aseară m-am întors și azi s-au reluat murdăriile.

Ministrul Moldovanu, cu care am lucrat azi, îmi spune c-a auzit că Șeicaru vrea să aducă chestia și în Cameră și să-i dau oarecare note ca să poată răspunde imediat. Nu știu dacă, prin aceasta, n-a vrut, subt o formă delicată și deghizată, să-mi ceară lămuriri pentru el ?

Unul Fortunescu [28], un fel de gazetar care-mi furnizează informații secrete, fiind prieten cu Vlădescu și în orice caz bine informat asupra celor ce se fac de către dușmanii mei, îmi spune că Nichifor Crainic a iscălit o hîrtie împotriva mea, împreună cu Gregorian, Foti, Al. George, Karnabat, Vlădescu etc. Zice că ar fi vreo douăzeci. Acuma seara îmi telefonează că mîine apare în *Curentul* ceva contra mea, apoi joi va fi ceva în *Epoca* iscălit de Callimachi, iar duminică în *Universul* semnat de Gregorian. Informațiile lui au fost în general foarte bune. Așa mi-a spus că trebuia să apară dăunăzi în *Universul* ceva ; n-a apărut, dar Froda mi-a spus că a intervenit Ar. Blank să nu mai apară nimica. De asemenea mă vestise că sîmbăta trecută avea să iasă ceva în *Epoca*. N-a apărut pentru că Blank a vorbit cu Gr. Filipescu. Acuma să vedem noile informații. Dealtfel și la *Curentul* îmi spusese Plopeanu că a încetat campania, că așa îi spusese Șeicaru. Totuși Froda îmi spune că duminică iar m-a înjurat Dimitrescu.

Mă hărțuiește mult afacerea asta. Toți rîvnesc să dezgroape faimoasa mea închisoare de la Văcărești de acum 20 ani. Am fost la Papadopol și mi-am văzut fișa. E o condamnare de trei luni pentru deturnare de fonduri. [29] O știam. Acuma acești vrăjmași umblă să o publice ca să mă compromită și să mă prăbușească de pe piedestalul pe care stau. Fortunescu îmi spune că Crainic vizează Direcția Educației poporului, că umblă să facă listă de comitet cu Corneliu Moldovanu.

Cred că va trebui să lichidăm definitiv chestia asta. Și poate că cel mai bun lucru va fi să o fac prin Parlament, să se spargă definitiv buba. Am să fac un memoriu pentru Moldovanu, amănunțit, în care să-i arăt tot trecutul meu, toată opera mea. Zbuciumarea asta permanentă nu mai poate dura. Nici nu pot sta veșnic cu o sabie a lui Damocle deasupra capului meu, ca orice derbedeu să mă poată insulta în public fără a-i putea da răspunsul cuvenit.

Am să mai chibzuiesc și să văd cum și ce e de făcut.

Joi, 27 februarie [1930]

Scandalurile se țin lanț. Campania contra mea continuă concentric, dusă de tot felul de elemente, cîțiva scriitori și ziarele de opoziție. Sînt zi[lnic] cel mai atacat om din România. Atacuri murdare care atentează mereu la cinstea mea, la descalificarea mea. E vădit că se caută pur și simplu scoaterea mea din viața publică, adică din viața socială și politică. Atacul început la S.S.R. caută să fie continuat spre a mă debarca de la Educația poporului.

Mi se pare că sînt și cel mai dușmănit scriitor de azi. Astea sînt reversele gloriei. *Curentul* a introdus campania și a susținut-o îndelung. Acolo au putut să răsufle țigăniile scriitorilor șantagiști. Apoi a venit Motru, punînd dăscălimea contra mea din pricina Educației. Insultele triviale însă au fost opera scriitorilor. Puțini, mărunți, dar scriitori. Prin toate ungherele caută să mă hărțuiască. Aflu că Callimachi a publicat prin *Epoca* lături multe. N-am citit. Firește, vine și reacțiunea. Arghezi, Camil Petrescu, Perpessicius și alții neștiuți, prin diferite organe, mă apără. Lupta însă a mers crescînd pînă la adunarea S.S.R. de duminica trecută.

Cînd m-am întors de la Sinaia am aflat că Crainic a spus, chiar la Educație, de față cu Mugur, Furtună și Voiculescu, că dacă voi îndrăzni să mai candidez la S.S.R. are să mă dea el afară și de la direcție. În aceeași zi a venit Măciucescu să mă puie în gardă că Crainic prin candidatura lui la S.S.R. urmărește Direcția Educației. Camil Petrescu de asemenea spune că nu se poate să abandonăm lupta și trebuie să respingem orice fel de compromis cu Crainic, deoarece izbînda va fi a noastră. Astfel la Comitetul de marți am declarat că nu mai înțeleg nici un fel de aranjament cu Crainic.

---

cazuri. Încercarea directă sau mediată de a-l atrage și în politică (deputat, senator) va eșua, L.R. susținînd, în condițiile date, necesitatea independenței artistului, neintegrării lui în mașinațiile rotativei guvernamentale. Consecvent acestor credințe, el va refuza multiple oferte, nevrînd să facă parte din vreunul din partidele perindate la cîrma țării, ca și a altora de aceeași factură.

[28] Mitu S. Fortunescu.

[29] Detalii privind condamnarea și detențiunea lui L.R., în *Opere*, vol. 4, p. 684—689.

Au urmat adunările de semnături pe moțiunea făcută în favoarea mea, iar sîmbătă seara la Comitet, s-au hotărît rolurile pentru adunarea de a doua zi. Se va da lupta din plin.[30]

Joi, 28 noiemvrie 1930

Ieri am serbat a 45-a zi de naștere a mea. Lume multă, și cadouri, și veselie.

N-am izbutit încă să isprăvesc chestia de la Cluj.[31] Și din pricina asta mai trebuie să pierd vremea cu ministerul. Și aș avea atîtea de făcut! Atîtea romane îmi forfotesc în minte: *Gorila*, avînd erou pe Pamfil Șeicaru și toată lumea stranie, zisă intelectuală, din presă și teatru; apoi *Popescu*, sau așa ceva, în care să pun tipul reprezentativ al orășeanului român, funcționarul[32]; apoi *Iubirea cea mare* sau *Iubirea eternă*, nu știu cum voi boteza-o, tratînd despre iubirea fatală, care e mai tare decît orice voință umană și atîtea altele.[33]

Numai să mă pot lichida cît mai curînd de toate, să mă apuc din nou de meseria mea, singura care mi-e dragă, singura care dă un adevărat rost vieții.[34]

Sîmbătă, 27 decemvre 1930

Totuși cînd mă gîndesc să părăsesc D.E.P. am o strîngere de inimă.[35] E copilul meu și despărțirea mi-e tristă. E apoi și obișnuința funcționărească ce te înlănțuiește și care ar fi devenit cu timpul atît mai puternică. Trebuie să fiu mulțumit că scap și să mă ocup de lucrul meu. La toamnă să pot publica măcar fragmente din *Gorila*.

---

[30] Aici întrerupem filele de jurnal cu privire la relațiile lui L.R. cu Șeicaru, Crainic, ca și cu alți „ortodoxiști" sau „arhangheli" ai epocii, din jurnalul anilor 1929—1933. Informații suplimentare din jurnal: alegerile de la S.S.R. au fost cîștigate de romancier cu 56 voturi contra 27. Atacurile însă vor continua sau — cum spune L.R. — „șantajul se permanentizează" (5 mart. 1930), adăugînd ulterior: „Eu nu pot nimic, cel mult să polemizez, ceea ce însă cred că nu mi-ar folosi, ci m-ar coborî la nivelul insultătorilor. *În roman însă sper să pun multe lucruri la punct* (24 aug. 1930; sublinierea ne aparține!).

[31] Este vorba de numirea conducerii Teatrului Național din Cluj.

[32] Ecourile acestui proiect se regăsesc în *Jar* (viața familiei Rosmarin).

[33] Detalii cu privire la „tema iubirii integrale, cea de la maturitate", „lucru primordial și tragic", în *De vorbă cu Liviu Rebreanu*; vezi *Reporter*, II, nr. 22, 16 nov. 1934, p. 5 (cf. *Opere*, vol. IX, p. 455).

[34] „Abătut, plictisit, amărît și parcă zdrobit", își prezintă demisia.

[35] Oficial, evenimentul se petrece la 1 ian. 1931, dată cînd i se acceptă demisia.

Duminică, 4 ianuarie 1931, [Valea Mare]

Au fost foarte agreabile sărbătorile. Simplu, patriarhal, liniștit. De cînd tot rîvnesc liniște!

Mi-am propus, pentru noul an, o serie de lucruri mici: să mă plimb în fiece zi atîta timp, să scriu în fiecare noapte atîtea pagini... Firește, nu m-am ținut. Totuși, de la întîi încoace, toate nopțile le stau la biurou. Am început să lucrez la *Metropole*. Aș vrea mult să le isprăvesc, încît să poată apare prin martie. Ca să rămîn apoi liber, să sfîrșesc *Răscoala* pentru la toamnă, cam de Crăciun. Deocamdată merge mai greu. Nici nu-i de mirare dacă de vreun an de zile și mai bine n-am scris aproape nimica. În orice caz însă simt acuma o pornire mare pentru creație. Ziua-noaptea mă frămîntă diferite subiecte, care de care mai stăruitoare. Tot am vrut eu să scriu povestea vieții mele. Mă gîndesc dacă n-ar fi mai interesantă făcută sub formă romanțată. *Un trecut tenebros*, cum a spus odată *Viitorul*. Sau *Omul cu mistere*, sau altfel. Și *Gorila* cred că va fi interesant. Ar fi bine dacă s-ar putea să public fragmente din amîndouă în toamnă. Nu știu ce să fac cu revista. Am impresia că va trebui s-o scot, orice sacrificii ar fi de făcut.[36] E nevoie de ea pentru situația mea literară. Tocmai azi-noapte îmi ziceam că în fond am ajuns aproape izolat. În presă baremi n-am rămas decît cu *Adevărul*, *Dimineața*, *Rampa* și cele guvernamentale. *Universul* e contra mea, *Curentul* oribil, *Viitorul*, *Indreptarea*, *Lupta* de asemenea. Același lucru și cu scriitorii. Am un grup destul de considerabil de dușmani declarați. Și grupul se mărește mereu. Crainic are *Gîndirea*, care ademenește pe mulți. Eu nu mai am nimica. Evident, există o grupare de scriitori, poate mai mare, care are cel puțin stimă pentru mine, afară de unii care-mi sînt realmente devotați. Dar aceștia sînt în general moderați. Dușmanii au fanatismul urei. În fața urei implacabile a lui Crainic, Gregorian, Vianu, Cezar Petrescu, Karnabat și alții, oameni care mă urmăresc cu ura lor pretutindeni, prietenii mei sînt blajini. De aceea nici nu știu ce să fac cu S.S.R. Să mai stau, să nu mai stau?[37] Ideal ar fi pentru mine să plec, să rămîn absolut independent, pentru scrisul meu. Nu este însă posibil nici să mă retrag complectamente pentru diverse motive de tactică... Voi mai vedea la București de toate!

---

[36] Este vorba de *România literară*, care însă va apare abia la 20 febr. 1932 (ultimul număr s-a tipărit la 6 ian. 1934).

[37] La Societatea Scriitorilor Români L.R. îndeplinea funcția de președinte.

Miercuri, 2 decemvre 1931

Tocmai voiam să notez începutul scrisului la un nou roman care să poată apărea înaintea *Răscoalei.* Din pricina nunții Puicuței și a răsturnărilor care s-au făcut cu ocazia asta în casă, n-am mai putut lucra nimica la *Răscoala* și deci nu mai am nici o șansă s-o pot isprăvi pentru acest sezon. Atunci m-am gîndit că poate aș putea pune la punct altă carte, mai puțin voluminoasă care să iasă între Crăciun și Paști. Însemnările mele o intitulau *Scara fericirii.* Fanny s-a ridicat împotriva titlului. Am găsit *Mojarul iluziilor,* care mi se pare destul de expresiv. Romanul însuși promite să fie interesant și semnificativ.[38] Firește, însemnările vechi s-au răsturnat complet. În loc de o construcție în scară cam didactică, cum o văzusem odinioară, vreau ceva simfonic cu acțiune multiplă, în progresiune simultană. O eroină albă, suflet de ofrandă pură, Liliana, trebuie să domine discret tot, să înnobileze și să înalțe lumea măruntă, meschină, în care trăiește și suferă și speră. Un erou vreau să-l îmbrac în figura și caracterul lui Romulus Dianu, dîndu-i cît mai multe trăsături reale, fără însă a urmări o copie, căci înainte de toate trebuie să fie cum cere romanul meu. De asemenea, Nichifor Crainic, Șeicaru și Ionel Dimitrescu, în siluete asemănătoare și potrivite situațiilor. Pe Șeicaru mai ales nu vreau să-l exploatez, ca să-mi rămîie pentru *Gorila.* Am atît de frămîntat în suflet întreg materialul că am impresia că aș putea scrie cartea întreagă într-o săptămînă dacă aș avea liniștea necesară.

Din nenorocire, liniștea asta n-o am din pricina hărțuielilor materiale care mă sufocă. Toată ziua am pe cap creditori peste creditori și perspective de venituri de nicăieri. Iar pe deasupra, acuma aflu de la dr. Graur că procesul meu cu Nichifor Crainic, pentru care eu primisem citația la 14 decemvre, a fost azi și am fost condamnat în lipsă. N-ar fi nimic, fiindcă desigur e la mijloc o murdărie țigănească crainiceană, dar cu siguranță că unele ziare prietene vor profita să mă mai murdărească nițel pînă la clarificarea cazului. În orice caz, plictiseli neroade care nu mă lasă să pot face ceea ce aș dori, să-mi descarc sufletul. Și cu toate astea, trebuie.

Vineri, 4 decembrie 1931

Cum să scrii romane cînd toată vremea ești frămîntat de grijile cele mai materiale și mai vulgare? Mi-e imposibil să mă concentrez asupra subiectului meu transcendental, ca să zic așa, dacă veșnic trebuie să mă gîndesc la datorii și necazuri, mărunte, istovitoare de energie și tulburătoare de orice liniște sufletească. Impozite mai am peste 30 000 lei și mereu mă amenință cu baterea tobei; proces pentru șofer; proces cu Crainic; datorie la țară vierului pe atîtea luni în urmă; datorie de 50 000 lei la Banca Populară din Pitești pe vie; datorie de 100 000 lei la Blank; datorie de 30 000 lei la Banca lui Penescu — toate astea cu scadențe apropiate... Și nici o perspectivă de vreun venit sigur, căci și la Cartea Românească am un avans de peste 500 000 lei. De unde să cîștigi ceva cu scrisul? Și nici măcar lemne nu sînt în casă decît pentru cîteva zile!

Sînt într-o stare de deprimare sufletească ucigătoare de orice inițiativă și cu atît mai mult de orice inspirație. Cum să scriu în astfel de împrejurări?[39]

Duminică, 24 septemvre 1933

Nu pot scrie deloc în București, parc-ar fi un făcut. În fond, pierd vremea cu fleacuri. Simple lecturi, și încă mai mult de ziare și reviste fără importanță. Cu romanul nu avansez deloc. Mi se reliefează în suflet, se adaogă mii de mici lucruri care să-i fixeze atmosfera și viața, dar pe hîrtie mai nimic afară de ceea ce am scris mai demult și din care va mai trebui să elimin multe și să completez. Dar nici măcar în altele nu avansez. Chestia operei e tot nedecisă. Baremi pentru Palatul cultural am încasat pînă azi înjurături de la Șeicaru și *Calendarul.* Acuma sînt gata să iscălesc mîine un angajament cu Alcalay pentru *Gorila.* Dar cînd îl voi scrie?

---

[38] Tipărit mai tîrziu cu titlul *Jar* (1934), romanul are numeroase tangențe cu istoria altor cărți: *Răscoala* (1932) și *Gorila* (1938), fiind o punte între acestea din urmă. Printre personajele *Mojarului,* creionate în multiple ipostaze în dosarul cărții, descoperim și pe „Gorila" (directorul ziarului *Fulgerul* — denumit ulterior Răcaru, cu sugestii în realitate: Șeicaru, patronul ziarului *Curentul*). Vezi în aparatul critic al vol. 9 din seria de *Opere* capitolele: *Geneza romanului „Jar"; Variante („Jar"); Confluențe.* Idem variantele romanelor *Mojarul iluziilor* și *Gorila* publicate în *Addenda* aceluiași volum.

[39] „Starea de deprimare sufletească" amintită de scriitor — urmare a repetatelor atacuri ale „ortodoxiștilor" și, consecință directă, a greutăților materiale în care el se zbate după părăsirea Direcției Educației poporului — îl vor sensibiliza, făcîndu-l receptiv la unele inițiative „de stînga". El va adera la „Comitetul național antirăzboinic" (constituit în iul. 1932 din inițiativa P.C.R.), organism din care mai fac parte dr. C. I. Parhon, prof. Ilie Cristea, N. D. Cocea ș.a. (Comitetul a editat *Buletinul de acțiune împotriva războiului.* În baza legii stării de asediu din febr. 1933, Comitetul a fost dizolvat.)

Vineri, 19 octomvre 1934, V.[alea] Mare

Sosesc aci cu rapidul la 10 dim. la Pitești unde mă așteaptă mașina. Plouă cu găleata. [...][40] La București am avut treburi la teatru[41] și la radio[42]. De la teatru am venit cu trei piese de citit. Zaharia Bârsan, Beza și Mitric. Zice că de părerea mea depinde dacă să-i joace sau nu. Am să le citesc aici. La radio am avut ședința de programe miercuri seara pînă la miezul nopții. Paul Prodan m-a rugat să-l primesc eu la Ateneul Român pe la mijlocul lui noiemvre. Diverși amici se agită pentru mine să intru la Academie. Între alții Voiculescu, Dauș, Mugur etc. Îi las să facă ce doresc ei, dar eu nu sînt dispus să fac nici un demers. Cred că asemenea loc trebuie să mi se ofere, nu să-l cer eu. Tot astfel și în ce privește Premiul Nobel. Dar toate astea sînt în realitate lucruri mărunte. Mai important este să pot să lucrez înainte. Din nenorocire, cu *Gorila* nu avansez deloc. Am personajul, semnificația lui, și mă ține pe loc.[43]

Duminică, 21.X.[1934, Valea Mare]

Ieri n-am avut nimic special. [...][44] Seara am așteptat pe Fanny, zadarnic, ascultînd radio și citind *Les Femmes et la Terreur.* Am citit în prealabil și ziare. Mereu mi se pare mai inutilă lectura aceasta. În realitate, tot ce oferă ziarele, afară de știri materiale, e ucigător pentru suflet. Ziarele sînt o boală pentru omul modern și cariul civilizației, cel puțin sub forma de azi a ziarelor noastre și cele mai multe străine... De-abia aștept să pot începe scrisul la *Gorila.*[45] În fond, e singura plăcere și bucurie pentru mine, să scriu. Creînd o lume fictivă, parcă o uiți pe asta dimprejur oricît te inspiri din ea.

---

[40] Amănunte administrative și gospodărești: deplasări la judecătorie în legătură cu un proces intentat de un plutonier de jandarmi („pentru că n-aș avea autorizație de construcție"), la ocolul silvic pentru lemne, cumpărături, reparația automobilului etc.

[41] La Teatrul Național, din a cărei comisie de lectură făcea parte.

[42] La Radiodifuziunea română îndeplinea funcția de vicepreședinte al Comitetului de conducere.

[43] În această fază de creație, romancierul încă mai valorifica vechi proiecte aflate în caietele romanelor *Răscoala* și *Mojarul iluziilor*, cu arhetipuri în lumea ziarelor de scandal. Vezi L.R., *Opere*, vol. 9, capitolul *Confluențe*, p. 573, passim.

[44] Amănunte referitoare la întreținerea gospodăriei.

[45] Deși nescris, proiectul romanului continuă să-l preocupe pe L.R.; *cu un an în urmă*, chestionat de un reporter asupra cărților pe cale de apariție, el afirma: „Cuget și scriu mai greu. Mă frămînt, mă zbucium mai mult decît ceilalți. Unul dintre romane va fi *Gorila*, pe

Luni, 26 noiemvre 1934 [Valea Mare]

Sînt aici de sîmbătă-seară. Am venit cu Fanny, cu trenul, iar mașina noaptea a sosit cu Bondor[46] și Ana[47]. Pentru mîine așteptăm pe Puia[48] cu Radu[49], iar miercuri pe Mugur pentru lucrări la radio.

Acuma, gospodăria de aici e aproape complectă. [...][50] Încet-încet, dacă voi avea zile și putere, vom ajunge cu toate la punct. Trebuie răbdare și încredere multă.

Firește, dacă aș putea scrie vîrtos la *Gorila*, să fie gata de primăvară, toate s-ar înlesni considerabil. Scrisul însă merge greu, ca totdeauna. Nu sînt încă deloc hotărît asupra liniei personajului principal și nici nu pot începe nimic serios. Nu vreau să semene cu Șeicaru, să pară ca un roman pamflet, deși sumedenie din trăsăturile Șeicarului se potrivesc grozav eroului meu.

În noaptea aceasta se împlinesc 49 de ani de cînd am văzut lumina zilei. Simt o emoție stranie. Cît am luptat, cît am suferit în viața aceasta! Am reușit, evident, dar cu cîte cumplite sforțări. N-am avut de nicăiri nici un sprijin, nici moral, nici material. Singură inteligența sau talentul m-au ajutat, și o sănătate robustă, cu o putere de muncă mare. Nici măcar îndrăzneală n-am avut de a da din coate și a mă supravalorifica, precum fac alții, cei mai mulți.

Dar în sfîrșit, intru în al cincizecilea an de viață. Cine știe ce mă mai așteaptă. Să sper că va fi un an de fericire și de încoronare [...][51]

---

care nădăjduiesc să-l duc la bun sfîrșit odată cu Crăciunul [1933]. Cf. Al. Robot, *Cu d. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila", „Pojarul Dragostei" și altele*, în *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1.

[46] Șofer personal.

[47] Bucătăreasa familiei.

[48] Puia Rebreanu (căsătorită Vasilescu).

[49] Radu Vasilescu (ginere).

[50] Urmează un modest inventar al gospodăriei (vacă, vițel, o scroafă, doi purcei, trei cîini, 12 găini, 1 cocoș, trei gîște, trei curci și patru curcani), consemnarea lucrurilor care lipsesc („mobilă potrivită", „puțul"), înregistrarea datoriilor pentru construcție, sobari, dar și mîndria „Glanetașului" de a fi izbutit să realizeze ceva în viață (arendase și 3½ pogoane pe cinci ani): „În sfîrșit, cînd intru în al 50-lea an de existență, pare că am ajuns să realizez aici ceea ce ar fi fost atît de bine să fi avut măcar de acum 20 ani... Dar măcar să am norocul să trăiesc să mă bucur cîțiva ani de toate acestea, rodul atîtor trude și zbuciumări!"

[51] Promisiunile unor academicieni de a-l aduce pe L.R. în mijlocul lor, încercarea altora de a-l propune pentru Premiul Nobel, cadoul primit de la soție etc.

Vineri, 8 februarie 1935

Am făcut notări mai dese în carnetul de la ţară şi în privinţa întîmplărilor principale de la Bucureşti. Mă zbucium aici mai mult în gol, pentru lucruri care nu au să sporească adevărata mea activitate şi nici să-mi contureze personalitatea literară. Sînt însă lucrurile pentru viaţa de toate zilele de care depinde tot restul. Între radio şi teatru se petrece toată sforţarea mea de azi. La radio mă silesc să organizez programele atît ca formă cît şi ca cuprins. Sînt şi lucruri mari dar mai ales mărunţişuri care răpesc timp pentru că nu există organ de execuţie într-adevăr conştiincios. La Teatrul Naţional mai cu seamă cu lectura pieselor ne pierdem timpul şi nu putem descoperi nimic remarcabil.

Marţi, 12 februarie, [1935— Valea Mare]

Sînt de duminică aci, venit cu sania. Trebuia să-mi vină ieri un puţar sîrb de la Mărăcineni, să ne învoim definitiv (îmi ceruse 2500 lei). N-a venit. În schimb a fost Ionel [52] cu avocatul Marinescu pentru procesul ce mi l-a intentat istalatorul de la Piteşti. [...] [53]

În altă ordine de idei trebuie să menţionez că în consiliul de la radio a intrat şi Pamfil Şeicaru, cu care astfel m-am împăcat, devenind chiar prieteni, aşa cum poţi fi cu el. [54] De altă parte, la S.S.R. tineretul se agită să mă proclame pe mine iar preşedinte împotriva chiar a voinţei mele.

Luni, 8 aprilie 1935

Am mai vrut să vin [la ţară], dar m-a reţinut la Bucureşti o încurcătură idioată, afară de eternele amînări de consiliu la radio. A fost vorba de preşedinţia S.S.R. Corneliu [55], în eternele-i diplomaţii, a scos la iveală candidatura lui Perieţeanu. Tineretul s-a revoltat, a făcut polemici etc. Au convocat o adunare preliminară la S.S.R. să discute chestia preşedinţiei. Şi acolo au hotărît să mă aleagă pe mine, deşi eu am refuzat să candidez. Au delegat pe Nigrim, prezident de vîrstă, să-mi ofere candidatura. Fireşte, combinaţia Perieţeanu s-a dat peste cap. Gregorian, eternul escroc, a început să lucreze, să ameninţe că va face scandal etc. Era zadarnic totul. Alegerea ar fi mers strună. Dar erau nemulţumiţi alde Pillat, Herescu etc. Şi atunci în ultima zi au născocit candidatura lui Nicu Condiescu. Asta însemna candidatură regală. Am declarat fireşte că nu sînt candidat. O bună parte totuşi m-a votat, adică o listă făcută de Stamatiad. Totuşi m-a scîrbit afacerea asta. Dovedeşte un politicianism nedemn pentru breasla scriitoricească. Platitudine şi toate celelalte. Dar mai ales faptul că pe lista lui Condiescu figurează Gregorian. Bunii mei prieteni Condiescu, Marin Sadoveanu, Voiculescu, Corneliu, Vianu nu se sfiesc a se alia cu individul care m-a insultat murdar la Societate acum patru ani. Pentru cunoaşterea oamenilor este şi asta o experienţă utilă.

Luni, 3 iunie 1935

Sîmbătă, 1 iunie, îmi telefonează Marton Herz, că o casă centrală de editură de la Moscova i-a cerut romane româneşti pe care să le publice în ruseşte ca un început de apropiere culturală. El vrea să propuie *Ion;* îmi cere şi celelalte romane. I-am spus de *Răscoala,* că o traduce d-na Feodoroff, că Ostrovski [56] ştie despre asta şi Boris Pîlniak cu Sahia etc. [...] [56a].

Duminică, 22 decemvre 1935, [Valea Mare]

Am sosit ieri cu Fanny şi două servitoare, plus Sorbul, care mi-a dăruit o sanie foarte frumoasă drept recunoştinţă pentru concursul ce i-am dat la serbarea lui de 50 ani şi probabil ca acont pentru premiul de 100 000 lei ce mă silesc să i-l dau de la teatru. [...] [57] Mă sicîie o răguşeală rebelă de aproape o lună. [58] Trebuie s-o vindec. Şi totuşi, mîine trebuie să plec la Bucureşti pentru Shell-gas.

---

[52] Ionel Rădulescu, cumnat; avea o moşie la Bascov, tot lîngă Piteşti; prin el L.R. dobîndise casa de la Valea Mare.

[53] Din nou amănunte gospodăreşti.

[54] În schimb, raporturile cu Crainic şi cu alţi „ortodoxişti" ocrotiţi în revista patronului lor rămîn a fi încordate, L.R. fiind mai departe ţinta unor repetate atacuri: „Temperatura" acestor relaţii ne-o comunică următorul dialog, dintre Crainic şi Rebreanu (menţionat, *la 22 mai 1940,* în jurnalul scriitorului, à propos de întîlnirea avută la Academie) — Crainic: „Ne-am porcăit destul, să nu mai fim supăraţi!" Rebreanu: „Nu, pardon, tu ai fost porc! Şi nici azi nu ştiu pentru ce. Eu n-am făcut decît să ripostez tîrziu..."

[55] Corneliu Moldovanu.

[56] Ministru plenipotenţiar al U.R.S.S. în România, după ce, în 1934, cele două ţări au reluat relaţii diplomatice.

[56a] Notaţii diverse: la moşi; dejun cu Camil Petrescu; masa de la „Luzana" în onoarea scriitorului englez Peter Hall; la „Corso" cu Sorbul; şedinţa juriului de premii al ziarului *Adevărul;* masa la „Colonade" („Acolo am plasat pe Baltazar la *Cuvîntul liber*").

[57] Amănunte gospodăreşti: tăierea porcului etc.

[58] Sub forme mai uşoare, necazul acesta îl incomodase mai de mult. Este semnalul curioasei boli care, de-acum încolo, va reveni aproape ciclic, pînă la deznodămîntul final.

De o lună o duc numai în sărbători și felicitări pentru cei 50 ani împliniți la 27 noiembrie. Au fost zeci și zeci de articole, intervievuri, note și notițe în mai toate ziarele și revistele, exceptînd doar *Universul*, *Curentul*, *Neamul* și *Țara noastră*. Mi-au dat o masă tinerii scriitori și alta S.S.R. la care a participat cel mai mare număr de s-a văzut la Cina. Am ținut aci și eu un discurs. Apoi telegrame și scrisori cu nemiluita etc. A fost o manifestație generală de simpatie și prețuire care m-a mișcat aievea.

Marți, 31 decembrie 1935

Proiectasem să fiu la București pentru revelion. [...] [59] Pînă la Paște, afară de mine nu va mai veni aci nimeni. Eu sper să viu pe la mijlocul lui ianuarie și să mă așez serios la *Gorila*. Dacă aș sfîrși pînă la mai, bine ar fi !

Crăciunul a mers obișnuit, cu mîncare multă. N-am avut lume afară de Ionel [60]. A doua zi a sosit [Virgil] Economu, iar a treia zi, ziua lui Fanny, au mai fost Toto [61], Vișoiu [62] etc. Plus lăutari. Duminică seara am fost noi la masă la dr. Tițescu. [63]

De ieri, luni, urmez un tratament indicat de dr. Tițescu. M-a examinat sîmbătă și mi-a găsit un emfizem incipient, pe care vrea și speră să-l înlăture. Dealtfel, răgușeala aproape cronică pare a fi un fenomen secundar al aceluiași emfizem. Voi încerca să mă caut mai serios fiindcă într-adevăr respirația a început să-mi fie anevoioasă.

Miercuri, 5 februarie 1936

Răgușeala care mă supără de atîți ani subt diverse forme a ajuns să mă exaspereze, mai ales că în cele din urmă era însoțită și de febră. Oamenii dimprejur, în special dr. Voiculescu, bănuiau discret cine știe ce boli grave. Acuma vreo două săptămîni, fiind la țară, am avut iar o izbucnire de febră care m-a făcut să nu pot lucra nimic în patru zile cît am stat acolo. Puțin alarmat, m-am hotărît să consult serios medicii. M-am adresat prof. Nanu-Muscel. Am făcut analiza urinei, sputei, materiei fecale, sînge, radiografie : profesorul a diagnosticat o laringită cronică cu faringită și bronșită. Firește, vechiul emfizem incipient rămîne, dar fără a fi prea plicticos. Va să zică nimic grav. Mi-a dat însă să urmez strict prescripțiile dr. Tempea ; cel puțin 12 zile să stau în casă, să nu vorbesc, să fac inhalații dimineața și seara. În plus, profesorul mi-a dat niște picături contra tusei. Cel mai important ce am descoperit cu acest prilej și întîmplător, de la dr. Voiculescu, este că nu e bine să tușesc, cu atît mai puțin să mă forțez a tuși. Tusa irită rău gîtul întreg. Trebuie dimpotrivă să mă silesc a nu tuși. Astfel am ajuns să mă mai liniștesc. Azi sînt în a opta zi de cură. În general, n-am vorbit decît în șoaptă. Se pare că merg bine. În orice caz, temperatura a dispărut. Vocea pare să se fi clarificat. Răgușeala a cedat. [64]

De aseară însă am observat altceva. Am impresia că de cîte ori beau cafea, fie atunci pe loc, fie puțin mai tîrziu, sînt cuprins de un val de sudoare, îndeosebi gîtul, capul și dosul palmelor. Am observat asta la 6 d.a. Seara, au făcut cafea, și fenomenul s-a repetat. Dealtfel, acum îmi amintesc clar că aproape totdeauna după cafea mă cuprind sudorile. De azi voi face observații directe, să vedem dacă nu e la mijloc un fel de intoxicație sau suprasaturație de cafea.

Fanny, sperioasă cum e, a alarmat lumea cu boala mea de parcă aș fi pe moarte. Firește, prietenii se grăbesc să se intereseze. A fost alaltăieri Șeicaru și mi-a povestit despre cazul Han — Cezar Petrescu. Era amărît deși nu voia să se arate.

Marți, 10 martie 1936

Ieri dimineața, la 11 fix, am fost la Mihai Popovici. Mă chemase acum o lună și nu m-am dus. Alaltăseară i-am promis prin telefon că voi merge. M-a primit cu mare efuziune. Are o casă superbă într-adevăr. Era cu Gîrneață pe care l-a expediat imediat. M-a dus la etaj, într-o cameră retrasă, biroul său de lucru. După cîteva minute de literatură, a trecut direct asupra propunerii ce voia să-mi facă : avînd în vedere că se apropia venirea la guvern a partidului, să primesc a fi ales deputat sau senator. Îmi face propunerea ca șef al Ardealului în dorința de a aduna personalitățile. [65]

---

[59] Treburile gospodărești îl vor reține.

[60] Fratele și cumnata soției sale, de la Bascov (vezi nota 52).

[61] Toto Niculescu, avocat din Pitești.

[62] Profesor de contabilitate la Școala comercială din Pitești.

[63] Vasile Tițescu, unul din medicii curanți (Pitești, str. Țepeș-vodă, 2 bis).

[64] Multe însemnări de același gen vor reveni în jurnal. Nu le reproducem, selectarea cîtorva avînd intenția să sugereze o stare de sănătate incertă, proprie ultimului deceniu din viața scriitorului. Cu o lună în urma acestor notații scria : „Am impresia că sînt bolnav, nu știu ce să am, dar mereu mi-e somn, sînt obosit, fără să mai pomenesc de răgușeala care persistă. Poate să văd la București și pe Nanu-Muscel sau altcineva, să mă supun unei examinări serioase, care să mă liniștească. În orice caz e semn de bătrînețe chiar numai faptul că nu mă mai simt atît de nepăsător ca înainte !" (1 ian. 1936). Starea sănătății — precară — îl va îndepărta de viața social-politică a vremii, chiar în momentele în care va fi solicitat cu insistență.

[65] Jurnalul nu specifică dacă L.R. își dă sau nu acordul. Cert este că el nu va figura printre deputații și senatorii vremii.

Miercuri, 25 martie 1936

N-am mai notat nimic, deşi ar fi fost destule: sărbătorirea de la Ateneu, reînnoirea mandatului la radio etc.

Azi după-amiazi a fost o recepţie la S.A.D.R.[66] Nu ne-am prăpădit de multă lume. Mulţi s-au scuzat. Din 70 invitaţi, au venit cam jumătate: Caton, Blank, Minulescu, Sorbul, Bucuţa, prof. Gusti, Ion Dragu, Sadoveanu, Prodan, Camil Petrescu, Sebastian, Maniu, Mircea Ştefănescu, Eftimiu, Valjan etc. A vorbit Caton, apoi Sadoveanu, Bucuţa, Prodan, Valjan. Am răspuns cred binişor, poate puţin cam livresc. Nu ştiu de ce, însă am un sentiment de nemulţumire stranie.

Gusti ne-a poftit la dejun pe săptămîna viitoare.

Să mai notez iar zvonurile insistente care circulă despre alegerea mea la Academie. Petrovici a declarat categoric că va da o luptă acerbă. Iorga însuşi pare că s-a convertit[67]; am fi fost la premiera piesei lui alaltăieri. Să vedem. Numai cartea stă pe loc.[68]

Luni, 12 octomvre 1936

În frigurile *Gorilei,* care merge greu. Lenea şi lipsa de linişte. Numai cînd sînt singur sînt capabil să stau toată ziua şi noaptea la masa de scris, să dobîndesc patima hîrtiei albe. [...][69]

Duminică, 18 octomvre [1936]

Zilnic cel puţin trei ore la masa de scris, cu stiloul în mînă şi hîrtia albă dinainte. Trec zilele, lunile, şi nimic! Mîine-poimîine se sfîrşeşte tot şi nu rămîne decît ce am scris. Dacă *Gorila* nu e gata în iarna asta — o ruşine. Dar va fi! Sigur!

Duminică, 29 noiemvre [1936]

Am terminat definitiv traducerea *Trei surori.*

---

[66] Societatea Autorilor Dramatici Români.

[67] Simplă impresie; acelaşi N.I. se va opune peste ani la primirea lui L.R. în Academie, în urma unei scrisori de protest nesemnate. Îşi va retrage mai tîrziu obiecţiile, acceptînd candidatura lui L.R., depusă în 1939.

[68] Şi mai tîrziu cartea nu se va urni din loc, dovadă însemnările jurnaliere din *Arhiva L.R., I ms. 3 a,* f. 79.

[69] Urmează amănunte referitoare la fabulaţia romanelor *Amîndoi* şi *Minunea minunilor,* aflate la acea dată în proiect. Detaliile din jurnal ne ajută astfel să înţelegem de ce, uneori, în caietele de creaţie ale romanelor *(Răscoala, Pojarul iluziilor, Jar, Gorila, Amîndoi)* unele notaţii se întrepătrund.

Sîmbătă, 12 decemvre [1936]

Aseară de-abia aş putea zice c-am lucrat la roman, deşi n-am scris încă. Dar am stat realmente pînă la 3 dimineaţa. Materialul îl am tot atît de organizat sau haotic cum îl aveam la *Răscoala* sau *Ion.* De fapt, mă muncesc cu fraza iniţială care să dea întreg ritmul. Foarte mult mă încurcă radio, ba ascult un jurnal, ba o bucată muzicală, ba o conferinţă. Sper însă că va merge curînd.

Duminică, 13 decembrie [1936]

Vremea mereu închisă, urîtă. Nu s-a lucrat nimic. Se pare că operaţia de ieri cu purceii n-a dat rezultate căci azi i-am văzut scărpinîndu-se cu aceeaşi pasiune.

Cu scrisul la fel. Aseară am stat tot pînă la 3 dimineaţa în zadar. Am scris un rînd, pe care îl mai scrisesem de o sută de ori subt diverse forme. Mă zdruncină complect radio. Cînd voi mai scrie ceva, va trebui să înlătur complect aparatul sau să mă retrag undeva unde nu există asemenea inovaţie drăcească de distracţie. Şi totuşi, cartea e clară în mine. O mică sforţare şi porneşte vertiginos. Trebuie!

Miercuri, 30 decembrie [1936]

De astă-seară cu jurămînt voi lucra zece ore cel puţin la roman pe zi, cît voi sta aici.

Joi, 31 decembrie [1936]

Timp frumos cu soare, deşi frig. Lache a sosit la 3 d.a. de la Gălăşeşti cu o căruţă de fîn. Încolo nimic.

Aseară am stat la birou de la 0^h pînă la $3^1/_2$ dimineaţa. Am scris o pagină — proastă. În schimb pare c-am găsit un început bun, adevăratul[70].

---

[70] Printre documentele dosarului cărţii, aflăm şi alte însemnări cu caracter jurnalier completînd sau contrazicînd chiar afirmaţiile cuprinse în spovedaniile datate între 11—31 dec. 1936. Le reproducem ca atare:

„Vineri, 11 decemvre 1936 de la [ora] $21^1/_2$ pînă la 3... n-am scris, dar a fost folositor.

„Sîmbătă, 12 decemvre 1936 de la 23 pînă la 3... un rînd şi prost, dar note.

„Duminică, 13 decemvre 1936 de la 21 pînă la 3...$^1/_2$ pag. proaste şi note.

„Luni, 14 decemvre 1936 de la 21 pînă la 4 — nimic.

„Marţi, 15 decemvre 1936 de la 21 pînă la $1^1/_2$... foarte bune note.

Vineri 1 ianuarie [1937]

Am făcut revelionul singur, la masa de scris. Nici măcar radio n-am putut să ascult; erau descărcați amîndoi acumulatorii. Am scris. Adică am încercat. Mă chinuiesc atîta cu începutul încît de multe ori îmi zic că mi s-o fi sleit puterea de creație. În realitate cam așa am pățit cu toate cărțile. Pînă ce am pornit a fost o tortură. Este desigur și lene, lenea firească scrisului și de care eu cam abuzez. Nu reușesc să-mi sforțez concentrarea complectă, hipnotică asupra subiectului. Toate mă distrează. N-am ajuns să-mi organizez scrisul, facultatea creatoare, ca o funcție de biurou. Dacă eu niciodată, cînd m-am așezat să încep un roman nu am avut materialul organizat! Am pornit cu un haos în suflet, care urma să se organizeze singur în fața hîrtiei albe [71]. Asta mi-e și acum mîngăierea. De anul trecut mă tot silesc să încep. Lumea crede că e gata cartea și eu încă n-am găsit fraza care să dea ritmul adevărat... Aseară am stat pînă la $4\frac{1}{2}$. Am scris o pagină și ceva, dar nu e ce trebuie. E pe aproape, dar încă nu pe făgașul care trebuie. E curios că eu simt perfect tonul romanului, îl văd gata cu ochii sufletești. Lipsește doar cuvîntul magic care urnește elanul creator. Poate Anul nou îl va aduce...

O vreme superbă de primăvară, deși noaptea ger. [...] [72]

Sîmbătă, 2 ianuarie [1937]

E frig dar bine. Și ieri și azi am făcut plimbări frumoase prin pădure. [...] [73]

Aseară am stat pînă la 4 dim. Am reluat și am refăcut aceeași pagină și jumătate, fără totuși să fiu mulțumit.

Miercuri, 30 decemvre 1936 de la 20 pînă la $3\frac{1}{2}$ — o pagină proastă.

Joi, 31 decemvre 1936 de la 24 pînă la $3\frac{3}{4}$ — $\frac{1}{2}$ pagină" (*Arh. R.L., I ms. 3 a*, f. 80).

[71] Afirmațiile sînt valabile numai în măsura în care privesc *protogeneza* diverselor opere. „Spovedaniile" transmise posterității sînt contrazise de planurile multiple pe care marele constructor le stabilea în linii mari, apoi în detalii, pentru fiecare roman sau piesă, documentarul ediției critice fiind elocvent în acest sens. Este adevărat însă că în cazul romanului *Gorila* notațiile sînt mai puțin subordonate unor planuri riguros elaborate, unele proiecte de ansamblu fiind mai sumare (vezi caietele de creație publicate de noi sub titlul *Confluențe*, L.R., *Opere*, vol. 9, p. 573, passim, precum și variantele romanului *Jar*, ibid., p. 471, passim.

[72] Amănunte gospodărești: bacșișuri oamenilor de servici, încărcarea acumulatorilor etc.

[73] Idem (îngrjirea purceilor, mers la ocolul silvic pentru podele).

Duminică, 3 ianuarie [1937]

Vreme superbă; un soare de primăvară; seara se acoperă cerul și scade gerul. [...] [74]

Aseară am lucrat poate întîia oară bine la *Gorila*; nu atît cantitativ, ci sufletește. M-am simțit antrenat, în lumea cărții. Am stat pînă la 4 dim. și am scris, de la început reluînd, $3\frac{1}{2}$ pg.

Luni, 4 ianuarie [1937]

Aseară am lucrat mai puțin, pînă la 4 dim., și am scris iar $3\frac{1}{2}$ pg.

Marți, 5 ianuarie [1937]

Timpul foarte frumos mereu. Nu s-a lucrat nimic. Am vorbit la telefon cu Fanny. Aseară am lucrat prost și numai o pagină. M-a distrat radio și Tolstoi. Am stat totuși pînă la 4, iar cu lectura pînă la 5 dimineața.

A fost popa cu crucea seara.

Miercuri, 6 ianuarie [1937]

Timpul mereu frumos. Nu s-a lucrat nimic. [...] [75]

Aseară am stat firește pînă la 4 dim. În zadar. Am aruncat tot. Nu poate începe cu serată la Rotaru. E prea uzat. Trebuie să reiau tot astăzi... E logodna fetei lui Rotaru. E și normal și mai bine cred [76].

Sîmbătă, 9 ianuarie [1937]

Acoperit, rece. Joi la amiazi a venit aci av[ocatul] Ionescu de la radio cu Radu [77] și m-au luat brusc la București pentru încurcăturile de-acolo. Plecînd, am lăsat merinde pînă azi dim. pentru animale. Miercuri seara am început noua formă care sper să fie ultima; 2 pagini pînă la 4 dimineața.

Azi am sosit cu Simplonul [la Valea Mare]. Îmi strîng manuscris și altele ca să încep a lucra în odaia anume, de la Negulescu [78], la București, unde sper că n-o să fiu atîta de distrat.

---

[74] Idem (controlul stupilor).

[75] Amănunte gospodărești.

[76] Pînă aici, proiectul romanului avea un accentuat caracter polemic. Cel mai vechi plan o demonstrează cu prisosință: „Începutul — ceai etc., vorbindu-se cu admirație despre Franța etc. Sfîrșitul — același ceai despre Germania" (*Arh. L.R., I ms. 3 b*, f. 4).

[77] Radu Vasilescu, ginere, colaborator al radiodifuziunii pentru emisiunile sportive.

[78] Nicolae Negulescu, profesor de fizico-chimice la Constanța, ulterior stabilit la București; vagă rudă cu Fanny Rebreanu. Bun prieten de familie.

Am dat merinde pînă duminică, 17 ianuarie, inc[lusiv], pentru toate animalele. Am trecut pe la Direcţia silvică, unde mi s-a spus că voi mai avea arborii esenţă moale, prin februarie-martie, de la tăierea zăvoiului.

Mîine dim. plec la Bucureşti. Doamne ajută!

Miercuri, 13 ianuarie 1937 — Bucureşti

Joia trecută m-am pomenit la ţară cu avocatul Ionescu şi Radu, veniţi cu maşina, să mă aducă urgent la Bucureşti pentru scandalul de la radio. Şeicaru a contestat bugetul, şi ministrul de interne printr-o adresă către mine cere să convoc consiliul pentru 18 ian., la care va veni ministrul şi să suspend toate măsurile luate întru executarea bugetului contestat. Atunci abia aflu că în lista celor meniţi să fie înlăturaţi din serviciu se afla şi Radu. În aceeaşi seară m-am întîlnit cu Şeicaru şi am făcut hîrtiile de rigoare. A doua zi am fost la Dimitriu să-l pun în curent cu măsurile ce iau şi mai ales să-i reproşez violent măgăria cu Radu. La 1 d.a. am fost cu Şeicaru la radio, unde convocasem pe toţi directorii, şi am comunicat măsurile luate. N-a participat directorul Munteanu. L-am suspendat şi am delegat pe Mircea Georgescu, apoi am convocat consiliul pentru luni, 18, să-mi ratifice măsurile.

Explozia aceasta a făcut destulă senzaţie. Au început fireşte lucrături şi din cealaltă parte. Aşa, luni pe la 6½, după ce fusese la mine o consfătuire cu Şeicaru, Ciugureanu, Cazaban, Ionescu, în care am hotărît cum să lucrăm solidar, m-am pomenit la teatru cu telefon de la Iuca [79], rugîndu-mă să nu ţinem şedinţa. Şeicaru l-a repezit încît peste un sfert de oră acelaşi ministru îmi spune s-o ţinem. Şedinţa a fost relativ calmă. O ieşire gravă a avut Dimitriu contra Betolian şi mai tîrziu Şeicaru. La urmă s-a ordonat anchetă contra Munteanu şi Haraga, suspendaţi. Comisia prezidată de mine cu Ciugureanu şi Geles. Ieri am ţinut şedinţă comitet direcţie cu amîndoi; azi, comitet programe şi altă şedinţă, aceasta cu gravă ieşire Şeicaru contra Dimitriu. Azi am constituit comisia de anchetă; prima şedinţă.

Astea în rezumat extrem. De fapt, în zilele acestea zvonurile, cancanurile etc. se ţin lanţ. La mine în casă în primul rînd. Telefonul şi intervenţii şi de toate. Se zice că Hodoş ar fi fost trimis la Florenţa, la Condiescu, să-l puie în curent; că s-a scris şi telegrafiat lui Condiescu să intervie la rege; că Munteanu umblă la palat şi guvern să

[79] Dimitrie Iuca, subsecretar de stat la Ministerul de Interne.

împiedice urmările; că a fost lîngă Iuca la telefon; că oamenii lui Dimitriu răspîndesc în oraş că, îndată, la venirea Condiescu vom fi daţi afară toţi din consiliu etc. De altă parte, Şeicaru declară că îl va răsturna şi pe Condiescu şi-l va alunga chiar de la palat, că regele îl ştie beţiv etc. Apoi îmi propune insistent mie să iau direcţia generală la radio, că voi fi chemat de rege şi adus pe pat de flori etc. [80].

Cu asta însă am întrerupt de tot scrisul la *Gorila*. Şi fiindcă va trebui să stau aci mai mult timp, am luat o odăiţă la Negulescu, unde să vin noaptea să scriu liniştit. Astă-seară încep. Am venit însă tîrziu, fiindcă abia la 9½ am scăpat de la radio. Comitetul de programe, la 5½, a mers destul de bine, la 6½ Şeicaru m-a luat să prezidez comitetul de direcţie. Aici s-a iscat un conflict grav la sfîrşit. Ieri, Dimitriu făcuse două afirmaţii referitoare la avocat Ionescu. Azi, Şeicaru l-a chemat să se justifice. Dimitriu n-a vrut să asculte; ba la urmă mi-a reproşat că l-am tras în cursă, deoarece i-am promis că nu vor fi funcţionarii prezenţi şi totuşi sînt, iar el nu vrea să facă nimic decît lucruri curente în timpul provizoratului în care trăim. Atunci eu am rugat să plece funcţionarii şi am protestat faţă de afirmaţiile şi atitudinile Dimitriu.

Ce-a spus el înseamnă că el mai speră să se revină la situaţia veche, deşi întreg consiliul s-a ridicat hotărît contra. Asta înseamnă că de la el pornesc afirmaţiile acoliţilor săi la cafenele că generalul are să ne dea afară pe toţi îndată ce va veni. Apoi nu e admisibil să acuze un funcţionar şi să refuze a-i asculta justificările. Atunci Şeicaru s-a înfuriat, a răcnit, l-a ameninţat şi a plecat. Rămas cu Dimitriu, m-a pisat cu aceleaşi lucruri, spunînd că la consiliul de luni se va clarifica tot, că el nu poate părăsi punctul de vedere iniţial, neştiind dacă nu va sosi o telegramă de la prezident, că Munteanu are relaţii la palat şi guvern; că a fost informat că consiliul s-a adunat întîi la mine acasă pentru a-şi stabili o linie de conduită. Pe urmă l-am dus eu acasă. I-am telefonat lui Şeicaru punctele noi cu Condiescu; m-a asigurat că victoria e a noastră etc. La 10 seara am venit apoi la camera de scris. Mică, îmbulzită, dar posibilitate fără de diversiune. Mi-am adus două ziare franceze să-mi schimb gîndurile şi pe urmă vom vedea.

Pentru antrenament poate că voi face în fiece seară, înainte de a scrie la roman, cîteva însemnări aici.

[80] Speranţe deşarte

Joi, 14 ianuarie 1937 — Bucureşti

Aseară am stat pînă la 5 dim. N-am scris mult, dar am fost în atmosferă şi sper să rămîn din ce în ce, cu toate întîmplările exterioare zgomotoase.

M-am sculat pe la $12^1/_2$ şi am ieşit la $13^1/_4$ de m-am tuns, apoi am luat masa. La $17^1/_2$ am ieşit la Alcalay pentru cărţi comandate — anuarul astronomic Flammarion singur mi s-a dat azi. Am lăsat ochelarii la reparat şi apoi am mers la radio unde am semnat pentru lefurile funcţionarilor şi am făcut, cu secretarul, procesul-verbal al şedinţei Consiliului. La $7^1/_2$ am început şedinţa comisiei de anchetă şi am primit pe Munteanu şi Haraga. Am aflat apoi că *Dreptatea* înjură cele întîmplate la radio şi laudă pe Dimitriu. Blazian s-a dus la Mihalache, care a fost afectat şi a dat ordin să se pună lucrurile la punct. Se va publica mîine ce trebuie atît în *Dreptatea* cît şi în *Adevărul*. Mihalache doreşte să mă vadă, ceea ce se va întîmpla mîine sau poimîine.

Vineri, 15 ianuarie [1937]

Aseară am lucrat infect, adică nimic. Eram agitat, enervat. Toată afacerea asta de la radio mă sîcîie suficient, mai ales din cauza lui Radu care, în caz că mişcarea noastră eşuează, riscă să rămîie pe drum, după ce a ieşit din armată pentru radio. Am stat pînă pe la 8 dim. degeaba. Am făcut prostia să aduc şi cărţi, încît am citit şi am pierdut vremea. Uneori mă apucă aproape o groază; cum de un an aproape mă tot silesc să încep şi nu izbutesc să găsesc ritmul care să mă ducă înainte cu toate că încolo am impresia că totul ar merge strună. În realitate asta numai pentru că mă preocupă prea mult lucrurile exterioare, străine de scris. Sper să scap de cele mai multe curînd...

Azi la 2 am fost acasă, dar n-am ieşit pînă la 6 cînd am avut consiliul la teatru. M-a condus Camil [81], care mi-a povestit relaţiile lui cu d-na Seni, destul de încurcate. La radio am găsit pe inspectorul general Tomescu, venit de la Interne să ia informaţii pentru o interpelare făcută la Cameră în contra societăţii. Cu Şeicaru împreună am dat o rezoluţie onorabilă. Apoi, comitet de direcţie. S-a început plata salariilor cu noi. Dimitriu n-a venit. M-a căutat ieri şi azi la telefon în zadar; azi eu pe el la fel. Munteanu n-a fost la triajul hîrtiilor sub pretext că e bolnav. Ancheta se amînă pînă luni.

---

[81] Camil Petrescu, la acea dată şi el în Consiliul de lectură al Teatrului Naţional.

Dealtfel eu, mîine dim., plec la ţară să văd ce mai e. Am dat lui Fanny să scoată hainele Radu mîine de la Sorescu, să plătească servitorii etc. Astă-seară nu mai scriu nimic. Am venit la 10 şi la $12^1/_2$ voi pleca să dorm acasă. Iau cu mine actele cu prima anchetă Munteanu spre cercetare.

Duminică, 17 ianuarie [1937]

Am fost ieri la ţară, de unde am sosit azi după-amiazi cu personalul. Acolo toate relativ bine. Foarte frig. Toată ziua a geruit. Am venit, fireşte, încărcat.

Aici nimic nou, afară de articolul *Dreptatea* despre radio, în care întoarce foaia în favoarea mea. Vom vedea mîine consiliul cu ministrul. În prealabil însă trebuie o înţelegere cu Şeicaru şi ceilalţi.

Vineri noaptea iar n-am scris nimic. Ce-o fi această permanentă amînare şi eschivare? Impotenţă cerebrală? Oh, oh!

Luni, 18 ianuarie [1937]

Pînă la 4 dim. n-am scris nimic şi, totuşi, noaptea n-a fost pierdută. Pe deoparte mi-am lămurit perfect primele circa trei capitolaşe din *Gorila*, care vor da atmosfera generală şi pe care sper să le pun pe hîrtie astă-seară. Pe urmă, lungă meditaţie asupra romanului poliţist de la Piteşti — trei sau mai mulţi bănuiţi, cu aparenţe de criminali deopotrivă şi la urmă (*Ochiul lui Dumnezeu*) apare criminalul care însă s-a spînzurat demult (bijuteria la văduva fostului prim-procuror, bijuteria pe care o purta femeia ucisă)...

Am telefonat pe la 1 şi de-aici şi de acasă pentru Şeicaru, să vină pregătit la şedinţa consiliului, să fie ferm etc. Ministrul a sosit precis la ora 4. Ceilalţi au mai întîrziat vreun sfert de oră. Şedinţa a ţinut pînă la $7^1/_2$. A fost destul de liniştită. După expunerea lungă a lui Şeicaru a vorbit Dimitriu, pe care, la un moment dat, l-a înecat plînsul de n-a putut continua. Şi-a revenit pe urmă. În fond, se justifică. Apără pe Munteanu — Haraga, contestînd dreptul administratorului şi preşedintelui de a da ordine decît prin comitet sau consiliu. După diverse controverse şi insistenţa lui Şeicaru se hotărăşte: rămîne aprobat bugetul, dar pentru aplicarea lui o comisie — Hurmuzescu, Alexandrini şi eu, împreună cu administratorii delegaţi — va face propunerile necesare consiliului într-o şedinţă prezidată de Condiescu. Fireşte, ancheta cu Munteanu continuă. În sfîrşit, o victorie cu temperanţa. Cel puţin Radu e salvat şi ăsta era un motiv. Să sper că vom face mai multă dreptate. Atunci va fi victoria întreagă.

Marți, 19 ianuarie [1937]

Ieri n-am scris nimic. Am ajuns să mă zbucium pentru început cu atîta stăruință încît sau e manie sau e incapacitate. Toată lumea care apare în acest început e clară, făcută, văzută, auzită, toată desfășurarea hotărîtă în linia ei, chiar cuvintele principalilor oameni îmi palpită în creieri, oamenii înșiși sînt conturați cu trăsăturile lor fizice și sufletești — și totuși stau pe loc. De luni, aproape de ani de zile. E ceva îngrozitor. Nu știu unde am să ies. Sper necontenit că odată începutul realizat, restul va merge mai ușor, cu mai multă bucurie, altfel creația aceasta ar fi cea mai dureroasă și mai sleitoare. Mai ales mă ostenește pierderea de timp fără măsură. Sînt atîtea zeci, poate sute de nopți de veghe zadarnică. Însăși atenția, concentrarea dătătoare de inspirație nu poate lucra dacă mă frămînt pe loc. Cel mai mic lucru îmi distruge meditația. Îmi trec prin minte mii de alte lucruri, numai fraza salvatoare nu vine, fraza care să fixeze ritmul adevărat. Am venit în odaia asta de student tocmai ca să mă feresc de distracție, să n-am în jurul meu nimic ce mi-ar putea împiedica lucrul rodnic, nici cărți, nici ziare sau reviste, nici zgomote, nici măcar mîncare. Și totuși, nu vine ritmul, și fără el nu mă încumet să înaintez. În sfîrșit, să persistăm. Creația e și voință stăruitoare, ucigătoare, energie neclintită...

Am stat pînă la 3, și la 4 m-am culcat. La 7 m-am deșteptat. Și am avut o întîmplare care merită să fie notată cît mai complect. A fost prima mare spaimă a morții. Ar fi poate să spun, avertismentul morții... De cîte ori mă culc, pînă să adorm vreau să mă gîndesc la începutul romanului, care nu vine, sperînd mereu în minunea care mi-l va scoate din subconștientul meu. Meditația aceasta e de obicei foarte scurtă, fiindcă am norocul să adorm aproape îndată ce mă culc. Abia rareori mă zvîrcolesc și atunci foarte îndelung, fără a mă putea concentra asupra vreunui lucru; sînt adevăratele insomnii, obositoare, enervante, istovitoare. Repet însă, foarte rare. Dealtfel, insomnia aceasta vine după o ațipire de cîteva minute, uneori de o oră. Mă deștept din ațipeală și nu mai pot adormi. Aseară însă am adormit repede, normal... La 7 dimineața m-am deșteptat tocmai pe cînd mă întorceam de pe dreapta pe stînga. În acel moment de semisomn mi-a trecut prin gînd: cu siguranță eu am să mor asfixiat, fiindcă a început să mi se scurteze respirația și uneori trebuie să respir adînc... Apoi deodată m-a cuprins o groază: ce-ar fi dacă, adormind acuma, nu m-aș mai trezi deloc. E tot ce se poate mai verosimil. Mori în somn. Un atac de tusă sau așa ceva te face să-ți pierzi conștiința etc. Groaza mi s-a încleștat în inimă și a început să mă zgîlțîie. Nu era nici o durere, nimic, ci numai o spaimă cumplită că am să mor, că totul s-a sfîrșit, că lumea asta s-a terminat pentru mine și încă fără să fi terminat baremi romanul, că nu voi mai apuca ziua, nu voi mai vedea pe Fanny, pe Puia, pe nimeni... Și ce oribil rămîne Fanny, fără nimic, vai de capul ei. Nici n-am făcut măcar un testament. Va trebui negreșit să fac... Spaima era de fapt un fel de regret nespus de dureros pentru lumea asta sensibilă, fără nici un gînd, ce poate fi dincolo. Aveam așa de mare siguranță că am să mor încît, vrînd să nu mor aici, în odăița asta străină, și socotind să mă scol, să plec, îmi ziceam că e inutil, fiindcă am să mor alunecînd pe scări sau căzînd sub tramvai, în sfîrșit că nu voi putea evita moartea. Încercam să mă liniștesc, spunîndu-mi că ceea ce fac e o prostie, că la urma urmelor dacă voi muri nu e nimic excepțional, că tot trebuie să mor odată și trebuie să primesc ideea morții cu sînge rece, cu înțelepciunea omului... În zadar, nu reușeam deloc să-mi risipesc spaima cea nebună care mă sleia... Și iar ziceam: bietul Radu, care rămîne complect în vînt, ce-o să se aleagă de el... Siguranța morții care a venit mi-o certificam singur, amintindu-mi că și tata a murit brusc, la 51 ani. Te pomenești că am să mor și eu exact la vîrsta lui. Oare cîte luni a mai trăit peste cei 51 ani?... Am aprins lampa. Parcă s-au mai risipit puțin negurile amenințătoare, dar peste puțin au reînceput tot așa de intense. Îmi ziceam să adorm cu becul aprins, dar imediat adăugam că nu, adormirea are să fie eternă. Atunci mi-a venit în gînd că poate asta e o formă de nebunie, poate cea mai crîncenă; a nu îndrăzni să adormi de frica morții și a muri prin epuizare. Acest gînd sporea spaima, mai ales că se plimba oarecum lucid prin sufletul meu. Totuși, mi-am dat seama vag că nu poate fi nebunie cînd îți dai seama că e nebunie... Voiam să-mi alung gîndurile și nu aveam măcar o carte sau ceva. Am descoperit ziarul *Dreptatea*, și am început să citesc ca să-mi întorc atenția. După sforțări de mai multe minute am reușit să înțeleg foiletonul despre Constituția cehoslovacă. La $7^{1}/_{2}$ am scăpat de teroarea asta unică. Am simțit ceva similar doar în somn cînd scriam la *Pădurea spînzuraților* și apoi cînd aveam flegmon întîia oară, de eram cu febră mare și aiuram... În orice caz a fost un „avant-goût" non normal.

La 11 m-am sculat și am ieșit după cafea, ziare franceze, cerneală etc. La 5 am avut la radio comisia de anchetă. Munteanu a refuzat să deschidă dulapul. Am încheiat deci cercetarea cu dînsul și vom referă consiliului. Am comunicat și comitetului; Dimitriu m-a adus acasă cu declarații de amor.

Joi am o conferință la Constanța, cu primire mare. Mîine trebuie să plec la țară să-mi iau manuscrisul. Iar zile pierdute pentru scris.

Dealtfel și acum: e ora 2 și eu încă fac însemnări aici. Ce să mai pot face la roman cînd la trei trebuie să mă culc, ca să mă scol la 10? Doamne, Doamne, ce-o să mai fie cu *Gorila* asta? Și ce frumoase lucruri am în suflet pentru cartea asta!

Sîmbătă, 23 ianuarie [1937]

Am stat aseară pînă la 3 și n-am scris nimic. Nu mai comentez. Notez însă mereu pentru curiozitate. Fac parcă tot posibilul să nu scriu. Sau, în orice caz, fac împrejurările. Sînt în stare să stau o noapte întreagă gîndindu-mă la balamucul de la radio sau la îngrășatul porcilor, și nu pot să mă concentrez complect pentru scris... [...][82]

Duminică, 24 ianuarie [1937]

Numai două rînduri am scris aseară și totuși am fost mulțumit, fiindcă m-am simțit în atmosferă și cu atenția în subiect, ca să nu zic inspirat. La miezul nopții însă am plecat acasă căci azi trebuie să merg la țară să dau merinde și să văd ce e pe acolo. Am descoperit cum m-a înșelat Lache cu 3 duble porumb la uruiala trecută. Am dat merinde pînă la 1.II. inclusiv; lui de asemenea. Am adus diverse mîncăruri. Fanny e bolnavă de gripă în pat. Puia a fost. Altfel nimic.

Robul lui Dem Theodorescu [...][83] e tot genul lui, antiliterar, polemic. Credeam că personajele lui ar fi din *Gorila* mea. Nu, nu. Dacă n-aș fi în stare să fac decît asemenea lucru, m-aș lăsa de scris. *Gorila* trebuie să aducă noutate. În orice caz, să arate cum se scrie un roman social urban român. La noi, toate romanele de acest fel au fost satirice, pătimașe. Autorii se războiau cu anume date sociale în loc să creeze oameni. Eu aș pune două lumi fața-n față, dar nu prin vorbe, ci prin fapte. România de ieri și cea de mîine.[84]

Luni, 25 ianuarie [1937]

Aseară am putut striga Evrika sau Thalassa! În sfîrșit mi-a apărut adevărata semnificație a *Gorilei*. Pînă acuma era un roman oarecare, poate bine făcut și bine scris, cu un erou puternic, dar fără anvergura interioară care caracterizează o operă într-adevăr solidă și durabilă, piatră de hotar într-o literatură prin valoarea ei etică și estetică. Aseară

[82] Treburi gospodărești și administrative: la Casa Școalelor după o lunetă; la radio „vorbă zadarnică"; aceleași lupte intenstine.

[83] Text deteriorat.

[84] Pe parcursul elaborării romanului, intențiile se clarifică și mai mult. (Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.) Vezi *infra*, p. 435—436.

am găsit ce germina în mine de ani de zile — *Gorila* e lumea veche în fața căreia se ridică frumoasă lumea nouă.[85]

De-acuma dar înainte, cu mai multă nădejde!

Azi am făcut cîteva mici curse, apoi la Teatrul Național comitet de lectură și pe urmă bomba de la radio. Toată agitația de două săptămîni s-a încheiat azi fulgerător cu un decret regal prin care se numesc alți membri în consiliul de administrație de la radio din partea guvernului: Condiescu și popa Nae[86] dintre cei vechi și alți trei noi, Amza, ing. Ciolac și un magistrat pensionar, de la Giurgiu. Ceea ce înseamnă că am fost înlocuiți eu, Ciugureanu, Cazaban, Geles.

Radu îmi telefonase la teatru că s-a întîmplat ceva. Nici nu bănuiam. Betolian mi-a arătat ce s-a întîmplat: Mircea Georgescu a fost chemat la telefon de Iuca și înștiințat că s-a schimbat consiliul.

Marți, 26 ianuarie [1937]

Am stat și aseară pînă la 3, dar n-a fost chip nici măcar să meditez serios pentru carte. Afacerea de la radio m-a mîhnit mai mult decît îmi închipuiam în primul moment. Îmi apărea ca o ofensă gratuită. E posibil ca un scriitor de talia mea, cu reputația mea, să poată fi azvîrlit din fruntea unei societăți culturale, cu atîta ușurință și chiar nepăsare, mai rău ca un servitor? De niște oameni care nici servitori

[85] Aici ca și în alte locuri, în gîndirea lui L.R. „lumea nouă" are valoare de „necesitate", fără un contur concret în ambianța vieții sociale, în prezentul înconjurător, cu atît mai puțin confundabilă cu o anume mișcare politică. Contextul jurnalului ne lămurește pe deplin în această privință. Citâm din însemnările scriitorului. „Un ritm anume, viu, sacadat vrea să fie ritmul lumii noi. O simt și eu lumea nouă. Vine. Nu e gata. E însă în aer sau în măruntaiele pămîntului. Se pregătește. Poate să sosească mîine sau peste un secol, două, mai multe. Lumea noastră, cea în care ne-am născut noi cei de azi, se duce iremediabil. Se aude parcă troznind crăpăturile anunțătoare de prăbușire. Sufletul omului însuși se zbuciumă îngrozit de necunoscutul ce-l presimte... Poate că lumea nouă se pregătește chiar în Rusia sau poate în alt colț al pămîntului. Dealtfel ce contează cîteva secole în viața bietei omeniri?" În același jurnal, „prezentul" este și mai bine definit: „Azi inima noastră e atît de plăpîndă, aspirațiile noastre atît de mărunte. Într-adevăr, viermi sîntem încă. O cale atît de imensă va mai parcurge sufletul omului pînă se va curăți de toată zgura de noroi ce-i apasă aripile. [...] Sufletul ar vrea să zboare, să cuprindă infinitul, să pătrundă tainele cele mari, și inima te smulge brusc din căile înaripate, te aruncă în noroi! Chirie, mîncare, datorii, obligații..." (ibid.)

[86] Preotul Nicolae Popescu, membru al Academiei Române, tatăl actorului Mihai Popescu.

n-ar putea să-mi fie în eternitate?... Nu vreau să-mi arăt mîhnirea, dar îmi roade inima. Chiar și în somn. M-am trezit dimineața și am avut o emoție cruntă aducîndu-mi aminte de jignirea suferită.

Miercuri, 27 ianuarie [1937]

N-am făcut aseară decît să citesc notițele din război ale lui Averescu pînă la 4 dim. Acuma, la 2 noaptea, le-am și terminat. Sînt interesante fiindcă sînt scrise de Averescu și pentru că, prin observațiile critice și polemice, redă atmosfera fierbinte a zilelor de război. Încolo nimic instructiv. Se vede un militar priceput, dar și ambițios și mai ales mereu preocupat de ceva instinctiv politic. Nu face politică, dar îi place să fie considerat ca un cap salvator și, prin diverse gesturi și vorbe, face propagandă, desigur foarte discretă, pentru popularitatea sa. În orice caz cred că e dintre puținii noștri generali care au fost realmente buni conducători.

Luni, 1 februarie [1937]

De sîmbătă dimineața pînă azi-dimineață am fost la țară unde am avut ieri și pe Sorbul în vizită. Așa că nu mai știu nimic special de pe aici. Dealtfel, viața acuma mi-e dominată de chestia de la radio. Am impresia chiar că se exagerează enorm toată afacerea asta. În definitiv, prezența în acest consiliu n-a fost un titlu de glorie specială pentru mine. Nu mi-a ridicat întru nimic valoarea literară sau socială. Am fost chemat acolo de la început pentru o colaborare culturală plătită. Era un ajutor bănesc în primul rînd. Din moment ce partea aceasta era problematică și ajunsese ca un mijloc deghizat de a-mi cumpăra cu ea adeziunea la sistemul de administrație, n-are ce să mă intereseze... Vineri mi s-a spus că vor să-mi propună, ca o compensație, președinția comitetului de programe, bine plătită. Dacă nu ar fi făcut măgăria să mă scoată nedelicat din consiliu, aș fi renunțat poate singur și aș fi primit în schimb conducerea programelor. Așa, chiar de-ar fi adevărat zvonul propunerii, ar fi inacceptabil, cel puțin pentru moment. Pe Mihalache nu l-am văzut; e mereu bolnav.

E curios ce neînsemnate și meschine apar de departe toate frămîntările astea cu radio și alte asemenea fleacuri. Cel mult, partea materială mă îngrijește, că n-am plătit chiria, că mi-a dispărut o sursă de unde se mai putea găsi un ban etc. Încolo toate păreau mărunțișuri asupra cărora nici nu merită să te oprești. De o mie de ori mai important e orice detaliu ce privește *Gorila*, care însă stă pe loc mereu.

Marți, 2 februarie [1937]

Aseară am sfîrșit un idiot roman polițist de Agatha Cristie și apoi m-am culcat. Mă durea capul, eram obosit, cu o depresiune ciudată în suflet. M-am sculat abia la 12.

N-am avut nimic special; n-am ieșit din casă. Cu Mugur am vorbit la telefon pentru interviul lui Radu. Pe urmă m-a chemat Gusti să-mi spună cît e de indignat.

Miercuri, 3 februarie [1937]

De la $7^1/_2$ seara pînă la $4^1/_4$ dimineața am stat în zadar. Am început cu relativ elan, am scris o pagină și m-am oprit cuprins de îndoieli. Nu-mi place deloc începutul și fără început nu pot merge mai departe, fiindcă-mi lipsește linia și ritmul. Am ajuns la adevărată disperare. Parcă niciodată n-am fost așa de steril în invenție... Nu-i adevărat. Nu e sterilitate. Am poate zece-douăzeci de variante, dar nici una nu-mi place, nu mă duce înainte cum ar trebui... Și totuși, am fost destul de bine dispus și bine concentrat, fără obișnuitele distracții ale atenției. Poate că și scrupulele estetice sînt excesive. Dacă făceam așa, nu mai scriam *Ion* niciodată. Și cînd am început să scriu la *Ion* n-aveam nici pe sfert material ca acuma...

Am dormit pe urmă destul de prost. Pînă să adorm, iarăși mici încercări de spaime.

Joi, 4 februarie [1937]

N-am scris aseară nimic. M-am agitat de pomană cu gînduri inutile. Și totuși, am pierdut noaptea stînd pînă la 5 dim., negreșit utilizînd ultima oră cu recitirea din *Război și pace*.

Verești îmi spune că contenciosul de la radio s-a derobat a se pronunța asupra legalității numirii membrilor consiliului, propunînd să se treacă această sarcină contenciosului de la Interne. De la Blazian: că Amza s-a certat cu Dimitriu și nu mai lucrează împreună.

În matineu am fost la Comedia. Nu m-am prăpădit nici după piesa *Poveste de iubire* nici după interpreta cîntată *[sic!]*, Deculescu, deși asta are talent frumos. Pe urmă la *Adevărul* cu Marcovici despre chestia Sadoveanu.[87] Despre același lucru vag și cu Sevastos și mai tîrziu cu Blazian. La Național am avut consiliu — mărunțișuri. Afară mă

---

[87] La acea dată Mihail Sadoveanu era victima unor campanii huliganice, inițiate și susținute de legionari, împotriva atitudinii sale democratice ca și a operei sale. L.R. se număra printre cei care, de la bun început, au organizat apărarea confratelui său. Mai mult, inițiativa protestului public îi aparține.

aştepta Blazian să mergem la Mihalache, dar era prea tîrziu ; m-a dus pînă acasă.

Vineri, 5 februarie [1937]

Nici n-ar mai trebui să însemnez că n-am scris nimic. E ceva normal. Orice e bine venit pentru a nu scrie, chiar a nu încerca. Aseară m-am simţit greoi ; era foarte cald în cameră etc. Şi dealtfel, mi-am găsit altceva de lucru : să răspund unei anchete la *Adevărul*. Pentru rest a fost lectură. Şi aşa am pierdut altă noapte, fiindcă abia la 5½ dim. m-am culcat.

Duminică, 7 februarie [1937]

Am făcut un răspuns la ancheta *Adevărului* şi am citit.[88] Atîta a fost activitatea pînă la 5 dim. Şi cu asta s-a sfîrşit camera de la Neguleşti unde, în fond, n-am făcut nimic decît meditaţie. Mi-a folosit ceva şi meditaţia asta, evident, dar trebui să termin cu meditaţiile, să trecem la altceva. Nici n-am să mai las să treacă atîta timp fără să mă încordez la lucru serios.

La masă au fost Sorbii şi copiii. Apoi vizita lui Ocneanu, cu care am vrut să fac un aranjament, dar n-am ajuns ; a trebuit să plec la Sadoveanu. A fost foarte mişcat de iniţiativa mea ; a şi plîns. Mi-a mulţumit. Ne vom mai vedea. Pe urmă am tratat puţin cu Branişte şi Marcovici în aceeaşi chestiune. Am să fac o ciornă de protest care va servi de bază, iar după ce zece inşi au semnat vom da-o mai departe.[89]

Seara am fost pe la Neguleşti.

[... 1937][90]

După proces[91] am scris o scrisoare lui Şeicaru că nu mai vreau să ştiu nimic, fiindcă am auzit că Amza a fost la preşedintele Curţii,

[88] În 1937 vor mai apare interviuri în *Lumea românească*, I, nr. 58, 29 iul. 1937, p. 4 (Camil Baltazar, *Întîlniri revelatoare)*, şi în *Rampa*, XX, nr. 5954, 15 nov. 1937, p. 6 (Bel Vinoiu, *De vorbă cu d. Liviu Rebreanu*).

[89] Protestul apare la 1 apr. 1937 în paginile ziarului *Dimineaţa*, fiind semnat de L. Rebreanu, P. Groza, M. Ralea, E. Lovinescu, V. Eftimiu, A. Oţetea, Al. Philippide, D. Botez, Ş. Cioculescu. El condamnă campania organizată de fascişti împotriva lui M. Sadoveanu.

[90] Text degradat în jurnal.

[91] Este vorba de procesul intentat împotriva nelegalităţilor de la radio, neamendate şi soldate cu îndepărtarea unor consilieri bine intenţionaţi. Iniţiativa procesului a aparţinut lui P. Şeicaru.

să-i spuie că regele doreşte să se cîştige procesul. Şeicaru voia să facă să parvină scrisoarea la rege prin Urdăreanu.

Dar despre toate astea prea mult. Am lăsat complect scrisul. Doamne, Doamne, cînd voi isprăvi odată cu *Gorila* asta ? Dacă viaţa nu mă lasă-n pace !

Astă-seară reiau. Deocamdată numai orientare şi reintrare în atmosferă. De cînd am găsit eroului un contra-erou, mi-e mai dragă cartea asta dureroasă. Pe omul vechi îl voi face sigur, pe omul nou va fi mai greu — îl simt numai un pachet de nervi, de fanatism, de misticism. Un eroism zgomotos, scandalagiu şi totuşi enorm de simpatic. Amîndoi sînt într-un fel arivişti ; dar îi desparte o prăpastie un „überbrückber". Nu se pot înţelege niciodată. Sînt cu adevărat două lumi, fiindcă unul e individualist, celălalt e colectivist în suflet, nu cum au fost liberalii colectivişti. Întruchiparea acelui faimos „servir", care abia acuma îşi capătă semnificaţia reală...

Explicaţiile aici nu contează decît ca o convorbire cu viitorul.[92]

Miercuri, 3 martie [1937]

Urmez cura contra răguşelii cu o conştiinciozitate oribilă. Fac cîte cinci inhalaţii pe zi, diferite ; beau lapte cu miere şi mai ales nu vorbesc deloc — strictul necesar în şoapte cu Lache sau Tinca, ceea ce nu face mai mult de cinci minute pe zi. Chiar cu mîncarea sînt de o sobrietate rară — o singură dată pe zi mănînc, şi foarte frugal. Ieri am fumat numai 11 ţigări, dar cafea am băut normal. Sper să fiu şi mai sever în privinţa asta.

Pentru scris cura ar fi bună dacă n-ar lua prea mult timp. În orice caz, am reintrat în atmosferă complect. Dacă mi-ar ajuta Dumnezeu să pot lucra cu spor ! Acuma sînt sigur că va ieşi un roman mare. Mai ales dacă voi reuşi să zugrăvesc cum îl simt pe omul nou, românul nou ![93]

[92] Ritmul interior al cărţii îl determină pe L.R. să opteze pentru structuri antitetice, concepute însă în mod livresc. Marea intuiţie realistă a scriitorului îl va determina să prezinte în roman un *aparent* conflict între două lumi, confruntarea dovedindu-se, în cele din urmă, între două retorice, forme de manifestare ale aceleiaşi „gorile" politice.

[93] Intenţia artistului nu avea nicicum şanse de izbîndă, motiv pentru care părăseşte această variantă de concepere a romanului, una dintre multele existente pe masa de lucru a scriitorului. La acea dată şi mai tîrziu, romancierul nu vede în ansamblul vieţii politice adevăratele forţe sociale în stare să soluţioneze gravele probleme pe care societatea românească, bazată pe relaţii burgheze de exploatare a omu-

[...1937] [94]

Situaţia e destul de complicată. E o iluzie să ne închipuim că revenind [la radio] vom putea face ce vom vrea.

E probabil că se va numi un preşedinte autoritar care să puie frîna necesară. E de văzut dacă Tătărescu va primi să anuleze decretul. Prin proces, afacerea poate să treneze cine ştie cît. Şansele sînt şanse. Numai faptul că Ionescu e suspendat poate să fie spre bine. El, în disperare, montează mereu pe Şeicaru, care iarăşi nu poate înghiţi înfrîngerea aşa de uşor, plus cheltuiala ce a făcut cu procesul... Aşteptarea e tot ce se impune, şi răbdarea...

Miercuri, 7 iulie dim. [1937] — V.[alea] Mare

La 5 dim. am închis dosarul cu manuscrisul. Duminică făcusem legămînt cu mine să stau în fiecare noapte pînă la 5—6 dimineaţa. Am stat, dar încă n-a venit inspiraţia care să-mi dea ritmul definitiv. Cred că acuma l-am găsit pentru întreg subcapitolaşul iniţial. Fiindcă e vorba de un roman politic, trebuie să înceapă cu o indicaţie politică, aşa că exclamaţia d-nei Cornoiu „m-aţi ameţit cu atîta politică" sper să dă nota trebuincioasă. Am lămurit, pornind de-aici, mersul începutului, aşa că noaptea asta, cu toate că n-am transcris decît o pagină care va trebui reluată mîine, a fost totuşi rodnică. Dacă voi scăpa de primul capitol, am impresia că restul va merge bine. Materialul îl am în mine ca şi *Răscoala* — un haos care nu se ordonează decît în faţa hîrtiei albe.

Joi, 8 iulie [1937]

Deşi am stat pînă la 5 dim., n-am lucrat efectiv nimic. Am reînceput, a nu ştiu cîta oară, transcrierea. Mă împotmolesc mereu din pricina proporţiilor. Prezentarea aceasta trebuie să se facă şi interesant, dar şi fără prolixitate. Dacă mi-aş da drumul ar ieşi cel puţin o sută de pagini numai din descrierea logodnei. În realitate, logodna asta e mijlocul cel mai expeditiv de a prezenta o bună parte dintre personajele care vor purta acţiunea romanului şi de-a închega atmosfera generală. De aceea, la fiece frază, dacă nu chiar la fiece cuvînt, mă opreşte teama de-a nu spune prea mult. Se adaugă însă şi o distracţie

lui de către om, le ridica cu acuitate. Este şi motivul pentru care, în cele din urmă, protagoniştii romanului, indiferent de culoarea organizaţiilor din care fac parte (naţionali, radicali, fraţi de cruce ş.a.), îngroaşă rîndurile aceleiaşi tagme de politicieni însetaţi de putere. Pentru dobîndirea supremaţiei ei folosesc tot arsenalul mijloacelor „clasice", de la corupţie la şantaj, de la demagogie la crimă.

[94] Text degradat în jurnal.

revoltătoare, o lene ciudată de-a aduna toate gîndurile şi toată atenţia asupra lucrului... Doamne, de-aş scăpa de primele o sută de pagini! Restul sînt sigur că va merge cu bucurie. Dealtfel şi acuma, de cîte ori meditez asupra începutului mă trezesc bucurîndu-mă de cutare scene sau momente de pe la sfîrşit.

Mîine trebuie să plec la Bucureşti pentru a face rost de bani. Stau infam băneşte şi mă sîcîie îngrozitor. În loc să mă pot concentra în totul asupra scrisului, mereu să născocesc cum să mai găsesc cîteva mii de lei. Totuşi am să stau şi astă-seară măcar pînă la 1, iar manuscrisul îl iau la Bucureşti. [95]

Duminică, 11 iulie [1937]

Fireşte, nici nu m-am atins de manuscris în Bucureşti, deşi îl aveam la mine. Eram atît de amărît că aş fi fost incapabil să scriu un rînd.

Plecasem la Bucureşti să văd dacă s-a făcut ceva la Fundaţiile regale cu cartea despre care vorbisem cu Rosetti. Afacerea a început pe la sfîrşitul lui aprilie mi se pare. Am propus eu lui Rosetti romanul poliţist ce-l voi scoate după *Gorila* şi pe care l-am botezat provizoriu *Ochiul lui Dumnezeu*. Cu condiţia să-mi dea imediat 70 000 lei. Rosetti s-a arătat încîntat, dar s-a plîns că nu poate lucra, fiindcă regele se amestecă în toate. Într-altele, regele aprobă un buget pe un an înainte şi nu se mai poate achiziţiona nimic în cursul anului fără aprobarea lui. [...] [96]

Iată-mă, om de 52 ani, în plină glorie literară, o personalitate care va avea totdeauna un loc în istoria culturii româneşti — şi nu am asigurată nici măcar pîinea cea de toate zilele, pe cînd oricine, în altă meserie, la vîrsta aceasta, are cel puţin un minim de trai. De şapte luni trăiesc numai din aconturi şi expediente. Pînă cînd va mai merge şi asta?... Pentru moment nici nu vedeam cui să mă adresez măcar

[95] Cu data de 8 iul. 1937 se închide o etapă din istoria romanului. Rezultatul ei constă în versiunea de 69 file, cuprinzînd capitolul I (*Întorsătura*) şi un fragment din următorul (*Vălmăşagul*). Varianta a fost tipărită de noi în *Addenda*, vol. 9 de *Opere*, p. 659—720. *Mersul scrisului* (tipărit în acelaşi vol., p. 624—630) evidenţiază că pentru elaborarea ei au fost cheltuite peste 50 de nopţi, încadrate între 1 mart. şi 8 iul. 1937. Notaţiile lapidare care însoţesc aceste datări („bine", „binişor", „prost", „infernal, fără atenţie, distrat", „infect, leneş", „bine şi organizare", „meditaţii noi", „slab, pierdere de timp" etc.) completează cronologia jurnalului, bazat, de multe ori, pe însemnări disparate.

[96] În continuare despre încurcăturile birocratice pricinuite în viaţa editurii. Discuţii sterile cu Condiescu, „omul palatului".

pentru 2—3 000 lei, să nu mă întorc aci cu mîna goală. Voiam să-i cer lui Plopeanu — plecat la Karlsbad. Mă gîndeam să-i cer indirect lui Ionescu — radio, din pricina căruia am pierdut mica siguranță materială ce-o aveam acolo. Nu l-am găsit. Încolo nu mai vedeam nimic. De la Alcalay sau *Adevărul* nu mai puteam cere; îmi era rușine.

Așa a venit seara. Eram disperat. Nici nu puteam citi, necum să scriu. Într-un tîrziu m-am gîndit să-i cer lui Serafim de la teatru pînă ce va veni Plopeanu, sau eventual lui Negrea. Era penibil pentru mine. Dealtfel, în toată vremea aceasta, mai dureroasă era rușinea ca să fiu silit să cer cîteva mii de lei, la vîrsta și situația mea, de la niște oameni care-mi sînt subalterni în toate privințele. Serafim n-a răspuns la telefon. În cele din urmă mi-am zis că voi veni la Pitești și voi mai lua de la evreul *Adevărului* 2 000 lei.

N-am putut adormi pînă la 3 noaptea, frămîntîndu-mi mereu creierii. Am ațipit în sfîrșit cu speranța că voi găsi totuși la Serafim. La radio auzisem că Iamandi va pleca sîmbătă seara la Iași. Mi-a trecut prin minte să mă adresez lui, dar am refuzat, de rușine.

A doua zi, pe la 9, am cerut din nou pe Serafim. Nu răspundea. Atunci mi-a venit în cap că trebuie să fie în concediu. În disperare de cauză am hotărît să-i cer lui Măciucescu de la S.S.R. 2 500 lei și să încerc și la Iamandi [96a] Măciucescu ieșise. La S.S.R. nu era, nici la Dotație. Va veni pe la 10. Iamandi răspunse îndată și-mi dădu întrevedere la el acasă — $11^1/_2$. Cu Măciucescu am aranjat îndată. N-avea cu cine să-mi trimită. Mergînd la Iamandi, am trecut eu și am ridicat banii.

Iamandi a fost foarte drăguț. I-am cerut 50 000 lei sub o formă care să nu fie umilitoare. Nu numai că i-a aprobat imediat, dar, ca să nu umblu pe la minister, mi-a dat chiar el banii. Mi-a vorbit despre Stelian Popescu, Manoilescu, Vaida, național-țărăniști etc.

Am avut impresia că în acel sfert de oră cît am stat la Iamandi s-a spart un ghinion pentru mine și că de-aci încolo iarăși o să-mi meargă toate în plin. Atît de mult cred asta încît chiar vreau să rețiu un loz de loterie ce mi s-a trimis; cred că am să cîștig.

Mai mult: cred că și ghinionul cu scrisul s-a sfîrșit și că pînă în trei luni voi scăpa de *Gorila*.

[96a] Victor Iamandi, ziarist și om politic (ministru în guvernul condus de Gh. Tătărăscu); ucis, în 1940, de legionari.

[iul. 1937]

Cu combinațiile astea [gospodărești] însă n-am mai respectat legămîntul cu scrisul. În fiecare seară pînă după miezul nopții e Fanny cu viața casei, iar la $4^1/_2$ dimineața începe viața, așa că nu-mi rămîne timp serios de lucru. [97] Apoi aici prea mă distrează toate începînd cu radio și jurnale și sfîrșind cu diversele preocupări de gospodărie. Din inițiativa Fanny am hotărît să mă instalez la Bascov, unde toată casa și moșia e liberă și goală. Cred că chiar de luni voi începe. Dacă nici în sihăstria aceea tăcută și singuratică nu voi progresa cu *Gorila*, atunci nu-mi rămîne decît să pun lira-n cui. Să sperăm că vom merge vertiginos.

Miercuri, 5 august [1937], Bascov

De la 18 iulie m-am mutat la moșia lui Ionel, unde am deplină liniște și singurătate pentru scris. Fanny a rămas să vadă de gospodărie și de toate. [98]

Merge, dar foarte încet. Transcriu pentru definitiv. Ei bine, pînă azi exclusiv abia am 18 pagini făcute. Mă muncesc enorm cu amănuntele. Dealtfel e expoziția, cînd fiecare cuvînt are repercusiuni.

De astă-seară, fiindcă scriu ziua, vreau să notez mersul lucrului în amănunte zilnice. Dacă mă voi ține. [99]

Sîmbătă, 18 septembrie [1937] — Valea Mare

Azi mi-am reluat reședința aici, după o lipsă de două luni care a fost atît de rodnică încît sper să pot continua aici la fel de bine [...] [100]

---

[97] După *Mersul scrisului (op. cit.)*, începutul transcrierii datează din 18 iul., fără spor.

[98] La Valea Mare, în apropiere.

[99] Angajamentul va fi respectat în jurnalul special întocmit pentru urmarea scrisului la *Gorila*; acolo se menționează, potrivit obiceiului întîlnit și la alte romane, localitatea, ziua, luna, anul, ora așezării la masa de scris, ora terminării lucrului, numărul paginii și rîndului din manuscris la care a ajuns, uneori impresii asupra fragmentelor elaborate („prost, apăsat"; „greu început"; „slab"; „inspirat"; „greoi, fără spor"; „infernal"; „greoi, fără inspirație"; „bine spornic"; „prost, somn, lipsă inspirație"; „nici un elan"; „mai inspirat totuși"; „bine"; „slăbuț"; „prost și tîrziu"; „foarte prost, refăcut"; „slab"; „reluat întreg capitolul"; „prost, lene"; „infecție de lene"; „Uf, am scăpat de pag. blestemată"; „mai bine" etc.) — menționate de la 11 aug. 1937 la 10 ian. 1938, cînd încep să i se trimită corecturi (la această dată cartea încă nu fusese scrisă *în întregime*). Vezi *Mersul scrisului*, în *Opere*, vol. 9, p. 626—630.

[100] Urmează amănunte gospodărești.

Iar să însemnez decursul unei așa-zise crize politice în care sînt interesat puțin, fiindcă mi se oferă anume participări. Se pare că mai demult cercurile politice se agită. Se împlinesc patru ani de cînd Duca[101] a fost chemat la putere și prin urmare trebuie să se facă o schimbare. Evident, s-ar putea să se schimbe numai parlamentul, dar cum la noi e emanația guvernului și nu invers, cum ar cere un regim parlamentar, neschimbarea guvernului ar fi continuarea regimului partidului liberal.

De vreo săptămînă, regele primește pe șefii de partide care se agită îngrozitor. Pentru rege, situația e delicată destul. El a încurajat fărîmițarea partidelor și sporirea poftelor. În loc să avem două partide cu echipe ministeriale puternice,[102] avem zece partiduțe, expresia paraponiselii și ambițiilor nemăsurate a unor politicieni mediocri care, în calitate de șefi de partide, au dreptul să aspire la conducerea totală a țării. Sînt partide d-astea foarte pretențioase care ar fi incapabile să înjghebe o listă ministerială de nume măcar pasabile. De aceea mai ales, partidele acestea se maimuțăresc a se numi totalitare spre a justifica inexistența unor individualități și a îndreptăți pe șef să-și considere drept slugi colaboratorii... Ca să poată guverna el, regele a stimulat pe toți dușmanii partidelor mari, fie din partidele însăși, fie din afară. Probabil că le-a făcut și oarecare promisiuni vagi. Acuma e ceasul răfuielilor. Și bietul rege nu poate plăti. Acuma știe că trebuiesc partide mari și că poate guverna și cu ele. De aceea e criză. Altfel, normal, lucrurile ar fi simple de tot... Ar chema partidul de opoziție cel mai puternic, cerînd eventuale colaborări. Cum a făcut cu liberalii, care cu numai doi-trei ani înainte îl insultau pe stradă și prin publicitate, făcîndu-l aventurier etc.

---

[101] I. G. Duca, președintele Partidului național-liberal (după moartea lui Vintilă Brătianu); cu patru ani în urmă (29 dec. 1933) fusese asasinat de membri ai organizației fasciste Garda de fier (dizolvată de el, în calitate de prim-ministru, la 29 mai 1933).

[102] Opinia definește perimetrul percepției politice a autorului la acea dată, exprimînd îngrijorarea lui în fața pulverizării partidelor politice, pulverizare manipulată de rege pentru a-și netezi calea spre dictatură. Dacă jurnalul nu ne mărturisește cum ar fi trebuit să arate aceste „două partide" ipotetice, fragmentul ce urmează este edificator pentru repulsia scriitorului față de grupările de dreapta care candidau în alegeri (aminteam că printre acestea se numără și partidul „Totul pentru țară", firmă sub care se prezentau în alegeri legionarii).

Azi însă lucrurile par complicate. „Dreapta", adică Goga, amenință cu revoluția [răzmerița] dacă ar veni național-țărăniștii.[103] Aceștia, în caz că n-ar fi aduși la putere, amenință cu Maniu. Mai încolo, Vaida ar fi complect distrus politicește nevenind, fiindcă singurul rost al acțiunii lui a fost să încurce pe național-țărăniști. Etc.

Au fost zilele acestea diverse consultări. Ieri s-au terminat prin Averescu, președinții Corpurilor Legiuitoare, Tătărăscu. La 6 d.a. s-a prezintat din nou Mihalache. Imediat s-a răspîndit zvonul că a fost însărcinat să formeze guvernul. *Timpul* a dat vestea aceasta într-o ediție specială. O făcea verosimilă și sosirea cu avionul de la Paris a lui Gusti, viitorul ministru de externe național-țărănesc și persoana grata la palat. La T[eatrul] N[ațional], unde aveam comitet de lectură, au fost dureri înăbușite. Prodan m-a luat de cîteva ori deoparte să mă întrebe diverse lucruri. Petrovici, dezinteresat, protesta că dintr-o generație întreagă de oameni nu pot servi țara decît cei înfeodați lui Tătărăscu sau lui Maniu... Pe urmă s-a aflat că nu e adevărat încă. Și combinațiile au continuat. (Nu la teatru, de unde plecarăm cu credința că s-a sfîrșit — vine Mihalache.)

Dar astea sînt lucrurile de-afară, oarecum oglinda presei. Eu am mai puține știri directe și nici acelea mai precise. Fiindcă în fond nu știe nimeni nimic sigur.

Cînd am fost aici săptămîna trecută, m-a căutat la telefon Mihai Popovici[104], cu care am mai avut și acum doi ani convorbiri în cursul cărora mi-a propus să fiu deputat sau senator în caz că „venim". Ne-a poftit pentru marțea trecută la un ceai. Era o adunare a fruntașilor ardeleni pentru informație. Fanny s-a dus direct la d-na Popovici cu care a stat tot timpul, de la 5—8.

Am fost primit, evident, cu mare efuziune de toți, ca scriitorul cel mai mare al Ardealului și al țării. Mihai Popovici, după cîteva clipe, m-a luat sus, în cabinetul lui, să vorbim separat. Mi-a mulțumit de felicitările de ziua lui, ieri. M-a rugat să transmit și lui Șeicaru mulțumiri că și-a adus aminte, măcar acuma de el. Au fost prieteni, pe urmă Șeicaru s-a schimbat etc.

---

[103] Cu puțin timp în urmă (14 iul. 1935) fusese creată organizația fascistă Partidul național-creștin, prin fuziunea Ligii apărării național-creștine (L.A.N.C.), de sub conducerea lui A. C. Cuza, cu Partidul național agrar, condus de O. Goga. Vechea „dreaptă", înveșmîntată în haine noi după instaurarea hitlerismului în Germania, va continua să aibă o atitudine de ostilitate față de multe personalități ale culturii naționale, între care și L.R. Însemnările din paginile care urmează sînt concludente în acest sens. Aversiunea este reciprocă.

[104] Fruntaș național-țărănist.

București, 18 noiembrie 1937, joi

Comedia s-a sfîrșit, încît însemnările despre ea ar fi inutile. Privind în urmă acuma se vede clar c-a fost un simplu joc pentru ochii lumii, că lucrurile erau de mult și complect aranjate. Cît trebuie să se fi amuzat regele cu Tătărăscu în cursul așa-zisei crize!

Să notez că Mihai Popovici mi-a oferit un loc în Parlament, unde voi dori eu, rămînînd ca pe urmă să spun ce mai doresc. A fost cu ceilalți vorbă lungă cu speranțe multe. Nu voiam deloc unii să puie în față eventualitatea cea rea. Cei mai mulți erau totuși sceptici. După ce au plecat toți, Popovici m-a mai reținut să-mi spuie diverse episoade din frămîntările opoziționiste.

Zilele următoare, miercuri, joi, vineri, s-a menținut mereu părerea publică: vine Mihalache! Vineri a venit la mine Pavel Pavel la Corso să mă întrebe insistent ce vreau, ca să mă susțină toți ardelenii, care nu vor admite să se dea un subsecretariat lui Eftimiu (cum se zvonea de el însuși) înaintea mea; așa că trebuie să mă pronunț fiindcă e sigură acuma venirea lui Mihalache. Evident, m-am derobat — îmi ajunge un mandat; pentru rest văzînd și făcînd.

Sîmbătă am fost la țară. Regele urma să primească iar pe Mihalache. Seara am aflat de la Ionel că a fost însărcinat Mihalache să formeze guvernul cu colaborarea lui Vaida. Eu știam, de la Popovici, că Mihalache mai discutase cu regele imposibilitatea morală de-a lucra cu Vaida și că regele înțelesese și aprobase... Cînd am sosit aci am aflat că colaborarea cu Vaida era o condiție sine qua non, că Mihalache voise să refuze pe loc și numai din deferență a primit totuși mandatul, că însă nu va merge la Vaida, ci se sfătuiește cu membrii biroului și mîine va depune însărcinarea. Așa s-a și întîmplat. Pe urmă se spunea că regele l-a îmbrățișat și i-a promis că vor mai lucra împreună, iar Mihalache ar fi răspuns: „Numai pînă joi, sire." „De ce?" s-a mirat regele. „Fiindcă joi devine Maniu șeful partidului." Mai plauzibil pare alt răspuns: „Da, sire, dar nu în calitatea de azi." Dealtfel, Tătărăscu nici nu-și dăduse demisia — ca să nu se producă un gol de autoritate. Imediat apoi a venit Tătărăscu, și-a dat demisia și a fost însărcinat să formeze un guvern cu baze lărgite. Tătărăscu intra și ieșea la palat tot timpul crizei și după fiece audiență a șefilor de partide, ca și cînd ar fi fost consultat asupra tuturor celor ce spuneau regelui ceilalți. Asta a fost duminică. Luni, Tătărăscu a oferit colaborarea lui Gh. Brătianu și Iunian. Ambii au refuzat pînă marți la amiază. Atunci a făcut apel la... partidul Iorga! Și cartel oferit lui Vaida! Cu iorghiștii a mers pe loc. Vaida, marele Vaida, a șovăit pare-se să intre complect în serviciul liberalilor pe care i-a combătut o viață întreagă. Miercuri au mai fost zbuciumări sau poate numai tîrguieli conduse de scîrnavul Tilea. Pînă seara, totul s-a consumat. Vaida a fost cumpărat cu 50 locuri în parlament. Și seara, Guță a depus jurămîntul cu noul guvern care, tot cel vechi plus doi așa-ziși specialiști.

S-ar părea că toată comedia s-a făcut pentru satisfacția lui Vaida. Regele își dă seama că l-a compromis, încurajîndu-l să-și părăsească la bătrînețe prietenii de toată viața și caută să-i dea cel puțin iluzia puterii și grației regale. Se zice că, dacă Mihalache ar fi mers la Vaida, i s-ar fi primit orice ofertă — urmînd firește ca pe urmă să-i saboteze toată guvernarea. Așa a trebuit și Tătărăscu să-l ia la remorcă, numai ca să nu rămîie cu totul de căruță. Și totuși, rolul lui s-a isprăvit și încă așa de urît! „Țopîrlanul" a fost gentleman, iar boierul Vaida a primit un blid de linte...

Acuma, la național-țărăniști pare a stăpîni o liniște complectă. A fost o unanimitate impresionantă în respingerea oricăror colaborări cu Vaida. Nici o defecțiune. Să vedem ce-ar zice alegerile. Poate să vie Maniu șef. La o situație schimbată e nevoie de om nou. Și trebuie o activitate vie. Dinamism, ce Dumnezeu!...

Între timp mă zbat în necazuri bănești. Chiria și altele. Și veniturile amînate de tot. Am scris lui Condiescu pentru un avans de la revistă. Astă-seară mi-a telefonat că pînă duminică face [rost] de unde o fi.

Luni, 6 decemvre 1937

Azi vreau să reiau *Gorila*, să termin. De peste o lună stau pe loc. Efectul politicii și al necazurilor. Și totuși n-ar fi fost rău dacă aveam gata cartea de Crăciun. Librarii spun [că s-ar fi] epuizat o ediție în sărbători. Acuma e prea tîrziu.

Luni, 13 decemvre 1937

Nici pînă azi n-am reînceput scrisul efectiv. De fapt mă zbucium cu nevoile și procesele izvorîte din nevoi. Mi-e imposibil să mă concentrez pentru ficțiuni cînd creditorii bat mereu la ușă.

Mai este evident și situația extrem de încordată în politica țării care atrage atenția în alte direcții. Cu revenirea lui Maniu în activitate s-a dat un dinamism poate excesiv vieții politice, mai ales că se amestecă în polemici și persoana regelui sub forma camarilei. Nu știu ce va ieși din toate astea. Prea mult bine nu, în nici un caz.

Joi, 30 decembrie [1937 — Valea Mare]

Venit să stau pînă la 14 ianuarie, să termin cu *Gorila*. Ninsoarea mare de ieri; la București cu viscol și ger; aici cald și zăpadă multă.

Am plecat cu simplonul cu $1^1/_2$ oră întîrziere din Bucureşti. La Piteşti mă aştepta sania. Am luat farmacie şi băcănie. Puţin la Ionel pentru [a discuta] politica guvernului Goga şi Armandică.[105]

Vineri, 31 decembrie [1937]

A mai nins încît avem o zăpadă de 1/2 metru. M-am culcat la 8 şi m-am sculat la 2 d.a. Încerc să mă doftoricesc de răguşeală neieşind deloc din casă şi luînd fel de fel de combinaţii.

E seara de revelion. Adineaori am ascultat discursul dictatorului nostru proaspăt la radio. Afară de cîteva măsuri demagogice, mai ales contra evreilor, nimic decît vorbe. Dictator de carton ar părea, dar toţi dictatorii par de carton la început. Cine ştie dacă Goga, aşa cum e, nu va deveni dictatorul pur şi simplu.

În definitiv oricine a pus mîna pe frînele ţării, se poate menţine cu forţa [...][106]

Deocamdată însă să isprăvesc cu *Gorila*. Sper că va merge scrisul oricît mă distrează afacerile politice care totuşi nu mă interesează decît ca spectator.

Revelionul să mă găsească în muncă rodnică.

Sîmbătă, 1 ianuarie [1938]

Ger, zăpadă, frumos. [...][107]

Mă distrează enorm radio. Pierd vremea cu el. Trebuie să reduc considerabil, altfel nu termin. Nu merge apa la baie; o fi făcut ceva instalatorul. Şi acuma în pat. Poate mîine să dreagă.

Guvernul Goga se războieşte grav, deocamdată cu jidovii. Îl laudă italienii şi nemţii.

Duminică, 2 ianuarie [1938]

Ger, bine. [...][108] Mă omoară însă guturaiul de care nu pot scăpa. Am citit că există guturai cronic, ceea ce este un catarh subacut al mucozităţilor nazale. Încerc să-l combat cu băile.

În schimb, scriu prost fiindcă mă plictiseşte boala aceasta ascunsă, agasantă.

---

105 La Valea Mare mai fusese, cu cîteva zile în urmă (21—23 dec.), revenind apoi la Bucureşti. Vechea răguşeală îl şicanează peste măsură.
106 Guvernul Goga-Cuza va fiinţa doar o scurtă perioadă de tranziţie (44 de zile) spre dictatura carlistă.
107—108 Detalii despre boală şi tratament.

Joi, 10 februarie [1938]

Să notez că de luni m-a lăsat răguşeala care mă ţinuse de la (21 dec.) Crăciun. [...][109] Guvernul Goga a căzut după o lună abia de la instalare pretenţioasă. Mîine plec la Bucureşti.

Sîmbătă, 12 februarie [1938] — Valea Mare

Am sosit la 6 seara la Buc. Nimic deosebit... Azi-noapte a ţiriit, iar dimineaţa a nins uşor, dar zăpada s-a topit repede.

Tot mai sînt în luptă cu *Gorila*. De pe la 15 octomvre mă ţin în loc evenimentele politice care mă interesează prea mult. [...][110]

Vineri, 1 aprilie 1938

Sînt totuşi spre sfîrşitul *Gorilei*. Doamne, mult m-a chinuit. Voi fi fericit dacă voi fi terminat pînă la Paşti, să-mi rămînă numai niscaiva corecturi.

Vineri, 13 mai [1938]

Numai acuma am venit aici. Lucrez corecturi şi sfîrşit *Gorila*.[111]

Miercuri, 18 mai 1938

În ajun de 10 mai a murit Goga la Ciucea după o bolire de cîteva zile. Congestie cerebrală şi pulmonară. A avut funeralii naţionale frumoase, impresionante. Mă delegase şi S.S.R. şi S.A.D.R. să vorbesc în numele lor. N-au fost discursuri şi am scăpat. Nu mă trăgea inima.

Mi-a fost un duşman înverşunat. M-a combătut pe unde a putut.

Lucrez cu disperare la corecturile *Gorilei*. Sper să fie gata, pe piaţă, de ziua cărţii, 8 iunie. Stau toată ziua şi noaptea.

Ieri, pe la 6 d.a., un telefon de la Petrovici; mă anunţă că adineaori secţia literară a Academiei m-a votat în unanimitate membru activ. I-am mulţumit cu emoţie, mai ales convins că de la el a pornit propunerea. [...][112]

---

109 Idem.
110 Sînt amintite „căderea Tătărăscu în alegeri"; „aventura guvernului Goga de 44 zile"; „guvernul cu patriarhul în frunte şi cu 7 foşti prim-miniştri ca sfeşnici fără portofoliu"; regimul tipăriturilor („ziarele nu mai au voie să scrie nimic despre politică") etc. Mai tîrziu, desfiinţarea prin decret regal a tuturor partidelor politice şi instituirea Consiliului de Coroană îl vor debusola şi mai mult.
111 Puţine notaţii în jurnal datate între apr. şi mai. Cele cîteva existente consemnează, din nou, starea precară a sănătăţii.
112 Urmează amănunte din culisele Academiei. Bucuria va fi de scurtă durată: maşinaţiunile din umbră ale duşmanilor vor reactiva

Duminică, 22 mai 1938

Bucuria pură cu Academia n-a ținut prea mult. [...] [113] Se repetă povestea, la intervale, cu încercarea de asasinat moral. Brătescu crede că tăietura a fost trimisă de vreun candidat înlăturat, pomenind pe Eftimiu sau chiar Bassarabescu. Eftimiu e capabil. A mai făcut-o și la Paris, cu Legiunea de onoare. Eu cred mai curînd că e tot de la Karnabat, care astfel își răzbună nevasta. În orice caz, ar fi oribil să cad acuma pe asemenea considerente... Am pierdut noaptea fără să pot lucra, deși corecturile *Gorilei* mă îndemnau stăruitor.

Vineri dimineața m-am dus la *Adevărul* să caut documentele. Am găsit notița din *Îndreptarea* și am copiat-o împreună cu răspunsul meu. Mi-am notat numerele din *Rampa* cu adunarea generală S.S.R. din 1930 și cu manifestul — protest a vreo sută de scriitori etc. De asemenea, numărul din *Adevărul* cu răspunsul explicativ definitiv. [...] [114]

Luni, 23 mai [1938]

Am trimis lui Sadoveanu cele patru exemplare de explicații-răspuns, la Academie. I-am telefonat acasă să-l vestesc, adăogînd că în articolul trimis se găsesc toate explicațiile crimei pe care apoi se întemeiază toate legendele și crimele viitoare, încît cine vrea poate să fie lămurit, iar cine nu... „Evident, zice el. Pe răuvoitori nu-i poți dezarma. În orice caz, sperăm să facem ceva. Că unii ziceau să ne oprim etc. Eu cred că secția literară trebuie să dea lupta în plen, iar plenul va face cum crede. Pe urmă vom discuta noi în presă la nevoie..." Cam așa ceva a spus. Nu părea deloc sigur, deși Sadoveanu e totdeauna rezervat, niciodată expansiv. Îmi lasă impresia de mari dificultăți și de o nehotărîre mare în sînul chiar al secției literare. Baremi perspectiva discuției în presă e dezastruoasă... În sfîrșit, vom mai vedea mîine, la comisia premiilor naționale, unde vom întîlni și pe Iorga. (A! Sadoveanu a mai spus că în plen poate să mă atace Iorga.)

întreaga campanie de denigrare a lui L.R. condusă de Crainic. Timp de un an, scriitorul va fi prizonierul gîndurilor negre pricinuite de amînarea și respingerea candidaturii sale în cadrul Academiei. (Evenimentul se va produce, cum s-a mai relatat, la 26 mai 1939, după numeroase greutăți întîmpinate.)

[113] Referiri la anonimele trimise conducerii Academiei, la tăieturile din ziar trimise în același scop (fragmentul din articolul publicat în ziarul *Îndreptarea*; vezi *supra*).

[114] Urmează noi amănunte în legătură cu acțiunile întreprinse de el pentru dezvinovățire (discuții cu Țițeica, Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, I. Petrovici, D. Caracostea; pregătirea unui memoriu în opt exemplare etc.)

N-am ieșit deloc, am primit doi scriitori tineri, Const. Salcia și George Constant, pentru recomandații. Pe seară, d-na Stamatiad, pentru premiu.

La 9 seara a venit avocat Ionescu să mă ia la Șeicaru. Pe drum îmi spune că Șeicaru a spart gheața la radio, introducînd în comitetul programelor pe Tiberiu Brediceanu. Crede că îi va fi mai ușor să facă loc pentru mine și Cazaban după acest precedent. Șeicaru îmi cere votul pentru Tutoveanu. E certat rău cu Iorga, care îl sapă pretutindeni fiindcă regele a spus într-un consiliu că iubește pe Șeicaru. Iorga și Miron Cristea l-au înlăturat de unde se poate, încît sub noul regim are mai multe greutăți ca înainte. Mi-a arătat noua rotativă colosală și mi-a spus planuri diverse. Vrea să ne mai vedem... Zice că e mai sigură alegerea mea la Academie decît a lui Crainic fiindcă Academia e dominată de ardeleni.

Acuma scriind, aud cîntecul cucuvelei peste apă. Înainte de vestea bună cu Academia a cîntat insistent. Te pomenești că-mi vestește iar bine!

Sîmbătă, 11 iunie [1938]

Ieri am primit primele exemplare din *Gorila*.

Marți, 14 iunie 1938

Am început să scriu romanul *Gorila* acum cinci ani. Cartea are un subiect ingrat. Gorila nu este un personagiu propriu-zis, ci simbolizează pacostea care a fost pentru țara noastră *politica*.

E adevărat că evenimentele m-au ajuns din urmă într-atîta, încît s-ar putea spune — de cei care nu știu de cîtă vreme lucrez la această carte — că e vorba de un roman de actualitate, de un roman cu „cheie"...

Cum nu am încetat de a crede, cu hotărîre, în autonomia actului de creație, problema nu m-a preocupat decît din punct de vedere literar, la fel cum cred că va fi judecat și romanul.

Opera literară nu poate fi pamflet. De aceea, politica ce s-a făcut la noi pînă mai ieri, nu e decît un „material" în *Gorila*.

Din amalgamul realităților — neinteresîndu-mă nicidecum ordinea și legile lor — am ales semnificațiile, căutînd să le ridic la treapta ficțiunii literare, adică unei realități independente.

Nu am urmărit și nu am descris fapte întîmplate ci, pentru înfățișarea esenței lor, mi-am „bătut" (cum se spune țărănește) singur firele necesare țesăturii epice. Asta, firește, cu destule dificultăți interioare și exterioare.

Am aruncat sute de pagini, din cele ce puteau fi înţelese ca nişte raportări la viaţa de la noi.

Cu atît mai mult cu cît concretizarea „Gorilei" (respectiv *Politica*) o redau îndeosebi două manifestări: naţionalismul cu pumnii în piept şi falsa democraţie.[115]

*

Romanul romanului — aşa cum se constituie din lectura jurnalului — dispune şi de un „epilog", desprins şi el din însemnările aceluiaşi scriitor după apariţia cărţii. Ele datează din anii dictaturii regale şi întunecatelor zile care aveau să li se alăture sub patronajul „statului naţional-legionar". Spicuim din însemnările lui Liviu Rebreanu:

„Regimul sub care trăim de un an, deşi a dat şi rezultate bune, distruge moralmente şi puţinul ce există în ţara asta blagoslovită. Nu s-a văzut nicăiri şi de cînd e lumea atîta laşitate, linguşire, „Kriecherei", lipsă de caracter. E o emulaţie fără seamăn în lipsa de demnitate. Exemplul cel mai ruşinos l-a dat însăşi Garda de fier cu toţi şefii legionari care voiau să regenereze România, care umblau să puie la zid pe vechii politicieni" *(9 ian. 1939)*.

„Prin politica de zece ani regele a reuşit să dezorganizeze complect aparatul de stat, să devalorizeze toate personalităţile conducătoare, fără să creeze sau să selecteze altele în loc, încît azi ajung la conducere oameni complet necunoscuţi, fără rădăcini în conştiinţa publică şi fără calităţi de conducere. Ce să mai spun de oamenii de casă, de valeţii puşi în fruntea treburilor publice care se dovedesc imediat idioţi, izbutind să dărîme încrederea în autoritate şi ierarhie. Regele a distrus orice veleitate de caracter, înconjurîndu-se numai cu slugi. Se confundă disciplina cu slugărnicia. Cu cît cineva e mai puţin demn şi mai lipsit de şira spinării, cu atît are mai multe şanse de-a fi agreat de rege. În asemenea condiţii regele nu mai are sfetnici, ci numai slugi care caută să-i ghicească gîndurile ca nu cumva să spună altceva decît ceea ce gîndeşte stăpînul." *(11 iul. 1940)*.

„De-acum trei zile regele Carol II a dispărut din circulaţie. Silit să abdice, a părăsit cu Lupeasca lui, lăsînd în urmă România mutilată cu o treime din teritoriu şi populaţie, într-o cruntă dezmembrare sufletească. Om foarte capabil, cu scăpărări de geniu, s-a prăbuşit din pricina unei nătîngii oarbe şi nebuneşti care l-a împiedicat mereu să asculte sfaturi sau măcar părerile altora decît ale linguşitorilor abjecţi. Prea încrezător în puterea sa de înţelegere şi cunoaştere a poporului românesc şi mai ales a politicienilor români, dispreţuind pe toţi de la o înălţime astronomică, s-a înconjurat numai de lichele care i-au bătut în strună şi a vrut să construiască pe minciună, laşitate şi ticăloşie. Cu puţine excepţii, oamenii conducători s-au dovedit de o laşitate şi slugărnicie fără pereche, începînd cu Vaida şi mai cu seamă Tătărăscu, sfîrşind cu javrele mărunte, profitoare pînă la scandal. Venal fără margini a făcut din tronul românesc o tarabă de afaceri murdare pe spinarea statului... Era fatal să ajungă la o prăbuşire totală. Ciopîrţirea Ardealului prin arbitrajul germano-italian a pus vîrf la toate. Indignarea şi furia poporului, înăbuşite atîta vreme prin asasinate, au izbucnit viforos şi l-au aruncat în cîteva zile de pe piedestal" *(9 sept. 1940)*.

„Mă cuprinde uneori un fel de silă de viaţă. În ultimul timp parcă tot mai des. O indiferenţă şi o oboseală fără motive aparente. În realitate îmi dau seama că e un dezgust de toate cele ce se petrec, o imposibilitate de acomodare şi de urmărire a vertiginoaselor transformări. Poate nici o generaţie n-a trecut prin mai multe şi mai radicale evenimente exterioare şi interioare. De azi pe mîine se răstoarnă toate: valori, oameni, instituţii... Ajungi să nu mai poţi crede în nimic. Ce-a fost mare ieri, azi e zero; ce-ai iubit ieri, trebuie să urăşti azi; ce-ai respectat ieri, se cere să huiduieşti azi. În toate domeniile — spirituale şi materiale. România mică, război balcanic, război mondial, războiul unirii, ocupaţia germană, România mare, socialism, umanitarism, Liga Naţiunilor, regenţă, carlism, legionarism, asasinate medievale, pierderea [...] Ardealul de nord, România mijlocie, prăbuşirea carlismului, totalitarism legionar... Toate astea în mai puţin de treizeci de ani. Şi fiecare din astea vrînd să transforme şi fizionomia morală a omului, să impună alte valori, să dărîme tot ce a fost... Se clatină şi se zdruncină încrederea în însuşi rostul omului pe lume. Dacă nu poţi avea nici un ideal, de ce să mai trăieşti? Ce valoare mai are viaţa în astfel de lume?" *(8 oct. 1940)*[116].

---

[115] Fragment din mărturisirile publicate (înainte ca romanul să fie difuzat) în *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2. Pentru detalii vezi *Opere*, vol. 9, *Confluenţe*, p. 573—582, passim.

[116] Reamintim că însemnările sînt aşternute în jurnal puţin timp după ce, printr-un decret regal (14 sept. 1940), România este proclamată „stat naţional-legionar"; Ion Antonescu îşi arogă titlul de „conducător", iar Horia Sima, şeful mişcării legionare, devine vicepreşedintele Consiliului de Miniştri.

„Nu pot scrie nimic. Nici măcar o însemnare. Mă simt parcă inutil într-o lume zmulsă din făgașurile ei. Am trăit prea mult — asta mi-e impresia deseori. Un om nu poate trăi atîtea transformări esențiale cîte a îndurat generația mea. Ajungi să nu mai știi pe ce lume ești. Sînt momente cînd confunzi ceea ce ai visat sau ai închipuit în trecut cu ce ai trăit aevea. E o viață aproape neverosimilă, firește dacă vrei s-o înțelegi și s-o adîncești, nu să te mulțumești a o trăi animalic, lăsînd-o să treacă peste tine fără să-i înregistrezi decît zbuciumările stomacale" *(14 oct. 1940)*.

„De ieri și Grecia a căzut în vîltoarea războiului. Italia o atacă. N-ar fi nimic. Lumea s-a obișnuit ca giganții să atace pe cei mici cînd le vine pofta. Ceea ce e mai oribil e că agresorul vrea să dovedească lumii vina și crima victimei. Nu e destul că te omoară, mai vrea să te și dezonoreze. A, ți-e scîrbă !" *(29 oct. 1940)*.

„Sînt niște vremuri așa de tulburi și de pline de întîmplări că par aproape neverosimile. Cînd citești în cronici vechi despre vărsări de sînge fără număr, crezi că sînt timpuri care nu se mai pot întoarce. Ceea ce se petrece însă la noi e mai îngrozitor decît toate povestirile istorice.

Joi dimineața Corneliu Moldovanu îmi spunea că ar fi fost uciși Iorga și Madgearu. Mihăileanu confirmă. Pînă la Socec alți cîțiva repetau știrea. Spre seară aflai amănunte : Iorga a fost ridicat de la Sinaia, sub pretext că are să dea o declarație în procesul reabilitării lui Codreanu, miercuri la $5^{1}/_{2}$ seara, de un grup de șase legionari care s-ar fi legitimat, iar joi dim. pe la $4^{1}/_{2}$ cadavrul său, lovit de trei gloanțe în cap și alte cîteva în trup, a fost găsit aruncat pe șosea lîngă satul Streșnic (Prahova), de către administratorul moșiei Radovici care a anunțat jandarmii. Madgearu a fost luat de la masă, tot miercuri la prînz, și a doua zi a fost găsit ucis în pădurea Snagov.

Vești despre alte ucideri începură să circule : dr. Lupu, Vidrighin, chiar Mihalache... Însuși Maniu ar fi amenințat și e păzit de prietenii săi înarmați. La Jilava ar fi fost ucis și Cezar Petrescu etc.

Joi seara Motru confirmă moartea lui Iorga și înmormîntarea lui a doua zi, fără coroane sau discursuri, și participînd numai familia.

Vineri dimineața mă anunță de la Academie că ședința va fi la ora trei, iar la patru, Academia va participa totuși la înmormîntarea lui Iorga. În oraș Ilie Lazăr îmi spune amănunte, iar Pitulescu că Iorga ar fi fost maltratat înainte de a fi fost ucis, că i s-a smuls barba și că ucigașii i-ar fi umplut gura cu excremente. Ion Barbu e consternat, nu înțelege, dar încearcă să motiveze, dacă nu să justifice, prin jertfele făcute de legionari.

Ședința de vineri a Academiei a fost lugubră. Au venit membri obișnuiți, afară de Crainic care probabil n-a vrut să se compromită. Motru a vorbit cuminte. Toată lumea e îngrozită și revoltată și mai ales înfricoșată. Foștii politicieni se așteaptă la toate relele.

Ne ducem la înmormîntare abia vreo zece academicieni, deși sînt automobile suficiente : Motru, Petrovici, Antipa, Nistor, Nae Popescu, Bănescu, Caracostea, Capidan, Rosetti, Carpen... Lume foarte multă și bună ; intelectuali de toate neamurile. Flori multe, mai ales modeste. Slujba simplă în capela de la Belu, apoi ducerea la groapă. Solemnitatea impresionantă în modestia ei și mai ales gîndindu-te ce-ar fi fost în alte împrejurări înmormîntarea lui Iorga" *(1 dec. 1940)*.[117]

„E neîndoielnic că azi legionarii sînt ca un corp străin în mijlocul neamului, ca un fel de ocupanți fanarioți care nu urmăresc decît îmbogățirea prin orice mijloace, oricît de reprobabile. De aceea lumea are adevărată groază de legionari și numai de frică tace, întocmai ca pe vremea Călinescu. Dealtfel ei înșiși par a urmări să se impună prin teroare, încît nimeni nu i-ar mai regreta azi dacă s-ar întîmpla să fie înlăturați" *(22 ian. 1941)*.

„Regimul legionar s-a prăbușit în abia patru luni de guvernare fără a lăsa regrete, întocmai ca regimul Carol II. Calculam greșit psihologic azi-noapte socotind anevoioasă victoria lui Antonescu. N-am ținut seama de faptul că lupta o dădeau după o guvernare îngrozitor de rea în cursul căreia au lovit absolut toate categoriile de cetățeni, de la simpli muncitori, comercianți, meseriași, negustori, funcționari, profesori și toate felurile de intelectuali. Au abuzat, au nedreptățit, au înjosit, au umilit și mai ales au fost fără milă și generozitate. De un egoism fără pereche și de o lipsă de scrupule nemaipomenită, au ajuns să apară ca o bandă dușmană pusă să jefuiască și să stoarcă țara în folosul lor propriu. Toate actele lor au fost demagogie ieftină. Sub pretextul românizării și al ajutorării celor săraci au săvîrșit murdării fără număr [...] S-a arătat treptat că sînt mai răi decît toți care i-au precedat. Barem după omorîrea celor închiși la Jilava în condiții ori-

117 Cu puține zile în urmă (27 nov. 1940), L.R. consemnează în jurnal și „altă oribilă crimă" (asasinarea a 64 deținuți în închisoarea Jilava). Concluzia pe care o va trage dezvăluie, fără drept de apel, revolta, protestul său, în fața lanțului de crime : „Asasinatele săvîrșite de puterea constituită sînt cele mai abominabile, tocmai fiindcă sînt fără riscuri pentru ucigași. Sau cel puțin fără riscuri momentane."

bile și mai ales a lui Iorga și Madgearu, nici un român nu mai putea crede într-înșii.

Toate astea fac ca azi toată lumea să fie mulțumită că s-au prăbușit și nimeni să nu fie îndurerat că sînt împușcați. N-am auzit un om care să zică: săracii! În asemenea condiții nici nu mai poate fi vorba de o revenire a regimului legionar.

Și totuși... La prăbușirea regimului Carol II părea că nu poate urma ceva mai rău. Doamne, ferește măcar acuma! A suferit destul neamul acesta și a plătit toate păcatele. Ar trebui să vie și zile mai senine" *(23 ian. 1941)*.

Cu aceste „zile senine" Rebreanu ar fi dorit să-și închidă romanul *Gorila*, proiectat, cîndva, cu un capitol suplimentar: *Zorile*[118]. Atît părțile angajate în conflictul cărții, dar mai ales atmosfera tulbure în care este terminată și tipărită opera (dictatura regală) întunecă viziunea scriitorului, istoria urmînd să-și spună cuvîntul.

Pînă la verdictul ei final, Rebreanu a ținut totuși să se mărturisească posterității, jurnalul îngăduindu-ne să înțelegem semnificația cărții ca și singurătatea artistului care a zămislit-o. Verdictul scriitorului rămîne o pildă pentru jurații cărții sale.

[118] Vezi planuri în *Arh. L.R., 1 ms. 3 a* (f. 122, 98—105); cf. *Opere*, vol. 9, p. 733.

II. VARIANTE

Încercînd să conturăm cît mai aproape de adevăr istoria romanului, am menționat în capitolul precedent că, între 1938 și 1942, bibliografia cărții înregistrează patru ediții: trei tipărite în 1938 și una în 1942. Compararea, literă cu literă, a volumelor amintite (operație obligatorie oricărei întreprinderi de stabilire a textului definitiv) s-a soldat, cum scriam mai sus, cu concluzia că, între amintitele ediții, nu există nici o deosebire. Mai mult decît această constatare ne deranja însă calitatea inferioară a zațului tipografic, cu numeroase greșeli, anulîndu-ne posibilitatea de a-l reproduce tale quale.

Această realitate a fost unul din motivele care ne-au determinat, în 1978, să amînăm apariția volumului 10 de *Opere*, pregătind pentru tipar volumul 11 (1980). Atunci, în 1978, publicînd o mare parte din caietele de creație ale romanului (pe motivul că, în multe locuri, erau tangente cu istoria altor opere și, în primul rînd, a romanelor *Răscoala* și *Jar*), scriam despre *Gorila*:

„Cu toate acestea, nu am găsit cu cale să edităm romanul în cauză, lipsindu-ne, deocamdată, toate instrumentele necesare. Absența manuscrisului dintr-o colecție publică (manuscris de existența căruia nu ne-am îndoit o clipă, scos la iveală însă abia tîrziu) ne-a împiedicat să stabilim textul, prin coroborarea lui cu versiunile antume. Or, din experiența acumulată pînă în prezent, variantele autografe ne-au înlesnit eliminarea multor greșeli."[1]

[1] Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. 9, 1978, p. 577.

Studiat cu atenție, fragmentul de manuscris din *Gorila*, aflat la B.A.R., ne avertiza că între versiunea autografă și cea tipărită sînt modificări sensibile. Fragmentul este o primă redactare a capitolului I din roman, *Intorsătura*, căruia i s-au mai adăugat patru file din capitolul următor, *Vălmășagul*. Publicat de noi în cadrul volumului 9, ca o anexă la capitolul *Confluențe*, fragmentul îngăduie cititorilor interesați să surprindă caracterul modificărilor.[2] Tot acolo s-au mai publicat și alte cinci fragmente, mai vechi, de introducere în roman.[3]

După aceste încercări, autorul se lasă furat de o nouă variantă, care îl reține la masa de scris 40 de zile (între 1 mart.-27 iun. 1927, pentru a o abandona, cum aminteam, și pe aceasta.[4] Comparația cu manuscrisul integral al romanului reflectă aceeași revenire pe paginile scrise anterior. Iată cum evoluează, în noile manuscrise, începutul de roman:

Varianta abandonată	*Manuscrisul integral*
„Capitolul 1 Întorsătura 1 Într-un grup de bărbați trona, blondă și fericită, d-na Emilia Cornoiu. Mai fericită ar fi fost dacă măcar vreunul i-ar fi făcut și puțină curte." [*Arh. L.R., I ms. 3 a*, f. 1]	„Capitolul 1 Întorsătura 1 — Uf, m-ați amețit cu atîta politică! izbucni d-na Emilia Cornoiu într-un grup de bărbați, așteptînd începerea ceremoniei. Parcă n-am fi la logodna Cocuții..." [f. 1]

După șase introduceri posibile, ne-am aștepta ca, în sfîrșit, autorul să opteze pentru ultima expresie, pentru manuscrisul integral predat tipografiei.[5] Compararea textelor ne demonstrează contrariul, că Rebreanu a continuat cu aceeași febrilitate travaliul pe șpalturile venite din tipografie, ajungînd la o expresie stilistică diferită, pe cît de apropiată ca sens de cele anterioare. Această continuă refacere a textului nu este însă subordonată, în exclusivitate, plasticizării expresiei artistice, înțeleasă în sens restrictiv, ci și nevoii de concentrare a acțiunii, de îndepărtare a unor fragmente dăunătoare tensiunii dramatice a romanului, ritmului cărții. Cum pe plan administrativ-editorial parcurgem o etapă în care interesul pentru aparatul de variante scade vertiginos, nu adăugăm noi exemplificări. Considerăm că cititorii avizați vor putea

[2] *Ibid.*, secțiunea *Addenda*, p. 669—720.
[3] *Ibid.*, p. 659—669.
[4] Cf. *ibid.*, p. 624—626.
[5] El se află în posesia Puiei Florica Rebreanu-Vasilescu.

trage singuri concluziile ce se impun în privința limbii literare a lui Liviu Rebreanu, din confruntarea variantei de roman, publicată în *Addenda* volumului 9, cu forma definitivă a operei, tipărită în volumul de față.

Pentru lărgirea cadrului, în cîmpul cercetării se pot include și alte variante, de tipul celor transcrise de noi tot în *Addenda* volumului 9[6]. Ele conțin texte îndepărtate și înlocuite apoi de Rebreanu în manuscrisul definitiv: f. 5, 7, 39, 40, 110, 111, 112, 113 (trei redactări ale aceleiași file), 114, 163, 169, 339—340).

În procesul de definitivare a textului pentru tipar, manuscrisul integral al romanului s-a dovedit a fi unul din instrumentele esențiale ale muncii noastre, îngăduindu-ne să răspundem la zecile de întrebări ridicate de lectura cărții din 1938. Fără el, n-am fi putut corecta lecțiuni greșite ale tipografului, să completăm un rînd sărit la linotip sau să îndepărtăm repetarea altora, cu același conținut, dar plasate în alt context. Un exemplu:

Ediția 1938	*Ediția 1981*
„Oficiosul guvernului căută timid să minimalizeze afacerea; o singură replică *României*. Noul mare păzitor al dreptății și anunțarea altora, fu suficientă să înăbușe orice veleități de mușamalizare" (p. 299).	„Oficiosul guvernului căută timid să minimalizeze afacerea; o singură replică a *României* cu înșirarea dovezilor publicate și anunțarea altora, fu suficientă să înăbușe orice veleitate de mușamalizare" (p. 184).

Cuvintele: *„României. Noul mare păzitor al dreptății"* se repetă mecanic, pe aceeași pagină, în ediția din 1938; ele au fost înlocuite, în ediția noastră, cu fragmentul: *„a României cu înșirarea dovezilor publicate"*, preluat din manuscrisul romanului (f. 168).

Al doilea prag în sistemul variantelor, necesar la rîndul lui pentru definitivarea textului pentru tipar, îl constituie fragmentele publicate în periodice. Din evidențele de care dispunem, în revistele literare se publică fragmente la sfîrșitul anului 1937 și începutul lui 1938. Colaborări ulterioare, de același gen, sînt evitate de scriitor, mult prea concentrat asupra:

a) terminării romanului și

b) efectuării corecturilor pe șpalturi (care, dacă s-ar fi păstrat, ar fi avut rolul „textului de bază, definitiv").

[6] Cf. *Opere*, vol. 9, f. 721—733. Ele se află la B.A.R., *Arh. L.R., I ms. 3 a*, f. 139, 125, 92, 93, 91, 70, 71, 72, 137, 134, 73, 74, 138, 117, 95, 96.

Fragmente de roman publicate în periodice :

Întorsătura, în *Revista Fundațiilor Regale*, IV, nr. 11, nov. 1937, p. 243—264 ;

Pahonțu, în *Revista Fundațiilor Regale*, IV, nr. 12, dec. 1937, p. 486—501 ;

Tatiana, în *Cronica*, I, nr. 7, 25 dec. 1937, p. 5 ;

Gorila (fragment), în *Decembrie*, I, nr. 5—6, 29 ian. 1938, p. 3 ;

Încarcerea, în *Viața românească*, XXX, nr. 6, iun. 1938, p. 3—12.

Din punct de vedere stilistic, fragmentele încredințate revistelor se apropie mai mult de versiunea autografă a romanului și mai puțin de forma lui finală. Concludente sînt îndeosebi fragmentele publicate în *Revista Fundațiilor Regale.*

Rămîne de clarificat o ultimă categorie de „variante", desprinse din caietele de creație ale scriitorului. După cum se știe, cazul specific al romanului *Gorila* ne-a determinat să argumentăm punctul de vedere potrivit căruia, în faza inițială, opera s-a aflat la confluența altor lucrări. Exemplificările și trimiterile la caietele altor romane, făcute de noi în cadrul volumului precedent [7], precum și documentele publicate în continuarea comentariilor pe această temă întregesc informația cercetătorului cu privire la variantele *Gorilei.* Nu intenționăm să repetăm concluziile trase ci doar să subliniem ideea că geneza romanului își sporește paginile dacă se vor reciti caietele unor opere ca *Răscoala* și *Jar.* Conflictul avut în viața reală de Rebreanu cu Nichifor Crainic sau cu Pamfil Șeicaru îl sensibilizează în așa măsură încît, la început, el a fost tentat să acorde întîietate operei inspirate din viața politică românească. Mărturisirile lui, răspunsuri la numeroase interviuri [8] luate încă din 1931, atestă pe deplin afirmația de mai sus. Ulterior, lumea „gorilei" a contaminat proiectele altor cărți (și invers). Așa se explică de ce în caietele romanului *Răscoala* întîlnim asemenea însemnări :

„Nichifor Crainic — seminarist din Amara, părinții lui și el." [9]

„Între țărani tatăl lui Nichifor Dobre care vrea să se mute la București ca să ajute pe fiul său." (Capitolul III, *Flămînzi)* [10]

„A venit acasă în vacanță seminaristul Nichifor Dobre de la București." (Capitolul IV, *Luminile)* [11]

---

[7] Vezi *Opere*, vol. 9, capitolul *Confluențe*, p. 573—631.
[8] Vezi *Alte referințe critice*, p. 472.
[9] *Arh. L.R., I ms. 1 c.* f. 5 (vezi *Opere*, vol. 8, p. 626).
[10] *Ibid.*, f. 21 (vezi *Opere*, vol. 8, p. 627).
[11] *Ibid.*, f. 26 (idem).

„Titu cu Nichifor [...] Fiind vorba despre țărani, Titu singur îi apără în mijlocul ciocoilor. Nichifor se leapădă onctuos." [12]

„Titu conduce pe Belciug. Se mută de la d-na Alexandrescu. Debutul literar. Prietenia cu Nichifor Dobre." (Capitolul *Muncile)* [13]

Ultima notație ne reactivează legătura din cadrul aceluiași ciclu : *Ion*, *Răscoala* și *Gorila.*

Întrepătrunderile sînt mult mai numeroase, angajînd și alte personaje cunoscute. Iată un alt exemplu din caietele *Răscoalei*, cu ecouri în lumea personajelor din *Gorila :* „Titu deflorează pe Niculina" [14].

S-ar zice că, prin 1930—1931, făcînd proiectele romanului *Răscoala*, Rebreanu încă nu se dumerise unde și cum își va „plăti datoriile" față de Crainic și Șeicaru. Spre sfîrșit, transferă conflictul amintit în paginile unei noi cărți. Din nou, caietele romanului *Jar* îmbogățesc protogeneza *Gorilei.* Proiectele comune se află în *Arh. L. R., II ms. 6, I ms. 4 b, I ms. 4 a.* Recitind aceste caiete, avem uneori impresia că ne găsim în fața unui roman-unic, cu o respirație mai profundă. [15]

În variantele celor două romane *(Jar* și *Gorila)*, protagoniștii cunosc ipostaze inedite, pornite, uneori, de la simple contaminări onomastice : *Pamfil Șeicaru* devine *Pantelimon Răcaru*, pentru ca apoi, în vecinătatea lui *Nichifor Crainic*, să se transforme în *Nichifor Prundaru* [16].

După ce în presă Pamfil Șeicaru l-a acuzat pe Rebreanu (direct și prin acoliții de la *Curentul)* de hoție, de trădare etc., prima tentație a romancierului a fost să-i răspundă cu aceeași monedă. Exemplu :

„Asupra celor de la *Fulgerul* circulă diferite legende, mai toate injurioase, care însă le ridică enorm prestigiul în ochii colegilor și ai cititorilor. Despre Răcaru că are 40 mil[ioane] în Elveția, că a șantajat pe atîția, că a furat inele de la ofițeri nemți căzuți etc." [17]

Intenția polemică este evidentă. Iată schița de portret a celor doi ziariști în caleidoscopul variantelor :

„Talaleu Ionescu-Răcaru, 45 ani, mijlociu, murdar, parcă niciodată nu s-ar spăla. Dinții glodoși. Mustața neagră ciufulită. Pare veșnic nepieptănat. Roade unghiile. Îmbrăcat în veston negru veșnic boțit, murdar, cu fire și fulgi. Pălărie cu boruri mari, cravată-lavalieră." [18]

---

[12] Idem.
[13] *Ibid.*, f. 30 (vezi *Opere*, vol. 8, p. 629).
[14] *Ibid.*, f. 29 (vezi *Opere*, vol. 8, p. 628).
[15] Cf. *Opere*, vol. 9, *Geneza romanului „Jar"* p. 447—461, și *Variante (Jar)*, p. 471—526 (îndeosebi p. 473—481, 483—484, 487, 489, 490—496).
[16] Cf. *Arh. L.R. II, ms. 6*, f. 1.
[17] *Ibid*, f. 2.
[18] *Arh. L.R., I ms. 4b*, f. 21.

„Ilarie Prundaru, 50 ani, inspector general, literat, premiul național, poet, autor dramatic, eseist. Însurat a treia oară cu o rusoaică. Eseuri subt formă de scrisori, publicate în *Dimineața*, către un tînăr imaginar. Sîrb de origină, — un sat lîngă București — a devenit supraestet. Planuri de organizare a artelor în care el să fie capul. A lingușit întîi pe toți și pe urmă i-a înjurat pe toți, cînd a crezut că a ajuns. După orice înjurătură, declamă mîndru: Eu sînt invulnerabil... Cea mai mică critică în ziare îl exasperează." [19]

Chiar structura de organizare a romanului, plănuit înainte de 1933, amintește mai mult de *Gorila* și mai puțin de *Majorul iluziilor* (sau *Jar*, cum se va intitula mai tîrziu). [20]

Legăturile sînt, repetăm, mult mai numeroase și reconsultarea aparatului critic alcătuit la *Răscoala* și *Jar*, în cadrul ediției noastre de opere, poate îmbogăți informația. Același lucru despre numeroasele documente publicate în volumul precedent, referitoare la confluențele romanului *Gorila*. Se impune însă o precizare. Deliberat, în volumul 9 de *Opere*, nu am inclus și unele proiecte (variante genetice cu caracter arhitectonic, de situații și replici) mai apropiate de forma definitivă a romanului. Între ele, și o structură de roman în care capitolul „Frații de cruce" nici nu exista. Tipărirea integrală a operei ne prilejuiește și publicarea acestora. Caracterul unor însemnări ne îndeamnă pe-a locuri să medităm la substratul antilegionar al cărții. Iată, de pildă, două replici din exercițiile de dialog:

„Crezi că numai avînd [în] posesie tirania ești român?" [21], sau: „Ceea ce faci e o crimă; nu ideea, ci metoda! Crimă în contra celor mulți umili din care te-ai ridicat pentru ca prin tine în loc să li se facă dreptate li se făuresc alte lanțuri pentru o robie și mai crîncenă." [22]

Nu este de neglijat nici „prelungirea *Răscoalei*" în proiectele noului roman. O precizare ca „Grigore Iuga a murit în război, fiul lui (are 18 ani) și e gardist" [23], ne obligă să circumscriem și mai bine, din punct de vedere social, lumea „arhanghelilor".

Revederea acestor eboșe și compararea cu maldărul de documente care le-a precedat, ne îngăduie să înțelegem, odată în plus, afirmația scriitorului la apariția cărții:

[19] *Ibid.*, f. 8.
[20] *Ibid.*, f. 3 (vezi Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. 9, *Variante — „Jar"*, p. 477).
[21-23] *Arh. L.R., I ms. 3 a.*

„E adevărat că evenimente m-au ajuns din urmă într-atîta, încît s-ar putea spune — de cei care nu știu de cîtă vreme lucrez la această carte — că e vorba de un roman de actualitate, de un roman cu «cheie»." [24]

Toate documentele pe care le publicăm mai jos se află la B.A.R., în *Arh. L. R., I ms. 3 a* (mapă din care au fost publicate multe alte documente, în volumul 9 de *Opere*).

Capitolul I [f. 97] [25]

*

Vălmășagul

Virginia devine geloasă și, vrînd să-l atașeze, mai mult îl depărtează.

Schimbarea guvernului. Pahonțu deputat. Rotaru nu e ministru. Nunta lui Teofil. Tinerii. Cel cu Mihai Viteazul. Belcineanu.

⟨1. Masă cu Dolinescu-Viteazul și căderea guvernului.

2. Crăciunul la Cumpănașu.

3. Pahonțu — deputat. — Rotaru nu e ministru.⟩ [26]

1. Revelionul la Cumpănașu — prezenți familiile Cumpănașu, Titu Herdelea, Pahonțu, băieții, Udrea, Teofil cu logodnica și Gafina.

2. Căderea guvernului. Alegeri. Pahonțu deputat. Rotaru nu e ministru. Pentru că a[u] venit la putere două partide.

3. Nunta lui Teofil: se pune la cale gazeta lui Pahonțu.

*

⟨Virginia se agață de el, începe să-și facă toalete, iese cu el, îl așteaptă noaptea, îl întreabă unde a fost, îl urmărește.⟩ [27]

⟨pulverizarea partidelor comunitatea românească românul eroic.⟩ [28] [f. 122] [29]

[24] Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.
[25] Filă izolată, filigranată: „Extra Strong — Cartea Românească", scrisă cu cerneală. Pe verso adăugat cu creion maron: „Gloanțele".
[26] Anulat la reluarea textului.
[27] Adăugat, în diagonală, în stînga filei; restul însemnărilor cu creionul.
[28] Adăugat cu cerneală, jos, în partea dreaptă a filei.
[29] Filă izolată, nefiligranată. Pe verso, un triunghi, socoteli și notația: „Pahonțu — Rotaru trecerea".

III

Gazeta [30]

Lansarea ziarului. Rotaru ministru de stat. Creşterea lui Pahonţu. Eleganţa. Temerile Virginiei. Femeile. [f. 98.] [31]

IV

Treptele

Alt guvern. Rotaru nu se mai alege. Pahonţu deputat guv[ernamental]. Încurcătura cu artista. Scandalul. Coca [32] are amant. [f. 99] [33]

V

Despărţirea [34]

Teofil se desparte de Coca. Rotaru de artistă. Pahonţu de nevastă. Tinerii se despart de Rotaru. — Sfîrşitul: Pahonţu cu Ionescu o iau fiecare în altă parte; fiindcă vine Belcineanu la putere, duşman al tinerilor pe care Rotaru îi susţine.

Utalea se desparte de Babila. [f. 100] [35]

VI

Iubirea [36] Patima ? Furtuna ; Vijelia

Tinerii pornesc lupta contra Belcineanu. Pahonţu şi Florica.

Alegerea de deputat, parţial, la Făgăraş. *Candidează Belcineanu şi Udrea, nouă români.* Schingiuirea tinerilor etc. [f. 101] [37]

VII

Prigoana

În Cameră un deputat numeşte gorile pe tineri. [f. 102] [38]

VIII

Gloanţele

Titu Herdelea scrie, după moartea lui Pahonţu, articol fulgerător contra tinerelor gorile etc. [f. 103] [39]

[30] Titlul (capitolul) nu va fi păstrat în forma definitivă a romanului din pricina concentrării materiei.
[31] Filă izolată, nefiligranată (creion negru).
[32] Nume aflat în planuri de creaţie şi în manuscrisul romanului. În versiunea definitivă: „Corina".
[33] Filă izolată, nefiligranată (creion negru).
[34] În structura definitivă a romanului, există un capitol (VI): *Despărţiri.* Tot acolo, capitolul V se intitulează *Fraţii de cruce* — capitol inexistent în arhitectura acestui proiect.
[35] Filă izolată, nefiligranată (creion negru).
[36] Titlu inexistent în structura definitivă a capitolelor; la fel titlurile propuse ca variante, menţionate pe acelaşi rînd.
[37] Filă izolată, nefiligranată (creion negru).
[38-39] Idem.

IX

Osînda

Procesul. Titu plînge şi cere iertare. Logodna Livia [40] cu Ionescu Ion. [f. 104] [41]

*

Zorile [42] [f. 105] [43]

*

Interval

Discuţii în jurul ziarului: bani nemţeşti, ⟨comunişti, ovrei, guvernul, industriaşi⟩ [44].

S-a aflat de împrumutul cu ipotecă prin Goldstein — paravan; guvernul i-a dat prin Rotaru care i-e prieten.

Barbu Dolinescu

Barbu

Barbu:

Pahonţu are moralitate exterioară, îi lipseşte cea interioară şi de aceea trebuie să cadă.

⟨Titu Herdelea deputat⟩ [45]

În sîngele nostru e România de ieri, în lupta noastră e România de azi şi-n sămînţa ce-o împroşcăm e România de mîine!

⟨O singură religie: tinereţea; singur ideal: mîntuirea ţării!⟩ [46]

Vizita la ziar!

⟨Barbu Dolinescu⟩ [47] [f. 134] [48]

P.[ahonţu] n-a avut caracter — crima lui. Dar în ţara noastră caracteru[l] e aşa de rar că ţara ar rămîne depopulată dacă am suprima pe toţi cei fără caracter. [...] *

[40] În versiunea definitivă a romanului: „Cintia".
[41] Filă izolată, nefiligranată (creion negru).
[42] Capitol inexistent în forma definitivă a romanului, editat într-o versiune cu nouă capitole.
[43] Filă izolată, filigranată: „Extra Strong — Cartea Românească" (creion maron).
[44] Teme care urmau să fie tratate în paginile ziarului.
[45] Adăugat cu creionul negru.
[46] Asemenea notaţii tind să fixeze profilul „fraţilor de cruce" în paginile romanului. În acelaşi sens, autorul a mai adăugat ulterior o notaţie marginală: „Dolinescu / contra jidanilor, politicianilor şi tîlharilor / program în 10 puncte".
[47] Scris pe diagonală, se pare după fixarea definitivă a numelui.
[48] Filă izolată, nefiligranată (cerneală, cu excepţia adnotărilor în creion amintite). Pe verso, începutul filei 113 din manuscrisul romanului

La noi sînt cel puțin tot atîția oameni de caracter (eu cred infinit mai mulți) și totuși nimeni nu s-ar gîndi la astfel de fapte, la suprimarea adversarului sau trădătorului. Noi nu facem judecată în proprie cauză. [f. 120] [49]

Interval [50] — 1. Lansarea ziarului, vizita tinerilor.
2. Belcineanu — ruperea.
3. Amanta de la revistă — Teofil.
4. Dolinescu despre arhangheli
5. Rotaru ministrul justiției
6. Căderea guvernului
Gazetarul evreu cu Pahonțu

Arhanghelii [51] — 1. Belcineanu interne, Teofil se desparte de el și nevastă.
2. Mișcarea arhanghelilor și guvernul.
Falanga.

Despărțiri [52]

Dolinescu pălmuiește în redacție pe Pahonțu și e bătut grav de personal

*

Eu nu-s [...] * și nici milog. Spune d-nei că-mi pare foarte rău dar eu nu alerg după nimeni și nici nu aștept pe nimeni. Cînd sînt poftit înțeleg să fiu.

— Politica voastră.
— De ce a noastră?
— Fiindcă ești în ea și tu.
[f. 120 v.] [53]

*

Frații [54] Belcineanu face curte d-nei Utalea; Pactul Pahonțu-Belcineanu.

Despărțire [55] — Pahonțu se desparte de Virginia; Teofil de Coca; Rotaru de actriță; Utalea de Babila.

Prigoana [56] Altercația Pahonțu-Dolinescu; Campania contra fraților.

Gloanțele [57] D-na Belcineanu dă divorț care merge repede încît la proces e divorțată.

Zorile — Belcineanu se va însura cu Babila. [58] [f. 138] [59]

⟨Nu poate face politică cine nu crede adînc, cu fanatism. Schimbătorii de partide și de programe sînt oportuniști pe care-i poți cumpăra oricînd cu un blid de linte. Omul politic adevărat nu-și schimbă crezul politic precum nu-și schimbă pe D-zeu. Credința mută munții din loc în loc. Credința e dogmă și trebuie primită fără discuție. Unde începe discuția încetează credința și mai ales puterea ei. Credința discutată nu mai mută munții din loc. O credință politică susținută cu adevărat fanatism nu se poate să nu se impună, să nu cîștige aderenți și să nu învingă. Cînd crezi adevărat, toate se colorează în forma credinței tale, crezul întreg este ireproșabil și infailibil. Nimeni nu-ți poate sta în față, și nici [face] obiecții. Pentru o credință mori fericit oricînd.⟩ [60]

*

⟨Nu-mi trebuie obiectivitate și echitate. Astea sînt atributele lașității. Eu am dreptate și cine zice ca mine cere la fel; restul sînt dușmani și-i tratez ca atare.⟩ [61]

*

⟨Grigore Iuga a murit în război; fiul lui [are] 18 ani și e gardist.⟩ [62] [f. 118] [63]

(abandonată) precum și o listă de scriitori, documente tipărite de noi în *Opere*, vol. 9, p. 728 (vezi acolo și nota 104).

[49] Inițial, fila se deschidea cu un fragment de proză (începutul f. 128 din manuscrisul romanului: „După o lună de apariție" și o notare lapidară: „Linia românească). După notițele de mai sus (creion negru), adăugat de L.R. cu creion roșu: „așa nu se face".

[50] In roman capitolul IV.

[51] In roman, *Frații de cruce*, capitolul V.

[52] În roman, capitolul VI.

[53] Filă izolată, filigranată: „Original Bristol-paper" (cerneală). Pe aceeași filă, notate cu creionul: „autoritate / ordine / disciplină / muncă" și „Gorilă feroce și lubrică".

[54] Ulterior, titlul a fost definitivat în *Frații de cruce* (capitolul V). Titlul, refăcut, a fost adăugat deasupra cu creion roșu.

[55] În roman, capitolul VI *(Despărțiri)*.

[56] În roman, capitolul VII.

[57] În roman, capitolul VIII.

[58] Este o primă indicație cu privire la conținutul capitolului la care, în cele din urmă, L.R. a renunțat. Prin el, arhitectura romanului respecta structura simetrică, obișnuită.

[59] Filă izolată; pe verso, începutul filei 163 din manuscrisul romanului (abandonată), tipărit în *Opere*, vol. 9, p. 730 (vezi acolo și nota 108).

[60] Într-o altă versiune, replica (notată cu cerneală) va fi atribuită lui Barbu Dolinescu.

[61] Adăugat cu creion roșu (replică a unui personaj extremist).

[62] Adăugat cu creion verde. Această legătură cu lumea personajelor din *Răscoala* va fi abandonată în versiunea definitivă a romanului *Gorila*.

[63] Filă izolată, filigranată: „Original Bank-post paper". Pe această

*

⟨Noi nu învăţăm nimic serios, solid, *gründlich*. Chiar ne batem joc de cel ce face aşa. Noi sîntem deştepţi. Deşteptăciunea e nenorocirea noastră. Pricepem imediat orice şi nu mai adîncim. Nu învăţăm nimic dar ne pricepem. Pentru noi a fost o catastrofă influenţa franceză. N-am luat ce-i bun de la francezi ci ce-i prost de exportat. Sîntem leneşi etc.⟩ [64]

*

⟨Religia tinereţii :⟩ [65]

⟨Arivismul e necesar la un popor tînăr şi fără o aristocraţie veritabilă. Prin arivism se îmbogăţesc [şi] se primenesc clasele sociale înalte. Arivistul totdeauna are calităţi, în orice caz o vitalitate superioară. E lupta pentru viaţă. România nouă are nevoie de arivişti. Ceea ce s-a şi făcut : o săritură de clasă extraordinară. Din marele rezervor ţărănesc au apărut pentru complectarea golurilor războiului şi a trecutului zeci de mii de oameni. Peste trei generaţii aceştia vor fi adevăraţi burghezi sau aristocraţi.⟩ [66] [f. 124] [67]

Sîntem într-o criză de creştere, ca toţi adolescenţii !

*

Explicaţia antiregionalismului ardelean şi basarabean

*

Aventura Valjean Puia

*

Spovedania eroului la Valjean

*

⟨In politică cel mai mare defect este să ai talent şi caracter⟩ [68]

---

filă se află şi cîteva date privind elaborarea scrierii unor fragmente de roman, între 5 şi 11 iul. 1937 (reproduse de noi în *Opere*, vol. 9, p. 624).

[64] Replica va reveni, cu modificări, în vorbirea personajelor din roman (scrisă cu creionul).

[65] Adăugat cu cerneală.

[66] Adăugat cu creion albastru ; în vecinătatea titlului *Religia tinereţii*, notaţia ne facilitează caracterizarea unor personaje din roman.

[67] Filă izolată, filigrantată : „Extra Strong — Cartea Românească". Pe verso, începutul unei file din roman (vezi *Opere*, vol. 9, p. 659, precum şi nota 24).

[68] Notaţie marginală (creion negru). Va reveni in dialogul personajelor.

⟨Rotaru vechi candidat la justiţie⟩ [69]

⟨Eroul recunoaşte că se schimbă radical ca şi viaţa-n mers, fiindcă e spirit dinamic. Numai boul e consecvent. Acum zece ani era fanatic umanitarist — după război. Azi e pentru regim autoritar naţional.⟩ [70]

⟨D-na Cornoiu spune îndată d-nei Rotaru despre legătura cu Puia⟩ [71] [f. 123] [72]

*

⟨Deşi logodna fixată la 5, logodnicii invită pe naşi la 6, iar ei vin la 7 şi se face la 8 fără popă⟩ [73]

⟨— Pentru ce în diplomaţia română toţi sînt greci sau bulgari ca nume ? Incît face impresia că românii sînt neapărat greci ?⟩ [74]

⟨Poezia iubirii a dispărut la generaţia actuală. Ei încep unde sfîrşeşte amorul. In amor preliminariile sînt plăcute şi poetice. Actul nu mai e poezie, ci proză. Odinioară nici prin aluzie nu se spunea ceea ce acum se face la prima vedere. „Spune-mi unde, cînd şi cît ?" vorba cîntecului — asta e poezia iubirii actuale.⟩ [75] [f. 107] [76]

Prigoana [77]

1. Dolinescu — Teofil
2. Surprinderea la d-na Teleman
3. Cristiana la Pahonţu — articolul
4. Scandal Pahonţu-Dolinescu
5. Alegerea de la Făgăraş cu prigonirea

Gloanţele [78]

1. Ionescu legămîntul pedepsirii trădătorului
2. Cristiana merge la Pahonţu cu vestea cea bună

[69-70] Notaţii marginale.

[71] Adăugat cu creion verde.

[72] Filă izolată, filigranată : „Extra Strong — Cartea Românească". Insemnările de creaţie, în fond sugestii pentru dialog, au fost scrise pe o filă de manuscris (abandonată). Vezi *Opere*, vol. 9, p. 659 şi nota 23.

[73] Adăugat cu creion verde.

[74-75] Schiţe de dialog ; prima replică este scrisă cu creion mov ; a doua cu cerneală.

[76] Filă izolată, filigranată : „Extra Strong — Cartea Românească". Pe aceeaşi filă, fragment din capitolul I, publicat în *Opere*, vol. 9, p. 663 (vezi acolo şi nota 27).

[77] In roman va deveni capitolul VII.

[78] In roman va deveni capitolul VIII.

3. Ieșirea Cristiana. Dialog cu Ionescu. Gloanțele

4. Moartea [lui] Pahonțu. Reacțiunea Titu. La Cameră. Ionescu s-a predat.

⟨aduce moravuri de gorilă în politica rom.[ânească]⟩ [79]

5. Instrucția

Spovedanii [80] [f. 94 v.] [81]

Teofil — politica
Virginia
Belcineanu
d-na Belcineanu
Întoarcerea 49
Vălmășagul 90
Treptele 125
Interval 150
Frații de cruce 180
Despărțiri 215
Prigoana 250
Gloanțele 285
Ispășirea 325
Zorile [82]

— Ceea ce faci e o crimă; nu ideea, ci metoda! Crimă în contra celor mulți umili din care te-ai ridicat pentru ca prin tine, în loc să li se facă dreptate, li se făuresc alte lanțuri pentru o robie și mai crîncenă.

— Eu sînt pe linie românească...

— Eu nu sînt?... Crezi că a fi pe linie românească înseamnă negreșit a lupta pentru tirania cîtorva asupra celor mulți? Și nici măcar acei cîțiva nu sînt cei aleși.

---

[79] Adăugat pe verticală (stînga filei), caracterizare privind acțiunea „fraților de cruce".

[80] În roman va deveni capitolul IX, ultimul.

[81] Filă izolată, filigranată: „Bristol-paper" (cerneală). Pe aceeași filă socoteli. Pe verso, începutul unei file de manuscris (abandonată), citim: „Capitolul VII / *Prigoana* / 1", iar apoi cu creionul roșu: „Benadore, Lerida" și diverse calcule.

[82] Cu excepția acestui capitol, celelalte vor dobîndi locul programat în structura romanului. O singură modificare: Capitolul IX *(Ispășirea)* se va intitula: *Spovedanii*.

— Crezi că numai avînd [în] posesie tirania ești român? [83]

— Apologia violenței n-am făcut-o dar voi face-o, cred în ea. Violența e selecția electivă, principiul vieții de progres, spre deosebire de [84]

*

Politica și iubirea — cele două vehicole [f. 137] [85]

[83-84] Notații marginale.

[85] Filă izolată. Pe verso, începutul filei 113 din manuscris (abandonată), publicată în *Opere*, vol. 9, p. 727 (vezi acolo și nota 103). De reținut că pe aceeași filă se află o notație criptică, din care, la prima vedere, reținem datări între 1933—1944. O reproducem ca atare:
„1933 = 7
1934 = [8]
1935 = 9
1936 = 1
1937 = 2
1938 = 3
1939 = 4
1940 = 5
1941 = 6
1942 = 7
1943 = 8
[19]44 = 9". Cifre fatidice? La ele s-a ajuns prin următorul calcul:
1933 (1 + 9 + 3 + 3 = *16*) sau (1 + 6) = 7
1934 (1 + 9 + 3 + 4 = *17*) „ (1 + 7) = [8]
1935 (1 + 9 + 3 + 5 = *18*) „ (1 + 8) = 9
1936 (1 + 9 + 3 + 6 = *19*) „ (1 + 9) = 1 **rezultat din:** (1 + 9 = 10) de unde (1 + 0 = 1)
1937 (1 + 9 + 3 + 7 = *20*) „ (2 + 0) = 2
1938 (1 + 9 + 3 + 8 = *21*) „ (2 + 1) = 3
1939 (1 + 9 + 3 + 9 = *22*) „ (2 + 2) = 4
1940 (1 + 9 + 4 + 0 = *14*) „ (1 + 4) = 5
1941 (1 + 9 + 4 + 1 = *15*) „ (1 + 5) = 6
1942 (1 + 9 + 4 + 2 = *16*) „ (1 + 6) = 7
1943 (1 + 9 + 4 + 3 = *17*) „ (1 + 7) = 8
[19]44 (1 + 9 + 4 + 4 = *18*) sau (1 + 8) = 9.

III. REFERINȚE CRITICE

POMPILIU CONSTANTINESCU, *Liviu Rebreanu: „Gorila", vol. I, II (roman), Editura „Universala"*, în *Vremea*, XI, nr. 543, 26 iun. 1938 (Cronica literară); republicat în vol. *Scrieri*, vol. 4, Editura Minerva, 1970, p. 487—492.

Dacă ne-ar antrena jocul atît de iubit regretatului Thibaudet, al clasificărilor, în peisagiul destul de variat astăzi al romanului național, n-am găsi o mai bună încadrare a operei d-lui Rebreanu decît aceea de romancier al energiei. O clasificare nu este, desigur, numai un gust formal și oarecum didactic, ci rezultatul unei intuiții scoasă din structura unui scriitor. D-l Liviu Rebreanu este structural un creator de energie, un evocator de voință epică; universul ficțiunilor sale încheagă un adevărat spectacol de forțe devoratoare. Fie că ne referim la figura într-un fel clasică a țăranului Ion, fie că ne amintim de drama voinții lui Apostol Bologa, fie că ne recapitulăm năprasnica voință colectivă din *Răscoala* sau revedem destinul de martir al „Crăișorului" — ne limpezim o viziune unitară a omului, mînat de instincte dominatoare. Și chiar atunci cînd s-ar părea că ne aflăm într-o zonă de fantastic, precum în *Adam și Eva*, sau în ascunzișurile patologiei, ca în *Ciuleandra*, sau în cadrele vieții burgheze, ca în romanul *Jar*, unde un comun egoist ca Dandu dezlănțuie o tragedie în sufletul unei femei neexperimentate, aceeași viziune epică ne călăuzește. Ceea ce se cheamă realismul d-lui Rebreanu purcede nu dintr-o formulă literară, ci dintr-o bine definită concepție despre om.

N-am exagera, poate, spunînd că ne aflăm în fața unei adevărate concepții materialiste, aplicată vieții spirituale. Dorința de a poseda pămînt, avere, fericire, echilibru interior, ca în obsesia lui Apostol Bologa, dreptate în *Crăișorul*, împrospătare de vitalitate, cum aspiră Puiu Faranga, prin căsătoria cu Mădălina, sau simple senzații erotice, cum vînează Dandu, ne duce la un fel de arborescență a „voinții de putere" ca axă a existenții. Imagine care ne explică suficient forța epică a scriitorului și situația de prim plan a d-lui Rebreanu în romanul contemporan.

Fixînd viziunea sa în limitele unei concepții materialiste a omului, nu înțelegem decît să precizăm, caracterizînd, o modalitate de intuiție. D-l Rebreanu reduce pe om la instinctele lui fundamentale, foamea și iubirea, ca forme ale împlinirii personalității. Drept este însă că aceste instincte depășesc un nivel comun, nivelul necesității imediate, al expresiei elementare de-a trăi, devenind adevărate axe morale, aș îndrăzni să spun, proiecții metafizice ale voinții de putere. Nivel care se explică prin destinul tragic al tuturor eroilor săi, cu minime excepții, consumați prin însuși paroxismul la care ajunge energia lor, care nu cunoaște frîna și nici granițele dintre bine și rău.

Pe cît știm, d-l Rebreanu n-a teoretizat niciodată asupra artei sale, nici în feluritele convorbiri literare, nici în cuprinsul romanelor sale. E un motiv mai mult să credem că punctul său de vedere contemplativ este atît de organic, atît de natural. Dacă putem surprinde vreo indicație reflectată, în opera sa, ea constă în voința de a-și împrospăta, cu fiecare volum, cadrul și datele materiale. De la viața complexă a satului lui *Ion* și aceea a micii burghezii provinciale la atmosfera de război din *Pădurea spînzuraților*, de-aci la retrospecțiunea istorică din *Crăișorul*, apoi la variatele decoruri din *Adam și Eva*, la momentul dionisiac dintr-un sat argeșean, din *Ciuleandra*, la psihoza colectivă din *Răscoala* și la mediul orășenesc din *Jar* — scriitorul a căutat aceeași unitate a omului în împrejurări și incidente felurite. Într-o clasare a valorilor sale epice, discuția se poate totuși isca asupra unui singur punct; și anume, asupra celei mai proprii ambianțe sociale, în care talentul său își poate reconstitui intuiția centrală despre om fără a fi stînjenit de datele materiale, fără a fi refulat de experiența lor concretă. Este neîndoios că operele capitale ale epicei d-lui Rebreanu, în ordinea realizărilor, sunt pînă acum *Ion*, *Răscoala* și *Pădurea spînzuraților*. Problema este într-un fel asemănătoare cu a lui Caragiale, ale cărui comedii și *Momente* stau în fruntea creației lui, în timp ce drama *Năpasta*, din lumea satelor, și *O făclie de Paști* și *Păcat* sunt lipsite de conținutul concret care să le facă viabile. S-ar putea spune că, la

Caragiale, problema se complică şi cu o schimbare totală de atitudine, comediile şi *Momentele* mărturisind o viziune comică a vieţii, pe cînd unica lui dramă şi nuvelele proiectează o contemplaţie tragică. Dar celelalte nuvele, *La hanul lui Mînjoală, In vreme de război, La conac, Calul dracului, Abu-Hassan, Ion* (chiar şi *Kir Ianulea*, deşi de viziune comică) nu infirmă observaţia noastră? Nu, fiindcă în comedii şi *Momente* viaţa se creează prin limbaj, în timp ce povestirile amintite pun în evidenţă arta lui inimitabilă de *conteur*. Caragiale nu este un psiholog, un analist, şi singurele lui încercări nuvelistice (*O făclie* şi *Păcat*) fixează şi limitele mijloacelor lui artistice. Iar în *Năpasta* numai Ion nebunul se exprimă în conformitate cu firea lui de ţăran şi cu psihoza lui, pentru ceilalţi vorbind Caragiale. La d-l Rebreanu nu se pune problema limbajului, ca la dramaturgul Caragiale; se pune numai problema materialului psihic în cadrele celui social, raportul dintre intuiţie şi materialul de inspiraţie. Creator prin aglomerare de fapte, prin dinamica lor, prin analiză sau povestire artistică, d-l Rebreanu este legat în mod concret de material, şi intuiţia sa creşte din stăpînirea lui suverană. De aceea *Ion* şi *Răscoala* ridică în planul contemplaţiei, cu forţă şi relief, o lume specifică, individualităţi clar conturate, într-o atmosferă de nedezminţit autentic; de aceea datele concrete de la care a pornit scriitorul se sublimează în ficţiune, se purifică în experienţa spiritului.

Romanul *Gorila* era aşteptat ca o confruntare a marelui său talent epic cu viaţa urbană, din care s-a inspirat incidental, şi nu în cele mai expresive opere ale sale. Schematic, ne regăsim în cadrele aceleiaşi viziuni despre om, şi este vizibilă voinţa scriitorului de a avea echivalentul urban al lui Ion în figura de arivist a gazetarului Pahonţu. Inteligent, ambiţios, lipsit de scrupule, individualist neînfrînat, voind să-şi completeze ascensiunea socială cu rafinamentul dragostei, voluntar şi versatil în slujba „voinţii de putere", Pahonţu păstrează, în liniile lui generale, întreaga schemă psihologică a ţăranului Ion. Ceea ce ne jenează, în *Gorila*, şi ne turbură ficţiunea şi judecata limpede, este tonul şi materialul de cronică al romanului. Eforturile noastre de a ne sustrage realităţii, de a refuza să identificăm personagiul central cu un model real sunt, pînă la sfîrşit, înfrînte. S-ar putea spune că e la mijloc o simplă sugestie, un obicei rău moştenit din lotul atît de gros al romanelor noastre sociale, cu material contemporan. D-l Rebreanu nu satirizează (să fie totuşi impresia mereu valabilă?), dar mai ales nu moralizează; iată un punct de deosebire între *Gorila* şi mai toate romanele din viaţa politică şi a presei bucureştene. Dar faptele înseşi,

invenţia — cum se spune cu un cuvînt demodat în critică — ne coboară de pe planul ficţiunii în cel al realităţii. Nu cădem exclusiv în pamfletul şi povestirea cu cheie a lui Stere, de pildă, din ultimele lui romane, şi nici nu ne mişcăm între resentimente personale; dar suntem între fapte prea familiare nouă, prea prezente, între figuri vizibil reproduse, ca să nu fim stînjeniţi.

Şi cu toate acestea, desigur că pivotul *Gorilei* este Pahonţu, expresie a democraţiei noastre postbelice, simbol al invaziei îndrăzneţilor cu apetituri, într-un mediu politic inferior, imoral şi ambiţios. Pahonţu serveşte şi se serveşte de această ambianţă, triumfă şi se pierde, prin marea lui versatilitate, deşi este omul unei voinţe inflexibile, este prizonierul dorinţelor lui. Ne gîndim că şi *Le rouge et le noir* a fost prezentat ca o cronică a timpului, că şi Julien Sorel a avut un model, în seminaristul Berthet, al cărui celebru proces a fost punctul de plecare al viziunii stendhaliene. S-ar putea ca noi să n-avem perspectiva suficientă ca să transpunem în ficţiune pe Pahonţu. Dar iar să nu uităm că Stendhal, pornind de la datele romaneşti ale subiectului, le-a umplut cu o densă substanţă analistă, cu un psihologism viu. D-l Rebreanu pare stendhalian întrucît manifestă o intuiţie a vieţii pe latura energiei, mijloacele sale artistice fiind ale realismului colecţionar de fapte suprapuse, din care se construiesc, prin mişcarea epică, tipurile. Ceea ce s-a numit „ideologia pasională" stendhaliană este o reluare a analismului lui Laclos şi o integrare a individului într-o conştiinţă reflectată a actelor lui extravagante. D-l Rebreanu porneşte de la observaţia faptului, de la data sensibilă, aglomerînd-o, dinamizînd-o, fără analiză. Pe Ion îl vezi în gesturile, în reacţiunile lui imediate, în sinteza lui individuală, născută din faptă. Pahonţu e schematizat, e ţinut într-un fel de penumbră a acţiunii; nu ştii chiar dacă este om de afaceri sau un ambiţios pur, care se foloseşte de nevoile celor pe care-i serveşte ca să ajungă. Conţinutul lui epic se rarefiază, diminuîndu-şi senzaţia aceea neuitată de concret în ficţiune, care ne domină în *Ion* şi *Răscoala*. Dealtfel, ceea ce se întîmplă, în bună parte, cu mai toate personagiile de prim-plan ale romanului, cu avocatul Rotaru, protectorul lui, cu Belcineanu, politicianul abil, cu Barbu Dolinescu, animatorul din culise al mişcării tineretului, cu doctor[ul] Ionescu, şeful de partid, ţinut şi mai în culise, şi chiar cu umbra romanţioasă a Elenei Belcineanu, admiratoarea şi nenorocirea fără voie a lui Pahonţu.

Cu atît mai vii, mai prezente sunt figurile profesorului ardelean Cumpănaşu, ale Cintiei, fiica lui, a lui Ion Ionescu, [prietenul] frate[ui] ei, ale amantei trecătoare a lui Pahonţu, Tatiana, şi cu deosebire a Virginiei, soţia sacrificată, pentru o ascensiune curmată în plin apogeu.

Ne-amintim că silueta lui Pahonțu apăruse sumar satirizată în *Jar*, sub numele lui Răcaru; fără îndoială că de la această indicație la personajul central din *Gorila* desfășurarea pe linie epică este surprinzătoare; iar în galeria romanului nostru social contemporan Pahonțu este totuși o figură nouă și complementul necesar al celuilalt tip, al învinsului, al „robului", așa cum l-a zugrăvit, în ultima sa cronică animată, d. Dem. Theodorescu. Cît privește Titu Herdelea, maturizat și ajuns colaborator și succesorul lui Pahonțu, se schimbă, fără să evolueze, lunecă sub ochii noștri, fără să trăiască.

Dintre romanele-fluviu ale d-lui Rebreanu, *Gorila* ni se pare o schiță pe dimensiuni de frescă; pictorul și-a adunat temele, figurile, le-a zvîrlit pe spații largi, pe proporții vaste, într-o primă elaborare fugară. Culoarea care dă viață și relief se pare însă că nu i-a ajuns, iar cînd s-a dat jos de pe schele, privind în perspectivă tabloul, au rămas mai vizibile liniile complicate ale desenului decît valorile interioare de frescă.

PERPESSICIUS, *Liviu Rebreanu: „Gorila", roman, 2 volume, ed. Universală-Alcalay, I.* În *România*, I, nr. 29, 30 iun. 1938, p. 2 și nr. 31, 2 iul. 1938, p. 2 (Mențiuni critice).

Dintre numeroasele probleme cu care ultimul roman al d-lui Liviu Rebreanu a și început să suscite, dar mai ales va continua să alimenteze curiozitatea cetitorului de obște sau dorința de pătrundere a cronicarilor literari, două mi se par fundamentale și la ele voi limita puținele rînduri ce mă văd silit a consacra unei opere de o atît de înaltă valoare: problema indicelui de actualitate și a cîte reacțiuni se leagă de dînsa și-n al doilea rînd, problema valorii de sine, a valorii, așa-zisă, estetică, în măsura în care socotim și ne este dat s-o dezbatem. Un hîtru bun de glume ar spune că, de fapt, toate s-ar putea îngloba în cea de-a doua — dar poate că numai înainte de a fi citit *Gorila*.

Pentru cetitorul de obște, ca și pentru creatorul ei, *Gorila* pune din plin această problemă a indicelui de actualitate. Orice roman social — și *Gorila* este, prin excelență, un astfel de roman — poartă în tiparul [lui] urmele și ecourile evenimentelor la cari participă. Dacă despre oricare, așadar, s-ar putea vorbi de prezența unui atare indice de actualitate, în *Gorila*, el trece pe întîiul plan al interesului, amenințînd nu o dată, să coboare, de partea sa, balanța. Stă deci în puterea noastră să restabilim echilibrul, să repunem în toate drepturile ei individualitatea creatorului și să oprim, din timp, acele infiltrațiuni lăturalnice, și cu accent de realitate identificabilă.

Aspectele vieții noastre politice au ispitit, încă de la întîiul nostru romancier, de la Nicolae Filimon. Ba, judecînd drept, predilecția aceasta urcă nu numai la *Istoria ieroglifică*, admirabilul roman politic, cu cheie, al lui Dimitrie Cantemir, dar chiar la majoritatea cronicarilor, și moldoveni și munteni, cărturari și oameni politici, în egală măsură, unii mai obiectivi, alții mai subiectivi, mergînd pe drumul acesta al reacțiunii pînă la accentele pamfletare ale unui Stoica Ludescu sau Radu din Popești. Romanul nostru a urmat și el după temperamentul cui l-a folosit, aceeași îndoită cărare a pamfletului și a cronicei obiective. Dacă Nicolae Filimon, cu toată documentarea arhivistului, care era, nu părăsește nota pamfletară, Duiliu Zamfirescu, în schimb, cu toate aptitudinile satirice, pe care le folosește în fabule sau în corespondență, se înscrie în planul dimpotrivă. Dacă d-l Dem. Teodorescu ilustrează (în mare măsură, desigur, în întîile sale romane) pamfletul politic în două din istoricile lui înfățișări, d-l Cezar Petrescu, în majoritatea romanelor sale, studiază viața politică ca element preponderent în organizarea acelei epopei ciclice, către care tinde întreaga sa operă. Și pentru a numi pe cea mai recentă, întîile două volume din *1907* acordă factorului politic, ce avea să aducă la dezastrul răscoalelor agricole, nu numai pitorescul unor concluzive ficțiuni dar și importanța unui adevărat studiu științific.

Împlîntat în inima realităților contemporane, d-l Liviu Rebreanu nu putea trece peste această mlaștină a vieții noastre sociale, care a fost politica românească, înainte de a fi așezat cîțiva piloni solizi pentru fundamentul construcției de astăzi. Incidentali în *Ion* și în *Jar*, ei sînt cu mult mai mulți în *Răscoala* unde, ca și în romanul d-lui Cezar Petrescu, politicul primează și explică întreaga decadență socială a epocii. Cei douăzeci de ani de după război, cu toate variațiile de temperatură, ale unei febre politice, mergînd uneori pînă aproape de delir, trebuiau să sugereze celui mai obiectiv dintre romancierii noștri obiectivi, ideea unei construcții în care morbul politic să fie urmărit în cele mai acute din crizele lui de creștere. D-l Liviu Rebreanu a ascultat aceste apeluri, și romanul de lungă gestație, care este *Gorila*, apare într-un moment al vieții noastre publice, în care procesul de stingere al epidemiei se urmează cu febrilitate. De aici, accentul acela de acută actualitate, despre care vorbeam și mai sus, care dă romanului d-lui Liviu Rebreanu un ciudat timbru și de roman de anticipație dar și de ficțiune ajunsă din urmă de evenimente și inundată de șivoaiele realității.

Riscuri, de bună seamă, dar riscuri pe care d-l Liviu Rebreanu le atenuează, ba chiar le suprimă, grație tocmai puternicului său dar

epic, care din realitatea înconjurătoare, chiar cînd extrage elemente de bază, le supune unei viziuni proprii și unor legi de creație, ce-i stau cu totul în putere. *Gorila*, cum a mărturisit-o însuși, în una din convorbirile sale și cum reiese din întreaga textură a romanului sintetizează, în această sugestivă metaforă, o entitate morală (sau dacă vreți imorală), am zice colectivă, acel suflet primar, în care se topesc și se reduc, ca într-o unitate, toate personalitățile, indiferent cărei fracțiuni, din această diversă organizare politică, ar fi aparținut. Se știe doar că dincolo de varietatea indefinită a manifestărilor politice, ceea ce le apropia și le împrumuta un caracter de serie, era tocmai duhul acesta primar, numai instincte, care-i stăpînea pe toți. Individualizați la suprafață și în manifestările de fațadă, în dosul paravanelor și în fundul acelor smîrcuri unde-și dezvoltau activitatea, fie că se numeau partide, fie că se numeau cluburi, unul de altul nu se deosebeau, căci aceeași le era morala, aceleași instinctele. Mai mult chiar: capacitatea de personalizare și de abrutizare a acestei gorile politice era așa de tiranică, mai bine-zis atît de devastatoare, că nivelarea nu admitea excepție și că indiferent de virtuțile fiecărui ins în parte, odată intrat în masă, individul împrumuta psihologia grupului. Niciodată nu mi s-au părut mai la locul lor cuvintele ce Sainte-Beuve [le] spunea cu privire la iezuiți: „indivizii pot să fie în general buni, ceea ce este detestabil e Corpul și spiritul de Corp". Sau citind avizata părere a abatelui Galiani, aceste rînduri nu mai puțin categorice: „Fiecare iezuit era amabil, umilit, util, în timp ce societatea în întregul ei, care de fapt era altceva, era odioasă, coruptă în morală, primejdioasă. Explice alții acest straniu fenomen; mie mi-e imposibil."

Ei bine, acest straniu fenomen, despre care vorbesc rîndurile de mai sus, alcătuiește și tema principală a romanului d-lui Liviu Rebreanu. Romancier înainte de orice, d-sa nu era ținut să explice acest straniu fenomen, dar era ținut să-l înfățișeze în datele lui cele mai convingătoare, să-l sugereze. Și d-l Liviu Rebreanu izbutește, pe calea abstractizărilor succesive, să realizeze acea entitate a gorilei politice, care terorizează societatea și o stînjenește în evoluția ei normală, care ocupă toate mințile și favorizează toate legendele ca și zmeul din basme care tiraniza ținuturile și se cuvinea împăcat cu vieți tinere. Există un climat al gorilei politice, după cum a existat un climat al răscoalei, și d-l Liviu Rebreanu posedă și curajul de a întreprinde expediții așa de dificile dar și firul conducător cu care să se petreacă toate aceste evenimente particulare, și să pătrundă în tainița cea din urmă a monstrului.

Și cum se limpezesc toate în lumina acestui talisman. Observați pe de-o parte că partidele politice, folosite în *Gorila*, au foarte vagi asemănări de titulatură cu partidele cîte au bîntuit, pînă deunăzi, țara. Partid democrat și partid radical e tot ce poate fi mai puțin consistent, în materie de doctrină politică, în împărăția *Gorilei*. Cînd avocatul Rotaru își părăsește, pentru un soi de portofoliu, partidul, el schimbă doar de fotoliu, nu și de program. E același Rotaru, om prob în particular, dar șters și pierdut în masa anonimizantă a politicienilor. Pînă și Belcineanu, dîrzul ministru de interne, a cărui viață particulară are un contur și o fizionomie individuală, cît de mult seamănă cu ceilalți. E oare altfel Dolinescu, șeful fraților de cruce? Discursurile lui au nerv și sentințele lui par gravate în aramă. Dar cine știe? Nu-i a lui această frază de atît de tulburătoare profeție: „Politicianul, ca și intelectualul, e gata oricînd să trădeze"? D-l Liviu Rebreanu a realizat în *Gorila*, din elemente purificate și generale, climatul cel mai propriu, în care va avea să evolueze ziaristul și deputatul Toma Pahonțu, victima inocentă și gratuită a devoratoarei gorile politice. Căci *Gorila* e romanul lui Toma Pahonțu și Toma Pahonțu este, cum vom dovedi în foiletonul viitor, unul din eroii de primă linie ai creațiunilor d-lui Liviu Rebreanu.

*

Stilizînd istoria politică a ultimilor douăzeci de ani, așa cum am arătat în foiletonul trecut, d-l Liviu Rebreanu a izbutit să aducă acelui pronunțat indice de actualitate, de care vorbeam, cel mai radical, dar și cel mai eficace, dintre corectivele cu putință. Operațiunea era pe cît de necesară pe atît de dificilă, însă nu mai puțin ispititoare pentru un romancier, pe care nu l-au speriat niciodată experiențele, chiar dacă uneori au depășit mijloacele sale de înfăptuire. Întrucît a fost și izbutită se poate deduce din acordul ce se realizează, esteticește vorbind, între platforma aceasta a vieții politice și eroul menit să o reprezinte și să o exprime. Căci oricît s-ar diferenția Toma Pahonțu de masa politică înconjurătoare, oricît de veleitar și cast îl năzuiește și-l durează autorul, idealistul acesta descins din tranșeele războiului și ale unei genealogii primare trebuie să sfîrșească prin a îngenunchea la picioarele gorilei politice. La început a fost Gorila, și la urmă tot ea a fost, își va fi spus Pahonțu în minutele agoniei, ale acelei scene de scurgere a vieții și de prăfuire a conștiinței, egală celor mai tari din scenele de agonie în zugrăvirea cărora d-l Liviu Rebreanu trece de maestru. Este aici în înfrîngerea aceasta surd concentrată a eroului, un

soi de lege geologică, în virtutea căreia exemplarul diferenţiat este lăsat un timp să se creadă desprins de sol şi de legăturile ce-l robesc, pentru ca în cele din urmă să fie absorbit cu şi mai multă putere. Vorbeam deunăzi de mlaştina vieţii politice, aşa cum apare ea în *Gorila*. Ei bine, este o lege, un statut, dacă voiţi, al mlaştinilor, pe care nimeni nu-l poate frînge. Mai mult chiar, cu cît parul se vrea mai hotărît şi mai apăsat, cu atît şi scufundarea e mai decisivă. Exact cazul lui Toma Pahonţu, generalisim hărţuit de îndoieli şi aspiraţii, dar evoluînd pe îngheţate lacuri mazuriene.

Toma Pahonţu, spuneam, e un erou de clasă mare, de prima linie a eroilor d-lui Liviu Rebreanu. Consecvent artei d-sale epice, d-l Liviu Rebreanu l-a înconjurat de o societate numeroasă şi diversă în care se întîlnesc reprezentanţi ai politicei, ai finanţei, ai ziaristicei, ai vieţii mondene şi casnice, fiecare cu planeta sa, mai bogat sau mai sărăcăcios redactată. Poate că simpatia unora să meargă şi pe bună dreptate, la silueta de mucenică îndurerată a Virginiei, soţia neînţeleasă şi părăsită, sau la silueta fanatică şi sumbră a studentului ucigaş, sau la schiţa de financiar tipic a lui Utalea, magnat al industriei şi al negoţului de suflete, la înţeleapta figură a profesorului Cumpănaşu, şi chiar la caricaturala şi amuzanta schemă de Xantipă a d-nei Niculina Herdelea. Toţi însă eroi de a doua, de a treia şi chiar de a treisprezecea linie (căci este în *Gorila*, ca în oricare dintre marile romane ale d-lui Liviu Rebreanu, o adevărată artă a dispunerii personagiilor în amfiteatru), toţi sînt aici pentru a înconjura, a favoriza şi a promova individualitatea lui Toma Pahonţu, eroul central al romanului. Aşa cum se petrec, dealtminteri, lucrurile şi în *Ion* şi în *Pădurea spînzuraţilor*.

Există între personagiile, oricît de diferenţiate ale romanului unui autor, o luminoasă dungă spectrală, un vădit aer de rudenie sufletească şi el se poate urmări şi la d-l Liviu Rebreanu. Toma Pahonţu e de fapt un Ion al vieţii politice şi sociale, orăşeneşti, în România deceniilor de după război, un Ion, tot atît de ahtiat de ascensiune, pe cît era acela posedat de patima stăpînirii pămîntului, însă un Ion, de constituţie mai puţin metalică, mai puţin tenace, oricît şi unul şi celălalt plătesc cu viaţa şi se prăbuşesc în acelaşi abis tarpeian, în chiar minutul victoriei lor. Plămădiţi din aceeaşi pastă originară, Ion şi Pahonţu sunt totuşi distinct individualizaţi, după locul şi timpul în care i-a aşezat autorul. Şi fiindcă sîntem la acest capitol, să adăugăm că Toma Pahonţu reprezintă o admirabilă fuziune a două din figurile proeminente ale epicei d-lui Liviu Rebreanu. In Toma Pahonţu s-au reîncarnat sufletele lui Ion al Glanetaşului şi al lui Apostol Bologa. Dacă această trecere succesivă, dintr-un tipar în altul (care a preocupat

pe autor în *Adam şi Eva*), poate fi considerată drept unul dintre principiile creatoare scumpe autorului nostru, iată ce s-ar cuveni mai departe meditat. Dar că Toma Pahonţu împrumută din vrîstele încheiate ale eroilor răpuşi, sufletul lui Ion şi pe al lui Apostol Bologa, iată un adevăr neîndoios. Voluntar ca Ion şi torturat de nelinişti ca Apostol Bologa, predestinat şi însoţit tot timpul de semne funebre, Toma Pahonţu înaintează ca şi aceia, dus de o putere mai presus de sine, către mormîntul presimţit, ce-l aşteaptă la capătul drumului.

Uciderea lui Toma Pahonţu este, fără îndoială, absurdă şi gratuită. Căci eroul *Gorilei* este cel mai puţin rău dintre răii aceştia, pe care nici o pasiune nu-i înalţă şi la care însăşi politica e doar un joc de obişnuinţe. Plebeic în toată alcătuirea lui sufletească, candoarea lui Toma Pahonţu e la nivelul ambiţiilor lui interceptate. Sunt, evident, într-însul, elemente ale acelui arivism, din care Stendhal făcuse evanghelia eroului său, dar de un transfer de clasă, aşa cum găsea Bourget că ar fi cazul pentru Julien Sorel, nu poate fi aici vorba. Şi într-aceasta mi se pare că d-l Liviu Rebreanu s-a dovedit istoricul de sigură intuiţie al societăţii româneşti contemporane. Bîlciul politic de după război, cu toată acea învălmăşire de straturi sociale, era cel mai indicat şi cel mai prielnic mediu pentru situarea lui Toma Pahonţu. A pătrunde şi a domina în această lume de o nivelatoare mediocritate n-ar fi trebuit să fie prea greu pentru un ziarist excepţional şi pentru un luptător călit în focul războiului. Nici îngrădirile nu mai erau aşa de exclusive ca pe vremuri, nici ambiţiile lui Toma Pahonţu nu erau, dealtminteri, aşa de inaccesibile. *Orgoliul de naştere* pe care Julien Sorel îl socotea *colină fortificată* între el şi d-ra de La Mole n-ar fi putut fi invocat, pe meridianul nostru geografic şi genealogic. E drept că Toma Pahonţu dorea să fie cunoscut în lumea bună şi că din ziua în care înţelege că poate rîvni la d-na Belcineanu, alt gînd mai puternic nu-l stăpîneşte. Voinţa lui de putere este de fapt o voinţă de iubire, pe care nu i-o satisface imaculata Virginie. Conjuncţia inimelor se petrece după cea mai nestînjenită coincidenţă astronomică. Suav sufleteşte, Holofernul acesta nu va fi răpus de o Cristină-Iudită, cît de un concurs de împrejurări, tot atît de absurd şi inconştient ca şi întreaga viaţă politică în mijlocul căreia evoluează. Omenesc în toate contradicţiile aparente, dictate de dorinţa lui de independenţă, Toma Pahonţu e victima unui complex de inferioritate, pe care psihologul Liviu Rebreanu l-a urmărit în toate meandrele lui. Între intransigenţa lui Dolinescu şi zig-zagurile de suprafaţă ale lui Toma Pahonţu, votăm, fără doar şi poate, pentru acesta din urmă. Pentru că sînt omeneşti, pentru că mărturisesc un suflet, care a înţeles să-şi urmeze numai

drumul său. Ideea că toţi îl socotesc subaltern şi că vor să-l folosească pentru scopurile lor (ceea ce este adevărat) iată mobilul care determină şi explică nu numai îndîrjirea lui împotriva lui Dolinescu, dar şi atîtea din reacţiunile lui morale. Cît de emoţionante sînt însă confesiunile lui Pahonţu, reeditînd în accente puternice versul lui Eminescu, *virtutea e uşoară cînd ai ce-ţi trebuieşte* (263—265)[1], cele despre intransigenţă, în explicaţia lui Dolinescu (396)[2] sau cît de motivată şi de grandioasă scena izgonirii lui Utalea, venit să-i cumpere sufletul...

Departe de noi gîndul că am fi epuizat fie şi cele două probleme ce ne propusesem, necum să fi desprins în oarecare măsură, cîteva din sugestiile nenumărate cu care te îmbie *Gorila*. Ne-ar fi plăcut, desigur, să prezentăm cîteva din scenele puternice, proprii geniului epic al autorului nostru (între altele scena doborîrei şi agoniei lui Pahonţu) sau atîtea din luminişurile psihologice ale acestui roman. Să ne mulţumim, totuşi, a închide toate dezideratele şi regretele într-o formulă ce mi se pare că ilustrează secretul şi vocaţia marilor romancieri: participarea la ficţiune. Ca în toate marile creaţiuni ale d-lui Liviu Rebreanu şi în *Gorila*, participarea cetitorului la ficţiune nu şovăieşte o clipă.

ŞERBAN CIOCULESCU, *Aspecte epice contemporane. 1. Liviu Rebreanu, „Gorila", roman în 2 vol., Editura „Universala" Alcalay, 1938.* In *Revista Fundaţiilor regale*, V, nr. 8, 1 aug. 1938, p. 408—414[3].

Noul roman al d-lui Liviu Rebreanu a fost aşteptat nu numai cu legitima curiozitate cuvenită producerilor celui mai însemnat romancier al nostru, dar şi cu o vie nerăbdare, datorită îndelungatei gestaţii a *Gorilei*. Au trecut, într-adevăr, patru ani încheiaţi de la apariţia romanului precedent al d-sale, *Jar*. În acest răstimp, numeroşi romancieri, răsăriţi de pe urma impulsului dat romanului nostru de autorul lui *Ion*, au produs cîte un roman cu periodicitate anuală, testimoniu al unui nou ritm de creaţie. D-l Liviu Rebreanu pare a nu voi să beneficieze de această nouă cadenţă cronologică; d-sa îşi elaborează operele după un ritm propriu, păstrîndu-şi-le pe şantier cît mai mult, spre a satisface instinctului său arhitectonic. Neînlesnit cu daruri naturale de

[1] În ediţia noastră = p. 163—164.
[2] În ediţia noastră = p. 245.
[3] În continuarea articolului, comentarii critice la următoarele opere: G. Călinescu, *Enigma Otiliei*; Mircea Gesticone, *Războiul micului Tristan*; B. Iordan, *Satele*, apărute în acelaşi an.

scriitor, cu facilităţi de peniţă, care împrumută străluciri inconsistente, d-sa nu tinde către stil prin artificiu voluntar, dar compensează lipsa artei cuvîntului prin frămîntarea, pînă la desăvîrşire, a materialului epic. Voluntar şi tenace, d. Liviu Rebreanu dă exemplul unei probităţi scriitoriceşti dintre cele mai rare, respingînd creditul ce s-ar acorda înseşi improvizărilor sale, de publicul său credincios; ceea ce urmăreşte d-sa, nu e însă succesul, ci realizarea. D-sa o obţine printr-o probitate profesională exemplară şi printr-o disciplină neobişnuită. Astfel, însuşirea obiectivităţii care i se recunoaşte îndeobşte, oricît i-ar fi de structurală, nu ar reuşi să se proiecteze pe planul epic fără o nesfîrşită de gingaşe grije a amănuntului, în sinteza compoziţiei, fără o dominare sigură a evenimentelor şi a personajelor. E o greşală de a crede că obiectivitatea, în înţeles de imparţialitate, ar fi o însuşire specific naturalistă: opţiunea şi atitudinea, simpatiile şi antipatiile nu lipsesc romancierilor naturalişti. De asemenea să nu se creadă că Natura, ca entitate creatoare, ar fi indiferentă, imparţială şi obiectivă; justiţia ei, dimpotrivă, e nedreaptă, distribuirea bunurilor ei, arbitrară. Conceptul imparţialităţii, departe de a fi natural, este uman şi raţional, în opunere cu logica naturii. De aceea vom spune că d-l Liviu Rebreanu, în dozarea pasiunilor omeneşti şi a răspunderilor ce le comportă faptele, este mai obiectiv decît natura, pe care o corectează. Noul său roman, cu sugestivul titlu ce şi l-a ales, are dimensiuni de frescă socială, pe măsura realităţilor noastre politice. Încă înainte de apariţia sa, prin zvon public, cartea a fost etichetată ca un rechizitoriu al vieţii politice. Titulatura pare a defini sentimentul de repugnanţă al autorului, faţă de fenomenul politic în genere şi în special cu privire la acela românesc. Temperamentului apolitic al marelui romancier i s-a atribuit anticipativ o energică reacţiune subiectivă împotriva imoralismului politic. La drept vorbind, alegerea titlului e îndestul de vorbitoare, ca să trădeze sentimentul autorului, în subiectivitatea sa. Structura imparţială a geniului epic rebreanist a adus însă un corectiv sau o frînă, tendinţelor logicei sale afective. La naturi scriitoriceşti de asemenea structură, a nu iubi politica nu înseamnă totodată a-şi da pe faţă impulsiunile; numai aşa se explică literariceşte contradicţia dintre conţinutul operei şi implicările titlului: *Gorila*, din perspectiva frescei sociale, înfăţişează procesul dialectic al vieţii noastre politice din ajun, fără nici o tendinţă, nici detractoare, nici apologetică. Din faptul că autorul nu-şi manifestă nici o preferinţă, pot decurge tot felul de confuziuni, deoarece romancierul poate fi socotit Guelf de Gibelini şi invers, aşa cum constata cu o resemnată ironie Montaigne, care nu se afiliase nici unei secte. Viaţa politică şi parlamentară se reflectează în

oglinzile autorului, fără efecte de îngroşare ori diformare. S-ar spune că romancierul priveşte politica întocmai ca pe o răsfrîngere omenească, fără să-şi îngăduie un punct de vedere strict personal, o atitudine de autor. D-sa se vădeşte încă o dată mai grijuliu de a surprinde integrarea individului în colectivitate, prin procesul politic, decît de a face o profesiune de credinţă. De n-ar fi o extraordinară putere de stăpînire de sine, îndelung exercitată şi ajunsă la desăvîrşire, i s-ar cuveni imputată autorului indiferenţa ca o neizbutire, dar ea este în realitate un act de voinţă epică : a lăsa să vorbească faptele şi numai faptele. Politica, aşa cum este văzută de autor, dezvăluie mai mult apetiturile individuale, decît eventuale credinţe programatice ; ea este un teren de satisfacere a ambiţiei de parvenire, cu preţul concesiunilor şi al instabilităţii. Omul nu este însă la d. Liviu Rebreanu, un *zoon politikon* integral, dezumanizat prin pasiune politică şi văzut pe o singură latură ; dacă l-ar fi arătat astfel, am fi avut romanul politic pur, desigur spre mulţumirea unei perspective exclusiviste, dar şi în dauna adevărului. *Gorila* ne înfăţişează o galerie de tipuri, care se angajează politiceşte atît cît le trebuie pentru dorita ascensiune, păstrîndu-şi însă disponibilităţi pentru alte pasiuni sau pofte. Mai fiecare din eroii comediei politice e situat în cadrul familiei, din care se sustrage fără scrupul. O seamă de aventuri extraconjugale ne orientează asupra interesului pe care autorul îl poartă familiei. Nici în această perspectivă însă, nu putem surprinde la romancier o tendinţă precis moralizatoare. Mai adesea însă, constatăm că d-sa pare a atribui bărbatului iniţiativa adulterului, rezervînd femeii spiritul conservativ, dintr-o privire iarăşi imparţială. Romancierul obiectiv nu lipseşte de a schiţa, alături de simpaticele victime feminine ale datoriei, cîte o vrednică soţie, funciar urîcioasă, ca Niculina Herdelea, dominatoare, vulgară şi geloasă, — şi să noteze arbitrara mecanică a căsătoriei, datorită căreia funcţionează fără greş căminul lui Titu Herdelea, vechea noastră cunoştinţă. În optica d-lui Rebreanu, omul nu e nici bun, nici rău, şi instituţiile omeneşti îi seamănă, nefiind deplin rele sau bune. Aşa-zisul său naturealism, mai curat decît cel de şcoală din epocă, îl îndeamnă să privească cu egală solicitudine, aspectele variabile ale naturii omeneşti, care nu se manifestă niciodată perfect odioasă sau incoruptibil ideală ; societatea, considerată ca o totalitate de indivizi, pare a fi privită de asemenea fără idei preconcepute, care ar putea stîrni autorului rolul de reformator sau de medic social. Motivul pentru care credem că structura obiectivă a d-lui Liviu Rebreanu nu l-a îndemnat să atace problema politicianismului, cu toate consecinţele ei, este faptul că d-sa priveşte viţiile de integrare a individului în ritmul social-politic, cu

abdicări şi concesiuni vinovate, ca un fenomen natural şi prin aceasta chiar necesar. D-sa constată şi nu condamnă, pentru că socoteşte mecanica psihologică şi pe aceea socială, dintr-un unghi determinist, care nu îngăduie individului sau grupărilor improvizate, putinţa de a preface într-un sens sau altul, stările naturale sau sociale, statornicite prin lucrarea biologiei sau a istoriei.

Obiectivismul său epic are drept corolar social, considerarea politicei ca o funcţiune fireşte precară, mereu nedesăvîrşită, adaptîndu-se situaţiilor şi corespunzînd valenţelor etice ale societăţii ; este un empirism social, poate, fără ameţitoare ambiţii, dar şi ferit de dezamăgirile ce pîndesc pe doctrinarii normativi. Fresca socială din *Gorila* nu se organizează însă în vederea unei perspective autonome şi integrale a politicei noastre. Partidele, miniştrii şi parlamentele nu se perindă cu iuţeală, dar şi cu pretenţia de a da o privire sintetică şi perfect valabilă a recentelor noastre realităţi politice ; conştiinţa profesională a autorului nu s-ar fi satisfăcut cu această rapidă filmare. D-l Liviu Rebreanu şi-a depus toată puterea de concentrare asupra unui personaj central, în jurul căruia se mişcă oamenii şi evenimentele. *Gorila* este în primul rînd romanul unui arivist politic şi numai în măsura în care era nevoie de cadru larg pentru desfăşurarea ascensiunii sale, o frescă politică. D-sa a ales din realităţile noastre sociale un element foarte înzestrat, ivit de la ţară, trecut prin toate treptele învăţămîntului prin proba de foc a războiului de întregire : Toma Popescu Pahonţu, cavaler al ordinului Mihai Viteazul, după ce a încercat să se afirme ca literat sau în cadrele magistraturii, s-a hotărît pentru calea mai iute a gazetăriei, servindu-se în sfîrşit de politică pentru a sări cît mai grabnic etapele normale ale parvenirii. Tatăl său, muncitor clăcaş, şi-a cîştigat porecla de Pahonţu pentru că, din sărăcie, încercase toate meseriile. Toma, la rîndul lui, a încercat de toate, dar într-un chip norocos, deoarece toate obstacolele se frîng în cale-i. Aciuiat la începutul romanului pe lîngă influentul avocat şi politician Rotaru, ministeriabil, Pahonţu provoacă trecerea patronului său în partidul indicat la succesiune şi se alege deputat mulţumită protectorului său ; întemeiază un jurnal, cu concursul aceluiaşi, îşi reia „independenţa", lansează jurnalul prin campanii violente, se pune în serviciul benevol al unei mişcări de primenire, pe care o combate ca să obţină mîna femeii iubite, şi sfîrşeşte asasinat de foştii tovarăşi. Pahonţu e un Dinu Păturică în ediţie nouă, cu mijloacele de parvenire ale împrejurărilor de astăzi. „În vremile astea de atotputernicie a presei" cum spune un personaj

(I, 268)[4], el parvine prin politică și cu concesii de principii; căci, într-adevăr, Pahonțu a pornit în viață cu convingeri riguroase, dar și le-a părăsit cînd a văzut că ele nu-l duc nicăieri și a făcut din schimbarea lor un procedeu tactic, fără greș. Idealist la început, Pahonțu „avusese revelația între timp că politica este esența vieții" (I, 58)[5], dar mai ales trambulina cea mai potrivită arivismului. Ca mai toți ariviștii, doritori numai să ajungă și indiferenți de a se realiza pe planul personalității interioare, exemplarul d-lui Liviu Rebreanu e în esență un zevzec, care mestecă noțiunile ca o morișcă; piatra de încercare a inteligenței acestui fals intelectual este această frază: „Politica e arta de a prevedea (reminiscență notorie, *n.r.*), de a *crea* și de a *ferici* un popor sau *lumea întreagă*" (I, 128)[6]. Cu asemenea putere de gîndire, nu e de mirare că Pahonțu și-a ales calea cea mai oblică și lesnicioasă totodată de parvenire. Dacă d. Liviu Rebreanu ar fi fost un romancier schematic și doctrinar, de tendențioasă înfățișare a realității, Pahonțu ar fi reușit pînă la urmă să-și satisfacă toate ambițiile fără să se încurce sentimentalicește. Am fi avut atunci icoana convențională a arivistului pur, căruia o societate în decădere morală i-ar fi oferit piedestalul neclătinat. Potrivit însă subordonării sale la condiția de complexitate a vieții, romancierul i-a dăruit lui Pahonțu o pasiune, paralelă arivismului său, o patimă omenească, deoarece d-sa, după cum am mai spus, nu crede de cuviință a secătui forțele vitale, în folosul unei teze. Așadar iubirea se interpune între arivist și interesele sale de parvenire, ca o obscură putere, de la care nu se poate sustrage nimeni. Printr-o fericită intuiție epică, d. Liviu Rebreanu îl face pe Pahonțu să se îndrăgostească de o femeie foarte mîndră, care privea relațiile soțului ei de sus și le întindea o mînă rece. Îndrăgostirea lui Pahonțu are deci, la punctul inițial, atracția obstacolului și numai apoi se preschimbă într-o adevărată pasiune.

Cît despre caracterul distant al Cristianei Belcineanu, el nu e decît o mască, în dosul căreia se ascunde dezamăgirea și dorința fericirii. De bună seamă, amatorii romanului politic nu se vor împăca ușor cu introducerea unui sentiment, care contrariază esența arivistului integral. Aceeași amatori de simetrii geometrice vor găsi poate contestabilă iubirea unei cucoane mari pentru un om din popor, nescrupulos în alegerea mijloacelor de parvenire și în fond vulgar. Va trebui să se

[4] În ediția noastră = p. 166.
[5] În ediția noastră = p. 34.
[6] În ediția noastră = p. 78.

înțeleagă însă că, după cum pe Pahonțu l-a atras puternicul fluid al unei feminități reținute și concentrate, așa și pe Cristiana a sedus-o, distrăgînd-o de la nefericirile-i conjugale, tenacitatea timidă și respectuoasă a îndrăgostitului. În ceea ce ne privește, noi credem nu numai în perfecta congruență a acestei iubiri în economia romanului, dar îi acordăm o deosebită prețuire față de tipologia morală a arivistului și de fresca politică din *Gorila*. O biruință de ordin psihologic, de astă dată, încoronează romanul social al d-lui Liviu Rebreanu. Nu doar că nu am aprecia atît cît se cuvine valoarea portretului lui Toma Pahonțu, care este o foarte reușită încarnare a parvenitismului jurnalistico-politic.

De altă parte, dacă vor fi unii pe care să-i indispună jaloanele reperabile ale unei anumite cronici a actualității, le vom atrage atenția acelora pe buzele cărora stăruie un nume prea cunoscut, ca prototip al lui Pahonțu, că acest Pahonțu este în realitate sublimarea modelului său prezumat. Pahonțu, într-adevăr, nu e arivistul abject, doritor de înavuțire prin toate turpitudinile, ca nu știu care Sosie de răsunătoare celebritate; nu trampează în afaceri, își părăsește soția doar după ce i-a eliberat casa de ipoteca pusă cu prilejul scoaterii jurnalului și nu are la pasivul său delicte sau măcar indelicateți de ordin material, ci numai versatilități și concesiuni de principii... E, așadar, arivistul care urmărește situațiile din dorința gloriei; avem din nefericire alții, de specie mai odioasă. Dar, pînă la urmă, gorila simbolică, politica își descleștează strînsoarea înăbușitoare și îl redă pe Toma umanității necontingente, cu pasiunile ei mai puternice decît cele sociale și mai necruțătoare. Soarta lui Toma, de a muri pentru că a cedat iubirii, reintegrîndu-se omenescului pur, îl face pînă la urmă un personaj aproape simpatic. Și dacă am crezut cu cale a ne îndoi că d-l Liviu Rebreanu ar fi urmărit a fixa fresca vieții noastre politice, cu tendință, vom adăoga că și portretul arivistului d-sale cu care a îmbogățit caracterologia noastră autohtonă de parveniți, este de aceeași esență obiectivă și imparțială. Necorespunzînd poate așteptărilor titlului și unui anumit sentiment public de curiozitate, *Gorila* e o viguroasă creație de ordin obiectiv, lărgind vechile cadre ale operei d-lui Rebreanu, cu perspectiva fenomenului social de la oraș. O operă de o asemenea amploare și probitate poate înfrunta norocos timpul, care, cu un oarecare recul, va oferi cititorilor elemente morale dezbărate de efemeridele politicei instante cu semnificația lor permanentă, de ordin individual sau colectiv.

ALTE REFERINȚE CRITICE[7]

* * *, *Ce e real în opera dv. literară?* În *Rampa*, XVI, nr. 3886, 2 ian. 1931, p. 4.

L.R.: „Romanul *Gorila* la care scriu acum e inspirat de un personaj actual care reprezintă tipul feroce al arivistului de azi. Acesta este un roman în care datele sînt luate din realitatea imediată și palpabilă. Lucruri cari vor putea fi apreciate mai just, tipul fiind un mare ziarist și mediul fiind al scriitorilor și artiștilor. Dar a lua din realitate nu înseamnă a stînjeni libertatea creației și libertatea inspirației. Realitatea e doar lutul care servește la modelarea operei de artă. Procesul creației pentru a fi artistic nu trebuie să fie copie fotografică."

* * * *Curier literar.* În *Adevărul*, XLIV, nr. 14 513, 23 apr. 1931, p. 2 (Caleidoscopul vieții intelectuale).

L.R. lucrează la Gorila.

* * *, *„Gorila" de d. Liviu Rebreanu.* În *Adevărul*, XLVI, nr. 14 897, 29 iul. 1932, p. 2 (Caleidoscopul vieții intelectuale).

Amintirea lucrării se face într-un moment cînd scriitorul se afla în plină elaborare a romanului *Răscoala*.

* * *, *„Minunea minunilor"* și *„Gorila"*. În *România literară*, I, nr. 48, 14 ian. 1933, p. 4 (Curier literar).

Ambele romane se află pe șantier.

* * *, *Pojarul iubirii.* În *România literară*, II, nr. 63, 29 apr. 1933, p. 2 (Curier literar).

„Umblase zvonul că Liviu Rebreanu scrie un roman de experiență citadină: *Gorila*. Alții spuneau că închipuise o poveste: *Minunea minunilor*. De fapt însă autorul ultimului mare succes, *Răscoala*, lucrează la un nou roman de dragoste care ar fi să se cheme *Pojarul iubirii* sau *Pojarul iluziilor*."

* * *, *„Gorila" de Liviu Rebreanu.* În *Adevărul*, XLVII, nr. 15 197, 22 iul. 1933, p. 2 (Caleidoscopul vieții intelectuale).

[7] Deliberat, au fost introduse în acest capitol și informații selectate din presa interbelică, informații tipărite în ziare și reviste începînd cu 1931 (respectiv cu 7 ani înaintea apariției cărții). Tot pentru împlinirea istoriei cărții, s-au făcut trimiteri la interviurile luate scriitorului între 1931—1938. Același rol funcțional îl au trimiterile la unele reviste minore din epocă, la acele publicații care, prin atitudinea adoptată, ne-au îngăduit să diferențiem receptarea critică a operei.

Nou roman cu subiect din viața mondenă a Capitalei. Cartea va apare, probabil, în toamna anului 1933.

* * *, *[Informații].* În *Vremea*, VI, nr. 308, 8 oct. 1933, p. 4 (Fapte și idei).

L.R. a făcut contractul cu Librăria Alcalay pentru *Gorila*.

* * *, *[Informații].* În *Vremea*, VI, nr. 311, 29 oct. 1933, p. 8 (Fapte și idei).

Pe masa scriitorului: *Gorila*.

Al. Robot, *Cu d. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila", „Pojarul dragostei" și altele.* În *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1—2 (Un sfert de oră cu scriitorii).

Din răspunsuri: „Acțiunea *Gorilei* se petrece mai mult într-o lume politică, activă. Eroul acestui roman e un tip reprezentativ al stărilor de azi [1933, *n. ed.*]. *Gorila* e scris, nu însă și isprăvit, adică revăzut și proclamat definitiv. De aceea mă refugiez la țară, unde pot lucra în liniște și siguranță." (Informația nu este exactă. La acea dată doar subiectul era conturat în mintea romancierului. Ce-l determina să afirme că pînă în Crăciunul aceluiași an va duce la bun sfîrșit proiectul său este greu de înțeles.)

C. Baltazar, *De vorbă cu Liviu Rebreanu.* În *Reporter*, II, nr. 22, 16 mai 1934, p. 5.

Pornind de la problematica socială a creației rebreniene, revista, cu un caracter antifascist bine știut, îl invită pe autorul *Răscoalei* să-și prezinte proiectele, avînd în vedere tocmai starea gravă a evenimentelor zilei. Din răspunsuri: „Am pe șantier o carte căreia nu i-am găsit titlul. O am însă complect schițată. E cartea cea mai dureroasă a vieții mele. Ea cuprinde zbuciumarea și combustia întregului meu suflet, un zbucium pe care, fatal, îl simte orice conștiință astăzi. Atît de mult mă preocupă și mă interesează această carte încît stau la îndoială dacă să nu opresc *Gorila* la care scriu acum, pentru a continua această carte care mă obsedează de trei ani încoace. Ea se poartă asupra unei probleme tragice: problema omului față de lume."

Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala".* În *Adevărul literar și artistic*, XIV, nr. 760, 30 iun. 1935, p. 1—2.

Din interviu: „— Deși romanele dv. dau impresia unei perfecte ordine de creație, văd că sînteți foarte dezordonat în succesiunea romanelor...

— E adevărat... Plănuiesc un roman, încep să scriu la el... și iese cu totul altceva. Scriu de atîta timp, de exemplu, la *Gorila* și mi se pare că va ieși un alt roman: *Minunea minunilor!* Tot din această dezordine s-au născut și *Adam și Eva, Ciuleandra, Jar.* Simt deseori necesitatea de-a mă înnoi în alte domenii — deși toate cărțile mele își au o explicație originară în acea viziune a întregului, a omului care nu trebuie să se despartă de pămînt."

* * *, *D. Liviu Rebreanu.* În *Zorile,* I, nr. 112, 24 aug. 1935, p. 4. *Gorila,* roman multașteptat.

Lascăr Sebastian, *[De vorbă cu Liviu Rebreanu].* În *Dimineața,* XXXI, nr. 10 402, 9 dec. 1935, p. 3.

Interviu important pentru cunoașterea stării de spirit în care L.R. se afla în anii de gestație a romanului *Gorila.* În discuție temele: *Despre politică; Pentru libertatea democratică; Cultul camaraderiei,* prilejuri de protest împotriva regimului de dictatură, cu referiri, între altele, la „eroarea antisemitismului".

* * *, *D. Liviu Rebreanu.* În *Vremea,* VIII, I, nr. 418, Crăciun 1935, p. 30 (Șantier literar).

L.R. lucrează cu febrilitate la *Gorila,* așteptată „în cursul acestui sezon literar".

Vlaicu Bîrna, *Gorila.* În *Rampa,* XX, nr. 5724, 11 febr. 1937, p. 1 (Breviar).

După ani de așteptări, romanul este anunțat să apară pînă la sfîrșitul lui februarie 1937. Speră să fie evenimentul literar al anului.

Corneliu Albu, *Insemnări literare și culturale.* În *Patria,* XIX, nr. 46, 27 febr. 1937, p. 2.

Din sezonul literar de primăvară, sînt amintiți: Cezar Petrescu, cu un roman masiv (fără titlu), Dan Petrașincu, cu *Monstrul,* și Liviu Rebreanu, cu *Gorila.*

Const Gh. Popescu, *[In curînd romanul „Gorila" a lui Liviu Rebreanu].* În *Afirmarea,* II, nr. 9, sept. 1937, p. 94 (Cărți).

Notă în legătură cu sezonul literar de toamnă; L.R. va da, în sfîrșit, mult anunțata d-sale *Gorila.* De fapt, vor mai trece... nouă luni.

Dan Petrașincu, *Sugestii în jurul „Gorilei", noul roman al d-lui Liviu Rebreanu.* În *Lumea românească,* I, nr. 156, 4 nov. 1937, p. 2. Cu privire la noutatea lucrării în ansamblul operei rebreniene. Lumea romanului.

* * *, *Liviu Rebreanu.* În *Vremea,* XI, nr. 525, 13 febr. 1938, p. 9 (Fapte și idei).

Din *Gorila* s-au publicat cîteva fragmente. L.R. încă mai lucrează însă la ultima formă a romanului.

M.R.P. [Miron Radu Paraschivescu], *Liviu Rebreanu despre „Gorila", despre artă în general și Caragiale în special, despre libertate, viață, omenie și multe altele.* În *Facla,* XIX, nr. 2116, 15 febr. 1938, p. 2.

Interviu în așteptarea noului roman. În afara unor considerații elogioase cu privire la creația rebreniană, aflăm date interesante despre istoria cărții. Romanul a fost predat de mult editorului (în realitate în tranșe), cules (pe măsura scrierii), numai că autorul „întîrzie mult asupra fiecărui rînd, din fiecare șpalt". (Informație exactă, rezultată din comparația manuscrisului cu versiunea tipărită.) Din interviu: „Întreb care e tema romanului? Ce fel de personagiu este «Gorila» asta?

— Gorila, este politica, dragul meu! Politica asta, de toate zilele, de toate sforăriile și mîrșăviile. Monstrul ăsta ucigător care pătrunde în viața eroului meu, i-o năpădește, îl copleșește. Conflictul se naște tocmai de-aici: din pasiunea politică întîlnind într-un individ o altă pasiune, omenească: iubirea.

— Temă, așadar, clasică, observ.

— Evident, dacă vrei, e un fel de *Cid* modern, adaugă scriitorul."

În legătură cu lipsa de libertate, apreciată de L.R. ca o „condiție tragică a existenței noastre", M.R.P. evocă un episod relevant: intervenția romancierului făcută cu un an în urmă (1937) la Societatea Scriitorilor Români, în favoarea unor confrați care au fost arestați, intervenție socotită drept „pildă strălucită" în apărarea libertății.

I. Gruia, *Liviu Rebreanu: „Gorila" (roman, ed. Alcalay).* În *Azi,* VII, nr. 31, ian.-apr. 1938, p. 2881—2884.

Retrospectiva creației: *Ion, Pădurea spînzuraților* și *Răscoala,* romane aflate pe primul plan al creației. *Adam și Eva, Ciuleandra* și *Jar,* romane „convenționale", socotite incidente, experiențe în căutarea unei noi direcții literare. După însăși afirmația autorului, *Gorila* vrea să fie corespondentul urban al lui *Ion.* Cu toate acestea, L.R. n-a făcut din *Gorila* un roman social și nici un roman politic, deși eroii săi fac politică, sînt reprezentanți ai unor partide politice. Viața lor de partizani este exterioară ființei lor, „reacțiunile ca și discuțiile lor «ideologice» trec alături de personalitatea lor *adevărată,* pe care ai vrea s-o *ghicești* sub avalanșa vorbelor goale pe care le rostesc". (Exemplificări caracterologice: Belcineanu, Rotaru, Utalea.) Partea politică a roma-

nului este cea mai slabă, neprelucrată artisticește. Pe planul pseudo-luptelor politice, figura lui Toma Popescu-Pahonțu, „eroul central al *Gorilei*", se impune înaintea tuturor. El îmbogățește o cunoscută galerie de eroi: Dinu Păturică, Tănase Scatiu, Tase Bojoceanu *(Fecior de slugă)* sau Golăescu *(Gol)*. Analiza literară a personajului, considerat „tip realizat", în comparație cu restul personajelor. Deși pare să fie un roman politic, noua carte se dovedește a fi romanul unei iubiri. În ansamblul creației, *Gorila* se înscrie imediat după *Ion*, *Pădurea spînzuraților* și *Răscoala*, prin încercarea de pătrundere psihologică în analizarea lui Pahonțu, fără însă ca această analiză să rivalizeze cu cea a vieții lui Apostol Bologa (N.B.: La data cînd apare recenzia, romanul nu se afla încă în librării. Se publicaseră însă fragmente masive în revistele literare.)

* * *, *Liviu Rebreanu*. În *Vremea*, XI, nr. 539, 29 mai 1938, p. 8 (Fapte și idei).

L.R. încă este nemulțumit de forma pe care a dat-o romanului său *Gorila*, așteptat cu o legitimă curiozitate. Despre voința sa de desăvîrșire.

L. Horia, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Lumea românească*, II, nr. 368, 8 iun. 1938, p. 4 (Lumea culturii).

Mai sînt cîteva zile pînă la apariția romanului. Nici o operă a vreunui alt scriitor nu este așteptată cu atîta curiozitate.

C.T., *Cu d. Liviu Rebreanu despre „Gorila", între realitate și creația literară, între roman și eroismul scriitorului*. În *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.

Interviu luat imediat după apariția romanului. Cel mai semnificativ în ceea ce privește istoria operei și tendințele ei; de reținut că simbolul „gorilei" (politica) privește, în egală măsură, ambele părți angajate în conflictul romanului: „naționalismul bătut cu pumnii în piept și falsa democrație" (vezi *Romanul — romanului, supra*).

* * *, *Gorila*. În *Lumea românească*, II, nr. 377, 15 iun. 1938, p. 4 (Caleidoscop).

Prezentare elogioasă. Replică urbană a lui *Ion*, romanul se situează pe înălțimile de inspirație care au zămislit *Pădurea spînzuraților*, *Adam și Eva*, *Răscoala*. Moment epocal în creația romancierului și în literatura română.

Silviu Cernea, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Neamul românesc*, XXIII, nr. 127, 15 iun. 1938, p. 2 (Cronica literară).

Carte scrisă la rece, masivă, cu valoare de document.

* * *, *Scurte interviuri cu Liviu Rebreanu, Mihail Sorbul, Victor Eftimiu, George Mihail Zamfirescu*. În *România*, I, nr. 14 din 15 iun. 1938, p. 2 (Crestături).

L.R.: „Am ispăvit *Gorila*, care a și apărut, și lucrez la altă carte, *Minunea minunilor*."

* * *, *Gorila*. În *Vremea*, XI, nr. 542, 19 iun. 1938, p. 8 (Vitrina).
Anunță apariția romanului. Scriitorul a și început să lucreze la un nou roman: *Minunea minunilor*.

Costin I. Murgescu, *„Gorila" de Liviu Rebreanu*. În *Noua Gazetă de vest*, III, nr. 630, 23 iun. 1938, p. 2 (Capitala culturală).

Comentarii favorabile în întîmpinarea romanului multașteptat, pe marginea mărturisirilor lui L.R. din ziarul *România*, făcute la 14 iunie 1938.

* * *, *Liviu Rebreanu, „Gorila", roman*. În *Timpul*, II, nr. 408, 23 iun. 1938, p. 2 (Cartea zilei).

Gorila — roman de dragoste și mai puțin frescă a politicii românești. Cauzele care determină lipsa unei unități globale. Raportări la romanele apărute în același ciclu *(Ion* și *Răscoala)*. Personajele cărții și actele lor evoluează firesc. Tudor Popescu-Pahonțu — eroul principal al cărții — rămîne însă singura „realitate temeinică" a operei.

Al. Mironescu, *„Gorila". Roman de d. Liviu Rebreanu*. În *Semnalul*, I, nr. 119, 24 iun. 1938, p. 1—2.

După opinia recenzentului, respirația și meșteșugul arhitectului nu au izbutit să înscrie noul roman în regiunea marilor sale creații. Prea aproape de evenimentele romanului, Al. Mironescu este de părere că autorul a fost mai mult preocupat să codifice și să însumeze o serie de documente, decît să realizeze o mare operă de artă.

A. Gh., *De ce scrie d. Liviu Rebreanu*. În *Vremea*, XI, nr. 543, 26 iun. 1938, p. 8 (Fapte și idei).

L.R. vede lucrurile așa cum sînt. El nu le redă fotografic ci în adevărul lor. Cu fiecare roman, personalitatea lui devine și mai complexă. Noua carte, *Gorila*, este o dovadă grăitoare. Articolașul însoțește cronica literară a lui Pompiliu Constantinescu, publicată în același număr (vezi *supra*, p. 456—460).

I. Gruia, *Liviu Rebreanu: „Gorila" (roman, edit. „Universala Alcalay")*. În *Lumea românească*, II, nr. 390, 2 iul. 1938, p. 4 (Cronica literară).

Dezvoltare a recenziei publicată în revista *Azi* (VII, nr. 31, ian.-apr. 1938). Cronica adaugă o concluzie nouă: *Gorila* nu este un roman complet terminat. De la autor se așteaptă romanul maturității sale epice.

Constantin Fîntîneru, *Liviu Rebreanu: „Gorila", roman, două volume (București, 1938)*. În *Universul literar*, XLVII, nr. 20, 2 iul. 1938, p. 2 (Cronică literară).

Cronică elogioasă. După explicarea tîlcului romanului, conturarea cadrului în care se desfășoară conflictul său, autorul ei ajunge la concluzia că „*Gorila* s-ar putea numi roman istoric". În încheiere: „Romanul se termină printr-o mare imprecizie. Nu știm dacă Pahonțu ar fi fost fericit cu d-na Belcineanu, cu care s-ar fi căsătorit după divorțul amîndurora. Ar fi devenit alt om? Mai cinstit, mai curat, schimbat la față, după cum declara că se simte în stare prin iubire? Pahonțu este cel mai chinuit, cel mai turburat și complex personagiu în *Gorila*. Imprecizia pe care o lasă ca o dîră neagră, prin moartea lui, aruncă un ultim fum de înecare la sfîrșitul cărții. Depresiunea se lățește definitiv. Sau poate că Pahonțu n-ar fi fost fericit cu d-na Belcineanu, sufletul său incapabil de înnoire era cu totul pierdut și Dolinescu avea dreptate? Aceasta și alte probleme mari de creație se află în cartea d-lui Rebreanu."

Barbu Theodorescu, *Rolul național al literaturii*. În *Vremea*, XI, nr. 544, 3 iul. 1938, p. 2.

Încercare de încadrare a romanului în creația literară românească, în rosturile ei educative. Subcapitole: *După război*; *Gorila*; *Nimic sfînt* și *Primatul național*. Articol gazetăresc care, pornind de la ideea că avem de-a face cu un roman-document, încearcă să explice simbolul cărții (gorila = patima politică). Abuz de citate cu rol exemplificator.

* * *, *Gorila*. În *Patria*, XX, nr. 135, 4 iul. 1938, p. 1 (Note).

Multașteptatul roman a apărut într-un moment social care face propice lectura lui. Considerente despre politicianism, despre victimele pe care le face în societatea românească. Interesantă notația potrivit căreia „drama propriu-zisă nu se naște decît atunci cînd în acțiunea romanului apare «școala nouă» care predică și aplică violența în domeniul politic, rezervat înainte numai luptătorilor de idei". Referiri la lumea personajelor cărții, ce pare ușor de identificat. Impresie de moment, căci *Gorila*, deși este o veridică frescă socială, nu este în același timp și un roman cu cheie. Carte mare, hărăzită să dăinuie în literatură, noul roman nu atinge totuși înălțimea artistică a lui *Ion* sau a *Pădurii spînzuraților*.

Av. A., *Gorila*. În *Vremea*, XI, nr. 546, 17 iul. 1938, p. 6 (Fapte și idei).

Roman-cronică; conflictul și personajele operei; Toma Pahonțu — personaj central. „Autorul *Gorilei* nu e nicăieri prezent în romanul său, lăsînd viața eroilor să se desfășoare firesc, și totuși judecata autorului o simți continuu prezentă, iscoditoare, lucidă, necruțătoare."

Theodor Scarlat, *Liviu Rebreanu: „Gorila" — roman, Ed. „Universala — Alcalay"*. În *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, XII, nr. 7—8, iul.-aug. 1938, p. 28—30 (Cronica literară. Cărți-reviste).

„Prin factura ei, deosebit de interesantă, *Gorila* este parcă sortită — ca toate operele cu adevărat mari — să-și instruiască cititorii în spiritul adevăratei omenii."

L. Horia, *Liviu Rebreanu: „Gorila", Edit. „Alcalay"*, în *Lumea românească*, II, nr. 429, 10 aug. 1938, p. 4 (Cronica literară).

Pe scurt, despre particularitățile artistice ale celui pe care îl consideră cel mai viguros romancier al literaturii române (scrisul evoluează greoi, zgrunțuros, lipsit de lirism, febră interioară care crește pe măsura aglomerării materialului epic, ritmul interior ce se desfășoară pe spații mari, obiectivitatea). Tipul orășeanului în creație. Romanul social cu aspecte din viața politică (N. Filimon, D. Zamfirescu, Cezar Petrescu, Dem. Teodorescu ș.a.) n-a găsit în L.R. un creator cu suficiente resurse, „poate din lipsa unor afinități fără de care nu este posibilă înțelegerea fenomenului". Cartea nu reușește decît să fie un reportaj politic, o schiță a moravurilor politice postbelice.

M.[ircea] B.[rătucu], *Liviu Rebreanu: „Gorila". Edit. Universala Alcalay Co., București, 1938*. În *Viața românească*, XXX, nr. 8, aug. 1938, p. 139—143 (Recenzii).

Consideră romanul, în mod greșit, ca expresie ultimă pe drumul perfecțiunii epice a stilului rebrenian. Observații critice cu privire la conținut.

Ovidiu Drimba, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Noua Gazetă de Vest*, III, nr. 686, 3 sept. 1938, p. 2 (Cărți românești).

Romanul este caracterizat drept „frescă a societății politicianiste", o reușită a creației rebreniene.

Const. Gh. Popescu: *Liviu Rebreanu — „Gorila" — roman în două volume, editura „Universala Alcalay"*. În *Afirmarea*, III, nr. 9, sept. 1938, p. 110 (Cărți).

Recenzie negativă, recenzentul ocupîndu-se excesiv de greșeli de ortografie și inconsecvențe de rostire.

Zina D. Imbrescu, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Căminul cultural*, IV, nr. 9, sept. 1938, p. 470—471.

Încercare de situare a operei în cadrul romanului social. Apreciază tehnica literară dar păstrează rezerve asupra felului în care scriitorul „a dat rezonanţă realităţilor". Consideraţii cu privire la lumea personajelor din care se detaşează Pahonţu, eroul principal al romanului. În final, aprecierea că romanul, cu toate carenţele lui, se situează printre cele mai izbutite lucrări literare cu fond social.

Octav Şuluţiu, *Liviu Rebreanu: „Gorila" (Ed. Universala-Alcalay)*. În *Familia*, V, nr. 8, sept. 1938, p. 70—75 (Scriitori şi cărţi).

După opinia criticului, viziunea romanului *Gorila* este mai mult exterioară, carenţă explicată prin „stricarea tiparelor prime" (*Ion* şi *Răscoala*). Notabile comentariile potrivit cărora romanul suferă prin parţialitatea informării: „E adevărat că Rebreanu n-a putut scrie tot ce trebuia, date fiind condiţiile politice actuale" (deşi tot Şuluţiu adaugă: „un scriitor trebuie să ştie să creeze cu ceea ce are la îndemînă, iar dacă nu poate, atunci e preferabil să tacă definitiv"). Lumea personajelor îl dezamăgeşte profund, fără să omită a comenta faptul că avem de-a face cu un roman concentrat în jurul unui singur erou. Apreciabil în *Gorila* rămîne desăvîrşita obiectivitate a autorului. „El nu condamnă, nici nu aprobă, ci prezintă în mod egal şi prin gura eroilor săi critici şi pentru şi contra oricăror tendinţe politice, dar buna-credinţă cu care le prezintă e în afară de orice îndoială." Autorul s-a ferit de reproducerea exactă a realităţii, de formula romanului cu cheie.

Dinu Tănase, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Ţara visurilor noastre*, II, nr. 8—9, sept.-oct. 1938, p. 42—43 (Recenzii).

Recenzie elogioasă, nesemnificativă însă decît, poate, pentru a surprinde şi ecoul cărţii într-o lume partizană.

Gh. Agavriloaei, *Liviu Rebreanu: „Gorila", roman, două volume, Alcalay*, 1938. În *Însemnări ieşene*, III, nr. 10, 1 oct. 1938 (Cronica literară), p. 120—125.

După opinia recenzentului, L.R. este un scriitor „cu suflet rural, care chiar transplantat într-un mare oraş nu poate realiza o descriere a vieţii urbane care presupune mai mult rafinament şi mai multă complexitate psihică". Subiectul ales i se pare ingrat. Spre paguba literaturii române, toţi cei care au tratat romane politice le-au ratat. Opinează că Pahonţu „este axa de susţinere a întregului roman". Analizînd celelalte personaje ale cărţii, criticul observă că „prin fanatismul şi violenţa lui", asasinul lui Pahonţu este un fidel reprezentant al grupărilor extremiste. Romanul este important mai mult ca document, nu ca operă de artă precum *Ion* şi *Răscoala*.

Lotar Răduceanu, *Gorila*. În *Gîndul vremii*, VI, nr. 8—10, oct.-dec. 1938, p. 16—24.

„*Gorila* învederează — s-ar putea spune chiar: cu mai vădită maturitate — toate calităţile de romancier ale scriitorului, după cum, fără îndoială, înfăţişează şi cunoscutele lui scăderi. Ceea ce vrem să spunem noi este altceva: că *Gorila* poate fi un foarte bun roman de descriere a suprafeţelor sociale, dar că nu pătrunde îndărătul lor pentru a descoperi şi fondul, semnificaţia şi forţele mişcătoare. Pe scurt nu este tocmai ce ar fi trebuit să fie: nu este un roman social. Se prea poate că, evenimentele pe care le romanţează *Gorila* fiind prea apropiate încă, un scriitor nu le poate privi cu distanţa trebuincioasă pentru o creaţie senină şi adînc răscolitoare. Marile romane sociale care nu au ca obiect aspectul static al societăţii, ci acela dinamic, au fost mai întotdeauna, într-un anume înţeles, şi romane istorice: ele s-au scris şi tipărit ani mulţi adesea chiar zeci de ani în urmă." Exemplificări: opere care atestă şi contestă această opinie din creaţia lui Zola, Barbusse, Rebreanu. În cazul de faţă, „scriitorul a fost într-adevăr covîrşit în deplinul înţeles al cuvîntului. Din noianul de impresii fapte şi energii ce au năvălit asupra lui, el n-a putut reţine decît caleidoscopul desfăşurărilor exterioare, jocul de umbre numai al forţelor care acţionau cu adevărat. *Gorila* seamănă mai mult cu un roman de cheie decît ca un roman social. Nu este însă, nici una, nici alta." După opinia recenzentului, dacă în centrul romanului nu ar fi fost plasată „tragica iubire a lui Pahonţu", *Gorila* ar fi rămas o carte de reportaje. „Ceea ce frapează în *Gorila* e în primul rînd lipsa de pe scenă a principalului personagiu, a poporului." Paralelă între lumea cărţii şi lumea reală.

N. Papatanasiu, *De vorbă cu romancierul Liviu Rebreanu*. În *Adevărul literar şi artistic*, XIX, nr. 942, 25 dec. 1938, p. 7.

Interviu important pentru concepţia literară a scriitorului, argumentată la cîteva luni după apariţia romanului *Gorila*, prilej de meditare a subtextului operei. În discuţie: *O definiţie a romanului; epicul pur; o formulă a romanului modern; romanul fluviu; viitorul romanului social; romanul cu teză; jurnalul intim; romanul şi critica; proiecte* ş.a. Pentru *Gorila*, este notabilă definiţia generală: „Romanul este o proiecţie în afară, a trăirilor mele, organizate într-un cosmos nou"; de asemenea, caracterizarea specială a operei drept „lămurire a feno-

menelor sociale nouă". Se menționează în articol că romanul *Gorila* a suferit numeroase modificări, „de la gîndul cel dintîi, pînă la trecerea colilor sub teascuri". Reporterul menționează că toate acestea s-au întins pe parcursul a nouă ani.

V. Horia, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Gîndirea*, III, nr. 10, dec. 1938, p. 552—553 (Cronică literară).

„*Gorila* nu poate spera altceva decît un succes de moment, legat de pasiunile actuale pe care le răscolește. Căci cartea suferă de toate păcatele realismului. Nu e adică nici o redare obiectivă a realității care ar putea servi istoria sau curiozitatea de mai tîrziu, nici o operă a cărei puritate literară să poată străbate vremurile."

Ilie Constantinovschi, *De la „Răscoala" la „Gorila". Evoluția literară a d-lui Liviu Rebreanu*. În *Viața românească*, XXX, nr. 12, dec. 1938, p. 37—49.

Încercare sociologică de explicare a limitelor de concepție a noii opere. „*Gorila* oglindește, pe de o parte, atmosfera de nemulțumire a celor mai largi straturi sociale, în perioada postbelică și opoziția surdă a tuturor față de instituțiile și mecanismul vieții noastre publice. Totodată *Gorila* oglindește confuzia ideologică a unei părți a intelectualității și micii burghezii orășenești, neputința lor de-a înțelege procesele sociale și calea justă de urmat, mărginirea ideologiei lor, alunecarea spre «noile» curente de diversiune politică și neputința autorului real [realist?] de a se ridica mai sus decît această psihologie strîmtă și primară a unor pături sociale semidocte și dezorientate." În concluziile recenziei, autorul se întreabă: „Va ști oare Rebreanu să descopere în atmosfera agitată și în plină prefacere a societății noastre, liniile generale și oamenii care aduc într-adevăr soluția viitorului la problemele ridicate în *Gorila*? Ne va da autorul *Gorilei* un nou roman al orașului, care să oglindească mai plin, mai veridic și mai realist societatea românească de astăzi? Prietenii literaturii românești privesc cu încredere drumul de miine al scriitorului."

G. Minden-Capuțineanu, *„Gorila", roman de Liviu Rebreanu (Editura Alcalay*. În *Vlăstarul*, XV, nr. 1, 1938, p. 15—17 (Cronică literară).

Gorila, roman de actualitate. Simbolul „gorilei" și subiectul romanului. „Sentința juriștilor nu ne e împărtășită, rămînînd s-o ghicim noi." Romancierul nu și-a propus să dovedească superioritate vreuneia din taberele angajate în conflict, ci doar caracterul nociv al politicianismului.

Dumitru Luca, *Liviu Rebreanu: „Gorila"*. În *Revista literară a Colegiului Național S-tul Sava*, XIII, nr. 3—4, ian.-febr. 1939, p. 37.

Despre nota socială și cea psihologică a romanului, împletite mai mult în noul roman decît în restul creației rebreniene. „Romanul pare a nu avea sfîrșit, căci el se încheie prin intrarea magistraților în deliberare. În fond autorul ne lasă nouă sarcina de a-i aplica pedeapsa cuvenită."

Al. Piru, *Liviu Rebreanu, „Gorila"*. În *Iașul*, VII, nr. 274, 20 febr. 1939, p. 3.

„*Gorila* e în mare parte un studiu sociologic, jurnalistic, și deci în afară de roman, lipsit de intuiție profundă, cîteodată și de înțelegere a evenimentelor puse în scenă."

Vladimir Streinu, *Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 5, 1 mai 1940, p. 379—390.

Despre operele de al doilea plan în care unii cercetători includ chiar ***Pădurea spînzuraților*** și ***Gorila*** care, totuși, par să reclame un statut aparte. *Pădurea spînzuraților* este „primul roman psihologic de adîncime" în literatura română, iar *Gorila* „încheie un ciclu de care nu-l putem despărți". În privința acestui roman, „e adevărat că planul de valoare, în care această scriere trebuie văzută, este secundar. Oricît ar salva-o pe alocurea obiectivitatea marelui scriitor, aerul de cronică contemporană o îneacă cel mai adesea. Cu toate acestea însă, *Gorila* beneficiază față de romanele de al doilea plan din opera d-lui Rebreanu, de o dublă lumină exterioară, proiectată asupra-i de ciclul de romane, pe care îl încheie cît și de tipul omenesc, tip familiar, la noi, în care eroul principal se înscrie la rîndul lui. Căci, după cum se știe, romanul în discuție întregește societatea românească văzută mai întîi cu *Ion* în țărănimea din Ardealul dinainte de Unire și apoi cu *Răscoala* în țărănimea și proprietarii fostului Regat — o întregește cu aspectul ei politicianizat și bucureștean de după război. Și faptul acesta singur, chiar dacă *Ciuleandra* sau *Jar* ar fi cuprinzînd mai mult adevăr artistic, îl trag din planul de umbră al romanelor secundare. La aceeași situare mai favorabilă, dar nu principală, contribuie de asemenea figura acelui monstruos Pahonțu. Pahonțu ilustrează sau, poate mai nimerit zis, este ilustrat de categoria oarecum specifică societății și literaturii noastre, a arivișților. El face serie cu Dinu Păturică, cu Tănase Scatiu, cu Pirgu, dacă această iasmă a lui Mateiu Caragiale din *Craii de Curtea-Veche* ar fi mai mult decît o sumbră eroare, cu Stănică din *Enigma Otiliei* a d-lui G. Călinescu, primind astfel nu de la eroii aceștia, numiți aici ca semeni și nu

ca antecesori, ci de la «tipul arivistului», atît de încercat în literatura noastră, o evidență numeroasă.

Ion Ștefan, *Literatura sub noul regim.* În *Tribuna*, III, nr. 126, 5 iul. 1940, p. 2.

Despre interdependența politicii și a artei, în lumina influenței pe care epoca o are asupra fenomenelor culturale. Pe parcursul articolului, aprecierea că apariția romanului *Gorila* „marchează o dată hotarnică în literatura noastră".

G. Călinescu, *Liviu Rebreanu.* În vol. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 652—653.

„Gorila este scrierea cea mai rea a lui Liviu Rebreanu, înfățișînd nivelul de jos al mijloacelor sale. Pentru că s-ar părea că printr-unul din eroi, autorul ar nutri sentimente antisemite, tabăra democratică a repudiat acest roman cu mai multă violență decît se cuvenea. Atunci cealaltă tabără naționalistă a îmbrățișat opera, găsindu-i mari însușiri pe care nu le are. De fapt, oricare ar fi tendința romanului, el putea fi prețuit, ideile autorului nefiind în chestiune într-o operă literară." După unele comentarii privind lirica lui Eminescu, pe marginea relației tendință—capodoperă, criticul adaugă : „Apoi L. Rebreanu are atît meșteșug literar încît să nu dezvăluie în mod supărător atitudinea sa și în planul ficțiunii e nedreaptă orice obiecție de acest fel întrucît părțile nu sunt alimentate abuziv de scriitor și fiecare conștiință e liberă să tragă concluzia practică ce-i convine. Romanul e doar neizbutit. Tema totuși nu e lipsită de virtualități. Un gazetar cu talent dar și fără multe scrupule vrea să facă avere și nume, oscilează în lumea politică după oportunitate și se prăbușește nu prin inconsecvențele sale reprobabile ci tocmai din nobleța de a apăra o femeie iubită. Omul e dar un ambițios, cu mari însușiri și scăderi, căruia soarta îi face ironia de a-l surpa printr-un accident. Chiar alegerea politicei ca domeniu de desfășurare nu e neindicată, deoarece energia omului de toate zilele găsește aci spațiul său vital. Balzac dă eroilor săi ambiții politice, mondene, financiare, și gazetarul Pahonțu are aspecte de erou balzacian. Condițiile actuale din care a ieșit observația sunt prea învederate din lipsa de organizație creatoare, iar aceasta vine de acolo că talentul lui Liviu Rebreanu nu poate să nască indivizi. E foarte probabil că figura lui Pahonțu a fost inspirată de același cunoscut gazetar în viață la care se face aluzie și în romanul *Jar.* Romancierul n-a putut să inventeze și apare clară atenuarea liniilor, din temerea de a nu fi prea străveziu. Pahonțu însă rămîne amorf, fără consistență, fiindcă nici nu e lăsat să aibă atitudini semnificative. Erou în război, fiu de țăran, el fundează o gazetă independentă, bine scrisă, ajută pe Rotaru să ajungă ministru, se lasă el însuși ales deputat, apoi se apropie de Belcineanu, la a cărui nevastă aristocrată (din obscure năzuințe de om de jos) ține. Acum apare Dolinescu, căpetenia unei organizații totalitare, care cere și obține sprijinul lui Pahonțu. La alegeri însă gazetarul trădează pe Dolinescu și nu fiind cumpărat de ministrul acum la guvern Belcineanu, ci pentru că acesta e prețul prin care Cristiana, iubita lui, ar putea obține divorțarea de Belcineanu. Un fanatic partizan al lui Dolinescu împușcă pe Pahonțu. E cu putință ca Liviu Rebreanu să fi îmbrățișat partea lui Dolinescu (ceea ce era liber să facă), avînd în vedere conturul prea ideal și deci nesubstanțial al eroului, dealtfel fugitiv. Atitudinea ascunsă este la L. Rebreanu, în romanele epopeice, un aliment al vigoarei epice." Urmează referiri la *Ițic Ștrul, dezertor*, „schiță fără interes, supraprețuită însă de partea interesată", după care criticul revine la personajele *Gorilei* : „Dolinescu, Belcineanu, Rotaru și toți ceilalți sunt inexistenți. Viața mondenă e zugrăvită fără sentimentul ei, iar mediul burghez cu știuta vulgaritate. Titus Herdelea apare și aici ca un spectator fără rost. Ce e Pahonțu ? Un cuceritor de posturi în viață, inteligent și onest în fond, care-și dă seama însă că sentimentele etice sunt o piedică la izbîndă ? Un cinic profitor ? Un idealist pervertit de mediu ? Nu se poate ști, fiindcă mișcarea eroului e lipsită de manifestații decisive. Metoda unică a romancierului împiedică realizarea indivizilor. Liviu Rebreanu prezintă grupuri nu persoane, incapabil să urmărească individul în gloată. *Gorila* e făcută din logodne, nunți, prînzuri, unde lume multă se adună și vorbește fără înțeles adînc. În *Răscoala* cuvîntul anonim din mulțime zugrăvea, aci, nefiind gloata, romanul se platifică și se iezește. Cînd nu mai poate aduna pe eroi, romancierul le face istoricul sau îi pune să peroreze, adăogînd și această împrejurare supărătoare de a da grai ardelenesc eroilor de dincoace. Bizareria numelor este un indiciu al lipsei de observație. Cîtă vreme suntem în mediu ardelenesc numele sunt firești, în romanele orășenești ele supără urechile. Un general se cheamă Dadarlat (după un nume comun în Ardeal : Dadîrlat). Belcineanu, Spulbereanu, Tolontan, Rotaru, Cumpănașu, Dolinescu, Drugeanu sunt nume sau rău inventate sau nepotrivit ardelenești. Psihologia măruntă a personagiilor de oraș e arbitrară și simplistă. Virginia, nevasta lui Toma, femeie de treabă, nu găsește altceva de făcut spre a se admira, decît, ca Nadina din *Răscoala*, să se așeze în fața oglinzii, goală." Peste 24 de ani, același critic sublinia necesitatea recitirii integrale a operei rebreniene (vezi articolul *Un suflet înalt și plin de stele*, în *Contemporanul*, nr. 36, 4 sept. 1964).

Eugeniu Todoran, *Realismul lui Liviu Rebreanu.* În *Revista Fundațiilor Regale*, IX, nr. 12, 1 dec. 1942, p. 559—583.

În arta lui L. R. s-ar putea deosebi două direcții: una exterioară, indicată de *Ion, Răscoala, Gorila, Jar*, și alta interioară, indicată de *Ciuleandra* și *Amîndoi*. Punctul diversificării îl constituie *Pădurea spînzuraților*. „O restringere a cadrului exterior, și prin urmare o intensificare a compoziției, este caracteristica romanului pe care Al. Thibaudet îl numește *pasiv*. El nu redă viața în totalitatea ei, ci prezintă un număr restrîns de existențe umane. Unitatea lui se centrează în jurul a puține vieți. Este tipul cel mai simplu și mai comun al romanului de care nici Rebreanu nu ne-a lipsit în activitatea lui literară." Concluzia: *Gorila* și *Jar* sînt romane pasive.

Ion Caraion, *Gorila.* În *Fapta*, II, nr. 56, 15 sept. 1944, p. 2.

Articol penibil la moartea lui L.R., semnat, inedibil, de un poet hipersensibil.

Ov. S. Crohmălniceanu, *Liviu Rebreanu.* În *Viața românească*, VI, nr. 11, nov. 1953, p. 281—311.

În cadrul primului studiu de sinteză postumă a creației rebreniene, care a stat la baza retipăririi romanelor *Ion, Pădurea spînzuraților* și *Răscoala*, autorul consideră că nerealizarea cărții din 1938, *Gorila*, rezidă din „confuzionismul ideologic" al scriitorului. Probantă ar fi și prima versiune a romanului, *Minunea minunilor* (informație inexactă, proiectul amintit neavînd nimic comun cu geneza operei analizate). Mai tîrziu, cu prilejul publicării volumului *Literatura română între cele două războaie*, criticul își va nuanța comentariul din 1953.

Al. Piru, *Prefață* la volumul Liviu Rebreanu, *Opere* [ediție bibliofilă], vol. 1, București, 1962; reluată în micromonografia *Liviu Rebreanu*, 1964.

După opiniile autorului, eșecul romanului *Gorila* ar provenı din „copierea cam informă a datelor realității" (vezi și studiul introductiv al ediției de față, p. LVI—LVII).

Fanny Liviu Rebreanu, *Cu soțul meu*, București, 1963, p. 209—213.

În capitolul *Ultimele cărți*, se fac referiri la două epistole trimise de L. R. soției și fiicei sale, în martie și aprilie 1938. În prima, mulțumește soției pentru lista de nume trimise, din care a selectat pe *Cristiana*. Reținem: „În orice caz, interesul tău pasionat pentru *Gorila* mi-e drag. Măcar de ar corespunde așteptărilor realizarea. Dealtfel, acelaşi interes l-ai avut tu totdeauna, cu ocazia fiecărei gestații a mele; de aceea te și iubesc eu atît de mult. Așa, participi și tu, colaborînd, la toate cărțile mele, și treci prin ele spiritual, prin însăși esența lor, fără să mai vorbesc de momentele cînd, ca alt Meșter Manole, te zidesc de vie cu cîte o parte a trupului sau sufletului tău în anume pagini" (*op. cit.*, p. 210—211). În a doua epistolă, pornind de la greutățile întîmpinate în procesul de elaborare a noului roman, L. R. mărturisește Puiei: „Eu noutățile trebuie să mi le făuresc singur din inima și din sufletul meu ca să le încadrez într-o viață nouă și într-o lume nouă. Așa se face *Gorila*, această chinuitoare și istovitoare, ca toate celelalte cărți ale mele. Uneori simt cu mare luciditate cum mi se scurge în picături lente sîngele și viața, ca să se transforme în altă viață și alt sînge, să se transfigureze în oameni noi și într-un univers nou. De multe ori ostenit, extenuat, aș vrea să mă smulg din frămîntarea asta singuratecă, să beneficiez de bucuriile mărunte, banale, dar bucurii, ale vieții care trece în ritm din ce în ce mai vertiginos. Și nu se poate. E o vrajă care mă readuce la masa de scris, o chemare misterioasă care mă face să uit tot restul și să-mi trăiesc toate satisfacțiile într-o lume de ficțiuni, dar cu atîta intensitate de parcă ar fi mai reale decît realitatea. Fiindcă, în fond, poate că lumea imaginației e mai aproape de esența realității decît lumea cea palpabilă a realității aparente" (*op. cit.*, p. 211). În original, L. R. continuă: „Destul! Te asasinez acuma cu taina de creație. Și tainele acestea nu sînt folositoare pentru alții. Creația adevărată e atît de unică, de personală, încît pentru restul lumii nu poate fi decît un miraj. Dar *Gorila*, în sfîrșit, trăiește!"

Nicolae Manolescu, *Ultimele romane.* În *Gazeta literară*, XIII, nr. 49, (682), 2 dec. 1965, p. 8.

Cu privire la *Gorila*, criticul consideră că „absența intuiției sufletelor complexe și, în general, a puterii de creație sînt cauzele nereușitei. *Gorila* e un tipic roman de gazetar, nepreocupat să insufle viață personajelor, să facă plauzibil un univers social. Trebuie înlăturată învinuirea adusă autorului de a înfățișa cu simpatie pe «frații de cruce», denumire străvezie pentru o cunoscută organizație politică. Obiecția s-a putut face deoarece romanul nu e obiectiv, în sensul de creator, și are o cursivitate prea jurnalistică. Tot așa de bine s-ar putea spune că Rebreanu se exprimă prin eroul principal, Toma Pahonțu, care e un dezorientat, înțelegînd prea tîrziu că propriile idei (încurajarea crimei politice, naționalismul) stau la baza actelor brutale ale «fraților de cruce». Dar înțelegînd totuși... chiar dacă va cădea victimă el însuși. Dacă romanul era mai puțin superficial, mai adînc obiectiv, reproșul nu se făcea. Mai important, pentru noi, ar fi să vedem de ce o carte cu subiect pur politic a ieșit așa de plată. Nu se poate tăgădui o sinceri-

tate reportericească în descrierea tribulațiilor politice ale diferitelor personaje și chiar oarecare culoare a vieții politice românești de acum treizeci de ani. Romanul seamănă cu orice roman care consemnează fapte prea de suprafață din existența socială. Pahonțu ar fi putut deveni tipul ambițiosului, un Rastignac, de n-ar fi rămas confuz și de fapt fantomatic. Autorul l-a gîndit ca pe un ambițios, năruit cînd ne așteptam mai puțin prin dragostea pentru o femeie din altă clasă socială, către care aspira (temă tratată cu mijloace superioare în *Donna Alba* a lui Gib Mihăescu de care Rebreanu are cunoștință). Să spunem așadar, ca G. Călinescu din *Sensul clasicismului*, că lipsește romanului clasicismul fundamental: în loc de a ilustra categorii morale universale, ca Balzac, ai cărui ambițioși se aruncă și ei în politică, Rebreanu pornește de la evenimentul accidental, de la contingența pură, încercînd să-i dea semnificație."

Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu. Eseu*. București, 1967, p. 274—282. Greutăți în gestația romanului; planul geometric al romanului *Gorila* („construcție amplă") urmează pe celelalte din *Ion* și *Răscoala*; începutul operei rezumă tema; scăderea instinctului creator și a conștiinței artistice; nesiguranța atitudinii, absența oricărei perspective; Toma Pahonțu — personaj central cu reale însușiri, cu energii de tip stendhalian; primul capitol și lumea personajelor. „Expunerea, mai departe, în stilul cronicii obiective, a avatarurilor politicianismului burghez, nu lasă nici o îndoială asupra intențiilor critice, demascatoare, pamfletare chiar, traduse fără destul nerv." Exemplificări. Din concluziile studiului: „Chiar dacă lipsit de profunzime și tendențios pe alocuri, *Gorila* este un document din care, de-ar fi nevoie, s-ar putea reconstitui un climat al arivismului social și al dibăciei politice, al compromisurilor făcute în absența oricărui principiu, al luptei facțiunilor gata să se sfîșie, al întregii epoci de agonie a parlamentarismului burghez și a stării de spirit ce a favorizat mișcările totalitare de extremă dreaptă și a pactizat cu ele." Exemplificări.

Puia-Florica Rebreanu, *Zilele care au plecat*, București, 1969, p. 318—324.

Date despre geneza romanului. Sînt publicate și cîteva fragmente din epistolele lui L.R. adresate autoarei, cu privire la *Gorila*.

I. Negoițescu, *Liviu Rebreanu*, în vol. *Analize și sinteze*, București, 1976, p. 157—163.

În centrul înnoirilor pe care romancierul le realizează cu fiecare operă, criticul plasează „trilogia socială: *Ion, Răscoala, Gorila*, frescă a

națiunii în desfășurarea ei social-politică din prima jumătate a secolului 20". Despre cadrul literar universal și național în care se află opera scriitorului. „Atît de rău scrisă, și atît de superficial concepută, *Gorila* concede viață, simplistă dar multă, obsesiei haotice a lui Pahonțu: el e un Ion care a învățat carte și care s-a născut în Muntenia." Prin el, „*Gorila* dă naștere în sfîrșit, cu chiu cu vai, unui erou adevărat, care domină detestabil o carte".

Niculae Gheran, *Confluențe*. În Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. 9, București, 1978, p. 573—631.

Capitol în cadrul aparatului critic, comentînd „romanul total" care, în jurul anului 1931, aduna, într-un singur proiect, multe documente ale unor opere devenite mai tîrziu de sine stătătoare: *Gorila, Răscoala, Mojarul iluziilor (Jar)*. Caietele *Gorilei* și cronologia scrisului. Argumentele care pledează pentru reconsiderarea romanului.

Aurel Sasu, *Liviu Rebreanu — sărbătoarea operei*, București, 1978, p. 160—165.

În capitolul *Criza de imaginație*, criticul ia în dezbatere diferența de valoare dintre operele capitale ale creației rebreniene și cele aflate pe al doilea plan. Reținem despre cele din urmă: „Senzația, la lectura acestor cărți, e una de suferință fizică, o grabă justificată sau nu (are mai puțină importanță) de a încheia, de a pune capăt unei îndoieli ca o nouă deschidere spre lumina capodoperei; de a pune capăt unei crize, neliniști și, de ce nu, unei imposibilități de receptare în ficțiune a cotidianului. Pagina ia aspect de proces-verbal, jurnal în cel mai bun caz, notație precipitată și nesigură." Cazul lui Titu Herdelea este considerat simptomatic pentru înțelegerea creației minore a lui L.R.

Ion Simuț, *„Gorila" — recurs*. În *Familia*, XV, (CXV), nr. 6 (166), iun. 1979, p. 6.

Amplă și argumentată pledoarie pentru reeditarea romanului, stimulată de redeschiderea dosarului în cadrul seriei noastre de opere (vol. 9, p. 573—631). Structura studiului: 1. *Romanul politic: riscurile obiectivității*; 2. *Romanul de dragoste: Cuplul etern*; 3. *Romane politice de ieri și de azi*. Articolul a fost însoțit de o notă redacțională din care reținem: „În numerele sale ultime, revista *Magazin istoric* publică fragmente din jurnalul lui Liviu Rebreanu, alese din perioada în care țara traversa momentele cele mai dramatice, marcate de ofensiva guvernărilor de extremă dreaptă — dictatura carlistă și apoi cea legionară. *Spovedaniile* conțin probe elocvente ale veritabilei repulsii nutrită de marele scriitor față de grupările care, prin politica lor iresponsabilă, puneau în

pericol însăşi fiinţa neamului. Regele i se pare un element dizolvant, a cărui grandomanie prăşeşte turpitudine, corupţie şi incompetenţă"; „Guvernarea legionară este comentată în termeni şi mai drastici." „S-a bătut prea multă monedă pe aşa-zisa simpatie a lui Liviu Rebreanu pentru orientările de extremă dreaptă, ceea ce, chipurile, s-ar fi repercutat asupra operelor sale din ultima parte a vieţii, inclusiv *Gorila*. Deşi acuzele s-au făcut de multe ori prin amalgamarea criteriilor politice cu cele estetice, revelatoarele pagini de jurnal pot face lumină şi în această direcţie, pot elibera memoria marelui scriitor de nedreptăţi şi trebuie să ducă la valorificarea integrală a operei sale."

Marian Popa, *Recurs: Un mare roman încă greşit considerat*. În *Luceafărul*, XXIII, nr. 31 şi 33 din 2 şi 16 aug. 1980, p. 6 (I) şi 3 (II).

Studiu documentat, convingător, în sprijinul reintegrării romanului în circuitul valorilor literare româneşti. Dintre numeroasele „probe" ale „recursului" menţionăm: „Ceea ce caracterizează înainte de toate societatea reprezentată de Rebreanu este politicianismul, funciarmente negativ şi conducînd într-un fel sau altul la eşecul individului şi deteriorarea colectivităţii. Romanul este exclusiv preocupat de ceea ce Zeletin în aceeaşi vreme numea «clasa politică». Specifică acestei clase este existenţa dublă: pe de o parte existenţa e redusă la criteriul politicianist, pe de alta e posibilă imixtiunea compensatorie a tuturor celorlalte criterii ale existenţei în politică. Şi nu cred că se mai poate numi un autor al secolului nostru din literatura universală care să fi prins mai exact şi mai total clasa politică decît Rebreanu. Particulară romanului este reprezentarea unei posturi politice prin fiecare personaj puternic individualizat; apoi, dinamismul şi fluctuaţia acestor posturi, amintind parcă de agitaţia şi frenezia modificărilor existenţiale din tragediile lui Racine. Evident, există împrejurări sociale, materiale şi psihologice care favorizează funcţionarea optimă a unei clase şi chiar a unei societăţi politice: acestea aparţin unei epoci de tranziţie, de criză precis analizată dealtfel, de înseşi personajele prozatorului. Oricare ar fi însă forma de manifestare a individului, ea se încadrează în aceeaşi clasă de comportamente sterile şi nocive, a politicianismului indicat prin simbolul *gorilei*. Interesant este că negativitatea «gorilei» care este numitorul comun unanim acceptat, este diversificată printr-un adjectiv calificativ sau determinativ, simbolul fiind atribuit astfel adversarilor. Barbu Dolinescu vorbeşte undeva de «gorila politică». Pahonţu sacrifică orice principiu şi orice opţiune politică pe altarul iubirii, susţinînd un romantism pur şi desuet într-o lume de marasm, dar renunţarea sa e negativă din perspectiva fraţilor de cruce şi Ionescu îl califică «gorilă lubrică». Un oficial, la moartea lui Toma Pahonţu, spune că fraţii de cruce au «moravuri de gorilă». Adunaţi în simbolul aceleiaşi specii, oamenii nu pot oferi lumii soluţii acceptabile şi nu există personaje salvate de prozator. Dacă un Barbu Dolinescu, gorila idealistă, aminteşte de Everard Webley, şeful «Englezilor liberi» din *Punct-Contrapunct* de Huxley, Ionescu, unul din subalternii săi, ilustrează gorila patologică în maniera cunoscută de la personajele dostoievskiene la teroriştii bolnavi ai epocii noastre.

În ordinea individualizării politicianismului trebuie remarcat şi rolul erotismului. Naturalismul şi psihanaliza pot servi explicaţii, dar acestea pot fi principial eterne. *Cherchez la femme!* explică mai bine lucrurile decît psihanaliza, atît în cazul unui Pahonţu, cît şi al unui Rotaru, Utalea şi alţii. Important este că erotismul constituie nu soluţia de contracarare a politicianismului, ci numai una din ipostazele eşuate ale acestuia. Ce înseamnă aceasta? În primul rînd, faptul că în noile condiţii ale funcţionării clasei politice, vechile relaţii interindividuale au devenit irelevante. Nu se mai nasc conflicte majore din cauza iubirii, iubirea nu mai poate opri un război. Erotismul şi politica sînt parcă alternativele unei situaţii existenţialiste: nici una nu se poate realiza prin cealaltă, oricare duce la eşec. Iată deci o viziune neutralizantă, de o extremă modernitate, atît de cunoscută literaturii postbelice, de la Sartre la Grass.

O axiomă a naturalismului este impersonalitatea. Orice cititor normal va remarca faptul că nu există nici un personaj sau doctrină favorizată de prozator. Există o obişnuinţă a realismului de a-şi evidenţia viziunea asupra lumii sau problemelor sociale prin personajul central, prin «erou». Naturalistul refuză un asemenea punct de vedere subiectiv, preferînd să devină el însuşi «natura». În *Gorila* personajul central există, dar el nu este simpatizat: rolul său este doar acela al unui pretext pentru concentrarea verosimilă a unui număr de fapte, situaţii şi personaje necesare constituirii imaginii clasei politice. Fiind *martor*, un asemenea personaj este şi *mărturie*, adică material nesupus interpretării de către autor. Ţinînd seama de această particularitate a presonajului naturalist s-ar putea şi ar fi util să se renunţe şi la prejudecata mai veche, după care Titu Herdelea ar fi neapărat un alter-ego al prozatorului. Titu Herdelea apare şi în *Gorila*, ca ziarist îmbătrînit şi rutinat, devenit fără voia lui deputat cu ceva bun simţ, dar atras şi de micile fapte, vorbe şi intrigi ale Camerei, avînd în Niculina o soţie grobiană, descinzînd direct din Chiriţa lui Alecsandri, sau din *Gaiţele* lui Kiriţescu, şi în Zachi un fiu mitocan şi fascist. Caracterul de obiect conferit personajului central poate fi continuu probat de

prezentarea sa detaşată; adeseori funcţionează ironia, care este un act deliberat sau un produs secundar al distanţării şi chiasmului naturalist. Personajul este privit fără menajamente, indicîndu-se ceea ce are bun sau rău, meschin sau elevat [...]

Desigur, aspirînd către obiectivitate, un roman naturalist, distanţat, devine dintr-un punct de vedere excentric, partizan, obiectivist sau «duşmănos». O asemenea apreciere poate fi valabilă într-o epocă dezechilibrată, dar nu şi într-una calmă, lucidă, cum este cea actuală. Fără îndoială ce i se poate reproşa autorului este lipsa de atitudine, marcată chiar şi prin finalul suspendat, care nu oferă nici măcar informaţia cu privire la sentinţa în procesul lui Ionescu, fratele de cruce criminal. Dar o asemenea obiecţie este superfluă astăzi, atît din punct de vedere problematic cît şi artistic. Mai întîi, pentru că romanul, fiind o punere a datelor în joc şi nu o interpretare a lor, este un foarte modern *roman deschis* sub raport problematic. Acest tip de structurare a ficţiunii lasă posibilitatea cititorului lucid să interpreteze el faptele, cunoscînd dealtfel şi consecinţele istorice. Un argument pentru acest modern roman distanţat îl constituie chiar romanele politice nedistanţate eşuate definitiv: toate acestea, de la *Tigrii* lui Protopopescu la romanele lui A.G. Vaida n-au fost omologate de istoria literară, în ciuda unor aprecieri convenţionale momentane...

O altă problemă este aceea a cheilor. *Gorila* este un roman cu chei, se afirmă, şi este foarte probabil să fie aşa. Dar cheile ridică în literatură serii duble de probleme. Pe de o parte, ele sînt manifestări ale mimesisului şi împlinesc un deziderat al realismului care pretinde modele pentru ficţiunea beletristică. Pe de altă parte, dacă nu este la mijloc frica de consecinţele reprezentării unor personaje istorice încă destul de vii pentru a reacţiona, mascarea prin chei constituie un procedeu de generalizare şi stilizare caracterologică, de depăşire a fenomenalului în favoarea legicului şi artisticului. Între aceste limite oscilează întreaga literatură. În *Gorila* mascarea poate fi explicată prin ambele serii de determinări. Numele monarhului nu este niciodată pomenit: se vorbeşte de «suveran», «lege», «coroană», «palat»; nu apar indicaţiile «fascist» sau «legionar», organizaţia teroristă este indicată prin «Fraţii de cruce». Aşadar, Rebreanu a vrut să dea romanului său şi prin acest procedeu, generalitatea şi distanţa. Procedeul cheilor a fost familiar dealtfel tuturor epocilor. Se caută chei în tragediile clasiciste şi n-ar exista nici un motiv să nu se creadă că şi poemele homerice au avut chei. Cheile caracterizează romanele postbelice ale unor George

Călinescu şi Marin Preda, Eugen Barbu şi Ion Lăncrănjan; dar nu ele dau dimensiunea absolută a operelor lor. Rolul cheilor este momentan, satisfăcînd interesele unei estetici a momentanului, dincolo de care rămîne însă ficţiunea artistică sprijinită de propriile-i calităţi şi nu pe determinări. Or, şi din acest punct de vedere, *Gorila* este un roman remarcabil, unul din marile romane româneşti care merită soarta tuturor celorlalte."

CUPRINS

